

ISSN: 1304 – 8880

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çukurova University Institute of Social Sciences

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Cilt/ Vol: 30	Sayı/No: 2	Yıl/Year: 2021
---------------	------------	----------------

Çukurova Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Sahibi / Owner

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü adına

Enstitü Müdürü Prof. Dr. Serap ÇABUK

Editörler / Board of Editors

Prof.Dr. İ. Çetin DERDİYOK Çukurova Üniversitesi, FEF, Türk Dili ve Edebiyatı

Prof. C. Hakan ÇUHADAR Çukurova Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı

Prof.Dr. Rukiye AKDOĞAN Çukurova Üniversitesi, FEF, Arkeoloji

Prof.Dr. Kenan LOPCU Çukurova Üniversitesi, İİBF, Ekonometri

Prof. Dr. Haşim AKÇA Çukurova Üniversitesi, İİBF, Maliye

Prof. Dr. F. Engin ALPAT Çukurova Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

Prof. Dr. Deniz ZEREN Çukurova Üniversitesi, İİBF, İşletme

Doç.Dr. Sadık Erol ER Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar

Doç.Dr. Onur DURSUN Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik

Doç.Dr.Mustafa YAŞAR Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim

Doç.Dr. Marella BODUR ÜN Çukurova Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul DÖNER Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam

Dil Editörleri

Dr. Bilge KARGA GÖLLÜ, Çukurova Üniversitesi, Türkçe

Doç.Dr. Adnan BİÇER, Çukurova Üniversitesi, İngilizce

Doç.Dr. Mustafa Mavaşoğlu, Çukurova Üniversitesi, Fransızca

Dr. Öğr. Üyesi Nihat Yavuz, Çukurova Üniversitesi, Almanca

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullatif ACARLIOĞLU, Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Gül DURMUŞOĞLU KÖSE, Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Marcel ERDAL, Johann Wolfgang Goethe-University

Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Barbara KELLNER-HEGNEL, Freie University Berlin

Prof. Dr. Yunus KİSHALI, Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Tamer KOÇEL, İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet ÜNAL, University München-Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Birol YEŞİLADA, Portland State University

Prof. Dr. Ali YILDIRIM, Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Todd Alan PRICE, National Louis University

Prof. Dr. Andreas SCHACHNER, Deutsches Archäologisches Institut

Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR, Marmara Üniversitesi

Derleme Sekreteri / Technical Editor

Prof.Dr. Deniz ZEREN

Dizgi-Mizanpaj / Typesetter

Bilge KARGA GÖLLÜ ve Arş. Gör. Abdil ARIK

Copyright©Ekim 2011

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tüm hakları mahfuzdur.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Elektronik veya mekanik yöntemlerle (fotokopi dâhil) herhangi biçimde basılamaz ve / veya çoğaltılamaz. Dergimiz 2003-2013 yılları arasında ve 2018 yılı ilk sayısından itibaren Tübitak Ulakbim TR Dizinde taranmaktadır.

Adres / Address:

Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

01330 Balcalı / ADANA

Tel: 0 (322) 338 65 74

Faks: 0 (322) 338 69 47

E- Posta: sosbil@cu.edu.tr

İnternet adresi: <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr>

Kapak Tasarımı: Metin AYGÜN

Baskı: ukurova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1	Arş. Gör. İbrahim Ethem Akyıldız Prof. Dr. Emin Ertürk	Lee Kuramı Perspektifinden Kırdan Kente Göçün Mekanığı: Bursa Örneği <i>Araştırma Makalesi</i>	1-17
2	Prof. Dr. Cahit ASLAN	Mahalle Muhtarlığı Hukuksal ve İşlevsel Analizler <i>Kavramsal Makale</i>	18-27
3	Dr. Mehmet CEVHER	Hitit Krallığı'nda Kent ve Ülke Savunması <i>Kavramsal Makale</i>	28-46
4	Dr. Öğr. Üyesi Fatoş Bulut ATEŞ Prof. Dr. Turan AKBAŞ	Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi Eğitimine Katılan Boşanmış Annelerin Eğitime İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi <i>Araştırma Makalesi</i>	47-61
5	Doç. Dr. Zuhale ERGEN	Ekolojik Dengeyle Uyumlu Yeşil Bütçeler ve Yerel Yönetim Uygulamaları <i>Kavramsal Makale</i>	62-73
6	Dr. Öğr. Üyesi Ziya ABBAS	2003 Sonrası Irak Türklerinin Hukuki statüsü <i>Kavramsal Makale</i>	74-86
7	Sertap TETİK Prof. Dr. Fulya CENKSEVEN ÖNDER	Çocuk Ve Ergenlerde Duygu Düzenleme Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması <i>Araştırma Makalesi</i>	87-100
8	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TEKDAŞ Tuğba TAŞKIN	Dinamik Ve Etkileşimli Bilgisayar Destekli Fen Ve Teknoloji Öğretiminin Akademik Başarıya Etkisi <i>Araştırma Makalesi</i>	101-112
9	Deniz YARDIMCI Dr. Öğr. Üyesi Necdet SAKARYA	Seramik Kaplama Malzemelerinde Volkanik Kayaç Türü Olan İgnimbritlerin Boyar Madde Olarak Kullanımı <i>Araştırma Makalesi</i>	113-124
10	Prof. Dr. Nilgün YENİCE Dr. Barış ÖZDEN Gizem ALPAK TUNÇ	8. Sınıf Öğrencilerinin Bilimsel Kariyer İlgi, Bilgi Ve Bilimsel Değerlere Sahip Olma Düzeylerinin İncelenmesi <i>Araştırma Makalesi</i>	125-138
11	Dr. Öğr. Üyesi Özkan ZÜLFÜOĞLU	Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme <i>Araştırma Makalesi</i>	139-153
12	Merve Buse OR Doç. Dr. Ayten Pınar BAL	Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Algıları İle Matematik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>Araştırma Makalesi</i>	154-165
13	Dr. Öğr. Üyesi Osman TÜZÜN Dr. Öğr. Üyesi Işıl Erem CEYLAN Arş. Gör. Fatih CEYLAN	Güven Endeksleri İle Hisse Senedi Piyasası Arasındaki Nedensellik Analizi: Türkiye Örneği <i>Araştırma Makalesi</i>	166-181
14	Müjgân ÖZBEN Dr. Öğr. Üyesi Necdet SAKARYA	Çukurova Bölgesi Toprakları İle Seramik Yüzeylerde Resimsel Değerler <i>Araştırma Makalesi</i>	182-194
15	Arş. Gör. Selver KOÇ ALTUNTAŞ Doç. Dr. Şebnem ERTAŞ BEŞİR Büşra DERELİ	Bauhaus Dönemi Işığında Mobilya Atölyelerinin İncelenmesi <i>Kavramsal Makale</i>	195-206
16	Dr. Akif ÇARKÇI	Siyasal Tarihçiliğe bir Reddiye Hareketi Olarak Annales Okulu: Doğuşu, Gelişimi ve Önemli Temsilcileri <i>Kavramsal Makale</i>	207-221
17	Doç. Dr. Gamze VURAL	Rusya İle Yaşanan Politik Ve Ekonomik Problemlerin Türk Pay Piyasası Sistematiği Riskine Etkisi: 24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016 Dönemi Üzerine Bir İnceleme <i>Araştırma Makalesi</i>	222-238
18	Enis YALÇIN	Çankırı Yâran Sohbetlerinde Mitolojik Ögeler <i>Araştırma Makalesi</i>	239-251

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us evaluate the articles sent for the current issue of our journal.

HAKEMLER/REFEREES

PROF.DR. ABDULLAH KAPLAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. F. DUYGU SABAN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HÜSEYİN GÜL	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET TEKOC AK	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MÜGE KANTAR DAVRAN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. RASİM AKPINAR	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SERKAN YILMAZ KANDIR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SERPİL AYTAÇ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SİBEL ÖZEL	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SONER YAKAR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ADNAN TAŞGIN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AYHAN KARAKAŞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AYLİN İDİKUT ÖZPENÇE	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. BARIŞ YILDIZ	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. CEREN YEGEN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. DENİZ SARI	BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FİLİZ YILDIZ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. İSMAİL ERKAN	İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MARELLA BODUR ÜN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MUNİSE TUBA AKTAŞ	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MURAT GÜLMEZ	ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MÜGE GÖKER PAKTAŞ	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. OĞUZ BAŞOL	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. OĞUZHAN KIRDÖK	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. ONUR DURSUN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SEDAT KANADLI	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SERDAR NERSE	BATMAN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. TULAY CANBOLAT	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ÜZEYİR AYDIN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. YUNUS EMRE TANSÜ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. YURDAGÜL BEZİRGAN ARAR	EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ÇEKİÇ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞE İPEK KOCA BALLI	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ BEGÜM ÇİMEN	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ BİLGE HAKAN AGUN	TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ DİCLE ÖNEY	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ERKAN KILIÇER	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH BALAMAN	HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ FARİS DEMİR	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ İRFAN TUĞCU	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ MÜKERREM AKBULUT TAŞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖNDER UZKARALAR	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR CENGİZ	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ RAMAZAN EKİNCİ	BAKIRÇAY ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ SAMİ ACAR	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞERİFE YALÇIN YASTI	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ YASİN YILMAZ	HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZUHAL GÜLER	BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
ARŞ. GÖR. DR. BİLGE KARGA GÖLLÜ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
ARŞ. GÖR. FEYZA NUR DIŞKAYA	ABDULLAH GÜL ÜNİVERSİTESİ

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergiye gönderilecek makalelerin yazımında uyulması gerekli kurallar aşağıda özetlenmiştir:

- ✓ Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
- ✓ Gönderilecek makalenin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması zorunludur.
- ✓ Makaleler, **Türkçe, İngilizce, Fransızca** ya da **Almanca** olarak yayımlanabilir. Eğer makale İngilizce, Fransızca ya da Almanca dillerinden biriyle yazılırsa, mutlaka Türkçe özete yer verilmelidir.
- ✓ Makaleler Türk Dil Kurumu yazım kurallarına uygun yazılmalıdır.
- ✓ Makaleler, Microsoft Word 2003 veya üzeri sürümlerde yazılıp internet üzerinden online olarak gönderilmelidir.
- ✓ Makalelerin başlığı metne uygun, ortalı; kısa ve açık ifadeli; büyük harflerle yazılmış olmalıdır.
- ✓ Yazar adı, makaleye ortalı; yazar birden fazla ise, adları yan yana yazılmalıdır. Yazarlara ait bilgiler (Üniversite adı, Fakülte adı, e-mail adresi, Orcid No) dipnotta verilmelidir.
- ✓ Makalenin ilk sayfası sadece **ÖZ** ve **ABSTRACT**’tan oluşmalı, bu sayfa **Makale Şablonu**’na yerleştirilerek oluşturulmalıdır (**bk. Makale Şablonu**).
- ✓ Makalelerde kâğıt boyutu: A-4 dikey, sayfa yapısı alt: 2,5 cm, üst: 2,5 cm, sol: 2,5 cm, sağ: 2,5 cm, üst bilgi: 3 cm, alt bilgi: 3 cm, yazı tipi: Times New Roman, punto: 10, satır aralığı: tek olarak ayarlanmalıdır. Makalenin tümü 8000 kelimeyi geçmemelidir.
- ✓ Dipnotlar Times New Roman fontu kullanılarak 8 punto ile ve satır aralığı “tek” olacak şekilde yazılmalıdır. Eski harfli metin çalışmalarına dair notlar ve çalışmaya dair önemli açıklamalar dışında dipnot kullanılmamalıdır.
- ✓ Öz 8 punto ve Times New Roman fontuyla yazılmalıdır. Bir paragraftan oluşmalı (birkaç paragraftan oluşsa da bir paragrafa sığdırılmalı), satır aralığı “tek” olacak şekilde ayarlanmalıdır. En az 150 en fazla 250 kelimedenden meydana gelmelidir. Öz büyük harflerle metnin sol kenarına konulmalıdır.
- ✓ Orijinal makalelerde bölümler aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir:
GİRİŞ (en fazla 3 sayfa)
LİTERATÜR TARAMASI
YÖNTEM
ARAŞTIRMA BULGULARI
SONUÇ

Yukarıdaki ana bölüm başlıkları bold olarak büyük harfle sola yaslı yazılmalıdır. Başlıklara numara verilmemeli, paragraf girintisi olmamalıdır.

- ✓ Alt bölüm başlıkları her kelimenin baş harfi büyük olacak şekilde italik ve koyu yazılmalı, 0,5 cm. içeriden başlamalıdır. Bütün paragraf girintileri aynı hizada olmalıdır.
- ✓ Metinde tablolara yer verilecekse tablolar şu şekilde gösterilmelidir: “**Tablo 1.**”. Tablo ismi her kelimenin baş harfi büyük olacak şekilde tablonun üzerine ortalı bir şekilde yazılmalı, italik olmamalıdır. Şekillerde ise “**Şekil 1.**” denilerek her harfi büyük olacak şekilde şeklin altına ortalı yazılmalıdır. Şekil ve grafikler bilgisayarda çizilmeli; fotoğraf veya resimlerin çözünürlüğü yüksek olmalı, numaralandırılmalıdır.
- ✓ Çalışmada hipotezlere yer verilecekse, hipotez gösterimi şöyle olmalıdır: “*H₁*”. Hipotezler italik yazılmamalıdır.
- ✓ Makalede yararlanılan kaynaklar “**SONUÇ**” bölümünden sonra “**KAYNAKLAR**” başlığı altında verilmelidir. Times New Roman fontuyla 10 punto, sağ-sol 0, asılı 1,25, satır aralığı “tek” olacak şekilde hazırlanmalıdır. Her kaynaktan sonra 1 satır boşluk bırakılmalıdır.
- ✓ Makaledeki kaynaklar APA 7 (<https://apastyle.apa.org/>) stiline uygun olarak yazılmalıdır. Örnek kaynak gösterimini ve makale yazımında uyulması gereken kuralları ayrıntılı olarak inceleyebilmek için **Makale Şablonu**’na bakabilirsiniz.

REQUIRED FORMAT FOR ARTICLES

Guidelines for writing articles to be sent to the journal:

- ✓ The Journal of Institute of Social Sciences of Çukurova University is a peer-reviewed journal published at least twice a year.
- ✓ Papers must be submitted on the understanding that they have not been published elsewhere.
- ✓ The articles can be written in Turkish, English, French or German. If the article has been written in English, French or German, a summary in Turkish must also be included.
- ✓ The articles should be written in accordance with the spelling rules of the Turkish Language Association.
- ✓ Articles should be written in Microsoft Word 2003 or higher and they should be submitted through the online system.
- ✓ Use a concise and clearly written title that reflects the paper’s content. Use capital letters and center alignment.
- ✓ Author names should be center aligned on the article; if there is more than one author, their names should be written side by side. Authorship information (University name, Faculty name, e-mail address, ORCID number) should be given in the footnote.
- ✓ The first page of the article should consist of only **SUMMARY** and **ABSTRACT** using the Article Template (**see Article Template**).
- ✓ Please adhere to the following formatting guidelines:
 - Paper size: A-4 vertical
 - Page layout: bottom 2.5 cm, top: 2.5 cm, left: 2.5 cm, right: 2.5 cm, header: 3 cm, footer: 3 cm.
 - Font: Times New Roman 10.
 - Use single line spacing. The entire article should not exceed 8,000 words.
- ✓ Write the footnotes using Times New Roman 8 and single line spacing. Footnotes should not be used except for end notes about studies on texts with archaic letters and important explanation about the study.
- ✓ The summary should be written using Times New Roman, 8 font size. It should not exceed one paragraph (it should fit into one paragraph if it should exceed one). Use single line spacing. The word length should be at least 150 and at the most 250. Align the summary to the left-hand side of the text.
- ✓ **Please adhere to the following formatting guidelines for the sections of the paper:**
 - INTRODUCTION (max. 3 pages)**
 - LITERATURE REVIEW**
 - METHODOLOGY**
 - RESEARCH FINDINGS**
 - RESULTS/CONCLUSION**

The section headings above should be written in **bold** with uppercase letters and aligned to the left. Titles should not be numbered and indented.

- ✓ The subtitles should be written in italics and in bold starting each word with a capital letter. Indent the start of a paragraph 0.5 cm. and align all the paragraphs.
- ✓ Guidelines for the tables in your article:
Add a numbered caption such as "**Table 1.**". The caption should be written above each table and center aligned starting with a capital letter, not italic. For the figures, add a numbered caption such as "**Figure 1.**" below each figure and center align starting with a capital letter. Use the table-function of your word processor. Provide each figure in a high-resolution format and number each one.
- ✓ If hypotheses are to be included in the study, they should be given as follows: "*H¹:*" Hypotheses should not be written in italics.
- ✓ The references section should appear at the end of the article after the "**CONCLUSIONS**" section and titled as "**REFERENCES**". Use Times New Roman 10 with left-right 0 and hanging 1,25. Use single line spacing and leave 1 space after each reference.
- ✓ Make sure that the information in each reference is complete and accurate according to the APA style guide, 7th edition (<https://apastyle.apa.org/>). Refer to the Article Template for a detailed review of samples and the rules to follow in article writing.

LEE KURAMI PERSPEKTİFİNDEN KIRDAN KENTE GÖÇÜN MEKANİĞİ: BURSA ÖRNEĞİ*

İbrahim Ethem AKYILDIZ¹, Emin ERTÜRK²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.817777

Makale Geçmişi:

Geliş 28.10.2020

Düzeltilme 26.07.2021

Kabul 02.08.2021

Anahtar Kelimeler:

İç göç,

Göç hareketliliği,

İtici-çekici faktörler,

Bursa,

Lee'nin göç teorisi.

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti iç göçler açısından 1950'li yıllara kadar sakin bir dönem geçirmiştir. Türkiye'de iç göç hareketlilikleri 1950'lerden sonra bazı yapısal değişikliklerle başlamış, politik ve sosyolojik bağlamda değişimlerle iç göç hareketliliği hız kazanmıştır. Türkiye'nin yapısal değişimleri ile birlikte insanlar, kırlardan kentlere göç etmeye başlamıştır. Bunun yanında ilk değişimlere karşılık bireylerin tepkilerinden biri şüphesiz günümüze kadar devam eden iç göç olgusu olmuştur. İnsanlar iç göç hareketlerini gerçekleştirirken gelişmiş büyükşehirlerle doğru yönelmişlerdir. Bursa şehri iç göç açısından her zaman tercih edilen, gelişmiş büyük şehirlerden biri olmuştur ve hâlâ da ilk tercih edilen illerin başında gelmektedir. Bu çalışmada amaç Bursa'ya gerçekleşen iç göç hareketinin altında yatan temel faktörleri belirlemek olmuştur ve çalışma Lee Kuramı Perspektifinden analiz edilmiştir. Anket yoluyla elde edilen bilgiler sonucunda Bursa'ya göçe neden olan temel faktörün %76,8 ile ekonomik, gelinen yerdeki itici faktörün %52,9 ile işsizlik ve varılan yerdeki çekici faktörün %47,4 ile daha iyi iş imkânları ve yüksek ücret olduğu bulunmuştur. Araya giren engeller bağlamında %17,7 ile kalacak-barınma maliyeti göçü geciktirmiştir. Mesafenin ise göçü pek etkilemediği görülmüştür. Geline yer ile iç göçe neden olan temel faktörler arasında, varılan yer ile çekici faktörler arasında ve gelinen yer ile itici faktörler arasında istatistiksel olarak anlamlı birer ilişki bulunmuştur.

MECHANICS OF MIGRATION FROM RURAL TO URBAN FROM THE PERSPECTIVE OF LEE THEORY: THE CASE IN BURSA

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.817777

Article History:

Received 28.10.2020

Revised 26.07.2021

Accepted 02.08.2021

Keywords:

Internal migration,

Migration movement,

Push-pull factors,

Bursa,

Lee's migration theory.

ABSTRACT

The Republic of Turkey had a quiet period in terms of internal migrations until the 1950s. Internal migration movements in Turkey started with some structural changes after the 1950s, internal migration mobility gathered speed with changes in the political and sociological context. In addition, one of the reactions of the individuals in response to changes was undoubtedly the internal migration phenomenon. While people migrated from villages to cities, they preferred metropolitan cities. Bursa has always been one of the most preferred and developed big cities in terms of internal migration and it is still one of the first preferred cities. This study has been based on fieldwork on Bursa, which is one of the most preferred cities in internal migration mobility in Turkey. Migration movements to Bursa have been examined from the perspective of Lee theory. The data have been obtained by one on one interviews and conducted by means of survey. It was found that the main factor causing internal migration in Bursa was economic factor with 76.8 %. It has been found that the push factor causing migration is unemployment with 52.9 %, and the most effective pull factor in migrating to the place (Bursa) is better job opportunities and higher wages with 47.4 %. In the context of intervening obstacles, accommodation costs have delayed migration with % 17.7. It was found that distance did not affect migration much. Finally, A statistically significant relationship was found between migrated locations and push factors and between the destinations and pull factors and between migrated locations and the basic factors causing migration.

* Bu çalışma Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalında Prof.Dr. Emin ERTÜRK danışmanlığında İbrahim Ethem AKYILDIZ tarafından yazılan "Göç Hareketliliğinin E. Lee Kuramı Perspektifinden Yorumlanması: Türkiye Örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

¹ Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, İktisat, ethemakyildiz@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6850-115X.

² Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, İktisat, eerturk@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2469-4417.

Alıntılanmak için/Cite as: Akyıldız, İ.E., Ertürk, E. (2021), Lee Kuramı Perspektifinden Kırdan Kente Göçün Mekanikliği: Bursa Örneği, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 1-17.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan 20. yy'ın ilk yarısına kadar iç göç açısından nispeten sakin bir dönem geçirmiştir. 20. yy'ın ikinci yarısından sonra ülke kendi iç göç dinamikleriyle hızlı bir dönüşüme girmiş ve ülke nüfusu artarak, yer değiştirmiştir. 1950'li yıllarda ülke siyasetinin ve iktisadi dönüşümünün ülke içinde ciddi yansımaları olmuştur. Bu yansımaların başında köylerden kentlere gerçekleşen iç göçler gelir. Türkiye'de bu dönemlerde başlayan iç göç hareketleri ülke ekonomisini değiştirmiş ve sosyo-politik olarak da etkilemiştir. Türkiye'de yaşanan iç göç dönemlerinde insanlar köylerden şehirlere ve çoğunlukla da büyük şehirlere göç etmişlerdir. İnsanların göç ettikleri duraklar ağırlıklı olarak İstanbul, Bursa, Ankara, Adana, İzmir gibi büyük, gelişmiş şehirler olmuştur. Bu durakların tercih edilmesinde şehirlerin gelişmiş ekonomik yapıları, sanayi yönleri ve bölgesel olarak gelir farklılıkları rol oynamıştır. Kadim Şehir Bursa da insanların her zaman en çok tercih ettiği şehirlerden biri olmuştur. Bu sadece Cumhuriyet dönemine has olmayıp, Osmanlı'dan beri Bursa göç alan ve göç veren bir şehir konumundadır. Türkiye'de iç göç dönemlerinde (1950'li, 1960'lı ve 1980'li dönemler) Bursa sürekli iç göç almış olup, günümüzde de iç göç almaya devam etmektedir. Bu çalışmada iç göç açısından Bursa incelenmiş ve teorik altyapısı E. Lee'ye ait olan itici-çekici faktörler bağlamında iç göçün nedenleri araştırılmıştır.

Tablo 1'e göre 1927'den günümüze kadar olan toplam nüfusu, kentlerde ve kırlarda yaşayanların nüfus oranlarını vermektedir. Tabloya bakıldığında; 1927 ile 1950 arasında neredeyse iç göç hareketliliği görülmemektedir. 1927'de toplam nüfusun kentlerde yaşayan sayısı 3.305.879 iken, köylerde yaşayan nüfus sayısı ise 10.342.391'dir. Şehirlerde yaşayanların oranı 1950'lilere kadar ortalama %25'te sabit kalmıştır. Köylerde yaşayanların oranı ise %75'te kalmıştır. 1950'den sonra iç göç olgusu başlamış, birinci dönem olarak ifade edilen zaman diliminde (1950-1960 yılları arası) kentlerde yaşayan oran yaklaşık %32'ye yükselmiş ve köylerdeki oran ise %75'ten %68'e düşmüştür. Türkiye'nin yaşadığı bu ilk hareketlilik etkisini gösterirken, Türkiye'deki yapısal dönüşümler bu göçü tetikleyip ikinci dönem olarak ifade ettiğimiz (1960-1980 yılları arası) dönemde kentlerde yaşayan nüfus oranı yaklaşık %44'e yükselmiştir. Köylerde yaşayan nüfus oranı ise %56'ya düşmüştür. 1980-2000 dönemi şehirde yaşayan nüfus oranı yaklaşık %65'e yükselmiştir ve köylerde yaşayan oran %35'e kadar düşmüştür. 1980'den başlayıp günümüze kadar devam eden ve literatürde üçüncü dönem olarak adlandırılan bu yıllar arasında ise kentlerde yaşayan nüfus oranı %92,8'e yükselmışken, köylerde yaşayan nüfus oranı ise %7,2'e kadar ciddi bir düşüş göstermiştir³.

İlk iç göç döneminden günümüze kadar olan süreçte Türkiye'nin demografik açıdan hızlı bir değişim yaşadığı, insanların köylerden kentlere doğru akın ettiği anlaşılmaktadır. 1927'lerde toplam 13 milyon olan nüfusun yaklaşık 3,5 milyonu şehirlerde yaşamışken; 1950'lilerde toplam nüfusun yani 20 milyonun yaklaşık 5,3 milyonu şehirlerde yaşamıştır. 1960'ta 28 milyon nüfusun yaklaşık 9 milyonu şehirlerde, 1980'de ise 44 milyon nüfusun yaklaşık 20 milyonu şehirlerde yaşamıştır. 1980 sonrası dönemde bu sayı yaklaşık 24 milyonu bulmuş, günümüzde ise 83 milyonluk nüfusun neredeyse 77 milyondan fazlası hayatlarını şehirlerde devam ettirmektedir.

Tablo 1. Toplam Nüfus, Kır-Kent Nüfusu ve Oranları (1927-2019)

YIL	TOPLAM NÜFUS	KENTTE YAŞAYAN NÜFUS (İL VE İLÇE MERKEZLERİ)	KIRDA YAŞAYAN NÜFUS (BELDE VE KÖYLER)	ŞEHİRLERDE YAŞAYAN TOPLAM NÜFUS ORANI	KÖYLERDE YAŞAYAN TOPLAM NÜFUS ORANI
1927	13 648 270	3 305 879	10 342 391	24,2	75,8
1935	16 158 018	3 802 642	12 355 376	23,5	76,5
1940	17 820 950	4 346 249	13 474 701	24,4	75,6
1945	18 790 174	4 687 102	14 103 072	24,9	75,1
1950	20 947 188	5 244 337	15 702 851	25,0	75,0
1955	24 064 763	6 927 343	17 137 420	28,8	71,2
1960	27 754 820	8 859 731	18 895 089	31,9	68,1

³ Bu oranın düşmesinde kuşkusuz 2012 yılında 6360 nolu Büyükşehir Yasası ile köylerin mahalle yapılması etkili olmuştur. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6360.html> erişim tarihi: (01.07.2021).

1965	31 391 421	10 805 817	20 585 604	34,4	65,6
1970	35 605 176	13 691 101	21 914 075	38,5	61,5
1975	40 347 719	16 869 068	23 478 651	41,8	58,2
1980	44 736 957	19 645 007	25 091 950	43,9	56,1
1985	50 664 458	26 865 757	23 798 701	53,0	47,0
1990	56 473 035	33 326 351	23 146 684	59,0	41,0
2000	67 803 927	44 006 274	23 797 653	64,9	35,1
2007	70 586 256	49 747 859	20 838 397	70,5	29,5
2008	71 517 100	53 611 723	17 905 377	75,0	25,0
2009	72 561 312	54 807 219	17 754 093	75,5	24,5
2010	73 722 988	56 222 356	17 500 632	76,3	23,7
2011	74 724 269	57 385 706	17 338 563	76,8	23,2
2012	75 627 384	58 448 431	17 178 953	77,3	22,7
2013	76 667 864	70 034 413	6 633 451	91,3	8,7
2014	77 695 904	71 286 182	6 409 722	91,8	8,2
2015	78 741 053	72 523 134	6 217 919	92,1	7,9
2016	79 814 871	73 671 748	6 143 123	92,3	7,7
2017	80 810 525	74 761 132	6 049 393	92,5	7,5
2018	82 003 882	75 666 497	6 337 385	92,3	7,7
2019	83 154 997	77 151 280	6 003 717	92,8	7,2

(Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri)

Tablo 2'ye bakıldığında; tablo Türkiye'de gerçekleşen yaklaşık 55 yıllık iç göç deneyimini özetlemektedir. 1965-1980 yılları arasında yaşanan iç göç ortalama 3,1 milyon iken; 1980-2000 yılları arasında bu sayı ortalama 3,9 milyondur. 2000'lerden günümüze kadar ise iller arası göç ortalama 2,5 milyon civarında bir seyir izlemiştir.

Tablo 2. Türkiye'deki İller Arası İç Göç Rakamları (1965-2019)

YILLAR (DÖNEMLER)	GÖÇ EDEN TOPLAM NÜFUS (İLLER ARASI)
1965-1970	3 244 724
1970-1975	3 421 025
1975-1980	2 700 977
1980-1985	2 885 873
1985-1990	4 065 173
1995-2000	4 788 193
2007-2008	2 273 492
2008-2009	2 236 981
2009-2010	2 360 079

2010-2011	2 420 181
2012-2013	2 534 279
2014-2015	2 720 438
2015-2016	2 619 403
2016-2017	2 684 820
2018-2019	2 806 123

(Kaynak: DPT ve TÜİK)

Tablo 3'e göre; Türkiye'deki iç göç hareketleri incelendiğinde insanların en çok hangi illere göç ettikleri görülmektedir. 2019 yılındaki verilere göre en çok göç alan il 498.676 kişi ile İstanbul olmuştur. İkinci sırada 211.744 kişi ile Ankara, üçüncü sırada 128.237 kişi ile İzmir ve dördüncü sırada ise 100.140 kişi ile Antalya gelmektedir. Beşinci sırada ise çalışmanın saha alanını oluşturan 85.596 kişi ile Bursa ili gelmektedir. 2018 verilerine bakıldığında illerin sıralaması değişmemiş, sadece iç göç rakamları değişmiştir. Bursa, iç göç duraklarında her zaman ilk sıralarda yer almış ve iç göç açısından çekici bir şehir olmuştur.

Tablo 3. En Çok Göç Alan İller (2017-2019)

YILLAR 2018-2019	İLLER	ALDIĞI GÖÇ SAYISI
1.	İSTANBUL	498.676
2.	ANKARA	211.744
3	İZMİR	128.370
4.	ANTALYA	100.140
5.	BURSA	85.596
YILLAR 2017-2018	İLLER	ALDIĞI GÖÇ SAYISI
1.	İSTANBUL	385.482
2.	ANKARA	184.382
3.	İZMİR	130.092
4.	ANTALYA	95.920
5.	BURSA	80.940

(Kaynak: TÜİK)

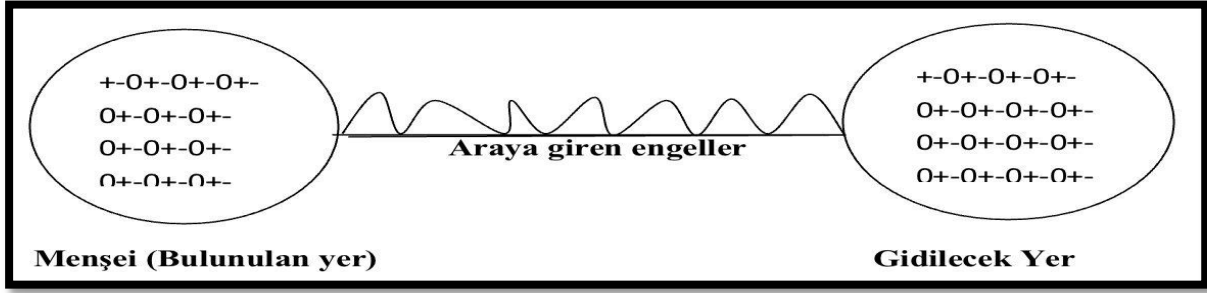
LEE'NİN GÖÇ TEORİSİ

Everett Lee, 1966 yılında "Göç Teorisi (*A Theory of Migration*)" adlı makalesi ile göç teorisini oluşturmuştur. Lee, göç eylemini gerçekleştiren kişiler için itici-çekici faktörlerin etkili olduğunu ve insanların göç kararlarını bu faktörler üzerinden aldıklarını ifade etmektedir. Lee, göçü bulunan yerden yarı kalıcı ya da kalıcı şekilde ikametgâh değişikliği olarak tanımlar. Ne kadar kısa ya da uzun, ne kadar kolay ya da zor olursa olsun her göç eylemi menşei (başlangıç noktasını), gidilecek yeri ve araya giren engeller setinden oluşmaktadır ve bu araya giren engellerin içerisinde de her zaman var olan hareket mesafesi hesaba katılmaktadır (Lee, 1966, s. 49).

Lee'nin göç olgusunun sürecini ve göçmenlerin göç kararını almalarında etkili olan faktörler sıralandığında;

- Bulunulan yer ile ilgili faktörler
- Gidilecek yer ile ilgili faktörler
- Araya giren engeller
- Bireysel faktörlerdir (Lee, 1966, s. 49-50).

Tüm bu faktörler incelenirken itici ve çekici yanları dikkate alınır. Tüm bu faktörlerin itici-çekici yanlarının hesabı yapılarak göç kararı gerçekleşmektedir. Bu kurama göre; hesaplamalar sonucunda artılar (çekici yanları) eksilerden (itici yanlarından) fazla ise göç eylemi gerçekleşecektir.

Şekil 1. Göç İçerisinde Bulunulan Yerle ve Gidilecek Yerle İlgili Faktörler ve Araya Giren Engeller
(Kaynak: E. Lee, 1966, s. 50'den alınarak oluşturulmuştur)

Şekil 1’de göç eylemini gerçekleştirecek kişiler için +, - ve 0 faktörler yer alır. “+” çekici faktör anlamına gelirken; “-” ise itici faktör anlamına gelir. “0 (nötr)” ise ne itici ne çekici herkes için farksız anlamına gelir. Örneğin, bir yerin güzel iklim koşulları var ise pozitif yani çekici faktör, olumsuz iklim şartlarına sahip ise neredeyse herkes için olumsuz faktördür. Faktörlerin itici ve çekici yanları kişilerin durumlarına göre değişebilir. Bu faktörlerin bazıları çoğu insanı aynı şekilde etkilerken, diğerleri de farklı insanları farklı şekilde etkilemektedir. Örnek vermek gerekirse; bir yerden bir başka yere göç etmek istediğinizde gidilecek yerde iyi bir eğitim sistemine sahip okul varsa, genç çocukları olan bir aile için (+) faktör olarak değerlendirilir ve çocukları olmayan bir ev sahibi içinse yüksek emlak vergisine neden olacağı için (-) faktördür. Vergi yükümlülüğü olmayan evlenmemiş bir erkek için ise durum farksızdır (Lee, 1966, s. 50).

Çekici faktörler ekonomik gelişmenin, gelirin yüksek olduğu yerler, daha iyi gelir durumları, güvenlik düzeyi yüksek ve işgücü piyasasına kolay ulaşım olarak sıralanabilir. İtici faktörler ise ekonomik olarak işsizliğin olduğu yerler, düşük gelir seviyesi, ağır vergiler olarak sayılabilir. Sosyal ve politik sebepler de itici faktörler içerisinde açıklanabilmektedir. Bunlar; yoksulluk, ayrımcılık, düşünce ya da dinî özgürlükler ile ilgili kısıtlamalardır. Kötü iklim ve doğa koşulları da bu faktörler içerisinde yer alır (Gurieva & Dzhiyev, 2015, s. 102). Araya giren engeller ise mesafenin uzaklığı, ulaşım imkânlarının eksikliği ve tehlikeli yolculuklardır (Rani, 2018, s. 7). Gidilecek yer ile ilgili maliyetler, kalacak-barınma masrafları, sosyal ve kültürel farklılıklar diğer engelleyici unsurlardır (Aktaş, 2015, s. 202). Bu engellere devletlerin katı göç politikaları, hukuki engeller eklenebilir. Örnek olarak sınır kapılarını kapalı tutmak, mevcut bulunan göçmenleri zora sokacak yasalar çıkarmak gösterilebilir (BBC News, 2020).

Göç kararını kolaylaştıran ya da zorlaştıran bireysel faktörler vardır. Bunların bazıları hayat boyunca az çok sabitken diğerleri hayat döngüsü ve hayatın bazı dönemlerinde meydana gelen aşamalarla ilişkilidir. Bazıları göç ettikten sonra değişimlere karşı direnen kişilikler olduğu gibi değişim uğruna değişmeyi hoş karşılayan kişilikler de vardır (Lee, 1966, s. 51).

METODOLOJİ

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan, 1980’lerden sonra hız kazanan ve günümüzde de devam eden iç göç hareketlilikleridir. İnsanlar kırlardan kentlere göç ederken büyük şehirleri tercih etmişlerdir. Bursa iç göç tercihlerinde ilk sıralarda yer almıştır. Çalışmada incelenen, Bursa’ya gerçekleşen iç göç hareketleridir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı; Bursa’ya gerçekleşen iç göç hareketlerinin altında yatan temel faktörleri belirlemek ve bunu Lee Kuramı Perspektifinden analiz etmektir.

Çalışmanın Kapsamı

Bursa’nın demografisi oluşturulurken, Türkiye İstatistik Kurumu’ndan nüfusa kayıtlı olunan 81 il düzeyinde kişilerin ikametgâhları Bursa ili seçilerek demografik yapısı çıkarılmıştır. 26.12.2018 tarihli oluşturulan nüfus verileri neticesinde kişilerin hangi illerden geldiği ve ne kadar kişinin Bursa’ya göç etmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda Bursa’ya en çok göç etmiş illerden üçü seçilerek saha çalışması yapılmıştır. Akan & Arslan (2008)’in, iç göçü belirlemede göçe etki eden faktörleri belirlemek bağlamında yapmış oldukları anket formundan faydalanılmıştır ve çalışma Lee’nin Göç Kuramından bazı eklemeler yapılarak

oluşturulmuştur⁴. Ocak 2019-Mayıs 2019 dönemleri arasında katılımcılarla birebir ve yüz yüze görüşülerek saha çalışması tamamlanmıştır. Yapılan saha çalışması sonucu elde edilen bilgiler analiz edilmiş ve değişkenler arası ilişkiler χ^2 testi ile sınanmıştır.

Tablo 4. Bursa'nın Demografik Yapısı (2018)

NÜFUSA KAYITLI İL	NÜFUSA KAYITLI OLDUĞU KİŞİ SAYISI	TOPLAM NÜFUSA ORANI (%)
ADANA	9336	0,32
ADİYAMAN	5192	0,18
AFYON	12428	0,43
AĞRI	33378	1,15
AKSARAY	6454	0,22
AMASYA	10757	0,37
ANKARA	19422	0,67
ANTALYA	3381	0,12
ARDAHAN	29850	1,03
ARTVİN	67995	2,34
AYDIN	4393	0,15
BALIKESİR	54640	1,88
BARTIN	2185	0,08
BATMAN	5710	0,20
BAYBURT	12907	0,44
BİLECİK	21591	0,74
BİNGÖL	9540	0,33
BİTLİS	25749	0,88
BOLU	3022	0,10
BURDUR	1276	0,04
BURSA	1527862	52,49
ÇANAKKALE	11784	0,40
ÇANKIRI	3865	0,13
ÇORUM	17429	0,60
DENİZLİ	3624	0,12
DİYARBAKIR	36519	1,25
DÜZCE	3494	0,12
EDİRNE	10545	0,36
ELAZIĞ	15788	0,54
ERZİNCAN	12112	0,42
ERZURUM	135721	4,66
ESKİŞEHİR	17925	0,62
GAZİANTEP	7560	0,26
GİRESUN	38872	1,34
GÜMÜŞHANE	15108	0,52
HAKKARİ	1038	0,04
HATAY	8483	0,29
İĞDIR	5267	0,18
ISPARTA	4089	0,14
İSTANBUL	24183	0,83
İZMİR	9957	0,34
KAHRAMANMARAŞ	8896	0,31
KARABÜK	3264	0,11
KARAMAN	1524	0,05
KARS	30617	1,05
KASTAMONU	6407	0,22
KAYSERİ	8958	0,31
KİLİS	2006	0,07
KIRIKKALE	5879	0,20
KIRKLARELİ	6610	0,23
KİRŞEHİR	7421	0,25
KOCAELİ	6987	0,24
KONYA	23997	0,82

⁴ Akan & Arslan (2008)'ın, iç göçü belirlemede göçe etki eden faktörleri belirlemek bağlamında yapmış oldukları anket soruları, Lee'nin itici-çekici faktörler-araya giren engeller perspektifinden tekrar ele alınarak oluşturulmuştur.

KÜTAYHA	26493	0,91
MALATYA	14011	0,48
MANİSA	10915	0,38
MARDİN	17372	0,60
MERSİN	6300	0,22
MUĞLA	1805	0,06
MUŞ	84205	2,89
NEVŞEHİR	3829	0,13
NİĞDE	15975	0,55
ORDU	17044	0,59
OSMANİYE	3446	0,12
RİZE	14450	0,50
SAKARYA	10928	0,38
SAMSUN	86357	2,97
ŞANLIURFA	14833	0,51
SİİRT	12921	0,44
SİNOP	6802	0,23
ŞIRNAK	2494	0,09
SİVAS	24081	0,83
TEKİRDAĞ	6878	0,24
TOKAT	22289	0,77
TRABZON	48948	1,68
TUNCELİ	7888	0,27
UŞAK	2491	0,09
VAN	25615	0,88
YALOVA	6751	0,23
YOZGAT	29750	1,02
ZONGULDAK	22737	0,78
TOPLAM BURSA NÜFUSU	2910605	%100

(Kaynak: TÜİK/26.12.2018)

Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen bilgiler sonucu Bursa'nın nüfusu 2.910.605'tir. Bursa nüfusunun %52,49'u Bursalılardan oluşmaktadır ve nüfusun geri kalanını ise %47,51 ile diğer illerden gelenler oluşturmaktadır. Nüfusa kayıtlı olunan iller bakımından mukayese edildiğinde Bursa'nın göçlerle yaşanan bir şehir olduğu, aynı zamanda demografik açıdan neredeyse yarısının Bursalılardan ve geri kalanının da diğer illerden göç etmiş insanların yaşamakta olduğu dinamik bir şehir olduğu ortaya çıkmaktadır.

Veriler, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır ve Bursa'ya en çok göç etmiş illerden Erzurum, Samsun ve Artvin illeri seçilmiştir. Erzurum, Samsun ve Artvin nüfusuna kayıtlı Bursa'ya göç etmiş kişi sayısı 290.073'tür. Toplam ilk 3 ilin rakamı seçilen illerin sayılarına bölündüğünde %46,79 ile Erzurum, %29,77 ile Samsun ve %23,44 ile de Artvin gelmektedir.

Tablo 5. Bursa'ya En Çok Göç Eden 10 İl, Nüfus Sayısı ve Oranı (2018)

ŞEHİR	NÜFUSA KAYITLI OLDUĞU KİŞİ SAYISI	TOPLAM BURSA NÜFUSUNA ORAN (%)	TOPLAM İÇ GÖÇ NÜFUSUNA ORANI (%)	TOPLAM İLK 10 İLE GÖRE NÜFUS ORANI (%)
ERZURUM	135721	4,66	9,79	21,99
SAMSUN	86357	2,97	6,23	13,99
MUŞ	84205	2,89	6,08	13,64
ARTVIN	67995	2,34	4,91	11,02
BALIKESİR	54640	1,88	3,94	8,85
TRABZON	48948	1,68	3,53	7,93
GİRESUN	38872	1,34	2,81	6,30
DİYARBAKIR	36519	1,25	2,64	5,92
AĞRI	33378	1,15	2,41	5,41
KARS	30617	1,05	2,21	4,96
TOPLAM İLK 10 İL	617252	21,21	44,64	100
TOPLAM İÇ GÖÇ SAYISI	1382743	47,51	100	44,64*

*Toplam İlk 10 ilin Toplam İç Göç Sayısına Oranı (Kaynak: TÜİK)

Bursa'ya göçe etki eden faktörleri belirlemek adı altında Lee'nin itici-çekici faktörler bağlamında yapılan çalışmada saha çalışması yapılmıştır. Anket yöntemi ile birebir görüşmelerle elde edilen bilgiler SPSS 21. uygulaması ile analiz edilmiştir. Örneklem yöntemi olarak *Kotalama* türü kullanılmıştır. Bu çalışmada, 0,95 güven düzeyinde 290.073 evren büyüklüğü için 0,05 anlamlılık düzeyi için gereken örneklem büyüklüğü 384'tür. Bu prensibin izlenildiği çalışmada 384 katılımcıyla görüşülerek, Erzurum ilinden 179 katılımcı, Samsun ilinden 115 katılımcı ve Artvin'den 90 katılımcı ile görüşülerek anket yapılmıştır.

Tablo 6. Anket Sorularının Seçilen İllere Göre Dağılımı

İLLER	TOPLAM 3 İLE GÖRE ORANLAR	GEREKEN ANKET SAYISI
ERZURUM	% 46,79	179
SAMSUN	% 29,77	115
ARTVIN	% 23,44	90
Toplam 290.073 (3 ilin)	% 100	384

(Kaynak: TÜİK, 2018)

LİTERATÜR ÖZETİ

Türkiye'de iç göçler üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Ele alınan iç göç çalışmaları itici ve çekici faktörler bağlamında incelenen, test edilen, modellenen çalışmalar olmuştur. Aşağıda iç göçler üzerine yapılmış literatür mevcuttur ve iç göçlerde etkili olan faktörler Lee kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Tablo 7. Türkiye'de İç Göç Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazarlar	Dönemler	Yöntem	Göçte Etkili Olan Faktörler
Arı ve Tütengil (1968)	1968	Anket	Ücret Farklılığı, Sosyal Hizmetlerden Yararlanma, Ulaştırma Kolaylıkları, Haberleşme İmkânları
Munro (1974)	1960-1965	Betimleyici Analiz Yöntemi	Kentleşme, Tarımın Modernleşmesi
Levine (1980)	1950-1975	Karşılaştırmalı Analiz Yöntemi	Şehirleşme Etkisi, İstihdam ve Gelir İmkânları
Tanfer (1983)	1965-1970	Karşılaştırmalı Analiz Yöntemi	Tarımdaki Yavaş Büyüme ve Nüfus Çokluğu
Algan (1988)	1950-1985	Karşılaştırmalı Analiz Yöntemi	Genişleyen Sanayi, Ticaret, Tarım Potansiyeli, Ulaşım-Haberleşmenin Genişlemesi
Gedik (1997)	1965-1985	Karşılaştırmalı Analiz Yöntemi	Kırdaki Düşük Gelir, Yetersiz Altyapı Hizmetleri,
İlkkaracan ve İlkkaracan (1998)	1990	Saha Çalışması	Ekonomik, Aile Durumları, Güvenlik
İçduygu ve Ünalın (1998)	1950-1990	Niteliksel Analiz Yöntemi	Tarımda Makineleşme, Modernleşme ve Düşük Üretkenlik, Nüfus Artışı, İşsizlik, Kentlerin Ekonomik ve Toplumsal Çekiciliği, Ulaşım-İletişim Gelişimleri, Küreselleşme, Teknolojik Koşulların Gelişiminin Devamı, Bireysel Yaşamın Toplumsal Yaşam Karşısında Ön Plana Çıkması
Yamak ve Yamak (1999)	1980-1990	Regresyon	Yüksek Gelir Düzeyi, Gelir Eşitsizliği
Üçdoğruk (2002)	2002	Logit Tekniği	Ekonomik, Akraba-Aile Bağları
De Santis (2003)	1996	Karşılaştırmalı İstatistik Yöntemi	AB ile Yapılan Gümrük Birliği Anlaşması, Sanayileşme,
Peker (2004)	2004	Regresyon	İşsizlik, Sosyal ve Kültürel Etkiler, Mesafe
Gür ve Ural (2004)	1990	Regresyon	Gelir Farklılığı ve Ekonomik İmkânlar, Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi Artışı, İşsizlik
Gezici ve Keskin (2005)	1985-1990	Çoklu Regresyon	Bölgesel Eşitsizlikler, İş İmkânları, Gelir Farklılıkları
Çelik (2006)	2000	Regresyon	Gelir, İşsizlik, Sanayileşme
Evci vd, (2006)	1990-2000	Regresyon	Ekonomik Faktörler, Doğu ve Batı Arasında İtici ve Çekici Farklılıklar

Şahin ve Çağlayan (2006)	2005-2006	Anket-Mülakat	Ekonomik Koşullar, Onun Köylerin Boşaltılması, Aile Birleşmeleri, Siyasi Nedenler
Pazarlıoğlu (2007)	1975-2000	Ekonometrik Analiz (Probit)	İş Arama-Bulma Umudu, Hane Halkı Fertlerinden Birine Bağlı Göç
Akan ve Arslan (2008)	2007-2008	Anket	Akrabalarının ve Hemşerilerin Bulunması, İş Bulma Umudu, İşsizlik
Filiztekin ve Gökhan (2008)	1990-2000	Betimleyici Analiz Yöntemi	Ekonomik (Gelir Farklılığı, İşsizlik Oranları)
Topbaş ve Tanrıöver (2008)	1970-2000	Lowry Hipotezi	KBGSYH, Ekonomik Büyüme
Kocaman (2008)	1995-2000	Karşılatırmalı Analiz Yöntemi	Hane Halkı Fertlerinden Birine Bağımlı Göç, İş Arama/Bulma, Tayin Atama, Eğitim ve Evlilik
Öztürk ve Altuntepe (2008)	2008	Anket	Ekonomik (Gelir Eşitsizliği, İşsizlik Gibi)
Coşkun (2008)	1995-2000	Betimsel Analiz Yöntemi	İş Arama, Bulma, İşsizliğin
Işık (2009)	1995-2000	Karşılatırmalı Analiz Yöntemi	Bağımlı Göç (Aile Bireylerin Birine Bağlılığı), Ekonomik Faktörler (İş Arama Gibi)
Tutar ve Özyakışır (2013)	2008-2011	Anket	Ekonomik (İşsizlik vb)
Doğan ve Kabadayı (2015)	2008-2012	Panel Data	İş İmkânları, Yüksek Gelir İmkânları
Koyuncu (2015)	2010	Mülakat ve Anket	Ekonomik, Tayin ve Atama, Hane Halkına Bağlı Göç, Eğitim
Yüksel vd, (2016)	2008-2015	Logit Modeli	İşsizlik, Kalkınma
Bahçalı ve Kahraman (2016)	2014	Anket ve Birebir Görüşmeler	Ekonomik, Eğitim, Eş Faktörü
Çakmak ve Oktay (2017)	1980-2015	Kompartıman Modeli	İşsizlik
Çiftçi ve Şengezer (2017)	1995-2000	İstatistiksel Uygulama Yöntemi	Hemşericilik, Ekonomik Olanaklar
Koramaz ve Dökmeci (2017)	2012	Regresyon	Geniş Bir Bant İnternet Bağlantısına Sahip Olma, Nüfus, Mesafe

Buraya kadar anlatılan çalışmalardan anlaşılacağı üzere, Türkiye'deki iç göç hareketlerinin açıklanmasında Lee kuramı temel hareket noktası olmuştur. Yapılan bu çalışma da Lee kuramı perspektifinden Bursa'ya gerçekleşen iç göçlerde etkili olan faktörleri belirlemek adına literatüre katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın farkı itici-çekici faktörlerle birlikte arayan giren engelleri de kapsamıdır.

BULGULAR

Bursa üzerinde yapılan çalışmada, en çok göç etmiş illerden Erzurum, Samsun ve Artvin seçilerek oluşturulan anket değerlendirmesi oluşturulmuştur.

Tablo 8. Cinsiyetiniz

	Frekans	Yüzde
Erkek	303	78,9
Kadın	81	21,1
Toplam	384	100,0

Çalışmada yer alan katılımcıların %78,9'u erkeklerden, %21,1'i ise kadınlardan oluşmuştur.

Tablo 9. Yaşınız

	Frekans	Yüzde
21-30	36	9,4
31-40	64	16,7

41-50	84	21,9
51-60	133	34,6
60 üzeri	67	17,4
Toplam	384	100,0

Çalışmaya katılan göç etmiş insanların %34,6'sı (51-60) yaş aralığını oluşturmaktadır. Onun devamında %21,9 ile (41-50), %17,4 ile (60+), %16,7 ile (31-40) ve %9,4 ile de (21-30) yaş aralığı gelmektedir. Katılımcıların yaş kitlesinin çoğunluğunun 50 ve üzeri olması göç eden ilk nesil denilebilecek insanlardan oluşmaktadır.

Tablo 10. Medeni Durumunuz

	Frekans	Yüzde
Evli	347	90,4
Bekar	37	9,6
Toplam	384	100,0

Çalışmada ankete katılanların %90,4'ü evli, %9,6'sı ise bekâr insanlardan oluşmaktadır.

Tablo11. Eğitim Durumunuz

	Frekans	Yüzde
İlkokul	147	38,3
Ortaokul	62	16,1
Lise	98	25,5
üniversite ve lisanüstü	77	20,1
Toplam	384	100,0

İnsanların çoğunluğunun eğitim durumu %38,3 ile ilkokul mezunlarıdır, bunun ardından %25,5 ile lise ve %20,1 ile üniversite ve lisanüstü gelmektedir. Son olarak ise %16,1 ile ortaokul gelmektedir. Burada çoğunluğunun ilkokul mezununun oluşturduğu insanlar genellikle ilk göç etmiş gruplardır. Göç eden ilk nesil çalışarak, kendilerinden sonrakilere yatırım yaptıkları ve ilk nesilden sonra gelenlerin daha iyi bir eğitim durumunda oldukları gözükmemektedir. Bu sonuçlar, insanların eğitime verdikleri önemi göstermektedir.

Tablo 12. Mesleğiniz

	Frekans	Yüzde
Memur	52	13,5
İşçi	103	26,8
özel sektör	44	11,5
diğer (ticaret, esnafılık, serbest)	66	17,2
Emekli	78	20,3
İşsiz	41	10,7
Toplam	384	100,0

Göç eden insanların çoğunluğunun %26,8'ini işçiler oluşturmaktadır. Emekli kesim %20,3 ile bu grubu takip etmektedir. Ticaret ve esnafılık, serbest meslek grubu %17,2, memur grubu %13,5, özel sektördeki %11,5 ve işsizler %10,7'yi oluşturmaktadır.

Tablo13. Aylık Geliriniz

	Frekans	Yüzde
asgari ücret altı	65	16,9
asgari ücret	91	23,7

2100-2500	90	23,4
2500-3000	52	13,5
3000'den fazla	86	22,4
Toplam	384	100,0

Göç eden insanların %23,7'si asgari ücret düzeyinde çalışan insanlardan oluşmakta, ikinci sırada %23,4 ile (2100-2500) arası gelire, üçüncü sırada %22,4 ile (3000'den fazla) aylık gelire sahip olan insanlardan oluşmaktadır. Dördüncü sırada %16,9 ile asgari ücret altı ve son sırada %13,5 ile (2500-3000) arası aylık gelire sahip olan insanlardan oluşmaktadır.

Tablo 14'e bakıldığında; göçe neden olan temel faktörün %76,8 ile ekonomik (işsizlik, düşük ücret, kötü çalışma koşulları vb), ikinci etkenin %18,8 ile sosyal etkenlerin (eğitim, sağlık, tayin vb) ve %4,4 ile de diğer (terör, coğrafi etken, güvensizlik gibi) faktörlerin göç kararlarında etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 14. Göçe Neden Olan Temel Faktörler

	Frekans	Yüzde
Ekonomik	295	76,8
Sosyal	72	18,8
Diğer (politik, coğrafi)	17	4,4
Toplam	384	100,0

Seçilen tüm iller bazında işsizlik gibi istihdam yetersizliğinin göç kararlarında başrol oynadığı, bununla birlikte eğitim, sağlık ve tayin gibi (sosyal etkenler) durumların da göç kararlarında etkili oldukları belirtilmiştir. Son olarak terör olaylarının, coğrafi nedenlerin, köy içi anlaşmazlıklar gibi etkenlerin az da olsa insanların göç süreçlerinde önemli rol oynadıkları görülmüştür.

Tablo 15 incelendiğinde; insanların göç kararlarında en çok etkili olan itici faktör %52,9 ile ilk sırada işsizliktir. Diğer itici etkenin %19,5 ile eğitim durumu ve sosyal imkânsızlıklar, %15,9 ile düşük ücret ve yoksulluğun göçü etkilediğini bunun yanında %7,8 ile kötü çalışma koşullarının da etkili olduğu belirtilmiştir. İtici faktörlerden son sırada %3,9 ile diğer etkenler gelmektedir.

Tablo 15. Göç Sürecinde İtici Olan Faktörler

	Frekans	Yüzde
İşsizlik	203	52,9
düşük ücret ve yoksulluk	61	15,9
kötü çalışma koşulları	30	7,8
eğitim durumu ve sosyal imkânsızlıklar	75	19,5
diğer (vergi, terör, deprem, nüfus fazlalığı)	15	3,9
Toplam	384	100,0

İnsanların göç etmelerinin altında yatan nedenin ekonomik ve en çok işsizliğin göçe neden olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin istihdam anlamındaki yetersizliği kalkınmasını da etkilemiş, geline yerdeki eğitim, sağlık imkânları açısından gelişmeyi engellemiştir. İnsanların geldikleri yerlerde mevcut iş imkânları olsa bile düşük ücretin, yoksulluğun ve kötü çalışma koşullarının doğup büyüdükleri yerleri terk etmelerine neden olmuştur.

Tablo 16'ya bakıldığında; Katılımcılar göç kararlarında en çok çekici gelen faktörün %47,4 ile daha iyi iş imkânları ve yüksek ücretin göç kararlarında etkili olduklarını belirtmişlerdir. Diğer çekici faktörün %17,7 ile şehrin hayat standartlarının yüksek olduğu, diğer etkenin %16,7 ile iş bulma umudunun göçe cazibeli geldiği görülmektedir. Bir diğer önemli olan sosyolojik çekici faktörün %14,8 ile akrabalar-hemşerilerinin Bursa'da olmaları göçü ciddi derecede etkilemişti.

Tablo 16. Göç Sürecinde Çekici Olan Faktörler

	Frekans	Yüzde
daha iyi iş imkânları ve yüksek ücret	182	47,4
iş bulma umudu	64	16,7
akrabalar hemşerilerimin burada olması	57	14,8
iklimi ve konumu	13	3,4
şehrin hayat standartlarının yüksek olması	68	17,7
Toplam	384	100,0

Bursa şehrinin sanayi şehri olması, ekonomik anlamda gelişmiş olması insanların göç etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bursa'nın daha iyi iş imkânlarına sahip olmasının, şehrin hayat standartlarının yüksek olmasının göç kararlarında önemli rol oynadıkları anlaşılmakta ve insanların iş bulma umutlarıyla yola çıktıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılar Bursa'yı bu çekici etkenler yönünden yaşanacak bir şehir olarak görmelerine yol açtıklarını belirtmişler ve bu şehrin neden ilk tercih edilen illerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Şehre çeken bir diğer etki de sosyolojik bağlamda akraba-hemşericilik etkisidir. İnsanlar bu etkiyi aralarındaki ağlarla, derneklerle sıkı tutmuş ve ilk göç eden nesillerinin peşlerinden takip ettikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 17. Göç kararını hemen gerçekleştirebildiniz mi? (Araya giren engeller oldu mu?)

	Frekans	Yüzde
hemen gerçekleştirebildim	292	76,0
mesafe uzaklığı göçü geciktirdi	20	5,2
ulaşım imkânları göçü geciktirdi	4	1,0
kalacak barınma maliyetleri yüzünden göç gecikti	68	17,7
Toplam	384	100,0

Göç kararını gerçekleştiren katılımcıların %76'sı hemen gerçekleştirebilmiş ve herhangi bir sorun yaşamamıştır. Katılımcıların %17,7'si kalacak-barınma maliyeti yüzünden, %5,2'i mesafe uzaklığı göçü geciktirmişken, %1'i de ulaşım imkânlarının geciktirdiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılara sorulduğunda aşağıdaki Tablo 18'de görüleceği üzere memlekete dönmeniz için yapılması gerekenler nedir diye sorulduğunda %58,9'u istihdam alanları yaratılması cevabını vermişlerdir. Nasıl göçe neden olan temel faktör ekonomik oluyorsa şüphesiz geri dönüş için de temel faktörün ekonomik olması kaçınılmazdır. İstihdam alanları ve maaş, çalışma koşulları gibi ekonomik faktörler kolektif düşünülürse ekonomik faktörün payı neredeyse %85'lere ulaşmaktadır.

Tablo 18. Memlekete Geri Dönüş İçin Yapılması Gerekenler

	Frekans	Yüzde
istihdam alanları yaratmak	226	58,9
çalışma koşulları, maaş gibi şartların iyileştirilmesi	98	25,5
Diğer (kentsel dönüşüm projeleri hazırlamak, altyapı hizmetlerinin tamamlanması, okullar-hastaneler gibi yatırımlar yapmak, güvenliği sağlamak)	60	15,6
Toplam	384	100,0

Tablo 19'a göre; Erzurum, Samsun ve Artvin illerinden göç edenlerin geldikleri merkez sorulduğunda katılımcıların %53,9'u köylerden, %26,3'ü ilçelerden ve geri kalan %19,8'i de il merkezlerinden göç etmiş oldukları görülmektedir. Bu rakamlar iç göç süreçlerinde köylerden kentlere ağırlıklı olarak göç edildiğini bulgulamıştır.

Tablo 19. Göç ettiğiniz merkez, aşağıdakilerden hangisidir?

	Frekans	Yüzde
Köy	207	53,9
İlçe	101	26,3
il merkezi	76	19,8
Toplam	384	100,0

Yapılan saha çalışması sonucu elde edilen bilgiler analiz edilmiş ve değişkenler arası ilişkiler χ^2 testi ile sınanmıştır. Çalışmanın teorik altyapısını oluşturan Lee'nin göç teorisi perspektifinden değişkenler arası ilişkiler test edilmiştir. İtici faktörler ile gelen yerler arasında ve varılan yerle çekici faktörler arasında istatistiksel olarak anlamlı birer ilişki bulunmuştur. Bunun yanında göçe neden olan temel faktörlerle gelen yerlerle istatistiksel olarak da anlamlı ilişki bulunmuştur.

Tablo 20. Göç Etme Sebebi İle Göç Ettiğiniz Yer Arasındaki χ^2 Testi

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	13,824 ^a	4	,008
Likelihood Ratio	14,976	4	,005
Linear-by-Linear Association	3,760	1	,052
N of Valid Cases	384		

a. 1 cells (11,1%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,98.

Tablo 20 incelendiğinde; Göç etme temel sebebi ile göç edilen iller arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 21: İtici Faktörlerle Göç Edilen Yer Arasındaki χ^2 Testi

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	39,421 ^a	8	,000
Likelihood Ratio	41,013	8	,000
Linear-by-Linear Association	,916	1	,339
N of Valid Cases	384		

a. 2 cells (13,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,52.

Tablo 21'e göre; Gelen yer ile göç kararındaki itici faktörler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 22. Çekici Faktörlerle Göç Ettiğiniz Yer Arasındaki χ^2 Testi

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	41,452 ^a	8	,000
Likelihood Ratio	48,299	8	,000
Linear-by-Linear Association	5,465	1	,019
N of Valid Cases	384		

a. 2 cells (13,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,05.

Tablo 22'ye göre; Gelen yer ile göç kararında etkili olan çekici faktörler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye Cumhuriyeti iç göçler açısından 1950'li yıllara kadar sakin bir dönem geçirmiştir. Türkiye'de iç göç hareketlilikleri 1950'lerden sonra bazı yapısal değişikliklerle başlamış, politik ve sosyolojik bağlamda değişimlerle iç göç hareketliliği hız kazanmıştır. Türkiye'nin yapısal değişimleri ile birlikte insanlar, kırlardan kentlere göç etmeye başlamıştır. Bunun yanında ilk değişimlere karşılık bireylerin tepkilerinden biri şüphesiz günümüze kadar devam eden iç göç olgusu olmuştur. İnsanlar iç göç hareketlerini gerçekleştirirken gelişmiş büyükşehirler doğru yönelmişlerdir. İnsanların göç ettikleri yerler ağırlıklı olarak İstanbul, Bursa, Ankara, Adana, İzmir gibi büyük, gelişmiş şehirler olmuştur. Bu yerlerin tercih edilmesinde şehirlerin gelişmiş ekonomik yapıları, sanayi yönleri ve bölgesel olarak gelir farklılıkları rol oynamıştır. Bursa, büyükşehirler içerisinde her zaman en çok tercih edilen illerden biri olmuştur.

Çalışmada, Türkiye’de en çok tercih edilen Bursa şehri seçilmiş ve teorik altyapısı Lee’ye ait olan itici ve çekici faktörler, araya giren engeller perspektifinde göçe neden olan faktörler analiz edilmiştir. Bursa’ya en çok göç eden illerden Erzurum, Samsun ve Artvin illeri baz alınarak saha çalışması tamamlanmıştır. Bu 3 il bazında yapılan çalışmada Bursa’ya gerçekleşen göçe etki eden temel faktörün %76,8 ile ekonomik olduğu sonucuna varılmıştır. Erzurum’da, Samsun’da ve Artvin’de göçe neden olan itici faktörün %52,9 ile işsizlik olduğu ve bu illerdeki insanların Bursa’ya göç tercihlerinde en etkili olan çekici faktörün de %47,4 ile daha iyi iş imkânları ve yüksek ücret olduğu bulunmuştur. Araya giren engeller bağlamında %17,7 ile kalacak-barınma maliyeti göçü geciktirmiştir. Mesafenin ise göçü pek etkilemediği görülmüştür. Son olarak da gelinen yerle göçe neden olan temel faktörlerle, gelinen yerdeki itici faktörler arasında ve varılmak istenen yerdeki çekici faktörler arasında istatistiksel olarak anlamlı birer ilişki bulunmuştur.

İnsanlar bulundukları yerden bir başka yere göç ederken ekonomik, sosyal, politik gibi güdülerle hareket etmişlerdir. Her ne kadar sosyal, siyasal etkenler göçe neden olsa da ekonomik sebep genellikle ilk sırada yer almıştır. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında göç hareketlerinin temelinde ekonomik faktörün baş rol oynadığı göze çarpmaktadır. Yapılan çalışmalarda izlenen metodolojik yaklaşım ağırlıklı olarak saha çalışmasına dayanmaktadır ve veriler anketlerle, bire bir görüşmelerle, istatistiksel bilgilerle elde edilmiştir. Türkiye’de iç göç hareketliliğini 3 dönem içerisine ayırırsak, bu 3 dönem içerisinde göçün itici ve çekici faktörleri değişmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’deki ilk iç göç dönemlerinde yani 1950-1960 yılları arasındaki göçlerin temel nedeni kırlardaki itici faktörlerle açıklanırken, ikinci dönem 1960-1980 yılları arasındaki iç göçler şehirlerdeki çekici faktörlerle açıklanmaktadır. 1980 sonrası dönemi ise hem itici faktörlerle hem de çekici faktörlerle açıklanmaktadır. Çalışmalar Lee kuramı perspektifinden değerlendirildiğinde; ilk göç hareketinin olduğu zamanlardaki itici faktörler başta işsizlik olmak üzere, kırdaki düşük gelir, tarımdaki toprak yetersizliği, makineleşme, yüksek nüfus baskısı ve yetersiz altyapı hizmetleridir. İkinci göç hareketlerinin temelinde ise çekici faktörler önemli bir rol oynamıştır. Bu çekici etkenler ücretler (kentlerde kırlara göre daha yüksek ücret olması), gelişmiş altyapı ve bölgesel kalkınmışlık farklılıkları, kentlerin sosyal ve sağlık imkânları açısından gelişen cazibesi, şehirlerdeki istihdam yapısı, ulaşım ve haberleşme ağlarının güçlü olması ile birlikte akrabalara, arkadaşlara bağlı göç hareketleridir. Üçüncü dönemde ise ülkenin iktisadi ve siyasi değişim süreci ile birlikte liberal politikaların izlenmesi, sanayi yapısının gelişmesi, teknolojik ilerlemelerin olması ve modernleşme süreci insanları kırlardan kentlere göç hareketinin ivmesini artırmıştır. Ülkenin yapısının değişmesiyle insanlar iş arama, gelir farklılıkları, istihdam fırsatlarından yararlanmak için göç etmişlerdir. Bu çekici etkenlerin yanında eğitim gibi sosyal faktörler de göç süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde; İnsanların 1950’lilerde başlayan göç hikayesinde şüphesiz eşe-dosta-akrabalara bağlı göç takip etmiştir. Bunun yanında yine bu üçüncü dönemde itici faktörler de göç kararlarında etkili olmuştur. Bunlar güvenlik sorunu (terör, köy içi anlaşmazlıklar gibi), bölgesel eşitsizlikler, fazla göçün aldığı yerlerde çarpık kentleşme, şehirlerdeki fazla nüfusun oluşturduğu işsizliktir. Bu olumsuz unsurlar insanları kentlerden kentlere hareket etmesine neden olmuştur. Türkiye’deki iç göç hareketlerinin açıklanmasında Lee kuramı temel hareket noktası olmuştur. Yapılan bu çalışma da Lee kuramı perspektifinden Bursa’ya gerçekleşen iç göçlerde etkili olan faktörleri belirlemek adına literatüre katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın farkı itici-çekici faktörlerle birlikte arayan giren engelleri de kapsamıdır. Çalışmada göç kararlarında en etkili olan faktörün ekonomik olduğu göze çarpmaktadır. Bulunulan yerdeki işsizlik, düşük ücret, kötü çalışma koşulları gibi itici faktörlerin insanları göçe sevk ettiği ve varılan yerdeki istihdam imkânlarının, yüksek ücret gibi çekici faktörlerin göç üzerinde doğrudan etkili olduğu görülmüştür. Araya giren engeller bağlamında ise kalacak-barınma maliyeti yüzünden göçü geciktirmiştir.

KAYNAKLAR

- Akan, Y. & Arslan, İ. (2008). *Göç ekonomisi: (Türkiye üzerine bir uygulama)*. Ekin Basım Yayın.
- Aktaş, M. (2015). Ücret odaklı uluslararası işgücü hareketliliğinin işgücü piyasalarına etkileri. *TESAM Akademi*, 2(2).
- Algan, N. (1988). Adana ilinde kentleşme: kentleşmeyi etkileyen faktörler ve yarattığı sorunlar. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 105-119.
- Arı, O. & Tütengil, C. (1968). Adapazarı'na Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (7), 105-142.

- Bahçalı, S. & Kahraman, SÖ (2016). Artvinlilerin Göç Tercihlerinde Bursa'nın Yerinin Sosyo-Ekonomik ve Mekânsal Analizi. *Coğrafya Dergisi*, (33), 37-52.
- BBC News, "US election 2020: Trump's impact on immigration- in seven charts", <https://www.bbc.com/news/election-us-2020-54638643> (01.07.2021).
- Coşkun, O. (2008). İç göçler açısından Erzurum ilinin analizi/The analysis of Erzurum province in terms of internal migrations. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(20), 239-266.
- Çakmak, F. & Oktay, E. (2017). Research of internal migration by compartment models. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 6(1), 127-148.
- Çelik, F. (2006). İç göçlerin itici ve çekici güçler yaklaşımı ile analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (27), 149-170.
- Çiftçi, M. & Şengezer, B. (2017). 6. Türkiye'de iç göç hareketinde hemşericiliğin analizi1. *Türkiye'de göç ve illerin demografik, ekonomik ve fiziksel dönüşümü*, 125.
- De Santis, RA (2003). The impact of a customs union with the European Union on internal migration in Turkey. *Journal of Regional Science*, 43(2), 349-372.
- Doğan, GU & Kabadayı, A. (2015). Determinants of internal migration in Turkey: A panel data analysis approach. *Border Crossing*, 5(1-2), 16-24.
- DPT, "Türkiye'de İç Göçler Ve Göç Edenlerin Nitelikleri(1965-2000)", http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Turkiyede_Ic_Gocler_ve_Goc_Edenlerin_Nitelikleri_1965-2000.pdf (01.06.2020)
- Evcil, AN , Kiroplu, GB & Dokmeci, V. (2006). *Regional migration in Turkey: Its directions and determinants*. 46th Congress of the European Regional Science Association: "Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean", August 30th - September 3rd, Volos, Greece, 2006, ss. 1-24.
- Gedik, A. (1997). Internal migration in Turkey, 1965–1985: Test of conflicting findings in the literature. *Review of urban & regional development studies*, 9(2), 170-179.
- Gezici, F. & Keskin, B. (2005, August). Interaction between regional inequalities and internal migration in Turkey. In *ERSA Conference Papers* (pp. 1-18).
- Gökhan, A. & Filiztekin, A. (2008). The determinants of internal migration in Turkey. <http://research.sabanciuniv.edu/11336/1/749.pdf> (01.08.2019).
- Gurieva, LK & Dzhioev, AV (2015). Economic theories of labor migration. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(6 S7), 101.
- Gür, TH & Ural, E. (2004). Türkiye'de kentlere göçün nedenleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 23-38.
- Işık, Ş. (2009). 1995-2000 döneminde İzmir'e yönelik göçler. *Türk Coğrafya Dergisi*, (52), 9-16.
- İçduygu, A. & Ünalın, T. (1998). Türkiye'de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri. *Türkiye'de İçgöç, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları*, 35-55.

- İlkaracan, İ. & İlkaracan, P. (1999) “1990’lar Türkiye’inde Kadın ve Göç”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere. *Tarih Vakfı Yay., İstanbul*,(305-322).
- Kocaman, T. (2008). *Türkiye’de iç göçler ve göç edenlerin nitelikleri (1965-2000)*. TC Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, DPT Yayınları.
- Koyuncu, A. (2015). *Kentleşme ve göç: uygulamalı bir araştırma*. Hikmetevi.
- Koramaz, TK & Dökmeci, V. (2017). 8. Bilgi ekonomileri ve Türkiye’de iç göç. *Türkiye’de göç ve illerin demografik, ekonomik ve fiziksel dönüşümü*, 201.
- Lee, ES (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Levine, N. (1980). Antiurbanization: an implicit development policy in Turkey. *The Journal of Developing Areas*, 14(4), 513-538.
- Munro, JM (1974). Migration in Turkey. *Economic Development and Cultural Change*, 22(4), 634-653.
- Öztürk, M. & Altuntepe, N. (2008). Türkiye’de Kentsel alanlara göç edenlerin kent ve çalışma hayatına uyum durumları: Bir alan araştırması. *Journal of Yasar University*, 3(11), 1587-1625.
- Pazarlıoğlu, MV (2007). İzmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 121-135.
- Peker, K. (2004). The causes and results of internal migration from rural areas: case of Eastern Anatolia. *ZEMEDELSKA EKONOMIKA-PRAHA-*, 50(10), 471-476.
- Rani, S. (2016). Analysing Lee’s Hypotheses Of Migration In The Context Of Malabar Migration: A Case Study Of Taliparamba Block, Kannur District. *Thematics Journal of Geography*, 1(1).
- Şahin, B. & Çağlayan, B. (2006). Tarlabası Community Center-Field Study Report. <http://www.tarlabasi.org/docs/raporlar/tarlabasi-field-report-2006.pdf> (01.07.2021)
- Tanfer, K. (1983). Internal migration in Turkey: socioeconomic characteristics by destination and type of move 1965-70. *Studies in comparative international development*, 18(4), 76-111.
- TBMM, “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun “, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6360.html> (01.07.2021).
- Topbaş, F. & Tanrıöver, B. (2009). Türkiye’de iç göç akımları üzerine bir çalışma: Lowry hipotezi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 93-104.
- Tutar, H. & Özyakışır, D. (2013). TRA2 bölgesinden İstanbul’a göç hareketlerinin nedenlerine ilişkin bir araştırma. *Sosyoloji Konferansları*, (47), 31-58.
- TÜİK, “Nüfus İstatistikleri”, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (31.05.2020).
- Üçdoğruk, Ş. (2002). İzmir’deki iç göç hareketinin çok durumlu logit teknikle incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1).
- Yamak, N. & Yamak, R. (1999). Türkiye’de gelir dağılımı ve iç göç. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1(1), 16-28.

Yüksel, S., Eroğlu, S. & Özsarı, M. (2016). An analysis of the reasons of internal migration in Turkey with logit method. *Business and Management Horizons*, 4(2), 34-45.

Yazar Katkı Oranı

Birinci yazarın çalışmadaki katkı oranı %60, ikinci yazarın katkı oranı ise %40'tır.

MAHALLE MUHTARLIĞI HUKUKSAL VE İŞLEVSEL ANALİZLER

Cahit ASLAN¹

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.944109

Makale Geçmişi:

Geliş 28.05.2021

Düzeltilme 03.08.2021

Kabul 09.08.2021

Anahtar Kelimeler:

Muhtar-muhtarlık,

İhtiyar heyeti,

Mahalle,

E-devlet,

Yerinde yönetim.

ÖZ

Mahalle mekân sosyolojisi açısından statü ve sınıf farklarının biçimlendirmede fiziki bir alandır. Mahalleler toplumun en küçük yaşam alanını ve yerel yerleşim birimini, muhtarlıklar da en alt düzeydeki siyasal hatta hukuksal alanını oluşturur. Sosyal ilişkiler açısından ise kurumsal-hukuksal-işlevsel yönü olan, bireylerin birbirleriyle iş birliği içinde bulunduğu ve etkilediği bir topluluktur. Muhtarlık geleneği ise zaman içerisinde oluşmuş, yine hukuksal ve siyasal boyutu bulunan ve bünyesinde birçok işlevi barındıran, Türk sinemasında ve edebiyatında bolca işlenmiş ve hatta bunun üzerinden toplumsal yapı tartışmaları yapılmış çok önemli tarihi ve kültürel bir kurumdur. Bir süredir dünyada ve Türkiye’de dijital devrim ve internet teknolojilerinin sağladığı olanaklar hayatın tüm alanlarını etkilediği gibi toplumun kurumsal en küçük siyasal birimi olan muhtarlık kurumunu da etkilemektedir. E-devlet süreci ile beraber muhtarlıklar işlevlerinin önemli bir kısmını yavaş yavaş dijital-internet olanaklarına devretmiş olsa da bu gelenek olarak varlığını sürdürmektedir. İşte bu makalede muhtarlık geleneğinin tarihsel, hukuksal ve konjonktürel değişimlere paralel tekrar sorgulanması amaçlanmaktadır. Ayrıca yeniden tanımlamanın gerekçeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makalenin ihtiyaç hissettiği veri kaynakları ise ilgili mevzuatlar, alan yazın ve saha çalışmalarından elde edilen ikincil verilerdir. Bu veriler ışığında problem literatür ve mevzuat incelmeye dayalı olarak ortaya konulmuş, tartışılmış ve sonuçlandırılmıştır.

LEGAL AND FUNCTIONAL ANALYSIS ON THE MUKHTARSHIP INTUITION

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.944109

Article History:

Received 21.05.2021

Revised 03.08.2021

Accepted 09.08.2021

Keywords:

The mukhtar-mukhtarship,

Old council,

Neighborhood,

The e-government,

Decentralization.

ABSTRACT

Neighborhood is a physical space that is not shaped by status and class differences in terms of spatial sociology. Neighborhoods constitute the smallest living space and local settlement of the society, and mukhtars constitute the lowest political and even legal space. In terms of social relations, it is a community that has an institutional-legal-functional aspect, where individuals cooperate and interact with each other. The tradition of the mukhtar is a very important historical and cultural institution, which has been formed over time, has a legal and political dimension, and has many functions within it, has been widely handled in Turkish cinema and literature, and even social structure discussions have been made. For a while, the digital revolution and the opportunities provided by internet technologies in the world and in Turkey have affected all areas of life as well as the mukhtarship, which is the smallest institutional political unit of the society. With the e-government process, although the mukhtars have gradually transferred a significant part of their functions to digital-internet facilities, this tradition continues to exist. Here, in this article, it is aimed to question the tradition of mukhtarship in parallel with historical, legal and conjunctural changes. In this article, the reasons for this redefinition have been tried to be put forward. The data sources needed by the article are related legislation, literature and secondary data obtained from field studies. In the light of these data, the problem is presented, discussed and concluded as based on literature and legislation review.

¹.Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, aslanc@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9793-4285

Alıntılanmak için/Cite as: Aslan, C. (2021), Mahalle Muhtarlığı Hukuksal Ve İşlevsel Analizler, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 18-27.

GİRİŞ

Muhtarlık, zaman içerisinde oluşmuş, hukuksal ve siyasal boyutu bulunan ve bünyesinde birçok işlevi barındıran, Türk sinemasında ve edebiyatında bolca işlenmiş ve hatta bunun üzerinden toplumsal yapı tartışmaları yapılmış olan çok önemli tarihsel ve kültürel bir kurumdur. İlk oluştuğu günlerden bugüne kadar birtakım yasal düzenlemelerle muhtarlık kurumunda önemli dönüşümler meydana gelmiş ve hatta bazen de varlığı gereksiz görülmüştür. En son Cumhurbaşkanlığının düzenlemiş olduğu “muhtarlarla toplantılar” adlı etkinlikler sayesinde de muhtarlık, bir süre siyasi tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu toplantıların bir diğer etkisi sosyal bilim alanında muhtarlığa yönelik ilgiyi artırmış olmasıdır (Güneş 2009; Köklü & Gül 2017; Şahin & Işık 2011; Şahin & Asarkaya 2019; Akman 2018; Lamba vd. 2017; Demirkaya & Koç 2017; Akpınar 2017; Demirkol 2014).

Mahalleler toplumun en küçük yaşam alanını ve yerel yerleşim birimini, muhtarlıklar da toplumun bu düzeydeki siyasal, hatta hukuksal alanını oluşturur. Tanımlamalar ise genellikle ihtiyaca göre farklılaşır. Örneğin mahalle, işlevsel olarak değerlendirilir ve yerel yönetimlerle merkezî yönetim arasında tanımlanır (Yalçındağ, 1998, s. 50). Mekân sosyolojisi açısından statü ve sınıf farklarının çok fazla biçimlendirmede olduğu fiziki bir alan olarak görülmektedir (Ortaylı, 2000, s. 107; Kavruk 2018). Sosyal ilişkiler açısından ise bireylerin birbirleriyle iş birliği içinde bulunduğu ve etkileştiği bir topluluk olarak değerlendirilmektedir (Geray, 1995, s. 28). Gerçi bu tanımlar kalıcı değildir. Çünkü her kurum gibi mahalle ve onun muhtarlık yapısı değişen koşullardan etkilenmekte ve zaman içerisinde yeniden şekillenmektedir.

Dördüncü sanayi devrimi (4.0) olarak adlandırılan son zamanlarda meydana gelen değişim sürecindeki dünyada ve Türkiye’de dijital ve internet teknolojilerinin sağladığı olanaklar hayatın tüm alanlarını etkilediği gibi toplumun kurumsal en küçük siyasal birimi olan muhtarlık kurumunu da etkilemektedir. Örneğin “e-devlet” süreci ile beraber muhtarlıklar bazı işlevlerini yitirmeye başlamıştır. Muhtarlıklar, işlevlerinin önemli bir kısmını (örneğin nüfus kayıt örneği almak gibi) yavaş yavaş dijital-internet olanaklarına devretmiş olsa da bu kurum-yapı yine de varlığını sürdürmektedir. Bu yüzden muhtarlıklara yeni bir bakış açısıyla bakmak gerekmektedir.

Muhtarlıklara yeni bir bakış açısı ancak onun kurumsal-hukuksal-işlevsel analizini yapmakla mümkündür. Fakat mahalle ve muhtarlık kavramlarının iç içe geçmiş ve birbirini bütünleyenler olması nedeniyle de dikkat edilmesi gereken bir durumu vardır: Türkiye’de iki tip muhtarlık kurumu mevcuttur. Bunlardan ilki, köy muhtarlığı diğeri ise mahalle muhtarlığıdır. Muhtarlık kurumu irdelenirken bu farklılıkların göz önünde bulundurulması önemlidir.

Geçmişte köy ve mahallelerin muhtarlık örgütü aynı nizamnamelerle düzenlendiği için köyler ve mahalleler birlikte ele alınmıştı. İlk defa 1913 Nizamnamesiyle beraber bu durum değişmiş, köy tüzel kişiliğine kavuşturulmuş fakat mahalle hukuki dayanaktan yoksun bırakılmıştır. Mahalle, tüzel kişiliği olan bir yerel yönetim birimi olarak düzenlenmediği için mahalle muhtarlığı bir yerel yönetim organı olarak sayılmamıştır. Kamu tüzel kişiliğini kullanabileceği yetkileri ya da bir bütçesi de yoktur. Mahalle, hizmet ve sorumluluk bakımından belediyeden çok valilik ya da kaymakamlıklarla ilişkilendirilmiştir ve mahallî mülki makamların, mahalle muhtarları üzerinde hiyerarşik denetimi andıran yetkileri bulunmaktadır. Mahalle yönetiminin organlarının seçimle iş başına gelmesi bakımından yerel yönetim birimlerine benzetilmektedir. Ancak köyler, tüzel kişiliğe sahip olduğu için köy muhtarlığı yerel yönetim birimidir. Köyler, mahallelerden oluşabilse de mahalle muhtarlığı kentlere has bir örgütlenme olduğu için köylerde mahalle muhtarı seçilmez. Köy, kamu tüzel kişiliğini temsilen ve seçimle başa gelen muhtarlar ile ihtiyar heyeti denilen yardımcı karar organı tarafından yönetilmektedir (Köklü & Gül 2017; Kavruk, 2018, s. 42).

Kurumlar ihtiyaç halinde kurulur, gerekli görüldüğünde reform edilir ve işlevini tamamladığında ise ilga edilebilir. Bu durum devletin yönetim programındaki pratiklerle yakından ilgilidir. Her kurumda görülebilen bu husus muhtarlık kurumu nezdinde de ortaya çıkmıştır. Bu yüzden muhtarlık örgütleri kurulduktan sonra günümüze gelene kadar birçok değişiklik geçirmiş, merkezî yönetime faydası olmadığı düşünüldüğünde ise varlığı yasal olarak kaldırılmıştır. İşte son zamanlarda meydana gelen muhtarlıklarla ilgi değişimleri anlamak için hukuksal ve de fonksiyonel (kurumsal) açıdan muhtarlık geleneğinin geçirdiği değişim süreci analiz edilmelidir. Bu sayede muhtarlık kurumunun günümüzdeki konumunu tam olarak görebileceğiz.

Kısaca hukuksal, siyasal ve teknolojik etkilere maruz kalan “muhtarlık kurumunun gerekliliğini, içeriğini tartışmak, bu tartışmalara bağlı olarak muhtarların görev ve yetkilerinin neler olabileceğini” göstermek günümüzde bir ihtiyaç halini almıştır.

İşte bu makalede, varlık gerekçeleri bakımından muhtarlık geleneği tekrar sorgulanmaktadır. Bunu yaparken de tarihsel ve sosyal arka plan göz önünde bulundurulmuştur. Analizleri için makalenin kullandığı veri kaynakları ise ilgili mevzuatlar, alan yazın ve saha çalışmalarından elde edilen verilerdir. Yani makalede mevcut elde edilmiş veriler üzerinden ikincil bir okuma gerçekleştirilmektedir. Bu durumun makaleye bir sınırlılık getirdiği kabul edilmelidir. Ayrıca içtihatlar ve gelenek gibi tarihsel süreç içinde oluşmuş kurumlar hakkında yapılacak bu türden çalışmaların genel karakterlerinde böylesine sınırlılıkları normal kabul etmeliyiz. İşte bu sayıtlara dayalı olarak muhtarlık problemi makalede “narratif” (anlatısal) olarak ortaya konulmuş, tartışılmış ve sonuçlandırılmıştır.

Muhtarlık Sisteminin Tekâmülü

Çeşitli anlamları bulunsa da genel tanıma göre mahalle bir kentin, kasabanın veya köyün, belli koşullar neticesinde, en az beş yüz nüfusa sahip ve en yakın belediyeye bağlı olan en küçük yerleşim birimlerini içermektedir. Mahallenin, genel görünümü itibarıyla okul, cami veya mescit ve parkın bulunduğu, dolayısıyla mahallede yaşayanların aynı yerlerde gündelik işlerini tamamladığı ve böylelikle komşuluk ilişkilerinin gelişmiş olduğu bir bölge olarak tanımlanması mümkündür. Muhtar ise köy ve mahallenin yasalarla belirtilmiş işlerini yürütmek için o köy veya mahallede oturanların seçtikleri kimse veya yöneticidir².

Bu anlamda günümüz mahalle yönetiminin temelini oluşturan muhtarlık kurumunun ilk örgütü 1829 yılında İstanbul’da, 1833 yılında da taşrada, Kastamonu Sancağı’nda kurulmuştur. Diğer vilayet ve sancaklarda da 1833 yılından itibaren kurulmaya başlamıştır. Mahalle muhtarı ve ihtiyar heyetlerine ilişkin 1864’de yayımlanan Vilayet Nizamnamesi düzenlemesi ise ilk yasal düzenlenmedir (Güneş 2009; Lütfü Tarihi 1875).

Muhtarlık ve mahalle yönetimi Osmanlı Devleti’nden itibaren süregelen bir yerel yönetim biçimidir. Osmanlı’da mahalle yönetimi 1833 yılından önce “köy kethüdası”, “imam”, “sancak” ile yürütülürken, II. Mahmut Islahatları ile muhtarlık kurumu imparatorluk genelinde ihya edilmiştir. Yani İstanbul ve Kastamonu Sancağı’ndan oluşturulan günümüz anlamındaki muhtarlık kısa sürede ülke genelinde yaygınlaşmıştır. Çünkü kuruma atfedilen işlevlerin beklenen ihtiyacı karşıladığı görülmüştür. Bu dönemde muhtarlık İstanbul’da Men’-i mürû’un uygulanması (memleket içerisinde dolaşım) ve nüfus sayımının yapılması için, ayrıca kefilsiz gezenlerin tespiti, daha genel olarak güvenliğin sağlanması için kurulmuştu (Çadırcı, 2013, s. 30-38; Kavruk, 2018, s. 111). Kısaca günümüzdeki muhtarlık kurumuna gelene kadar birkaç değişiklik olsa da muhtarlıkların o dönemde temellerinin atıldığını söyleyebiliriz. Örneğin; 1833, 1864 ve 1871 Nizamnameleriyle vilayet, sancak, karye şeklinde kent düzenlemesinde muhtarlıkların da bir yerel yönetim birimi olduğu bildirilmişti. 1876 yılında muhtarların seçilmesi hususunda bir değişikliğin yapıldığı da görülmektedir. Yine de muhtarların veya muhtarlığın 1913 yılına kadar hukuki ve fiili statüsü devam etmiştir. 1913 yılında ise yayımlanan kanun ile 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri yok sayılmış, mahalle yönetimi ile ilgili herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Meydana gelen bu boşluk yüzünden o dönem muhtarlarının hukuki dayanağı ortadan kalkmıştır. Ancak fiili olarak muhtarlarının geleneksel yönetim işlevi devam etmiştir (Erdoğan, 2016, s. 92). Kısaca 1913 yılından itibaren günümüze gelene kadar muhtarlık kurumunun işlevlerinde gerekli görüldüğü hallerde iyileşmeler yapılmıştır.

Aslında Selçuklularda İğdiş, Osmanlılarda da imam adını alan mahalle temsilcileri bugünkü anlamda muhtarlık işlevlerini yerine getiriyorlardı. Fakat bugün anladığımız şekilde ilk muhtarlık 1829 yılında II. Mahmut döneminde İstanbul’da kuruldu. İlk hukuki düzenlemenin ise 1864 Vilayet Nizamnamesine dayandığını da biliyoruz. Günümüze kadar bazı yasal düzenlemelere rağmen farklı biçimlerde fiili varlığı devam etmiştir. Örneğin 21 Ocak 1871 tarihli İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Nizamnamesi’yle ihtiyar meclisleri ve muhtarın üzerinde kontrol yetkisi olan nahiye müdürlüğü oluştu. Böylece muhtarlar artık devletle iletişimini köy ile kaza arasında bir idari birim olarak yerini alan nahiye müdürü vasıtasıyla gerçekleştirmeye başladı. 26 Mart 1913 tarihli İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Kânûn-ı Muvakkati ile 1864 ve 1871 tarihli nizamnâmeler yürürlükten kaldırıldı. Yeni kanunda köy ve mahalle idaresiyle ilgili herhangi bir hüküm yoktu. Bu durum, muhtarlık ve ihtiyar heyetlerinin söz konusu geçici kanunla lağvedildiği anlamına gelmekle beraber bunlar fiili olarak görevlerini sürdürdüler (Akyıldız, 2006, s. 53). İşte bu düzenlemeler de gösteriyor ki muhtarlık kurumu her zaman önemini korumuş ve gelenekselleşmiştir. Bulundukları birimin temsilcisi ve yöneticisi olan muhtarların

² <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der56m6.pdf> (erişim tarihi: 26 Şubat 2018)

seçimle işbaşına gelmesinden dolayı da muhtarlık kurumu siyasal katılımın ilk bir parçası olmuştur (Erdoğan, 2018, s. 195-196).

1. Cumhuriyetin İlk Yılları

1913 yılında yürürlüğe giren kanun ile 1864 ve 1871 kanunları yok sayılarak muhtarlıkların hukuki bir statüsü kalmamıştı. Fakat bu tarihten sonra da muhtarların fiilî varlığı devam etmiştir (Asarkaya, 2015, s. 23). Örneğin “Tarik bedeli nakdisi hakkında kanun md.1, 7 Mart 1337”de:

Memalik-i Osmaniye’de sakin bil-umûm nüfusu zükur(erkek) on sekiz yaşından altmış yaşına kadar tarik bedeli nakdisiyle mükelleftir. Ancak maluliyetini ba-rapor ispat eden fıkra ile silâh altında bulunan efrâd-ı askeriyye ve amele-i mükellefe celp ve ceminde ve tahakkuk muamelesinde hizmetleri sevk edecek olan karye ve mahalle imam ve muhtarları bu mükellefiyetten müstesnadır (Tarik bedeli nakdisi hakkında kanun md.1, 7 Mart 1337).

denilerek bu geleneğe atıfta bulunmaktadır. Burada “tarik bedeli nakdisi”nden kasıt, 18-60 yaş arasındaki her erkeğin mükellef olduğu ve mükellefiyetin bedenlen çalışarak veya bedel verilerek yerine getirildiği yol vergisidir.

Cumhuriyet’in ilanıyla köy ve mahalle yönetiminde yeni düzenlemelere gidilmiş, 18 Mart 1924 tarihinde “Köy kanunu” kabul edilmiştir. Bu gelişmenin üzerine 4 Temmuz 1931’de “Veraset ve İntikal vergisi hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadiline ve bazılarının ilgasına dair kanun md. 32’ye göre “Her köy veya mahalle muhtarlarının, her ayın on beşine kadar, geçen ay zarfında kendi köylerinde vefat edenleri mensup oldukları varidat idaresine tahriren bildirmeye mecbur”³ oldukları vurgulanmaktadır. Bu kanunla muhtarlıkların varlıkları kısmi olarak sürse de 10 Haziran 1933 senesinde hukuken kaldırılmıştır. Örneğin Dâhiliye Encümeni mazbatasında:

“Şehir ve kasabalarımızda oturanların mahalli mahiyette müşterek ve medeni ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye vazifesi 1580 numaralı kanunla belediyelere verildiği, muhtar ve ihtiyar heyetlerinin yaptığı işlerin de mahiyet itibariyle belediye vazifelerinden başka bir şey olmadığı dermeyer edilerek işbu vazifelerin daha salim ve mazbut bir surette ifasını temin için hiçbir memlekette mevcudiyetleri kalmamış olan muhtar ve ihtiyar heyetlerinin belediye teşkilatı olan yerlerde kaldırılması zaruri olduğu ifade olunmasıyla esasen komün teşkilatını yapmış olan bütün memleketlerde bu teşekküller kaldırılmıştır.”⁴

ibaresi ile muhtarlıkların kaldırılmasına ilişkin nedenler bildirmiştir. Bu mazbata ile mahalle yönetimi belediyelere verilmiş böylece mahalleler muhtarsızlaşmıştır. 10 Haziran 1933’te mecliste kabul edilen “Belediye Teşkilatı olan yerlerde muhtar ve ihtiyar heyetlerinin lağvı hakkında kanun” 19 Haziran 1933’te Resmi Gazetede yayımlanarak muhtarlıkların ortadan kaldırılması resmîyet kazanmıştır. Özellikle kanunda yer alan 1, 2, 3, 4 ve 5. maddeler muhtarların ve ihtiyar heyetlerinin görevlerinin belediye, zaptiye ve çeşitli kişilere verilmesi hususunu içermektedir.⁵ 01.01.1934 tarihinde çıkarılan 2295 sayılı kanunla da belediye teşkilatı olan yerlerdeki mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar meclislerinin faaliyetlerine fiilen son verilmiştir. Bu uygulamalar yüzünden bu sefer de halk ile hükümet arasında kopukluk meydana gelmiştir. Bu sorunların önüne geçmek için 10 Nisan 1944 tarih ve 4541 sayılı “Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun” ile içişleri bakanlığı mahalle teşkilatını yeniden kurmuştur (Şahin & Işık, 2011, s. 228). Kanundaki maddelerde muhtarlıkların yol harcırahı ve kayıt işlemlerinden sorumlu tutuldukları görülmektedir.

2. 1933 Sonrası Dönem

1933’te yayımlanan 37 maddelik bir nizamname ile muhtarlıklara ait görevlerin diğer kurumlar arasında taksimi yapılmış, “önceleri tek bir heyet tarafından görülmekte olan 28 türlü görevden 13’ü belediyeye, 8’i mahalleden seçilen kimselere (bu kimseleri doğrudan belediye seçiyordu) örneğin 3’ü polise, 3’ü jandarmaya ve geri kalanlar da diğer resmi makamlara ve beçkilere devredilmiştir. Hatta bütün halk, mahallenin hal ve durumundan sorumlu tutulmuştur” (Asarkaya, 2015, s. 26). Görevler genel olarak belediyelere ve belediye meclislerinin seçtiği mahalleden iki kişiye bırakılmıştır. Bunun dışında asayişle ilgili konular polis ve jandarmaya devredilmiştir. Diğer muhtelif görevler ise farklı kurumlara dağıtılmıştır.⁶ Bu sefer mahallede başka

³ Veraset ve İntikal vergisi hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadiline ve bazılarının ilgasına dair kanun md. 32, 4 Temmuz 1931 (erişim tarihi:12.04.2020)

⁴ Belediye teşkilatı olan yerlerdeki muhtarlıklarla ihtiyar heyetlerinin kaldırılması hakkında I/603 numaralı kanun layihası ve Dâhiliye encümeni mazbatası, 10 Haziran 1933

⁵ T.C. Resmi Gazetesi 19 Haziran 1933 s. 2431 (<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2431.pdf>) (erişim tarihi:12.04.2020)

⁶ T.C. Resmi Gazetesi 23 Kânunuevvel 1933 s. 2585 (<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2585.pdf>) (erişim tarihi:12.04.2020)

sorunlar gelişmeye başladı. Bu nizamnamenin yol açtığı sorunlar üzerine, 1 Ocak 1934 tarihli gazete haberleri, özellikle “Halk işleri nasıl görülecek?” başlıklı haberiyle Milliyet Gazetesi, mahallelerin muhtarsızlık durumuna dikkat çekmiştir. Diğer yandan bu haber dışında, halktan sürece dâhil olmak üzere bir tepkinin ortaya çıkmaması ayrıca önem arz etmektedir.

Muhtarlıkların kaldırılarak mahalle yönetiminin belediyelere verilmesinden çok kısa bir süre sonra yerel yönetimlerde aksaklıklar meydana gelmeye başladı. Özellikle belediyelerin iş yükünün fazlalığının mahalle yönetimini aksattığı görülmüştür. Aradan geçen 10 seneden sonra 1943 yılında verilen mazbatada:

Bilhassa büyükşehirlerde muhtarların vazifelerini yapmak için belediyelerce tayin edilen ve mümessil adıyla da söylenen halk işleri memurlarının ve zabitanın bu hususta azami mesai sarf etmelerine rağmen arzu edilen bir derecede yapmakta müşküllere uğradığı görülmektedir. Bilhassa nizamnamenin bir mahallenin sakinlerine bıraktığı vazifelerin muntazam yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple ilga edilen muhtarlık teşkilatının vücuda getirdiği idare boşluğunu bu teşkilatın yeniden ihyası suretiyle doldurmak bu dokuz senelik tecrübeden sonra zaruri görülmüş ve bu kanun layihası bu sebeple tanzim olunmuştur.”⁷

ifadeleri ile muhtarlıkların tekrar kurulması istenmiştir. Bu mazbatadan itibaren muhtarlığın TBMM zabıtasının 4. cildinin 48. birleşiminde tekrar kurulacağı esasen bildirilmiştir. Kurulmasındaki en belirgin sebep ise yönetim boşluğudur.⁸

On bir yıllık bir aradan sonra, 15 Nisan 1944’te Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun” ile birlikte mahalle muhtarlıkları yeniden kurulmuştur. Kanunda, belediye meclisinin kararı ve o mahallin en büyük mülkiye memurunun tasdiğiyle bir muhtar ve ihtiyar heyetinden 4 azayla mahalle yönetiminin oluşturulmasına karar verilmiş ve muhtarların görevleri de ayrıca belirtilmiştir.⁹ Bu karara göre:

“Muhtar ve ihtiyar heyetini mahalle halkı seçmektedir. Seçilenlerin görev süresi dört yıl olarak belirlenmiştir (4541 Numaralı Kanun md.5). Seçimin en büyük mülkiye memurunun veya onun atayacağı kişinin nezaretinde yapılmalıdır (4541 Numaralı Kanun md.6). Seçimlerde oy verebilmek için ise şu şartlar sağlanmış olmalıdır”:¹⁰

- “Türk olmak,
- En az altı aydır o mahallede ikamet ediyor olmak,
- On sekiz yaşını bitirmiş olmak,
- Hırsızlık, kaçakçılık, dolandırıcılık, sahtekârlık ve sahte evrakı bilerek kullanmak, emniyeti suiistimal gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle veya ağır hapis cezasıyla mahkûm veyahut amme hizmetinden mahrum edilmemiş olmak,
- Erat, subaylar, askeri memurlar ve polisler mahalle muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerinde reye iştirak edemezler.” (4541 Numaralı Kanun md.7).

Muhtar seçilme şartları ise şunlardır;¹¹

- “Türk olmak,
- En az bir yıldır o mahallede ikamet ediyor olmak,
- 25 yaşını bitirmiş olmak,
- Hırsızlık, kaçakçılık, dolandırıcılık, sahtekârlık ve sahte evrakı bilerek kullanmak, emniyeti suiistimal gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle veya ağır hapis cezasıyla mahkûm veyahut amme hizmetinden mahrum edilmemiş olmak,
- Türkçe okuryazar olmak,
- Mebuslar, Vilayet Meclisi azaları, erat, subaylar, hâkimler ve memurlar muhtar ve ihtiyar heyeti üyeliğine seçilemezler.

Muhtarlıkların 1944 yılında tekrar kurulmasını takip eden yıllarda muhtarlık kurumunun bütçesine, yönetimine, seçilme ve özlük haklarına ilişkin değişiklikler de yapılmıştır. İlk değişiklik 1947 yılında yapılmıştır. 4541 sayılı kanunun 5. maddesiyle belediye tarafından seçilecek olan muhtar ve ihtiyar heyeti azalarının, artık halk tarafından seçilmesine karar verilmiştir. 5046 sayılı kanunu ile de tekrar bir değişikliğe gidilmiş ve mahalle halkının ihtiyar heyetinin asil ve yedek üyelerini seçmesine ve muhtarın da seçilen bu ihtiyar heyetinin asil ve

⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 1943, 48/1. (erişim tarihi:12.04.2020)

⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 1943, C.4, 48. Birleşim, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c004/tbmm07004048.pdf>. (erişim tarihi:12.04.2020)

⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.4541.pdf>. (erişim tarihi:12.04.2020)

¹⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.4541.pdf> (erişim tarihi:12.04.2020)

¹¹ 4541 Numaralı Kanun md.8.

yedek üyelerince kendi arasından seçilmesine karar verilmiş ve uygulamaya konulmuştur.¹² 1963 yılında muhtarların ve ihtiyar heyetinin seçilmesine yönelik yeni bir değişiklik daha yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikle mahalle muhtarı ve ihtiyar heyetlerinin ayrı ayrı seçilmesi usulü benimsenmiş¹³ ve muhtarlık kurumu yeniden şekillendirilmiştir.

Mahalle ve muhtarlık kurumu hakkında en sık değişiklik yapılan konulardan birisi de muhtarın ve ihtiyar heyetlerinin seçilme süreleridir. Bu konuda yapılan ilk değişiklik 1950 yılında gerçekleşmiş ve bu zamanda seçim süresi iki yıl olarak belirlenmiştir (5671 numaralı Kanun ek md. 1). 1956 yılında yapılan ikinci değişiklikle muhtarlık seçim süresi yeniden ilk haline döndürülerek dört yıl olarak belirlenmiştir (6384 numaralı Kanun ek md. 1). Son yapılan değişiklik ise 1984'te olmuştur. Bu değişiklikle mahalle muhtarlarının ve ihtiyar heyetlerinin seçimleri mahalli idareler seçimleriyle birleştirilmiş ve böylece seçimlerin beş yılda bir yapılması usulüne karar verilmiştir. Bu son değişiklikle muhtarlıkların seçilme süreleri en son halini almıştır.

Muhtarlıklarla ilgili diğer bir konu da muhtarlıkların bütçeleridir. Mahalle muhtarlıklarının gelirleri önceleri yalnızca yapacakları işlerden alacakları harçlar olarak belirlenmişti. Muhtarlar her türlü giderlerini bu harçlarla karşılamak zorundaydı ve başka da gelirleri yoktu. Ancak harçların cüzi miktarda olması, özellikle nüfusun az olduğu yerlerde muhtarların maddi zorluk çekmesine neden olmaktaydı. Bu hal ve durumun muhtarları maddi yetersizlikle karşı karşıya bırakması üzerine Türkiye Muhtarlar Federasyonunun katkılarıyla 1977 yılında muhtarların gelirlerine yeni bir kalem daha eklenmiştir. Bu kalemle muhtarların artık memur gibi düzenli bir maaş almaları düşünüldü. Ancak bu sefer muhtarların yaptıkları işler karşılığında aldıkları harçlardan doğan gelirleri kısıtlanmıştır. Muhtarların aldıkları harçların %25'inin kendilerine aktarılması öngörüldü.¹⁴ Ayrıca muhtarların özlük hakları iyileştirilerek BAĞ-KUR kapsamına alınmaları kararlaştırıldı.¹⁵

Muhtarlık kurumuna ilişkin bir diğer konu muhtarlıkların kurulma şartlarıdır. Buna yönelik de bir düzenleme yapılmıştır. Örneğin 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediye sınırları içerisinde mahalle kurulması için en az beş yüz kişilik nüfus zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca yeni bir mahalle kurulması, mevcut mahallenin kaldırılması, mahallelerin birleştirilmesi, bölünmesi, adlarıyla sınırlarının tespit edilmesi ve değiştirilmesi, belediye meclislerinin kararıyla ve kaymakamın görüşü alınarak valinin onaylamasıyla mümkün hale getirilmiştir (5393 numaralı Kanun md. 9).

Yine 5393 sayılı Kanuna göre muhtarlara oy kullanmaları hariç kendi görev faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonlarına katılma ve görüş bildirme hakkı verilmiştir (5393 numaralı Kanun md. 24).¹⁶ Aynı Kanuna 2012 yılında eklenen bir cümleyle muhtara şöyle bir görev yüklenmiştir:

*“Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla işbirliği yapmak ve kanunlarda verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür”.*¹⁷ 5393 sayılı Belediye Kanunu ile kurulan ve kanundaki tanıma uygun olarak kentin birçok kesimi gibi Kent Konseylerine mahalle muhtarları da dâhil edilmişlerdir.¹⁸

Muhtarlık kurumuyla ilgili en can alıcı değişiklik 2012 yılında gerçekleştirilmiştir. 12/11/2012 tarihindeki Resmi Gazete’de yayımlanan 6360 sayılı Kanunla büyükşehir belediyesi sınırları mülki sınır olarak genişletilmiş, böylece köylerin tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüştür.¹⁹ Yaklaşık 18 bin 214 köy bu durumdan etkilenmiştir. Türkiye’deki 34 bin 434 olan köy olduğu düşünülürse bu yasadaki etkilenen köylerin Türkiye’de köylerin yarısına tekabül ettiği görülecektir. Fakat bu değişikliğe paralel olarak “mahalle yönetimi”ne ilişkin özel bir kanunun çalışması yapılmamıştır. Bu yeni uygulama muhtarlık kurumu üzerinde fonksiyonel anlamda önemli sonuçlar meydana getirmiştir. Örneğin bu değişiklikler sonrası yapılan bazı saha çalışmalarında, toplumsal örgütlenme açısından büyük önem arz eden kent konseylerinde, sivil toplum kuruluşlarında, kalkınma ajansında, odalar ve belediye meclislerinde yer alma oranları oldukça düşük kalan muhtarların bu kurumların işlevine ilişkin önemli bir beklentilerinin olmadığı tespit edilmiştir (bk.: Demirkaya, 2017, s. 146).

¹² 5046 Numaralı Kanun, md.5.

¹³ 287 numaralı Kanun md.5.

¹⁴ 2108 numaralı Kanun md.2.

¹⁵ 2108 numaralı Kanun md.4.

¹⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> (erişim tarihi 12.04.2020).

¹⁷ 393 numaralı Kanun md.9 Ek Cümle: 12.11.2012-6360/15. Md.

¹⁸ 5393 numaralı Kanun md.76.

¹⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf> (erişim tarihi: 12.04.2020)

Muhtarlıklar için kayda değer bir değişiklik ise 2012 yılındaki 6360 sayılı Kanunla birlikte yerel seçimlerde muhtar ve ihtiyar heyeti üyelerinin isimlerinin birlikte yer aldığı oy pusulası kullanılmasıdır. Bu kanunla beraber yerel seçimlerde kullanılan oy pusulalarında muhtar olmak isteyenlerin isimleri de yer almıştır. Fakat mahalle muhtarlığı seçimlerinde Yüksek Seçim Kurulu tarafından basılan bir oy pusulası bulunmamaktadır.²⁰

3. 2012 Yılı Sonrasında Muhtarlık ve Fonksiyonu

Muhtarlığa ilişkin seçme ve seçilme şartları 2012 yılında yapılan düzenleme günümüzde halen geçerliliğini korumaktadır. Bu kanunla beş yüz nüfuslu bir mahalle, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilmektedir. Muhtarların görev süreleri belediye seçimleri gibi 5 yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca mahalle yönetimine verilen görevlerin çoğunluğu muhtar tarafından tek başına yerine getirilmektedir. Muhtarlar görev ve yetkilerinin çoğunluğunu 4541 sayılı Kanun'dan almaktadır. Bu kanuna göre mahalle muhtarlarının başlıca görevleri şunlardır:²¹

- Doğum ve ölüm olayları ile yer değiştirmeleri bildirmek,
- Askerlik yoklama memurlarınca istenilen belgeleri vermek; askerlik şubesi davet pusulalarını teslim almak ve ilgililere tebliğ etmek; askerlik meclisine katılmak; askere sevk cetvellerini tebliğ etmek; askere sevk tarihinde bulunmayanlar hakkında bilgi vermek,
- Sandık seçmen listelerini askıya çıkarmak; ilçe seçim kurulu başkanınca verilen görevleri yerine getirmek,
- Kadastro ilanlarını askıya çıkarmak,
- Öğretim yılı başında öğrenim çağındaki çocukların kimliklerini gösterir çizelge hazırlamak; nüfus cüzdanı olmayan çocukların yaşlarını tahmin ve tespit etmek,
- Yaşlılık ve malullük geliri olanların sağ olduğunu gösterir yoklama belgelerini onamak,
- Yeşil kart almak için başvuranların başvuru formunu onamak,
- Sefer görev emirlerini ilgililere bildirmek,
- Salgın ve bulaşıcı hastalıkları ilgili resmi kurumlara bildirmek,
- Mahalleye giren kimliği belirsiz ve şüpheli şahısları kolluk güçlerine haber vermek,
- Vergi inceleme memurlarına bilgi vermektedir.

Fakat 19 Ocak 2013 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan 28533 sayılı yönetmelikle Elektronik Tebligat Yönetmeliği yürürlüğe girdi. Bu girişimin yurttaş-devlet ilişkisine bir kolaylık getireceği kabul edilmektedir. Örneğin “yargılama için öngörülen makul sürenin aşılmasına sebep olan hususlardan biri de tebligat gecikmeleridir. Bunun müsebbibi olarak gösterilen görevli makam ve yetkililerden biri de muhtarlıklardır” (Demirkol 2014). Bu ve benzeri sorunların aşılmasında dijital dünya önemli kolaylıklar sağlayacaktır. Oysa yapılan saha çalışmalarında, “yurttaşların sorun ve taleplerin iletilmesinde muhtarlar yerine bu tür yeni iletişim araçlarının kullanılmasından ziyade muhtarlarla birebir görüşmeyi tercih ettikleri ve böylece geleneksel uygulamayı devam ettirdikleri” (Demirkaya & Koç, 2017, s. 146; Lamba vd. 2017) tespit edilmiştir. Bu olguya ilaveten bazı büyükşehir belediyelerinde muhtarların belediyenin çeşitli faaliyetlerine önemli oranda katılım sağladıkları ve katılım konusunda da herhangi bir zorluk yaşamadıkları; mahalle ile ilgili hizmetlerde ve konularda kendilerinin önceden bilgilendirildiği, dolayısıyla mahallenin birer temsilcisi olarak merkezi ve yerel temsilciler tarafından muhatap alındıkları; büyük çoğunluğunun yerel yöneticilerle doğrudan iletişim kurabildikleri, dolayısıyla yerel düzeyde karar alma mekanizmalarında muhtarların yeterince etkili oldukları da tespit edilmiştir (bk.: Lamba vd. 2017).

Devlet yönetiminin en küçük biriminin mahalle temsilcileri olan muhtarlar olduğu biliniyor. İşte bu yüzden 7 Haziran 2015 yılındaki yerel seçimler öncesinde siyasi partilerin etkisiyle muhtarlar öne çıkmaya başladı. Bu konuda en kayda değer olanı ilk defa 27 Ocak 2015'te 17 ilden toplamda 406 köy ve mahalle muhtarının katılımıyla Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde gerçekleştirilen toplantıdır. Daha sonra 17 Şubat'ta ikincisi düzenlenen toplantılar yıl içerisinde de sürdürülmüş ve muhtarlarla toplam on altı toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantıların her birinde benzer konu başlıklarıyla muhtarlara seslenen Cumhurbaşkanı devletin en küçük temsilcileri olduklarını muhtarlara hatırlatmıştır. Konuşma metnlerinin her birinin ortak söylemleri “demokrasinin mahallede ve/veya köyde başladığı, mahalle ve köy için muhtar ne anlama geliyorsa cumhurbaşkanının da ülke için o anlama geldiği, mahalle/köy muhtarlarının sorumluluk alanlarındaki her bir hane hakkında bilgi sahibi olmalarının beklendiği” şeklindedir. Ayrıca bu konuşma metnlerinde muhtarların, Osmanlıda köy ve mahalle yönetiminde yer alan imamların yaptığını andıran bir şekilde adeta istihbarat birimi

²⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> (erişim tarihi:12.04.2020)

²¹ <https://www.mevzuat.com/kanunlar/> (erişim tarihi:12.04.2020)

gibi çalışarak çevrelerindeki FETÖ benzeri hareketlilikleri gözlemleri veya suç niteliği taşıyan kişilerin varlığını tespit etmeleri ve bunları ilgili mercilere bildirmeleri gerektiği söylenmiştir.²² Muhtarla yapılan ilk toplantılardan itibaren muhtarlıkları daha sistemli hale getirilmek için de “Muhtar Bilgi Sistemi”nin kurulduğu bildirilmiştir.¹⁷ Bu yeni uygulamayla da muhtarlıklar siyasi erkin sosyal kontrol aracı olduğu kadar politik meşruiyetin de aracı haline getirilmiş olmaktadır.

Diğer yandan 12 Kasım 2012’de gerçekleşen yasal değişimlerden sonra köy ve köylüler aleyhine bir sonucun ortaya çıkmaya başladığı görüldü. En başta köylünün tarımsal üretimi zarar gördü. Köylülerin tarım arazisi amaç dışı kullanma açık hale geldi. Daha önce köylülerin ahır benzeri yapıları ihtiyaç duyduklarında hemen gerçekleştirirken artık bürokrasinin engeline takıldı öyle kolay yapılamaz hale geldi. Bu ve benzeri sıkıntıları fark eden merkezi yönetim mahalleye dönüşen köy ve beldelerle ilgili önemli bir düzenlemeye giderek 16 Ekim 2020 tarihli Resmi Gazete’de Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 7254 Sayılı Kanun” yayımlandı. Bu yasanın 10. Maddesine göre başvuru yapmak koşuluyla köy statüsü yeniden değiştirilebiliyor ve kırsal mahalle adında bir statüye kavuşabiliyor.

SONUÇ

Devleti yönetenlerin, belli bir dönemde meydana gelen ihtiyaç doğrultusunda kurumları oluşturması ve yine ihtiyaç görüldükçe kurumlarda hukuksal veya fonksiyonel değişiklikler yapması olağandır. Nihayetinde yönetici merciler, artık ihtiyaç duyulmayan veya istenilen düzeyde görev sorumlulukları kalmamış bulunan bir kurumun işlevlerini tamamlamış sayabilir. Özellikle teknolojinin gelişmesi, başka teşkilatların kurulmasıyla iş ve görevlerin bölünmesi bu sürece etki eder. Böylelikle herhangi bir kurumun kaldırılması elzem bir durum haline gelebilir. Bu olgu muhtarlık kurumu için de geçerlidir.

Osmanlı Devleti’nde köy ve mahalle yönetimi yerel düzeyde imamlar aracılığı ile gerçekleşiyordu. Fakat değişen ihtiyaçlardan dolayı (kırsal nüfusun yoğun olarak kentlere gelmesi ve nüfusun kalabalıklaşması, imamların tutumlarının kontrol edilememesi vb.) ilk muhtarlık örgütü 1829 yılında İstanbul’da kuruldu. Her mahallede seçimle birinci ve ikinci olacak şekilde iki muhtar belirlendi. Halk arasındaki itibarlı kişilerden seçilen bu muhtarlardan mahalleye girip çıkanları kontrol ederek hiç kimseye müsamaha göstermemesi istenmiştir. Bu tür oluşumlara zaman zaman dönemin siyasi ve sosyal konjonktürü etki etmiştir. Aynı olgu günümüz için de geçerlidir. Üstelik günümüzde bir de teknolojik kolaylıklar ortaya çıkmıştır. Kısaca bir taraftan siyasi ve sosyal konjonktür diğer yandan teknolojik olanaklar sayesinde Türkiye’de muhtarlık kurumu ilk zamanlardan günümüze sürekli bir tekâmül geçirmiş ve bugünkü halini almıştır.

Kısaca günümüz muhtarlık kurumunun ilk teşkilatlanması 1833 yıllarına dayanmaktadır. Şuan var olan işlevselliğine gelene kadar da birden fazla değişikliğe uğramıştır. Bugünüme etkisi bakımından en son değişiklikler 4542, 6360 ve 5393 sayılı kanunlarla beraber gerçekleşmiştir.

Günümüzde mevcut mahalle yönetimi 4542 sayılı yasaya dayanmakla beraber kanun güncelliğini yitirmiştir. Bu yüzden en azında yerel nitelikli işler tanımlamasıyla revize edilmelidir. Örneğin imar planı hazırlanırken muhtarlar da söz sahibi olabilir. 6360 ve 5393 sayılı kanunların mahalle yönetimini önemli hale getirmekle beraber tam muhtarlığa özgü bir kanun niteliğine sahip değildir. Çünkü bu yasalar, muhtarlık kurumunu bütçesine sahip kendi personeli olan idari bir mekanizma olarak görmemektedir. Her ne kadar yasalarda belediyelerin muhtarlıkların ihtiyaçlarını karşılaması için imkânları ölçüsünde gerekli maddi ve aynı yardıma izin veriyorsa da “fiiliyatta bu tam anlamıyla gerçekleşmemektedir”.

Muhtarlıkların bir tanımsal olarak eksikliğinden de bahsedilebilmektedir. Mahalle muhtarlıklarının bir yerel yönetim birimi mi, yoksa bir merkezi yönetim birimi mi oldukları şeklindeki algı karışıklığı söz konusu olup bu karışıklığa bir son verilmeli ve mahalle bir yerel yönetim birimi olarak belirlenmelidir.

Her ne kadar Mahalle Yönetimi 5393 sayılı Belediye yasasında Mahalle Yönetimi başlığında “ihtisas komisyonlarına” gözlemci olarak katılmalarına, “kent konseylerine” ise belediye başkanlarının çağrısı üzerine toplanan muhtarların kendi aralarında seçecekleri en fazla on temsilci ile katılabilmelerine müsaade ediyorsa da bunlar muhtarlık kurumunun etkinliğini arttırmamaktadır. Kaldı ki kent konseyleri de çok fazla işlevsel bir durumda değildir.

²²Erdoğan, *Mahalle ve Türkiye’de Mahalle Muhtarlığı*, s.135.

²³Muhtarlık Toplantı metinleri için bakınız: <http://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/konusmalar/>, E.T: 21.11.2019.

Yönetmelik ve hukuki bir düzenleme yapılarak belediyeler bünyesinde bir “muhtarlar kurulu” oluşturulması daha doğru olacaktır. Ancak bu şekilde muhtarlar mahalle yönetiminin sorunlarını gerçekçi ve yerinde tespit ederek bu sorunlar için gerçekçi çözüm önerileri geliştirebilecektir.

2006’da e-devlet sisteminin kurulmasıyla muhtarların yapması gereken bürokratik birçok görev atıl kalmıştır. Özellikle küresel iletişim ağının varlığı sayesinde e-devlet sistemi, kamu görevlilerinin iş yükünü azaltmış ve aynı zamanda internet ağının bulunduğu her yerde de gerekli evraklara ulaşılabilir hale gelmiştir. Bir taraftan insan hayatını daha da kolaylaştıran bir sistemin gelişmesi hali hazırdaki birçok kurumun varlığına olan ihtiyacı azaltmış görünmektedir. Değişen bu koşullarla muhtarlıkların işlevlerinin atıl hale geldiği fakat yapı olarak varlığını sürdürmesi gerektiği söylenebilir. Oysa bu gerçekçi değildir. Her şeyden önce kentlerdeki mahalle anlayışı ile köylerin konumu sosyolojik olarak tamamen farklıdır. Köyler birkaç mahalleden oluşabilmekte ya da kendine bağlı mahalleler bulunmakta fakat her köy mahallesinin kendi muhtarlıkları bulunmamaktadır. Ayrıca mahalle ve köy yalnızca yönetsel bir birim değil oldukça geleneksel yaşama biçimine sahip ve kendine özgü kimlikleşmesi olan sosyolojik yerleşim birimidir. Bu yüzden muhtarlık tanımlamasında mutlaka mahalle ve köy muhtarlığı ayrımına gidilmelidir. Köylerin tüzel kişilikleri devam etmelidir. “Bütün teknik olanaklar ve değişimlere rağmen muhtarlıklar, en azından köy muhtarlıkları gereklidir ve hatta daha aktif hale getirilmelidir.” Bunun için 7254 Sayılı Kanunun başvuru esasına göre değil tüm köyler için zorunlu hale getirilmelidir.

Bir tarafta “başkanlık sistemi”nin inşa edildiği, diğer yandan yerinden yönetimin önem kazandığı günümüzde, muhtarlıklar önemli bir tampon mekanizması görevini sürdürmektedir. Mahalleyi ve mahalle sakinlerini diğer temsilcilerine göre daha iyi tanıyan muhtarlar bu görevi layıkıyla yerine getirecektir. Bu şekilde demokratik katılım sağlanarak “yerel demokrasi” güçlendirilmiş olacaktır. Sorun muhtarlıkların varlığından ziyade onlarla yakın ve güçlü bir iş birliğinin olmaması ve iletişim kanallarının sürekli açık tutulmamasıdır. Bazı büyükşehir belediyelerinde muhtarların belediyenin çeşitli faaliyetlerine önemli oranda katılım sağladıkları, muhtarlıkların yerel yöneticilerle doğrudan iletişim kurabildikleri de bilinmektedir. Fakat bu etkinliğin ülke genelinde yaygınlaşması için yapısal değişiklikler zorunludur. Bu konuda başarılı örnekler yol gösterici olacaktır. İşte bundan sonra yapılması gereken bu en iyi ve güçlü yapısal değişikliklerin neler ve nasıl olacağı üzerine çalışmaktır.

KAYNAKLAR

Ahmet Lütfü Efendi (1292/1875). *Lütfü tarihi*. C. III. Dersaadet.

Akman, Ç. (2018). Mahalle yönetimi ile ilgili yeni bir yasal düzenleme gerekli mi?: Isparta ili özelinde bir araştırma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 10 (19), 516-534.

Akpınar, R. (2017). Halka en yakın birim olan muhtarlık müessesesi: İzmir Karşıyaka ilçesinde nitel bir araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (13), 99-110. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.333890>.

Arıkboğa, E. (1999). Yerel yönetim açısından mahalle muhtarlığına bir bakış. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 8(3), 103-125.

Asarkaya, S. (2015). *Mahalle muhtarlıklarının mahalle sorunlarının çözümündeki rolü: Aksaray örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Aksaray Üniversitesi.

Çadırcı, M. (2013) *Tanzimat döneminde Anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapısı*. Ankara: TTK Yayınları.

Demirkaya, Y. & Koç, M. (2017). 6360 sayılı kanun ile birlikte mahalleye dönüşen köylerde değişimin muhtarlığa etkisi: menteşe ve seydikemer ilçeleri üzerinden bir değerlendirme. *Strategic Public Management Journal*, 3(6), 124-149. <https://doi.org/10.25069/spmj.342576>.

Demirkol, S. (2014). Yargılama için öngörülen makul sürenin aşılmasına sebep hususlardan; tebligat sorunu vakaları: görevli makam ve yetkililer (P.T.T., muhtarlık ve mahkeme personeli)’den kaynaklı gecikmeler. *İdare Hukuku Ve İlimleri Dergisi*, 15(2), 117-132.

- Erdoğan, Ö. & Şule, N. (2016). *Mahalle ve Türkiye’de mahalle muhtarlığı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Geray, C. (1995). Habitat II yaklaşırken: kent yönetimi için yeni yaklaşımlar ve komşuluk (mahalle) kavramının önemi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 4(6), , 27-38.
- Güneş, Y. (2009). Mahalle yönetimi. *Türk İdare Dergisi*, 465, 116-118.
- Kavruk, H. (2018). *Mahalle yerleşimi ve yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Köklü, TE & Gül, H. (2017). Türkiye’de mahalle muhtarlığının dönüşümü ve yeni muhtarlık algısı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(4/ Özel Sayı), 719-733.
- Lamba, M., Öztop, S. & Şahin, Y . (2017). Participation of the neighborhood representatives (mukhtars) into managerial activities in local level: Burdur case. *Strategic Public Management Journal*, 3(5), 31-57. DOI: 10.25069/spmj.307270.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat devrinde Osmanlı mahalli idareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, VII. Dizi-Sayı: 178.
- Şahin, M. & Işık, E. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyete mahalle yönetimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 221-230.
- Şahin, Y. & Asarkaya, S. (2019). Mahalle muhtarlığı kurumunun tarihi gelişimi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 11(3). 23-32.
- Yalçındağ, S. (1998). Yerel demokrasinin örgütlenmesi ve yerinden yönetimin geliştirilmesi açısından “Muhtarlık” kurumu. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 7(3), 37-56. DOI: 10.25069/spmj.307270.

İnternet Kaynakları

- Belediye Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>.
- Muhtarlık Toplantı metinleri için bakınız: <http://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/konusmalar/>, E.T: 21.11.2019.
- Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.4541.pdf>.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 1943, 48/1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 1943, C.4, 48. Birleşim, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c004/tbmm07004048.pdf>.
- T.C. Resmi Gazetesi 19 Haziran 1933 S. 2431 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2431.pdf>.
- T.C. Resmi Gazetesi 23 Kânunuevvel 1933 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2585.pdf>.

HİTİT KRALLIĞI'NDA KENT VE ÜLKE SAVUNMASI

Mehmet CEVHER¹

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.905838

Makale Geçmişi:

Geliş 30.03.2021

Düzeltilme 21.06.2021

Kabul 09.10.2021

Anahtar Kelimeler:

Hitit,

Savunma,

Sınır,

Sur duvarı,

Kule.

ÖZ

Anadolu'nun ilk merkezî krallığını kurmayı başaran Hititler, yaklaşık olarak 470 yıl süren egemenlik süreci boyunca savunma uygulamalarının ön planda tutulduğu bir politika benimsemişlerdir. Hitit Krallığı, bölgedeki varlığını tehdit eden oluşumlar karşısında kent ve ülke savunması temeline dayanan bir güvenlik politikası yürütmüştür. Ülke savunması, sınır hatları üzerindeki egemenliğin kontrol altında tutulması esasına dayanmaktadır. Hitit Krallığı'nın etrafını saran ve saldırgan bir tutum sergileyen krallıklar, sınır güvenliğini baskı altında tutmuşlardır. Bu saldırıların başarıya ulaşması halinde savunma kurgusunun ikinci basamağı olan kent savunması Hitit Krallığı tarafından etkin bir uygulamaya tabi tutulmuştur. Hitit Krallığı kulelerle desteklenen sandık duvarlı sur sistemleri ve anıtsal kent kapıları ile ön plana çıkan kent savunması, kentlerdeki sosyo-ekonomik hayatın korunması, krallığın toparlanmak için ihtiyaç duyduğu zamanın sağlanması ve istilacı eylemler karşısında caydırıcı bir etkinin yaratılması amacıyla hizmet etmektedir. Bu makalede Hitit Krallığı'nın kent ve ülke savunması bağlamında uyguladığı yöntemler irdelenmiş olup, bu uygulamaların Hitit Krallığı'nın güvenlik politikaları kapsamındaki öneminin anlaşılmasına çalışılmıştır.

CITY AND COUNTRY DEFENCE IN THE HITTITE KINGDOM

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.905838

Article History:

Received 30.03.2021

Revised 21.06.2021

Accepted 09.10.2021

Keywords:

Hittite,

Defence,

Border,

City wall,

Tower.

ABSTRACT

The Hittites, who succeeded in establishing the first central kingdom of Anatolia adopted a policy that prioritized defense practices during the period of rule that lasted approximately 470 years. The Hittite Kingdom carried out a security policy based on the defense of the city and the country against the formations that threatened its existence in the region. The country's defence is based on the principle of controlling sovereignty over border lines. The kingdoms that surrounded the Hittite Kingdom and displayed an aggressive attitude put the border security under pressure. If these attacks were successful, the defense of the city as the second step of the defense set up was effectively practiced by the Hittite Kingdom. The city defense standing out with casemate fortification systems and monumental city gates supported by towers serves the purpose of protecting the socio-economic life in the cities providing the time needed by the kingdom to recover and creating a dissuasive effect against invasive actions. In this paper, the methods used by the Hittite Kingdom in the context of city defense and country defense were examined and the importance of these practices in the security policies was tried to be understood.

¹ Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, mcevher@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9767-8747.

Alıntılanmak için/Cite as: Cevher, M. (2021), Hitit Krallığı'nda Kent ve Ülke Savunması, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 28-46.

GİRİŞ

MÖ. 17. yy. ortalarında Kızılırmak kavsi içinde kurulan Hitit Krallığı, Anadolu'daki parçalı siyasi yapıdan faydalanarak kısa süre içinde genişleme imkânı elde etmiş ve yürüttüğü başarılı operasyonlar sayesinde çekirdek ülkenin ötesine uzanan sınırlara sahip olmayı başarmıştır. Anadolu'daki uzun soluklu Hitit egemenliği boyunca savaşlar, isyanlar, sınır ihlalleri yaygın bir güvenlik sorunu olarak varlığını uzun süre korumuştur. Ortaya çıkan bu güvenlik sorunu karşısında Hitit Krallığı, ülke ve kent savunması temeline dayanan politikalar aracılığı ile bölgedeki egemenliğini koruma altına almaya çalışmıştır. Ele alınan konunun ilk bölümünde ülke savunması başlığı altında incelenen tampon bölgeler, sınır komutanları ve nüfus aktarımları ile ilgili olarak Hitit yazılı metinlerinden yararlanılmıştır. Yazılı metinler üzerinde yapılan incelemelerde ülke savunmasının kırılğan bir yapıya sahip olduğu görülürken, III. Tuthaliya'nın iktidarı sırasında meydana gelen ve Hitit Ülkesi'nin dört bir yandan işgal altında kaldığından bahsedilen metinde bu durum açık bir şekilde izlenebilmektedir (CTH 88, Bryce, 2005, s. 146).

Güvenlik uygulamalarının ikinci ayağı olan kent savunması, Hitit yerleşim merkezlerinde yürütülen kazı çalışmaları ile net olarak ortaya konmuştur. Hitit merkezlerinde açığa çıkarılan sur duvarları, kuleler, bastiyonlar, yığma setler ve kent kapıları savunma mimarisinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Kazı çalışmalarında açığa çıkarılan mimari düzenlemelere ek olarak Hitit Krallığı'ndaki kent savunmasının önemine dair aydınlatıcı bilgiler içeren yazılı metinlerden de yararlanılmıştır. Hitit metinlerde, krallar tarafından tahkim edilen kentlerden ve (CTH 11; de Martino, 2003, s. 191-192, 198-200; KBo 5.6; Ertem, 1980, s. 51-55; Ünal, 2018, s. 557) "HAZANNU" adı verilen yöneticiler tarafından giriş kapılarının her akşam mühürlenerek kontrol altında tutulduğundan bahsedilmektedir (CTH 257/1; Miller, 2013, s. 183-185). Bir başka metinde ise Hitit kralı tarafından sınır boylarındaki yöneticilere gönderilen talimatnamede sur duvarı ile ilgili gerekli bakımların yapılmasını içeren bilgiler (CTH 261.I; Miller, s. 213) Hitit Krallığı'ndaki kent savunmasının önemine ışık tutmaktadır.

1. Hititler'de Ülke Savunması

Hitit Krallığı'nda savunma zincirinin ilk halkası, ülke savunması kapsamında icra edilen politikalardan meydana gelmektedir. Ülke güvenliğinin korunmasına yönelik uygulanan yöntemler arasında yer alan tampon bölgeler, düşman krallıklar tarafından gerçekleştirilen saldırılar karşısında anayurdu koruma altına alan birer ön savunma hattı vazifesi taşımaktadır. Hitit Krallığı, Kızılırmak kavsi içinde yer alan anayurdunu korumak amacıyla krallığın kuzey, doğu, güney ve batı bölgelerinde tampon bölgeler oluşturmuştur. Tampon bölgeler dışında Hitit metinlerinde karşımıza çıkan ve sınır komutanı olarak tanımlanan "Bel Madgalti"ler ise sınır hatlarındaki istikrarın korunması konusunda geniş yetkiler taşımıştır. Hitit kralları önderliğinde başarı ile yürütülen seferler sonrasında hayata geçirilen nüfus aktarımları da ülke savunması ile ilgili uygulanan yöntemler arasında yer almaktadır.

1.1. Tampon Bölgeler

Hitit Krallığı'nda sınır güvenliğinin sağlanmasının ilk adımı olan tampon bölgeler, oldukça sık kullanılan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Bryce, 1986, s. 87-98). Hitit Krallığı, etrafını saran düşman krallıklar ile uzun süre mücadele etmek zorunda kalmıştır. Krallığın kuzeyinde yer alan Kaşkalar, yıkılışa kadar devam eden dönem boyunca gerçekleştirdikleri akınlar ile bölgedeki Hitit otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur. Kuzeydeki Kaşka kabileleri dışında Kuzeydoğudaki Azzi-Hayaşa Krallığı, doğu ve güneydoğudaki Hurri-Mitanni Krallığı ile batıdaki Arzawa Krallığı'nın saldırgan tutumları ülke güvenliği açısından tehdit oluşturan diğer unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hititler, sınır boylarında yaşanan saldırgan eylemler karşısında anayurt ile düşman krallıklar arasında tampon bölgeler yerleştirerek sınır hatlarındaki egemenliğini koruma altına almaya özen göstermiştir (Şekil 1). Kuzeydeki Kaşka toplulukları ve kuzeydoğudaki Azzi-Hayaşa Krallığı'nın baskınları karşısında Tokat, Sivas ve Amasya illerini kapsayan coğrafi sınırlar içinde yer aldığı düşünülen (Alparslan, 2017, s. 177; Dönmez, 2017, s. 80) Yukarı Ülke, saldırıların göğüslediği ilk savunma hattı olarak kullanım görmüştür (Gurney, 2003, s. 121).

Hitit Krallığı'nda Yukarı Ülke'nin varlığına ilk olarak III. Tuthaliya Dönemi'nde rastlanmaktadır. III. Tuthaliya'nın iktidarı sırasında bu bölgede yer alan Maşat Höyük/Tapikka'nın Kaşka saldırıları karşısında bir garnizon kenti olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Özgüç, 2002; Mielke, 2011a, s. 1047). Yukarı Ülke sınırları içinde bulunan ve son çalışmalar ile birlikte Sivas'ın Yıldızeli ilçesindeki Kayalıpınar Höyüğü ile eşitlenen Şamuha, Yukarı Ülke'nin kült ve yönetim merkezi olup, (Müller-Karpe & Müller-Karpe, 2016, s. 297) I. Suppiluliuma Dönemi'nde Azzi-Hayaşa saldırıları karşısında bir sınır karakolu vazifesi taşımıştır (Garstang &

olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim II. Murşili'nin, Arzawa'ya düzenlenen operasyon sırasında Kargamış Kralı Šarrikušuh'un (Piyaššili) getirdiği askerî destek ile Šallapa'da buluşması (KBo 3.4; Ünal, 2018, s. 626; Bryce, 2005, s. 194) ve III. Hattuşili'nin Batı Anadolu'da Hitit çıkarları aleyhine hareket eden Piyamaradu'nun kendisine teslim edilmesi için Šallapa'da konaklaması, söz konusu kentin karargah merkezi işlevi gördüğünü desteklemektedir (CTH 181; Beckman, vd. 2011, s. 103).

Tampon bölgeler Hitit sınır güvenliğinin korunmasına yardımcı olurken bu bölgelerde yer alan ve stratejik öneme sahip geçitler ülke güvenliği kapsamında ön plana çıkmaktadır. İsuwa Krallığı, Fırat Irmağı'nın aşılmasına imkân tanıyan bir coğrafya içinde yer almaktadır. Yukarı Fırat Havzası'nda yer alan İmikuşağı (MÖ 1700-1600) (Sevin, 1995, s. 3; Konyar, 2006, s. 334-337) ile Arslantepe (MÖ 1750-1600) (Frangipane, 2011, s. 985; Manuelli, 2013, s. 417-422) tahkimli merkezler olup geçiş güzergâhı üzerindeki Hitit egemenliğinin korunmasına hizmet etmektedir.

Hitit Krallığı'nın, Akdeniz kıyılarına erişim sağlayan Gülek ve Sertavul geçitleri üzerinde de hareketliliğin kontrol altında tutulmasına önem verdiği görülmektedir. Gülek Boğazı'nın kuzey çıkışında, Niğde-Ulukışla civarında yer alan Porsuk Höyük, geçidi kontrol altında tutan bir konumda bulunmaktadır (Gates, 2011, s. 400; Beyer, 2006, s. 65). Batıdaki Sertavul geçidi üzerinde Kilisetepe yerleşmesi ön plana çıkmaktadır. Mersin, Mut ilçesinde bulunan Kilisetepe, Göksu Vadisi aracılığı ile Orta Anadolu'ya açılan geçidin ortasında yer alırken (Matessi & Tomassini Pieri, 2017, s. 99; Gates, 2011, s. 401) bu güzergâhın kuzey ucunda yer alan Kozlubucak yerleşmesinin de Hitit İmparatorluk Çağı'nda ulaşım ağının güvenliğinden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır (Matessi & Tomassini Pieri, 2017, s. 99). Hitit Krallığı'nın bölgeler arası ulaşım ağı üzerinde kurduğu stratejik merkezlere anayurdu çevreleyen Kızılırmak Nehri üzerinde de rastlanmaktadır. Kızılırmak yatağının daraldığı alanlarda ortaya çıkan geçiş yolları tahkimli bir yapıya sahip olan Büklükale (Matsumura, 2013, s. 274) ve Kayalıpınar/Şamuha (Ökse, 2008, s. 366) yerleşmeleri aracılığı ile gözetim altında tutulmuştur.

1.2. Sınır Komutanları (Bel Madgalti)

Hitit Krallığı, sınır boylarında görevlendirdiği ve geniş yetkiler tanıdığı yöneticiler ile sınır hatları üzerindeki egemenliğini güçlendirmeye çalışmıştır. Hitit metinlerinde sınır bölgelerine atanan yöneticiler '*Bel Madgalti*' adı ile tanınırken (Beal, 1992, s. 426-436; Bryce, 2003, s. 132) *Bel Madgalti*: Askerî vali, hudut beyi, sınır komutanı, nöbetçi kulesinin efendisi anlamına gelmektedir (Ünal, 2016, s. 97, 102, 329). Sınır komutanlarının üstlendiği görevlerden en önemlisi düşman hareketinin izlenmesi ile ilgilidir. Sınır boylarında meydana gelen hareketliliğin takip edilerek hızlı bir şekilde krala bildirilmesi, gerekli tedbirlerin alınmasını ve saldırgan girişimlerin başlamadan bastırılmasını kolaylaştırmaktadır. Gözetleme işlemi, bölgeyi devriyeler halinde tarama ve geçiş güzergâhlarının takip edilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir (Beal, 1992, s. 428-429; Miller, 2013, s. 212-213).

'*Bel Madgalti*'ler, genellikle Hitit Krallığı'nın kuzey sınırında görevlendirilmiştir. Tokat'ta bulunan Maşat Höyük/Tapikka'da ele geçen ve Hitit Kralı ile sınır komutanı arasında geçen yazışmalar bu düşüncüyü doğrulamaktadır (MŞT 75/40; Hoffner, 2009, s. 100). Kuzey sınırında sonu gelmeyen Kaşka saldırıları bölgedeki nüfus yoğunluğunun tenhalaşmasına neden olurken, bu alanlara atanan '*Bel Madgalti*'ler sosyo-ekonomik hayatın devamlılığını sağlayarak Hitit Krallığı'nın bölge içindeki etkinliğini koruma görevini üstlenmişlerdir.

1.3. Nüfus Aktarımları

Nüfus aktarımları, isyancı toplulukların anayurtlarından kopararak başka alanlara sürgün edilmesi esasına dayanmaktadır. Yakın Doğu krallıkları arasında sıklıkla kullanılan bir güvenlik politikası olan nüfus aktarımlarının (Oded, 1979) Hitit Krallığı tarafından da yaygın bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nüfus aktarımları ile isyan eden kent halkının cezalandırılması, Hitit otoritesine boyun eğmeyen topluluklara gözdağı verilmesi ve potansiyel isyan riski taşıyan bölgelerin ıssızlaştırılarak demografik yapının Hitit çıkarlarına uygun olacak şekilde düzenlenmesi amaçlanmaktadır (Bryce, 2005, s. 217). Hitit Krallığı'nda nüfus aktarımları başarı ile sonuçlanan askerî seferler sonrasında hayata geçirilmektedir. Seferler sırasında ele geçen ve NAM.RA adı ile anılan topluluklar, anayurtlarından kopararak Hitit Ülkesi'ne taşınan esirleri ifade etmektedir (Alp, 1949, s. 246; Hoffner, 2002, s. 61).

Hitit Krallığı'nda uygulanan nüfus aktarımı ile ilgili ilk veriler I. Hattuşili Dönemi'nde karşımıza çıkmaktadır. I. Hattuşili Dönemi'nin icraatlarını konu alan yazılı metinde, Ulama kentinin Hitit otoritesine isyan ettiğinden ve başarı ile sonuçlanan kuşatma savaşı sonrasında isyana kalkışan kent halkının tamamının sürgün edilerek Ulama'nın yerleşime yasaklandığından bahsedilmektedir (KBo 10.1; Houwink ten Cate 1984, s. 48). Hitit Krallığı I/II Tuthaliya Dönemi'nde nüfus aktarımlarının kitleler halinde uygulanmaya başladığı

görülmektedir. I/II Tuthaliya Dönemi'ne tarihlenen metinde Batı Anadolu'da gerçekleştirilen nüfus aktarımları konu edilmiştir. Metinde Hitit karşıtı bir güç halini alan Aşşuwa Konfederasyonu üzerine sefer düzenlendiği, devamında konfederasyon üyelerinin mağlup edildiği ve sayıları 10.000 kişiyi bulan Aşşuvalı toplulukların Hitit Ülkesi'ne taşındığı bilgisine ulaşılmaktadır. (KUB 23.11; Garstang & Gurney, 1959, s. 122; Ünal, 2003, s. 13). II. Murşili Dönemi'nde Hitit Ülkesi'nde yaşanan veba salgını nüfus sayısının ciddi oranda azalmasına neden olmuştur. Bu dönemde Hitit Ülkesi'nde bozulan nüfus dengesini yeniden güçlendirmek amacıyla oldukça yoğun bir kullanıma sahne olmuştur. II. Murşili, Arzawa üzerine gerçekleştirdiği seferlerde, Arinnanda Dağı'ndan 15.000, Puranda'dan 15.500, Seha Nehri Ülkesi'nden ise 4000 kişiyi Hatti Ülkesi'ne taşımıştır. Başka alanlardan toplananlar ile beraber bu sayının 66.000'e çıktığı öne sürülmektedir (KBo 3.4; Mellaart, 1984, s. 218).

II. Murşili, Batı Anadolu dışında Kuzey Anadolu'da da nüfus aktarım politikasını etkili bir şekilde kullanmaya devam etmiştir. II. Murşili, Kaşka bölgesinde gerçekleştirdiği işgallerde 1530 kişiden oluşan topluluğu Hitit Ülkesi'ne taşıyarak kuzeydeki Kaşka nüfusunu zayıflatmaya çalışmıştır (Ertem, 1980, s. 87). II. Murşili iktidarının, 17. ve 20. yılları arasında gerçekleştiği düşünülen ve Kaşka seferlerini konu alan bir diğer metinde ise ulaşılmaz bir güç bir coğrafyada yer alan Timmuhala'nın ele geçirildiğinden bahsedilmektedir (KUB 19.37; Ertem, 1980, s. 86-87). Hitit karşıtı politikalara destek vermesi ve coğrafi açıdan elde tutmanın zor olması sebebiyle Timmuhala, II. Murşili tarafından Fırtına Tanrısı'na adanarak yerleşime yasaklı kentler sınıfına dâhil edilmiştir (Bryce, 2003, s. 133). III. Hattuşili Dönemi'nde de nüfus aktarımına dair önemli bilgilere ulaşılmaktadır. II. Murşili Dönemi'nde, Tiliura'da kısa süreliğine kurulan Hitit hâkimiyeti ile ilgili olarak III. Hattuşili, doğru bir şekilde uygulanmayan nüfus aktarımlarının söz konusu başarısızlığın ortaya çıkmasında belirleyici olduğundan bahsetmektedir (CTH 89; Hoffner, 2002, s. 64). III. Hattuşili, Tiliura'yı ele geçirdikten sonra daha önceki uygulamalardan farklı olarak bu bölgenin yerlisi olan toplulukları Tiliura'ya yerleştirmek sureti ile bölgedeki Hitit hâkimiyetini kalıcı hâle getirmeye çalışmıştır (Bryce, 1986, s. 91-92). Hitit Krallığı'nın son yıllarında, II. Şuppiluliuma Dönemi'nde Batı Anadolu ve Tarhuntaşşa üzerine gerçekleştirilen seferler sırasında nüfus aktarımları kullanılmaya devam edilmiştir. Tarhuntaşşa'ya düzenlenen operasyon sırasında ele geçirilen topluluklar, bulundukları bölgeden sürgün edilerek Hitit egemenliği altındaki Tana kentine yerleştirmiştir (CTH 215; Hawkins, 1995, s. 22-23).

Hititler, ülke sınırlarını farklı yaklaşımlarla korumaya çalışmışlardır. Problemleri olan sınır noktalarında düşman grup ya da devletlerle teması yumuşatacak tampon bölgeler oluşturmuşlardır. Ülke sınırlarına yakın noktalardaki yerleşimlerin yönetimini kendilerine sıkıca bağlı yerel yöneticiler aracılığı ile gerçekleştirmişlerdir. Bu süreçteki önemli adımlardan biri ise nüfus aktarımlarıdır. Sıkıntılı olabilecek bölgelerde ya da sıkıntı oluşturabilecek gruplar içinde demografik yapı doğrudan müdahaleler ile bilinçli olarak değiştirilmiştir. Bu yönü ile ülke sınırları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Hititlerde bütüncül savunma kurgusunun ikinci ayağı mimari düzenlemelerin ön plana çıktığı kent savunmasından oluşmaktadır.

2. Hitit Krallığı'nda Kent Savunması

Hitit Krallığı'nın Anadolu'daki egemenliği ile beraber kent savunması daha önceki dönemlerden farklılaşarak standart bir görünüm sergilemeye başlamıştır. Savunma mimarisindeki standartlaşma, Hitit kentlerinde açığa çıkarılan ve yaygın bir kullanıma sahne olan sandık duvarlı surlar, kule yapıları ve kent kapıları üzerinde izlenebilmektedir. Yığma toprak setler kent savunmasına yardımcı olan diğer unsurlar arasında yer alırken, sur duvarı altında bulunan potern yapılarının askerî işlevi ile ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

2.1. Sur Duvarları

Hitit kentlerini koruma altına alan sur duvarları plan ve işlevsel özellikleri bağlamında, masif, testere dişli, kazematlı ve sandık duvarlı sur olmak üzere dört grup altında incelenmiştir. Anadolu'da MÖ II. binyıldan önce sıklıkla kullanılmış olan masif karakterli sur duvarları, Orta Kalkolitik Dönem'de Güvercinkaya (Gülçur, 2012, s. 218-220), Erken Tunç Çağı I'de Limantepe (Erkanal & Şahoğlu, 2016, s. 158) ve Erken Tunç Çağı II'de Kinet Höyük (Gates, 2009, s. 354) merkezlerinde karşımıza çıkarken söz konusu sur duvarlarına Hitit savunma mimarisinde de rastlanmaktadır. Boğazköy/Hattuşa'daki Büyükkale'de ve Yukarı Şehir'de masif sur kullanımına dair verilere ulaşılmıştır. Büyükkale'nin kuzey ve doğu yamaçlarındaki topoğrafyasının savunma açısından elverişli koşullara sahip olması sebebi ile bu alanlardaki sur duvarı güneydeki sandık duvarlı surdan farklı olarak masif bir yapıda inşa edilmiştir (Mielke, 2018, s. 69). Boğazköy/Hattuşa'nın Yukarı Şehir kesiminde açığa çıkarılan diğer masif sur MÖ 13. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir (Schachner, 2010, s. 665, dnt. 20) (Şekil 2). Bu koruma duvarı MÖ 16. yy. sonu, 15. yy. başında inşa edildiği önerilen sandık duvarlı sur hattının 8

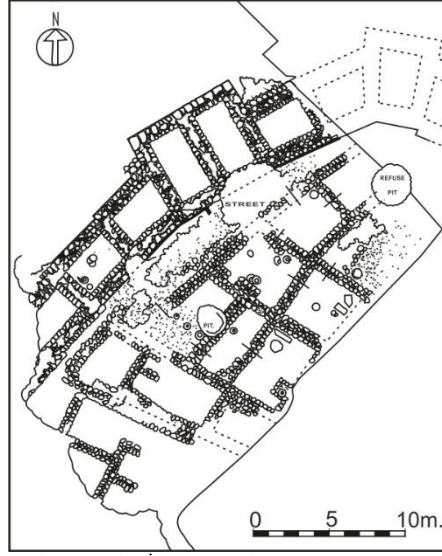
m. önünde yer almaktadır (Mielke, 2018, s. 70). Yerkapı rampasındaki kaplama taşların sökülerek sur duvarı üzerinde kullanıldığı ve Yerkapı rampasına ulaşım sağlayan merdivenlerin ön surun inşası sürecinde işlevini yitirdiği görülmektedir. Yukarı Şehir'deki masif surun inşası ile birlikte kademli bir savunma hattı elde edilerek bu alandaki savunma mimarisinin güçlendirildiği ve gerçekleşmesi beklenen istila eylemi karşısında krallığın teyakkuz hali içinde olduğu anlaşılmaktadır (Schachner, 2019, s. 26; Nossov, 2008, s. 29).

Hitit savunma mimarisinde kullanımı sınırlı olan testere dişli surlar, duvar hattının kademeli bir şekilde öne ve arkaya doğru çekilmesi ile inşa edilmektedir. Sur hattında ortaya çıkan ve testere dişine benzeyen çıkıntılar sebebiyle bu yapılar testere dişli sur duvarı olarak adlandırılmıştır (Vincenzi, 2008). Sur duvarları genellikle yerleşim yerine alan kazandırmak için yamaçlara yakın alanlar üzerinde inşa edilmektedir. Sur duvarının yamaçlara inşa edilmesi sonucunda duvarın mukavemeti noktasında yaşanan zafiyet sur hattının kademeli bir şekilde inşa edilmesi ile bertaraf edilmektedir (Naumann, 2007, s. 249). Testere dişli surlarda, yarım bastiyon olarak tanımlanan çıkıntılar sayesinde sur diplerinin kontrol altında tutulmasını sağlayan etkili bir atış hattı elde edilmiştir (Keeley vd. 2007, s. 77; Kern, 1999, s. 11-12). Hitit Krallığı'nda testere dişli sur mimarisi, Tatarlı Höyük, (Girginer vd. 2014, s. 184; Cevher, 2020, s. 66), İmikuşağı (Konyar, 2006, s. 334-337) dışında testere dişli ve sandık duvarlı sur mimarisinin bir arada görüldüğü Mersin-Yumuktepe'de (Garstang, 1953, s. 236-237. fig. 151; Jean, 2006, s. 325) (Şekil 3) karşımıza çıkmaktadır.

Kazematlı surlar, birbirine paralel uzanan duvar hatları arasına inşa edilen enine duvarlardan meydana gelmektedir. Kazemat, Almanca'da dikdörtgen kutular şeklindeki bölmeleri ifade etmek için kullanılan ''Kastenmauer''den türetilmiştir (Mielke, 2018, s. 69). Kazematlı ve sandık duvarlı surlar aynı planın ürünü olup sur içindeki bölmelerin işlevselliği noktasında birbirinden ayrılmaktadır.

Şekil 2. Boğazköy/Hattuša'nın Yukarı Şehri'ndeki Masif Özellikli Ön Sur Duvarı (Seeher, 2013, s. 327).

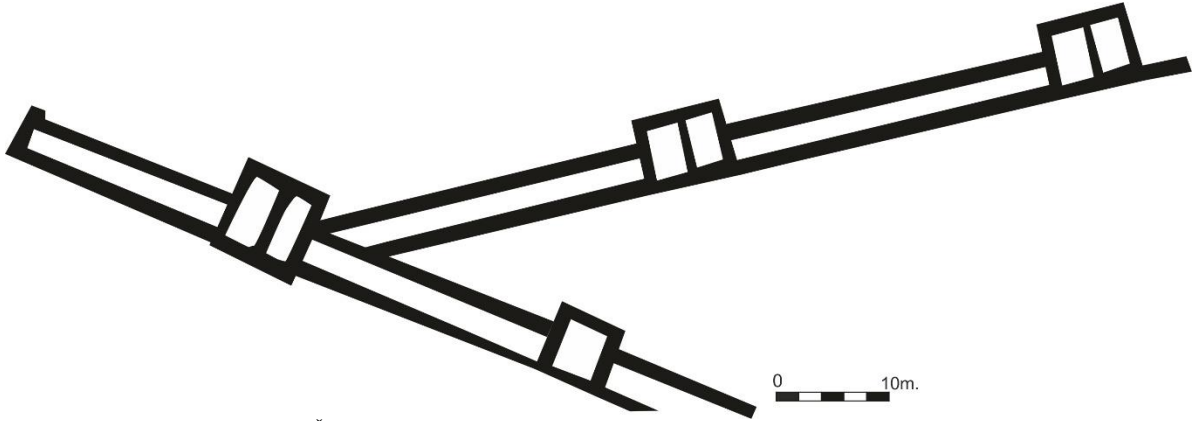

Şekil 3. Mersin-Yumuk Tepe Hitit İmparatorluk Çağı Sur Duvarı (Garstang, 1953, s. 236).

Kazematlı surdaki bölmeler depolama ve yaşam alanı olarak tasarlanırken, sandık duvarlı surdaki bölmeler ise sivil kullanıma imkân tanımayacak şekilde toprak ve moloz dolgusu içermektedir. (Vincenzi & Rinaldi 2007, s. 417) (Şekil 4). Mielke'ye göre yaşam alanı olarak kullanılan bölmeler sur hattı üzerinde zafiyete yol açmaktadır. (Mielke, 2018, s. 69) Kazematlı sur duvarlarının daha zayıf bir savunma hattına sahip olması sebebiyle Hitit Krallığı'ndaki kullanımının sınırlı kaldığı düşünülmektedir. MÖ 16. yy.'ın son çeyreğine tarihlenen Kuşaklı/Şarişsa'nın savunma mimarisinde kazematlı sur duvarına dair verilere ulaşılırken sur duvarındaki bazı bölmelerin depolama birimi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Müller-Karpe, 2004, s. 109-110; Müller-Karpe, 2002, s. 471). Orta Hitit Dönemi'nin güçlü bir şekilde temsil edildiği Ortaköy/Şapinuwa'da yürütülen çalışmalarda yerleşmenin sitadel kesimini çevreleyen sur duvarı üzerinde kazemat alanları açığa çıkarılmıştır. Kuleler tarafından sınırlanan ve oldukça uzun dikdörtgen bölmelerden oluşan kazemat alanları depo işlevi görmüştür. (Süel, 2002, s. 165; Süel, 2005, s. 247, res. 2) (Şekil 5). Kazemat ile ilişkili olduğu düşünülen bir diğer veri ise Kilikya'nın doğu ucunda yer alan ve Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Tatarlı Höyük savunma sistemi üzerinde açığa çıkarılmıştır (Girginer vd. 2014, s. 185; Cevher, 2020, s. 67).

Şekil 4. Boğazköy/Hattuša'daki Büyükkaya'nın Sandık Duvarlı Suru (Seeher, 2013, s. 327).

Şekil 5. Ortaköy/Şapinuwa'nın Sitadel Kesimini Koruyan Sur Duvarı (Stiel & Stiel 2002, s. 416, res. 1).

Hitit Krallığı'nda diğer surlardan farklı olarak standart bir kullanıma ulaşan sandık duvarlı surların Anadolu'daki en erken örneği Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na uzanmaktadır. Bu dönemde Alişar'ın (Von der Osten, 1937, s. 4) moloz dolgulu sur duvarındaki bölmelerin benzerlerine daha sonraki süreçte Hitit merkezleri olan Boğazköy/Hattuša (Mielke, 2018, s. 70, fig. 6.4a-d), Kuşaklı/Şarišša (Müller-Karpe & Müller-Karpe, 2013, s. 221, fig. 1), Alaca Höyük (Koşay & Akok, 1966, s. 8), Büklükale (Matsumura, 2013, s. 278, fig. 7),

Ovaören/Yassihöyük (Şenyurt vd., 2015, s. 108), Kayalıpınar/Şamuha (Müller-Karpe, 2017, s. 65), Yumuktepe (Garstang, 1953, s. 236-237. fig. 151), Tatarlı Höyük (Cevher, 2020, s. 67) ile Gökkin-Kale Höyük'te (Engin, 2017, s. 164) rastlanmaktadır.

Sandık duvarlı surlarda toprak dolgusunun yüksekliği ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır. Naumann'a göre sandık içindeki toprak dolgu taş temel seviyesine kadar yükselmektedir. Naumann, kerpiç bedenin başladığı seviyeden itibaren toprak dolgusunun kullanılmadığını bunun sonucunda da sur hattı içinde savunucular için güvenli alanların ortaya çıktığını öne sürmektedir (Naumann, 2007, s. 260). Bir diğer çalışmada da sur duvarının kerpiç üst yapısı içinde, boş alanların olduğu iddia edilerek toprak dolgunun en üst seviyeye çıkması halinde sur duvarının çökme ihtimali ile karşı karşıya kalacağı öne sürülmektedir (Vincenzi & Rinaldi, 2007, s. 217-222). Her iki görüşte de kerpiç üst yapının toprak dolgusu içermediği değerlendirilirken, bu tarz bir inşa tekniğinde ortaya çıkacak savunma zafiyeti göz ardı edilmiştir. Nitekim bu tekniğe bağlı kalınarak inşa edilen sur duvarları, MÖ II. binyılda kuşatma savaşlarında etkili bir savaş silahı olan koçbaşları³ karşısında aşılması kolay bir savunma hattının ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Anadolu'da Geç Tunç Çağı'na tarihlenen sur duvarları arasında sandık duvarlı savunma mimarisinin ayrı bir önemi vardır. Bu sur duvarlarına Hitit kentlerinde yaygın olarak rastlanmaktadır. Sandık duvardaki bölmelerin dolgu malzemesi içermesi inşa sürecini kısalttığı gibi sur inşası sırasında ortaya çıkan mali yükü de aşağı çekmektedir (Mielke, 2018, s. 69-70). Sandık duvarlı sur sistemleri süre ve maliyet konusunda oldukça avantajlı yapılar olmakla beraber, saldırılar karşısında dirençli bir hat oluşturmaları Hitit Krallığı tarafından yaygın bir şekilde kullanılmalarını sağlamıştır (Schachner, 2019, s. 124-125).

2.2. Kule ve Bastiyonlar

Hitit kent savunmasında ön plan çıkan mimari unsurlardan bir diğeri de kule ve bastiyon yapılarıdır. Kuleler sur hattından öne taşan ve sur yüksekliğini aşan yapılar olarak tanımlanırken, (Mielke, 2012, s. 75; Keeley vd., 2007, s. 68) bastiyonlar ise kulelerden farklı olarak sur duvarı ile aynı yükseltiyi paylaşan yapıları ifade etmektedir. Arkeolojik çalışmalar sırasında tespit edilen kule veya bastiyon yapılarının sadece taş temelleri korunmuş olarak açığa çıkarılabilmektedir. Üst yapının korunamamış olması sur hattından öne taşan yapıların işlevsel açıdan anlaşılmasını güçleştirmektedir. Sur hattından öne taşan ve daha güçlü temellere sahip yapıların sur yüksekliğini aşabileceği ve dolayısıyla bunların kule olarak tanımlanması gerektiği belirtilmektedir (Keeley vd., 2007, s. 68).

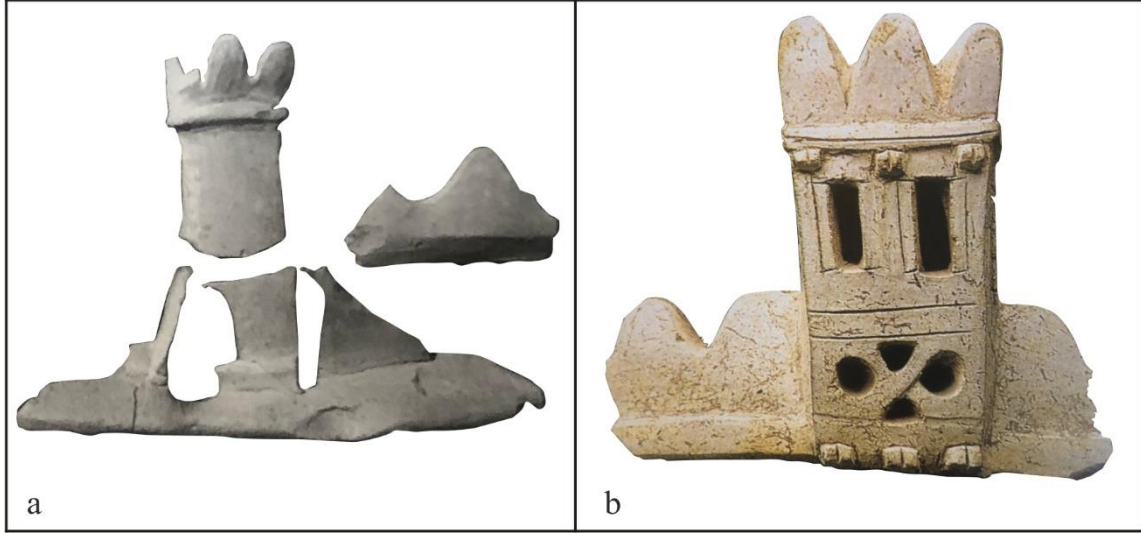
Kule ve bastiyon yapılarının, savunma sistemi içinde oldukça kritik bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu yapılar sur diplerine sığınmaya çalışan saldırganların yan taraftan hedef alınmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca savunma hattı üzerinde geniş görüş mesafesi ve etkili bir ateş gücü sunmanın yanı sıra, sur duvarını destekleyerek savunma hattı üzerinde daha dirençli bir yapının ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır (Keeley vd., 2007, s. 70). Kule kullanımı ile birlikte caydırıcı bir savunma hattı elde edilirken savunma mimarisinde kule yapılarına yer verilmesi inşa maliyetlerinin %70-80 oranında artmasına neden olmaktadır. Kulelerin inşası ile birlikte ortaya çıkan mali yük, bu yapıların sur duvarından taşması ve sur yüksekliğini aşmasından ileri gelmektedir (Seeher, 2010, s. 35-36).

Hitit merkezlerinde yürütülen kazı çalışmaları sonucunda kule yapılarının varlığını aydınlatan bulgulara ulaşılmıştır. Boğazköy/Hattuşa ve Kuşaklı/Şarişsa'da ele geçen ve geniş ağızlı kaplarda aplik olarak uygulanan, *Kule biçimli kaplar* adı ile tanınan eserler birer yapı modeli olup bu kap grubu üzerindeki kulelerin sur yüksekliğini aştığı görülmektedir. Kule biçimli aplik kapların yanı sıra Boğazköy/Hattuşa'da açığa çıkarılan MÖ 14. yy.'a tarihlenen kil kule modeli de Hitit kent savunmasındaki kule yapılarına kanıt oluşturmaktadır (Seeher, 2007, s. 22) (Şekil 6a-b).

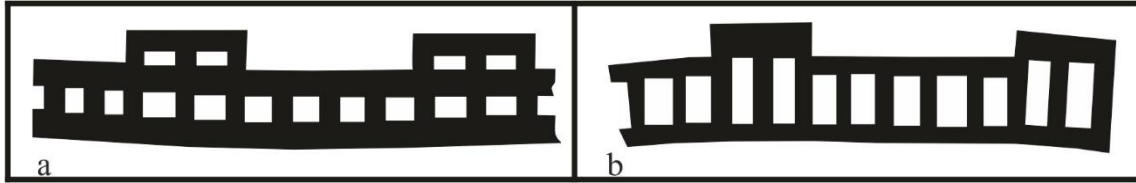
Kil kule modelleri dışında, sur duvarından öne taşan yapıların plan özellikleri de kule veya bastiyon kullanımı noktasında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Boğazköy/Hattuşa'da kule ve bastiyon kullanımı ile ilişkili iki farklı plan ile karşılaşılacaktır (Seeher, 2010, s. 30-31). Birinci planda sur hattından öne doğru taşan kare planlı iki bölmeli yapılar sur duvarı ile bütünlük oluşturmaktan uzaktır. Birbirleri arasında eşit mesafeler bulunan çıkıntıların, eklenti görünümü sergilemesi sebebiyle bu yapıların sur yüksekliğini aşamayacağı ve dolayısıyla bastiyon olarak değerlendirilmesi gerektiği öne sürülmektedir (Seeher, 2007, s. 20; Seeher, 2010, s.

³ Koçbaşları, kuşatma savaşları sırasında saldırgan grup tarafından sur duvarının kerpiç bedeni üzerinde gedik açma amacına hizmet etmektedir. MÖ III. binyıl sonlarına doğru karşımıza çıkmaya başlayan bu silah Geç Tunç Çağı ile beraber yaygın bir kullanıma sahip olup Yeni Assur Krallığı Dönemi'nde ise kuşatma savaşlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Eph'al 2009, s. 82-84; Burke, 2008, s. 39-40).

30-33, Abb. 4). Hitit Krallığı'nda bu yapılara Boğazköy/Hattuša'da yer alan Poternli Sur duvarında (Şekil 7a) ve Büyükkaya'da (Şekil 7b) rastlanmaktadır (Seeher, 2010 s. 30, Abb. 4). Hitit merkezlerindeki kullanımından önce bu plan çerçevesinde inşa edilen bastiyon yapılarının en erken örneği Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Konya-Karahöyük'ün savunma mimarisi üzerinde izlenebilmektedir (Seeher, 2007, s. 20; Naumann, 2007, s. 263).

Şekil 6a. Kuşaklı/Şarišša Kil Kule Modeli (Seeher, 2007, s. 22, res. 14c), Şekil 6b. Boğazköy/Hattuša kil kule modeli (Seeher, 2010, s. 34, Abb. 6).

Şekil 7a. Boğazköy/Hattuša'nın Poternli Sur Duvarı ve Bastiyonları (Seeher, 2010, s.31, res. 4b'ten uyarlanmıştır), Şekil 7b. Boğazköy/Hattuša'da yer alan Büyükkaya'nın Kuzey Suru ve Kuleleri (Seeher, 2010, s. 31 res. 4d'den uyarlanmıştır).

Birinci plana bağlı kalınarak inşa edilen yapıların varlığı sınırlı sayıda kalmış olup sonraki süreçte inşa edilen ikinci plan ile birlikte daha gelişmiş bir özellik taşıyan yapılar Hitit merkezlerinde standartlaşarak yaygın bir kullanıma ulaşmıştır. İkinci plan kapsamında inşa edilen kule yapıları kendi içinde bağımsız; ancak sur duvarı ile bütünleşik bir görünüm sergilemektedir. Dikdörtgen planlı iki bölmeden oluşan bu yapılar daha güçlü temellere sahip olmaları sebebiyle kule olarak değerlendirilmektedir (Seeher, 2010, s. 30-33, Abb. 4). Söz konusu ikinci plan çerçevesinde inşa edilen kule yapılarına dair ilk bulgular MÖ 16. yy. sonu 15. yy. başına tarihlendiği düşünülen Boğazköy/Hattuša'nın Yukarı Şehir (Seeher, 2010, s. 30) kesimindeki savuma sistemi üzerinde tespit edilmiştir. Kuşaklı/Şarišša (Seeher, 2010, s. 39), Yumuktepe (Garstang, 1953, s. 236, fig. 152), Ortaköy/Şapinuwa (Süel & Süel, 2012, s. 414) ve Ovaören (Şenyurt vd., 2015, 117, res. 8) söz konusu kule yapılarının kullanılmış olduğu diğer merkezlerdir. Kuleler yüksek maliyetli yapılar olmalarına rağmen savunma hattı üzerinde sağladığı avantajlardan feragat edilmediği anlaşılmaktadır. Daha sonraki süreç ile beraber gelişmiş bir planlamaya tabi tutulan kule yapıları Hitit savunma mimarisinin vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir.

2.3. Yığma Setler

Hitit savunma mimarisinde yığma setler de yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur. Yığma setler, sur duvarının inşa edileceği engebeli alanları düzlemek dışında, yükseklik bağlamında elverişli koşullara sahip olmayan topoğrafyanın dış müdahaleler aracılığı ile yükseltmesi amacıyla hizmet etmektedir (Burke, 2008, s. 48). Topoğrafyadaki dezavantajları gidermekle beraber yığma toprak setler, aynı zamanda saldırı girişimlerini engellemeye yönelik işlevsel özellikler taşımaktadır. Kuşatma savaşları sırasında sur duvarlarına ait temellerin tahrip edilmesi sıklıkla kullanılan bir saldırı taktiğidir (Eph'al, 2009, s. 2009, s. 77). Bu saldırıdan korunmaya yönelik sur diplerine serilen yığma toprak setler, sur temellerinin saldırganlar tarafından aşındırılmasını

engellemek için kullanılmaktadır (Mielke, 2011b, s. 180). Yığma toprak setler aynı zamanda koçbaşı ve kuşatma kulesi gibi mobil kuşatma araçlarının kullanımını sınırlandırıp etkisizleştirme işlevi taşımaktadır (Mielke, 2011b, s. 180). Hitit Krallığı'nda yığma toprak setler Boğazköy/Hattuša (Bittel, 1970, s. 49), Alaca Höyük (Koşay & Akok, 1966, s. 10) ve Kuşaklı/Şarišša'da (Mielke, 2018, s. 72) tespit edilmiştir. Boğazköy/Hattuša'nın Yukarı Şehir kesiminde yer alan ve yığma toprak dolgudan oluşan Yerkapı rampası, sahip olduğu ölçüler bakımından anıtsal karakter sergilemektedir. Yerkapı rampasının bulunduğu alandaki topoğrafyanın savunma açısından uygun özellikler taşıması sebebiyle bu yapının askerî amaçlı kullanımdan ziyade krallığın ihtişamını yansıtan ideolojik işleve sahip olduğu öne sürülmektedir (Seeher, 2013, s. 326).

2.4. Kent Kapıları

Kent kapıları, sur hattı içindeki delikler olarak kabul edilirken bu yapılar savunma mimarisinin en zayıf halkasını oluşturmaktadır (Burke, 2008, s. 67). Kapılar genellikle sivil ulaşımına uygun alanlar üzerinde yer almaktadır. Bu durum kent kapılarını potansiyel saldırı noktası haline getirmektedir. Kapılar ilk saldırı noktaları olmaları sebebi ile korunaklı bir plan etrafında inşa edilmektedir. Kent girişinin bulunduğu alanlardaki anıtsal karakterli kule yapıları, kent kapılarının neden olduğu güvenlik kaygılarının bir yansımasıdır (Mielke, 2011c, s. 94-95).

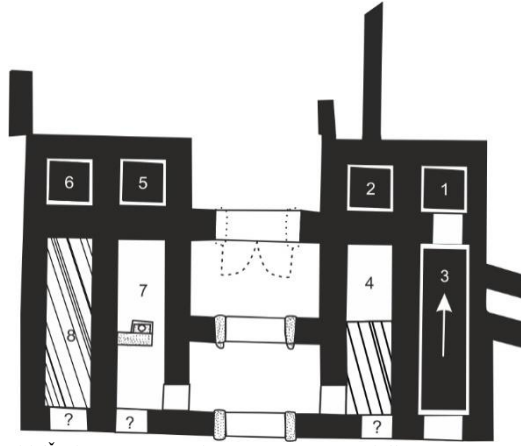
Hitit kentlerinde açığa çıkarılan anıtsal giriş kapılarındaki kuleler, genellikle standart bir planlamaya tabi tutulmuştur. Hitit kapılarında giriş koridorundan önce ön avlu bulunmaktadır. Ön avludan sonra iki geçişli ve tek odalı bir düzenleme ile karşılaşılmaktadır (Şekil 8). Parabol şeklinde inşa edilen giriş kapısının sağ ve sol tarafında yer alan dört-altı bölmeli kuleler anıtsal boyutlarda inşa edilmektedir. Hitit merkezlerindeki kullanımından önce bu plan özelliklerini taşıyan kent kapılarına MÖ II. binyıl başlarında Konya-Karahöyük (Alp, 1959, s. 691) ve Kültepe-Kaniş/Neša'da (Özgüç, 1999, s. 11, Plan 1-2) rastlanmaktadır. Hitit Krallığı ile birlikte söz konusu kent kapıları Boğazköy/Hattuša (Puchstein, 1984, s. 179), Alişar (Von der Osten, 1937, s. 8, fig. 53), Alaca Höyük (Koşay & Akok 1966, s. 10-11) ve Oymaağaç/Nerik'te? (Czichon, 2013, s. 306, fig. 8) açığa çıkarılmıştır.

Şekil 8. Boğazköy/Hattuša'nın Yukarı Şehir Kral Kapısı (Seeher, 2006a, 94).

Hitit savunma mimarisinde sur duvarlarında olduğu gibi giriş kapılarında da standartlaşma eğilimi göze çarparken Hitit merkezlerinde yapılan çalışmalar sırasında Boğazköy/Hattuša Aşağı Kent Güney Kapısı (Bittel, 1957, s. 18-20. Abb. 14-15), Büyükkaya Kapısı (Schachner, 2019, s. 124, res. 66), Kuşaklı/Şarišša Kuzeybatı Kapısı (Mielke, 2004, s. 147-148) (Şekil 9) ve Güneydoğu Kapısı'nın (Müller-Karpe, 2000, s. 311, 316) standart plandan farklı özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bu merkezlerde tespit edilen giriş kapılarının benzerlerine Orta

Tunç Çağı'nda Suriye-Filistin merkezlerinde sıklıkla rastlanmaktadır⁴ (Burke, 2008, s. 68-70). Suriye Tipi Kent Kapıları (Kempinski, 1992, s. 197) olarak tanımlanan bu yapılar üç geçişli ve iki odalı olup, standartlaşmış Hitit kent kapılarına oranla daha dar bir ön avluya ve oldukça uzun bir giriş odasına sahiptir (Gregori, 1986, s. 83-102). Hitit merkezlerinde tespit edilen üç geçişli kapı yapılarının Suriye-Filistin etkisinden ziyade teknik ihtiyaçlar sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir. Giriş koridorunun ortasında yer alan duvar hattının çatıyı desteklemek için kullanılmış olduğu, dolayısıyla Hitit Krallığı'nda üç geçişli kapı tipinin görülmesinde teknik gereksinimlerin belirleyici olduğu iddia edilmektedir (Mielke, 2018, s. 73).

Şekil 9. Kuşaklı/Şarišša'nın Kuzeybatı Kent Kapısı (Mielke, 2004, s. 147, res. 6).

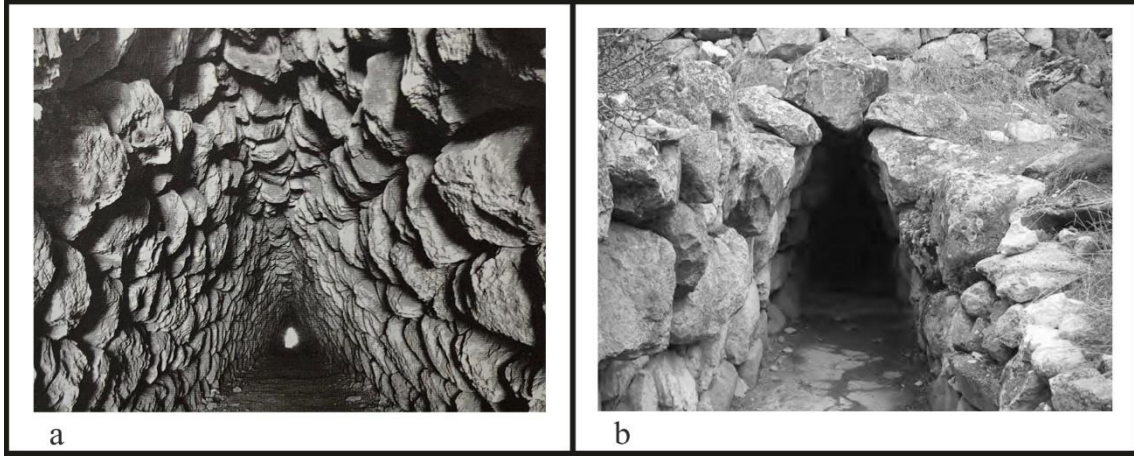
2.5. Poternler

Anıtsal kent kapıları dışında kente giriş sağlayan yapılardan bir diğeri de arka kapı, yan kapı anlamına gelen potern (Latince: *posterula*) yapılarıdır (Seeher, 2006b, s. 38). Sur duvarının içine veya altında inşa edilen yapılardan oluşan poternlerin, yaya trafiğini hızlandırmak dışında aynı zamanda askeri kullanıma hizmet ettiği öne sürülmektedir (Miglus, 2005, s. 605).

Bugüne kadar açığa çıkarılmış olan poternler plan özellikleri bakımından iki grup altında incelenmektedir. Birinci gruptaki poternler sur duvarlarına açılan dar kapı aralıklarından oluşmakta olup MÖ 15-14. yy. tarihlenen ve Hitit etkileri taşıyan Ugarit poterni bu gruba girmektedir (Helms, 1975, s. 134; Yon, 2006, s. 33, fig. 18a). İkinci gruptaki poternler ise Anadolu'ya özgü olup bu yapılar bindirmeli sahte kemer tekniğine göre inşa edilerek sur duvarının altından geçirilmektedir (Naumann, 2007, s. 313).

İkinci gruptaki potern yapılarının en erken örneği MÖ II. binyıl başlarında Alishar'da (Von der Osten & Schmidt, 1930, s. 187, fig. 166) açığa çıkarılmıştır. Hitit Krallığı ile birlikte söz konusu potern yapıları Boğazköy/Hattuša (Puchstein, 1984, s. 38, Abb. 26-27), (Şekil 10a), Alaca Höyük (Arnk, 1937, s. 9) (Şekil 10b) ve Külhöyük'te (Mermerci, 1994, s. 19) karşımıza çıkmaktadır.

⁴ Suriye Tipi Kent Kapıları, Alalah (Wooley 1955, s. 146, fig. 55), Kargamış, (Wooley, 1921, s. 71-73, Plate 16), Tell Tuqan (Baffi, 2014, s. 166, fig. 4) ve Shechem (Herzog, 1997, s. 142, fig. 4.14) de izlenebilmektedir.

Şekil 10a. Boğazköy/Hattuša, Yukarı Şehir, Yerkapı Poterni (Seeher, 2006a, 63), Şekil 10b. Alaca Höyük Poterni (Maner, 2013, 425).

Hitit kentlerinde açığa çıkarılan potern yapılarının askerî işlevi ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır. Naumann, poternlerin askerî amaçlı kullanımını öne çıkarırken bu yapıların kuşatma dönemlerinde düşman birliklere ani saldırılar gerçekleştirmek için kullanılmış olduğunu ifade etmektedir (Naumann, 2017, s. 312). Seeher, poternlerin askerî işlevine dair ileri sürülen görüşleri ikna edici bulmamaktadır. Seeher'e göre poternler askerî amaçlı kullanıma sahip olmaları durumunda çıkış noktalarının gizli tutulması gerekmektedir (Seeher, 2013, s. 328); ancak Hitit merkezlerindeki potern yapılarının hiçbirinde gizlemeye yönelik herhangi bir mimari düzenleme tespit edilememiştir. Diğer bir çalışmada ise Schachner de poternler ile ilgili benzer düşüncüyü savunmaktadır. Schachner'e göre oldukça uzaktan fark edilebilen Yerkapı poterninin gizlenmesine yardımcı olacak mimari unsurlara rastlanmaması söz konusu yapıların askerî işlevini tartışmalı hâle getirmektedir (Schachner, 2019, s. 132). Ayrıca Boğazköy/Hattuša'daki Yerkapı poterni dışında Hitit merkezlerinde açığa çıkarılan diğer poternlerde kapı kullanımına dair bulgulara ulaşılmaması, (Naumann, 2007, s. 313) potern yapılarının askerî işlevinin sorgulanmasına neden olmuştur.

SONUÇ

Hitit Krallığı'nın ülke savunması politikaları çerçevesinde gerçekleştirdiği tampon bölgeler oluşturma, güvenli sınır karakolları inşa etme ve demografik yapıyı değiştirme faaliyetleri günümüz sınır savunma politikalarında da geçerliliğini korumaya devam etmiştir. Sınır hatlarında mutlak egemenliği amaçlayan bu politikalar merkezî otoritenin güçlü olduğu dönemlerde etkin bir şekilde uygulanabilirken yönetme kabiliyetin zayıf düştüğü dönemlerde ise sınır hatları üzerindeki güvenliğin tesis edilemediği anlaşılmaktadır. Hitit Krallığı tarafından uygulanan ve yıkılışa kadar geçerliliğini koruyan ülke savunması politikaları kısa vadeli çözümler üretirken uzun vadede bu politikalar başarısızlığa uğramıştır. Hitit merkezî otoritesinde yaşanan zafiyet sınırlarda geçişken bir yapının ortaya çıkmasına neden olurken bu durumdan faydalanan düşman krallıklar Hitit Ülkesi üzerine düzenledikleri baskınlar sonucunda krallığın sınır hatları üzerindeki egemenliğini sarsmayı başarmışlardır. Yıkılışa kadar devam eden Kaşka saldırıları ile beraber Batı Anadolu'da sonu gelmeyen isyancı eylemler ülke savunması bağlamında yaşanan başarısızlığa kanıt oluştururken Hitit ülkesinin sınır hatlarında ortaya çıkan güvenlik açığı korunaklı yapısı ile ön plana çıkan tahkimli kentlerin varlığını elzem kılmıştır. Hitit Krallığı'nda standart hâle gelen kulelerce desteklenen sandık duvarlı surlar ile kent kapıları ülke savunması kapsamında yaşanan aksaklıkların bir sonucudur. Anadolu'daki siyasi yapının kaygan zemini karşısında, Hitit Krallığı inşa ettiği korunaklı ve görkemli kent savunması ile bölge üzerindeki hâkimiyetini uzun süre konsolide etmeyi başarmıştır. Hititler'de anıtsal özellikler sergileyen savunma mimarisinin katı bir savunma hattı oluşturma dışında aynı zamanda ideolojik açıdan Hitit Krallığı'nın sahip olduğu gücü ve ihtişamı yansıtmaya aracı olarak kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Hitit kültürü üzerinde belirgin bir etkiye sahip olan Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın Hitit merkezlerinde açığa çıkarılan kent savunmasının oluşumunda da pay sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Hitit Krallığı tarafından standart bir uygulamaya tabi tutulan sur duvarları, kent kapıları ve potern yapılarının en erken örnekleri Konya/Karahöyük, Alişar ve Kültepe-Kaniş/Neşa'nın MÖ II. binyıl başına tarihlenen kent savunması üzerinde izlenebilmektedir. Kökleri Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na uzanan kent savunmasının homojen bir görünüm

sergilemesinde Hitit krallarının belirleyici bir misyon üstlendiği anlaşılmaktadır. Savunma mimarisinin inşa sürecinde kullanılacak malzemenin temini, işlenmesi ve gerekli iş gücünün toplanması organize ve etkili bir planlama gerektirmektedir. Kent savunmasının ayağa kaldırılması sırasında ihtiyaç duyulan iş gücünün üretim ve tedarik zincirinden kopartılarak inşa faaliyetlerine kaydırılması merkezî otoritenin bilgisi ve onayı dâhilinde mümkün olabilmektedir. Hitit krallarının bu sürece doğrudan müdahil olduğu ve tahkimli kentler inşa etmeye özen gösterdikleri anlaşılmaktadır. Hitit krallarının tahkimli kentlerin inşa sürecinde aktif bir rol üstlenmeleri Anadolu'daki kent savunmasının daha önceki dönemlerden farklılaşarak standart bir görünüm kazanmasını sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Alp, S. (1949). Hititler'de sosyal sınıf NAM.RA'lar ve ideogramının Hititçe karşılığı. *Belleten*, 13 (50), 245-270.
- Alp, S. (1957). Karahöyük kazısı. *Belleten*, 21 (84), 660-662.
- Alp, S. (1959). Karahöyük kazısı. *Belleten*, 23 (92), 691-692.
- Alparslan, M. (2017). The Upper Land: Borders of a political and geographical landscape. M. Alparslan (Ed.), *Places and spaces in Hittite Anatolia I: Hatti and the east* (s. 177-183). Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- Arık, RO (1937). *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Alaca Höyük hafriyatı, 1935'teki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baffi, F. (2014). The defences at Tell Tuqan in the 2nd Millennium BC. F. Baffi, R. Fiorentino ve L. Peyronel (Eds.), *Tell Tuqan excavations and regional perspectives: Cultural developments in inner Syria from the Early Bronze Age to the Persian/Hellenistic Period* (s. 163-188). Congedo.
- Beal, RH (1992). *The organisation of the Hittite military*. Carl Winter.
- Beckman, GM, Bryce, T. & Cline, E. (2011). *The Ahhiyawa texts*, JL. Theodore (Ed.). Society of Biblical literature.
- Beyer, D. (2006). Zeyve Höyük (Porsuk) the excavations 2004. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 27 (2), 65-72.
- Bittel, K. (1957). Untersuchungen in der Altstadt, *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft*, 89, 6-25.
- Bittel, K. (1970). *Hattusha, the capital of the Hittites*. Oxford University Press.
- Bryce, T. (1986). The boundaries of Hatti and Hittite border policy. *Tel-Aviv*, 13-14, 85-102. <https://doi.org/10.1179/tav.1986.1986.1.85>
- Bryce, T. (2003). *Hitit dünyasında yaşam ve toplum*. Dost Yayınevi.
- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of Hittites*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199281329.001.0001>
- Burke, AA (2008). *Walled up to Heaven: The evolution of Middle Bronze Age fortification strategies in the Levant*. President and Fellows of Harvard College. <https://doi.org/10.1163/9789004376687>
- Cevher, M. (2020). Tatarlı Höyük Geç Tunç Çağı savunma sistemi ile ilgili bir değerlendirme. KS Girginer, G. Dardeniz, A. Gerçek, F. Erhan, E. Genç, İ. Tuğcu, Ö. Oyman-Girginer, MC. Fırat, H. Gerçek ve MF Tufan. (Eds.), *MORS IMMATURA, Amanoslar'ın gölgesinde Hayriye Akıl anı kitabı* (s. 63-74). Ege Yayınları.

- Czichon, RM (2013). Oymaağaç Höyük/Nerik(?). M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (Ed.), Hititler bir Anadolu imparatorluğu (s. 298-313). Yapı Kredi Yayınları.
- de Martino, S. (2003). *Annali e res gestae Antico Ittiti*. Italian University Press.
- Dönmez, Ş. (2017). The contribution of new research to Hittite historical geography of Amasya Pprovince. M. Alparslan (Ed.), Places and spaces in Hittite Anatolia I: Hatti and the East (s. 75-99). Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- Engin, A. (2017). Second Millenium BC settlement patterns in the east of the Upper Kızılırmak Basin. M. Alparslan (Ed.), Places and spaces in Hittite Anatolia I: Hatti and the East (s. 159-176). Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- Erkanal, H. & Şahoğlu, V. (2016). Limantepe an Early Bronze Age trade center in Western Anatolia: Recent investigation. E. Pernicka, S. Ünlüsoy ve W. Blum (Ed.), Early Bronze Age Troy: Chronology, cultural development and interregional contacts, proceedings of an international conference held at the University of Tübingen May 8-10, 2009 (s. 157-166). Rudolf Habelt GmbH.
- Eph'al, I. (2009). *The city besieged, siege and its manifestations in the Ancient Near East*. Brill. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004174108.i-214>
- Ertem, H. (1980). *Hitit Devleti'nin iki eyaleti Pala-Tum(m)ana ile yakın çevresindeki yerlerin lokalizasyonu üzerine yeni bir değerlendirme*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Frangipane, M. (2011). Arslantepe-Malatya: A prehistoric and early historic center in Eastern Anatolia, SR Steadman ve G. McMahon (Eds.), The Oxford handbook of Ancient Anatolia 10.000-323 BCE (s. 968-992). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195376142.013.0045>
- Garstang, J. (1953). *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in southern Turkey*. Clarendo Press.
- Garstang, J. & Gurney OR (1959). *The geography of the Hittite Empire*. British Institute of Archaeology at Ankara.
- Gates, MH (2009). 2007 season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtüol, Hatay). *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 30 (2), 351-368.
- Gates, MH (2011). Southeren and southeastern Anatolia in the Late Bronze Age. SR Steadman ve G. McMahon (Eds.), The Oxford Handbook of Ancient Anatolia (s. 393-414). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195376142.013.0017>
- Girginer, KS, Oyman-Girginer, Ö., Akıl, H., Cevher, M & Aklan, İ. (2014). 2012 Tatarlı Höyük kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 35 (2), 182-196.
- Gregori, B. (1986). Three-Entrance City Gates of the Middle Bronze Age in Syria and Palestine. *Levant*, 18, 83-102. <https://doi.org/10.1179/lev.1986.18.1.83>
- Gurney, OR (2003). The Upper Land, matum elitum, G. Beckman, R. Beal ve G. McMahon (Eds.), Hittite studies in honor of Harry A. Hoffner Jr. On the occasion of his 65th birthday (s. 119-126). Eisenbrauns.
- Gülçur, S. (2012). The Chalcolithic Period in Central Anatolia Aksaray-Niğde region. *Origini*, XXIV, 213-227.

- Hawkins, JD (1995). *The hieroglyphic inscription of the Sacred Pool at Hattusa (SUDBURG), with an archaeological introduction by Peter Neve*. Harrassowitz Verlag.
- Helms, SW (1975). Posterns in Early Bronze Age fortifications of Palestine. *Palestine Exploration Quarterly*, 107, 133-150. <https://doi.org/10.1179/peq.1975.107.2.133>
- Herzog, Z. (1997). *Archaeology of the city, urban planing in Ancient Israel and its social implications*. Emery and Claire Yass Archaeology Press.
- Hoffner, HA (2002). The treatment and long-term use of persons captured in battle according to the Maşat texts, KA Yener ve HA Hoffner Jr. (Eds.), *Recent developments in Hittite Archaeology and history* (s. 61-72). Eisenbrauns.
- Hoffner, HA (2009). *Letters from the Hittite Kingdom. Writings from the ancient world*, 15. Society of Biblical literature.
- Houwink ten Cate, PHJ (1984). The history of warfare according to Hittite sources: The Annals of Hattusilis I (part II). *Anatolica*, 11, 47-82.
- Jean, E. (2006). The Hittites at Mersin-Yumuktepe: Old problems and new directions. *Byzas*, 4, 311-332.
- Keeley, LH, Fontana, M. & Quick, R. (2007, 5 Mart). Baffles and bastions: The universal features of fortifications. *Journal of Archaeological Resource*, 15, 55-95. <https://doi.org/10.1007/s10814-006-9009-0>
- Kempinski, A. (1992). The Middle Bronze Age. A. Ben-Tor (Ed.), *The Archaeology of Ancient Israel* (s. 59-210). Yale University Press.
- Kern, PB (1999). *Ancient siege warfare*. Souvenir Press.
- Konyar, E. (2006). Old Hittite presence in the east of the Euphrates in the light of the stratigraphical data from İmikuşağı (Elazığ). *Byzas*, 4, 333-348.
- Koşay, HZ & Akok, M. (1966). *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Alaca Höyük kazısı 1940-1948'deki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kryszeń, A. (2012). Towards a reconstruction of Hittite geography the case of Şallapa. *Palamedes, a Journal of Ancient History*, 7, 5-24.
- Macqueen, JG (2009). *Hititler ve Hitit çağında Anadolu*. Arkadaş Yayınevi.
- Maner, Ç. (2013). Corbelled vaults in Hittite an Mycenaean fortificaion architecture, A. D'agostino, G. Guarducci, V. Orsi ve S. Valentini (Eds.), *Identiy and connectivity proceedingsof the 16th symposium on Mediterreanean archaeology* (s. 419-426). Archaeopress.
- Manuelli, F. (2013). *Arslanepe, Late Bronze Age Hittite influence and local traditions in an Eastern Anatolian community*. Spienza Università di Roma.
- Manuelli, F. (2017). Hatti and the East. A reassessment of the archaeological evidence from the Upper Euphrates Region: Places, spaces and artifacts. M. Alparslan. (Ed.), *Places and spaces in Hittite Anatolia I: Hatti and the East* (s. 137-158). Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- Matessi, A & Tomassini Pieri, BM (2017). South-central: Archaeology. M. Weeden ve LZ Ullmann (Eds.), *Hittite landsape and geography* (s. 89-105). Brill.

- Matsumura, K. (2013). Bükükale. M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (Eds.), *Hititler bir Anadolu imparatorluğu* (s. 274-281). Yapı Kredi Yayınları.
- Mellaart, J. (1984). Some reflections on the history and geography of Western Anatolia in the late fourteenth and thirteenth centuries BC. *Anadolu Araştırmaları*, 10, 215-231.
- Mermerci, D. (1994). Oyaca Kasabası Külhöyük 1992 kurtarma kazısı. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 4, 17-38.
- Mielke, DP (2004). Untersuchungen in Kuşaklı 2003, Die Ausgrabung des Nordwest-Tores. *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, 136, 145-171.
- Mielke, DP (2011a). Key sites of the Hittite Empire. G. McMahon ve S. Stedman (Eds.), *The Oxford handbook of Ancient Anatolia 10.000-323 BCE* (s. 1031-1054). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195376142.013.0048>
- Mielke, DP (2011b). Hittite cities: Looking for a concept. H. Genz ve DP Mielke. (Eds.), *Insight into Hittite history and archaeology* (s. 153-194). Peeters Publishers.
- Mielke, DP (2011c). Stadttor. *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 13 (1/2), 91-97.
- Mielke, DP (2012). Fortification and fortification strategies of mega-cities in the Ancient Near East, R. Matthews, J. Curtin, M. Seymour, A. Fletcher, A. Gasco ve R. Chapman (Eds.), *Proceedings of the 7th. international congress on the archaeology of the Ancient Near East, mega-Cities & mega-Sites: The archaeology of consumption & disposal; landscape, transport & communication 1* (s. 74-91). Harrassowitz Verlag.
- Mielke, DP (2018). Hittite fortifications between function and symbolism. A. Ballmer, M. Fernandez-Götz ve DP Mielke (Eds.), *Understanding ancient fortifications between regionality and connectivity* (s. 63-81). Oxbow Books.
- Miglus, PA (2005). Poterne. *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 10, 605-608.
- Miller, JL (2013). *Royal Hittite instructions and related administrative texts. writings from the ancient world book*. Society of Biblical Literature.
- Murat, L. (2008, 1 Ekim). Hitit tarihi coğrafyasında Hakmiş ve İştahara Ülkeleri'nin konumu. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 44, 181-204. https://doi.org/10.1501/Tarar_00000000414
- Murat, L. (2016). *Anadolu'da Kaşkalar*. Hel Yayınları.
- Müller-Karpe, A. (2000). Kuşaklı 1998 yılı 6. kazı çalışmaları hakkında ön rapor. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 21 (1), 309-320.
- Müller-Karpe, A. (2002). Kuşaklı-Sarissa Yukarı Ülke'de bir kült merkezi, J. Wenzel. (Ed.), *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 tanrılı halk* (s. 470-474). Kunst - und Ausstellungshalle.
- Müller-Karpe, A. (2004). Untersuchungen in Kuşaklı 2002. *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft*, 136, 103-135.
- Müller-Karpe, A. (2017). The east: Archaeology, the Upper Land, Azzi Hayaşa, İšuwa. M. Weeden ve LZ Ullmann (Eds.), *Hittite landscape and geography* (s. 58-74). Brill.

- Müller-Karpe, A. & Müller-Karpe, V. (2013). Kuşaklı-Sarissa. M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan. (Eds.), Hititler bir Anadolu imparatorluğu (220-227). Yapı Kredi Yayınları.
- Müller-Karpe, V. & Müller-Karpe, A. (2016). Kayalıpınar/Samuha'da yapılan kazı çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 38 (3), 297-316.
- Naumann, R. (2007). *Eski Anadolu mimarlığı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nossov, K. (2008, 6 Şubat). *Hittite fortifications c. 1650-700 BC*. Osprey Publishing.
- Oded, B. (1979). *Mass deportation and deportees in the Neo-Assyrian Empire*. Reichert.
- Ökse, T. (2008). Sivas Bölgesi'nin Hitit yerleşim tarihi ve kökenleri. T. Tarhan, A. Tibet ve E. Konyar (Eds.), Muhibe Darga armağanı (s. 365-374). Sadberk Hanım Müzesi Yayını.
- Özgüç, T. (1999). *Kultepe-Kaniş/Neşa sarayları ve mabetleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgüç, T. (2002). Maşat Höyük, Kaşka sınır bölgesinde bir idare merkezi. J. Wenzel. (Ed.), Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 tanrılı halk (s. 466-467). Kunst-und Ausstellungshalle.
- Puchstein, O. (1984). *Boghasköi, Die Bauwerke*. Otto Zeller Verlag.
- Schachner, A. (2010). MÖ 16. yy. Anadolu'sunda bir dönüm noktası. A. Süel. (Ed.), Uluslararası Hititoloji kongresi bildirileri, VII (2) (s. 661-692). T. C. Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Schachner, A. (2019). *Hattuşa, efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun izinde*. Homer Kitabevi.
- Seeher, J. (2006a). Chronology in Hattusa: New approaches to an old problem. *Byzas*, 4, 197-214.
- Seeher, J. (2006b). *Hattuşa rehberi, Hitit başkentinde bir gün*. Ege Yayınları.
- Seeher, J. (2007). *Hattuşa kerpiç kent suru, bir rekonstrüksiyon çalışması*. Ege Yayınları.
- Seeher, J. (2010). Wie viele turme braucht eine stadt überlegungen zu aufwand der Hethitischen befestigungsanlagen in der spöten bronze zeit. *Byzas*, 10, 27-43.
- Seeher, J. (2013). Hitit Mimarlığı, M. Doğan-Alparslan ve M. Alparslan (Eds.), Hititler bir Anadolu imparatorluğu (s. 314-337). Yapı Kredi Yayınları.
- Seton-Williams, M. (1954). Cilician survey. *Anatolian Studies*, 4, 121-174. <https://doi.org/10.2307/3642378>
- Sevin, V. (1995). *İmikuşağı I*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sir Gavaz, Ö. (2008, 28 Aralık). Hitit İmparatorluk Devri krallarından I. Šuppiluliuma Dönemi'nde Anadolu. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 21-39. <https://hdl.handle.net/11491/5378>
- Süel, A. (2002). Ortaköy-Şapinuwa, KA Yener ve HA Hoffner Jr. (Eds.), Recent developments in Hittite archaeology and history (145-156). Eisenbrauns.
- Süel, A. (2005). Ortaköy/Şapinuwa ören yerinde 2003 yılı çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 26 (2), 243-250.

- Süel, A. & Süel, M. (2002). 2000 yılı Ortaköy/Şapinuwa kazı çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 23 (1), 413-418.
- Şenyurt, SY, Akçay, A. & Kemiş, Y. (2015). Ovaören 2013 yılı kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 36 (2), 101-120.
- Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2006, 1 Eylül). Eski Çağlar'da Çukurova'nın tarihi coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın siyasi tarihi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (3), 15-44.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe, Türkçe-Hititçe büyük sözlük*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2018). *Eski Anadolu siyasi tarihi, Eski Taş Devri'nden Hitit Devleti'nin yıkılışına kadar (MÖ 60.000-1180)*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Vincenzi, T. (2008). Fortification walls, development and conformation of Anatolian "Saw-Tooth Wall", "Kastenmauer", "Casematte", defence systems, and their building techniques in the bronze age. H. Kühne, RM Czichon ve FJ Kreppner (Eds.), *Proceedings of the 4th archaeology of the Ancient Near East* (s. 309-320). Harrassowitz Verlag.
- Vincenzi, T. & Rinaldi, P. (2007). The development of the military architecture "Kastenmauer and "Casematte" building techniques. *Congresso internazionale di Ittitologia 5-9 Settembre 2005, Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici*, 49 (1), 217-226.
- Von der Osten, HH (1937). *The Alishar Hüyük season of 1930-1932, VIII (II)*. The University of Chicago Press.
- Von der Osten, HH & Schmidt, EF (1930). *The Alishar Hüyük, season of 1927, VI (I)*. University of Chicago Press.
- Woolley, L. (1955). *Alalakh, an account of the excavations at Tell Atchana in Hatay. 1937-1949*. Oxford University Press.
- Woolley, CL (1921). *Carchemish: Report on the excavations at Jerablus on behalf of the British Museum, part II: The town defences*. Oxford University Press.
- Yon, M. (2006). *The city of Ugarit at Tell Ras Shamra*. Eisenbrauns. <https://doi.org/10.5325/j.ctv1bxh50p>

ÇOCUK-EBEVEYN İLİŞKİ TERAPİSİ EĞİTİMİNE KATILAN BOŞANMIŞ ANNELERİN EĞİTİME İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ*

Fatoş Bulut ATEŞ¹, Turan AKBAŞ²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.772730

Makale Geçmişi:

Geliş 04.08.2020

Düzeltilme 17.02.2021

Kabul 23.03.2021

Anahtar Kelimeler:

Oyun terapisi,

Filial terapi,

Psikoeğitim,

Boşanma.

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, oyun terapisi temelli çocuk-ebeveyn ilişki terapisi psikoeğitim grubuna katılan boşanmış annelerin, eğitim süreci sonunda elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşlerini incelemektir. Araştırmanın deney ve kontrol gruplarında toplam 19 boşanmış anne yer almıştır. Deney grubunda yer alan 9 anne ile 10 haftalık çocuk ebeveyn ilişki terapisi oturumları Çukurova Üniversitesi psikolojik danışma biriminde yürütülmüştür. Deneysel çalışma sonrası katılımcı anneler ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Nitel verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi sonucuna göre üç ana tema belirlenmiştir. Bunlar anne açısından, çocuk açısından ve anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlardır. Anne açısından kazanımlar incelendiğinde; bu ana tema altında annelik rolüne ilişkin kazanımlar, oyunda değişim ve bireysel kazanım olmak üzere üç alt tema ortaya çıkmıştır. Çocuk açısından kazanımlar ana teması incelendiğinde; davranışsal kazanım ve oyunda değişim alt temaları dikkati çekmektedir. Anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar ana teması altında yakınlık ve disiplin alt temaları bulunmaktadır. Yakınlık alt teması altında daha yakın/sıcak ilişki, dokunsal temasta artış ve kaliteli zaman geçirmede artış olmak üzere üç kavram bulunmaktadır. Disiplin alt temasında ise; çatışmanın azalması ve sorun çözmede işbirliği kavramları yer almaktadır.

EXAMINATION OF OPINIONS OF DIVORCED MOTHERS PARTICIPATING IN CHILD-PARENT RELATIONSHIP THERAPY TRAINING

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.772730

Article History:

Received 04.08.2020

Revised 17.02.2021

Accepted 23.03.2021

Keywords:

Play therapy,

Filial therapy,

Training group,

Divorce.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the opinions of divorced mothers who participated in child-parent relationship therapy education about the gains they gained at the end of the education process. A total of 19 divorced mothers were assigned to the experimental and control groups. 9 mothers and 10 week child parental relationship therapy sessions in the experimental group were conducted in Çukurova University psychological counseling unit. After the experimental study, semi-structured interviews were conducted with the participating mothers. Content analysis was used in the analysis of qualitative data. According to the content analysis, three main themes were determined. These are gains in terms of mother, child and mother-child relationship. When the gains in terms of mother are examined; Under this main theme, three sub-themes have emerged: gains in the role of motherhood, change in play and individual gains. When the gains in terms of child are examined, the sub-themes of behavioral gain and change in play are noteworthy. In terms of mother-child relationship, there are sub-themes of proximity and discipline under the main theme of gains.

* Bu çalışma, Fatoş Bulut Ateş tarafından, Prof. Dr. Turan Akbaş danışmanlığında yürütülen “Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi Eğitiminin Boşanmış Annelerin Empati, Kabul ve Stres Düzeylerine Etkisi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi Fatoş Bulut Ateş, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, fatosbulutates@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8606-355X

² Prof. Dr. Turan Akbaş, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ozan@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3372-8327

Alıntılanmak için/Cite as: Bulut Ateş, F., Akbaş, T. (2021), Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi Eğitimi Katılan Boşanmış Annelerin Eğitime İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 47-61.

GİRİŞ

Oyun, çocukların gerçek dünyayı tanımalarına, anlamalarına ve açıklamalarına imkân veren eşsiz bir deneyimdir. Yetişkinler için sözlü iletişim neyse çocuklar için de oyun odur. Fırsat verilirse çocuklar duygularını ve ihtiyaçlarını oyunla dile getirirler. Bu açıdan bakıldığında oyun çocukların dili, oyuncaklar ise kelimeleridir (Landreth, 2002). Tarih boyunca oyunun çocuklar için önemi ve anlamı merak konusu olmuştur. Örneğin; Platon, “Devlet” adlı eserinde serbest oyunun faydalarından söz etmiştir (Dost-Gözkan ve diğerleri, 2017). Oyun küçük çocukların yetişkinlerle ilişki kurabilmesi, neden-sonuç düşünme biçimini geliştirebilmesi, stresli yaşantıları işleyebilmesi ve sosyal becerileri öğrenebilmesi için gelişimsel açıdan en güçlü ve uygun araçtır (Chaloner, 2001). Çocuklarla temel terapötik ilişki de en iyi oyun yoluyla kurulur. Çocukları sözel ifade ile sınırlamak, otomatik olarak çocuğa “Benim iletişim seviyeme gelmelisin ve kelimelerle iletişim kurmalısın” diyerek sınırlamalar empoze eder ve terapötik ilişkiye bir bariyer koyar (Landreth, 2002). Schaefer (2013), oyunun terapötik gücünü şu etmenlerle açıklamıştır: Kendini ifade etme, bilinçdışına erişim, doğrudan ve dolaylı öğretim, duygusal boşalma, stresi azaltma, olumsuz duygulanımın karşı şartlandırılması, katarsis, olumlu duygulanım, yüceltme, bağlanma ve ilişkiyi geliştirme, ahlaki yargı, empati, güç/kontrol, yeterlilik ve özdenetim, benlik algısı, hızlanmış gelişim, yaratıcı problem çözme, fantezinin dengelenmesi, gerçekliğin sınanması, davranışsal prova ve dayanışma ilişkisi inşa etmedir.

Çocukları tedavi etmek için oyunun kullanımı 1930’lara, Hermione Hugg-Helmuth, Anna Freud, Melanie Klein ve Virginia Axline’a kadar dayanır (Schaefer, 2013). Landreth (2002), Axline’ın fikirlerini Ginott ve Moustakas’ın kavramlarıyla bütünleştirerek çocuk merkezli oyun terapisinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bernard Guerney & Louise Guerney (1983), çocuk merkezli oyun terapisinin temel ilke ve kurallarını çocukları ile doğrudan çalışmaları amacıyla ebeveynlere öğretmiş ve filial terapi ismini verdikleri ekolü geliştirmişlerdir (akt. Kottman, 2001). Literatürde de tanımlandığı üzere filial terapi, çocuk ile ebeveyn arasında zaten var olan ilişki düzeyinden dolayı, değişimin etkenleri olarak ebeveynlerin, çocukların üzerinde daha güçlü etkileri olduğu görüşüne dayanmaktadır (Landreth & Bratton, 2006). Filial terapi, oyun terapisinin bir uzantısıdır ve ebeveynlerin, çocuk merkezli oyun terapisi davranışlarından bazılarını kopyalamayı öğrenmelerini içerir. Ebeveynler, oyun terapisi becerileri konusunda eğitim aldıktan sonra, bir uzmanın gözetimi altında, değişim etkenleri olarak işlev gösterirler (Guerney 1997). Schaefer (2013) ise filial terapi sürecini şu şekilde özetlemiştir:

Filial terapi ebeveynleri kendi aileleri için birincil değişim öznesi olarak sürece dahil eder. Bu, ebeveynlere çocuklarının her biri ile birlikte özel ve yönlendirmesiz oyun seansları yürütmeleri konusunda eğitim ve süpervizyon verilmesiyle başlar. Ebeveynler, özel oyun zamanlarını yürütmeye yeterli ve güvenli hale geldikçe bunları ev ortamına taşırlar; terapist de ilerlemeyi izlemeye devam eder. Terapinin sonlandırılmasından önce terapist, ebeveynlerin oyun seanslarında kullanılan becerileri günlük yaşama genellemelerine yardım eder (s. 153).

Landreth (2006), Guerney çifti tarafından geliştirilen filial terapi yaklaşımını temel alarak, daha fazla yapılandırdığı ve içeriğini zenginleştirdiği 10 seanslık oyun terapisi temelli “Çocuk Ebeveyn İlişki Terapisi” psikoeğitim modelini geliştirmiştir. Bu araştırmanın başlığında filial terapi kavramı, Landreth’in (2002) kullandığı biçimiyle “Çocuk Ebeveyn İlişki Terapisi Eğitimi (ÇEİTE)” olarak ifade edilmiştir.

Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi psikoeğitim modelinin altında yatan mantık şudur: Eğer ebeveyne terapistin üstlendiği rolü üstlenmesi öğretilenirse, ebeveyn büyük ihtimalle daha etkili olabilecektir. Bu mantık şu varsayımlara dayanmaktadır: (a) terapistle oranla ebeveyn, çocuk için duygusal yönden daha önemlidir; (b) ebeveyn tutumlarından kaynaklı öğrenilen ya da etkilenilen bütün kaygılar benzer koşullar altında daha etkili biçimde ortadan kaldırılabilir ve (c) kişiler arası yanlış algılamalar, ebeveyn tarafından yer, zaman ve duruma göre neyin uygun bir davranış olup, neyin olmadığı şeklinde daha açık şekilde düzeltilir (Guerney 2003). ÇEİTE bahsedilen bu avantajları ile birlikte ebeveynleri kendi aileleri için birincil değişim öznesi olarak sürece dâhil ederler. Bu, ebeveynlere çocuklarının her biri ile birlikte özel ve yönlendirmesiz oyun seansları yürütmeleri konusunda eğitim ve süpervizyon verilmesiyle başlar. Ebeveynler, özel oyun zamanlarını yürütmeye yeterli ve güvenli hâle geldikçe bunları ev ortamına taşırlar; terapist de ilerlemeyi izlemeye devam eder. Terapinin sonlandırılmasından önce terapist, ebeveynlerin oyun seanslarında kullanılan becerileri günlük yaşama genellemelerine yardım eder (Schaefer, 2013).

Güler (2010)’in aktardığı üzere: Yaşamın ilk yıllarından itibaren annenin çocuğun hayatındaki yeri tartışılmazdır. Çocuğun annesi ile kuracağı iletişim anne tarafından güvenlik ihtiyacının karşılanması, anne-bebek arasındaki olumlu duygusal ilişkiler bireyin hayat boyu kuracağı ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Bu noktada annelerin eğitiminin, ruhsal olarak sağlıklı çocuklar yetiştirebilmek için oldukça gerekli olduğu söylenebilir. Ülkemizde aile eğitimine verilen önemin giderek arttığı ve ailelere yönelik düzenlenen eğitim programlarının sayıca çoğaldığı gözlenmektedir. Hâlihazırda uygulanmakta olan eğitimlerin içeriği

incelendiğinde genellikle çocuğun gelişimsel özellikleri, bebek bakımı, çocukla iletişim, çocuk yetiştirme tutumları gibi konularda anneleri bilgilendirmenin amaçlandığı görülmektedir (Temel 2010; Güler 2010). Bununla birlikte oyun aracılığıyla anne çocuk ilişkisini geliştirmeye yönelik hazırlanan programların çok sınırlı olduğu görülmektedir (Akgün 2008). Oysa oyun, anne ile çocuk arasındaki ilişkiyi güçlendirmede önemli bir güce sahiptir. Bu nedenledir ki ÇEİTE, ebeveynle çocuk arasındaki ilişkiyi kolaylaştırmak için oyunu kullanır (Landreth 2002). Ülkemizde uygulanmakta olan aile eğitim programları incelendiğinde dikkat çeken bir başka nokta ise; programların hedef kitesinin ya çocuğu okul öncesine devam eden her anne şeklinde çok genel olduğu ya da sadece alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen anneler (Temel, 2010) şeklinde kısmen daha spesifik bir kitle olduğu görülmektedir. Bununla birlikte boşanmış annelere yönelik, çok sınırlı sayıda birkaç özel danışma merkezi tarafından düzenlenen eğitimler dışında herhangi bir anne-çocuk eğitim çalışması yapılmadığı görülmektedir. Oysa yapılan araştırmalar, boşanma sonrası artan ekonomik sıkıntılar, düşük sosyal destek, artan günlük stres gibi faktörlerle anne-çocuk ilişkisinin bu durumdan olumsuz etkilendiğini göstermektedir (Kurdeck & Berg 1983). Boşanmış ebeveynlerin destek ihtiyaçları ve karşılaştıkları güçlüklerle ilgili var olan birçok gözlemden hareketle boşanmış ebeveynler için eğitsel programlar planlamanın ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Çocuğun doğal iletişim aracı olan oyunun, sahip olduğu terapötik güçten faydalanarak ebeveynin çocukla ilişki kurmasının, boşanma süreci sonunda ihmal edilebilen, çatışmalı hâle dönüşebilen anne-çocuk ilişkisinin onarılması ve güçlendirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

İlgili yurt dışı literatür incelendiğinde ÇEİTE'nin farklı örneklem gruplarında etkililiğinin araştırıldığı görülmektedir. Örneğin; *davranış problemi gösteren çocukların ebeveynleri* (Chapple 2011; Baggerly & Landreth 2001; Ferrel 2004; Helker & Ray 2009); *öğrenme güçlüğü olan çocukların aileleri* (Kale & Landreth 2000); *bağlanma problemi yaşayan aileler* (Sergeant 2011); *çocuk evlat edinen aileler* (Carnes-Holt 2012; Ryan & Madsen 2007); *tutuklu aileler* (Harris & Landreth 1997; Landreth & Lobaugh 1998); *göçmen aileler* (Lee & Landreth 2003; Yuen ve diğerleri 2002; Soh-Leong & Yumiko 2014); *boşanmış aileler* (Bratton 1993; Sweeney 1997; Ray ve diğerleri 2000) *cinsel istismara uğramış çocukların suçlu olmayan ebeveynleri* (Costas & Landreth 1999); *ergen ebeveynler* (Ford-Sparks 2010). ÇEİTE'nin etkililiğinin sınırdışı yurt dışı araştırmalar incelendiğinde; bu psikoeğitim modelinin sıklıkla nicel analiz teknikleri kullanılarak araştırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, ÇEİTE'nin etkililiğinin nitel analiz yöntemi ile sınırdışı az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır (Wickstrom, 2009).

Boşanmış ebeveynlerin destek ihtiyaçları ve karşılaştıkları güçlüklerle ilgili var olan birçok gözlemden hareketle boşanmış ebeveynler için eğitsel programlar planlamanın ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Johnson (1986) boşanmış ebeveynlerle çalışırken özellikle önleme ve müdahale ihtiyaçlarına dikkat çekmiş, ebeveynlerin iyi oluş haline ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin geliştirilmesine odaklanan hizmetlerin gerekli olduğundan bahsetmiştir. Bu noktada ÇEİTE, önleme ve müdahalenin ikili işlevini de yerine getirdiği için, boşanmış anneler için gerekli olan destek ve eğitimin sağlanmasında uygun bir tercih olacaktır (Akt. Bratton 1993). Buradan hareketle bu araştırma kapsamında örneklem grubu olarak boşanmış anneler tercih edilmiştir. Psikolojik danışma ve rehberlik alanında yapılan uygulamalar açısından değerlendirildiğinde ise; ÇEİTE ile ebeveynlerin terapötik değişim kişisi olmasının, ilköğretimde ve bağımsız anaokullarında çalışan okul psikolojik danışmanlarının, daha fazla sayıda çocuğa yardım sunmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada “Deney grubunda yer alan annelerin uygulanan çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitimi çalışması sonucunda elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusuna yanıt aranacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitimine katılan boşanmış annelerin, eğitim sürecinden elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşlerinin incelendiği betimsel bir araştırmadır. Nitel araştırma yöntemi derinlemesine betimleme, yorumlama ve aktörlerin bakış açılarını anlama imkânı vererek örüntülerin ortaya konmasını sağlayan bir yöntemdir (Yıldırım & Şimşek 2011).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 3-6 yaş aralığında çocuğu bulunan ve çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden boşanmış anneler oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan annelere Adana ili Seyhan, Çukurova, Yüreğir ve Sarıçam ilçelerinde İl Millî Eğitim Bakanlığı'nın resmî internet sitesinde yer alan bağımsız anaokulları ve özel kreşler aracılığıyla ulaşılmıştır. Okullar seçilirken kolay ulaşılabilir örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bazı kurumlar eşinden boşanmış velilerine eğitim ile ilgili bilgileri kendileri aktarmışlar ve

annenin kabul etmesi durumunda araştırmacıya annenin iletişim bilgilerini vermişlerdir. Bazı kurumlarda (kurum yöneticisinin kabul ettiği okullarda) ise araştırmacı tarafından hazırlanan ve eğitim süreci ile ilgili bilgileri içeren broşürün çocukların çantalarına koyularak annelere ulaşması sağlanmıştır. Deney ve kontrol grubuna seçilen anneler belirlenirken şu kriterler dikkate alınmıştır: *Boşanmanın üzerinden en az 6 ay süre geçmiş olması, çocuğun 3-6 yaş aralığında ve okul öncesi eğitime devam ediyor olması, çocuğun velayetinin annede olması* (çocukla annenin birlikte kalıyor olması). Araştırmaya toplam 19 gönüllü anne katılmıştır. Bunlardan 9' u deney grubunda 10'u ise kontrol grubunda yer almaktadır. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan annelerin her biri ile ön görüşme yapılmış, bu görüşmelerden elde edilen bilgilere göre annelerin hemen hemen hepsinin boşanma süreci ile ilgili birçok durumu (velayet, babayla görüşme sıklığı vb.) geride bıraktıkları, boşanmanın üzerinden geçen zamanın (ortalama 1-3 yıl) benzer olduğu ancak bu süreçte anne-çocuk ilişkisinin yıpranmış olduğu özellikle oyun oynama ve çocukla kaliteli zaman geçirmenin ihmal edildiği anneler tarafından belirtilmiştir. Araştırmaya katılan annelerin hepsi lise ya da üniversite mezunudur ve yaş ortalamaları 35'tir.

Veri Toplama Araçları

Katılımcılara ait demografik bilgiler araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın nitel verileri ise, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda annelere: Bu eğitim sonucunda ne gibi farkındalıklar kazandınız? Çocuklarınızın davranışlarına ne gibi yansımaları oldu? Çocuklarınız ile ilişkilerinize ne gibi yansımaları oldu? İlk oyun saatiniz ile son oyun saatiniz arasında ne gibi farklılıklar vardı? şeklinde sorular sorulmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırmadan elde edilen veriler, annelerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmeler, Çukurova Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimi'nde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, deneysel çalışmanın son oturumunu takip eden 2 hafta içinde gerçekleştirilmiştir. Gruptaki her anne ile ayrı ayrı görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmıştır.

Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi Eğitimi Hazırlama ve Uygulama Süreci

Eğitim programının hazırlanması aşamasında araştırmacı Avrupa Oyun Terapileri Derneği'nin kayıtlı süpervizörü Reyhana Seedat'ın 135 saatlik oyun terapisi eğitimine ek olarak 15 saatlik filial terapi (Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi eğitim programının ayrıntılı anlatıldığı) eğitimine katılmıştır. Araştırmacı aynı zamanda bu eğitim kapsamında 178 saat grup süpervizyonuna katılmıştır. Öncelikli olarak 10 oturumluk Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi eğitimi çalışma kitabı, ebeveyn el kitabı ve terapist el kitabı Türkçe'ye çevrilmiştir. El kitabında verilen bazı örnekler Türk kültürüne uygun hâle getirilmiş, tez danışmanı ve oyun terapisi alanında deneyimli Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda görevli bir akademisyenin önerileri doğrultusunda eğitim programında gerekli değişiklikler yapılmış ve program son halini almıştır. Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi eğitiminde boşanmış annelerle hafta sonları, haftada 1 gün olmak üzere on oturum gerçekleştirilmiştir. Oturumlar ortalama 2,5-3 saat sürmüştür. Oturumlar Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanlığı'na bağlı Psikolojik Danışma Birimi'nde gerçekleştirilmiştir. On oturumluk uygulamanın ilk oturumu 2015 yılı nisan ayının ikinci hafta sonu başlamıştır. Son oturum ise haziran ayının ikinci hafta sonu gerçekleştirilmiştir. Deney grubuna 10 katılımcı ile başlanmış bir annenin birinci oturumdan sonra devam etmemesi üzerine 9 katılımcı anne ile süreç sonlandırılmıştır. Dördüncü oturumdan itibaren evde anne ile çocuğunun yarım saatlik oyun oynamaları ve bunu görüntülü kayda almaları sağlanmıştır. Kontrol grubunda yer alan annelere yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Eğitim programı genel olarak, annelerin çocuklarını kabullenip anlaması, çocuklarının duygularına karşı hassasiyet geliştirmesi, çocukları ile ilişkilerinde farklı bakış açıları kazanmaları, çocuk merkezli oyun terapisi becerilerini öğrenmelerini amaçlamaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir (Yıldırım & Şimşek 2011). Bu doğrultuda öncelikli olarak görüşme kayıtlarının deşifresi çıkarılmıştır. Daha sonra araştırmacı tarafından kodlama işlemine geçilmiştir. Belirlenen kodlar kodlama defterine aktarılmış ve kodlama defterinde birbiri ile ilişkili, benzer anlama sahip olan kelime, cümle ya da paragraf şeklindeki kodlar birleştirilmiştir. Kodları azaltma işleminden sonra anlam olarak birbirine yakın kodlar bir araya getirilerek bir tema altında toplanmıştır. Bu şekilde yedi tema oluşturulmuştur. Temalar oluşturulduktan sonra yine birbirlerine benzerlikleri dikkate alınarak üç ana tema altında toplanmışlardır. Bu araştırmanın nitel verilerinin toplanma ve analiz edilme süreçlerinde geçerlik ve güvenilirliğine yönelik atılan adımlar Yıldırım & Şimşek (2011) tarafından önerilen

şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda alınması gereken önerilerden ilki araştırmacının veri kaynakları ile uzun süreli etkileşim içinde olmasıdır. Çünkü böylece araştırmacı veri kaynakları üzerinde kendi varlığından ve öznel algılarından kaynaklanabilecek etkiyi anlayabilir. Bu araştırmada görüşme yöntemi ile toplanan veriler 10 haftalık eğitim çalışmasının sonunda gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırmalarda güvenilirliğe yönelik alınabilecek önlemlerden biri de katılımcı teyididir. Veri kaynakları ile oluşturulacak bir teyit mekanizması, ulaşılan sonuçların gerçeği temsil etmede ne derece yeterli olduğunu anlamada yardımcı olabilir. Erlandson ve diğerleri (1993) katılımcı teyidinin katılımcılarla bireysel ya da grup olarak teyit toplantısı yapılabileceğini belirtmiştir. Araştırmacı bu toplantıda ulaştığı sonuçları, veriden çıkardığı anlamları ve kendi yorumlarını katılımcılarla paylaşır ve bunların geçerliğine ilişkin değerlendirme yapmalarını ister (Akt. Yıldırım & Şimşek 2011). Bu araştırma kapsamında da verilerin ilk analizi tamamlandıktan sonra grup üyeleri ile bir teyit toplantısı düzenlenmiştir. Ayrıntılı betimleme bir diğer stratejidir. Buna göre ham verinin ortaya çıkan kavram ve temalara göre yeniden düzenlenmiş bir şekilde okuyucuya yorum katmadan ve verinin doğasına mümkün olduğunca sadık kalınarak aktarılmasıdır. Doğrudan alıntılar bu amaçla araştırmacılar tarafından sık kullanılır (Yıldırım & Şimşek 2011). Bu araştırmada da temaların altında yer alan her bir kavram için en az iki doğrudan alıntıya yer verilmiştir. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğine yönelik alınan başka bir önlem de ham verilerin bir kısmının yüksek lisans eğitimini tamamlamış, nitel araştırma yöntemleri dersini almış başka bir araştırmacı tarafından da kodlanmasıdır. Yapılan incelemede iki araştırmacının kodlamaları arası uyum %84 olarak bulunmuştur. Güvenirlik puanının hesaplanması için Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği formül kullanılmıştır (Akt. Tavşancıl & Aslan 2001).

BULGULAR

Katılımcıların çocuk ebeveyn ilişki terapisi eğitim süreci sonunda elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşlerine yönelik yapılan içerik analizi sonucu elde edilen bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Deney Grubunda Yer Alan Annelerin ÇEİT Süreci Sonunda Elde Ettikleri Kazanımlara İlişkin Değerlendirmeleri ve Frekans Değerleri

Kazanım		f
ANNE AÇISINDAN	Annelik rolüne ilişkin kazanım	Agresyonda azalma
		Anlayış ve kabulle artış
		Hatayı telafi etme
		Duyguları yansıtırma
		Sınır koyma, seçenek sunma
		Annelik tutumu öz farkındalık
		Çabayı destekleme
	Oyunda değişim	Daha az sıkılma
		Daha fazla birlikte oyun
		Daha az müdahale
ÇOCUK AÇISINDAN	Bireysel kazanım	Kişisel paylaşım
		Yalnız değilim
	Davranışsal kazanım	Agresyonda azalma
		İnatçılıkta azalma
		Sosyal ilişkilerde artan uyum
		Anneyi model alma
	Oyunda değişim	Mutlu
		İstekli
		Sakin
		Tatmin olmuş
ANNE-ÇOCUK İLİŞKİSİ AÇISINDAN	Yakınlık	Daha yakın/sıcak ilişki
		Dokunsal temasta artış
		Kaliteli zaman geçirmede artış
	Disiplin	Çatışmanın azalması
		Sorun çözmede işbirliği

Görüşme kayıtlarından elde edilen veriler anne açısından kazanımlar, çocuk açısından kazanımlar ve anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar olmak üzere üç ana tema altında gruplanmıştır. Anne açısından kazanımlar ana teması altında annelik rolüne ilişkin kazanımlar, oyunda değişim ve bireysel kazanım olmak üzere üç tema vardır. Çocuk açısından kazanımlar ana teması altında ise davranışsal kazanım ve oyunda değişim olmak üzere

iki tema bulunmaktadır. Anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar ana teması altında ise yakınlık ve disiplin temaları yer almaktadır.

1. Anne Açısından Kazanımlar

Anne açısından kazanımlar ana teması altında annelik rolüne ilişkin kazanımlar, oyunda değişim ve bireysel kazanımlar temalarına yer verilmiştir. Bu temalara ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

1.1. Annelik Rolüne İlişkin Kazanımlar

Tablo 1 incelendiğinde annelerle yapılan görüşmelere uygulanan içerik analizine göre annelik rolüne ilişkin kazanımlar teması altında agresyonda azalma, anlayış ve kabulde artış, hatayı telafi etme, duyguları yansıtmama, sınır koyma-seçenek sunma, annelik tutumuna ilişkin öz farkındalık ve çabayı destekleme kavramlarına yer verildiği görülmektedir.

Agresyonda Azalma: Çalışmaya katılan anneler tarafından en önemli kazanımlardan biri olarak ifade edilen agresyonda azalma (f: 11) kazanımına ilişkin görüşleri bazı katılımcı anneler şu şekilde ifade etmişlerdir:

Benim en büyük sorunum yani kendimle ilgili yani onu da tabi çocuğa yansıtmayla ilgili öfkemi kontrol edemiyordum. Tamam bağırmamam gerek ama onu bir türlü yapamıyordum. Şimdi bunu yapabilmeyi öğrendim. Yani öfkeyi kontrol etmeyi öğrendim. Çocuğun neden yaptığını bilince ne bileyim daha sevecen yaklaşıyorsunuz çocuğa. O bağırpıp çağırmlar azalıyor. Neredeyse bende daha sıfırlandı gibi. Çünkü bir şeyde size de anlatmıştım grupta komşu kızı gelmişti. O zaman bisikletle oyuncakların üstünden geçti yani yapmadığını bırakmadı, terlikleri filan attı. Ben normalde bu davranışta çileden çıkardım. Bağırdım, çağırırdım. Neden yaptın, böyle yapma. Yapmaya devam ettiği halde sinirlenmedim. Bu bence büyük bir şey çünkü sürekli çocuğa bağırarak, öyle yapma şöyle yapma demek çocuğu daha agresif yapıyor. (B)

Mesela bir şey olduğunda oradaki sözler aklıma, eğitimde sizin söylediğiniz şeyler geliyor aklıma hemen kendimi frenliyorum ve kontrol etmeye başladım. Hani önceki agresif çıkışlarım, bir andaki o sert çıkışlarım bitti ya da daha aza inmiş durumda. (E)

Anlayış ve Kabulde Artış: Çalışmaya katılan annelerin 4'ü eğitimden elde ettikleri kazanım olarak *anlayış ve kabulde artışı* ifade etmişlerdir. Bu konudaki kazanımlarını bazı üyeler aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

Ben çoğu zaman onu anlamıyordum. Anlayamadığım için doğal olarak da böyle çok şey ya da benim sabrımın az olduğu, duygusal olarak hassas olduğum dönemlerde ses tonum daha çok yükseliyordu. Şimdi ama onu anlamaya başladım. O bir şeyi yaparken artık şeyi sorguluyorum, bunun altında ne gibi bir sebep var? Bu çocuk niye böyle davranıyor? (E)

Şimdi bu şeyden sonra çocuğu anlamayı öğrendim. O izlediğim videoda yaptıklarımın nasıl bir etki bıraktığını gördüm. (A)

Hata Telafi Etme: Çalışmaya katılan annelerin 2'si tarafından kazanım olarak ifade edilen diğer bir kavram *hatayı telafi etme*dir. Üyelerden biri düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Ben çatıştığımızda çok üzülüyordum. Hatta ağlıyordum gizli gizli. Ben bunu nasıl yaptım, nasıl ona kızabildim, sesimi nasıl yükselttim, o bunu hak etmiyordu, benim hatalı olduğum durumlarda tabi. Onun haklı ama benim haksız olup ama ona haksız muamele yaptığım durumlarda. Şimdi mesela en azından şeyi biliyorum, evet bunu yaptın ama sen de insansın. Şu anda tahammül edemeyecek durumdayım. Çünkü her zaman psikolojime uygun, ruhsal durumum da uygun olmuyor. Ama bunu telafi edeceğim diyorum. Ağlamıyorum artık. Evet, burada hatalıydım ama güzel olan taraf ben hatamın farkındayım. Bunu en azından görebiliyorum. Bunu nasıl düzelteceğimi artık biliyorum. Bu yanlış da olsa evet o da yanlış gördü ben de gördüm. Neyse diyorum yatmadan önce diyorum, hikâyeden sonra ben ondan özür dilerim diyorum. Genelde öyle yapıyorum. Hikâye sonrası özür diliyorum genelde. (E)

Duyguları Yansıtmama: Duyguları yansıtmama da annelerin 4'ü tarafından kazanım olarak ifade edilmiştir. Annelerden biri görüşlerini aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

Mesela onun duygularıyla konuşmaya çalışıyorum. Yani şu anda kendini çok üzgün hissediyorsun, benimle paylaşmak ister misin? Evet, o an nasıl bir duygu halinde, ihtiyacı ne onu artık hissedebiliyorum ben. Doğal olarak bu ister istemez ilişkiye olumlu yansıyor. (E)

Sınır Koyma-Seçenek Sunma: Annelik rolüne ilişkin kazanımlar teması altında yer alan kavramlardan bir diğeri *sınır koyma-seçenek sunma*dır (f: 11). Katılımcılar bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Direk bunu yapacaksın diye emrivakiciliğim kalktı, benim kalktı. Z'ye seçenekli gelmek onu da mutlu etti. Hani şu dönemde seçenek kullanmamız, kural koymamız hoşuna gitti. (A)

Biz çocuğa sınır koymuyorduk, o bize sınır koyuyordu. Resmen bizi ele geçirmişti. Şimdi işte bu seçenek sunmayla olsun, sizin gösterdiğiniz sınır koyma teknikleriyle onlar çok işimize yaradı. Sınır koyma gerekliliğini biliyorsunuz ama nasıl olacağını bilmediğimiz için uygulayamıyorduk. Şimdi sınır koyduğumuzda, seçenekler sunduğumuzda çocuk onun kendi sorumluluğuna, onun bilincine varıyor. Yani buna ben karar veriyorum, benim sorumluluğum. Bunu anlaması çok güzeldi. Çok hoşuma gitti. (B)

Sınır koyma müthiş işime yaradı. Hani ben söylüyordum ama genellikle benimkinde tehdit var. Hani bunu yapmazsan bu olur, şunu yapmazsan şöyle olur. En azından şimdi tehdit etmiyorum. Ona seçenek sunuyorum artık. (E)

Seçenek sunmak hoşuma gitti, çocuğa seçenek sunma ve o seçeneklerinin bedeli şey yapması o çok ilgimi çekmişti. (G)

Annelik Tutumuna İlişkin Öz Farkındalık: Annelik tutumuna ilişkin öz farkındalık katılımcılar tarafından ifade edilen bir diğer kavramdır (f:5). Bu konuda aşağıda katılımcı annelerden bazılarının görüşlerine yer verilmiştir:

Anneler arası fark denmesi belki yanlış olur ama farkı gördüm. Çocuğa karşı ilgi, alaka, yaklaşım, zaman ayırma. Ben mesela orada çocuğuna çok zaman ayıranını da gördüm. Benim gibi öf püfle başından savmaya çalışanı da gördüm. Yani en başta ben geliyorum açıkçası (A)

Hani bir kere şu farkındalık derken hani farklı anne tutumlarını gördüm orada. Orada mesela işte B hanımın seyinden çok etkilenmişim. Yani korumacı anne tutumu. Ben de sadece şey sevgi veren anne modundaydım. (C)

Çabayı Destekleme: Annelik rolüne ilişkin kazanımlar teması altında yer alan son kavram çabayı desteklemedir (f: 2). Katılımcı annelerden biri bu kazanımı şu şekilde ifade etmiştir:

Hani kendini değil de davranışlarını övmek çünkü kendini övdüğün zaman şımarıyor, onu nasıl yapacağımızı bilmiyorduk. Davranışlarını övdüğümüz zaman çocuk daha iyisini yapmaya çalışıyor (B)

Hayat içerisinde izin veriyorum artık ona. Mesela o bir şey yaptığında: “Aa getir kızım nasılmış bakalım, beraber yapalım” demiyorum. “Bunu bence sen yapabilirsin. Bir dene, çaba harca diyorum. Bakalım ne ortaya çıkacak. Onun iyice uğraştığını emek sarf ettiğini görüyorum. Ondan sonra yapmam gereken bir şey varsa hani çocuk olarak gücünün yetmediği, yapamayacağı bir boyuttaysa ancak o şekilde ona gidip destek ve yardımcı oluyorum. ... çocuğun önceden direkt davranışlarını övüyordum aferin falan şimdi mesela direkt çabasını övüyorum (E)

1.2. Oyunda Değişim

Tablo 1’den elde edilen bilgilere göre anne açısından kazanımlar ana teması altında yer alan bir diğer tema oyunda değişimdir. Annelerle yapılan görüşmelere uygulanan içerik analizine göre oyunda değişim teması altında daha az sıkılma, daha fazla birlikte oyun ve daha az müdahale kavramları yer almaktadır.

Daha Az Sıkılma: Oyunda değişim teması altında yer alan ilk kavram daha az sıkılmadır (f:8). Bu konuda katılımcı annelerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

Ben önceden sizinle ilk görüşmeye geldiğimde dedim ya baba müthiş oynuyor hatta ben hayran hayran bakıyordum ya bu adam nasıl başarıyor diye. Ben çok sıkılıyordum. Derler yemek yapmak değil ne yapacağını düşünmek zordur. Doğal olarak ben I ile oyun oynarken ne yapacağız, ne edeceğiz, nasıl bir şey kurgulamam gerek, nasıl bir şey yapmam gerek düşüncesi beni yorup, o kadar sıkıyordu ki ben oyun oynamaktan nefret eder hâle gelmişim. Şimdi ben hiçbir şey yapmıyorum. O ne derse ben onu yapıyorum. Doğal olarak da hiç sıkıcı değil artık oyun oynamak. (E)

Dediğim gibi aklım şeydeydi öf ne zaman bitecek. Şu şeyi de bir yarım saatte tamamlasaydık da uyusaydık. Yorgunum, işte televizyonda şu var bu var falandı. Yani ilgim hiç onda değildi. Aklım onda değildi ama sonrasında hani onun o da mutsuz oluyor tabi ki. Böyle bir oyundan o da keyif almıyor. Benim için de zulüm oluyor ama sonrasında teknikleri öğrendikten sonra daha iyi oldu ikimiz için de. Yani ben de keyif almaya başladım artık. (C)

Daha Fazla Birlikte Oyun: Tablo 1’den elde edilen bulgulara göre oyunda değişim teması altında yer alan bir diğer kavram daha fazla birlikte oyun (f: 10). Bu konuda katılımcı annelerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Nasıl diyeyim bizim oyunlarımız genellikle ilk konuşmamızda da söylemişim. İşte ben sıkıcı buluyordum. İşte araba oynatma, ordan çıkıyor buradan çıkıyor. Çok da yatkın değilim o oyunlara. Daha farklı işte oturarak, masa başında faaliyet yaparak oyunlar. Genelde bu tarz oyunlarda R yalnız oynuyordu. Ve onun yalnız oynadığını gördüğümde tabii bu benim için bir fırsat oluyordu. Başka şeyler yapmak için o fırsatı değerlendiriyordum ve başka şeyler yapıyordum ama o kendi başına oynuyordu oyunlarını. Aslında bizim için en yani bu dönemde en farklı olan şey bizim oyunlarımız. Yani birlikte olarak bu tarz oyunları birlikte oynuyor oluşumuz aslında. (F)

Bu programa katılmadan önce çocukla yarım saat bile oynamadığımı fark ettim. (G)

Ben oyun oynamayı pek bilmiyorum. Herhalde bizimle de oyun oynanmadığı için diye düşünüyorum. Yani oyun oynamayı öğreniyor olmak, kızıma da onu söylediğimde bana, kulağıma çok kötü geldi. “kızım oyun oynamayı öğrenmeye gidiyorum” dediğimde bile hani utanç verici aslında. Ama sonuçta bu bir gerçek birçok insan bilmiyor. Çocukla oyun oynamak hiç anlamlı gelmezdi. Ondan sonra gerçek anlamda bir metotla, bir yöntemle, oyunun kurallarını koyup şey yaptıktan sonra bir anlam ifade etti benim için. Böyle olunca anlamlı oldu benim için. İnşallah hani oyun oynamaya hani çocuklarla oyun oynamaya başlamışken bırakmadan devam edebilirim.(D)

Oyun oynamada süreç olarak biz oyun oynamadığımı gördüm. Yani öncesini değerlendirdiğimiz zaman biz oyun oynamıyorduk. Hiç oyun oynamıyorduk aslında. Özel saatimizin olması bir ayrıcalık oldu. İlk başta saksı modundayken daha sonrasında oyuna dâhil oldum. Yani farkında olmadan benim de oyuna dâhil olduğumu gördüm. (A)

Bir de mesela çocukla az vakit geçirdiğimi öğrendim. İlk 2 yaşına kadar çok sık oynuyordum, yani bütün dikkatim ondaydı o nerdeyse işte ilgi patlamasını sürekli yapıyordum hani. Başka hiçbir şeyle ilgilenmiyordum, sadece ona odaklıydım. Sonrasında işte o 2 yaştan sonra hem yaşanan süreç hem de herhalde artık bir bıkkınlık oldu bende. Sonra 2 yıldır da hiç oynamıyordum çocuğumla. Onu bir kez daha anladım yani. Oyun esnasında mesela çok fark ettim onu, oyun oynarken.(C)

Daha Az Müdahale: Tablo 1’den elde edilen bulgulara göre oyunda değişim teması altında yer alan son kavram daha az müdahale (f: 5). Bu konuda katılımcı annelerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

İlk oyun saatinde hep biz çocuğa direktif veriyorduk işte şöyle yap, bunu yap, şunu yap. Oyun saatinde onların öyle olmamasını öğrendik. (B)

Doğru oyun oynamak çocuğa sürekli müdahale edip, onu yönlendirip, onun yerine oyun kurgulamak değil aslında. Şimdi bırakıyorum. O kurguluyor, senaryoyu yazıyor, oyun alanını oluşturuyor. Ben onun dâhil ettiği ve yapmak istediği boyutu ile kalıyorum. (E)

1.3. Bireysel Kazanım

Tablo 1’den elde edilen bilgilere göre, anne açısından kazanımlar ana teması altında yer alan son tema bireysel kazanımdır. Bu tema altında ise kişisel paylaşım ve yalnız değilim kavramları yer almaktadır.

Kişisel Paylaşım: Bireysel kazanım teması altında bulunan *kişisel paylaşım* kavramı (f: 3) ile ilgili katılımcı annelerin bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Tabi o şeyde de bahsettim benim, çocuğum için oradaydım, bu gurubun içerisindeydim. Çocuğumla olan ilişkimle ilgiliydi bu, ama bu benim kişisel şeyime de çok faydalı oldu. Grup içerisinde de ifade ettim, kalabalık gruplardan kaçırıyordum, işim öyle değil ama yakın bir temas bir sohbet, paylaşım bunlar benim için yeni şeylerdi. (F)

Yalnız Değilim: Bireysel kazanım teması altında bulunan bir diğer kavram *yalnız değilimdir* (f: 1). Yalnızca bir annenin bu konuda görüş bildirdiği görülmektedir: “Bu sorunları yaşayan diğer anneleri de gördüm, hani tek olmadığımı gördüm.” (A)

2. Çocuk Açısından Kazanımlar

Çocuk açısından kazanımlar ana teması altında *davranışsal kazanımlar* ve *oyunda değişim* temalarına yer verilmiştir. Bu temalara ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

2.1. Davranışsal Kazanım

Tablo 1’den elde edilen bulgulara göre davranışsal kazanım teması altında agresyonda azalma, inatçılıkta azalma, sosyal ilişkilerde artan uyum ve anneyi model alma kavramları yer almaktadır.

Agresyonda Azalma: Davranışsal kazanım teması altında yer alan kavramlardan biri *agresyonda azalmadır* (f: 11) ve katılımcı annelerin hepsi tarafından ifade edilmiştir. Annelerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Z ile agresifliğimiz daha aza indi. Onu görüyorum şimdi. Aynı dili konuşmamız bir yerde ortak noktaya ulaştı gibi. (A)

Hırçınlığı azaldı onun da. O da böyle şeydi hani ilgilenilmediğinde zaten çok hırçın bir çocuk. O şey yaptı azaldı şimdi. Daha uysal şu anda daha şey daha dingin, bana öyle geliyor yani. (C)

Eskisi gibi sinirlenmiyor D. Çevrede fark ediyor insanlar. D eskisi gibi kızıyor diyorlar eskisi gibi sinirlenmiyor. O yüzden güzel oldu çünkü bu bizim için bayağı büyük sorundu. (B)

İnatçılıkta Azalma: Davranışsal kazanım teması altında yer alan bir diğer kavram *inatçılıkta azalmadır* (f: 6). Bu kavramla ilgili annelerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Daha doğrusu ses tonum yükselince bu sefer I benimle savaşılmaya başlıyordu, inatlaşmaya başlıyordu, şimdi daha iyi bu konuda. (E)

İlişkimize dediğim gibi inatlaşmalarımız kalktı. Seçenek sunduğumuz zaman dediğim gibi inatlaşma durumu olmuyor fazla. (B)

Sosyal İlişkilerde Artan Uyum: Davranışsal kazanım teması altındaki bir diğer kavram sosyal ilişkilerde artan uyum (f: 4). Katılımcı annelerden biri bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Z dedesine karşı ve nenesine karşı çok yumuşak oldu. Önceden bağırır çağırırdı, dede biz geldik diye sarılıp öpmelere başladı. Nenesine hiç yapmazdı çünkü benim annem yarı yatalak diyebilirim yani bir tek konuşmasında problemi var rahatsız, konuşmasını da anlamıyor ve neneye hiç gitmezdi ürkerdi şeyden dolayı. Şimdi nenesine gidiyor nenesi bir şey söylediği zaman dinliyor. Nenesiyle oyun oynamaya çalışıyor. Nenesi şunu tutarsan, benim söylediğimi yaparsan doğru olur diyerekten onu yapıyor. Hani, bunlar aslında çok güzel oldu. Z etrafa karşı yumuşak ve yapıcı olmaya başladı. Bu bizi çok mutlu etti. Çok mutlu olduk. Kuzenleriyle yine didişmesi falan var o ayrı da büyüklerine karşı mülayim oldu, bu çok güzel bir şey. (A)

Anneyi Model Alma: Tablo 1 incelendiğinde davranışsal kazanım teması altında yer alan son kavramın *anneyi model alma* olduğu görülmektedir (f:5). Katılımcı annelerin çocuklarının kendilerini model alması konusunda kazanım elde ettikleri ile ilgili görüşleri şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Arkadaşlarıyla oynarken işte bunu böyle yapmayalım. Böyle yaparsak şöyle olur. Benim ona yaklaştığım gibi ona söylediğim şeyleri modelliyor. (B)

Ben ne yaparsam çocuk onu taklit ediyor, öyle yapıyor. Ben onunla nasıl ilgilenirsem, bir sorun ya da bir mutluluk karşısında davranışlarımı nasıl gösteriyorsam o da arkadaşlarına, bebeklerine öyle davranıyor, oyuncaklarına öyle davranıyor. Geçen diyor ki; anneanne diyor fazla üstüne gitme, bak onu yaparsan ötekinden vazgeçersin, annem de geri dönmez diyor. Anneanesi bir şey yapıyor ya bunu diyor sen tercih ettin diyor. (E)

Tabi o da şu anda şey yapıyor S zaten bebekleriyle şimdi dikkat ediyorum ama böyle yapmamalısın diyor, hadi gel diyor seni şöyle yapalım, aaa sen burada bekle diyor öteki bebeğe şu an onunla ilgileniyorum diyor, seninle ilgileneceğim hani bu oyun terapisinde ben ona diyorum ki şuan kimse bizi rahtsız edemez, burası ikimize ait bir alan, yarım saat boyunca sadece anne kız birlikte vakit geçireceğiz burada diyorum. O da mesela bir oyuncakıyla ilgilenirken ötekini alana sokmuyor, şimdi sen burada bekle diyor ben biraz bununla ilgileneceğim diyor sonra diyor seni alıp seninle de ilgileneceğim diyor mesela. O da çok hoşuma gidiyor çünkü oyuncak olsa da bu şekilde devam ettirebilirim, ona bunu aşılırsam o da yarın hayatına giren önemli insanların bireysel olarak ne kadar değerli ve önemli olduğunu, ona nasıl zaman ayırması gerektiğini de öğreniyor şu anda.(G)

2.2. Oyunda Değişim

Tablo 1’den elde edilen bulgulara göre çocuk açısından kazanımlar ana teması altında yer alan bir diğer tema *oyunda değişimdir*. Bununla ilgili bulgular aşağıda yer almaktadır:

Mutlu: Katılımcı annelerle yapılan görüşmelere uygulanan içerik analizine göre çocuğun oyununda değişim teması altında yer alan kavramlardan biri *mutludur* (f: 7). Katılımcı annelerden bazıları bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

O oyun saatlerinde çok mutlu olduğunu, keyifli olduğunu gördüm. Yani ilk, şu an aklıma gelen ilk yansıması o oldu. Çok daha farklı mutluluk ifadesi görüyorum hani bittikten sonra da başlarken de. (F)

Onunla oyun oynamak çok önemliydi. Çocuk beraber kalacağımız için keyif aldı, mutlu oldu. O zaman bende farkındalık yarattı. (G)

İstekli: Tablo 1 incelendiğinde oyunda değişim teması altında yer alan bir diğer kavramın *istekli* olduğu görülmektedir (f:7). Annelerden birinin bu konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

İşte bu oyun terapisinde oğlumun ihtiyacı olan şeyin bu olduğunu gördüm. Özellikle kendisinin talep ettiğini gördüm. Oyun saatlerini kendi özellikle talep ediyor. (F)

Sakin: Oyunda değişim teması altında yer alan başka bir kavram ise *sakindir* (f: 4). Bu konuda annelerden iki tanesi görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

Teyzesi Z’nin oyun kuruculuğundaki agresifliğinin gittiğini, daha yumuşak olduğunu, saldırganlığının gittiğini söyledi.(A)

Eğitim sürecinin şöyle bir yansıması oldu, oyun saatlerinde daha sakinleşti, dinginleşti. Artık daha yavaş ve daha sakin. (F)0

Tatmin Olmuş: Oyunda değişim teması altında yer alan son kavram *tatmin olmuştur* (f:3). Annelerden biri bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Biz daha önce de D ile oynuyorduk ama şimdi saat sınırı var, nasıl davranmamız gerektiğini biliyoruz. Böyle olunca bir buçuk saat oynadığımızdan daha doyumlu oldu çocuk. Yani o yönden yarım saat bile yetiyor. Daha doyumlu oluyor, çocuk mutlu ayrılıyor yani nasıl davranılması gerektiğini bildiğiniz zaman daha güzel oluyor her şey.(B)

3. Anne-Çocuk İlişkisi Açısından Kazanımlar

Anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar ana teması altında *yakınlık* ve *disiplin* temalarına yer verilmiştir. Bu temalara ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

3.1. Yakınlık

Tablo 1’den elde edilen bulgulara göre yakınlık teması altında *daha yakın/sıcak ilişki*, *dokunsal temasta artış*, *kaliteli zaman geçirmede artış* olmak üzere üç kavram yer almaktadır. Bunlarla ilgili bulgulara aşağıda sırayla yer verilmiştir.

Daha Yakın/Sıcak İlişki: Daha yakın/sıcak ilişki katılımcı annelerin hepsi tarafından kazanım olarak ifade edilen kavramlardan biridir (f: 10). Annelerden bazılarının bu konudaki görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Daha sıcak ilişki kurmaya başladık. Geliyor mesela canım annem diyor. Sarılıyor, öpüyor. Önce de yapıyordum ama şimdi daha böyle içten daha çok oluyor. (B)

Mesela en son yani hem oyun terapisini Y ile yapmaya başladıktan sonra Y ifade edemediği şeyleri etmeye başladı bana yani işte daha yakın görmeye başladı. Oyun terapısından sonra sarılıp annecim seni seviyorumlar mesela deşarj olduktan sonra, bunları yaşadım. (D)

Dokunsal Temasta Artış: Yakınlık temasının altında yer alan bir diğer kavram *dokunsal temasta artış* (f: 2). Katılımcı annelerden iki tanesi bu durumu bir kazanım olarak ifade etmiştir.

Mesela şey beni muayene etmesi, bana daha dokunarak bir oyun, aslında biz oyun saatlerinde doktor setini birkaç kere özellikle oynadığında bana daha dokunarak oynadı aslında. Hani biz genellikle işte şey bir şeyler yaparak oyun oynuyorduk. Fazla dokunmadan aslında. Bizim için yeni diyebilirim ya da yeni demeyeyim çok uzun zamandır yapmadığımız şeylerdi aslında. (F)

Y’ye çok fazla, yani diyorum ya bu kadar el bebek gül bebek büyütme rağmen artık benim tedirginliğim mi ona yansıdı, onun farklılığı mı beni ürküttü de hani böyle biraz uzaklaştım bilemiyorum çok böyle bir masaj yapmadığımı fark ettim çocuğuma, ayağını hiç öpmediğimi fark ettim. Geçen gün onu böyle işte kurabiye yaptım yerken Allahım kıkır kıkır güle güle görmeliydiniz yani, çok keyifliydi. (D)

Kaliteli Zaman Geçirmede Artış: Yakınlık teması altında bulunan son kavram *kaliteli zaman geçirmede artış* (f: 7). Bu kavram da katılımcı anneler tarafından sıklıkla kazanım olarak ifade edilmiştir. Annelerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Nasıl oldu mesela oyun oynamasını gerektiğini o zaman anlıyorsun yani çocuğa yeterince ilgi göstermediğini fark ediyorsun. Bana göre önceden sanki S’nin yanında kalsam ona yeter gibi geliyordu. (G)

Zamanı az olan bir anne olarak ilgili bir anne, dikkatli bir anne olduğumu düşünüyor olsam bile aslında bu koşturmalı yaşam içerisinde ne kadar da çok gözden kaçırdığımız şeylerin olduğu yani kendin o şeye koysam bile yani iyi gözlem yapan bir anne, ilgili bir anne gibi görmüş olsam bile aslında o yaşam içerisinde bir sürü şey kaçırmışım çocuğumla ilgili. Biraz daha kulak kabartıyorum oğluma karşı, hani hep benim için söylediği şeyler önemliydi, dinliyordum, ciddiye alıyordum ama beni bir üst noktaya getirdiğini düşünüyorum. Daha dikkatli, daha farkında çünkü benim işim gereği daha hızlı hareket etmem, koşturmacalı, mesaisi uzun bir iş olduğu için o hep arada kaynayan ve kısa zamanlar hani ilgi göstersem de kısa zamanlar harcadığım bir çocukmuş aslında. Yani benim için en önemli buydu hani oldum dememek lazım. Aslında benim oğlumun bu küçük ama sadece o odaklı zamanlar istediğini, özlediğini anladım ki aslında şey benim için birçok çevremdeki anneye göre daha fazla vakit geçirdiğimi, birebir ilgilendiğimi düşünürken aslında çok da onunla değilmişim. (F)

Bu süreçte çocukla kaliteli zaman geçirmede anladım. Ondan öncesinde hani kaliteli vakit geçirilmediğinde sürekli, sürekli, sürekli ilgi istiyordu. Tuvalete bile gitmeme izin vermiyor, şimdi mesela oynuyoruz yoğun bir şekilde. Ondan sonrasında ben yemeğimi yiyeyim diyorum ona müsaade ediyor. (C)

3.2. Disiplin

Anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar ana teması altında yer alan son tema disiplindir. Disiplin teması altında *çatışmanın azalması* ve *sorun çözmede işbirliği* olmak üzere iki kavram yer almaktadır. Bununla ilgili bulgular aşağıda yer almaktadır.

Çatışmanın Azalması: Disiplin teması altında yer alan ilk kavram *çatışmanın azalması*dır (f: 5). Çatışmanın azalması kavramını kazanım olarak ifade eden annelerden bazılarının görüşleri aşağıdaki gibidir:

Mesela aramızdaki çatışma minimuma indi, önceden daha çok çatışıyorduk. (E)

Biz Z ile kuralıydık, bağırma, çağırmalar, birbirimize haykırmalar, annenin kutsal terliğinin havada uçmaları falan böyle. Elimiz de cömertti birbirimize karşı bu ortadan kalktı.(A)

Sorun Çözmede İşbirliği: Disiplin teması altında yer alan son kavram *sorun çözmede işbirliği*dir (f: 3). Katılımcı annelerden biri bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

O durumu muhakkak çözerek günü bitirmeye çalışıyorum hani onu da kolluyorum, zaman kolluyorum yani onun sabırlı, daha anlayışlı olabileceği, bana tolere gösterebileceği ya da benim onu o anda tolere edebileceğim, her hangi o anki agresifliğini kaldırabileceğim bir zaman dilimini kolluyorum bulduğum anda da konuşmaya çalışıyorum, benimle bu durumu paylaşmak ister misin? Paylaşmak istiyorsa paylaşıyor, paylaşmak istemezse tamam diyorum paylaşmak istediğin zaman ben her zaman hazırım gelip bana anlatabilirsin ama ben bunu öğrenmek istiyorum aksi halde bir bunun için sürekli seninle çatışmaya devam edeceğiz diyorum, Belli bir süreden sonra mesela bir kaç saat sonra, ertesi gün bile olabiliyor, direkt aklında tutuyor ya da kendini bana o an güvendiği bir an mı bekliyor neyse ama ben ona sonuçta mesajı iletmış oluyorum yani onu dinlemeye hazır olduğumu, geliyor anlatıyor. Biliyor musun ben sana diyor bundan dolayı böyle yapmıştım ama sen bundan sonra bana şöyle davranırsan ben de sana böyle yapmam bundan sonra diyor. O da mesela çözüm odaklı konuşmaya başlıyor. (E)

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde deneysel çalışmaya katılan annelerin eğitim sürecine ilişkin değerlendirmelerini anlamak amacıyla yapılan, yarı yapılandırılmış bireysel görüşmelerden elde edilen, nitel verilere uygulanan içerik analizi sonucunda ulaşılan bulguların tartışma ve yorumuna yer verilmiştir. Niteliksel verilerin içerik analizi sırasında anneler tarafından eğitime ilişkin kazanımlar olarak ifade edilen verilerin anne açısından, çocuk açısından ve anne-çocuk ilişkisi açısından olmak üzere üç ana tema altında oldukça kolaylıkla toplandığı gözlemlenmiştir. Akgün (2008) tarafından anne çocuk ilişkisini oyunla geliştirmeye yönelik gerçekleştirilen araştırmanın nitel bulguları incelendiğinde ana temalar açısından benzer bir örüntünün çıktığı görülmektedir. Akgün (2008)'ün araştırmasında da eğitim programına katılan anneler ile gerçekleştirilen odak grup görüşmesi sonuçlarına göre, annenin davranışlarına, çocuğun davranışlarına, aile içi etkileşime yansımaları olduğu şeklinde bulgular elde edilmiştir. Katılımcı anneler, eğitim çalışması sonunda annelik rolüne ilişkin kazanımlarını agresyonlarının azalması, çocuğa yönelik toleranslarının artması, çocuğa yönelik daha fazla anlayış geliştirme ve çocuğu daha fazla kabul etme ile açıklamışlardır. Katılımcı anneler, annelik rolüne ilişkin kazanımlarını ifade ederken ek olarak sınır koyma ve seçenek sunma konularının oldukça ilgilerini çektiğini ve artık çocukları ile bu konuda daha az problem yaşadıklarını, sınır koyma konusunda daha becerili hâle geldiklerini ifade etmişlerdir. ÇEİTE modeline göre tutarlı sınırlar, çocuklarda güvenli ve tahmin edilebilir bir çevre oluşturulmasını sağlar. Sınır koyma, çocuğun oto kontrol ve sorumluluk geliştirmesi için de bir fırsattır. Çocuğa seçimlerinin ve kararlarının sonuçlarını deneyimlemesine izin vererek çocuğun kendini kontrol etmesi ve kendi davranışlarından sorumlu olması sağlanır (Landreth & Bratton 2006). Eğitim sürecinde bu doğrultuda annelerle paylaşılan bilgilerin ve uygun sınır koyma, seçenek sunma tekniklerinin öğretilmesinin annelerin bu konuda kendilerini daha becerili hissetmelerini, daha uygun sınırlar koymalarını ve bunun sonucu olarak da daha az çatışma yaşamaya başlamış olabilecekleri düşünülebilir.

Anneler tarafından annelik rolüne ilişkin kazanım olarak ifade edilen bir diğer konu çabayı takdir etmedir. ÇEİTE modeline göre övgü ve desteklemenin ikisi de pozitif davranışlara odaklanıyor ve aynı süreç gibi görünse de, övgü aslında çocuklara kendini kontrol etmeyi ve motive etmeyi öğretmektense dış kaynaklara dayanmayı öğretmekle bağımlılığı teşvik eder. Övgü çocuklara değer yargıları oluşturan sözler yerleştirir ve dış değerlendirmelere odaklanır. Teşvik etme ise öz motivasyon ve kendini kontrol etme gelişimini kolaylaştırır. Teşvik etme çabaya odaklanır ve her zaman yapılabilir. Çabalarının teşvik edildiğini, değer verildiğini ve takdir edildiğini hisseden çocuklar azim ve kararlılık geliştirirler ve sorun çözmede daha başarılı olurlar (Landreth & Bratton 2006). Bu araştırma kapsamında yukarıda ifade edilen bilgilerin annelerle paylaşılması ve çocuklarını teşvik etmek için neler yapabileceklerinin öğretilmesi annelerin bu konuda farkındalık kazanmalarını sağlamış olabilir. Annelik rolüne ilişkin kazanımlardan sonuncusu annelik tutumuna ilişkin öz farkındalıktır. Deney

grubunda yer alan annelerin ebeveynlik tutumları açısından homojen bir yapıda olmaları, katılımcı annelere kendi sahip olduklarından daha farklı tutuma sahip anneleri gözlemleme imkânı vermiştir. Annelik tutumuna ilişkin öz farkındalığı bir kazanım olarak ifade eden annelerin ebeveynlik tutumu dikkate alındığında diğerlerine göre daha az ilgili, daha az sevecen oldukları görülmektedir. Bu noktada özellikle onların grup içinde daha uygun ebeveynlik modellerini, daha yakın ve sıcak anne-çocuk etkileşimlerini gözlemleme fırsatı elde ettikleri söylenebilir. Oyunda değişim alt teması altında anneler tarafından kazanım olarak ifade edilen görüşler çocukla daha fazla birlikte oyun oynama, oyun esnasında daha az sıkılma ve çocuğun oyununa daha az müdahale etmemedir. İfade edilen bu kazanımlar eğitim programının ön gördüğü davranış değişiklikleri ile tutarlılık göstermektedir. Eğitim sürecinde oyunun çocuğun yaşamında ne kadar önemli olduğunu kavramaları, her hafta yarım saatlik özel oyun saati yapma gereklilikleri, oyun aracılığı ile çocuklarıyla nasıl sağlıklı etkileşim kurabileceklerini öğrenmeleri sayesinde birlikte oyun oynama davranışlarında artış meydana geldiği düşünülebilir. Hemen hemen annelerin hepsi tarafından ifade edilen bir görüş de eğitim öncesinde oyun oynarken çok sıkıldıklarıdır. ÇEİTE modeline göre yönlendirmesiz oyun terapisinin kurallarını öğrenmeleri ve çocuklarıyla bu doğrultuda oyun oynamaya başlamaları, eğitim sonrasında çocukla oyun oynarken keyif almalarına katkı sağlamış olabilir. Nitel bulgular incelendiğinde, annelerin çocuğun oyununa müdahale etmemeye başladıkları yönünde ifade ettikleri bu görüşün, eğitim programında özel oyun saati için belirlenen en önemli kurallardan biri olduğu görülmektedir. Landret (2002)'a göre oyun seansı boyunca çocuğun liderlik yapmasına izin vermek çocuğun dünyasını ve ebeveyninden ne tür bir gereksinime ihtiyaç duyduğunu anlamaya yardımcı olur. Bu noktada katılımcı annelerin bu ilkeyi içselleştirmiş oldukları varsayılabilir. Bireysel kazanım teması altında ifade edilen görüşler ise annelerin grup içinde kişisel paylaşımlarda bulunma deneyimi yaşadıkları ve kendilerinden başka birilerinin de benzer sorunlarla mücadele ettiklerini görerek yalnız olmadıkları duygusunu yaşadıklarıdır. Annelerin bu süreçte çocuğun babayla görüşme durumu, nafaka konuları, köken ailelerle birlikte yaşama ve bunun getirdiği zorluklar, ekonomik kayıpların yol açtığı sıkıntılar, çocukla yaşanan çatışmalar gibi konularda birbirlerine benzer süreçleri yaşadıklarını görmenin onlar için hem bir teselli hem de motivasyon kaynağı olduğu söylenebilir.

Çocuk açısından kazanımlar ana teması altında agresyonda azalma, inatçılıkta azalma, sosyal ilişkilerde artan uyum ve anneyi model alma kavramlarının yer aldığı görülmektedir. Anneler tarafından annelik rolüne ilişkin kazanımlarda ifade edilen, öfkelerinin azalması ve çocuğa karşı daha toleranslı olma, çocuğa uygun sınırlar koyabilme becerilerinin sonucu olarak çocukların agresyonunun ve inatçılığının azalmasının beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Akgün (2008) tarafından yapılan araştırmanın nitel bulguları da bu sonucu destekler niteliktedir. Yurt dışında çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitiminin çocukların duygusal ve davranışsal problemleri üzerindeki etkililiğini sınavan niceliksel araştırmaların sonuçlarının da bu konuda elde edilen nitel bulguları destekler nitelikte olduğu görülmektedir (Bratton 1993; Kale & Landreth 1999; Jang 2000; Ferrel 2004). Anneler tarafından ifade edilen çocuk açısından kazanımlardaki bir diğer kavram sosyal ilişkilerde artan uyumdur. Bu durumun eğitim sonrası anne ile ilişkilerin daha pozitif ve yapıcı olmasının çocuğun diğerleriyle ilişkilerine de olumlu yansımaları olduğu düşünülebilir. Çocuk açısından kazanımların altında yer alan son kavram anneyi model almadır. Katılımcı annelerin birçoğu oyun seansında kullandıkları becerilerin bir kısmının çocukları tarafından başka ortamlarda kullanıldığını, özellikle sınır koyma ve seçenek sunma ile ilgili çocukların kendilerini model aldığını ifade etmişlerdir. Çocukların annelerinden öğrendikleri cümleleri ya oyuncaklarına karşı ya da başka kişilerle ilişkilerinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Çocukların eğitim sürecinde annelere kazandırılması hedeflenen becerileri annelerini model alarak sergilemeleri, annelerin de bu becerileri içselleştirdiklerinin ve uygun şekilde kullanabiliyor olduklarının bir kanıtı olarak düşünülebilir. Çocuk açısından kazanımların ikinci alt teması oyunda değişimdir. Annelerin hemen hemen hepsi çocuklarının eğitim öncesine kıyasla oyun oynarken daha mutlu, istekli, sakin ve oyun oynadıktan sonra doymulu olduklarını belirtmişlerdir. Elde edilen bu bilgi ışığında, annelerin çocuklarıyla oyun oynamaları ile ilgili kendi tutumlarındaki değişiklik konusundaki görüşleri dikkate alındığında; annelerin oyunda daha az sıkılma, oyuna daha fazla katılım gösterme, çocukla daha fazla birlikte oyun oynama, oyun oynarken çocuğa müdahale etmeme gibi gösterdikleri değişimlerin, çocukların anneleriyle oynamaktan daha fazla keyif almalarına katkı sağladığı düşünülebilir. Annelerden biri bu konudaki görüşlerini eğitim çalışmasına katılmadan önce çocuğu ile 2 saat de oynasa çocuğun bir türlü oyuna doymadığı, sürekli oynamaya devam etmeyi talep ettiği, kendisinin ise bir süre sonra çok bunaldığı; eğitim çalışmasından sonra yarım saat çocuk merkezli oyun terapisinin kurallarına göre özel oyun seansında oynadıklarında çocuğunun daha tatmin olduğu şeklinde ifade etmiştir. Bu sonuç çocuklarının asıl ihtiyaçlarının anneyle geçirilen sürenin niceliği değil niteliği olduğunun bir kanıtı olarak görülebilir. Annenin çocuğu ile bütün dikkatini çocuğunun üzerine toplayarak, onun tüm hareketlerini sözel ve sözel olmayan tepkileri ile takip ederek,

“ben buradayım, seni duyuyorum, seni anlıyorum ve seni önemsiyorum” mesajını ileterek gerçekleştirdiği yarım saatlik oyunun çocuk için, annenin sıkılarak, bunalarak, başka şeylerle ilgilenerek oynadığı iki saatten daha anlamlı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu araştırmadan elde edilen bu bulgu Akgün (2008) tarafından yapılan araştırmanın nitel bulguları ile de paralellik göstermektedir.

Bu araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre, anneler, anne-çocuk ilişkisi açısından kazanım olarak çocuklarıyla daha sıcak ve sevecen ilişki kurmaya başladıklarını, çatışmaların azaldığını ifade etmişlerdir. Katılımcı annelerin boşanma sürecinin etkilerinden yeni yeni kurtuldukları, boşanma sürecinin onları duygusal olarak yıpratmış, yaşanan bu sürecin çocukları ile ilişkilerine olumsuz yansımalarının olduğu düşünüldüğünde; bu eğitim süreci ile birlikte sıkıntıya girmiş olan anne-çocuk ilişkisinin oyun aracılığıyla yeniden güçlendirilmesinin sağlanmış olduğu düşünülebilir. Bu sonuç da Akgün (2008) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile tutarlılık göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; deney grubunda yer alan annelerin eğitim çalışmasından elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşleri içerik analizi ile incelenmiş ve anne açısından, çocuk açısından ve anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar olmak üzere 3 ana tema belirlenmiştir. Bu ana temalar altında yer alan 7 tema ve temaların altında yer alan toplam 25 kavram şu şekildedir: *Anne açısından kazanımlar*; annelik rolüne ilişkin kazanımlar (agresyonda azalma, anlayış ve kabulde artış, hatayı telafi etme, duyguları yansıtma, sınır koyma-seçenek sunma, annelik tutumu öz farkındalık, çabayı destekleme); oyunda değişim (daha az sıkılma, daha fazla birlikte oyun, daha az müdahale); bireysel kazanım (kişisel paylaşım ve yalnız değilim). *Çocuk açısından kazanımlar*; davranışsal kazanım (agresyonda azalma, inatçılıkta azalma, sosyal ilişkilerde artan uyum, anneyi model alma) ve oyunda değişim (mutlu, istekli, sakin, tatmin olmuş). *Anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar* ise; yakınlık (daha yakın/sıcak ilişki, dokunsal temasta artış, kaliteli zaman geçirmede artış) ve disiplindir (çatışmanın azalması, sorun çözmede işbirliği). Bu araştırmanın bulgularından hareketle ve ailenin bir sistem olduğu düşünüldüğünde yapılan müdahale programının anne-çocuk ilişkisi dışında diğer alt sistemleri de etkileyebileceği dikkate alınarak, çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitiminin diğer aile üyeleri üzerindeki etkililiği gelecek araştırmalarda sınanabilir.

Başka bir araştırmada çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitimine anne ve babaların birlikte katıldıkları örneklem grupları oluşturulabilir. Çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitiminin etkililiği anne-çocuk ilişkisini geliştirme amacıyla uygulanan başka programlarla karşılaştırılarak sınanabilir. Başka bir araştırmada deneysel çalışma dışında değişime etki edebileceği düşünülen karıştırıcı değişkenler belirlenip (örneğin anne ve çocuğun yalnız mı büyük anne-büyük baba ile mi yaşıyor olduğu, çocuğun babayla görüşme durumu, anneye baba arasındaki çatışma ve işbirliği, annenin hayatında yeni bir partnerin olup olmaması...) onlar kontrol edilerek deneysel müdahalenin etkililiği sınanabilir. Bu araştırma kapsamında çocuk-ebeveyn ilişki terapisinin grup formatı kullanılmıştır. Başka bir araştırmada gerekli düzenlemeler yapılarak bu modelin bireysel olarak uygulanabilirliği sınanabilir.

KAYNAKLAR

- Akgün, E. (2008). *Anne çocuk ilişkisini oyunla geliştirme eğitiminin anne çocuk etkileşim düzeyine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Baggerly, J., & Landreth, GL (2001). Training children to help children: A new dimension in play therapy. *Peer Facilitator Quarterly*, 18(1), 6–14.
- Bratton, S. (1993). *Filial Therapy with Single Parents* [Doctoral Dissertation]. University of North Texas.
- Carnes-Holt, K. (2012). Child-parent relationship therapy for adoptive families. *The family journal*, 20(4), 419-426.
- Chaloner, WB (2001). *Counselors coaching teachers to use play therapy in classrooms: The Play and Language to Succeed (PALS) early, school-based intervention for behaviorally at risk children*. In A.A.Drewes, L.Carey, C.Schaefer (Eds.), *School-based play therapy*. NY: Wiley.

- Chapple, JP (2011). *The Impact of Child-Parent Relationship Therapy on Parental Stress and Externalizing Behaviors in Children in Families with Multiples*. Doctoral dissertation, Texas A&M University. Dissertation Abstracts International.
- Costas, MB & Landreth, GL (1999). Filial therapy with nonoffending parents of children who have been sexually abused. *International Journal of Play Therapy*, 8(1), 43–66.
- Dost-Gözkan, A., Kafescioğlu, N. & Tahiroğlu, D. (2017). *Gelişim Psikolojisi ve Terapi Perspektifinden Oyun. Özyeğin Üniversitesi Yayınları*.
- Ferrell, LG (2004). *Acomparision of an intensive 4-week format of the Landreth 10-week filial therapy training model with the traditional Landreth 10-week model of filial therapy*. Doctoral dissertation, University of North Texas, Denton. Dissertation Abstract International, A, 64(12), 4369.
- Ford-Sparks, C. (2010). *Filial therapy with adolescent parents: the effect on parental empathy, acceptance and stres*. Doctoral dissertation, Liberty University, 2010. Dissertation Abstract International.
- Guerney, L. (1997). Filial Therapy. In K.J. O'Connor, L.M. Braverman (Eds.), *Play therapy theory and practice: A comparative presentation*. NJ: Wiley.
- Guerney, L. (2003). The history principles and empirical basis of filial therapy. In R. VanFleet, L. Guerney (Eds), *Casebook of Filial Therapy*. Boiling Springs, PA: Play Therapy Press.
- Güler, T. (2010). *Anne Baba Eğitimi*. Pegem Akademi.
- Harris, Z. & Landreth, G. (1997). Filial therapy with incarcerated mothers: A five week model. *International Journal of Play Therapy*, 6(2), 53-73.
- Helker, WP & Ray, DC (2009). Impact of child-teacher relationship training on teachers' and aides' use of relationship-building skills and the effects on student classroom behavior. *International Journal of Play Therapy*, 18(2), 70–83.
- Jang, M. (2000). Effectiveness of filial therapy for Korean parents. *International Journal of Play Therapy*, 9(2), 39-56.
- Kale, AL & Landreth, G. (2000). Filial therapy with parents of children experiencing learning difficulties. *International Journal of Play Therapy*, 8(2), 35-56.
- Kottman, T. (2001). *Play Therapy: Basics and Beyond*. US: American Counseling Association.
- Kurdek, L. & Berg, B. (1983). Correlates of children adjustment to their parents' divorce. In L. Kurdek (Eds.), *Children and divorce: New directions for child development*. Jossey-Bass.
- Landreth, G. (2002). *Play therapy: The art of the relationship*. PA: Brunner-Routledge.
- Landreth, G. & Bratton, S. (2006). *Child Parent Relationship Therapy (CPRT): A 10 session filial therapy model*. NY: Routledge.
- Landreth, GL & Lobaugh, A. (1998). Filial therapy with incarcerated fathers: Effects on parental acceptance of child, parental stress, and child adjustment. *Journal of Counseling & Development*, 76, 157–165.
- Lee, M. & Landreth, G. (2003). Filial therapy with immigrant Korean parents in the United States. *International journal of play therapy*. 12(2), 67-85.

- Ray, D., Bratton, S. & Brandt, MA (2000). Filial family play therapy for single parents of young children attending community colleges. *Community college journal of research and practice*, 24(6), 469-486.
- Ryan, SD & Madsen, M. (2007). Filial family play therapy with an adoptive family: A response to preadoptive child maltreatment. *International Journal of play therapy*, 16(2), 112-132.
- Schaefer, C. (2013). *Oyun terapisinin temelleri*. Nobel Kitabevi.
- Sergeant, M. (2011). *Efficacy of child parent relationship therapy for caregivers of children with attachment problems*. Doctoral dissertation, university of Louisville. Dissertation Abstracts International.
- Soh-Leong, L. & Yumiko, O. (2014). "Once I had kids, now I am raising kids": child-parent relationship therapy with Sudanese refugee family-a case study. *International journal of play therapy*, 23(2), 70-89.
- Sweeney, D. (1997). *The relationship among single parents' parental stress, empathy, level of acceptance, perceived problems of the child, and child gender and the effect of filial therapy* [Doctoral dissertation]. University of Texas.
- Tavşancıl, E. & Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayıncılık.
- Temel, F. (2010). *Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları*. Anı Yayıncılık.
- Wickstrom, AC (2009). *The development of an advanced filial therapy model*. Doctoral Dissertation Loma Linda University.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yuen, T., Landreth, GL, & Baggerly, J. (2002). Filial therapy with immigrant Chinese families. *International Journal of Play Therapy*, 11(2), 63-90.

Yazar Katkı Oranı

Araştırma hipotezlerinin oluşturulması ve uygun yöntemin seçimi başta olmak üzere 2. yazarın araştırmaya katkısı %30'dur. Araştırmanın diğer süreçleri için birinci yazarın katkı oranı %70'tir.

EKOLOJİK Dengeyle Uyumlu Yeşil Bütçeler Ve Yerel Yönetim Uygulamaları

Zuhal ERGEN¹

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.944665

Makale Geçmişi:

Geliş 29.05.2021

Düzeltilme 18.06.2021

Kabul 14.07.2021

Anahtar Kelimeler:

Ekoloji,

Yeşil Bütçe,

Yerel Yönetimler.

ÖZ

Sanayileşme ve kentleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişikliği ve çevresel sorunlar bugün insanlığın karşı karşıya kaldığı en büyük zorluklardan biridir. Hava kirliliği, deniz seviyelerinin yükselmesiyle birlikte sıcaklık ve soğukluk artışları, anormal hava olayları, aşırı yağışlar, kuraklık gibi olumsuz hava olayları doğal düzeni tehdit etmektedir. Bütün bunlarla birlikte çevre kirliliğinin artması da çevre sorunlarıyla mücadele için çevre yönetim sistemine olan ihtiyacı artırmıştır. Hava kirliliğine bağlı salınımları azaltmak en azından hafifletmek için de acil eylem planlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda Uluslararası Yerel Çevresel Girişimler Konseyi tarafından geliştirilmiş yeşil bütçeleme, yerel sürdürülebilirliğe kapsamlı bir siyasi yönetim yaklaşımı getirmeyi amaçlamaktadır. Yeşil bütçeleme, siyasetçilerin kararlarının çevre üzerindeki etkilerini ölçülebilir bir şekilde anlamalarına izin vermektedir. Bunun yanında doğal kaynakların korunmasına öncelik vermelerini sağlayarak, kaynak yönetimini otorite içinde daha entegre ve verimli hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Dünya üzerindeki farklı ülkelerde uygulanan yeşil bütçeleme sonuçları sistemin iyi çalıştığını göstermektedir. Çevreye ilişkin merkezi ve yerel kamu politika uygulamaları ülkemizi de her geçen gün artmaktadır.

GREEN BUDGETS IN HARMONY WITH ECOLOGICAL BALANCE AND LOCAL GOVERNMENT PRACTICES

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.944665

Article history:

Received 29.05.2021

Revised 18.06.2021

Accepted 14.07.2021

Keywords:

Ecology,

Green Budget,

Local Governments.

ABSTRACT

Climate change and environmental problems caused by industrialization and urbanization is one of the biggest challenges facing humanity today. Adverse weather events such as air pollution, rise in temperature and coldness with the rise of sea levels, abnormal weather events, excessive precipitation and drought threaten the natural order. In Addition to all these, the increase in environmental pollution has increased the need for an environmental management system to combat environmental problems. Emergency action plans were also needed to reduce or at least to mitigate emissions related to air pollution. In this context, the green budgeting developed by the International Council of Local Environmental Initiatives aims to bring a comprehensive political management approach to local sustainability. Green budgeting allows politicians to understand the environmental impact of their decisions in a measurable way. In addition, it aims to make resource management more integrated and efficient within the authority by giving priority to the protection of natural resources. The results of green budgeting implemented in different countries around the world show that the system is working well. Central and local public policy practices regarding the environment are increasing day by day in our country.

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, zergen@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7064-9046.

Alıntılanmak için/Cite as: Ergen, Z. (2021), Ekolojik Dengeyle Uyumlu Yeşil Bütçeler Ve Yerel Yönetim Uygulamaları, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 62-73.

GİRİŞ

“Üzerinde yaşayan tüm canlılar için hayatı bir öneme sahip olan çevre, yaşamın sürdürülebilmesi adına gerekli elementlerin tümünü içinde barındıran bir ekosisteme sahiptir. Ancak insanoğlu yaşamak için ihtiyaç duyduğu bu ekosisteme kimi zaman bilgisizliğinden kimi zaman da daha çok tüketme ve kazanma hirsından dolayı zarar vermektedir. Kamu ekonomisi yazınında ortak mal olarak tanımlanan çevre, ne yazık ki özel mülkiyete konu olmadığından “ortakların” trajedisi” olarak tabir edilen, sınırsız ve bilinçsiz kullanımı dolayısıyla tükenen bir mal olarak kabul edilmektedir. Başta ozon tabakasında oluşan tahribat, hızlı ve çarpık kentleşmenin doğurduğu kirlenme, iklim değişikliği ve biyoçeşitlilikte oluşan azalma gibi nedenlerle yıkıma uğrayan çevre, günümüzde kendini yenileme ve sürdürülebilirliğini devam ettirme konusunda risklerle karşı karşıyadır. Bu risklerin elemine edilmesinde ülkelerin ortak bir platformda buluşmaları ve ortak uluslar üstü boyutta kamu politikaları belirlemeleri büyük önem taşımaktadır.

İnsanlık tarihinin yaşadığı en büyük devrimlerden biri olarak kabul edilen sanayi devrimi, kalkınma süreci üzerinde çok etkili olmuştur. Öyle ki tarım devriminden sonra geçen yaklaşık 12 bin yıla karşın insan refahında çok fazla bir değişim yaşanmazken sanayi devrimini takip eden 200 yıllık süreçte insanlığın refahında meydana gelen dramatik yükselme dikkat çekicidir. Bu durum sanayi devriminin ülkelerin kalkınması üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Herkes için daha iyi bir yaşamı ifade eden kalkınma kavramı, hızlı bir sanayileşme süreci ile birlikte doğal kaynakların düşüncesizce tahrip edilmesi, doğanın kirletilmesi ve insan dışındaki canlıların yok sayılması gibi birtakım sonuçlar doğurmuştur. Ancak belirli bir süre sonra birçok ülke bu durumun sürdürülebilir olmadığını idrak etmeye başlamıştır. Kısaca doğal çevreyi tahrip etmeden ekonomik büyüme ve refah artışının başarılması sürdürülebilir bir kalkınma olarak ülkelerin gündemine gelmeyi başarmıştır (Çelebioğlu, 2011, s. 78-79).

1987 yılında WCED (World Commission on Environment and Development) tarafından kaleme alınan Brundtland Komisyonu'nun raporunda, sürdürülebilir kalkınma; “gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama olanaklarına zarar vermeden, şimdiki kuşakların ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma” olarak tanımlanmıştır. Brundtland Raporu yayımlandıktan 25 yıl sonra 2012’de Rio de Janeiro’da düzenlenen “Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nda konu bir kez daha gündeme taşınarak, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmada ülkelerin apaçık sürdürülebilir kalkınma hedefleri belirlemesinin önemine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda ülkelerin başta ekonomik gelişme, sosyal eşitlik ve çevre koruma konusunda politikalar belirlemesi gerekmektedir (WCED, 1987). Kalkınmanın sürdürülebilir olup olmadığının tespiti birtakım değişkenlerin belirlenmesini gerektirmektedir. Bu değişkenler başta iklim değişikliğine yol açan karbon salınımları, karasal ekosistemler yani kuş endeksi, temiz su eko-sistemleri ve yenilenebilir doğal kaynaklar olarak sayılabilir (Alfsen & Greaker’den, (2007) aktaran Çelebioğlu, 2011, s. 85).

Rio Konferansı’nda hazırlanan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nde karbon salınımları azaltılması noktasında ülkelere birtakım tedbirler alınması görevi düşmüş olsa da sözleşmenin herhangi bir bağlayıcılığı bulunmadığından ülkelerin bu noktada çalışmaları inisiyatifleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ardından 1997 yılında BM’nin Japonya’nın Kyoto kentinde düzenlediği toplantıda BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi içerisinde katılımcı hükümetler tarafından “Kyoto Protokolü” imzalanmıştır. Kyoto Protokolünün amacı, atmosferdeki karbon salınımları miktarının iklimi olumsuz etkilemeyecek düzeylerde dengelenmesini sağlamaktır. Protokol şimdiye değin imzalanmış en geniş kapsamlı çevre işbirliği anlaşmasıdır ve ancak 2005 yılında yürürlüğe girebilmiştir. Protokolü kabul eden 165 ülke, üzerinde anlaşmaya varılan bireysel hedeflere uygun olarak karbon salınımlarını sınırlama ve azaltma taahhüdü vermişlerdir. Ayrıca imzacı ülkelerin taahhütleri doğrultusunda çevresel politikalar ve önlemler benimsemeleri ve periyodik olarak rapor vermeleri gerekmektedir (UNFCCC, 2020, s. 1-4).

Kyoto Protokolü ülkelerin atmosfere yaydıkları karbon düzeyinin 1990 yılındaki düzeylere çekmesini hedeflemektedir. Kyoto Protokolü’nün 1997 yılında imzalandıktan tam 8 yıl sonra yürürlüğe girmesinin nedeni Rusya’nın imza atmama konusunda ayak diretmesidir. Çünkü Protokol’ün yürürlüğe girmesi için imzacı ülkelerin 1990 yılındaki salınımlarının dünyadaki toplam salınım miktarının %55’ini oluşturması gerekmektedir. Ve bu ancak sekiz yıl sonra Rusya’nın Protokole dâhil olmasıyla sağlanabilmiştir. Kyoto Protokolü ile atmosfere salınan karbon salınımları miktarının minimum yüzde beşe çekilmesi, ülkelerin motorlu araçlardan yayılan karbon salınımını kontrol altına almak adına kendi mevzuatlarını revize etmeleri, ısınma ve sanayi üretiminde enerji tasarruflı çözümlere yönelmesi ve çevre dostu atık depolama alanlarının tesis edilmesi gibi önlemler yer almaktadır. Ayrıca protokolle, alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanımının desteklenmesi, fosil yakıt tüketiminin azaltılması, çimento ve demir-çelik üreten tesislerde atık işlemlerinin kontrolünün sağlanması, termik santrallerin teknolojilerinin yenilenerek daha az karbon salımlı sistemlerin devreye sokulması, güneş

enerjisi kullanımının yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Bunlara ek olarak protokolle yakıt tüketimini ve karbon salınımını azaltacak vergisel önlemler de yürürlüğe alınacaktır.

Günümüzde 8 milyara yaklaşan dünya nüfusunun en az yarısının kentlerde yaşadığı (UNFPA, 2015, s.11) göz önünde bulundurulursa kentleşme ve çevre kirliliği arasındaki organik bağın anlaşılması daha kolay olacaktır. Büyüklük açısından, kentler dünya kara kütesinin yalnızca yüzde ikisini kaplamalarına rağmen, çevresel etkileri açısından hiç de küçümsemeyecek bir ayak izi bırakmaktadırlar. Bu yönleri ile kentler dünyadaki enerjinin üçte ikisinden fazlasını tüketirken, iklim değişikliğini tetikleyen ve küresel Karbondioksit (CO₂) salınımlarının % 70'inden fazlasını da üretmektedirler (C40 Cities, 2018, s.11). Özetle iklim değişikliği sorununun bir parçası olan kentler aynı zamanda çözümünün de ayrılmaz bir parçası olma fırsatına da sahiptirler. Kentler küresel iklim değişikliğinde ve çevresel kirlilikte ön saflarında yer alırken, aynı zamanda iklim değişikliği ve sürdürülebilir bir çevre için ulusal ve küresel politikaları yönlendirmede de liderlik rolü oynayabilecek güçtedirler. Hızlı ve yerinde uygulanabilen yerel politikalara ilişkin şehrin sakinleri, kurumları ve kuruluşlarıyla yakın ilişkilerde bulunma potansiyeline sahip yerel yönetimler, politikaların daha hızlı ve kararlı bir şekilde uygulanmasına imkân sağlarken daha hızlı dönüşlere sahip olması bakımından da etkilidirler.

Kamu politikalarının ekonomik ayağı temelinde sürdürülebilir bir çevre amacıyla kirliliğin önlenmesine ilişkin, birtakım düzenlemeler yapılmaktadır. Bunlardan biri de kamu bütçelerindeki çevreye duyarlı mali düzenlemelerdir. Yeşil vergi, eko-bütçe, yeşil bütçeler olarak da yer edinen konular gelecek nesillere daha temiz bir dünya bırakmak adına ve de insanlığın ortak kullanıma hizmet eden doğal kaynakların daha da iyileştirilerek bırakılmasına hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma çevreye duyarlı bütçeleme yaklaşımı temelinde yeşil bütçeler konusu etrafında yoğunlaşmıştır.

Bu çalışma yeşil bütçe-yeşil vergi sistemi çerçevesinde, ülke örnekleri üzerinden çevreye duyarlı bütçeleme sistemine katılımı değerlendirmektedir. Bu bağlamda; birinci başlıkta, ekonomi ve ekoloji arasındaki ilişki incelenmiş, ikinci başlıkta, yeşil bütçe ve yeşil vergi kavramına ilişkin teorik bir alt yapı ve literatür sunulmuş, üçüncü başlıkta, yeşil bütçe ve yeşil vergi uygulamalarının dünyadaki örneklerine ve ülkemizdeki mevcut duruma değinilerek olası eksiklikler ve çevreye duyarlı kamu politikaları önerileriyle çalışma tamamlanmıştır. Ülkemizde yeşil bütçeleme kavramıyla ilişkili az sayıda çalışma olması nedeniyle ve konunun öneminin kavranması amacıyla bu çalışma Türkiye'deki akademik literatüre katkı sağlamayı ve konuyu güncellemeyi amaçlamıştır.

1. Ekoloji-Ekonomi İlişkisi

Çevre ve ekonomi arasındaki ilişki aslında iki sistemin de birbirini yakından etkilediği ve etkilendiği bir etkileşimi ortaya koymaktadır. Nitekim ekonomik sistem içinde oluşan her faaliyetin ekolojik sistem yani çevre üzerinde olumlu ya da olumsuz bir karşılığının olması bunun yanında ekolojik sistemde ortaya çıkan bir değişimin de ekonomik sistem üzerinde etkiler doğurması kaçınılmazdır. Şüphesiz ekonomik alan içerisinde faaliyet gösteren firmaların üretecekleri mal ve hizmetlerin esas girdilerinden biri olan doğal kaynaklar ekolojik sistem üzerinden temin edilirler. Ve yine ekonomik faaliyetler sonucu oluşan atıklar bazen kontrolsüzce çevreye terk edilerek ekolojik sisteme büyük zararlar verilebilir. Ekonomik sistemin aşırı kar odaklı olması çevresel kaynakların sürdürülebilir olmasının önündeki en büyük engeldir. Sürdürülebilir çevre, ekonomik gelişim ve refah seviyesinin en önemli teminatlarından biridir. Dolayısıyla ekonomi-ekoloji dengesi çok eski bir geçmişe sahiptir. İnsanoğlu çetin doğa koşulları ve eko sistemde hayatta kalabilmek adına binlerce yıl önce büyük bir mücadeleye girişmiş ve toprağı işleyip basit tarımsal aletleri keşfederek yaşam süresini uzatacak sağlıklı yaşam koşullarına kavuşmuştur.

Tarım aletlerinin keşfi bir anlamda avcı toplumundan yerleşik toplum hayatına geçmenin bir basamağı olmuştur. Tarım devrimi dönemindeki gelişmelerden sonra yaşanan bir diğer devrim ise hiç kuşkusuz “Sanayi Devrimi”dir (Clark, 2002, s. 42). Sanayi Devrimi ya da endüstri devrimi olarak bilinen dönem 18. yüzyıldan itibaren ilk olarak İngiltere’de gelişen sanayi devrimi ile emeğe dayalı üretim tarzından seri üretim tarzına geçiş ile birlikte makineleri çalıştıracak enerjiye daha çok ihtiyaç duyulmuş bu da fosil yakıtların daha çok talep edilmesi ve tüketilmesine neden olmuştur. Hızlı sanayileşme ile birlikte hızla kirlenen çevre ve bu kirlilikle gelen doğal tahribat ancak 1900’lü yıllara doğru yeterince anlaşılabilmiştir.

Küresel ısınmanın özellikle Kuzey Yarımküreyi etkilediği ve 1980’lerden bu yana da artış içinde olduğu konusunda uluslararası bir fikir birliği bulunmaktadır. İnsan faaliyetlerinden kaynaklanan karbon salınımlarında artışı küresel ısınmanın başlıca nedeni olsa da yine de küresel ısınma tek çevresel sorun değildir. Sanayi, kitle tüketimi ve artan enerji ihtiyaçları küresel nüfus kirliliğinden sorumludur. Kaynakların tükenme ihtimali, türlerin tükenmesi ile sonuçlanabilecek bu durum Küreselleşme ile meydana gelen ekonomik olayların hızlanması ve

mobil hâle gelmesi, örneğin taşımacılıktan kaynaklanan karbon salınımlarının artması da çevre kirliliğinin nedenlerindendir. Kısmen artan uluslararası ticaretle eş anlamlı olan küreselleşme, maddi malların benzeri görülmemiş miktarlarda hızlı üretimini, ticaretini ve tüketimini teşvik etmiştir. Bu, dünyadaki insan faaliyetlerinin ekolojik ayak izini de artırmaktadır (Huwart & Verdier, 2013, s. 110-111).

Esasen, ekonomik büyüme ile çevre kalitesi arasındaki ilişki, uzun yıllardır birçok çalışmaya konu olmuştur. Çevre kirliliğinin aynı zamanda ekonomik büyüme oranları ile etkileşim içinde olduğu düşünülmektedir. 1970'li yıllardan önce, ham madde, enerji ve doğal kaynak tüketiminin ekonomi büyüdükçe aynı oranda arttığı düşünülmekteydi. Ancak 1970'li yıllardan sonra küresel endişe, Çevresel Kuznet Eğrisi (Environmental Kuznets Curve-EKC) teorisindeki ters U şekline doğru kaymaya başlamıştır. 1990'larda ve sonrasında Kuznets Eğrisi yeni bir anlam kazanmıştır. Çevresel bozulma düzeyinin ve kişi başına gelirin, orijinal Kuznets Eğrisindeki gelir eşitsizliği ve kişi başına gelirle aynı ters U-biçimli ilişkiyi izlediğine dair kanıtlar ortaya koyulmuştur. İlk çalışmalardan olan ve 1993'te yayımlanan bir NBER çalışma makalesinde Grossman ve Krueger kirleticiler arasındaki ters U ilişkisine işaret etmişlerdir (Grossman & Krueger, 1994, s. 18-20). Kuznets'in adı ise daha sonraları kirlilik ve ekonomik kalkınma arasındaki ters U ilişkisinin Kuznets'in gelir eşitsizliği ve ekonomik kalkınma arasındaki ters-U ilişkisine benzerliği dolayısıyla eklenmiştir. ÇKE, ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi açıklayan en iyi bilinen hipotezlerden biri olarak kabul edilebilir. ÇKE, çevre koşullarının bozulması ile kişi başına gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi, çevre kirliliği ve kişi başına düşen gelir miktarı arasındaki ilişkinin, kirliliğe bağlı olarak yaşam kalitesinin başlangıçta bozulmakta olduğunu, daha sonra ise iyileşeceğini varsaymaktadır (Dinda, 2004, s. 433). Dolayısıyla ekonomik faaliyetler sonucunda etkilenen ekolojik sistemin tahribatından kaynaklı olarak pratikte birçok düzenleme ve çözüm getirici teoriler üretilmiştir. Bunlardan biri de yeşil bütçeleme uygulamalarıdır.

2. Yeşil Bütçeleme

Maliye literatüründe çevreye duyarlı bütçeleme, ekolojik bütçeleme, yeşil bütçeleme gibi farklı adlarla anılan bu kavram doğal kaynakların tahribatının önlenmesi ve korunması amacıyla mali bütçelerin daha işlevsel kullanımını amaçlamaktadır. Doğal kaynakların sürdürülebilir ve yenilenebilir kılınması için devleti yöneten hükümetlerin ve politika yapıcıların gerek bütçe kanalıyla gerekse de diğer bazı politika araçlarıyla (düzenleyici vergiler, para cezaları, kısıtlama ve yasaklamalar, cezai müeyyideler vb.) çevreyi koruyucu ve iyileştirici düzenlemeler yapılmasını gerektirmektedir.

Gelecek kuşaklara sürdürülebilir bir yaşam döngüsü ve paralelinde sürdürülebilir bir refah ağı bırakabilme sorumluluğu hiç kuşkusuz devletin temel görevlerindendir. Bu yüzdendir ki devlet yapısı itibarıyla hem büyük bir arz sağlayıcı hem de çok büyük bir talep kaynağıdır. Devletin yürüttüğü tüm faaliyetlerde ekolojik sistemin ve kullandığı doğal kaynakların korunmasına hassasiyet göstermesi ve tüm kamusal faaliyetlerinde ekonomik kalkınma için doğaya zarar vermeden hareket etmesi esastır.

Hükümetlerin bütçe kararları, sosyoekonomik toparlanmanın yanı sıra çevresel döngünün de dengede kalabilmesinin bir anahtarıdır. Yeşil bütçeleme, devletlerin çevre ve iklim hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmak için bütçe politikası araçlarını kullanmasının bir sonucudur. Söz konusu bütçe ve maliye politikalarının çevresel etkilerinin değerlendirilmesini ve ulusal ve uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesine yönelik tutarlılıklarının değerlendirilmesini gerektirmektedir. Yeşil bütçelemeye yönelik herhangi bir yaklaşım, bir ülkenin mevcut kamu mali yönetimi (KMY) çerçevesine dayanmalı ve böylece mevcut bütçeleme sürecinin güçlü yönlerine ve sınırlamalarına uygun hâle getirilmelidir. Örneğin, ülkelerin güçlü bir performans bütçeleme sistemine sahip olmaları bağlamında, ulusal çevre ve iklim hedefleriyle ilgili performans hedeflerini bütünleştirebilmelidirler (OECD, 2020, s. 2).

Politika yapıcıların çevresel hedeflere ilişkin ulusal politikalarına kaynak sağlamak ve uygulamak için ellerinde bulunan en önemli araçlardan biri bütçe ve maliye politikasıdır. Yıllık bütçe belgesi, vergi ve harcama politikalarının değerlendirilmesi ve uzun vadeli sürdürülebilirlik analizi dâhil olmak üzere mali çerçevelere çevresel boyutların dâhil edilmesi, hükümetlerin çevresel taahhütlerinden daha hesap verebilir olmalarına yardımcı olacak ve onları sürdürülebilir ve dayanıklı toplumlara doğru dönüşümde destekleyecektir. Yeşil bütçeleme uygulamaları hükümetlere (OECD, 2017a, s. 1):

- Bütçe ve maliye politikalarının çevresel etkilerinin değerlendirilmesi,
- Ulusal ve uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesine yönelik tutarlılıklarını değerlendirmesi,
- Sürdürülebilir büyüme konusunda bilgili, kanıta dayalı tartışmalar ile katkıda bulunulabilmesinde yol gösterici çevresel hedeflere ilişkin konularda destek sağlayacaktır.

Bütçeleme çok boyutlu bir kavram olarak, çevresel etkilere ilişkin konuları da içine alan bir sistemdir. Çevreye duyarlı veya "yeşil" bütçeleme kökenleri, Brundtland Komisyonu'nun (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu) 1987 raporuna dayanmaktadır. Raporda: "hükümetlerin başlıca merkezi ekonomik ve sektörel kurumlarının artık doğrudan sorumlu ve tamamen politikalarının, programlarının ve bütçelerinin ekolojik ve ekonomik olarak sürdürülebilir kalkınmayı desteklemesini sağlamak için" oluşturulması gerekliliği tavsiyelerinde bulunmaktadır. Brundtland Raporu'nun hazırlandığı zamandan beri ülkeler, "bütçeyi yeşillendirmek" için aşağıdaki alanlarda bir dizi araçlar geliştirmişlerdir (OECD, 2017b, s. 23-24):

- İklim Bütçesi Etiketleri, Asya'daki bazı ülkelerde bütçeleri aracılığıyla harcanan paranın iklim değişikliği hedeflerine ulaşılmasına nasıl katkıda bulunduğunu vurgulamak ve izlemek için kullanılmıştır.
- Daha kapsamlı bir yaklaşım, yerel iklim finans kaynaklarının harekete geçirilmesi, yönetilmesi ve hedeflenmesine yönelik tüm ilgili paydaşları dâhil etmeyi amaçlayan bir İklim Değişikliği Finansmanı Çerçevesinin (CCFF) kullanılmasıdır. (UNDP, 2015). Bu amaçla CCFF, bütçede "iklimle ilgili finansman tahsislerini" nelerin oluşturduğunu belirler ve bunların nasıl kullanıldığını hesaplar. Amaç, iklim değişikliği politikası için kurumsal bir çerçeve oluşturmak ve sektörler arasında yaygınlaştırmaktır.
- Kamu harcamalarını daha yeşil hâle getirmenin doğrudan bir yolu, çevresel gereklilikleri uygulamaya koymaktır. Kamu alımlarında ihale kararları bir çevre testinden geçer, ancak bilgili çevresel etkilerin sağlanması gibi hedeflerle denge içinde ele alınması zamanında, ekonomik ve verimli bir şekilde gerekli kamusal mal ve hizmetlerin adil rekabete izin vermektedir.
- Benzer şekilde, her ikisi de potansiyel olarak çevreye zarar verme riski yüksek olan kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT'ler) faaliyetleri ve kamu özel ortaklıklarının tasarımı, çevrenin korunmasına öncelik verecek şekilde tasarlanabilir.
- Daha genel olarak, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) aracı birçok OECD ülkesinde standart bir hâle gelmiştir.
- Yedinci Çevre Eylemi kapsamında 2014-2020 dönemi için iklim değişikliğini azaltma ve adaptasyona yönelik AB toplam bütçesinde minimum % 20 pay belirlenmesi şeklindedir.

Yeşil bütçeleme, kaynak yönetimi ile siyasi ve toplumsal katılımı temel alan bir çevre yönetim sistemi olmasının yanında uygulamada merkezî hükümetler ve merkezî bütçelerden ziyade yerel yönetimlerin bütçe döngülerinde yer almaktadır. Yerel kamusal hizmetlerin ifasında çevre yönetim sisteminin sürece dâhil edilmesinin toplumsal refaha katkısı tartışılmaz. Bu bağlamda 1994 yılında Danimarka'da Sürdürülebilir Kentler ve Kasabaları Konferansı'nda katılımcılar tarafından onaylanan Aalborg Şartı, bir kentsel sürdürülebilirlik girişimi olarak kabul edilebilir. Rio Dünya Zirvesi'nin Yerel Gündem 21 planından esinlenilerek düzenlenen çalışma Avrupa Birliği'nin 'Sürdürülebilirliğe Doğru' Çevresel Eylem Programı'na katkıda bulunmak üzere geliştirilmiştir. Şart, bireylerin, belediyelerin, STK'ların, ulusal ve uluslararası kuruluşların ve bilimsel kuruluşların fikir birliğine dayanmaktadır. 40'tan fazla ülkeden ve 3.000'den fazla yerel yönetim birimi Şart'ı imzalamıştır (SCP, 2020, s. 1).

Çevrenin küresel anlamda sürdürülebilir kılınmasında "**Sürdürülebilir Kentler Birliği**" (Local Governments for Sustainability- **ICLEI**)'nin çok büyük payı vardır. Nitekim ICLEI, küresel uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından desteklenen ve dünya çapında sürdürülebilir kentsel gelişmeyi teşvik eden 1.750'den fazla yerel ve bölgesel yönetim ağında oluşmaktadır. 100'den fazla ülkede aktif olarak, küresel kentsel nüfusun yüzde 25'inden fazlasını etkileyen konsey, bölgesel ve yerel yönetimler ağı oluşturmayı ve bu birimlere hizmet vermeyi amaçlamaktadır. Küresel sürdürülebilirlik için yerelde kentlerin sürdürülebilir, kaynak verimliliği, biyolojik çeşitlilik, düşük karbonlu faaliyetlerini destekleyerek yeşil bir kent ekonomisini hedeflemektedir (ICLEI, 2020a, s.1)

ICLEI, yerelden küresele sürdürülebilirliği beş yöntem üzerinden ele almaktadır (ICLEI, 2020b, s.1-5):

- Düşük Salınım Geliştirme (Düşük salınım geliştirme yolu, iklim değişikliğini sınırlar, yeni ekonomik fırsatlar yaratır ve insan ve doğal sistemlerin sağlığını iyileştirir.)
- Doğa Temelli Geliştirme (Doğa temelli kalkınma yolu, yerel ekonomilerin temel yönlerini ve topluluklarımızın refahını ve direncini destekleyen biyolojik çeşitliliği ve kentsel ekosistemleri korur ve geliştirir.)
- Dairesel Gelişim (Döngüsel gelişme yolu ve yeni üretim ve tüketim modelleri, doğrusal üretim, tüketme, atma modelini sona erdirmek için geri dönüştürülebilir, paylaşılabilir ve yenilenen kaynakları kullanan sürdürülebilir toplumlar inşa eder).
- Esnek Geliştirme (Direnci gelişim yolu, özellikle hızlı çevresel teknolojik, sosyal ve demografik değişimin getirdiği şok ve stresleri öngörür, önler, emer ve bunlardan kurtulur).

➤ Adil ve İnsan Merkezli Kalkınma (Adil ve insan merkezli kalkınma, daha adil, yaşanabilir ve kapsayıcı kentsel topluluklar inşa eder ve yoksulluğu giderir.)

Bu tür çevreye duyarlı girişimlere 2001 yılında Avrupa Komisyonu'nun "LIFE" programı tarafından desteklenen "Avrupa Yeşil Bütçe" projesi kapsamında birçok kent destek vermiştir. Anlaşılacağı üzere yerel yönetimler, kullanılan enerji ve üretilen atık miktarını belirleme, toplum için uzun vadeli ekonomik planlama, arazi kullanımı ve imar kararlarını verme, bina yönetmelikleri ve ruhsatları üzerindeki kontrol yetkisi, altyapı yatırımları gibi birçok yerel kamusal hizmetin gerçekleştirilmesinde yetkili konumundadır. Bunun yanında yerel yönetimler ulaşım ağlarının kontrolü de dahil olmak üzere, enerji tüketim kalıplarının belirlenmesi ve tüketici kararlarının yönlendirilmesi konusunda benzersiz bir konuma sahiptir. Dolayısıyla yerel yönetimlerden destek görmeyen her türlü kararın eksik kalacağı, merkezî yönetim kararlarının yerel işbirlikleri ile daha güçlü şekilde hayata geçirilebileceği bir gerçektir. Merkezî yönetim bütçesi, yerel yönetim bütçeleriyle koordineli bir şekilde planlandığında sürdürülebilir kalkınma için daha efektif sonuçların doğacağı aşikârdır.

Yeşil bütçeleme sistemi, yerel yönetimlerin kendi yerel sınırları içinde hemşehrilerinin ihtiyaçlarını göz önünde tutmak suretiyle uyguladıkları çevreye duyarlı bir bütçeleme sistemi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda yeşil bütçe sisteminin merkezî bütçe dışında gelişen bir uygulama olduğu söylenebilir. Yeşil bütçeleme ile yerel yönetimler, doğal kaynakları vatandaşların yararına güvence altına almak ve yine vatandaşların refah seviyelerini ve yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla çevreyle dost politikalar üretmek sorumluluğunu gerçekleştirmeyi hedefler. Bu hedefe ulaşmak için ise sahip olunan doğal ve ekonomik kaynakların, ekoloji-ekonomi ilişkisi temelinde kullanılması için gerekli düzenlemeleri yapmak yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Örneğin ekonomik bir mal olarak üretilen bir taşıtın maliyeti sadece onun etiket fiyatı değil, çevreye yaydığı karbon salınımlarının da hesaplanmasını gerektirmektedir. İnşa edilen bir otoyolun maliyeti sadece parasal yapım maliyetleri ile değil, asfalta dönüştürülen yeşil alandaki biyolojik çeşitliliğe verdiği zarar da dikkate alınarak hesaplanmalıdır. Yeşil bütçeleme ile hem çevresel değerlerin hem de parasal değerlerin korunduğu bir kaynak tahsisinin, sürdürülebilir bir toplum oluşturmada ne kadar önemli olduğu gözler önüne serilmektedir.

Yeşil bütçeleme sistemi klasik yıllık mali bütçeleme sistemi ile aynı yöntemleri kullanmakla birlikte yerel yönetimlerin belirlediği çevresel birtakım standartlarında bütçe hedefi olarak tanımlandığı spesifik bir bütçeleme tekniğidir. Ancak uygulamada geleneksel bütçe yapım süreçlerine benzer şekilde yeşil bütçelerinde, kent meclislerinden onay almak suretiyle yıllık bütçe uygulamasına dönüştüğü görülmektedir. Geleneksel bütçe sistemi ile yeşil bütçe sistemi arasındaki temel fark birinin ekonomik etkinliğe odaklanırken diğerinin sürdürülebilir etkinliğe yani, en az çevresel maliyetle en çok toplumsal refaha odaklanmasıdır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, yeşil bütçeleminin kamusal mal ve hizmetler üretilirken ortaya çıkacak çevresel etkileri parasal bir değerle ifade etme çabası yoktur. Bu sistemle, doğal kaynakların kullanımı ve tüketimi için fiziksel tanımlamalar veya değerler kullanılmaktadır. Böylelikle yeşil bütçeleme ile çevre kirliliğine yol açmadan (hava, su ve toprak), iklim dengesini bozmadan, ham madde kaynakları ve biyolojik çeşitliliğe zarar vermeden üretim faktörlerinin değerlendirilmesi, izlenmesi, raporlanması, kontrol edilmesi ve planlanması amaçlanmaktadır (Kılıçer, 2017a, s. 119).

Günümüzde kentleşmenin getirdiği en büyük tehlike, kentlerde yaşayan bireylerin hayat standartlarındaki yükselme ve teknolojik gelişmenin yol açtığı enerji ve doğal kaynakların aşırı tüketimi ve kontrolsüz karbon salınımindan doğan tehditlerdir. Nüfus artışlarının çoğu zaman kontrol altına alınamayışı ve çarpık kentleşme de karbon salınım oranlarında ciddi şekilde yükselmeye neden olmaktadır. Kent sınırlarının gittikçe büyümesi hem iklim koşullarının hem de tarımsal arazilerin bu durumdan olumsuz etkilenmelerine neden olmaktadır. Bu durum sadece ulusal düzeyde değil lokal düzeyde de çevresel politikalar üretme ve yerel bütçeleri buna göre dizayn etme zorunluluğunu doğurmuştur. Özellikle insanlık tarihi için önemli bir risk teşkil eden iklim değişikliği ve bunun getireceği olumsuzluklar ile ilgili olarak birçok kent yerel hizmet politikalarını ve bütçe kaynaklarını bu konuya yönlendirmiştir. İklim değişikliği ile ilgili mücadele yerel düzeyde karbon salınımlarının daha düşük oranlara çekilmesi konusuna odaklanmıştır. Bu çerçevede yerel düzeyde yerleşim, ulaşım, enerji ve atık gibi konuların karbon salınımlarının azaltılması bakımından yeniden ele alınması gerekmektedir. Enerji konusu kentlerde hem çevre hem de başlı başına iklim değişikliği ile ilgili üretilecek politikalarda başlıca sektörlerden birini oluşturmaktadır. Özellikle ulaşımında kullanılan enerji, çevre dostu bir yapıya dönüştürülürse (toplu taşıma ve bisikletle ulaşım vb.) bu durum kent ekonomisine de katkı sağlayacaktır.

Kentlerde karbon salınımlarını daha düşük düzeylere çekmek amacıyla alınacak önlemler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo1. Yerel Yönetimlerin Karbon Gazı Salınımını Azaltmaya Dönük Önlemler

Karbon Gazı Kaynağı	
Elektrik Kullanımı	*Belediye binaları ve tesislerinde (atık su arıtma tesislerinin kurulması) enerji tasarrufu sağlamaya yönelik yatırımlar yapılması *Trafik işaretleri ve sokak aydınlatmalarında güneş enerjisinin kullanılması *Güneş ve rüzgâr enerji kaynaklarının, elektrik üretiminde kullanımının özendirilmesi *Yeni bina yapımlarında aydınlatma ve ısı yalıtımı ile ilgili düzenlemeler yaparak enerji verimliliğinin yükseltilmesi, eski binalardaki enerji sistemlerin revize edilmesi
Isıtma ve Soğutma ile İlgili Yakıt Kullanımı	*Kent binaları ve yapılarının enerji tasarrufu sağlayacak faaliyetleri ve yalıtım çalışmalarının teşviki *Binaların yalıtımı konusunda çerçeve standartların ortaya konularak, uygulamaların denetim altına alınması *Kentin çevresel uyum ve iklim değişikliğine uygun yatay yapılanmasının teşviki ve yeşil binaların özendirilmesi *Binalarda elektrik sarfiyatının en aza indirilmesine dönük önlemler alınması, güneş enerjisi kaynağının kullanımının artırılması
Ulaşımda Yakıt Kullanımı	*Kent içi ulaşımın toplu taşıma ağlarına yönlendirilmesi, *Belediyenin sahip olduğu taşıma araçlarının çevre dostu bir yapıya dönüştürülmesi *Bisiklet yollarının artırılması *Kent planlaması ve yeni yerleşim birimleri yapılandırmalarında ulaşım ve mesafeyi kısıltacak düzenlemeler yapılması *Kent ulaşımında kullanılan araçların enerji sarfiyatı ve karbon salınımları açısından incelenmesi
Atık Yönetimi	*Geri dönüşüm ve yeniden kullanım sayesinde atıklarının azaltılabileceği konusunda vatandaşların bilgilendirilmesi *Katı atık depolama esnasında ortaya çıkan metan gazının değerlendirilmesi
Yanlış Tüketim Sonucu Oluşan Salınımlar	*Düzenli aralıklarla yapılacak denetim faaliyetleri ve uygulanacak cezai yaptırımlar *Özellikle erken yaş ve genç kuşağın çevre konusunda bilinç düzeyinin artırılmasına dönük eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi *Kentte yaşayan tüm hemşehrilerin sürdürülebilir kent refahı hakkında bilgilendirilerek “yeşil kent” bilincinin yerleştirilmesi

Kaynak: Talu, N, 2019, “Yerel İklim Eylem Planlaması Ve Türkiye Pratikleri”
http://www.iklimin.org/wp-content/uploads/egitimler/seri_10.pdf

Dünya üzerindeki pek çok kent yerel yönetimi, sürdürülebilir çevre ve iklim değişikliğine uygun eylem planları hazırlayarak geleneksel mali bütçeleri içinde bu politikalara gerekli kaynak tahsislerini gerçekleştirmektedir. Yeşil kent altyapılarının tesisi ile daha fazla ağaçlandırma, daha az betonlaşma ve daha az klima ile sürdürülebilir yeşil kent hedefine doğru ilerlemektedir. Sürdürülebilir çevreye duyarlı kentsel gelişim alanında başarılı yeşil bütçe projeleri birçok Avrupa kentinde ve kasabasında uygulanmıştır. Söz konusu kentlerden çevre odaklı yeşil bütçe uygulama örnekleri ele alınmıştır:

2. 1. Avusturya-Graz Belediyesi

Avusturya'nın Steiermark eyaletinin başkenti Graz, belediye binalarındaki ısıtma sistemlerini modernize ederek, kentteki karbon salınımlarını yarıya indirmek ve havadaki diğer zararlı maddelerin salınımlarını en az % 60 oranında azaltmak amacıyla kapsamlı bir program yürütmüştür. Proje 1991 yılından bu yana enerji tasarrufu hedefi ile devam ettirilmektedir. Kentlerin ve bölgelerin yerel Gündem 21 ve yerel iklimin korunması anlamında sürdürülebilir kalkınmaya katkısının ölçülmesinde ve diğer Avrupa Kentlerine enerji tasarrufu konusunda tecrübelerini aktarma konusunda Graz Belediyesi örneği, önemli bir örnek olarak kabul edilebilir. Avusturya hem ulusal hem yerel düzeyde 2002 yılından itibaren sürdürülebilir kalkınma konusunda da federal düzeyde gerekli politika düzenlemelerini yapmaya başlamış ve 2010 yılından itibaren de bunları gerçekleştirmeye başlamıştır. Graz Belediyesi de Sürdürülebilir Kalkınma Ajanda: 2030 hedefleri doğrultusunda çevre dostu belediyeçilik anlayışını sürdürecektir politikalar uygulamaya devam etmektedir (European Commission, 2019).

2. 2. İtalya-Bologna Belediyesi

Yaklaşık olarak 400.000 nüfuslu bir İtalyan kenti olan Bologna Kenti, uzun yıllardır sürdürülebilir kalkınmayı benimseyen iyi uygulama örneklerinden biri sayılmaktadır. Kent ICLEI'ye 1991 yılında üye olmuş ve 1993 yılında kentsel karbon salınımlarının azaltılması projesine katılmıştır. 1996'da Bologna, Aalborg'u Şartı'nı kabul ederek Yerel Gündem 21 sürecini başlatmıştır.

Bologna, 2000 yılından itibaren, çevresel sürdürülebilirliğin bölgesel planlamada göz önünde bulundurulması taahhüdünü içeren 20 numaralı Bölgesel Kanun'u yürürlüğe koymuştur. Bologna Belediyesi 2001 yılından itibaren Avrupa Komisyonunun LIFE programı tarafından fonlanan "Avrupa Yeşil Bütçe" projesi kapsamında yeşil bütçe sistemini uygulamaya koymuştur. 4 yıl süren başarılı uygulama döneminin ardından da AB'nin Asya'ya ihraç ettiği Çevreye Duyarlı Bütçe ASIA-URBS (2004-2007) programı tarafından finanse edilen başka bir proje konsorsiyumunun parçası olmuştur (Kılıçer, 2017a, s.121).

2. 3. İsveç-Växjö Belediyesi

Växjö, İsveç'in güney kuşağında bulunan ortalama 94.880 (Växjö Urban, 2021, s. 1) nüfusa sahip bir kenttir. Växjö Belediyesi çevreye duyarlı yeşil bütçe sistemini uygulayan ilk kentlerdendir. Fosil yakıtsız kullanır hâle gelme, çevreye duyarlı politikalarla kenti yönetme ve uzun vadede temiz enerji kaynaklarına yönelerek, uygulama sonuçlarını düzenli şekilde izleme konusunda irade göstermiş bir kent olarak önemli bir örnek teşkil etmiştir.

Çevre ile ilgili faaliyetlerinin çok uzun bir geçmişe dayandığı bilinen Växjö Belediyesi sürdürülebilir bir Växjö kenti ilkesinden yola çıkarak çevre politikaları geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. 1970'lerden bu yana kentin ciddi manada kirlenmiş akarsu ve gölleri bu yıkımdan kurtarmak için çaba sarf ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda kentte bulunan Trummen Gölü, su kalitesini iyileştirmek için temizlenen dünyanın ilk gölü olarak kabul edilir (Kılıçer, 2017b, s. 272).

2001 yılında Aalborg sözleşmesine imza koyan Växjö 'de, ekolojik dengeyle uyumlu yeşil bütçe, belediyenin geleneksel mali bütçe sistemiyle birleştirmiştir. Günümüzde, kentin mali bütçesi ve yeşil bütçesi düzenlenirken, aynı toplantılar sırasında ele alınmakta ve aynı mali belgelerde yer almaktadır. Tüketime ve atık konularına odaklanan canlı ekolojik sistem, su kaynakları ve doğa koruma konularına odaklanan temiz doğa ve fosil yakıtsız Växjö (ulaşım ve enerji konularına odaklanıyor) hedefleri ile karbon salınımlarını ekonomik büyümeden ayırarak, yeşil bütçe sistemini başarıyla uygulamaktadır (ICLEI, 2013, s. 141).

Parasal ve çevresel bütçelerin tam entegrasyonu, çevresel konulara ve girişimlere daha yüksek bir statü kazandırmış ve belediye meclis üyeleri arasında daha fazla çevresel farkındalığa yol açmıştır. Nihayetinde Växjö, eko-bütçe programı çerçevesinde, iddialı hedeflerine ulaşmak için yüksek enerji verimli binaların inşası gibi yenilikçi projeler üretip uygulamaktadır. 2003 yılında Växjö, yeşil bütçelemeyi kabul etmiştir. 2005 yılından itibaren yeşil bütçe hedefleri, geleneksel mali bütçe içine alındığı için yeşil bütçe çıktıları, mali bütçe çıktıları ile birleştirilerek aynı yıllık raporlarda izlenmeye başlanmıştır. Bu anlamda çevresel raporlama ile mali raporlama bütünleştirilmiştir. Ancak 2006 yılından itibaren "Çevre Programı" adı ile çevresel hedefler geleneksel mali bütçe içinde takip edilmeye başlanmıştır. Böylece uzun dönemde gerçekleşmesi beklenen hedeflere kısa dönemli ara hedefler belirlenerek, bu hedeflerin başarılabilmesi için aktif eylem planları hazırlanmış ve daha somut şekilde çevresel politikalar uygulamaya konulmuştur (Kılıçer, 2017b, s. 289).

2. 4. Filipinler-Tubigon Belediyesi

Tubigon yaklaşık 48.000 nüfuslu bir sahil kasabasıdır (PGBH, 2020, s.1). Tubigon kentinin ekonomisi, başta balıkçılık olmak üzere tarım, hayvancılık ve turizm faaliyetlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla bu çevresel kaynak zenginliğine dayalı sermaye, söz konusu geçim kaynaklarının da aşırı kullanımı dolayısıyla çeşitli çevresel risklerle karşı karşıyadır.

Tubigon Belediyesi, 2005 yılı eko-bütçe projesinde yer almış, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen Realizing Dreams projesine (2010) ortak olan Bohol'daki altı pilot belediyeden biri olarak seçilmiştir. Dreams projesi, yerel yönetimin kapasitesini artırmak için Yoksulluk Veri Tabanı İzleme Sistemi (Poverty Data-Base Monitoring System-PDMS) ve eko-bütçe araçlarını entegre ederek çevre yönetimi ve yoksulluğun azaltılmasını hedeflemektedir. İlk hane halkı yoksulluğu anketi 2004'te yapılmış ardından 2007 ve 2010'da yeniden anketler uygulanmıştır. Yerel yönetim birimi veri tabanını her üç yılda bir güncellemeyi hedeflemektedir. Belediye tarafından kullanılan diğer bir yönetim aracı, çevre yönetimi için bir araçtır. Tubigon, 2006 yılından bu yana, Çevresel Ana Bütçelerinin ilerlemesini hedeflerini yıllık olarak gözden geçirerek uygulamaya ve izlemeye devam etmektedir (ICLEI, 2013, s.106-107).

Bu arka plana karşı, 2005 yılında belediye, ICLEI ağı tarafından tasarlanan ve yerel doğal kaynak tüketimini yönetmeye yönelik bir sistem olarak şehrin gelişim stratejileri ve hedeflerini bilgilendirebilen eko-bütçe çerçeve aracını benimsemiştir. Amaç, nüfusun bir kesiminin savunmasızlığını azaltmak ve hem yaşam standartlarını hem de temel kentsel hizmetlere erişimlerini iyileştirmektir. Mevcut kamusal çevre girişimlerinin etkisini tanımlayarak, bu "çevre bütçesi" izleme ve değerlendirmeyi (nitel ve nicel göstergeler) kolaylaştırır ve özellikle bu girişimlerin şehrin yıllık bütçesine entegre edilmesini sağlar (CITEGO, 2012, s.1-7).

2.5. Hindistan-Guntur Belediyesi

Guntur, Hindistan'ın güneyindeki Andhra Pradesh eyaletinin dördüncü büyük kentidir. İlçe merkezi olarak hizmet veren kentin 600.000'in üzerinde nüfusu vardır. Guntur Belediyesi yeşil bütçe sistemini beş ana çevre sorunu (su kalitesi, su miktarı, yeşil kent, atık yönetimi, hava kalitesi) için belirlenen göstergeler ve hedefler üzerinden yürütmektedir.

Hava kirliliği, Guntur'da büyüyen bir çevre sorunudur. Guntur Belediyesi'nde geleneksel mali bütçe tarafından izlenen çevre hedefleri aşağıdaki şekliyle sıralanabilir (ICLEI, 2013, s.126):

- Su Kalitesi/Miktarı: İzlenen parametre sayısında ve izleme sıklığında artış, kişi başına artan içme suyu arzı ve yağmur suyu toplama sistemi kullanan artan hane sayısı,
- Atık Yönetimi: Kentte artan atık toplama ve atık ayrıştırma yüzdesi,
- Çevre/Yeşil Alan Kapsamı: Yeşil alanların toplam yüzey kapsamındaki artış, bitkilerin hayatta kalma oranlarına sahip plantasyonu, kentteki gölet ve park sayısında artış ve kent biyolojik çeşitlilik envanterinin geliştirilmesi,
- Sağlık (Gecekondu gelişimi), geliştirilen gecekondu sayısındaki artış,
- Enerji: Parklarda güneş ışığı ve sokaklarda LED ışıklar ile enerji tasarrufu,
- Eğitim: Devlet okullarıyla ilgili yıllık göstergelerde yüzde artış.

Yerel idareler yeşil bütçeleme kapsamında söz konusu göstergeler için kısa vadeli ve uzun vadeli hedefler belirlemektedir. Ve belirlenen bu hedefler çerçevesinde uygulanan politika sonuçları bütçe raporları aracılığı ile izlenmektedir.

2.6. Türkiye-Kadıköy Belediyesi

Ülkemizde en güncel verilerle 30 büyükşehir, 51 il belediyesi ile birlikte toplam 1390 belediye bulunmaktadır. Ülke nüfusumuzun yaklaşık % 92'sinin büyükşehir, il ve ilçe merkezlerinde ikamet ettiği ve büyükşehir belediyelerinin toplam belediye nüfusuna oranının % 85'ler düzeyinde olduğu bilgisine dayalı olarak kentsel çevre yönetiminin ne denli önemli bir konu olduğuna dikkat çekmek önem taşır. Bu bağlamda başta Erzurum ve Samsun illerinde 2006-2008 yılları arasında "Kentsel Çevre Yönetim Planları" hazırlanmış ve AB'ye üyelik sürecinde "AB Çevre Müktesebatının Uygulanması için Yerel ve Bölgesel Düzeydeki Çevre Otoritelerinin Kapasitelerinin Güçlendirilmesi" projesi uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda kent yönetimi birimlerine (valilikler ve belediyeler) kurumsal kapasitelerini geliştirme eğitimleri verilmiş ve Erzurum ile Samsun illerinin kentsel çevre yönetimi planları hazırlanmıştır. Bu planlar hazırlanırken, AB'nin Kentsel Çevre Tematik Stratejisi'nin ana unsurları olan; sürdürülebilir kentsel yönetim, kentsel ulaşım, kentsel tasarım ve kentsel inşaat alanları konusunda iklim değişikliklerine de duyarlı projeler üretilmesi konularına dikkat çekilmiştir. Daha sonra 2009 yılında Çanakkale ilinde ülkemizin yerel düzeydeki ilk iklim eylem planı hazırlanmıştır. Planda ilin ulaşım, enerji, atık, bina sektörlerinde karbon salınımının azaltılması, yenilenebilir enerji, iklim değişikliğinin etkileri için önlemler, yeşil ortamın korunması, su yönetimi, tarım ve gıda güvenliği, tüketimin azaltılması, vb. politikalar, projeler, sorumlu kuruluşlar ve hedefler belirlenmiştir ancak bunlarla ilgili maliyetlendirme ve bütçeleme çalışmaları yapılmamıştır (Talu, 2019, s. 60-65).

İstanbul şehrine bağlı bir ilçe olan ve yaklaşık 450.000 nüfusa sahip Kadıköy Belediyesi 2020 yılı sonuna kadar karbon salınımlarında ve enerji tüketiminde yüzde 20 azalma sağlamayı hedefleyen bir "Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı" hazırlamak için Boğaziçi Üniversitesi ile işbirliği yapmıştır. İlgili belediye, bir dizi bina, aydınlatma, ulaşım ve sosyal farkındalık projelerinde de yer almıştır. Bu projeler, belediye birimleri ve hizmetlerindeki zararlı gazların salınımlarını azaltma çabaları ile bağlantılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 2016 yılına gelindiğinde bu çabalar, 2010 seviyelerine göre salınımlarda yaklaşık % 15'lik bir azalma ile sonuçlanmıştır. Bunun yanında Kadıköy Belediyesi, yakın zamanda Avrupa Birliği fonlarıyla "Entegre ve Katılımcı İklim Eylemi" projesini başlatmıştır. Bu proje, Sürdürülebilir Enerji Eylem Planını, Sürdürülebilir Enerji ve İklim Değişikliği Eylem Planı olacak şekilde genişletmektedir. İklim eylemine katılımcı ve bütüncül bir yaklaşım uygulamakla birlikte, Paris Anlaşması'na uygun olarak salınım azaltma hedeflerini revize etmek için de önlemleri kapsamaktadır (ICLEI, 2019, s. 1).

ICLEI, yerel ve bölgesel hükümetler için sürdürülebilir kamu alımları yoluyla yeşil ekonomiyi teşvik etmek, fosil yakıtızsız enerji dönüşümünü desteklemek, düşük salınlı, iklim dirençli, çevre dostu kalkınma stratejileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece çevresel sürdürülebilirliği yerel düzeyden küresel düzeye taşımayı hedeflemektedir. Bu kapsamda Türkiye' de ICLEI kapsamında halen faaliyet gösteren belediyeler Tablo 2.'de sıralanmıştır (ICLEI, 2020c, s. 1).

Tablo 2. ICLEI'ye Kayıtlı Türkiye'deki İller ve Belediyeleri

İller	İlçe Belediyeler
İstanbul	Kadıköy Belediyesi
	Şişli Belediyesi
	Kartal Belediyesi
İzmir	İzmir Büyükşehir Belediyesi
	Seferihisar Belediyesi
	Karşıyaka Belediyesi
Eskişehir	Tepebaşı Belediyesi
Ankara	Çankaya Belediyesi
Konya	Konya Büyükşehir Belediyesi
Rize	Fındıklı
Gaziantep	Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

Kaynak ICLEI, 2020

Türkiye'de belediye yönetimleri, iklim değişikliği ile ilgili ulus-üstü yerel yönetim ağ-bağlarına üye olarak bu alandaki faaliyetlerini geliştirmeye başlamıştır. Bu kuruluşlardan öne çıkanlar: AB Belediye Başkanları Sözleşmesi (COMs), yenilenen “İklim ve Enerji için Küresel Belediye Başkanları Sözleşmesi (Global Covenant of Mayors for Climate & Energy)”, C40, ICLEI ve Eurocities Ağı'dır. Konya Büyükşehir Belediyesi bu konuda ilk olup, 2007 yılında Dünya Belediye Başkanları İklim Değişikliği Konseyi'ne (WMCCC) üye olmuş ve yerel iklim eylem planlamasında öncü adımlar atmıştır. Avrupa kentlerinin sürdürülebilirlik normlarına kavuşturması için çalışan başka ulus-üstü kent oluşumu da “Eurocities Ağı”dır. Türkiye, AB üyesi olmadığı için Eurocities Ağı'nda “tam üye” statüsünde yer almamakla birlikte, tanımlanmış farklı statülerde katılım sağlayabilmektedir. Örneğin; İstanbul, İzmir, Bursa ve Şanlıurfa Eurocities Ağı'nın “ortak üyelik”; Beyoğlu ve Bakırköy “ortak katılımcılar” ve belediyecilik sektöründe bir Türk bilişim firması olan Sampaş Akıllı Kentler Bilişim ve İletişim Şirketi de “ortak iş katılımcıları” statüsündeki Eurocities Ağı üyeleridir (Talu, 2019, s. 64).

SONUÇ

Hızlı nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşmeye bağlı olarak çevre kirliliği de artmaktadır. Çevre kendini yenileyemediği için çevre sorunlarıyla mücadele için spesifik çözüm arayışlarına girilmiştir. Bu bağlamda çağımızda sürdürülebilir kalkınma kavramı gündeme gelmiştir. Yerel çevresel sürdürülebilirlik sağlayabilen yeşil bütçeler, ilk olarak 1994 yılında düzenlenen Birinci Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar Konferansı'nda ele alınmış ve ICLEI tarafından geliştirilmiştir. Yeşil bütçeleme, hem çevresel değerlerin hem de parasal değerlerin birlikte çalışmasına izin veren sistemli ve sürdürülebilir bir çevre yönetim sistemidir.

Devletlerin kamu mali yönetimlerinin en temel belgelerinden olan bütçeler, vatandaşların ihtiyaç duydukları kamusal mal ve hizmet tercihlerinin belirlenmesi ve önceliklendirilmesi açısından en temel politika belgeleri olarak kabul edilirler. Sadece bir icra aracı olarak değil yönetim sistemine bir müdahale aracı olarak da önem taşıyan bütçeler çevreye duyarlı bir anlayış içinde tanzim edildiklerinde, sınırlı oldukları kabul edilen üretim kaynaklarının en rasyonel biçimde kullanımına da hizmet ederler. Demokratik ülkelerde hükümetlerin sosyal seçim sistemi ile kendilerine bahsedilmiş en önemli yetki olan yürütme yetkisini kullanmada bütçeler çok önemli bir mali belge niteliği taşırlar. Bu bağlamda bütçelerin kamu harcamaları açısından irdelendiğinde çevreye duyarlı biçimde hazırlanması, ekolojik dengeye dost faaliyetlerin sübvansiyonlarla desteklenmesi ya da tam tersi faaliyetlere bütçeden ödenek tahsislerinin engellenmesi yolları ile sürdürülebilir kalkınma hedefinin önü açılabilir.

Yerel yönetimler için de sistemli ve sürdürülebilir bir yöntem olarak geliştirilen yeşil bütçeler, dünya üzerinde farklı ülkelerde farklı şekilde uygulama alanı bulmuştur. Bu ülkelerdeki çevresel bütçe raporlarına ve değerlendirme sonuçlarına bakıldığında zaman sistemin düzgün bir şekilde işlediği görülmektedir.

Geleneksel mali bütçelerin gelir ve harcama kalemlerinde yapılan düzenlemelerle çevreyle uyumlu ve sürdürülebilir bütçeler hazırlamanın önem arz ettiği günümüzde birçok yerel yönetimin çevre hedeflerini yerel düzeyden küresel düzeye taşımaktadır. Bu bağlamda uluslar üstü birtakım birliklerinde yönlendirmesi ile sistemin her geçen gün kendini yenilemekte ve geliştirmekte olduğu gözlemlenmektedir. Yeşil bütçeleme uygulama örnekleri ve sonuçları da dikkate alınarak yaygınlaştırılması gelecek nesillerin yararına olacaktır. Yeşil bütçeleme uygulanırken aynı zamanda kent planlama, ulaşım ve kalkınma planlarına da sürdürülebilirlik dâhil edilerek kentleşmede daha duyarlı bir noktaya ulaşılabilmektedir. Bunlara ek olarak toplu taşıma, yenilenebilir enerji ve gıda üretimi de çevreyi en çok etkileyen konulardandır. Yerel yönetimlerde başta iklim değişikliği ile mücadele olmak üzere çevresel her türlü başlık sağlıklı bir şekilde ele alınarak yeşil bütçeler geleneksel mali

bütçeler ile bütünleştirilebilir. Uygulamanın daha etkin olabilmesi için ise faaliyetlere yerel örgütler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar da dâhil edilerek sistem daha etkili ve sürdürülebilir kılınabilir.

KAYNAKLAR

- CITEGO (2012). http://www.citego.org/bdf_fiche-document-849_en.html
- Clark, G. (2002). The agricultural revolution and the industrial revolution: England, 1500-1912. *Department of Economics, University of California, Davis, CA 95616*.
- C40 Cities Climate Leadership Group (2018). *Consumption-based ghg emission Of C40 cities*. <https://Www.C40.Org/Researches/Consumption-Based-Emissions>
- Çelebioğlu, F. (2011). Küresel ekonomik sistemde sürdürülebilir kalkınma. H. Altay, A. Şen (Eds.), *Küresel ekonomik sorunlar ve çözüm önerileri* [s.77-100]. Detay Yayıncılık.
- Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A survey. *Ecological Economics*, 49(4), 431-455. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2004.02.011>
- European Commisison (2019). *The EU environmental implementation review 2019 Country report of Austria*. https://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_at_en.pdf
- Grossman G. & Krueger A. (1994). Economic growth and the environment. *NBER Working Paper, No. 4634*. <https://www.nber.org/papers/w4634>
- Huwart, JY & Verdier, L. (2013). *Economic globalisation: Origins and consequences*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264111905-8-en>
- ICLEI (2013). *Managing environment and poverty in Asian cities: An ecobudget guidance*. https://iclei-europe.org/fileadmin/templates/iclei-europe/lib/projects/tools/push_project_file.php?uid
- ICLEI (2019). *Kadıköy (Türkiye)*. <https://iclei-europe.org/member-in-the-spotlight/previous/kadikoy-turkey/>
- ICLEI (2020a). *About us*. https://iclei.org/en/About_ICLEI_2.html
- ICLEI (2020b). *Our ways, our approach*. https://iclei.org/en/our_approach.html
- ICLEI (2020c). *Members*. <https://iclei-europe.org/our-members/>
- Kılıçer, E. (2017a). Çevreye duyarlı bütçeleme sistemi: Bologna örneği. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 67: 117-139
- Kılıçer, E. (2017b). Çevreye duyarlı bütçeleme sistemi: Vaxjö örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı: 3*: 269-289.
- OECD (2017a). *Paris collaboration on green budgeting*. <https://www.oecd.org/environment/green-budgeting/>
- OECD (2017b). *Directorate gender budgeting in OECD countries*. <http://www.oecd.org/gender/Gender-Budgeting-in-OECD-countries.pdf>
- OECD (2020). *Green budgeting framework: Highlights*. <http://www.oecd.org/environment/green-budgeting/OECD-Green-Budgeting-Framework-Highlights.pdf>
- PGBH (2020). <https://bohol.gov.ph/tubigon/>

SCP (2020). *Sustainable cities platform*. <https://sustainablecities.eu/sustainable-cities-platform/>

Talu, N. (2019). Yerel iklim eylem planlaması ve Türkiye pratikleri. *İklim Değişiklikleri Eğitim Modülleri Serisi-10*. http://www.iklimin.org/wp-content/uploads/egitimler/seri_10.pdf

UNDP (2020). *Human development report 2015work for human development*. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf

UNFCCC (2020). *What is the Kyoto Protocol?*. https://unfccc.int/kyoto_protocol

UNPF (2015). *Sustainable cities and communities*. <https://Www.Unfpa.Org/Sdg>

Växjö Urban (2019). <https://ugeo.urbistat.com/AdminStat/en/se/demografia/popolazione/vaxjo/20367137/4>

WCED (1987). *World comission on environment and development*. https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/152/WCED_v17_doc149.pdf

2003 SONRASI IRAK TÜRKLERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ

Ziya ABBAS¹

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.778843

Makale Geçmişi:

Geliş 10.08.2020

Düzeltilme 18.06.2021

Kabul 30.06.2021

Anahtar Kelimeler:

Irak,

Irak Türkleri,

Türkmenler,

Ortadoğu.

ÖZ

Yüzyıllardır Irak coğrafyasında yaşayan Türkmenler İngilizlerin Irak'ı işgal etmesiyle birlikte geri plana itilmiştir. Ülkedeki yöneticiler tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve her türlü baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalmıştır. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinin ardından Türkmenler için yeni bir umut ışığı belirmiş olsa da ABD eliyle yeniden yapılandırılan Irak'ta Türkmenlere yine rol biçilmemiştir. 2003 sonrası Irak'ta yeniden oluşturulan siyasi süreçteki dengeler ve etnik-dini ayrılmalar da Türkmenleri olumsuz etkilemiştir. Nitekim Irak siyasetinde doğrudan rol alamayan Türkmenler bu süreçte ülke siyasetinde hâkim grupların yanında yer almaya başlamıştır. Bu ise Türkmenlerin bölünmesine ve ülke siyasetinde etkisizleşmesine yol açmıştır. Bu Çalışma Türkmenlerin hukuki statüsünü ele almıştır. Çalışmada Türkmenlerin 2003 öncesi hukuki durumuna değinilmiştir. 2003'ten sonra Irak'ta yeniden yapılandırılan siyasi süreçte Irak Türkmenlerinin hukuki statüsü ikinci başlıkta ele alınmıştır. Daha sonrasında bu statünün Türkmenler üzerindeki etkisi ve yansımaları değerlendirilmiştir. Çalışma sürecinde Araştırma merkezlerinin Türkmenler hakkında yaptıkları çalışmalarının yanı sıra, Akademisyenlerin çalışmaları, basın yayın organları ve saha çalışması sırasında bölgeden elde edilen bilgiler araştırma literatürünün önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Bununla beraber 2003 sonrasında oluşturulan yeni süreçte Irak'ta çıkarılan yasa ve yönetmelikler başta olmak üzere Arapça ve Türkçe birçok kaynaktan yararlanılmıştır.

THE LEGAL STATUS OF IRAQI TURKS AFTER 2003

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.778843

Article History:

Received 10.08.2020

Revised 18.06.2021

Accepted 30.06.2021

Keywords:

Iraq,

Iraqi Turks,

Turkmens,

Middle East.

ABSTRACT

Turkmens who have been living in Iraqi geography for centuries were pushed into the background with the British invasion of Iraq. Turkmens were perceived as a threat by the rulers in the country and were exposed to all kinds of pressure and assimilation policies. Even though a new light of hope appeared for the Turkmen after the USA invaded Iraq in 2003, the Turkmens were not given a role in Iraq, which was restructured by the USA. The balances and ethnic-religious divisions in the political process which re-established in Iraq after 2003 also negatively affected the Turkmen. As a matter of fact, the Turkmens, who could not take a direct role in Iraqi politics, started to take sides with the dominant groups in the country's politics in this process. This has caused Turkmen to be divided and neutralized in the country's politics. This study deals with the Legal Status of Iraqi Turkmens. The legal situation of Turkmens before 2003 was examined in this study. The legal status of Iraqi Turkmens in the political process restructured in Iraq after 2003 has been discussed in the second heading afterwards, the effects and reflections of this status on Turkmen were evaluated. In addition to the studies done by the research centers about the Turkmen during the study process, the information obtained from the region during the studies of academicians, press organs and field work constituted an important part of the research literature. However, in the new process created after 2003, many sources of Arabic and Turkish were utilized, especially the laws and regulations enacted in Iraq.

¹ Dr. Öğr. Üyesi. Aksaray Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ziyaabbas@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3701-1400. Alıntılanmak için/Cite as: Abbas, Z. (2021), 2003 Sonrası Irak Türklerinin Hukuki Statüsü, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 74-86.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşında mağlup olan Osmanlı Irak'tan çekilmiştir. Mart 1917'de Bağdat'ı işgal eden İngiltere Kasım 1918'de Irak'ı mandası altına aldığını ilan etmiştir. Bölgenin kaderi büyük oranda 1920'de gerçekleştirilen San Remo ve Paris Konferanslarında belirlenmiştir. Musul Meselesi ise Lozan Antlaşması'nda çözüme kavuşmamıştır. Zira İngiltere, zengin petrol yataklarına sahip olan Musul'u Türkiye'ye bırakmak istememiştir. Musul Meselesinin çözümü için Türkiye ile İngiltere arasında 19 Mayıs 1924'te başlayan müzakereler sonuç vermemiştir. Taraflar, çözüm için, Milletler Cemiyetine, gitmiştir. Sonuçta Milletler Cemiyeti'nin güçlü üyesi olan İngiltere'nin baskısıyla Musul, İngiltere'nin mandası altındaki Irak'a bırakılmıştır. Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne üye değildi. Bu kararı da kabul etmemiştir. Fakat 1925'te patlak veren Şeyh Sait İsyanı, Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Bunun neticesinde Türkiye ile İngiltere arasında 5 Haziran 1926'da Ankara Antlaşması imzalanmıştır.

Anlaşmayla Musul ve çevresi İngiliz mandası altındaki Irak'a bırakılmıştır. Karşılığında Irak hükümeti Musul'dan çıkarılan petrol gelirlerinin %10'unu 25 yıl süre ile Türkiye'ye verecekti (Güngör, 2014, s. 15). Bu Musul Meselesi'nin Türkiye için, uzunca bir süreliğine kapandığı anlamına gelmekle birlikte Irak Türkmenlerini zor günlerin beklediğinin habercisiydi. Başka bir ifadeyle Ankara Anlaşması, 4 asır boyunca Irak topraklarında yönetici sınıfı olan Türkmenlerin kaderini derinden etkilemiştir. Bundan sonraki yaklaşık 80 yıllık süreçte Türkmenler her türlü baskı, sindirme ve asimilasyon politikasına maruz kalmıştır.

1921-2003 Irak Türklerinin Hukuki Statüsü

1921 yılında Irak kraliyetin kurulmasıyla birlikte İngiliz manda idaresi temsilcisi Percy Cox başkanlığında bir anayasa taslağı hazırlanmıştır. 1924 yılında kurucu meclise getirilen taslak metin detaylandırılarak, 123 maddelik bir anayasa hâlini almıştır. Taslak 10 Temmuz 1924 tarihinde kurucu meclis tarafından onaylanmıştır. Ancak petrolün paylaşımı ve Türkiye-Irak sınırının henüz tam olarak belirlenmemiş olmasından dolayı bu metin uzun süre kamuoyuna açıklanmamıştır. Anayasa 21 Mart 1925'te Kral I. Faysal tarafından onaylanınca halka açıklanmıştır (Silleli, 2005, s. 43).

Irak'ın ilk anayasası olan 1925 anayasasıdır. Irak'ta 1921-1958 yılları arasında süren krallık döneminde kabul edilen veya tadil edilen anayasalarında, Türkmenler dâhil, Araplar dışında, diğer etnik kesimlerle ilgili hiçbir hükme yer verilmemiştir (Demirel, 2000, s. 28). Ancak, 1925 Anayasası'nın 6. maddesinde "Iraklılar arasında, dilleri, ırkları veya inançları ne olursa olsun kanun karşısında sahip oldukları haklar bakımından fark gözetilemez" ifadesine yer verilerek Irak'taki farklı dil, ırk ve inançların varlığı kabul edilmiş ve eşit olduklarının altı çizilmiştir. Söz konusu anayasanın 16. maddesindeki "üyelerin eğitimi sağlamak üzere, bu eğitimin kanunun düzenleyeceği genel programlara uygun olması şartı ile okullar açmak ve idare etmek çeşitli toplulukların hakkıdır" ifadesi ülkedeki etnik ve dinî kesimlere okullar açma ve idare etme hakkı verilmiştir (Demirci, 1989, s. 54). Kayda değer reformlar olmamakla birlikte 1925 anayasası kraliyetin devrilmesine kadar yürürlükte kalmıştır.

3 Ekim 1932 tarihinde İngiliz mandası sona ererken Irak Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Manda rejiminin sona ermesi ve Irak'ın, Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi münasebetiyle 30 Mayıs 1932 tarihinde Irak Başbakanı Nuri Said, bir deklarasyon yayımlamıştır (Turan, 1996, s. 27). Bu deklarasyon Irak'ta Türkmenlerin varlığını kabul eden ilk resmî açıklama olmasının yanı sıra Türkmenlere geniş haklar da tanımıştır.

I. bölümünün 4. ve 5. maddesinde, Irak'taki Türkmen, Kürt, ırk, dil ve din azınlıklarının medeni hakları ve seçimlerde adil bir şekilde temsil edilebilmeleri kabul edilmiştir. Bununla birlikte aynı bölümün 8. ve 9. maddesi ana dilleriyle eğitim öğretim yapabilme, vakıf ve benzeri kurumlar kurup yaşatabilme, basın yayın faaliyetlerinde bulunabilme serbestliği, mahkemelerde kendi dillerini kullanabilmeleri, Türkmenlerin ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde bu dillerin de Arapçanın yanı sıra resmî dil olarak tanınması taahhüt edilmiştir. 10. maddede ise deklarasyonda yer alan hükümlerin Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında olduğu ifade edilmiştir. Ancak, Irak, iç hukukunda bu deklarasyonda aykırı düzenlemeler yapılmış ve Türk varlığı görmezden gelinmiştir. Başka bir ifadeyle Türkmenlere tanınan bu haklar, her ne kadar güvence altına alınmış gibi görünse de uygulamada büyük sıkıntılar yaşanmıştır (Terzioğlu, 2006, s. 163). Nitekim Türkler üzerinde Arap bilincini yerleştirmek ve asimile etmek için Irak hükümetleri çeşitli politikalar benimsemiştir. Örneğin, Irak Hükümeti 1930-1931 eğitim-öğretim yılında, Kerkük şehir merkezi dışındaki ilkokullarda Türkçe öğretimi yasaklanmıştır. Kerkük'te Türkçe eğitime yer verilen birkaç okulda ise Türkçe; yabancı bir dil gibi, haftada bir saate indirilmiştir (Saatçi, 1996, s. 204). 1937 yılında Bağdat Yönetimi bunu da kaldırmıştır. Ayrıca, "Türk asıllı memurların Türk bölgeleri dışında çalıştırılmaları, Kerkük ve çevresinde Arap ve Kürt kökenli memur, asker, polis ve jandarmaların kullanılması ısrarla uygulanmıştır". Bununla birlikte Türkmenlerin

yardımlaşma ve sosyal dernekler kurmalarına izin verilmemiştir. Türkmenlerin en yoğun yerleşme merkezi olması sebebiyle Kerkük, yönetimin en çok baskı uyguladığı bir şehir hâline gelmiştir. Hükümet, bu dönemde Türkmen memur ve öğretmenlerini, sistematik biçimde güney Irak bölgesine göndermiştir. Bu uygulamalar 1936 ve 1941 yıllarında da tekrarlanmış ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir (Demirel, 2000, s. 28-31).

14 Temmuz 1958'de Albay Abdülkerim Kasım liderliğinde yapılan darbeyle kraliyetin devrilmesi ile cumhuriyetin ilan edilmesi Türkmenler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Nitekim 27 Temmuz 1958 tarihli Geçici Anayasa Kürt varlığını kabul ederken Türkmenlerden hiç bahsetmemiştir. Ancak isim vermeden azınlıkların haklarının güvence altında olduğu ifade edilmiştir (Terzioğlu, 2006, s. 164). Dolayısıyla bu dönemde Türkmenlere kendi dillerinde eğitim ve yayın yapma hakkı tanınmıştır. 1 Şubat 1959'da Bağdat Radyosu'nun Türkmençe kısmında Türkmen radyosu Türkçe yayın hayatına başlamıştır. 7 Mayıs 1960'ta Türkmen Kardeşlik Kulübü'nün kurulmasına izin verilmiştir. Türkmen Kardeşlik Kulübünün kurulmasıyla Türkmenler sosyal ve kültürel faaliyetlerini organize etme imkânını elde etmiştir (Bağbozan, 2007, s. 52). Ancak Kasım hükümeti, kısa sürede Türkmenlere yönelik uyguladığı politikaları tekrar gözden geçirmiş ve verilen hakları geri almıştır. (Silleli, 2005, s.125-126).

1963-1968 yılları arasındaki Arif Kardeşler dönemi Türkmenler için pek farklı olmamıştır. Türkmenler, Türkçe eğitimi ve birçok sosyal haktan mahrum bırakılmıştır. Ancak önceki dönemlere kıyasla daha iyi bir muamele görmüştür. 1966 yılında Şakir Sabır Zabıt tarafından Türkçe ve Arapça "Irak" isimli haftalık bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerde sosyal ve kültürel etkinlikler artmıştır. Bu dönemde ilk defa Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi mezunu ve bir Türkmen olan Dr. Nizamettin Arif atanmıştır. Kardeşlik dergisine eski Türkçe'nin yanı sıra yeni Türk Alfabesi ile Türkçe bölüm eklenmiştir. Bir gurup Türk aydını 1968 başlarında İçişleri Bakanlığına müracaat ederek Türkmen Kardeşlik Ocağı doğrultusunda Kerkük'te "Kerkük Kültür Kulübü" isminde bir dernek kurmak için onay istemişlerdir. Ancak 17 Temmuz 1968'de iktidara gelen Arap sosyalist Baas Partisi söz konusu başvuruyu reddetmiştir.

Baas Partisi döneminde Türkmenler sistematik baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalmıştır. 1972 yılından itibaren okullarda Türkçe eğitim ile Irak'ta Türk medyası yasaklamıştır. Bununla birlikte 1980'li yıllarda Türkçe'nin günlük hayatta kullanılması da yasaklamıştır. 1973 yılındaki Geçici Anayasa ve 1990 yılındaki Anayasa'da Türkmenler için herhangi bir maddeye yer verilmemiştir. 1990 anayasasında Irak halkının sadece Arap ve Kürtlerden oluştuğu belirtilmiştir. Bu durum 2003 yılına kadar devam etmiştir (Hasan, 2007, s. 87).

2003'ten Sonra Irak Türklerinin Hukuki Statüsü

2003 sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde Geçiş Dönemi Irak Devlet Yönetim Yasası (GDİDYY) çıkarılmıştır. İlk anayasa konumunda olan GDİDYY'nin 53. maddesinin (A) bendi ile 58. maddesi Türkmenler için büyük önem taşımıştır (Hasan, 2007, s. 87). Yasanın 53. maddesinin (C) bendinde, Kerkük'ün özerkliği saklı tutuluyordu. Bu maddede,

Bağdat ve Kerkük hariç olmak üzere, Kürdistan bölgesi dışında bulunan ve sayıları üçü aşmayan herhangi bir vilayetler gurubu, kendi aralarında bir bölge oluşturma hakkına sahip olacaklardır. Bu tür bölgelerin oluşturulmasına ilişkin mekanizmalar Irak Geçiş Dönemi Hükümeti tarafından önerilecek ve incelenerek yasa haline dönüştürülmek üzere, seçimle oluşturulacak Ulusal Meclis'e sunulacaktır. Belli bir bölgenin oluşturulmasına yönelik öneri getiren her türlü yasanın, ulusal meclis tarafından onaylanmasına ilaveten ilgili vilayetlerin halkının katılacağı bir referandum sonucunda kabul görmesi gerekmektedir

ifadesi gereği Kerkük ve Bağdat hariç, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi sınırları dışındaki diğer iller de kendi aralarında bölge oluşturabilirdi.

Türkmenlerin beklentilerinin aksine GDİDYY'nin 53. maddesinde yer alan Kerkük'ün herhangi bir bölgeye katılamayacağı ifadesine yeni anayasada yer verilmemiştir. Bu ise Kerkük'ün "Kürt federal Bölgesi"ne dâhil edilmesini kolaylaştıracak şekilde uygulanabileceği için endişeleri arttırmıştır. Başka bir ifadeyle bu konuda hayal kırıklığı yaşayan Türkmenler, bu maddenin özel olarak korunmadığı durumunda, Kerkük'ün tüm Irak'ın ortak ve özel bir simgesi olmasını sağlayan özerk statüsünün de ortadan kalkacağını savunmuştur (Çetinsaya & Özhan, 2009, s. 52). Daha sonra kalıcı anayasanın 140. maddesi olan Anayasa taslağının 138. maddesinde "Yeni Irak Hükümeti kurulduktan sonra Geçici İdari Yasa ve ekini teşkil eden belgeler 53/A ve 58. madde dışında iptal edilir" ifadesiyle GDİDYY'nin Kerkük ile ilgili 58. maddesinin tüm fıkralarının gereğinin yerine getirilmesi şartı da kabul edilmiştir. 58/A-3'e göre, bölgelerinden zorla göç ettirilen ve iş imkânı verilmeyen insanlara

hükümet tarafından iş sağlanacaktır. Buna göre, Saddam Hüseyin döneminde göç ettirilen tüm Kerküklüler, kurulacak komisyonlar aracılığıyla ya eski yerlerine geri dönecek ya da kendilerine tazminat ödenecektir. 58/A-4'e göre ise, 2003'ten önce uygulanan etnik düzeltme politikası çerçevesinde, farklı yöntemlerle resmî kayıtlarda etnik kimliklerini değiştirmeye zorlanan vatandaşlar, gerçek etnik kimliklerini resmî kayıtlarda yeniden yazdırabileceklerdi.

GDIDYY'nin 58/B fıkrasında ise, eski rejim döneminde siyasi amaçlar doğrultusunda bazı illerin sınırlarında yapılan düzenlemeler ele alınmıştır. Bu maddede söz konusu sorunun giderilmesi için alternatifler sunulmuştur. 58. maddenin uygulanması yeni yönetimin sorumluluklarından biriydi. Bu maddeye göre, demografik yapının normalleştirilmesi, nüfus sayımı ve Kerkük ile tartışmalı bölgelerin geleceği, en geç 31 Aralık 2007'de yapılacak bir referandumla belirlenecekti. (Hasan, 2007, s. 88).

Kalıcı anayasa taslağı 15 Ekim 2005 tarihinde referanduma sunularak kabul edilmiştir. Anayasanın 138. maddesine göre, "yeni Irak hükümeti kurulduktan sonra GDIDYY ve ekini teşkil eden belgeler 53/A ve 58. maddede dışında lağvedilecektir." ifadesi yer almıştır. Ayrıca anayasanın 140. maddesi en geç 2007'nin sonunda, referandumla bitecek üç aşamalı bir süreç sonunda, Kerkük ve tartışmalı bölgelerin kaderini belirleyecekti. Bu durum, Kerkük'ün özel statüsünü 2007 sonunda ortadan kaldırarak, Kürt bölgesine dâhil edilmesine imkân verecek şekilde düzenlendiği için Türkmenler başta olmak üzere bütün bölge için büyük bir tehdit oluştuyordu. Nitekim Kürt gruplar, Kerkük başta olmak üzere, birçok tartışmalı bölgede demografik yapıyı lehlerine dönüştürecek yoğun bir çaba gösteriyordu. Kerkük'te çoğunluğu sağlamak için üç yılda Kürt bölgelerinden 600 bin Kürt kente yerleştirilmiş ve tapu ile nüfus kayıtları tahrip edilmiştir (Tunç, 2007, s. 18). Güven ve huzur ortamının olmadığı ülkede seçmen kütükleri hazırlanmadan silahlı Kürt gruplarının baskısı altında söz konusu referandumda elde edilen sonucun silah zoruyla dayatılma çabasını beraberinde getirebilirdi. Bu ise Kerkük'te etnik çatışmayı daha çok tırmandırma tehlikesi taşıdığı gibi Türkmenlerin soykırım tehlikesine maruz kalabilme endişesine yol açmıştır (Saatçi, 2007, s. 30).

Öte yandan yeni anayasada az da olsa Türkmenlere yer verilmiştir. Anayasa'nın giriş bölümünde "...dostlarımızın ve bizi sevenlerin verdiği uluslararası desteğin ışığında müstebit yönetimin mezhep ayrımcılığına dayalı baskıları neticesinde insanlarımızın eziyet ve acılarını hatırdı tutarak, Şii-Sünni, Arap-Kürt-Türkmen ve geriye kalan diğer bütün kardeş kesimlerden Iraklı şehitlerimizin trajedilerinden ilham alarak..." ifadesi yer almıştır.

Yeni anayasa Türkmenleri, nüfus bakımından çok az olan Asurî ve diğer etnik ve dinî kesimlerle eşit tutularak idari ve kültürel azınlık gibi göstermiştir (Yılmaz, 2006, s. 136). Ancak anayasanın giriş bölümünde, "Şii-Sünni, Arap-Kürt-Türkmen ve geriye kalan diğer bütün kardeş kesimlerden..." ifadesi Türkmenleri, Araplar ve Kürtlerden sonra Irak'ın üçüncü etnik grubu olduğunu dolaylı yoldan vurgulamıştır (Hasan, 2007, s. 91).

Yeni anayasa, 2003'ten önce lağvedilen bazı hakları yeniden gündeme getirmiştir. Anadilde eğitim konusunda, 4. maddenin birinci fıkrasındaki, "Arapça ve Kürtçe Irak'ın iki resmî dilidir. Iraklı çocukların, eğitim kuralları dâhilinde resmî eğitim kurumlarında Türkmençe, Süryanice ve Ermenice gibi kendi anadillerini öğrenme haklarını veya özel eğitim kurumlarında herhangi bir dilde eğitim görmelerini garanti eder", ifadesi anadilde eğitim ilkesini güvence altına almıştır. Anayasanın 4. maddesinin 4. fıkrasında yer alan "Yoğunlukta bulundukları idari birimlerde Türkmençe ve Süryanice de diğer iki resmî dildir" ifadesi, Türkmenler için önemli bir husustur. Ancak uygulamanın objektif ölçütlere dayanarak şeffaf olması önem arz etmektedir. Aksi halde, anayasada yer alan hükümlerinin bir anlamı olmaz. Zira Irak Türkmenleri yoğunlukta yaşadıkları bölgelerin kimin tarafından ve nasıl tespit edilmesi konusunda çekinceleri olmuştur. Ne var ki anayasanın uygulanmasında bu çekinceler önemli ölçüde gerçekleşmiştir (Hasan, 2007, s. 89).

Türkmenlerin idari, siyasi ve kültürel hakları ise anayasanın 122. maddesinde ele alınmıştır. Söz konusu maddede, "Bu anayasa Türkmenler, Keldaniler, Süryaniler ve diğer topluluklar gibi çeşitli milliyetlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarını güvence altına alır. Bu hususlar yasayla düzenlenir" ifadesine yer verilmiştir. Ancak bu hükmün uygulamasında önemli sorunların yaşandığı görülmüştür. Nitekim 2003'ten bu yana Türkmenlere Irak hükümetlerinde yeterli temsil imkânı tanınmadığı gibi yerel yönetimlerde etkileri indirgenmeye çalışılmakta ve bürokraside ilerlemelerinin önüne birçok engel konmaktadır (Hasan, 2007, s. 89).

Türkmenlerin en rahatsız olduğu konu ise Kerkük ve tartışmalı bölgelerle ilgili düzenlemelerdir. Bu konu sadece Türkmenlerin değil ülkenin diğer tüm kesimleri için de en tartışmalı konu olmuştur. Aynı şekilde anayasa taslağının hazırlandığı süreçte ve anayasanın kabulünden sonra da tartışılmaya devam edilmiştir. Söz konusu süreçte Türkmenler, Anayasanın Kerkük'ün özel statüsünü 2007 sonunda ortadan kaldırarak, Kürt bölgesine dâhil edilmesine imkân verecek şekilde düzenlendiğini vurgulamıştır (Hasan, 2007, s. 89).

Anayasanın 140. maddesinde Kerkük'ün statüsünün ileride belirleneceği vurgulanmıştır. Bu durum 2007'nin sonunda gerçekleştirilmesi planlanan referandum Kerkük ve tartışmalı bölgelerin nüfus dengesini bozabilecek uygulamalara yol açmıştır. Bununla birlikte söz konusu maddenin uygulamaya konduğu süreçte Iraklı tüm taraflar arasında uzlaşa sağlanamayınca 31 Aralık 2007 tarihinde bu madde zaman aşımına uğramıştır.

Kerkük'ü fiili olarak elinde bulunduran Kürt siyasi partiler, bu süreçte diğer bölgelerden buraya yoğun bir Kürt nüfusu yerleştirmiş ve bölgenin demografik yapısını önemli oranda değiştirmiştir (Yalçın, 2016, s. 22). Anayasanın 140. maddesinin zaman aşımına uğraması onların planlarını bozmuş olsa da Kürtler Kerkük'ün idari yapısında tekelsel bir siyaset izleyerek diğer kesimlere karşı baskı uygulamaya devam etmiştir. 26 Temmuz 2008 tarihinde iller, ilçeler ve nahiyelerle ilgili 36 numaralı kararla birlikte yerel seçimler yasasının 23. maddesi Türkmen, Kürt ve Arap parlamento üyelerinin uzlaşması sonucunda onaylanmıştır. Söz konusu maddenin 1. fıkrası gereğince, Kerkük ilinin idaresi, güvenliği ve genel kamu görevlerinin Türkmenler, Kürtler ve Araplar arasında ortak paylaşımı kararlaştırılmıştır. Ancak Kürt siyasetçiler bu kararın uygulanmasını önemli ölçüde sekteye uğratmıştır (Hasan, 2007, s. 90).

2010 genel seçimleri sonrası Irak'ta derinleşen siyasi krizde tarafların Türkmenleri kazanma politikası, Türkmenlerin yararına olmuştur. Nitekim Irak tarihinde ilk kez parlamento, 21 Nisan 2012 tarihinde 37 sayılı Türkmen gündemli özel oturum gerçekleştirmiştir. Söz konusu özel oturumda, Türkmenlerin sorunlarını ve taleplerini içeren bir raporun meclise sunulabilmesi için Kanun Komisyonu, İnsan Hakları, Savunma ve Güvenlik ve Barış komisyonlarından oluşan özel bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda hazırlanan rapor, 28 Temmuz'da kabul edilerek bağlayıcı ve kanun kuvvetinde bir karar niteliği kazanmıştır (Semin, 2012).

Karar,

Irak parlamentosu, Türkmenlerin üçüncü ana unsur olduğunu kabul eder; buna dayalı olarak tüm anayasal ve yasal haklarının verilmesini, siyasal, idari, kültürel, eğitim, federal hükümet, federal bölgeler, federal bölge olarak düzenlenmeyen illerde, yerel yönetimlerde, haklarını kullanmalarını sağlayacak gerekli anayasal ve yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini vurgular, Türkmen vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak, köy ve kasabaların imarı, Türkmen sosyal, kültürel, eğitim ve rehabilitasyon kurumlarının kurulması amacı ile Türkmen İşleri Yüksek Kurulu kurularak, federal bütçeden ödenek tahsis edilmesini ve bu amaçla ilgili olarak anayasanın 3. maddesi, 4. maddesinin 4. ve 5. fıkraları, 9. maddenin 1-A fıkrası, 125., 108., ve 116. maddeleri uyarınca Türkmen Hakları Yasası çıkarılması (Özmen, 2018).

ifadelerini içerdiğinden Türkmenler için büyük önem taşımıştır.

Bu kararda ifade edilen ve anayasanın ilgili maddeleri kapsamında hazırlanan "Türkmen Hakları Düzenleme Yasası", (Kanun Hukuk Ettürkmen, 2017) olarak adlandırılan yasa tasarısı, 17 Eylül 2013'te Bakanlar Kurulu tarafından onaylandıktan sonra Irak Parlamento'suna sunulmuştur (Özmen, 2013). Ancak tasarısı, Parlamento Genel Kurulu'nda 30 Ekim 2013'te yapılan oylamada kabul edilmemiştir. Türkmen siyasetçileri, Türkmenlerin diğer kesimler nezdinde gerekli çalışmaları yapmasına fırsat verilmeyen, tasarının alelacele parlamentoda oylamaya sunulması sonucunda reddedildiğini savunmuştur. Bununla beraber Kürt milletvekillerinin ret oyu kullanarak, söz konusu tasarıya ırkçı tutumla yaklaştığı görülmüştür (Irak'ta "Türkmen Hakları Yasa Tasarısı" reddedildi, 2014).

2 Aralık 2013'te çıkarılan (45) numaralı Irak Parlamento Seçimleri Yasasının 11. maddesinin 2. fıkrasında Hristiyan, Yezidi, Şebek ve Sabii azınlıkların parlamentoda temsil edilmesi için kota belirlenmiştir. Türkmenlerin de ısrarla kotayla temsil edilme konusunu kabul etmemesi sonucunda çıkarılan bu yasa, Türkmenlerin Araplar ve Kürtlerden sonra Irak'ın üçüncü etnik unsuru olduğunun altını bir kere daha çizmiştir (Irak Resmi Gazetesi 2013).

"Türkmen Hakları Düzenleme Yasası" tasarısını gündemde tutan Türkmenler (Ettürkmen Yutalibune bivizaratin Siyasiyyetin ve İstihtasi Muhafazatey Tellafer ve Ettuz, 2018), 8 Ocak 2018 tarihinde tasarısı yeniden parlamento gündemine alırdırabilmiş ve ilk okumaları tamamlanmıştır. Fakat söz konusu yasa tasarısı, Kürtler başta olmak üzere Irak siyasetinde etkili olan kesimlerin, engeline yeniden takılmıştır. Türkmenler bu tutumlara tepki gösterse de sonuç değişmemiştir (Naib Yutalib Biikrar Kanun Hukuk Ettürkmen, 2018).

Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları IKBY' yasasına da bakmakta yarar vardır. IKBY anayasasına göre, bölge halkı, Kürtler ve Türkmen, Asurî, Keldanî ve Arap azınlıklardan oluşmaktadır. Anayasa 4. maddesinde bu azınlıkların haklarının tanıdığı ifade edilmektedir. Anayasanın 7. maddesine göre bu bölgede Kürtçe resmî dildir. Bölgede Kürtçenin yanında Arapça öğretimi de zorunludur. Bununla birlikte Türkmen kültürü için Türkmençe, eğitim dili olarak göz önünde bulundurulacaktır. Anayasanın 46. maddesinde IKBY Meclisinde söz

konusu azınlıkların adil bir şekilde temsil edilmesine riayet edilecektir. Yine anayasanın 49. maddesinde IKBY Bakanlar Kurulunun oluşturulmasında Türkmen, Asuri ve Keldanilerin temsilinin dikkate alınacağı da ifade edilmiştir. Ayrıca 66. maddesine göre belediye meclislerinin oluşturulmasında da bu azınlıkların adilane temsili dikkate alınacaktır. Buradaki “adilane” ifadesi, her zaman tartışma konusu olan nüfus unsurunu öne çıkarmaktadır. Ancak Irak Anayasası’nın 121. maddesinde olduğu gibi IKBY Anayasası’nda da bazı kolektif nitelikli azınlık hakları teminat altına alınmakla birlikte, oldukça muğlak ifadeler içermektedir. Kanun koyucu, bu hakkın içeriğini anayasal sınırları belli olmadığı için istediği şekilde doldurabilir (Terzioğlu, 2006, s. 170).

2003 Sonrası Türkmenlerin Temsil Mücadelesi

Irak’ın yeniden yapılandırılması için savaştan önce 20 Ocak 2003’te kurulan Yeniden Yapılandırma ve İnsani Yardım Bürosu görevlendirilmiştir. Büro’nun başına getirilen Emekli General Jay Garner, 28 Nisan 2003 tarihinde Bağdat’ta gelecekteki hükümeti tartışmak için ulusal bir konferans düzenlemiştir. Bu görevi Garner’dan devralan Paul Bremer, 5 Temmuz 2003’te Irak Geçici Yönetim Konseyi’nin (IGYK) oluşturulduğunu açıklamıştır. Fakat Bremer, konsey kararlarını veto etme yetkisini elinde bulundurmıştır. Bremer’in öncülük ettiği Irak Geçici Yönetim Konseyi 25 kişiden oluşuyordu. Konsey genel itibarıyla Baas Partisi’ne muhalif olan Irak’ın ileri gelen liderlerinden oluşturulmuştur. IGYK’de sadece bir Türkmen’e yer verilirken Başkanlık Komisyonu’nda Türkmenlere temsil hakkı tanınmamıştır (Duman, 2010, s. 56).

Geçici Yönetim Konseyi (GYK)’nin oluşturulması Türkmenlerin dışlandığı en önemli gelişme olarak nitelendirilebilir. Zira bu olay daha sonraki yönetimlerde Türkmenlere yer verilmeyeceği anlamına geliyordu (Yılmaz, 2006, s. 136).

Haziran 2004’te İyad Allavi başbakan olarak atanmış ve 33 kişilik Irak kabinesi kurulmuştur. Bakanlar Kurulu’nda Türkmenlere bir bakanlık verilerek, Reşad Ömer Mendan İletişim ve Teknoloji Bakanı olarak atanmıştır. Altyapının tahrip edildiği ve devletin temel ihtiyaçları dahi karşılayamadığı Irak’ta, iletişim ve teknolojiye bahsetmenin mümkün olmadığı bir dönemde Türkmenlere bu bakanlığın tahsis edilmesi dikkat çekicidir. Başka bir ifadeyle Türkmenlere sembolik bir bakanlık verilerek bir taraftan tepkileri azaltılmaya çalışılmış, diğer taraftan ülke yönetiminde pasifize edilmişlerdir.

Türkmenlerin Irak siyasetinde etkileri, ilerleyen süreçlerde de devam etmiştir. 15 Ağustos 2004’te Bağdat’ta toplanan binden fazla kişi, Irak’ta hükümete danışmanlık yapacak ve denetleyecek geçici meclisi oluşturmak üzere bir araya gelmiştir. Dört gün süren konferans, yoğun pazarlıklar sonunda, geçiş hükümetinin verdiği liste onaylanarak, seçimlere kadar görev yapacak geçici meclisi belirlenmiştir. Konferansta Türkmenler, Hristiyanlarla birlikte azınlık statüsünde yer almıştır (Duman, 2010, s. 57).

Bununla birlikte Kerkük’teki durum da ABD eliyle Türkmenlerin aleyhine işlemiştir. Kerkük’te güvenlik ve idari görevler başta olmak üzere kilit görevlere Kürtler getirilerek, Türkmenler pasifize edilmiştir. Başka bir ifadeyle ABD Kürtlerin önünü açarak Kerkük’ün geleceğini onların eline bırakmıştır (Duman, 2010, s. 57).

Öte yandan Türkmenler yasama ve yürütme erkinde yer almanın öneminin farkında olarak bu konuda temsil mücadelesine devam etmiştir. Dolayısıyla 2005 yılından itibaren yapılan tüm seçimlere katılmışlardır. Fakat ülkede etkili olan etnik ve mezhepsel ayrışmalar Irak Türkmenlerini de derinden etkilemiştir. Bu nedenle bir bütünlük içerisinde hareket edemeyen Türkmenler, ciddi oranda güç kaybetmiştir (Doğan, 2018, s. 14).

30 Ocak 2005 seçimlerinden sonra uzun pazarlıklar sonucunda yeni hükümet 28 Nisan 2005 tarihinde kurulmuştur. Başbakan olarak belirlenen İbrahim El-Caferi 37 kişilik kabinesinde İmar ve İskân Bakanlığı ile Belediye ve Genel İşler Bakanlığını Türkmenlere tahsis etmiştir. Irak’ta Caferi’nin geçici hükümetinin kurulmasının ardından anayasa çalışmaları başlamıştır. Bu çerçevede kurulan anayasa komisyonunda Türkmenleri iki üye temsil etmiştir (Duman, 2010, s. 58-61).

30 Ocak 2005 seçimlerinde 9 milletvekili çıkaran Türkmenler, Nuri El Maliki’nin başbakan olarak seçildiği Irak’ın ilk geçici olmayan hükümetinde sadece bir bakanlıkla temsil edilebilmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığı’na Casim Muhammed Cafer atanmıştır. Başka bir ifadeyle Türkmenlere oldukça etkisiz bir bakanlık verilerek dolaylı olarak iktidardan uzaklaştırıldığı görülmektedir (Duman, 2010, s. 58-61). Fakat siyasi mücadeleye devam eden Türkmenler, 7 Mart 2010 seçimlerinde altısı Irak Türkmen Cephesi’nden olmak üzere toplam 10 milletvekili çıkarmıştır. Seçim sonrası oluşan Bakanlar Kurulu’nda üç bakanlık almaları Türkmenler için büyük bir başarı olmuştur (Doğan, 2018, s. 14).

Bununla birlikte Irak Türkmenlerinin baskısı ve siyaset alanındaki etkinliğiyle 2012 yılında Irak Türkmenleri parlamentoda üçüncü millet olarak kabul edilmiştir (Semin, 2012). Türkmenlerin elini güçlendiren bu gelişmeler, Irak siyasetinde pasifize edilmek istenseler de mücadeleye devam ettiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

30 Nisan 2014'te yapılan meclis seçimlerinde Türkmenler farklı koalisyonlardan toplamda 12 vekil çıkarmıştır. Ancak bu durum, önceki seçimlere göre daha iyi bir performans gösteren Türkmenlerin, bu sayıyla hâlâ ülke genelindeki nüfus oranlarına göre yeterince temsil elde edemediklerini göstermiştir (Abbas, 2010, s. 64). Bununla birlikte Türkmenler, bir önceki Maliki hükümetinde üç bakanlık alırken İbadi hükümeti döneminde ise bir bakanlık almışlardır. İnsan Hakları Bakanlığı, Şii Bedir örgütünden Muhammed Mehdi Bayatlı'ya verilmiştir. İbadi'nin reform hareketleri adı altında ilerleyen dönemlerde bu bakanlığı lağvetmesi, Irak Türkmenlerinden tepki görmesine neden olmuştur (Doğan, 2018, s. 14). Başka bir ifadeyle yasama erkinde temsilini arttıran Türkmenlerin yürütme erkinde etkinlikleri azalmıştır. Bu ise Türkmenlerin Irak siyasetinde yeterince başarılı olmadıklarını göstermiştir. Dolayısıyla verdikleri mücadeleyi yeniden gözden geçirmeleri Türkmenlerin geleceği için önemlidir.

Mayıs 2018'de yapılan genel seçimlerde Türkmenler Kerkük'te 3 sandalye kazanmıştır (Anadolu Ajansı, 2018). Türkmenler, diğer illerde ve farklı listelerde 9 milletvekili daha çıkarabilmiştir. Ancak Türkmenlerin en büyük siyasi kuruluşu olan Irak Türkmen Cephesi Kerkük dışında milletvekili çıkaramaması Türkmen siyaseti açısından dikkat çekici bir durumdur (Duman, 2018).

Yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde kullandıkları oyların Kürt partilere kaydırıldığını ve seçimlere şaibe karıştırıldığını savunan Türkmenler (Küzeci, 2018). Kerkük'te protestolar düzenleyerek, (Kekilli, 2018, s. 10) Irak Seçim Komiserliği aleyhine imza kampanyası başlatsa da (Sabah Gazetesi, 2018) sonuç alamamıştır (Irak'ta Elle Yapılan Oy Sayımının Sonuçları Açıklandı, 2018).

Seçim sonuçlarının açıklandığından itibaren Türkmenlerin sürdürdüğü gösteriler etkili olmuştur. Nitekim 1 Temmuz 2018 tarihine kadar geçerliliği olan Irak Parlamentosu, seçim sonuçlarını yeniden görüşmek üzere toplanmış ve seçim sonuçlarına yönelik yoğun itirazlardan dolayı Irak Başbakanlığı tarafından seçimlerin incelenmesi için bir komisyon oluşturulmuştur. Söz konusu komisyonun hazırladığı rapor 5 Haziran'da parlamento'ya sunulmuştur. Raporda seçimlerde yapılan açık usulsüzlükler dile getirilmiştir. Rapor, Ulusal Güvenlik Müsteşarlığı, İçişleri Bakanlığı Polis İşleri ve Güvenlik Komiserliği, kararda Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği (IBYSK), Irak Ulusal İstihbarat Kurumu, Yolsuzlukla Mücadele Heyeti, Federal Mali Denetleme Divanı tarafından ortak bir çalışmayla hazırlanmıştır. 6 Haziran 2018'de 172 milletvekilinin katılımıyla düzenlenen oturumda Irak Parlamentosu oyların yeniden elle sayılmasına yönelik bir karar almıştır. Bununla birlikte Irak dışında kullanılan oylar ile IKBY'de yapılan özel oylama tamamen iptal edilmiştir. Göçmen kampları ve Musul, Diyala, Selahaddin, Anbar vilayetlerinde oy kullanan göçmenlerin oyları ise geçersiz sayılmıştır. Ayrıca kararda Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği'nin IBYSK bazı üyelerinin görevleri dondurulurken, bunların yerine Yüksek Yargı Meclisi tarafından bağımsız hâkimler atanmıştır. Bununla beraber IBYSK'nın vilayet sorumlularının görevleri dondurulmuş ve yerlerine Yüksek Yargı Meclisi tarafından yeni sorumlular görevlendirilmiştir. Ancak bu kararın hemen ardından 9 Haziran'da Bağdat'ta, oyların tutulduğu, IBYSK'ya ait depoda yangın çıkmış ve oyların büyük bir kısmı yanmıştır. Bu ise Irak'taki çıkmazı derinleştirmiş ve seçimlerin yeniden yapılmasına dair düşünceler ortaya çıkmıştır (Duman, 2018).

Irak dışında kullanılan oylar ile IKBY'de yapılan özel oylamanın tamamen iptal edilmesinin yanı sıra göçmen kampları ve Musul, Diyala, Selahaddin, Anbar vilayetlerinde oy kullanan göçmenlerin de oylarının geçersiz sayılması en çok Türkmenleri olumsuz etkilemiştir. Zira Haziran 2014'te patlak veren IŞİD krizinden en çok zarar gören kesim Türkmenler olmuştur. Nitekim Türkmen coğrafyası büyük yıkımların yanı sıra en çok göç veren bölgelerden olmuştur. Bu ise 600 binden fazla Türkmen'i mülteci durumuna düşürmüştür (Duman, 2016, s. 7). Başka bir ifadeyle iptal edilen veya geçersiz sayılan oyların büyük bir kısmının Türkmenlere ait olduğu şüphesizdir. Zira 2014'te 12 milletvekili çıkaran Türkmenler 2018 seçimlerinde sadece 9 milletvekili çıkarabilmiştir. Böylece ülke siyasetinde etkili olanlar, seçim sonuçlarına itiraz eden Türkmenleri cezalandırarak adeta IŞİD ile işbirliği yapmıştır. Yeni hükümetin kurulmasına ilişkin süreç ve siyasi pazarlıklar neticesinde diğer taraflar Türkmenleri, Adil Abdulhedi'nin oluşturduğu yeni hükümetin dışında tutmuştur (Irak'taki Türkmen Vekillerden 'Ötekileştirilme' Tepkisi, 2019). Abdulmehdi kabinesinin bağımsız bakanlardan oluştuğu gerekçesiyle hükümetten uzaklaştırılan Türkmenlere yönelik Irak siyasetinde etkisizleştirme eğiliminin sürdürüldüğünü göstermiştir (Zineelabdin, 2020).

Ekim 2019'da Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde başlayan protestolar sonucunda Başbakan Abdulmehdi istifa etmek zorunda kalmıştır (Abdulmehdi istifa etti, 2019). Geçici hükümeti oluşturmakla görevlendirilen Irak Ulusal İstihbarat Kurumu Başkanı Mustafa Kazimî, söz vermesine rağmen, hükümetinde Türkmenlere yer vermemiştir (Yavmun Hazinun Lisiyasiyyi Kerkk fi Bağdad, 2020) Bu ise Türkmenlerin büyük tepkisine neden olmuştur. Konuyla ilgili basın toplantısı düzenleyen Türkmen milletvekilleri Şii gruplarının

engeline takıldıklarını ifade etmiştir (Irak Türkmen Cephesi Başkanı Salihi: Bir Siyasi İrade Türkmenlere Bakanlık Verilmesine Karşı Çıktı, 2020).

Bu bağlamda Irak siyasetinde etkili olan kesimlerin küresel ve bölgesel güçlerden destek aldığını söylemek mümkündür. Oysa bu durum Türkmenler için geçerli değildir. Zira Türkmenler Irak ulus devletinin kuruluşundan bu yana hep ülkenin birliği ve bütünlüğünden yana tavır almıştır. Bununla birlikte Türkmenler her zaman Türkiye'nin Irak'taki uzantısı olarak görülmekte ve bu nedenle Irak'a sadakatsizlikle suçlanmaktadırlar. Oysa Türkiye, Irak'taki tüm siyasi kesimlere eşit mesafe gözetleyen denge politikası yürütmektedir. (Duman, 2018). Bu ise, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda Türkiye ile yakın bağı olan Türkmenleri Irak siyasetinde yalnız ve çaresiz bırakmaktadır.

Türkmenlerin kararlı tavrını gören Şii siyasetçilerinin Türkmen seçmenleri kaybetmemek için tutumlarını gözden geçirdikleri söylenebilir. Bu gelişmeler sonucunda Kazimî, Türkmenlere bir devlet bakanlığı verme sözünde bulunmuştur. Irak parlamentosu 6 Haziran 2020'de gerçekleştirdiği oturumda Türkmenlere yeniden oluşturulacak illerden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın verilmesini kabul etmiştir (Elbarlamanu Yumarriro Muraşşahi Elhakaibil Vezariyyetil Saba Eşşagira ve Yukmilu Hukumetel Kazimî, 2020).

Irak Türklerinin Hukuki Statüsünün Etkisi ve Yansımaları

2004 yılında Irak anayasası hazırlanırken iki taraf öne çıkmıştı: Şiiler ve Kürtler. Türkmenlerin kaderi "İhtilaflı Bölgeler" adı altında belirlenmiştir. Bu durum, Kürtlerin baskısı sonucunda anayasanın 140. maddesinde ele alınmıştır. Kürtler ihtilaflı bölgeleri Kerkük'ün tamamı; Musul'un Başika, Akra, Sincar, ilçeleri; Selahattin'in Tuzhurmatu ilçesi ve Diyala'nın da Hanekin ilçesi ile Mendeli olarak tanımlıyordu. Bu madde başta Kerkük olmak üzere neredeyse tüm Türkmen bölgelerini kapsamaktaydı. Bütün ihtilaflı bölgelerde önce normalleştirme sonra nüfus sayımı yapılacak ve 31 Aralık 2007'de de referandumla bölgelerin kaderleri belirlenecekti. (Nakip, 2013, s. 99). Kerkük, Tuzhurmatu, Hanekin, Mendeli, Altunköprü ve Kifri 50 yıl içerisinde demografik yapısı planlı şekilde değiştirilmiş olan Türkmen bölgelerinin kaderi değişmemiştir (Yalçın, 2016, s. 21).

2007 yılında artık Sünniler, siyasi sürece katılmış ve üçüncü güç olarak yer almışlardı. Bu süreçte ihtilaflı bölgeler için belirlenen sürenin sonuna yaklaşılmıştır. Kürtler bölgelerde hemen referandum yapmaktan yanaydı. Şiiler sessizdi; Sünni ve Türkmenler ise bu durumu kabul etmiyordu. Bu süreçte Türkiye'nin de gayretleriyle anayasanın 140. maddesi zaman aşımına uğramıştır. Ancak Irak'ta her hükümet kurma süreci veya siyasi kriz çıktığında Kürt siyasetçiler bu ihtilaflı bölgeleri pazarlık konusu yapmıştır. İlk yıllarda Şii siyasetçiler Kerkük konusunda hep yuvarlak ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. Sünni Araplar Kerkük'ün ve diğer ihtilaflı bölgelerin Irak'ın geneline ait olduğunu savunmuştur. Türkmenler ise ihtilaflı bölgelerde esas itibarıyla Türkmenlerin yoğunlukta yaşadığını ve Türkmensiz çözümün olmayacağını ısrarla savunmuştur (Nakip, 2013, s. 99).

Anayasa'nın 140. maddesi işlevini kaybedince, hükümette ağırlığı olan Şii Araplar ile ihtilaflı bölgelerde askerî yığınağı olan Kürtler çeşitli manevralarda bulunarak söz konusu ihtilaflı bölgelerde varlıklarını güçlendirmeye çalışmışlardır (Doğan, 2018, s. 15). Bununla birlikte 2003 yılından itibaren Kürtler, Kerkük, Tuzhurmatu, Altunköprü, Kifri, Hanekin ve Mendeli şehirlerine yüzbinleri aşan nüfus kaydırmışlardır. Kürtler, bu bölgelere silahlı Peşmerge ve asayiş güçleri de sevk etmiştir. (Nakip, 2013, s. 101).

Irak'ta 7 Mart 2010 seçimlerinin ardından koalisyon hükümetinin başbakanı olan Nuri El-Maliki, hükümetinde Türkmenlerin en çok temsil edildiği dönemdir (Zineelabdin, 2020). Ancak Maliki, kurduğu hükümeti tamamıyla tek başına kontrol etme ve elinde tutma çabası gütmüştür. Maliki'nin bu çabasından rahatsız olan muhalefete IKBZ zemin sağlamış ve öncülük etmiştir. Bununla birlikte 2011 sonunda ABD'nin resmî olarak Irak'tan çekilmesinin ardından, Bağdat'ta meydana gelen siyasi kriz sonucunda oluşan tabloya bakıldığında, Irak'taki Şii-Sünni-Kürt rekabetinde Türkmen faktörünün hissedildiği görülmektedir. Özellikle ITC'nin El-İrakiye listesi içerisinde yer almasının, ülkedeki Türkmen siyasetine kısa vadede faydalı olmuştur (Duman, 2013).

Irak'ta meydana gelen siyasi kriz ortamında tarafların Türkmenleri kazanma politikası, Türkmenlerin lehine olmuştur. Nitekim 21 Nisan 2012 tarihinde Irak parlamentosu, 37 sayılı Türkmen gündemli özel oturumda Türkmenlerin sorunlarını ve taleplerini içeren bir raporun meclise sunulabilmesi için Kanun Komisyonu, İnsan Hakları, Savunma ve Güvenlik ve/veya Barış komisyonlarından oluşan özel bir komisyon kurulmasına karar vermiştir. Parlamento Başkanlık heyeti tarafından görüşüldükten sonra kabul edilen rapor, 26 Temmuz 2012 tarihinde gündeme alınmış ve 28 Temmuz'da kabul edilmiştir (Semin, 2012).

Ancak IKBK ile merkezî hükümet arasındaki kriz sonucunda Nuri El-Maliki'nin 8 Mayıs 2012 tarihinde Kerkük'te Bakanlar Kurulu'nu toplamasının ardından askerî restleşmeyle siyasi kriz derinleşmiştir (Duman, 2013). Maliki'nin beraberinde Kerkük'e giren Irak ordusu Maliki şehri terk ettikten sonra da Kerkük'te kalmaya devam etmiştir. Bunun ardından IKBK de Bakanlar Kurulu'nu burada yapmış ve Irak ordusuna karşı peşmerge güçleri de Kerkük'ün girişine konuşlanmıştır (Nakip, 2013, s. 101).

İki taraf arasında çekişme otorite ve güvenlik boşlukları yaratmıştır. Bu ise en çok Türkmenleri olumsuz yönde etkilemiştir. Her iki taraf da kendi bölgelerini savunurken Türkmenler korumasız kalmıştır. Enerji ve tarım zengini olan Türkmen bölgelerinde 2003'ten bu yana güvenlik ve göç sorunu yaşanmıştır. Örneğin Aralık 2012'de Kerkük, 14 bombalı saldırı ile sarsılmıştır. Bunun 9'u ağır tahribat yaratmıştır. Saldırıların Musalla, Tisin, El-Vasiti gibi Türkmen mahallelerinde yaşanmış olması da dikkat çekmiştir. Benzer olaylar Tazehurmatu ve Tuzhurmatu gibi Türkmen bölgelerinde meydana gelmiştir (Duman, 2013). Başka bir ifadeyle Bağdat yönetiminin içinde olduğu siyasi krizlerin devam etmesiyle birlikte Bağdat-Erbil hattındaki anlaşmazlık Irak Parlamentosundan Türkmenler lehinde çıkan kararların uygulanmasını engellemiştir (Semin, 2012).

10 Haziran 2014 tarihinde IŞİD Musul'u işgal etmiştir. Bununla birlikte yaşanan gelişmeler sonucunda Musul, Telafer, Muhallebiye, İyaziya, Tuzhurmatu, Süleyman Beg, Yengice, Emirli, Tazehurmatu, Beşir köyü, Karatepe ve Hanekin gibi Türkmen bölgeleri adeta ateş çemberine dönmüştür (Semin, 2014). Telafer, Musul, Tuzhurmatu ve Amirli çevresindeki Yengice, Bastamlı, Çardaklı, Biravcılı, Karanaz gibi birçok Türkmen bölgesini hedef alan IŞİD'in buraları işgal etmesi sonucunda bu bölgedeki Türkmen nüfusu göç etmek durumunda kalmıştır. Başka bir ifadeyle IŞİD saldırıları Irak'taki Türkmen coğrafyasının değişmesine neden olmuştur. Türkmen coğrafyası IŞİD ile çatışma hattına dönüşmüştür (Duman, 2016, s. 13).

Türkmen bölgelerinin işgali ve göç Türkmenlerin siyasal birliğini de derinden etkilemiştir. Türkmenlerin maruz kaldığı şiddet ve göçe zorlama sonrasında Şii Türkmenleri Irak'ın orta ve güney bölgelerine, Sünni Türkmenleri IKBK kontrolündeki bölgelere göç etmiştir. Bu durum Türkmenlerin asimile edilmesi yolunda gerçekleşen önemli bir aşama olarak mezhepsel bölünmeyi de derinleştirmiştir (Semin, 2014).

Çatışma sahasına dönüşen Türkmen coğrafyası IŞİD, Peşmerge ya da milis güçlerin kontrolüne geçmiştir. Bu ise Türkmen siyasetçilerinin faaliyet alanı olan bölgelerde örgütlenme ve siyasal yapıyı da derinden etkilemiştir. Göçe zorlanan Türkmenlerin geniş bir coğrafi alana dağılması Türkmenleri örgütlenme konusunda büyük zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır (Erkmen, 2017).

IŞİD saldırılarını fırsat bilen IKBK Mesut Barzani öncülüğünde de facto durumu istismar etmiş ve ihtilafli bölgelerde de jure bir durum yaratmaya çalışmıştır. Barzani, Eylül 2017'de bir "bağımsızlık referandumu" düzenlemiştir (Kekilli, 2017). Barzani'nin sözde bağımsızlık referandumunu kabul etmeyen merkezî hükümetin IŞİD sonrası geri alınan bazı Türkmen bölgelerinde yeniden etkili olması buralardaki çatışma ortamının farklı bir boyut almasıyla sonuçlanmıştır. Zira içlerinde PKK terör örgütünün de etkili olduğu bazı Kürt gruplar bu durumu kabullenememiş ve IŞİD militanlarıyla işbirliği hâlinde Kerkük, Altınpözü ve Tuzhurmatu gibi Türkmen bölgelerinde terör faaliyetine devam etmişlerdir (Reysan, 2018).

SONUÇ

Irak Türkmenleri 1921-2003 yılları arasında her türlü baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalmıştır. Türkmenler, 1924, 1937, 1946, 1959 ve 1991 yıllarında birçok katliamla karşı karşıya kalmıştır. Türkmenlere ait birçok yerleşim yeri yok edilmiş ve burada yaşayanlar ülkenin farklı bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Araplaştırma politikası çerçevesinde topraklarından göç ettirilen Türklerin yerlerine Araplar yerleştirilmiştir.

ABD işgalinden sonra Irak'ta yeniden yapılandırılan siyaset denklemi Şiiiler, Sünniler ve Kürtler üzerinden hesaplar yapılmasından dolayı Türkmenler, iktidar paylaşımından uzak tutulmuştur. Kerkük başta olmak üzere Türkmen coğrafyasının neredeyse tamamı Bağdat-Erbil arasında tartışmalı bölgeler hâline gelmiştir. Dolayısıyla işgal sonrası Irak'ta Türkmenler yeni süreçte ciddi bir varlık mücadelesi vermek zorunda kalmıştır.

Bununla birlikte Türkmenler Irak'taki siyasi atmosferden oldukça etkilenmiştir. Zira Irak'taki mezhepsel kutuplaşmanın etkisi, belirgin bir şekilde Türkmenler üzerinde görülmüştür. Bu ise Türkmenlerin Irak siyasetinde temsil oranlarının düşük olmasına yol açmıştır. Buna rağmen Irak Türkmenleri, ülke siyasetinde mücadeleye devam etmiştir. Türkmenler, Irak siyasetinde etkili olmak için yasama erkinde temsil edilmek için mücadele vermiştir. Söz konusu mücadele sonucunda 2012 yılında Irak Türkmenleri parlamentoda üçüncü etnik kesim olarak kabul edilmiştir.

Öte yandan Bağdat yönetiminin içinde olduğu siyasi krizlerin devam etmesiyle birlikte Bağdat-Erbil hattındaki anlaşmazlık Irak Parlamentosundan Türkmenler lehinde çıkan kararların uygulanmasını engellemiştir. Bağdat-Erbil hattındaki anlaşmazlık güvenlik boşluklarına neden olmuştur. Bu ise en çok Türkmenleri olumsuz

yönde etkilemiştir. Her iki taraf da kendi bölgelerini savunurken korumasız kalan Türkmenler faturayı ödemiştir. Bu durumdan yararlanan IŞİD'in Haziran 2014'te Musul'u işgal etmesiyle başlayan kaos sonucunda yüzbinlerce Türkmen nüfusu göçe zorlanmıştır. Türkmen coğrafyası IŞİD ile çatışma hattına dönüşmüştür. Türkmen bölgelerinin işgali ve göç Türkmenlerin toplumsal ve siyasal birliğini de derinden etkilemiştir. Bu ise Türkmenlerin siyasi mücadelesini sarsmış ve elde edilen kazanımların uygulanması konusunda büyük bir engel teşkil etmiştir.

Hal böyleyken Türkmenlerin, elde ettikleri yasal hakların uygulanması ve siyasi başarıya ulaşmaları için toplumsal ve siyasal birliklerinin sağlanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra göçe zorlanan Türkmenlerin kendi bölgelerine dönmeleri için gerekli yaşam ve güvenlik şartlarının sağlanması büyük önem arz etmektedir. Aynı zamanda Türkmenlerin Bağdat eksenli bir politika izlemesinde fayda vardır. Bununla birlikte BM ve AB gibi örgütler başta olmak üzere uluslararası kamuoyunda destek bulmak için Türkmenlerin daha çok çaba harcaması gerekmektedir. Bu konuda Türkmenlere en büyük desteği verebilecek ve kılavuzluk yapabilecek en önemli ülke Türkiye Cumhuriyeti'dir. Ayrıca Türkiye, insan hakları ve Irak Anayasası çerçevesinde elde edilen hakların uygulanması ve Türkmenlerin diğer etnik gruplarca ezilmesinin önlenmesi için çalışmalarda bulunulabilir. Zira gönülden Türkiye'ye bağlı olan Türkmenlerin Irak siyasetinde güçlenmesi Türkiye'nin bölgedeki etkinlik alanına da yansımaktır. Aksi takdirde Türkmenler Irak siyaseti denklemi dışında kalmakla beraber ülkeden silinmeye mahkûm olacaktır. Bu aynı zamanda Türkiye'yi önemli bir toplumsal destekten yoksun kılacak ve Irak'taki etkisini indirgeyecektir.

KAYNAKLAR

- Abbas, Z. (2014). Irak Meclis seçimlerinde Türkmenler kazandı mı?. *Ortadoğu Analiz*, 6(63), 62-65.
- Abdulmehdi istifa etti. (30.11.2019). *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dunya/abdulmehdi-istifa-etti-3516233> (Erişim: 18.07.2020)
- Bağbozan, Ş. (2007). *Baas yönetimi altındaki Irak Türkleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Çetinsaya, G. & Özhan, T. (2009). *İşgalin 6. yılında Irak*. SETA. Pelin Ofset.
- Demirci, F. (1989). *Irak anayasalarında azınlıklar ve Irak Türkleri*. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Demegi.
- Demirel, M. (2000). *Irak yönetiminde Türkmenler* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Doğan, S. (2018). *Irak Türkmenleri* (Rapor No. 68). İNSAMER.
- Duman, B. (2010). 2003 sonrası Irak siyasetinde Türkmenler ve 2010 seçimleri. *Ortadoğu Analiz*, 2(16), 53-66.
- Duman, B. (2013). IKBY-Irak merkezi hükümeti çekişmesi ve Türkmenlerin durumu. *İstihbarat Sahası*. <https://istihbaratsahasi.files.wordpress.com/2013/01/ikby-irak-merkezi-hkmeti-ekimesi-ve-trkmenlerin-durumu.pdf> (Erişim: 11.07.2020)
- Duman, B. (2016). *IŞİD sonrası Türkmenler ve Türkmen bölgelerinin durumu* (Rapor No. 203). ORSAM.
- Duman, B. (10.07.2018). Irak'ta seçim sonrası siyasi dinamikler ve değişen dengeler. *Ufkumuz Haber*. <http://www.ufkumuzhaber.com/irakta-secim-sonrasi-siyasi-dinamikler-ve-degisen-dengeleranaliz-69566h.htm> (Erişim: 18.07.2020)
- Duman, B. (18.07.2018). 2018 Irak parlamento seçimleri ve sonrası. *Dünya Bülteni*. <https://www.dunyabulteni.net/dubam-ortadogu/2018-irak-parlamento-secimleri-ve-sonrasi-h425876.html> (Erişim: 18.07.2020)

- Elbarlamanu Yumarriru Muraşşahi Elhakaibil Vezariyyetil Saba Eşşagira ve Yukmilu Hukumetel Kazimî. (06.06.2020). *Minber Elirak Elhur*. <http://manber.ch/ArticleShow.aspx=ID257934> (Erişim: 18.07.2020)
- Erkmen, S. (14.07.2017), Musul sonrası Irak ve yeni çatışma dinamikleri. *Anadolu Ajansı*. <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/musul-sonrasi-irak-ve-yeni-catisma-dinamikleri-/861287?amp=1> (Erişim: 29.07.2020)
- Ettürkmen Yutalibune bivizaratin Siyasiyyetin ve İstihtasi Muhafazatey Tellafer ve Ettuz. (17.09.2018). *Almada Paper*. <https://almadapaper.net/view.php?cat=213284> (Erişim: 18.07.2020)
- Güngör, F. (2014). Ortadoğu denkleminde Irak Türkmenleri ve geleceği. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri*, 1(2), 14-43. <https://doi.org/10.20860/ijoses.06966>
- Irak Cumhuriyeti Anayasası. (2008). Mektebetü Essenhuri.
- Irak Resmi Gazetesi. (14.01.2004). *Geçiş dönemi Irak devleti yönetim yasası* (Sayı. 3981). <https://moj.gov.iq/wqam/3981.pdf> (Erişim: 18.07.2020)
- Irak Resmi Gazetesi, (02.12.2013). *45 numaralı Irak parlamento seçimleri yasası* (Sayı. 4300) <https://moj.gov.iq/uploaded/4300.pdf> (Erişim: 18.07.2020)
- Irak'ta "Türkmen Hakları Yasa Tasarısı" reddedildi. (02.11.2014). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-turkmen-haklari-yasa-tasarisi-reddedildi/105403> (Erişim: 12.07.2020)
- Irak'ta genel seçim sonuçları açıklandı. (19.05.2018). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-ta-genel-secimlerin-kesin-sonuclari-aciklandi/1150981> (Erişim: 18.07.2020)
- Irak'ta elle yapılan oy sayımının sonuçları açıklandı. (18.08.2018). *NTV*. <https://www.ntv.com.tr/dunya/irakta-elle-yapilan-oy-sayiminin-sonuclari-aciklandi,1J80pOIuFkms1Sxocr9SFw> (Erişim: 18.07.2020)
- Irak'taki Türkmen vekillerden 'Ötekileştirilme' tepkisi. (02.07.2019). *TGRT Haber*, <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/iraktaki-turkmen-vekillerden-otekilestirilme-tepkisi-2651744> (Erişim: 18.07.2020)
- Irak Türkmen Cephesi Başkanı Salihî: Bir Siyasi İrade Türkmenlere Bakanlık Verilmesine Karşı Çıktı. (07.05.2020). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-turkmen-cephesi-baskani-salihi-bir-siyasi-irade-turkmenlere-bakanlik-verilmesine-karsi-cikti/1831914> (Erişim: 18.07.2020)
- Hasan, M. (2007). *Dünden Bu Güne Irak Türkmenleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kanun Hukuk Ettürkmen. (03.08.2017). *Iraqi Parliament*. <https://arb.parliament.iq/archive/2017/08/03/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%AD%D9%82%D9%88%D9%82-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%85%D8%A7%D9%86/> (Erişim: 18.07.2020)
- Kekilli, E. (17.09.2017). Kuzey Irak'ta bağımsızlık arayışı. *SETA*. <https://www.setav.org/kuzey-irakta-bagimsizlik-arayisi/> (Erişim: 18.07.2020)
- Kekilli, E. (2018). *Irak genel seçimleri Irak'ta yeni bir siyasi kültür arayışı* (Rapor No. 239). SETA.
- Küzeci, Ş. (26.05.2018). 2018 Irak parlamento seçimleri Kerkük ve Türkmenler. *Kerkük Gazetesi*. <http://www.kerkukgazetesi.com/3871-2/> (Erişim: 18.07.2020)

- Naib Yutalib Biikrar Kanun Hukuk Ettürkmen. (11.01.2018). *Alsumaria*.
<https://www.alsumaria.tv/news/226614/%D9%86%D8%A7%D8%A6%D8%A8-%D9%8A%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%B1%D9%84%D9%85%D8%A7%D9%86-%D8%A8%D8%A5%D9%82%D8%B1%D8%A7%D8%B1-%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%AD%D9%82%D9%88%D9%82-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%85%D8%A7%D9%86> (Erişim: 13.07.2020)
- Nakip, M. (2013). Irak'ta ihtilafli bölgeler ve Türkmenler. *Ortadoğu Analiz*, 5(49), 98-104.
- Özmen, H. (18.09.2013). Türkmen hakları düzenleme yasası. *Biz Türkmeniz*.
<http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=28639> (Erişim: 12.07.2020)
- Özmen, H. (08.01.2018). Takrir Havle Vaz ve Matalib Ettürkman. *Afkar Hurra*. <http://afkarhura.com/?p=10238> (Erişim: 12.07.2020)
- Reysan, M. (13.12.2017), "Mahavif Min Saytarat Cemaat Errayat Elbeydaa ala Kerkük", *Alquds Al Arabi*.
<http://www.alquds.co.uk/?p=843601> (Erişim: 11.07.2020)
- Saatçi, S. (1996). *Tarihi gelişim içinde Irak'ta Türk varlığı*. Tarih Araştırmaları Vakfı.
- Saatçi, S. (2007). Irak Türkmenleri ve Kerkük sorunu. *Global Strateji*, 5(9), 25-34.
- Semin, A. (15.09.2012). Irak'taki siyasi çıkmaz, Türkmenler ve Türkiye. *Irak Türkleri*.
<http://www.irakturkleri.org/makalegoster.php?makale=68> (Erişim: 12.07.2020)
- Semin, A. (21.08.2014). Irak'ta derinleşen IŞİD krizi ve Türkmenler. *BİLGESAM*.
<http://www.bilgesam.org/incele/1750/-irak%27ta-derinlesen-isid-krizi-ve-turkmenler/#.Wc9b71S0PIU> (Erişim: 12.07.2017)
- Silleli, T. (2005). *1958'den günümüze Türkiye-Irak İlişkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Terzioğlu, SS (2006). Tarihsel süreç çerçevesinde 2005 Irak anayasasına göre Irak Türklerinin hukuksal konumları. *Akademik Orta Doğu*, 1(1), 159-176.
- Tunç, H. (2007). Tarihten bugüne Kerkük ve geleceği. *Global Strateji*, 5(9), 4-24.
- Turan, Ö. (1996). Irak anayasalarında azınlıklar. *Avrasya Dosyası*, 3(1), 23-36.
- Türkmenler Irak seçim komiserliği aleyhine imza kampanyası başlattı. (19.05.2018). *Sabah*,
<https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/turkmenler-irak-secim-komiserligi-aleyhine-imza-kampanyasi-baslatti> (Erişim: 18.07.2020)
- Yalçın, E. (2016). Kerkük'ün nüfus yapısını değiştirmeye yönelik çalışmalar. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları*, 12(23), 137-166.
- Yavmun Hazinun Lisiyasiyi Kerkk fi Bağdad. (08.05.2020). *Kirkuk Now*.
<https://kirkuknow.com/ar/news/62179> (Erişim: 12.07.2020)
- Yılmaz, İ. (2006). Geçmişten günümüze Irak'ta Türkmen politikası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 12(1), 127-142.

Zineelabdin, A. (11.05.2020). Irak hükümetinde Türkmenlerin temsili sorunu. *ORSAM*.
<https://orsam.org.tr/tr/irak-hukumetinde-turkmenlerin-temsili-sorunu/> (Erişim: 12.07.2020)

ÇOCUK VE ERGENLERDE DUYGU DÜZENLEME ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI

Sertap TETİK¹, Fulya CENKSEVEN ÖNDER²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.942135

Makale Geçmişi:

Geliş 26.05.2021

Düzeltilme 23.09.2021

Kabul 28.10.2021

Anahtar Kelimeler:

Duygu Düzenleme,

Ölçek Uyarlama,

Çocuk,

Ergen.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Çocuk ve Ergenlerde Duygu Düzenleme Ölçeği-ÇEDDÖ'yü (Emotion Regulation Questionnaire for Children and Adolescents) Türkçeye uyarlamaktır. Çalışma grubunu Adana ilinin merkez ilçelerindeki ortaokul ve liselerde 2017-2018 yılları arasında öğrenim gören, 10-18 yaşlar arasındaki 1048 (558 kız ve 490 erkek) öğrenci oluşturmaktadır. DFA bulguları, ölçek yapısının, bu çalışmada yeniden değerlendirme ve bastırma şeklinde tanımlanan iki ayrı boyuttan oluştuğunu onaylamıştır. Uyum indeksleri ve faktör yükleri incelendiğinde, ölçeğin tüm örneklemde ve yaş ile cinsiyet gruplarında iyi uyum değerleri gösterdiği görülmektedir. Ölçeğin ölçüt bağıntı geçerliği ortaokul öğrencilerinde Çocuklar için Depresyon Ölçeği ve lise öğrencilerinde Hızlı Büyük Beşli Kişilik Testi aracılığıyla incelenmiştir. Üç hafta aralıklarla yapılan test tekrar test güvenilirliğine göre birinci ve ikinci ölçüm arasında yeniden değerlendirme alt ölçeği için .64, bastırma alt ölçeği için .57 düzeyinde ilişki bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısının ise, yeniden değerlendirme alt ölçeği için .79, bastırma alt ölçeği için .53 olduğu görülmektedir. Bulgular alan yazında ortaya konan görüş ve araştırmalar dikkate alınarak tartışılmıştır.

ADAPTATION OF THE EMOTION REGULATION QUESTIONNAIRE FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS (ERQ-CA) INTO TURKISH

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.942135

Article History:

Received 26.05.2021

Revised 23.09.2021

Accepted 28.10.2021

Keywords:

*Emotion Regulation,
Questionnaire Adaptation,
Child,
Adolescent.*

ABSTRACT

The objective of this study was to adapt the Emotion Regulation Questionnaire for Children and Adolescents (ERQ-CA) into the Turkish language. The study group consisted of 1048 students, 558 girls (53.2%) and 490 boys (48.8%), who were receiving education at four middle schools and four high schools in central districts of Adana province in years 2017 and 2018. Findings of the CFA revealed that the questionnaire had two dimensions, namely the reappraisal and suppression subscales. According to the fit indices and factor loads of the scale, there was good level of fit for the whole sample, both sexes and all age groups. Convergent validity of the questionnaire was evaluated for middle school students by use of the Children's Depression Inventory, while the Quick Big Five Personality Test was applied for high school students for the same purpose. As a result of the test-retest reliability study performed in a three-week interval, the level of correlation between the first and the second tests was found to be .64 for the reappraisal subscale and .57 for the suppression subscale. On the other hand, the Cronbach Alpha internal consistency coefficient was calculated to be .79 for the reappraisal subscale and .53 for the suppression subscale. Findings of the study were discussed based on the opinions and researches in the literature.

Makale ilk yazar tarafından ikinci yazarın danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinin özetidir. Bu araştırma, 21. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde (PDRkongre2019) bildiri olarak sunulmuştur.

¹ srpttk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7647-5243

² Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, fulyac@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9748-626X
Alıntılanmak için/Cite as: Tetik, S., Cenkseven Önder, F. (2021), Çocuk Ve Ergenlerde Duygu Düzenleme Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 87-100.

GİRİŞ

Duygular, olayların birey için taşıdığı anlamın bilişsel temsidir (Frijda ve Mesquita, 1994). İnsanlar günlük yaşantılarında düzenli olarak birtakım uyaranlara maruz kalırlar ve uyaranlara ilişkin değerlendirmeleri sonucunda yoğunlukları, nitelikleri ve türleri bakımından çeşitli duygular açığa çıkar. Duygular, bireylerin kendilerini tanımlarını, değer yargılarının farkına varmalarını ve belirli kararlar almalarını sağlama, ayrıca hedefleri doğrultusunda onları harekete yönlendirme gibi işlevlere sahiptir (Çeçen, 2013; Werner & Gross, 2010). Bununla birlikte, yoğunlukları, süreleri, sıklıkları ya da türleri ile nesnel durum arasında bir uyumsuzluk baş gösterdiğinde, duygular biliş ve davranışları uyumsuz bir şekilde yönlendirebilir (Bosse, Pontier & Treur, 2007). Duyguların işlevsel olmayan bu yönlendirmeleri ise, bireyleri yaşadıkları duyguların etkisini değiştirmeye hizmet eden bir sürece, yani duygu düzenleme sürecine götürmektedir.

Literatürde üzerinde özellikle durulan iki önemli duygu düzenleme stratejisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, *yeniden değerlendirme*, bir bilişsel değişim stratejisidir. Yaşanan durumun anlamını değiştirmeye yönelik bir yeniden yorumlama girişimi olarak tanımlanmaktadır (Cutuli, 2014; John & Gross, 2004). Sıklıkla bahsedilen bir diğer strateji, *bastırma* ise, bir tepki düzenleme stratejisidir. Yaşanan duygusal deneyimi gizleme, engelleme veya azaltma girişimi olarak tanımlanmaktadır (John & Gross, 2004). Ancak bastırma stratejisi yapısı gereği, bireylerin hissettikleri gibi davranmamalarına yani otantik olmamalarına, bunun sonucu olarak da kendilerine yabancılaşmalarına neden olabilmektedir (English & John, 2013). Ayrıca yakın ilişkiler kurmalarını engelleyebilir, kişilerarası ilişkilerde rahatsız, gergin ve çekingen hissetmelerine neden olabilir (John & Gross, 2004).

Bireyler, duygularını düzenlemek için farklı stratejiler kullanabilirler ancak bu farklılıklar bireylerin duygulanımları, iyi oluşları, sosyal ilişkileri gibi pek çok durum üzerinde etkilere sahiptir (Cutuli, 2014; Goldin, McRae, Ramel & Gross, 2008; Gross & John, 2003, Haga, Kraft & Corby, 2009). Strese bağlı bozukluk olarak da bilinen depresyon da büyük ölçüde duyguların etkili bir şekilde düzenlenememesi olarak görülmektedir (Aldao, Nolen-Hoeksema & Schweizer, 2010; D'Avanzato, Joormann, Siemer & Gotlib, 2013; Gross & Muñoz, 1995; Hughes, Gullone & Watson, 2011). Araştırmalar incelendiğinde duygu düzenlemede kullanılan bastırma stratejisinin depresif semptomlarla pozitif, yeniden değerlendirmenin ise negatif ilişkili olduğu görülmektedir (Betts, Gullone & Sabura Allen, 2009; Martin & Dahlen, 2005; Moore, Zoellner & Mollenholt, 2008).

Duygu düzenleme üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, farklı kişilik özelliğine sahip bireylerin kullandıkları duygu düzenleme stratejilerinin değişkenlik gösterdiği görülmüştür. John ve Gross'un (2004) geliştirmiş olduğu Duygu Düzenleme Ölçeği'nin İtalyan kültürüne uyarlama çalışmasında Balzarotti, John ve Gross (2010); duygu düzenleme stratejilerinden yeniden değerlendirmenin dışa dönüklük ile pozitif, nevrotizm ile negatif ilişkili ve bastırma stratejisinin dışa dönüklük ile negatif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ölçeğin Çin kültürüne uyarlama çalışması Liu, Chen ve Tu (2017) tarafından yapılmış ve benzer şekilde yeniden değerlendirme stratejisi ile dışa dönüklük kişilik özelliği ve bastırma stratejisi ile nevrotik kişilik özelliği arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gresham ve Gullone (2012) ise yeniden değerlendirme stratejisi ile dışa dönüklük ve deneyime açıklık kişilik özellikleri ve bastırma stratejisi ile nevrotik kişilik özelliği arasında pozitif ilişkili olduğunu bulgulamıştır. Cabello, Salguero, Fernández-Berrocal ve Gross (2013), yeniden değerlendirme stratejisinin dışadönüklük, uyumluluk, deneyime açıklık ile pozitif, nevrotizm ile negatif ilişkili ve bastırma stratejisininse dışadönüklük, uyumluluk, deneyime açıklık ile negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Kişilik boyutları, bireylere duygularını belirli şekillerde düzenleme yolunda yatkınlık kazandırmaktadır (Vater & Schröder-Abé, 2015). John ve Gross (2004), sorumluluk, uyumluluk, deneyime açıklık ve dışadönüklük kişilik özelliklerinin, sağlıklı ve uyumlu kişilik özellikleri arasında yer aldığını ifade etmiş ve bu kişilik özelliklerini yeniden değerlendirme stratejisi ile ilişkilendirmişlerdir. Duygusal dengenin karştı olan nevrotizm ise bastırma stratejisi ile ilişkili bulunmuştur.

Duygu düzenleme stratejilerinin kullanımına etki eden bir diğer faktör ise cinsiyet rolleridir. Çocukluk yıllarından itibaren oluşan cinsiyet rolleri temelinde, erkeklerden duygusal açıdan güçlü olmaları ve kadınsı olarak algılanan ağlamak, duygularını veya düşüncelerini ifade etmek gibi davranışlardan kaçınmaları beklenmektedir. Bununla birlikte, erkeklere yasak olarak değerlendirilen duygu ifade davranışları, kadınlar için serbesttir (Dökmen, 2009). Araştırma bulguları da kız çocuklarının, duygu odaklı stratejilere erkeklerden daha bağlı olduklarını, erkeklerin ise kaçınma, uzaklaşma gibi tepki odaklı stratejileri kızlardan daha sık kullandıklarını göstermektedir. (Chen, 2010; McRae, Ochsner, Mauss, Gabrieli & Gross, 2008; Spaapen, Waters, Brummer, Stopa & Bucks, 2014; Waters & Thompson, 2014).

Duyguların sosyal açıdan uygun ve uyarlanabilir biçimde nasıl düzenleneceğini veya yönetileceğini bilmek çocukların ve ergenlerin sağlıklı psikolojik gelişimleri için çok önemlidir (Gullone & Taffe, 2012). Çünkü,

duygu düzenleme becerileri, davranışlarını yapıcı bir şekilde yönlendirmeleri, yeni insanlar tanımaları, uyum sağlamaları ve akranları tarafından kabul görmeleri gibi önemli konularda, bu yaş grubundaki bireylere yardımcı olmaktadır (Sabatier, Cervantes, Torres, De los Rios & Sañudo, 2017). Özellikle çocukluk ve ergenlik yıllarını kapsayan dönemin, bu dönemde mantıklı düşünme becerisinin gelişmesi sebebiyle, duygu düzenleme becerilerinin gelişimi açısından son derece verimli bir dönem olduğu ifade edilmektedir (Shields & Cicchetti, 1997; Zeman, Cassano, Perry-Parrish & Stegall, 2006). Bu dönemde duygu düzenleme becerilerinin kazanımı ilerleyen yıllarda anksiyete bozuklukları, depresyon, intihar eğilimi gibi çeşitli psikopatoloji biçimlerinin gelişimini önlemek açısından önemlidir (Zeman vd., 2006). Duygu düzenleme çalışmalarında ağırlıklı olarak erken çocukluk ve erişkinlik gelişim dönemlerine odaklanılmış, geç çocukluk ve ergenlik yıllarını kapsayan dönem nispeten ihmal edilmiştir (Gullone & Taffe, 2012).

Yukarıda çok çeşitli alanlara etki ettiği ifade edilen duygu düzenlemenin çocuk ve ergen örnekleminde incelenmesi ve ölçülmesine dönük araçların sayıca sınırlı kalması, bu alanda yeterli çalışma yürütülememesinde bir etken olabileceği düşünülmektedir. Türkiye’de 6-12 yaş okul çağı çocuklarının duygu düzenlemelerini ölçmek amacıyla uyarlanan Kapçı, Uslu, Akgün ve Acer’in (2009) Duygu Ayarlama Ölçeği bir başkasını değerlendirme ölçeğidir ve bireylerin kişisel değerlendirmelerini içermemektedir. Ergen grupları içinse, 13-18 yaş grubu lise öğrencilerine yönelik Özgüle ve Sümer’in (2017) uyarladığı Duygu Düzenleme Ölçeği (DDÖ) ve Duy ve Yıldız (2014) tarafından 11-18 yaş grubu için uyarlama çalışmalarını yürüttükleri Ergenler için Duygu Düzenleme Ölçeği (EİDDÖ) bulunmaktadır. EİDDÖ, ergenlerin duygularını düzenlerken kullandıkları stratejilerin işlevsel olup olmadığını ve bu stratejilerin kaynağını ortaya koymaktadır. ÇEDDÖ ise, duygu düzenleme araştırmalarında sıklıkla yer verilen yeniden değerlendirme ve bastırma stratejilerinin kullanımını incelemektedir. Özgüle ve Sümer’in uyarladığı DDÖ, yeniden değerlendirme ve bastırma stratejilerinin kullanım düzeylerini ölçüyor olsa da son çocukluk dönemini kapsamamaktadır. Bu bağlamda, Çocuk ve Ergenlerde Duygu Düzenleme Ölçeği’nin (The Emotion Regulation Questionnaire for Children and Adolescents-ERQ-CA) Türkçeye uyarlanmasıyla, bu alanda yapılacak çalışmalara katkıda bulunulabileceği düşünülmektedir. Araştırmada “Çocuk ve Ergenlerde Duygu Düzenleme Ölçeği’nin Türkçe uyarlaması, ihtiyaç duyulan geçerlik ve güvenilirlik koşullarını karşılamakta mıdır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Grubu

Araştırma Adana ilinin merkez ilçelerinde bulunan dört ortaokul ve dört lisede 2017-2018 yılında öğrenim gören 558’i (%53.2) kız, 490’ı (%46.8) erkek olan toplam 1048 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Öğrencilerin 459’u (%43.8) ortaokul, 589’u (%56.2) liseye devam etmektedirler. Okullar belirlenirken kolay ulaşılabilir küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin yaşları 10-18 arasında olup yaş ortalamaları 14.58’dir (Ss=2.4). Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet ve yaşlarına göre dağılımları Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyetlerine ve Yaşlarına Göre Dağılımları

Yaş	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
10-12	135	12.9	118	11.2	253	24.1
13-15	191	18.3	167	15.9	358	34.2
16-18	232	22.1	205	19.6	437	41.7
Toplam	558	53.3	490	46.7	1048	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğrencilerin 253’ü (% 24.1) 10-12 yaş grubunda, 358’i (%34.2) 13-15 yaş grubunda, 437’si (%41.7) 16-18 yaş grubundadır. Çalışma grubunda her sınıf düzeyinden öğrencilerin yer almasına dikkat edilmiştir. Öğrencilerin 165’i (%15.7) 5. sınıf, 97’si (%9.3) 6. sınıf, 74’ü (%7.1’i) 7. sınıf, 123’ü (%11.7) 8. sınıf, 154’ü (%14.7) 9. sınıf, 146’sı (%13.9) 10. sınıf, 128’i (%12.2) 11. sınıf, 155’i (%14.8) 12. sınıf düzeyinde öğrenim görmektedir. Lisede öğrenim gören kız öğrencilerin 2’si ve erkek öğrencilerin 4’ü sınıf düzeylerini belirtmemiştir. Tablo 2’de öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim düzeyleri verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Anne ve Babalarının Öğrenim Düzeyleri

Öğrenim Düzeyi	Anne		Baba	
	F	%	F	%
Okur Yazar Değil	61	5.8	24	2.3
İlkokul Mezunu	205	19.6	157	15.0
Ortaokul Mezunu	160	15.3	189	18.0
Lise Mezunu	287	27.4	286	27.3
Üniversite Mezunu	281	26.8	305	29.1
Yüksek Lisans ve Üstü	43	4.1	62	5.9
Belirtilmemiş	11	1.0	25	2.4
Toplam	1048	100	1048	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi, katılımcıların annelerinin %19.6’sı ilkokul, %15.3’ü ortaokul %27.4’ü lise, %26.8’i üniversite mezunudur. Yüksek lisans ve üstü öğrenim düzeylerine sahip anneler, grubun %4.1’ini oluşturmaktadır. Annelerin %5.8’i ise okur yazar değildir. Katılımcıların babalarının %15’i ilkokul, %18’i ortaokul, %27.3’ü lise, %29.1’i üniversite mezunudur. Okur yazar olmayan babalar grubun %2.3’ünü, yüksek lisans ve üstü öğrenim düzeyine sahip babalar ise grubun % 5.9’luk bir dilimi oluşturmaktadır. Öğrencilerin babalarının öğrenim düzeylerinin, annelerinin öğrenim düzeylerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Çocuk ve Ergenlerde Duygu Düzenleme Ölçeği (ÇEDDÖ): Ölçek Gullone ve Taffe (2012) tarafından Gross ve John’un (2003) yetişkin örneklemini için hazırladığı Duygu Düzenleme Ölçeği’nden uyarlanmıştır. ÇEDDÖ iki duygu düzenleme stratejisindeki kullanım farklılıklarını değerlendirmek amacıyla oluşturulmuş bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçek, yeniden değerlendirme ve bastırma olmak üzere iki alt boyuttan ve 10 maddeden oluşmaktadır. Değerlendirme 5’li likert tipi derecelendirme ile yapılmaktadır. Ölçekten elde edilen puanlar ile Çocuklar için Depresyon Ölçeği ve Çocuklar için Büyük Beşli Ölçeği’nden elde edilen puanların ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı, yeniden değerlendirme alt ölçeği için .82 ile .86 arasında, bastırma alt ölçeği için .69 ile .79 arasında bulunmuştur. Test tekrar test güvenirlik katsayısı ise yeniden değerlendirme alt ölçeği için .37 ile .47 arasında ve bastırma alt ölçeği için .40 ile .63 arasında değişmektedir (Gullone & Taffe, 2012).

Çocuklar için Depresyon Ölçeği (ÇDÖ): Kovacs (1985) tarafından geliştirilmiş olan ölçeğin kültürümüze uyarlaması Öy (1991) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe formu 27 maddeden oluşmakta ve değerlendirmesi üçlü likert tipinde (0-1-2) yapılmaktadır. Ölçeğin test tekrar test güvenirliği .80 ve Çocukluk Depresyonu Derecelendirme Ölçeği ile arasındaki korelasyon .61 olarak hesaplanmıştır (Savaşır & Şahin, 1997).

Hızlı Büyük Beşli Kişilik Testi (HBBKT): Vermulst ve Gerris (2005) tarafından oluşturulan ve kişiliğin beş faktör çerçevesinde (Uyumluluk, Dışadönüklük, Sorumluluk, Duygusal Denge ve Deneyime Açıklık) değerlendirilmesini sağlayan bir ölçektir. Ölçeğin uyarlaması Morsünbül (2014) tarafından yapılmıştır. HBBKT 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı ve test tekrar test sonuçları sırasıyla uyumluluk alt ölçeği için .78 ve .82; dışadönüklük alt ölçeği için .81 ve .87; sorumluluk alt ölçeği için .81 ve .86; duygusal denge alt ölçeği için .72 ve .80; deneyime açıklık alt ölçeği için .71 ve .81 olarak tespit edilmiştir (Morsünbül, 2014).

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcılar hakkında bilgi toplamak amacıyla oluşturulmuştur. Kişisel Bilgi Formu katılımcıların yaş, cinsiyet, sınıf düzeylerini ve anne-babalarının medeni hal ve öğrenim durumlarını içermektedir.

İşlem

ÇEDDÖ’nün uyarlama çalışmasını yapmak amacıyla, öncelikle ölçeğin yazarlarından Eleonora Gullone’un izni e- mail yoluyla alınmıştır. Araştırma verilerini toplamak için gerekli uygulama izinleri ve etik kurul izni de alındıktan sonra, Adana ili merkez ilçelerinde MEB’e bağlı dört ortaokul ve dört lisede uygulama yapılmıştır. Uygulamalar, araştırmacının kendisi ve çalışma yapılan okulların psikolojik danışmanları tarafından

gerçekleştirilmiştir. Gerekli yönergelerin verilmesinden sonra, uygulama kapsamında, ortaokul öğrencileri tarafından Kişisel Bilgi Formu, ÇDÖ ve ÇEDDÖ'yu yanıtlanırken; lise öğrencileri ise ortaokul öğrencilerinden farklı olarak ÇDÖ yerine HBBKT'yi cevaplamışlardır. Uygulama sınıf ortamında gerçekleştirilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin ölçekleri yanıtlaması yaklaşık olarak 25 dakika, lise öğrencilerinin ise 15 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS Statistics 20 ve AMOS programları kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun geçerliğini ölçmek amacıyla yapı ve ölçüt bağıntı geçerliği incelenmiştir. Yapı geçerliği için Doğrulayıcı Faktör Analizinden (DFA) yararlanılmıştır. Literatürde uyum indekslerinin kabul sınırları; ki kare (χ^2) değerinin serbestlik derecesine (sd) bölünmesiyle elde edilen değerin .05'ten, yaklaşık ortalamaların karekökünün (RMSEA) .08'den küçük, karşılaştırmalı uyum indeksinin (CFI) .95'ten, artan uyum indeksinin (IFI), uyum iyiliği indeksinin (GFI), düzeltilmiş uyum indeksinin (AGFI) .90'dan büyük olduğu ifade edilmektedir (Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Kline, 2011). İncelenen bir diğer değer faktör yükü değeridir. Faktör yükü, maddelerin faktörle ilişkisini ortaya koymakta olup, bu değerin .30'dan yüksek olması kabul edilir olduğu anlamına gelmektedir (Büyüköztürk, 2014).

Ölçüt bağıntı geçerliğini belirlemek içinse, ÇEDDÖ'nün ortaokul örnekleminde ÇDÖ ve lise örnekleminde HBBKT ile korelasyonlarına bakılmıştır. Ölçüt bağıntı geçerliği Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı analiziyle tamamlanmıştır. Cinsiyetler arası farklılıklar Bağımsız Örneklem için t Testiyle belirlenmiştir. Son olarak ölçeğin güvenirlik çalışmaları için 152 öğrenciye üç hafta arayla test tekrar test analizi yapılmış ve Cronbach alfa güvenirlik katsayıları her bir alt ölçek için belirlenmiştir.

BULGULAR

Yapı Geçerliği

ÇEDDÖ'nün yapı geçerliliği için özgün formunda bulunan faktör yapısının doğrulanıp doğrulanmadığı, 10-18 yaşlar arasında olan öğrenciler üzerinde DFA ile incelenmiştir. DFA tüm örnekleme cinsiyet ve yaş gruplarına (10-12, 13-15, 16-18) ayrı ayrı uygulanmıştır. İlgili varsayımlar karşılandıktan sonra maksimum olabilirlik (maximum likelihood) yöntemiyle analiz gerçekleştirilmiştir.

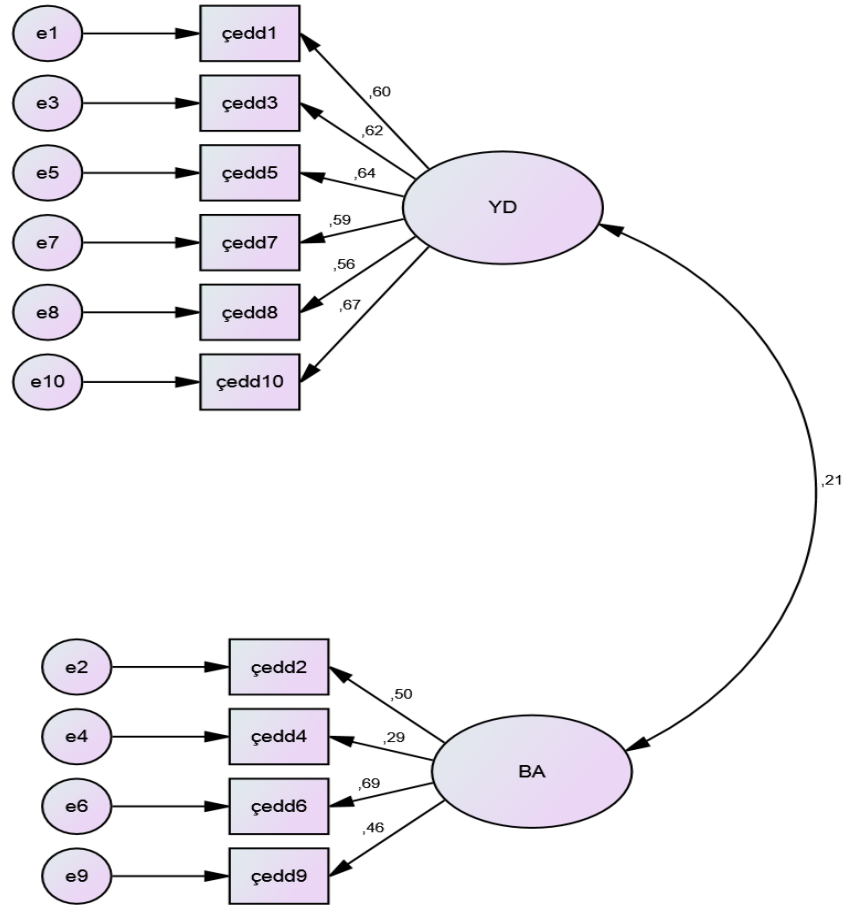
Tablo 3'te görüldüğü gibi, iki faktörlü yapının herhangi bir modifikasyona gerek kalmadan iyi uyum değerleri ürettiği belirlenmiştir.

Tablo 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Modelleri

Gruplar	DFA						
	χ^2/sd	RMSEA	CFI	IFI	GFI	AGFI	R
Tüm Örneklem	4.87	.06	.93	.93	.97	.95	.21
Kız	3.86	.07	.91	.91	.95	.93	.20
Erkek	2.81	.06	.92	.92	.96	.94	.23
10-12 yaş	1.89	.06	.93	.94	.95	.92	.04
13-15 yaş	1.89	.05	.96	.96	.97	.95	.29
16-18 yaş	3.31	.07	.90	.90	.95	.92	.29

Tablo 3'te DFA'nın tüm örnekleimde, cinsiyet ve yaş gruplarında ortaya koyduğu uyum değerleri yer almaktadır. Ayrıca faktör yükleri incelendiğinde tüm örneklemin faktör yüklerinin .29 ile .69 arasında değiştiği görülmektedir. Yeniden değerlendirme alt ölçeğinin faktör yükleri .56 ile .67, bastırma alt ölçeğinin faktör yükleri ise .29 ile .69 arasında dağılmaktadır. Faktörler arasında pozitif yönde düşük ilişki bulunmaktadır ($r=.21$, $p<.05$). Şekil 1'de tüm örneklem için DFA Modelinin faktör yükleri verilmiştir.

Cinsiyet gruplarına göre DFA sonuçları incelendiğinde kız öğrencilerin yanıtlarından elde edilen faktör yüklerinin .34 ile .71 arasında değiştiği görülmektedir. Yeniden değerlendirme alt ölçeğinin faktör yükleri .57 ile .71 arasında ve bastırma alt ölçeğinin faktör yükleri .34 ile .68 arasında değişmektedir. Tüm maddelerin faktör yükü .30'un üzerindedir. Erkek öğrencilerin yanıtlarından elde edilen faktör yüklerinin .53 ile .66 arasında değiştiği görülmektedir. Yeniden değerlendirme alt ölçeğinin faktör yükleri .53 ile .66 arasında ve bastırma alt ölçeğinin faktör yükleri ise .22 ile .68 arasında değişmektedir. Madde 4 dışında tüm maddelerin faktör yükü .30'un üzerindedir.

YD: Yeniden Değerlendirme, BA: Bastırma

Şekil 1. Tüm Örnekleme Doğrulamalı Faktör Analizi Modeli- Standardize Edilmiş Yol Katsayıları

Yaş gruplarına göre incelendiğinde ise 10-12 yaş grubunun yanıtlarından elde edilen faktör yüklerinin .35 ile .76 arasında değiştiği görülmektedir. Yeniden değerlendirme alt ölçeğinin faktör yükleri .51 ile .71 arasında dağılmakta ve bastırma alt ölçeğinin faktör yükleri .35 ile .76 arasında değişmektedir. Tüm maddelerin faktör yükü .30'un üzerindedir. Bununla birlikte, 13-15 yaş grubunun yanıtlarından elde edilen faktör yüklerinin .33 ile .65 arasında değiştiği görülmektedir. Yeniden değerlendirme alt ölçeğinin faktör yükleri .59 ile .65 arasında dağılmakta ve bastırma alt ölçeğinin faktör yükleri .33 ile .59 arasında değişmektedir. Tüm maddelerin faktör yükü .30'un üzerindedir. Son olarak 16-18 yaş grubundan elde edilen bulgularda faktör yüklerinin .21 ile .73 arasında değiştiği görülmektedir. Yeniden değerlendirme alt ölçeğinin faktör yükleri .55 ile .68 arasında dağılmakta ve bastırma alt ölçeğinin faktör yükleri .21 ile .73 arasında değişmektedir. Madde 4 dışında tüm maddelerin faktör yükü .30'un üzerindedir.

Ölçüt Bağını Geçerliği

Depresyon ve Kişilik Özellikleri ile Duygu Düzenleme Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular: Çocuk ve Ergenlerde Duygu Düzenleme Ölçeği'nin ölçüt bağıntı geçerliğini ölçmek ortaokul öğrencilerinin ÇDÖ'ye ve lise öğrencilerinin HBBKT'ye verdikleri yanıtlar ile ÇEDDÖ'den elde ettikleri puanlar arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Tablo 4'te öğrencilerin depresyon düzeyleri ve kişilik özellikleri ile duygu düzenleme alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki ilişkileri gösteren Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayıları sunulmuştur

Tablo 4. Depresyon ve Kişilik Özellikleri ile Duygu Düzenleme Alt Ölçekleri Arasındaki Korelasyon Değerleri

	Yeniden Değerlendirme	Bastırma	$\bar{x}$ (Ss)
Depresyon	-.36**	.21**	13.6 (8.2)
Uyumluluk	.23**	.00	33.4 (5.5)
Dışadönüklük	-.04	-.14**	25.2 (7.7)
Sorumluluk	.16**	.06	25.8 (8.2)
Duygusal Denge	.02	-.01	23.9 (7.2)
Deneyime açıklık	.16**	.05	31.4 (5.6)

(*p< .05, **p< .01)

Tablo 4’te depresyon düzeyi ile yeniden değerlendirme puanları arasında negatif yönde .36 düzeyinde anlamlı ilişki ve depresyon düzeyiyle bastırma puanları arasında pozitif yönde .21 düzeyinde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Kişilik boyutları ile duygu düzenleme alt ölçeklerinin korelasyon değerleri incelendiğinde, yeniden değerlendirme alt ölçeği ile uyumluluk alt ölçeği arasında pozitif yönlü .23 düzeyinde anlamlı, yeniden değerlendirme alt ölçeği ile sorumluluk alt ölçeği arasında .16 düzeyinde anlamlı, yeniden değerlendirme alt ölçeği ile deneyime açıklık alt ölçeği arasında .16 düzeyinde anlamlı ilişki görülmektedir. Yeniden değerlendirme alt ölçeği ile dışadönüklük ve duygusal denge alt ölçekleri arasındaki ilişkiler anlamlı değildir. Bastırma alt ölçeğinin kişilik özellikleriyle arasındaki ilişkiye bakıldığında ise; bastırma alt ölçeğinin, dışadönüklük alt ölçeği ile aralarında negatif yönlü .14 düzeyinde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Bastırma alt ölçeği ile uyumluluk, sorumluluk, duygusal denge ve deneyime açıklık kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler anlamlı değildir.

Cinsiyete Göre Çocuk ve Ergenlerde Duygu Düzenleme Ölçeği Puanlarına İlişkin Bulgular: Tablo 5’te öğrencilerin cinsiyetlerine göre duygu düzenleme alt ölçeklerinden aldıkları toplam puanlar arasında anlamlı farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan bağımsız örneklem için t testinin sonuçları verilmiştir. Bağımsız örneklem için t testi sonuçlarına göre; bastırma ve yeniden değerlendirme stratejilerinin kullanımında tüm örneklemde cinsiyete bağlı anlamlı farklılık ortaya çıkmaktadır. Kız öğrencilerin yeniden değerlendirme alt ölçeğinden aldıkları puan erkek öğrencilerden, erkek öğrencilerin bastırma alt ölçeğinden aldıkları puan kız öğrencilerden daha fazladır.

Tablo 5. Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Duygu Düzenleme Alt Ölçeklerinden Aldıkları Toplam Puanların Bağımsız Örneklem İçin t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	T	Sd	p
Yeniden Değerlendirme	Kız	558	20.77	4.97	2.35	1046	.019*
	Erkek	490	20.03	5.11			
Bastırma	Kız	558	12.02	3.37	-2.6	1046	.009**
	Erkek	490	12.55	3.15			

(*p< .05, **p< .01)

Güvenirlilik

ÇEDDÖ’nün güvenirlik çalışmaları test tekrar test analizi ve iç tutarlık katsayısı incelenerek yapılmıştır. Yeniden değerlendirme alt ölçeğinin iç tutarlık güvenirlik katsayısı 10-12, 13-15 yaş grupları ve tüm örneklem için .78; 16-18 yaş grubu için .77’dir. Bastırma alt ölçeğinin güvenirlik katsayısı ise 10-12 yaş grubu için .57; 13-15 yaş grubu için .53; 16-18 yaş grubu için .52 ve tüm örneklem için .53 bulunmuştur. Kızlarda yeniden değerlendirme alt ölçeğinin güvenirlik katsayısı .79, bastırma alt ölçeğinin güvenirlik katsayısı .57’dir. Erkeklerde ise yeniden değerlendirme alt ölçeğinin güvenirlik katsayısı .77, bastırma alt ölçeğinin güvenirlik katsayısı .49 olarak bulunmuştur.

ÇEDDÖ’nün test tekrar test güvenirlik çalışması, yaşları 10 ile 18 arasında değişen 87’si (% 57.2) kız, 65’i (% 42.8) erkek toplam 152 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Test tekrar test güvenirliği yeniden değerlendirme alt ölçeği .64, bastırma alt ölçeği için .57 bulunmuştur.

TARTIŞMA

Yapı Geçerliğine İlişkin Bulguların Tartışılması

ÇEDDÖ'nün tüm örneklemdeki ve cinsiyet ve yaş gruplarındaki (10-12, 13-15, 16-18) DFA sonuçlarına ilişkin bulgular dikkate alınarak ve uyum indekslerinin literatürdeki kabul sınırlarına bakılarak ölçeğin iyi uyum gösterdiği belirlenmiştir. Bu bulgular Gullone ve Taffe'in (2012), Özgüle ve Sümer'in (2017), Teixeira, Silva, Tavares ve Freire'in (2015) çalışmalarıyla da uyumludur. Tüm örneklemde 4. madde dışında tüm maddelerin faktör yükleri .30'un üzerinde bulunmuştur. Dördüncü maddenin faktör yükünün ise .29 olduğu görülmektedir. Bu bulgu ölçeğin faktör yüklerinin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2014). Dördüncü madde (Mutlu hissettiğimde, bunu göstermemeye gayret ederim), ölçek yapısını bozmamak amacıyla ölçekten çıkarılmamıştır. Ayrıca maddenin ölçekten çıkarılmasının ölçeğin güvenilirliğinde değişikliğe yol açmadığı görülmüştür. Benzer bulgulara Özgüle ve Sümer'in (2017) çalışmasında da rastlanmıştır. Geleneksel kültürlerde mutluluk güçlü olmanın göstergesi olarak algılanabildiği için mutluluğu ifade etmek daha tercih edilir görünüyordur (Özgüle & Sümer, 2017).

Duygu düzenlemenin iki önemli stratejisi arasında ise, hem ortaokul öğrencilerinde hem de lise öğrencilerinde düşük fakat pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Benzer bulgulara Özgüle ve Sümer'in (2017), Vater ve Schröder-Abé'nin (2015), Sadr'ın (2016), Liu, Prati, Perrewé ve Brymer'in (2010) çalışmalarında da rastlanmıştır. Matsumoto ve arkadaşları (2008), yeniden değerlendirme ve bastırma stratejilerine yönelik 23 ülke üzerinde yaptıkları incelemeler sonucunda, duygusal özerkliğe, bireyselliğe önem veren ve sosyal düzenin korunmasını daha az önemseyen toplumlarda yeniden değerlendirme ve bastırma stratejisi arasında negatif yönde toplumsal yaşantıların korunmasına fazlaca vurgu yapılan geleneksel kültürlerdeyse bahsi geçen iki duygu düzenleme stratejisi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Geleneksel kültürlerde, bireylerin sosyal bağlam göz önüne alındığında en uygun duygusal tepki biçimini ortaya koyabilmeleri için bastırma gerekli olabilir. Bastırma stratejisinin sık kullanımı psikopatolojiye yol açabildiği gibi (Akbulut, 2017), sınırlı kullanımı kişilerarası ilişkileri korumada gerekli de olabilmektedir (Matsumoto vd., 2008).

Ölçüt Bağını Geçerliğine İlişkin Bulguların Tartışılması

Depresyon ve Kişilik Özellikleri ile Duygu Düzenleme Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Değerlendirilmesi: ÇEDDÖ'nün ölçüt bağıntı geçerliğini ölçmek amacıyla, ortaokul öğrencilerinin depresyon düzeyleri ile ÇEDDÖ'nün alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Beklendiği gibi, ortaokul öğrencilerinin depresyon düzeyleriyle, yeniden değerlendirme alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında negatif yönlü anlamlı, bastırma alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Bastırma stratejisinin kullanımı ile depresyon arasındaki ilişkiye bakıldığında, bastırılan nahoş duyguların, geri tepme [*rebound*] etkisi sonucunda azalmak yerine daha da yoğunlaşabildiği, böylece bireyin maruz kaldığı depresif gerilimlerin şiddetlenebildiği savunulmaktadır. Bunun yanında, çözümlenmemiş, dikkate alınmamış veya görmezden gelinmiş depresif duygular, hem depresif durumun fark edilmesini ve buna yönelik önlem alınmasını güçleştirebilmekte, hem de çözümsüzlük sonucunda bireye zaman içerisinde ilave bilişsel yük bindirebilmektedir. Sözünu ettiğimiz bilişsel yükün ise depresif duygu ve düşüncelerle başa çıkmakta kullanılabilecek bilişsel kaynakları tükettiği düşünülmektedir (Najmi & Wegner, 2009). Dolayısıyla, bastırma stratejisini sıklıkla kullanan bireyler depresyona yatkın hâle gelebilmektedir. Diğer yandan, duygu düzenlemede yeniden değerlendirme stratejisinin kullanımı ise hoş gitmeyen duyguların çözüme kavuşturulmasını sağlayabilmekte ve bu duyguların, sorunu derinleştirecek şekilde kendini tekrar etmesini engelleyebilmektedir. Birey, yine buna bağlı olarak, duygularını düzenleme yolunda bilişsel kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanabilmektedir. Bu gibi etmenlere bağlı olarak, yeniden değerlendirme ile depresyon arasında negatif, bastırma ile depresyon arasında pozitif yönlü ilişki çok sayıda araştırmada ortaya konmuştur (Akbulut, 2017, Aldao vd., 2010; Betts vd., 2009; Haga vd., 2009; Hughes vd., 2011; Joormann & Gotlib, 2010; Pepping vd., 2016; Yoon, Maltby & Joormann, 2013).

Ölçüt bağıntı geçerliğini belirlemek için, ayrıca lise öğrencilerinin HBBKT'nin alt ölçeklerinden aldıkları toplam puanlar ile duygu düzenleme alt ölçeklerden aldıkları toplam puanlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, bastırma ile dışadönüklük arasında anlamlı negatif yönlü ilişki bulunmaktadır. Dışadönük kişilik özelliğine sahip bireyler, hoş giden veya nahoşluk veren duygularını ifade etmekten kaçınmamakta, dolayısıyla bir duygu düzenleme stratejisi olarak bastırmaya daha az yönelmektedirler. Bu bulgu önceki çalışmalar ile de uyumludur (Balzarotti vd., 2010; Cabello vd., 2013; Gresham & Gullone, 2012; Haga vd. 2009;

Liu vd., 2017; Páez, Mendiburo Seguel & Martínez-Sánchez, 2013; Purnamaningsih, 2017; Sadr, 2016; Shi vd., 2018; Vater & Schröder-Abé, 2015). Bastırma alt ölçeği ile kişilik özelliklerini ölçen diğer dört alt ölçekten herhangi biri arasında anlamlı ilişki tespit edilmemiştir. Literatürde de sıkça rastlanabilen bu durumun (Purnamaningsih, 2017; Shi, 2018; Vater & Schröder-Abé, 2015), gerek ergenlik döneminde kendini gösteren duygusal dalgalanmalardan, gerekse bastırma alt ölçeğinin ortaya koyduğu düşük güvenirlik katsayısından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Yeniden değerlendirme stratejisi ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki incelendiğinde ise, yeniden değerlendirme stratejisi ile uyumluluk (Balzarotti vd., 2010; Cabello vd., 2013; Gresham & Gullone, 2012; Purnamaningsih, 2017; Shi vd., 2018; Sorić vd., 2013); sorumluluk (Balzarotti vd., 2010; Gresham & Gullone, 2012; Gullone & Taffe, 2012; Purnamaningsih, 2017; Shi vd., 2018) ve deneyime açıklık (Balzarotti et al., 2010; Cabello vd., 2013; Gresham & Gullone, 2012; Páez vd., 2013; Purnamaningsih, 2017; Shi vd., 2018) alt ölçekleri arasında, literatürle de paralel şekilde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunduğu görülmektedir. Bu durum sorumluluk, uyumluluk, deneyime açıklık ve dışadönüklük kişilik özelliklerinin, sağlıklı ve uyumsal kişilik özellikleri arasında yer almasıyla ilişkilendirilebilir (John & Gross, 2004).

Cinsiyet Farklılıklarına İlişkin Bulguların Tartışılması: Bu çalışmada duygu düzenleme stratejilerinin kullanımının cinsiyete bağlı olarak farklılık gösterdiği saptanmıştır. Kız öğrencilerin yeniden değerlendirme alt ölçeğinden aldıkları puanlar, erkek öğrencilerinkinden, erkek öğrencilerin bastırma alt ölçeğinden aldıkları puanlar kız öğrencilerinkinden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Yeniden değerlendirme ve bastırma alt ölçekleri arasında bulgularan bu farklılık geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Chen, 2010; McRae vd., 2008; Spaapen vd., 2014).

Duygu düzenleme stratejilerinin kullanımında, cinsiyete bağlı farklılıkların oluşması, kadın ve erkeklere biçilen cinsiyet rolleri ile ilişkilendirilebilir (Nolen-Hoeksema, 2012). Eril cinsiyet rolüne uygun hareket etmek, güçlü görünmeyi gerektirdiği ve duyguların açığa vurulması da zayıflıkla ilişkilendirildiği için erkek çocukların duygularını ifade etmekten kaçınıyor, bastırma yoluna gidiyor olabilecekleri düşünülmektedir (Çelik & Kocabıyık, 2014). Toplumumuzdaki hemen her erkek çocuğun bir kez de olsa duymak zorunda kaldığı “Erkek adam ağlamaz.” sözünü bu anlayışın açık bir örneği olarak gösterebiliriz. Öte yandan kendilerine biçilen cinsiyet rolü gereği, güçlü görünme zorunluluğu duymayan kızlar ise duygularını dışa vurma ve irdeleme konusunda daha serbest hissedebilmektedirler. Ayrıca geleneksel bir toplumda erkek çocuklarına tanınan olanaklar ve çizilen sınırlar, kızlara kıyasla sıklıkla daha geniş olduğu için, kız çocuklarının içinde bulundukları güçlük durumlarını reddetme ve dönüştürme olanakları daha kısıtlıdır. Dolayısıyla kız çocuklarının, içinde bulundukları güçlük durumlarını yeniden çerçevelemek üzere bir çıkış yolu olarak, yeniden değerlendirme stratejisine başvurmaları beklenebilir.

Güvenirlik Çalışmalarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Yeniden değerlendirme alt ölçeğinin güvenirlik katsayıları, tüm örneklemde .78, 10-12 ve 13-15 yaş gruplarında .78, 16-18 yaş grubunda .77, öte yandan erkeklerde .77 ve kızlarda .79 bulunmuştur. Bu sonuç, yeniden değerlendirme alt ölçeğinin güvenirliğinin iyi düzeyde ve diğer araştırma bulgularıyla uyumlu olduğunu göstermektedir. (Enebrink, Björnsdotter & Ghaderi, 2013; Gullone & Taffe, 2012; Liu vd., 2017; Ng, Huebner, Maydeu-Olivares & Hills 2017). Bastırma alt ölçeğinin güvenirlik katsayıları ise, tüm örneklemde .53, 13-15 yaş grubunda .53, 10-12 yaş grubunda .57, 16-18 yaş grubu için .52, diğer yandan erkeklerde ise .49 ve kızlarda .57 bulunmuştur. Bastırma alt ölçeğine ilişkin elde edilen 0.5 üzerindeki güvenirlik değerleri kabul edilebilir düzeydedir (Hinton, Brownlow, McMurray & Cozens, 2004). Bu ölçeğe yönelik önceki çalışmalar incelendiğinde, genel olarak yeniden değerlendirme alt ölçeği güvenirlik katsayısının, bastırma alt ölçeği güvenirlik katsayısından daha yüksek olduğu ve benzer değerler elde edildiği görülmektedir (Gross & John 2003; Gullone & Taffe, 2012; Özgüle & Sümer, 2017; Teixeira vd., 2015). Bastırma alt ölçeğinin az sayıda maddeden oluşması güvenirlik katsayılarının daha düşük olması üzerinde etkili olmuş olabilir (Gullone & Taffe, 2012).

ÇEDDÖ'nün üç hafta ara ile yapılan test tekrar test güvenirliği, yeniden değerlendirme alt ölçeği için .64, bastırma alt ölçeği için .57 bulunmuştur. Yeniden değerlendirme ve bastırma alt ölçekleri için iki ölçüm arasında orta düzeyde korelasyon olsa da ölçeğin test tekrar test güvenirliğini sağladığını söylemek mümkündür (Cohen, 1977; Sawilowsky, 2009). Gullone ve Taffe'nin (2012) çalışmasında, test tekrar test güvenirliğinin 12 ay arayla ölçüldüğünü ve farklı gruplarda yeniden değerlendirme stratejisi için .37 ile .47 arasında, bastırma stratejisi içinse .40 ile .63 arasında değiştiğini görmekteyiz. Gómez-Ortiz, Romera, Ortega-Ruiz, Cabello, Fernández-Berrocal'ın (2016) araştırmasında ise, 1 ay arayla yapılan test tekrar test güvenirliği yeniden değerlendirme

stratejisi için .44 bastırma stratejisi için .55 olarak bulgulanmıştır. Benzer şekilde, Özgüle ve Sümer'in (2017) de, Duygu Düzenleme Ölçeği'nin güvenilirliğini ölçmek için ergenler üzerinde 6 ay arayla yaptıkları test tekrar test analizinde de düşük değerler elde ettikleri (yeniden değerlendirme için .36 ve bastırma için .38) görülmektedir. Bu çalışmada, Gullone ve Taffe'in (2012), Gómez-Ortiz ve arkadaşlarının (2016) ve Özgüle ve Sümer'in (2017) çalışmalarına göre daha yüksek test tekrar test güvenilirlik değerlerinin ortaya çıkmış olmasını, aradaki zaman farkının daha düşük olmasıyla açıklamak mümkündür. Buna rağmen ancak orta düzeyde test tekrar test güvenilirliğinin elde edilmiş olması, ergenlik döneminde bireyin duygu-durumu üzerinde kendini gösteren değişkenlikle açıklanabilir (Bailen, Green & Thompson, 2018).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak Çocuk ve Ergenlerde Duygu Düzenleme Ölçeği'nin Türkçe formu 10-12, 13-15 ve 16-18 yaş gruplarında ve kız ve erkeklerde DFA çalışmalarının tamamında iyi uyum değerleri vermiştir. Bu çerçevede ÇEDDÖ'nün Türkçe formunun yapı geçerliğinin sağlandığı, güvenilirlik sonuçları dikkate alındığında ise ek kanıtlara ihtiyaç duyulduğu belirtilebilir. Bu çalışma ölçüt bağıntı geçerliği cinsiyete, depresyon düzeyine ve kişilik özelliklerine bakılarak incelenmesi ve sadece Adana ili merkez ilçelerinde veri toplanması yönlerinden sınırlıdır. Gelecek çalışmalarda, ölçüt bağıntılı geçerliği iyi oluş, psikolojik sağlamlık, psikolojik işlevsellik gibi farklı değişkenler kullanılarak incelenebilir. Ölçeğin, benzer amaçlarla uygulanan başka ölçeklerle ilişkileri incelenerek geçerlik çalışmaları tekrarlanabilir. Sosyoekonomik düzey bir değişken olarak ele alınabilir. Zamana bağlı değişiklikleri ölçmek için boylamsal çalışmalar yapılabilir.

ÇEDDÖ, gelecek araştırmalara, çocuk ve ergenlerin kullandığı duygu düzenleme stratejilerinin ölçümünde veri toplama aracı olarak katkı sağlayabilir. Bununla birlikte, okul psikolojik danışmanları tarafından, çocuk ve ergenlerin duygu düzenleme stratejilerini belirlemede kullanılabilir ve böylece etkili duygu düzenleme becerisi kazandırmak amacıyla öğrencilere yardımcı olunabilir.

KAYNAKLAR

- Akbulut, CA (2018). Depresyonun duygu düzenleme süreçlerinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 21, 184-192.
- Aldao, A., Nolen-Hoeksema, S., & Schweizer, S. (2010). Emotion-regulation strategies across psychopathology: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 30(2), 217-237. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.11.004>
- Bailen, NH, Green, LM, & Thompson, RJ (2019). Understanding emotion in adolescents: A review of emotional frequency, intensity, instability, and clarity. *Emotion Review*, 11(1), 63-73.
- Balzarotti, S., John, OP, & Gross, JJ (2010). An Italian adaptation of the emotion regulation questionnaire. *European Journal of Psychological Assessment*, 26(1), 61-67. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000009>
- Betts, J., Gullone, E., & Sabura Allen, J. (2009). An examination of emotion regulation, temperament, and parenting style as potential predictors of adolescent depression risk status: A correlational study. *British Journal of Developmental Psychology*, 27(2), 473-485. <https://doi.org/10.1348/026151008X314900>
- Bosse, T., Pontier, M., & Treur, J. (2007). A dynamical system modelling approach to Gross ' model of emotion regulation. *Eighth International Conference of Cognitive Modeling*, 1-6.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/kuey/issue/10365/126871>
- Cabello, R., Salguero, JM, Fernández-Berrocá, P., & Gross, JJ (2013). A Spanish adaptation of the Emotion Regulation Questionnaire. *European Journal of Psychological Assessment*, 29(4), 234-240. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000150>

- Chen, Z. (2010). Assessing two emotion regulation processes in Chinese adolescents. In *2010 IEEE International Conference on Advanced Management Science (ICAMS 2010)*.
- Cohen, JW (1977). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (Revised ed.). Academic Press.
- Cutuli, D. (2014). Cognitive reappraisal and expressive suppression strategies role in the emotion regulation: an overview on their modulatory effects and neural correlates. *Frontiers in Systems Neuroscience*, 8(September), 1–6. <https://doi.org/10.3389/fnsys.2014.00175>
- Çeçen, AR (2013). Duygular insan yaşamında neden vazgeçilmez ve önemlidir?. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2002 9(9), 164-170.
- Çelik, H., & Kocabıyık, OO (2014). Genç yetişkinlerin saldırganlık ifade biçimlerinin cinsiyet ve bilişsel duygu düzenleme tarzları bağlamında incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 139-155.
- D'Avanzato, C., Joormann, J., Siemer, M., & Gotlib, IH (2013). Emotion regulation in depression and anxiety: examining diagnostic specificity and stability of strategy use. *Cognitive Therapy and Research*, 37(5), 968-980.
- Dökmen, ZY (2009). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitabevi.
- Duy, B. & Yıldız, MA (2014). Ergenler için duygu düzenleme ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41), 23-35.
- Enebrink, P., Björnsdotter, A., & Ghaderi, A. (2013). The emotion regulation questionnaire: Psychometric properties and norms for Swedish parents of children aged 10-13 years. *Europe's Journal of Psychology*, 9(2), 289-303. <https://doi.org/10.5964/ejop.v9i2.535>
- English, T., & John, OP (2013). Understanding the social effects of emotion regulation: The mediating role of authenticity for individual differences in suppression. *Emotion*, 13(2), 314.
- Frijda, NH & Mesquita, B. (1994). The social roles and functions of emotions. *Emotion and Culture: Empirical Studies of Mutual Influence.*, (January 1994), 51–87. <https://doi.org/10.1037/10152-002>
- Goldin, PR, McRae, K., Ramel, W., & Gross, JJ (2008). The Neural Bases of Emotion Regulation: Reappraisal and Suppression of Negative Emotion. *Biological Psychiatry*, 63(6), 577-586. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2007.05.031>
- Gómez-Ortiz, O., Romera, EM, Ortega-Ruiz, R., Cabello, R., & Fernández-Berrocal, P. (2016). Analysis of emotion regulation in Spanish adolescents: Validation of the Emotion Regulation Questionnaire. *Frontiers in psychology*, 6, 1959.
- Gresham, D. & Gullone, E. (2012). Emotion regulation strategy use in children and adolescents: The explanatory roles of personality and attachment. *Personality and Individual Differences*, 52(5), 616–621. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.12.016>
- Gross, JJ & John, OP (2003). Individual Differences in Two Emotion Regulation Processes: Implications for Affect, Relationships, and Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348-362. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348>
- Gross, JJ & Muñoz, RF (1995). Emotion regulation and mental health. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 2(2), 151-164. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.1995.tb00036.x>

- Gullone, E. & Taffe, J. (2012). The Emotion Regulation Questionnaire for Children and Adolescents (ERQ-CA): a psychometric evaluation. *Psychological Assessment*, 24(2), 409-17. <https://doi.org/10.1037/a0025777>
- Haga, SM, Kraft, P., & Corby, EK (2009). Emotion regulation: Antecedents and well-being outcomes of cognitive reappraisal and expressive suppression in cross-cultural samples. *Journal of Happiness Studies*, 10(3), 271-291. <https://doi.org/10.1007/s10902-007-9080-3>
- Hinton, PR, Brownlow, C., McMurray, I., Cozens, B. (2004). *SPSS explained*. Routledge.
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, MR (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit, 6(1), 53-60. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.12.1.58>
- Hughes, EK, Gullone, E., & Watson, SD (2011). Emotional functioning in children and adolescents with elevated depressive symptoms. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 33(3), 335-345. <https://doi.org/10.1007/s10862-011-9220-2>
- John, OP & Gross, JJ (2004). Healthy and unhealthy emotion regulation: Personality processes, individual differences, and life span development. *Journal of Personality*, 72(6), 1301-1333. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2004.00298.x>
- Joormann, J. & Gotlib, IH (2010). Emotion regulation in depression: relation to cognitive inhibition. *Cognition and Emotion*, 24(2), 281-298.
- Kapçı, EG, Uslu, Rİ, Akgün, E., & Acer, D. (2009). İlköğretim çağı çocuklarında duygu ayarlama: Bir ölçek uyarlama çalışması ve duygu ayarlamayla ilişkili etmenlerin belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(1), 13-20.
- Kline, RB (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*.
- Kovacs, M. (1985). The children's depression inventory (CDI). *Psychopharmacol bull*, 21, 995-998.
- Liu, W., Chen, L., & Tu, X. (2017). Chinese adaptation of Emotion Regulation Questionnaire for Children and Adolescents (ERQ-CCA): A psychometric evaluation in Chinese children. *International Journal of Psychology*, 52(5), 398-405. <https://doi.org/10.1002/ijop.12233>
- Liu, Y., Prati, LM, Perrewé, PL, & Brymer, RA (2010). Individual differences in emotion regulation, emotional experiences at work, and work-related outcomes: A two-study investigation. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(6), 1515-1538.
- Martin, RC & Dahlen, ER (2005). Cognitive emotion regulation in the prediction of depression, anxiety, stress, and anger. *Personality and Individual Differences*, 39(7), 1249-1260. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.06.004>
- Matsumoto, D., Yoo, SH, & Nakagawa, S. (2008). Culture, emotion regulation, and adjustment. *Journal of personality and social psychology*, 94(6), 925.
- McRae, K., Ochsner, KN, Mauss, IB, Gabrieli, JJD, & Gross, JJ (2008). Gender differences in emotion regulation: An fMRI study of cognitive reappraisal. *Group Processes and Intergroup Relations*, 11(2), 143-162. <https://doi.org/10.1177/1368430207088035>
- Moore, SA, Zoellner, LA, & Mollenholt, N. (2008). Are expressive suppression and cognitive reappraisal associated with stress-related symptoms? *Behaviour Research and Therapy*, 46(9), 993-1000. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2008.05.001>

- Morsunbul, U. (2014). The validity and reliability study of the Turkish version of Quick Big Five personality test. *Dusunen Adam*, 27(4), 316-322. <https://doi.org/10.5350/DAJPN2014270405>
- Najmi, S. & Wegner, DM (2009). Hidden complications of thought suppression. *International Journal of Cognitive Therapy*, 2(3), 210-223.
- Ng, ZJ, Huebner, ES, Maydeu-Olivares, A., & Hills, KJ (2017). Confirmatory Factor Analytic Structure and Measurement Invariance of the Emotion Regulation Questionnaire for Children and Adolescents in a Longitudinal Sample of Adolescents. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 734282917732891. <https://doi.org/10.1177/0734282917732891>
- Öy, B. (1991). Çocuklar için depresyon ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2(2), 132-136.
- Özgüle, ETU & Sümer, N. (2017). Ergenlikte Duygu Düzenleme ve Psikolojik Uyum: Duygu Düzenleme Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(40), 1-18.
- Páez, D., Mendiburo Seguel, A., & Martínez-Sánchez, F. (2013). Incremental Validity of Alexithymia, Emotional Coping and Humor Style on Happiness and Psychological Well-Being. *Journal of Happiness Studies*, 14(5), 1621–1637. <https://doi.org/10.1007/s10902-012-9400-0>
- Pepping, CA, Duvenage, M., Cronin, TJ, & Lyons, A. (2016). Adolescent mindfulness and psychopathology: The role of emotion regulation. *Personality and Individual Differences*, 99, 302-307.
- Purnamaningsih, EH (2017). Personality and emotion regulation strategies. *International Journal of Psychological Research*, 10(1), 53-60.
- Sabatier, C., Restrepo Cervantes, D., Moreno Torres, M., Hoyos De los Rios, O., & Palacio Sañudo, J. (2017). Emotion Regulation in Children and Adolescents: concepts, processes and influences. *Psicología desde el Caribe*, 34(1), 101-110.
- Sadr, MM (2016). The role of personality traits predicting emotion regulation strategies. *International Academic Journal of Humanities*, 3(4), 13-24.
- Savasir, I., & Sahin, NH (1997). Bilissel-davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler. *Türk Psikologlar Dernegi Yayınları*, 46-54.
- Sawilowsky, SS (2009). New effect size rules of thumb. *Journal of Modern Applied Statistical Methods*, 8(2), 597-599.
- Shi, J., Yao, Y., Zhan, C., Mao, Z., Yin, F., & Zhao, X. (2018). The relationship between big five personality traits and psychotic experience in a large non-clinical youth sample: the mediating role of emotion regulation. *Frontiers in psychiatry*, 9.
- Shields, A., & Cicchetti, D. (1997). Emotion regulation among school-age children: The development and validation of a new criterion Q-sort scale. *Developmental psychology*, 33(6), 906.
- Sorić, I., Penezić, Z., & Burić, I. (2013). Big five personality traits, cognitive appraisals and emotion regulation strategies as predictors of achievement emotions. *Psihologijske teme*, 22(2), 325-349.
- Spaapen, DL, Waters, F., Brummer, L., Stopa, L., & Bucks, RS (2014). The emotion regulation questionnaire: Validation of the erq-9 in two community samples. *Psychological Assessment*, 26(1), 46–54. <https://doi.org/10.1037/a0034474>

- Teixeira, A., Silva, E., Tavares, D., & Freire, T. (2015). Portuguese validation of the Emotion Regulation Questionnaire for Children and Adolescents (ERQ-CA): relations with self-esteem and life satisfaction. *Child Indicators Research*, 8(3), 605-621.
- Vater, A. & Schröder-Abé, M. (2015). Explaining the link between personality and relationship satisfaction: Emotion regulation and interpersonal behaviour in conflict discussions. *European Journal of Personality*, 29(2), 201–215. <https://doi.org/10.1002/per.1993>
- Waters, SF & Thompson, RA (2014). Children's perceptions of the effectiveness of strategies for regulating anger and sadness. *International Journal of Behavioral Development*, 38(2), 174–181. <https://doi.org/10.1177/0165025413515410>
- Werner, K. & Gross, JJ (2010). Emotion regulation and psychopathology: A conceptual framework.
- Vermulst, AA & Gerris, JRM. (2005). QBF: Quick big five Persoonlijkheidstest Handleiding [quick big five personality test manual]. *Leeuwarden, The Netherlands: LDC Publications*.
- Yoon, KL, Maltby, J., & Joormann, J. (2013). A pathway from neuroticism to depression: examining the role of emotion regulation. *Anxiety, stress & coping*, 26(5), 558-572.
- Zeman, J., Cassano, M., Perry-Parrish, C., & Stegall, S. (2006). Emotion regulation in children and adolescents. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 27(2), 155-168.

Yazar Katkı Oranı

Araştırma hipotezlerinin oluşturulması, uygun yöntemin seçimi ve analizlerin yapılması başta olmak üzere 2. yazarın araştırmaya katkısı %50'dir. Araştırmanın diğer süreçleri için birinci yazarın katkı oranı %50'dir.

DİNAMİK VE ETKİLEŞİMLİ BİLGİSAYAR DESTEKLİ FEN VE TEKNOLOJİ ÖĞRETİMİNİN AKADEMİK BAŞARIYA ETKİSİ

Mehmet TEKDAL¹, Tuğba TAŞKIN²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.678745

Makale Geçmişi:

Geliş 22.01.2020

Düzeltilme 27.04.2021

Kabul 07.09.2021

Anahtar Kelimeler:

Fen ve Teknoloji Eğitimi,

Bilgisayar Destekli Eğitim,

MEB Vitamin,

Dinamik ve Etkileşimli Eğitim

Yazılımları,

Akademik Başarı.

ÖZ

Bu çalışma, Fen ve Teknoloji dersinde dinamik ve etkileşimli bilgisayar destekli MEB Vitamin öğretim yazılımı yardımıyla yapılan eğitimin öğrencilerin akademik başarısına etkisini araştırmak için gerçekleştirilen yarı deneysel bir çalışmadır. Deneysel yöntemin ön test-son test kontrol gruplu deseni kullanılmıştır. Deney ve kontrol gruplarını oluşturmak için iki sınıf rastgele belirlenmiştir. Deney grubu 35, kontrol grubu 33 öğrenciden oluşmuştur. Araştırmada deney grubu olan 5/C sınıfında geleneksel öğretimin yanı sıra bilgisayar destekli MEB Vitamin yazılımı ile, kontrol grubu olan 5/B sınıfında ise geleneksel öğretim yöntemiyle ders işlenmiştir. Deneysel çalışmanın verilerini toplamak için araştırmacılar tarafından geliştirilen Kuvvet ve Hareket Başarı Testi kullanılmıştır. Başarı testi, araştırmaya katılan gruplara deneysel işlem öncesi ön test, işlem sonrasında son test, ve iki hafta sonra ise kalıcılık testi olarak uygulanmıştır. Verilerin analizi SPSS istatistik programı ile yapılmış, istatistiksel analizlerden t-testi, aritmetik ortalama, ve standart sapma kullanılmıştır. Elde edilen veriler .05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Çalışma sonucunda; Fen ve Teknoloji dersinde, dinamik ve etkileşimli bilgisayar destekli öğretim yönteminin öğrencilerin başarısına geleneksel yöntemden anlamlı düzeyde daha etkili olduğu bulunmuştur.

THE EFFECT DYNAMIC AND INTERACTIVE COMPUTER AIDED SCIENCE AND TECHNOLOGY TEACHING ON ACADEMIC ACHIEVEMENT

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.678745

Article History:

Received 22.01.2020

Revised 27.04.2021

Accepted 07.09.2021

Keywords:

Science and Technology

Education,

Computer-Aided Education,

MEB Vitamin,

Dynamic and Interactive

Educational Software,

Academic Achievement.

ABSTRACT

This study is a quasi-experimental study conducted to investigate the effect of education provided with the help of dynamic and interactive computer-aided MEB Vitamin teaching software in Science and Technology courses on the academic achievement of students. The pretest-posttest control group design of the experimental method was used. Two classes were randomly selected to form the experimental and control groups. The experimental group consisted of 35, and the control group consisted of 33 students. In the study, the 5/C class, which is the experimental group, was taught with the computer-assisted MEB Vitamin software in addition to traditional teaching, and the 5/B class, which was the control group, was taught with the traditional teaching method. The Force and Movement Achievement Test developed by the researchers was used to collect the data of the experimental study. The achievement test was applied to the groups participating in the study as a pre-test before the experimental procedure, a post-test after the procedure, and a retention test two weeks later. Data analysis was done with SPSS statistical program, t-test, arithmetic mean and standard deviation were used for statistical analysis. The obtained data were tested at the .05 significance level. In the results of working; It has been found that the dynamic and interactive computer-assisted teaching method in Science and Technology lessons is significantly more effective than the traditional method on the success of the students.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mtekdal@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5429-7709

² Öğretmen, Mehmet Akif Ortaokulu, ilhantugba@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7659-4904

Alıntılanmak için/Cite as: Tekdal, M., Taşkın, T. (2021), Dinamik Ve Etkileşimli Bilgisayar Destekli Fen Ve Teknoloji Öğretiminin Akademik Başarıya Etkisi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 101-112.

GİRİŞ

Son yıllarda, dinamik ve etkileşimin olduğu bilgisayar destekli öğrenme ortamlarının öğrenci başarısına getirdiği üstünlük, bu tür yazılımların geliştirilmesi ve öğretimde kullanılması çalışmalarının artmasına neden olmaktadır. Örneğin, Evans ve Gibbons (2007) tarafından yapılan bir çalışmada, bisiklet pompasının çalışmasını öğretmek için biri metin, resim ve etkileşimli simülasyonların olduğu, diğeri sadece resim ve metinlerin olduğu ve etkileşimin olmadığı iki teknik kullanılarak iki ayrı çoklu ortam ders yazılımı kullanarak deneysel çalışma yapmışlar ve sonuçta, etkileşimin olduğu grubun hem problem çözme ve hem de anlama/hatırlama konusunda daha başarılı olduğu sonucuna varmışlardır.

Bilgisayar destekli eğitim, eğitim sisteminin etkinliğini ve kalitesini artırmak için bir anahtar rolündedir. Çünkü kitap ya da basılı materyal kullanan geleneksel eğitim sistemi, öğrencinin sınıfta öğrendiklerini anlamak için çabucak sıkılmış ve karmaşık hissetmesine neden olabilir. İstenen bilgiye ulaşmak için, kitabın tamamında aramak gerekir ve bu çok fazla zaman tüketebilir. Ayrıca, geleneksel eğitim sistemi, materyalleri değiştirmek ve güncellemek çok daha kolay olan bilgisayar destekli eğitimden farklıdır. Bunun yanı sıra, bilgisayar destekli eğitim sistemi, yayınlama ve dağıtım maliyetlerini düşürebilir. Bu nedenle geleneksel eğitim sisteminin varlığını bilgisayar destekli eğitimle değiştirmek faydalı olacaktır (Sabariman, 2008).

Bilgisayar destekli çoklu ortam ders yazılımlarının fen bilgisi alanında kullanılması çeşitli avantajlar sağlayacaktır. Örneğin, Fen Bilgisi öğretiminde bilgisayarlar laboratuvar ortamında dahi uygulanması çok zor olan deneylerin yapılmasına, animasyonlar ve simülasyonlarla, videolar ve görsel malzemelerle dersin desteklenmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan, Fen ve Teknoloji dersinde Bilgisayar Destekli Öğretimin kullanılması soyut olan kavramları somutlaştırarak anlamlı ve etkili öğrenmeyi sağlayacaktır.

Fen bilgisi alanında yapılan çalışmalarda genellikle araştırmacılar bazı spesifik konular konusunda bilgisayar destekli çoklu ortam öğretim materyalleri geliştirerek bu yazılımların başarıya etkilerini araştırmışlar ve olumlu sonuçlar bildirmişlerdir (Aycan, Ercan, Türkoğuz, Sezer, & Kaynar, 2002; Akçay, Aydoğdu, Şensoy & Yıldırım, 2005; Bülbül, 2009; Akpınar, 2005; Saka & Yılmaz, 2005; Çekbaş, Yakar, Yıldırım & Savran, 2003; Çömek & Bayram, 2006; Köse, Katrancı, Çelik & Pektaş, 2009; Pektaş, Solak & Türkmen, 2006; Camnalbur & Erdoğan, 2008; Pekdağ, 2010; Karademir, 2009; Derviş, 2009; Okur, 2009; Yiğit & Akdeniz, 2003; Özmen & Kolomuç, 2004; Taş, Köse, & Çepni, 2006; Dinçer & Güçlü, 2012; Atam & Tekdal, 2010). Ayrıca, yurt dışında yapılan bazı çalışmalarda bilgisayar destekli eğitimin fen dersindeki başarıyı artırdığı yönünde bulgular yer almaktadır. Örneğin, London (2005) fen bilgisi dersinde bilgisayar destekli eğitimin, öğrencilerin dış gezegenler hakkındaki bilgilerini artırma üzerindeki etkisini araştırdı. Araştırma sonucunda, dış gezegenlerle ilgili bilgilerin öğrencilere başarıyla aktarıldığı görüldü. Wilder (2006), tarafından yapılan çalışmada ise, bilgisayar destekli eğitimin 4. sınıf öğrencilerinin temel elektrik kavramlarını anlamaları üzerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışma, bu programının, elektrik konusundaki temel kavramları öğretmede etkili olduğunu göstermiştir.

Bilgisayar destekli Fen bilgisi öğretimi konusunda yapılan diğer bazı çalışmalar çeşitli fen konularının öğretilmesine yönelik araştırmalardır. Örneğin, Aravind ve McConnell (2018) enerji ve gücü öğretmek için Carnegie Mellon Üniversite'sinin Cognitive Tutor Authoring Tools yazılımı ile öğrencileri enerjiye dayalı nicel problemlerle zorlayan, öğrenci yanıtlarına anında geri bildirim sağlayan ve öğrencinin öğrenmesini destekleyen ihtiyaca dayalı, zamanında yardım sağlayan duyarlı bir bilgisayar destekli öğretici ders yazılımı geliştirip araştırmada kullanmışlardır. Araştırma sonucunda, özel öğreticinin samimi ve davetkâr bir kullanıcı arayüzü sağlayan, akıllı ve öngörülü yazılım davranışı sergileyen ve uygun ipuçları ve püf noktaları aracılığıyla öğrencilerin öğrenmesini destekleyen bir yazılım olduğunu raporlamışlardır. Bu konuda gerçekleştirilen diğer bir araştırmanın amacı ise, etkileşimli öğretici bir model ile bilgisayar-destekli öğretim ortamını geliştirmeye yönelik olmuştur. Geliştirilen yazılım, sekizinci sınıf öğrencilerinden küçük ve büyük gruplar üzerinde test edildi. Veri analizi sonuçları, koordinat sistemi üzerinde etkileşimli öğretici modele sahip bilgisayar tabanlı öğretim ortamının ortalama 3.4 değeri ile geçerli olduğunu ve öğrenciler tarafından kullanımının pratik olduğunu göstermiştir (Triliana & Asih, 2019). Fen öğretimi için geliştirilen diğer bir yazılım olan SciEduFIT, fen eğitiminde kullanıma sunulan harmanlanmış ve iskele öğrenme sistemlerinden biridir. Bu araç kutusu aracılığıyla öğrenciler, ters yüz edilmiş bir bilim sınıfında sayısal kavramları oluşturma becerilerini edinebilirler. González-Gómez & Jeong (2019) tarafından yapılan çalışmada, bilgisayar-destekli yazılımın kullanılabilirliğini ölçmek için bir anket çalışması yapmışlardır. Anketin olumlu sonuçları, ters yüz fen eğitimi alanında hâlihazırda kullanılmakta olan diğer mevcut yazılımları desteklemek için bu yeni yazılımın fen sınıflarına tanıtılması gerektiğini göstermiştir. Araştırmacılar, yazılımın genel bir olumlu algıyı gösterdiğini ve önemli oranda fen öğrenimi gerçekleştirmek için bu yazılımın uygulanabilirliğini vurgulamışlardır.

Diğer taraftan, profesyonel ekiplerce geliştirilen ve MEB tarafından okullarda kullanıma sunulan MEB Vitamin öğretim yazılımının başarıya etkisi ile ilgili literatürde az sayıda çalışma yapılmıştır. (Alacapınar, 2009; Kocaoğlu, 2012). Bu kadar büyük bir kesimi ilgilendiren bir alanda yapılan bu bilimsel araştırmaların yeterli olduğu söylenemez. Bu nedenle, dinamik ve etkileşimli bilgisayar destekli öğretim yazılımının başarıya etkisini test etmek için araştırma konusu olarak Fen ve Teknoloji dersinde “Kuvvet ve Hareket” ünitesinin öğretiminde MEB Vitamin öğretim yazılımı kullanılmıştır.

İçinde bulunduğumuz teknoloji çağında meydana gelen gelişmelerin eğitim alanında da kullanılması ve teknolojinin olumlu yönlerinden en fazla yararlanarak anlamlı ve etkili öğrenmeyi gerçekleştirmek gerekmektedir. Özellikle Fen ve Teknoloji gibi soyut kavramların fazla olduğu ve bilgisayarın öğrenmeyi destekleyeceği bir alanda teknolojinin faydalarından yararlanmak önemlidir. Bu nedenle, Milli Eğitim Bakanlığı’nın bilgisayarın eğitimde en fazla oranda kullanılmasını ve uygun eğitim yazılımlarıyla dersin desteklenmesini sağlamak açısından hazırladığı “MEB Vitamin” yazılımının Bilgisayar Destekli Öğretim üzerindeki etkilerini görmek açısından önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, bu çalışmada Fen ve Teknoloji dersinde, Bilgisayar Destekli Öğretime uygun hazırlanan “MEB Vitamin” eğitim yazılımının kullanılmasının öğrencilerin akademik başarısına etkisi araştırılmıştır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. MEB Vitamin destekli öğretim yaklaşımının kullanıldığı deney ile geleneksel yöntemin uygulandığı kontrol grubu son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. MEB Vitamin destekli öğretim yaklaşımının kullanıldığı deney ile geleneksel yöntemin uygulandığı kontrol grubu kalıcılık testi puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

MEB Vitamin Yazılımı

MEB Vitamin yazılımı, Milli Eğitim Bakanlığı öğretim programına uygun olarak hazırlanmış ve internet üzerinden kullanıcıların kendi hızlarında çalışabileceği etkileşimli ve interaktif dinamik bir eğitim destek yazılımıdır. Yazılım, Türk Telekom kuruluşu olan SEBİT Eğitim ve Bilgi Teknolojileri A.Ş. tarafından geliştirilen bir eğitim yazılımıdır. Bu yazılım, öğrenci ve öğretmenlere destek vermek üzere hazırlanmış, başta Matematik, Fen ve teknoloji, Türkçe ve Sosyal bilgiler dersleri olmak üzere birçok derse destek vermektedir. Dinamik, etkileşimli, hareketli ve görsel uygulamalarla zengin içerikli multimedya ortam sağlayarak okul eğitimine destek sunan bu yazılım ilk olarak 1996 yılında SEBİT firması tarafından geliştirilmiş ve Vitamin adı ile piyasaya sürülmüştür (Pekdağ, 2010). Daha sonra SEBİT, MEB ve Türk Telekom arasında kurulan işbirliği ile devlet okullarında öğretmen ve öğrencilerin hizmetine ücretsiz olarak sunulmuştur. MEB Vitamin olarak adlandırılan bu sistem, öğretmen ve öğrenciler tarafından internet bağlantısı olan her yerden sitenin adresi www.mebvitamin.com internet linki yardımıyla kullanılabilir.

Zengin bir içerik sunan bu yazılım, içindeki etkileşimli ve dinamik konuların yeni müfredat programına uygun olması öğretmen ve öğrencilere kolaylık sağlamaktadır. Diğer yandan, sağladığı zengin içerikli ortam (eğitici oyunlar, üç boyutlu canlandırmalar, zengin deneyler, alıştırmalar ve etkileşimli konu anlatımları) öğrencilerin ilgisini ve motivasyonlarını artırmakta derslere karşı daha aktif olmalarında önemli katkı sağlamaktadır. Bu durum, öğretmenlerin dersi daha keyifli ve verimli işlemelerinde önemli bir rol oynar. Bunun yanı sıra, MEB Vitamin’e internet bağlantısının olduğu her yerden ulaşılabilir olması, öğrencilerin derste anlamadıkları veya kaçırdıkları konuları tekrar etme olanağı sağlamaktadır.

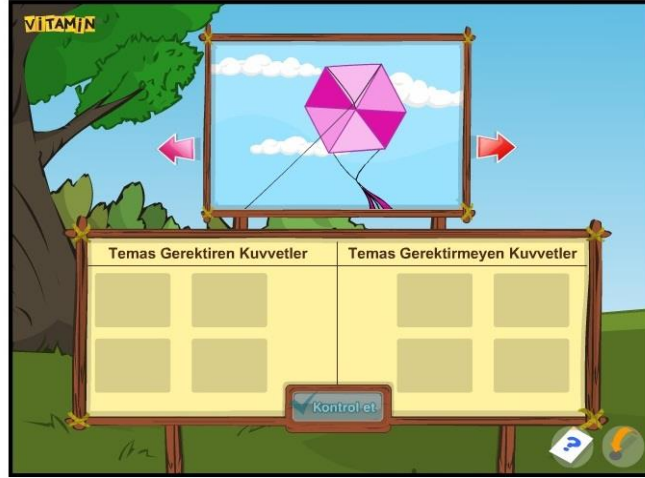
Bilgisayar Destekli Eğitim yazılımı olan MEB Vitamin eğitim yazılımından bazı ekran görüntüleri aşağıda verilmiştir. Şekil 1’de öğretmen ekranı gösterilmiştir. Şekil 2, 3 ve 4’te çeşitli uygulamalara ait ekran görüntüleri verilmiştir. Konu anlatımlarının yanı sıra, öğreniyorum, düşünüyorum bölümleriyle konularla alakalı videolar, görsel uygulamalar, deneyler sunulmaktadır. Ayrıca konu sonlarında yer alan deneme testleriyle konu tekrarı yapılmaktadır. Öğreniyorum, uyguluyorum, kendimi değerlendiriyorum bölümleri yer almaktadır. Her konu başında kazanımlar belirtilmiştir. Konu sonlarında tarama testleri bulunmaktadır.

MEB vitamin yazılımı MEB müfredatı ile uyumlu olup öğrenme ortamını etkileşimli uygulamalarla destekleyen bir ortam sunmaktadır. Böylece, öğrenci ile bilgisayar, yazılım sayesinde etkileşim içinde olurlar ve yazılımın kontrolü tamamen öğrenciye bırakılmıştır. Bunun bir sonucu olarak, öğrenen konuları kendi öğrenme hızında çalışma ve tekrar edebilme olanağı bulur. Bu yazılım geniş bir modül yelpazesi ile ana sınıftan başlayıp her kademedeki öğrenciye hitap eden etkileşimli bir öğrenme ortamı sunmaktadır.

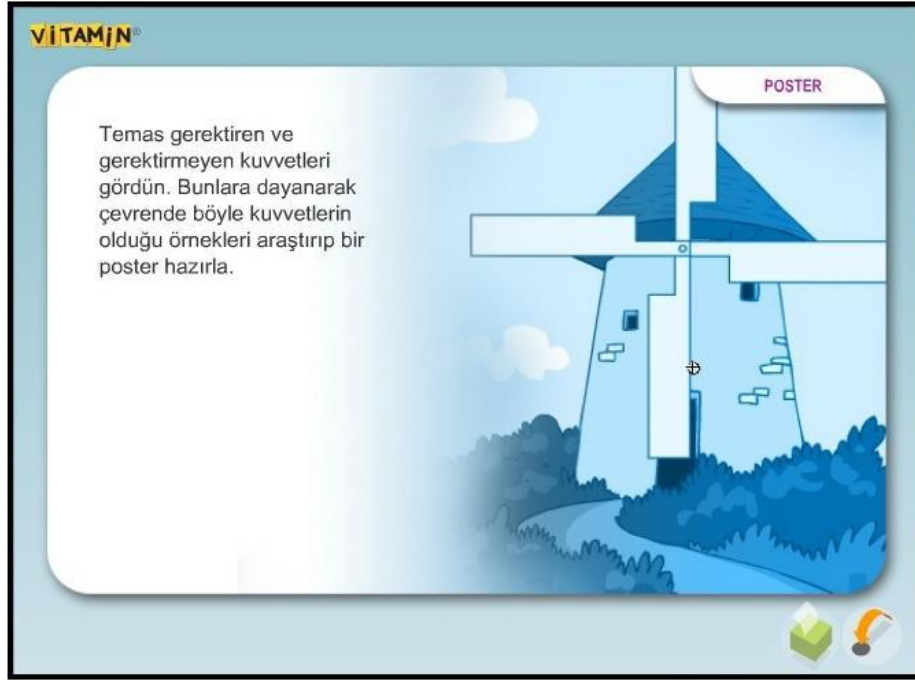

Şekil 1. MEB Vitamin Öğretmen Ekranı

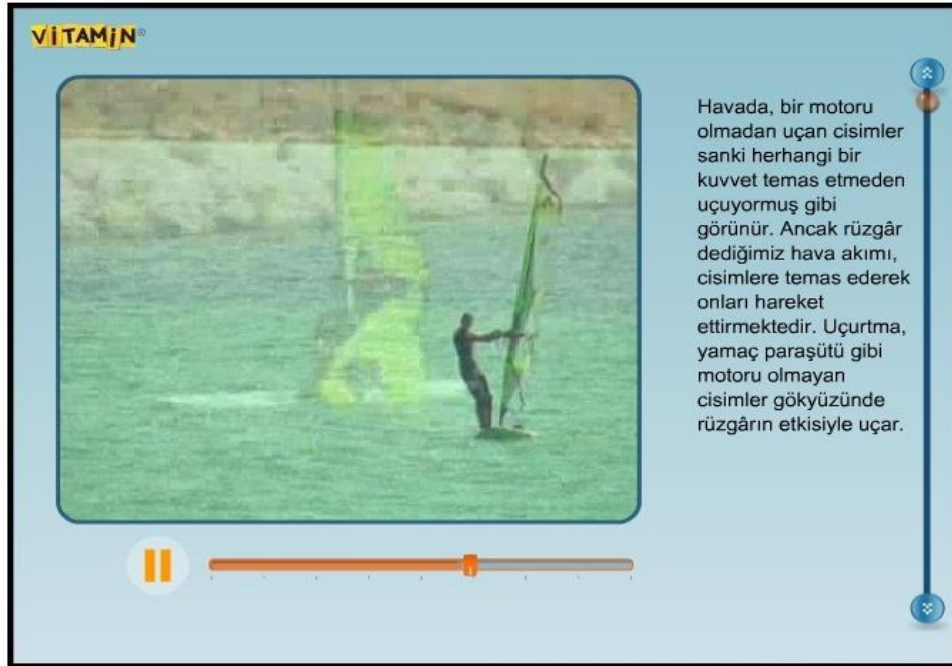
Uyguluyoruz

Şekil 2. MEB Vitamin Uygulama Örneği-1

Şekil 3. MEB Vitamin Uygulama Örneği-2

Şekil 4. MEB Vitamin Uygulama Örneği-3

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli/ Deseni

Bu araştırma öntest-sontest kontrol gruplu deneme modelinde bir deneysel çalışmadır. Araştırma modelinin simgesel görünümü Tablo 1’de verilmiştir. Burada;

R: Grupların rastgele belirlenmesi,

- X 1, 1: Deney grubu- öntest,
X 1, 2: Deney grubu-sontest,
X 1, 3: Deney grubu-kalıcılık testi,
X 2, 1: Kontrol grubu-öntest,
X 2, 2: Kontrol grubu-sontest,
X 2, 3: Kontrol grubu-kalıcılık testi, dır.

Tablo 1. Araştırma Modelinin Simgesel Görünümü

Gruplar	Seçme tipi	Ön test	Yöntem	Son test	Kalıcılık testi
Deney	R	X 1,1	MEB Vitamin Destekli Öğrenme	X 1,2	X 1,3
Kontrol	R	X 2,1	Geleneksel Öğrenme	X 2,2	X 2,3

Çalışmanın Örnekleme

Araştırmanın çalışma evreni, Adana il merkezinde bulunan ilköğretim okullarını kapsamaktadır. Araştırmanın örnekleme ise Adana merkezde bulunan bir ilköğretim okulundaki Fen ve Teknoloji dersi 5. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Rastgele olarak iki sınıf seçilmiş ve biri deney, diğeri de kontrol grubu olarak atanmıştır. Çalışmada kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi kullanılmıştır. En yaygın kullanılan örnekleme stratejisi olan bu örneklem seçimi ile erişimi kolay ve ucuz olan örneklemler seçilmektedir (Baştürk & Taştepe, 2013). Böylece, zaman, para ve işgücü açısından var olan sınırlılıklar aşılarak örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesi sağlanmaktadır (Büyüköztürk, 2014). Deney grubu 35 (17 Kız, 18 Erkek) kontrol grubu 33 (19 Erkek, 14 Kız) öğrenciden oluşmaktadır.

Uygulama

Bu çalışma 2010-2011 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde gerçekleştirilmiştir. Çalışma iki hafta sürdü. Uygulama, aynı zamanda dersin öğretmeni olan araştırmacı tarafından yürütülmüştür. İlk olarak, derslere başlamadan önce geliştirilen başarı testi deney ve kontrol grubu öğrencilerine öntest olarak uygulanmıştır. Çalışmanın başladığı ilk gün her iki gruba da geleneksel yöntemle ders işlenmiştir. İkinci günden itibaren deney grubuna dersin ilk 20 dakikasında yapılacak çalışma konusunda bilgiler verilmiş, MEB Vitamin yazılımı tanıtılmış ve sisteme giriş yaparak konuya başlamaları istenmiştir. İki saatlik derslerinin sonuna kadar öğrenciler MEB Vitamin’den Kuvvet ve Hareket konusunu takip etmeye devam etmişlerdir. Kontrol grubundaki öğrenciler ise bu zaman diliminde sınıf ortamında geleneksel yöntem kapsamında ders işlemişlerdir. Takip eden hafta, kontrol grubu iki saatlik ders boyunca geleneksel yöntemle derse devam etmişler, deney grubu ise derste öğrencilere müdahale edilmeden MEB Vitamin yazılımındaki etkileşimli deneylere ve videolara devam etmiştir. Ancak öğrencilere daha serbest bir ortam sağlanarak kendi arkadaşlarıyla birlikte konuyla ilgili çeşitli paylaşımlarda bulunabilmelerine ve kendi aralarında tartışmalarına izin verilmiştir. Uygulama tamamlandıktan bir gün sonra sontest ve iki hafta sonra da kalıcılık testi deney ve kontrol gruplarına uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanması, araştırmacılar tarafından geliştirilen Kuvvet ve Hareket Başarı Testi (KHBT) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Testin geçerli ve güvenilir olup olmadığını belirlemek için öncelikle uzman görüşleri alınmış, daha sonra ön uygulama için hazırlanan 30 soruluk test, kuvvet ve hareket konusunu daha önce işlemiş olan 6. sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Testin sorularını belirlemek için madde analizi gerçekleştirilerek soruların güçlük ve ayırıcılık indeksleri hesaplanmıştır. Daha sonra madde ayırıcılık indeksi 0.20’den daha düşük olan maddeler testten çıkarılmış ve kalan 20 soru başarı testi olarak seçilmiştir. Ayırıcılık indeksi, bir maddenin testte yüksek puan alanlar ile düşük puan alanlar arasında ne ölçüde ayırım yaptığını gösteren bir istatistiktir. İndeks bir kesir olarak temsil edilir ve -1 ile +1 arasında değişir. Optimal olarak, bir maddenin en az 0.2 pozitif ayırıcılık indeksine sahip olması gerekir; bu, yüksek puanlıların doğru yanıtlama olasılığının yüksek ve düşük puanlıların yanıtlama olasılığının düşük olduğunu gösterir (Kelley, 1939). Elde edilen başarı testinin güçlük ve ayırıcılık indeksleri Tablo 2’de verilmiştir.

Madde analizinin ardından test analizleri de yapılmış ve sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir. Tablo 3’ten de görüldüğü gibi testin ortalama güçlüğü (p) .51 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre testin ortalama güçlükte olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, ortalama (10,31), ortanca (13,00) ve tepe (14,00) değerlerinin birbirine yakın değerlerde olması bu testin normal dağılım gösterdiğine gösterir. Son olarak, testin KR-20 değeri .72 olarak elde edilmiştir. KR-20 (Kuder-Richardson Formül 20), test veya anket gibi bir ölçüm aracının iç tutarlılık güvenilirliğinin bir indeksidir. İkili olarak puanlanan herhangi bir test maddesine verilen cevaplara

uygulanabilmesine rağmen, çoğunlukla klasik psikometrik testlerin analizinde kullanılır ve bu nedenle bu bakış açısıyla tartışılır. KR-20 değerleri genellikle 0.0 ile 1.0 arasında değişir ve daha yüksek değerler daha tutarlı bir testi temsil eder. Çok nadir durumlarda, tipik olarak çok küçük örneklemelerde, son derece güvenilir bir ölçümü gösteren 0.0'dan daha düşük değerler oluşabilir. Pratikte yaygın olarak uygulanan bir genel kural, 0.7'nin kabul edilebilir bir değer, 50 veya daha fazla maddeden oluşan daha uzun testler için ise en az 0.8 olmasıdır (Salkind, 2010). Özetle, KR-20 değeri bir testin iç tutarlık güvenilirliğinin bir ölçüsüdür. Eğer, KR-20 değeri 0,70'ten büyükse test güvenilirirdir.

Tablo 2. Araştırma Modelinin Simgesel Görünümü

Soru numarası	Güçlük indeksi(pj)	Ayrıcılık indeksi(rj)
1	.49	.51
2	.72	.32
3	.50	.50
4	.48	.52
5	.24	.46
6	.81	.39
7	.40	.50
8	.61	.50
9	.27	.42
10	.49	.50
11	.29	.46
12	.26	.44
13	.36	.48
14	.72	.45
15	.92	.27
16	.30	.46
17	.29	.45
18	.53	.50
19	.43	.50
20	.65	.47

Tablo 3. Başarı Testi Analiz Sonuçları

Soru sayısı	N	X	SS	Ortanca	Tepe değer	p	KR-20
20	92	10,31	4,06	13	14	0,51	0,72

Verilerin Analizi

Araştırmanın deneysel kısmında, Fen ve Teknoloji dersi Kuvvet ve Hareket Ünitesinin kazandırılacağı bir öğrenme ortamı hazırlanmıştır. Bu ortamda MEB Vitamin yazılımıyla desteklenen öğretimin uygulandığı deney grubu ve geleneksel yöntemin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin puanları arasında akademik başarı açısından fark olup olmadığını test etmek için gruplar arası ve grup içi karşılaştırmaları gerçekleştirmek için t-testi analizi kullanılmıştır. Ayrıca, deney ve kontrol gruplarının bağımlı değişkenlere ilişkin puanları arasında % 95 güven aralığında fark olup olmadığını ortaya koymak amacı ile bağımsız gruplar için t-testi, grupların kendi içinde araştırma başlangıcında ve bitimindeki puanları arasında fark olup olmadığını tespit etmek için ilişkili örneklem t testi kullanılmıştır. Bu çalışmada, deney ve kontrol gruplarının deneysel işlem öncesi denk olup olmadıklarını belirlemek için bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen bu t-testinin analizi sonucunda grupların deney öncesi ön bilgi düzeyleri denk olduğundan dolayı bu çalışmada, verilerin analizi için ANCOVA yerine t-testi kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Öğrencilerin Kuvvet ve Hareket konusunda bilgilerini belirlemek için hazırlanan KHBT, öntest sontest ve kalıcılık testi olarak deney ve kontrol gruplarına uygulanmıştır.

Grupların öntest puanları arasındaki farkı belirlemek için bağımsız gruplar t-testi analizi yapılmış, elde edilen sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Grubu Öntest Sonuçları

Gruplar	N	X	SS	SD	t	p
Deney	35	43,14	15,53	66	-.307	.760
Kontrol	33	44,14	13,87			

Tablo 4'ten deney grubu öntest puanı ($X = 43,14$) ile kontrol grubu öntest puanı ($X = 44,14$) arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Böylece, grupların uygulama öncesinde, Fen ve Teknoloji dersi kuvvet ve hareket konusundaki ön bilgi düzeylerinin yakın veya denk oldukları söylenebilir. Bu da diğer karşılaştırmalar için t-testi kullanılabileceğini göstermektedir.

Deney grubu öntest-sontest başarı puanları arasında bir fark olup olmadığını belirlemek üzere ilişkili örneklem t testi analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Deney Grubu Öntest ve Sontest Sonuçları

Gruplar	N	X	SS	SD	t	p
Ön test	35	43,14	15,53	68	-8.073	.000
Son test	35	70,28	12,42			

Tablo 5 incelendiğinde, deney grubu sontest puanının ($X = 70,28$) öntest puanından ($X = 43,14$) anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmektedir ($p < .05$).

Kontrol grubu öntest-sontest puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için ilişkili örneklem t testi analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Kontrol Grubu Öntest ve Sontest Sonuçları

Gruplar	N	X	SS	SD	t	p
Ön test	33	44,24	13,87	64	-5.324	.000
Son test	33	62,12	13,40			

Tablo 6 incelendiğinde kontrol grubu öntest puanının ($X = 44,24$), sontest puanından ($X = 62,12$) daha düşük olduğu ve puanlar arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir ($p < .05$).

Hem kontrol hem de deney grubu öğrencilerinin öntest ve sontest puanları arasında anlamlı fark, iki grupta da öğrenmenin gerçekleştiğini göstermektedir.

Grupların sontest puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını bulmak için bağımsız gruplar t-testi analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Deney ve Kontrol Grubu Sontest Sonuçları

Gruplar	N	X	SS	SD	t	p
Deney	35	70,28	12,42	66	2.607	.011
Kontrol	33	62,12	13,40			

Tablo 7'ye göre, deney grubu sontest puanı ($X = 70,28$) kontrol grubu sontest puanından ($X = 62,12$) yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç grupların sontest puanları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($p < .05$). Bu sonuç, deney grubunda uygulanan bilgisayar destekli öğretim yönteminin geleneksel yöntemle göre daha etkili olduğu sonucunu doğurmuştur.

Grupların sontest-kalıcılık testi puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını bulmak için ilişkili örneklem t-testi analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 8 ve Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 8. Deney Grubu Sontest ve Kalıcılık Testi Sonuçları

Gruplar	N	X	SS	SD	t	p
Son test	35	70,28	12,42	68	-.350	.727
Kalıcılık testi	35	71,28	11,46			

Tablo 8'de görüldüğü gibi Fen ve Teknoloji dersini MEB Vitamin destekli öğretim yöntemiyle alan deney grubunun kalıcılık testi puanları ($X = 71,28$) ile sontest puanları ($X = 70,28$) arasında anlamlı bir fark yoktur ($p > .05$). Bu sonuca göre, MEB Vitamin destekli öğretim yöntemi ile dersin işlenmesi öğrenilen bilgilerin kalıcı olmasında etkin rol oynadığı söylenebilir.

Tablo 9. Kontrol Grubu Sontest ve Kalıcılık Testi Sonuçları

Gruplar	N	X	SS	SD	t	p
Son test	33	62,12	12,40	64	-.491	.625
Kalıcılık testi	33	63,93	16,52			

Tablo 9 incelendiğinde, kontrol grubu sontest puanı ($X = 62,12$), kalıcılık puanı ($X = 63,93$) arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Bu sonuç, geleneksel öğretim yöntemi ile dersin işlenmesi kontrol grubunda öğrenilen bilgilerin kalıcı olmasında etkili olduğu söylenebilir.

Grupların kalıcılık testi puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını bulmak için t-testi analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Deney ve Kontrol Grubu Kalıcılık Testi Sonuçları

Gruplar	N	X	SS	SD	t	p
Deney	35	71,28	11,46	66	2.140	.036
Kontrol	33	63,93	16,52			

Tablo 10 incelendiğinde deney grubu kalıcılık testi puanlarıyla ($X = 71,28$) kontrol grubu kalıcılık testi puanları ($X = 63,93$) arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir ($p < .05$).

Bu sonuca göre; Fen ve Teknoloji dersinde, bilgisayar destekli MEB Vitamin yazılımının kullanılmasının öğrenilen bilgilerin kalıcılığı açısından geleneksel yöntemden daha etkili olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, Fen ve Teknoloji dersi, Kuvvet ve Hareket konusunun MEB Vitamin destekli öğretiminin öğrencilerin akademik başarısı ve kalıcılığı üzerinde etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın bulguları kapsamında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

- Bu deneysel araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin araştırma başlamadan önceki bilgi düzeylerinin denk olduğu bulunmuştur.
- MEB Vitamin desteği ile ders işleyen deney grubu ve geleneksel yöntemle ders işleyen kontrol grubu öğrencilerinin son-test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür.
- MEB Vitamin desteği ile ders işleyen deney grubu ve geleneksel yöntemle ders işleyen kontrol grubu öğrencilerinin kalıcılık testi puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür.
- Deneysel çalışmadan iki hafta sonra hem deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin öğrendikleri bilgilerin kalıcı olduğu görülmüştür.

Bu bulgulara dayanarak, kuvvet ve hareket konusunu bilgisayar destekli dinamik ve etkileşimli MEB Vitamin öğretim yazılımı desteği ile işlemenin başarıyı artırmada geleneksel öğretim yöntemine göre daha etkili olduğu söylenebilir. Elde edilen bu sonuçlar, aynı zamanda daha önce yurtiçi ve yurtdışında yapılan benzer çalışmaların sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir. Bu sonuç; Akçay, Aydoğdu, Şensoy & Yıldırım (2005), Bülbül (2009), Akpınar (2005), Saka & Yılmaz (2005), Çömek & Bayram (2006), Köse, Katrancı, Çelik & Pektaş (2009), Pektaş, Solak & Türkmen (2006) Camnalbur & Erdoğan (2008), Pekdağ (2010), Karademir (2009), Derviş (2009), Okur (2009), Yiğit & Akdeniz (2003) Özmen & Kolomuç (2004), Taş, Köse, & Çepni (2006), Dinçer & Güçlü (2012), Atam & Tekdal (2010), London (2005) ve Wilder (2006) tarafından yapılan çalışmalarla desteklenmektedir.

Bilgisayar destekli öğretimin daha etkili olması çeşitli faktörlere bağlı olabilir. Geleneksel öğretim yöntemlerinde ders daha çok öğretmen merkezli işlenmekte ve bu nedenle daha çok bilişsel ve duyuşsal alanlarda değişimler meydana gelirken, bunun yanı sıra yaparak ve yaşayarak öğrenmede öğrenenin aktif olarak öğrenme sürecine katılmasıyla devinışsel alanda da aktif değişimler gözlenir. Ayrıca, konu anlatımı sırasında öğretmenin soyut konuların daha somut hale getirmek için bilgisayar desteğinden yararlanması önemli bir faktör olarak görülebilir. Bundan başka, konu işlendikten sonra alıştırma ve uygulamaların bilgisayar destekli yazılımlarla yapılması, öğrencilerin motivasyonunu artırarak güdüleme düzeylerinin artmasına ve daha konsantre ve aktif olmalarına bağlı olarak akademik başarıları üzerinde etkili olabilir.

Hannafin & Peck (1988), bilgisayar destekli öğretim yöntemini öğretimsel içeriklerin veya faaliyetlerin bilgisayarın desteğiyle aktarılması şeklinde tanımlamışlardır. Bu desteğin sağlandığı bir öğretim ortamında programın öğrenci kontrolüne bırakılması durumunda, öğrenciler konu ile ilgili uygun öğrenme stratejilerine sahip olurlarsa ve bunları ne zaman ve nerede kullanacaklarını biliyorlarsa yarar sağlanabilir. Ayrıca öğrenci kontrolü önerilerle ve geribildirimlerle desteklendiği zaman daha etkili sonuçlar vermektedir (Yalın(2002). Ayrıca, gerekli ayarlamalar yapıldığında, bilgisayar destekli eğitim ortamlarında öğrencinin daha etkin olması sağlanabilir. Böylece bu yazılımlar, öğrencinin hızına göre hareket eder ve gerektiğinde öğrenciye çeşitli

dönütler verir. Bu imkânları sağladığı için öğrenciler derste etkin olurlar ve performanslarını artırarak öğrenebilirler.

Bilgisayar destekli öğretim ortamının sağladığı diğer avantajların başında benzetim, animasyon, video, resim ve zengin metin gibi görsel ve işitsel olarak zenginleştirilmiş ortamlar sunmaktır. Bu ortamlar sayesinde öğrenciler gerek derste ve gerekse ders dışı zamanlarda etkileşimli ve dinamik bir ortamda konuyla ilgili temel konuları çalışabilmekte, kendi başlarına uygulama yapabilmektedirler. Tüm bu sebeplerden dolayı, Bilgisayar destekli MEB Vitamin öğretim yönteminin akademik başarıyı arttırmasının geleneksel öğretim yönteminden daha etkili olduğu bulgusunun bir tesadüf olmadığı sonucuna varabiliriz.

Son olarak, bu araştırmanın sonuçlarına göre şu öneriler yapılabilir: (1) Bu çalışmada kullanılan MEB vitamin destekli bilgisayar destekli öğretimin Fen bilgisi dersinde “Kuvvet ve hareket” konusunun öğretiminde öğrencilerin akademik başarısını artırdığı gerçeğinden yola çıkarak, diğer Fen bilgisi konularının öğretimi için uygun MEB Vitamin modüllerinin kullanılması gerekir. (2) Bilgisayar destekli eğitimlerin yaygınlaştırılması için öğretmenlerin başta bilgisayar kullanımı olmak üzere, MEB Vitamin ve benzeri yazılımları öğrenmeleri için hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. (3) Öğrencilere temel bilgisayar kullanımı öğretilmelidir. (4) Bu çalışma sınırlı örneklem ile yapılmıştır. Daha büyük örneklem, farklı düzeydeki öğrenci grupları ve farklı konularla yeni çalışmalar yapılmalıdır. (5) Özellikle öğrencilerin anlamakta güçlük çektikleri soyut fen konularının belirlenerek bu konulara yönelik etkin yazılımlar ve teknikler kullanılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akçay, H., Tüysüz, C. & Feyzioğlu, B. (2003). Bilgisayar Destekli Fen Bilgisi Öğretiminin Öğrenci Başarısına ve Tutumuna Etkisine bir Örnek: Mol Kavramı ve Avogadro Sayısı. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(2).
- Akçay, S., Aydoğdu, M., Şensoy, Ö. & Yıldırım, Hİ (2005). Fen Eğitiminde İlköğretim 6.sınıflarda Çiçekli Bitkiler Konusunun Öğretiminde Bilgisayar Destekli Öğretimin Öğrenci Başarısına Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 103-116.
- Akpınar, E., Aktamış, H. & Ergin, Ö. (2005). Fen Bilgisi Dersinde Eğitim Teknolojisi Kullanılmasına İlişkin Öğrenci Görüşleri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4 (1), Article 12.
- Alacapınar, FG (2009). Yapılandırmacı yaklaşım ve vitamin yazılımına göre programın değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 189-205.
- Alkan, C. (1984). *Eğitim Teknolojisi*. Yargıçoğlu Matbaası.
- Aravind, VR & McConnell, MK (2018). A computer-based tutor for learning energy and power. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*, 10(3), 174-185. <https://doi.org/10.18844/wjet.v10i3.3558>.
- Atam, O. & Tekdal, M. (2010). Fen ve teknoloji dersi ısı-sıcaklık konusunda hazırlanan simülasyon tabanlı bir yazılımın ilköğretim 5.sınıf öğrencilerin akademik başarılarına ve kalıcılığa etkisi. *Eğitim ve Teknolojileri Araştırma Dergisi*, 1(2), 1-18.
- Aycan, Ş., Ercan, ARI, Türkoğuz, S., Sezer, H. & Kaynar, Ü. (2002). Fen ve fizik öğretiminde bilgisayar destekli simülasyon tekniğinin öğrenci başarısına etkisi: yeryüzünde hareket örneği. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(15), 57-70.
- Baştürk, S. & Taştepe, M. (2013). *Evren ve örneklem. Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Vize Yayıncılık.
- Bülbül, O. (2009). *Fizik dersi optik ünitesinin bilgisayar destekli öğretiminde kullanılan animasyonların ve simülasyonların akademik başarıya ve akılda kalıcılığa etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Örnekleme yöntemleri*. <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf>
- Camnalbur, M. & Erdoğan, Y. (2008). A Meta Analysis on the Effectiveness of Computer-Assisted Instruction: Turkey Sample. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 8(2).
- Çekbaş, Y., Yakar, H., Yıldırım, B. & Savran, A. (2003). Bilgisayar Destekli Eğitimin Öğrenciler Üzerine Etkisi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(4) makale 11.
- Çömek, A. & Bayram, H. (2006). Fen Bilgisi Öğretiminde Isı Konusunun Bilgisayar Destekli Öğretim Materyalleri İle Öğretilmesi. VI. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, (s.192-197), İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Derviş, N. (2009). Bilgisayar destekli fen ve teknoloji öğretiminin öğrencilerin “yaşamımızı etkileyen manyetizma” ünitesindeki akademik başarılarına, tutumlarına ve bilimsel düşünme becerilerine etkisi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Dinçer, S. & Güçlü, M. (2012). Effectiveness of using simulation in computer aided learning and new trends in science education: A meta-analysis study article. *The Special Issue on Computer and Instructional Technologies*, Vol. 10. Pp.35-49.
- Evans, C. & Gibbons, N. J. (2007). *The interactivity effect in multimedia learning*. Computers & Education, 49(4), 1147-1160. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2006.01.008>.
- González-Gómez, D. & Jeong, JS (2019). EdusciFIT: A computer-based blended and scaffolding toolbox to support numerical concepts for flipped science education. *Education Sciences*, 9(2), 116. <https://doi.org/10.3390/educsci9020116>.
- Hannafin, MJ & Peck, KL (1988). *The design, development, and evaluation of instruction software*. Macmillan Publishing Co., Inc.
- Karademir, E. (2009). *Bilgisayar destekli öğretimin öğrencilerin fen ve teknoloji dersi elektrik ünitesindeki akademik başarı düzeylerine, bilimsel süreç becerilerine ve tutumlarına etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kelley, TL (1939). The selection of upper and lower groups for the validation of test items. *Journal of Educational Psychology*, 30, 17-24.
- Kocaoğlu, GA (2012). *Web tabanlı yazılım olan vitamin programının öğrencilerin fen ve teknoloji dersindeki başarılarına ve tutumlarına etkisi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2012, 77s.
- Köse, S., Çelik, H., Katrancı, M. & Pektaş, HM (2009). 5. Sınıflarda Ses ve Işık Ünitesinin Öğretiminde Bilgisayar Destekli Öğretimin Öğrenci Başarısına Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 649-658.
- London, N. (2005). *A field test of CAI software: A journey through the solar system* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. California State University.
- Okur, N. (2009). *Bilgisayar destekli öğretimin fen bilgisi öğretmen adaylarının elektromanyetik dalganın tanecik modeli konusunu öğrenmelerine etkisi*. Güven & Sülün / TUSED / 9(1) 2012 79 [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Özmen, H. & Kolomuç, A. (2004). Bilgisayarlı Öğretimin Çözümler Konusundaki Öğrenci Başarısına Etkisi. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 57.

- Pekdağ, B. (2010). Kimya öğreniminde alternatif yollar: animasyon, simülasyon, video ve multimedya ile öğrenme. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(2), 79-110.
- Pektaş, M., Solak, K. & Türkmen, L. (2006). Bilgisayar Destekli Öğretimin Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Sindirim Sistemi ve Boşaltım Sistemi Konularını Öğrenmeleri Üzerine Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 465-472.
- Sabariman, SI (2008). *Computer Aided Education on Protection System*. Universiti Malaysia Perlis, School of Electrical Systems Engineering, Available: <http://dspace.unimap.edu.my/handle/123456789/4501>.
- Saka, AZ & Yılmaz, M. (2005). Bilgisayar Destekli Fizik Öğretiminde Çalışma Yapraklarına Dayalı Materyal Geliştirme ve Uygulama. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, volume 4 Issue 3 Article 17.
- Salkind, NJ (2010). *Encyclopedia of research design* (Vol. 1). Sage.
- Taş, E., Köse, S. & Çepni, S. (2006). The effects of computer-assisted instruction material on understanding photosynthesis subject. *International journal of environmental and science education*, 1(2), 163-171.
- Triliana, T. & Asih, ECM (2019). The development of the computer-based instructional media with the interactive tutorial model. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1157, No. 3, p. 032118). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1157/3/032118>.
- Wilder, DM (2006). *A field test of CAI software: introduction to electricity* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi]. California State University.
- Yalın, İH (2002). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Nobel Yayınları.
- Yıldırım, N. (2003). *Ortaokul 5. Sınıf fen ve teknoloji dersinde kullanılan MEB vitamin eğitim yazılımının öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerilerine ve erişilerine etkisinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, 178s.
- Yiğit, N. & Akdeniz, AR (2003). Fizik Öğretiminde Bilgisayar Destekli Etkinliklerin Öğrenci Kazanımları Üzerine Etkisi: Elektrik Devreleri Örneği. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 99-113.

Yazar Katkı Oranı

Araştırma hipotezlerinin oluşturulması ve uygun yöntemin seçimi başta olmak üzere 2. yazarın araştırmaya katkısı %30'dur. Araştırmanın diğer süreçleri için birinci yazarın katkı oranı %70'tir.

SERAMİK KAPLAMA MALZEMELERİNDE VOLKANİK KAYAÇ TÜRÜ OLAN İGNİMBRİTLERİN BOYAR MADDE OLARAK KULLANIMI

Deniz YARDIMCI¹, Necdet SAKARYA²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.748933

Makale Geçmişi:

Geliş 12.06.2020

Düzeltilme 30.09.2021

Kabul 28.10.2021

Anahtar Kelimeler:

İgnimbrit,

Boyar madde,

Dijital kuru baskı,

Görsel etki.

ÖZ

İgnimbritlerin doğal yapısı irdelendiğinde çeşitli metal oksit katkıları ile boyar madde olarak geliştirilmeye uygun malzemeler olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada doğal ignimbrit örnekleri ön kırılma işleminden geçirildikten sonra kuru olarak değirmende öğütülüp 1050 °C kalsinasyona tabii tutulmuştur. Parçacık boyutunu küçültmek amacıyla sulu olarak değirmende 20 saat öğütülmüştür. Boyar maddeler sert çini ve porselen çamurları üzerinde denenmiş olup çamur niteliğine göre renk şiddetinde artış görülmüştür. Demirsiz beyaz kille yapılan yapı kaplama seramiklerinde bej renginden siyah renge kadar hiç pigment kullanmadan boyar maddeler elde edilmiştir. Seramik kaplama malzemelerinde Kuru Dijital Baskı uygulamaları ile deneysel çalışmada elde edilen dokusal ve görsel etki çok yakın benzerlik göstermektedir. Çalışmanın sürdürülebilir olması durumunda Seramik sektöründe sürekli olarak yurt dışından ithal edilen belirli bir grup rengin İgnimbritlerle elde edilebileceği saptanmıştır.

THE USE OF IGNIMBRITS A TYPE OF IGNEOUS ROCK AS A COLURANT IN CERAMICS COATING MATERIALS

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.748933

Article History:

Received 12.06.2020

Revised 30.09.2021

Accepted 28.10.2021

Keywords:

İgnimbrit,

Colourant,

Digital dry printing,

Visual effect.

ABSTRACT

When the natural structure of ignimbrites is examined, it has been determined that there are materials suitable for development as dyes with various metal oxide additives. In this study, natural ignimbrit samples were milled dry in the mill after pre-refraction and exposed to 1050 °C calcification. It is aqueously ground in the mill for 20 hours in order to reduce the particle size. Dyes have been tested on hard tile and porcelain sludge and increase of color intensity has been seen according to the quality of the mud. In the structure coating ceramics made with ironless white clay, dyeing substances were obtained without using any pigments from beige to black color. Textural and visual effects obtained in the experimental study and Dry Digital Printing applications in ceramic coating materials show similarity. In case the study is sustainable, it is determined that a certain group of colors imported from abroad can be obtained with Ignimbrites in the ceramic sector.

* Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Birimi tarafından finanse edilmiştir (ID: SYL-2018-11071).

* Bu çalışma yazarın Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Seramik Kaplama Malzemelerinde Volkanik Kayaçların Boyar Madde Olarak Kullanımı ve Doku Olanaklarının Deneysel Tasarım Araştırmaları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, d.yardimci01@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3800-8759

² Dr. Öğr. Üyesi. Çukurova Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, sakaryan@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7215-068X
Alıntılanmak için/Cite as: Yardımcı, D., Sakarya, N. (2021), Seramik Kaplama Malzemelerinde Volkanik Kayaç Türü Olan İgnimbritlerin Boyar Madde Olarak Kullanımı, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 113-124.

GİRİŞ

Türkiye aktif olmayan volkanizma bakımından zenginliklere sahip bir ülkedir. Oldukça geniş bir alanda volkanik kayalar bulunmaktadır. Bu kayalar sınıflandırıldığında Volkanitler, Proklastikler ve İgnimbiritler oldukça yaygın olarak görülmektedir.

İgnimbrit'in yer bilimcilere göre sınıflandırması değişken olan volkanik taş olarak belirtilmektedir. Çalışmada İç Anadolu Bölgesi İgnimbritleri kullanılmıştır.

Önceki çalışmalarda Orta ve Doğu Anadolu Bölgesindeki Volkanizma ürünlerinden olan İgnimbrit, Niğde ve Ahlat andeziti yapı taşı olarak kullanılmıştır. Günümüzde de hâlâ kullanılmaktadır.

İgnimbritin seramik bünyelerde kullanımına dair çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu çalışmada İç Anadolu Bölgesindeki İgnimbritler seramik ürünler için boyar madde olarak kullanılmıştır.

İç Anadolu Bölgesi jeolojik yapısı nedeniyle, bölgede yoğun volkanik faaliyetler sonucunda endüstriyel ham maddeler açısından çok zengindir.

Kaynak kayına yol açacak yöntemlerle yapılan maden işletmeciliğinde oldukça fazla kayıp verilmiştir ve verilmektedir. Türkiye Seramik Sektöründe, kaplama malzemeleri üretimindeki sıklıkla değişim gösteren renk maddeleri, boyar maddeler ve diğer ürünler yurt dışından ithal edilmektedir. Bu atık İgnimbritlerin seramik sektöründe boyar madde yapımında değerlendirilmesi için deneysel tasarım çalışmaları yapılarak, endüstriye uyarlanma çalışmaları amaçlanmaktadır.

Doğal yapısında yüksek düzeyde volkanik cam bulunan İgnimbiritler volkanizma nedeniyle demir silikat grubu boyar maddelerdir. Malzemenin doğal yapısı irdelendiğinde çeşitli metal oksit katkıları ile bir grup renk için boyar madde olarak geliştirilmeye açık malzemeler olduğu saptanmıştır. Renkler içerdikleri Fe_2O_3 , FeO ve Alkali oranlarına göre değişkenlik göstermektedir.

Seramik fabrikalarının sırlama hatlarındaki kuru dijital baskı dekorasyon tekniği, seramik ürünün estetiğine önemli bir değer katmaktadır. İgnimbritlerden üretilen boyar maddeler malzemenin doğallığını görsel olarak yansıtmaktadır. Seramik Kaplama malzemelerinde Kuru Dijital Baskı uygulamaları ile deneysel çalışmada elde edilen dokusal ve görsel etki çok yakın benzerlik göstermektedir. Yerli olanaklarla üretilen boyar maddelerin geliştirilmesiyle, Türkiye'deki Seramik fabrikalarının dışa bağımlılığının azaltılması ön görülmektedir.

İgnimbirit Kavramı ve Bölgesel Jeoloji

Türkiye'de proklastik kayalar yaygındır. Petrografi ve jeokimya açısından ele alınmışlardır.

İgnimbirit tanımlaması değişik araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde yapılmaktadır. Bu tanımlamalarda İgnimbirit terimi bazen kaynaklaşmış tüf anlamını tanımlarken, bazen de piroklastik akımlar sonucu meydana gelmiş çökel anlamında kullanılmaktadır.

İgnimbirit, proklastik kayalar grubunun bir üyesi olup, tüf akıntısından türemiştir ve cam kıymıkları plastik halde çökelmiş olan, genel olarak Riyolitik, bazen de Dasit ve Andezit bileşimli bir tüf olarak değerlendirilmektedir. Volkanik aktivite sonucu hızlı soğumadan sonra İgnimbiritlerin üst ve alt kısımları gözenekli durumdadır. İgnimbiritler genellikle açık renklerde olup, renkleri değişkenlik göstermektedir (Akbulut, Demir, & Güngör, 2015).

İgnimbiritler sıcak pomza parçaları içeren akma çökelleridir. Pomzalar bol miktarda gözenek içeren volkan camlarıdır. Sıcak olan volkan camı plastik özelliğe sahiptir. Bu özellikleri dikkate aldığımızda ignimbiritlerin önemli bir özelliği ile karşılaşırız. Kaynaklaşma dediğimiz bu özellik tüm ignimbiritler için geçerlidir. Kaynaklaşma sıcak parçacıkların yassılaşması ve birlikte sinterleşmesi sonucu daha yoğun ve sert kayaca dönüşmesidir (Soriano ve arkadaşları 2002; Aktaran Koralay, 2006, s. 25).

Kaynaklaşma bazen oldukça yoğun olabilmekte ve ignimbiritlerin siyah renkli, camsı dokuda obsidyen ya da kristalen ve/veya mikrokristalen dokuda lav gibi görünmelerine neden olmaktadır. Laboratuvar deneyleri riyolit bileşimli volkan camlarının kaynaklaşmaya başladığı sıcaklığın 600-750°C arasında olduğunu, ancak bu sıcaklığın bileşim, viskozite, uçucu bileşen miktarı ve basınç gibi pek çok parametreye bağlı olarak değiştiğini göstermiştir (Fisher and Schmincke 1984; Aktaran Koralay, 2006, s. 25-26).

İç Anadolu Bölgesinin jeolojik yapısı ağırlıklı olarak Erciyes, Hasan Dağı, Acıgöl ve Güllü Dağ'ın püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu volkanik birimlerden oluşmaktadır. Bölge jeolojisi nedeniyle endüstriyel ham maddeler açısından büyük bir zenginliğe sahiptir. Bölgedeki yoğun volkanik faaliyetler sonucunda oluşan volkanik ürünler (Pomza, Perlit, İgnimbirit), Nevşehir'in önemli ekonomik zenginlikleri arasında yer almaktadır (Ceylan, 2016, s. 1).

Doğu Anadolu Bölgesindeki Ahlat taşı, genellikle andezit, bazalt, granit, traverten gibi genel isimlerin yanında bölgesel olarak Mamak, Gölbaşı, Ahlat isimleriyle de anılmaktadır.

Yöresel ismiyle Ahlat taşı konut yapımından cami mimarisine kadar çeşitli alanlarda duvar ve kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır (Şimşek & Erdal, 2004, s. 72).

Nevşehir İğnimbriti yüksek düzeyde volkanik cam içermekte olup oksitler ile doğal silikat yapı cam hâline gelmiştir.

Nevşehir İğnimbriti kimyasal analizi; SiO_2 % 67.00, Al_2O_3 % 14.97, Fe_2O_3 % 4.89, MgO % 1.11, CaO % 2.60, Na_2O % 4.55, K_2O % 3.37, TiO_2 % 0.65 oranlarındadır (Ceylan, 2016, s. 30).

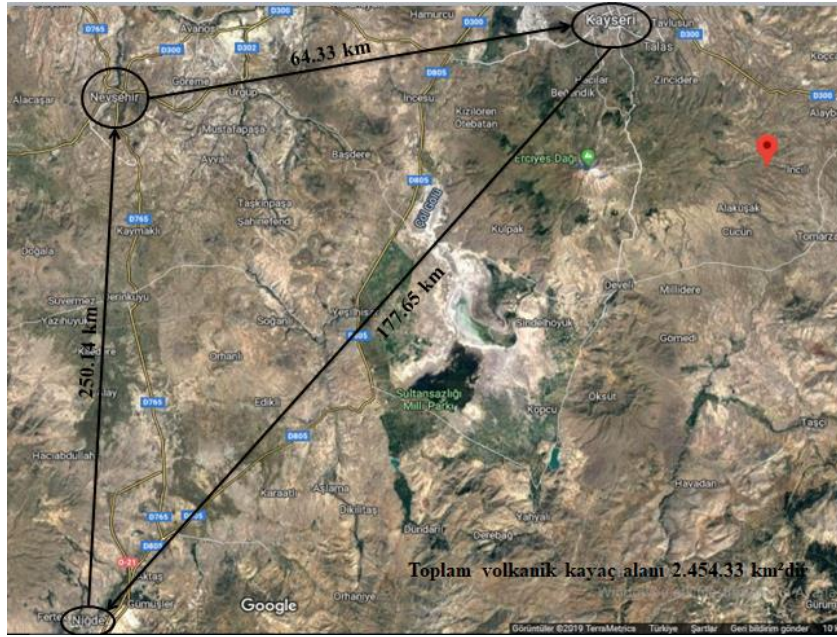
Ahlat taşının kimyasal analizi; SiO_2 % 64.05, Al_2O_3 % 15.33, Fe_2O_3 % 4.90, MgO % 0.53, CaO % 2.00, Na_2O % 5.46, K_2O % 4.81, TiO_2 % 0.42 oranlarındadır (Şimşek & Erdal, 2004, s. 75).

Nevşehir İğnimbritinin ve Ahlat taşının bölgesel olarak kimyasal yapısı azda olsa değişkenlik göstermektedir.

Kayseri, İç Anadolu'nun yukarı Kızılırmak bölgesinde $34^\circ 56''$ ve $36^\circ 59''$ doğu boylamları ile $37^\circ 45''$ ve $38^\circ 18''$ kuzey enlemleri arasında kalır. Konum itibariyle İç Anadolu'nun güney bölümü ile Toros dağlarının birbirine yaklaştığı yerde Orta Kızılırmak bölümünde yer alıp, yüzölçümü 16.917 km^2 dir. İl merkezinin denizden yüksekliği 1054 metredir.

Nevşehir, İç Anadolu Bölgesi'nde $38^\circ 12''$ ve $39^\circ 20''$ kuzey enlemleri ile $34^\circ 11''$ ve $35^\circ 06''$ doğu boylamları arasında kalır. Konum itibariyle Türkiye'nin tam ortasında olup, yüzölçümü $5,392 \text{ km}^2$ dir. Kızılırmak vadisinin güney yamacına kurulmuş olan il merkezinin rakımı 1.150 metredir. Erciyes, Melendiz ve Hasan Dağı gibi eski yanardağların kül ve lavlarının birikmesiyle oluşmuş geniş bir plato üzerinde yer almaktadır (Ceylan, 2016, s. 2-3).

Nevşehir-Kayseri arası 64,33 km, Kayseri-Niğde arası 177,65 km, Niğde-Nevşehir arası 250,14 km. dir. Toplam alan $2.454,33 \text{ km}^2$ dir. Çalışmada kullanılan İğnimbiritler Kayseri ilinin Tomarza ilçesinin yakınlarındaki Kaptaş A. Ş. maden yataklarından alınmıştır.

Şekil 1. Orta Anadolu İğnimbirit Bölgesi Uydu Haritası (Kaynak: Google Earth, Erişim Tarihi: 13.06.2019)

Dijital Baskının Tarihsel Gelişimi Ve Seramik Endüstrisinde Kullanılma Süreci

İlk olarak, seramik karoların dekorasyonunda en yaygın kullanılan teknikler, 1960'larda başlayan düz serigrafi baskı ve 1970'lerde ortaya çıkan döner rotatif baskıdır. Bu teknik göreceli olarak basit ve ucuzdu, ancak görüntü kalitesi düşüktü ve endüstriyel bir ürün için gerekli yapışma, renk farklılıkları vs. sağlamaya sahip değildi (Solana, 2014).

1990'larda, döner rotatif dekorasyon sistemi, baskı kalitesini geliştirdi ve verimliliği artırdı. Bu sistemin dezavantajı silikon silindirlerin yüksek fiyatıydı. Tasarımın kârlı olması için çok sayıda baskı yapılması gerekiyordu (Solana, 2014).

Mürekkep püskürtmeli baskı sistemleri çok yeni olup ofis otomasyon uygulamaları için 1980'lerin sonuna doğru geliştirilmiştir. Seramik dekorasyonda mürekkep püskürtmeli baskının olası kullanımı üzerine yapılan ilk çalışmalar 1980'lere dayanmaktadır.

Dijital baskı teknolojisinde, resimler basıldıktan sonra aynı görünmesini sağlayan bir renk yönetim sistemi kullanılmaktadır (printed.com, 2019). İlk dijital baskı makineleri 1990'ların başında piyasaya sürülmüştür. Dijital baskı makineleri 1991 yılında Nash Edition tarafından Manhattan Beach, California'da geliştirildi. Bu zamana kadarki en büyük dijital baskı 86,36×116,84 cm'ye kadar yüksek kalitede fotoğraf kâğıtlarına ve kanvaslara "Irish Grafik 3047" mürekkep püskürtmeli yazıcı, yüksek fotoğraf kalitesindeki baskıları Massachusetts de yapılabilmektedir.

Doğal görüntülü, dokulu yüzeyler elde edilebilmesi için, British Ceram Research'ten W. Roberts 20 ile 100 µm arasında boyuta sahip nozul kullanan sürekli bir mürekkep püskürtmeli baskı sistemini önermiştir. Her ne kadar bu teknolojiyi seramik karo dekorasyonuna sokma fikri gittikçe güçlense de, uygulamada mürekkepler, baskı kafaları ve baskılar hakkında önemli araştırmalar yapılması gerekli görülmüştür (Solana, 2014).

1993 yılında Indigo adı verilen, Ticari baskı için ilk renkli dijital baskı makinesi geliştirildi. O zamandan beri dijital teknikler baskı endüstrisinin her sektörü üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Bununla birlikte, dijital baskının seramik karo üretiminde geçmişi daha kısadır. Mürekkep püskürtmeli baskı sistemlerini kullanan ilk endüstriyel dijital yazıcı 1999 yılında KERAjet şirketi tarafından piyasaya sunulmuştur (xaar.com, 2019).

2007 yılına kadar dijital seramik dekorasyonunun gerçekten gerçekleştiği ve bugün "olması gereken" süreç haline geldiği bir tarih değildi. Katalizatör Xaar 1001 baskı kafasının ve entegre mürekkep devridaim teknolojisinin (TF Technology™) piyasaya sürülmesiyle geliştirilmiştir (xaar.com, 2019).

Bu makine için ilk mürekkepler, o yıl Ferro tarafından patentlendirildi. Bu patent, renkli baskı için dört mürekkep (CMYK) setini tarif etmektedir. Her biri bir veya daha fazla çözünür geçiş metali kompleksi içermiştir (Solana, 2014).

2012 yılına gelindiğinde, teknoloji yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. 2016 yılının sonunda tam dijital baskı teknolojisi kabul edilmiştir.

Bu çalışmada; İgnimbritlerden elde edilen boyar maddeler hem rotatif baskı hem de Dijital kuru baskı teknolojisi için geliştirilmeye çalışılmıştır.

Dijital Kuru Baskı Teknolojisi

Dekorasyon makineleri bu vizyonun gelişmesiyle etkili olmuştur. Sacmi firması tarafından birkaç yıldır sürmekte olan araştırma çalışmaları, sektörün yeni teknolojik konseptlerini hayata geçiren endüstriyel cihazlar üretmesini sağlamıştır. Baskı öncesi dijitalden başlamak, Toz bezeme, piezoelektrik biriktirme tekniği artık hem geleneksel hatlar hem de yeni akıllı Continua + hatlar için kullanılabilir.

Geleneksel presler için yepyeni dijital dekorasyon sistemi DGD (DiGiDrawer), önceden belirlenmiş bir dijital grafik tasarımına uygun olarak, son yükleme aşamasında renkli tozlar bırakan 3 renkli çubukla donatılmıştır. Yeni Continua + teknolojisine gelince, Dijital Kuru Dekorasyon, DDD sistemi bir dizi üretim tesisinde zaten çalışmaktadır (Digital decoration of ceramic tiles, 2017).

Dijital cihaz kuru aşamada 4 taneye kadar malzemeyi doğrudan fırınlanmamış seramik bünyeye uygulamak için kullanılır. "Sürekli" yükleme dizisi hem seramik hem de dekorasyon için malzemeler içerir.

Ham maddeler, sırlar ve dekoratif malzemeler önceden tanımlanmış grafik sırasına göre uygulanmaktadır. Şekillendirme sırasında oluşturulan üç boyutlu yapı ıslak dijital grafik uygulamaları ile koordine edilmiştir (Digital decoration of ceramic tiles, 2017)

Şekil 2. Dijital Kuru Dekorasyon Sistemi, DDD (Kaynak: Acimac Handbooks - 2017 Edition 04/04/2018 tarihinde edinilmiştir.)

Bu solvent veya su bazlı sıvı dijital ürünlerin yanı sıra, Colorobbia ayrıca kuru dijital uygulama için çeşitli malzemeler sunmuştur. Müşteriler, sadece baskıdan sonra değil, şirket içinde yaratılan özel efektler ve süslemeler aramaktadırlar.

DDA (Dijital Kuru Uygulama) serisi, yenilikçi yüzey tasarımları ve dokuları üretebilen granüller materyaller serisidir. Bu malzemeler esasen pasta kıvamı ve granüllerden oluşur (Digital decoration of ceramic tiles, 2017).

Özellikle Colorobbia taş efekti yüzeyleri, hoş bir dokunsal efekti olan yumuşak yansıtmayan yüzeyler ve mermer efekti ayna yüzeyleri dâhil olmak üzere birçok farklı doğal yüzey oluşturabilen geniş bir yelpazede yeni granüller geliştirmiştir.

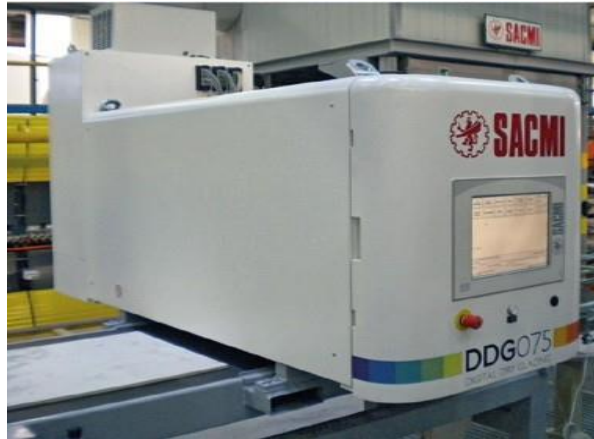
Bu yüksek teknoloji ürünü granüller, optimize edilmiş dijital renk yoğunluğunu ve maksimum şeffaflığı (koyu renklerde bile) garanti ederken aşınma ve kimyasal direnç gereksinimlerini karşılar (Digital decoration of ceramic tiles, 2017).

Dekorasyon Hattı ve Sırlar üzerinde Dijital Kuru Baskı Uygulama

Sırlama hattındaki kuru dijital dekorasyon tekniği seramik ürünün estetiğine önemli bir değer katmaktadır. Dekorasyona tipik olarak seramik malzemeler ekleyerek geliştirmek bitmiş ürünün kişiselleştirilmesine yardımcı olur. Üreticilerin yaratıcılığını serbest bırakan özel çözümler mevcuttur.

İlk kez Sacmi firması tarafından kullanılan DDG (Dijital Kuru Sırlama) tekniği sırlama hattı için dijital kuru uygulama tekniğidir.

Cihaz, ıslak dekorasyondan önce veya sonra hatta konumlandırılabilen iki renkli çubuk modüllerinde tasarlanmıştır. Diziyi dijital yapıştırıcılar uygulamasıyla koordine ederek standart biriktirme gerçekleştirme veya hatırı sayılır derecede arttırma imkânı sunar. Bu, daha sonra çıkarılması gereken malzeme miktarını azaltma, böylece tasarrufları artırma ve üretim döngüsünün verimliliğini arttırmada büyük avantaj sağlar (Digital decoration of ceramic tiles, 2017).

Şekil 3. Dijital Kuru Sır “DDG” (Kaynak: Acimac Handbooks - 2017 Edition 04/04/2018 tarihinde edinilmiştir).

Şekil 4. Dijital Yapıştırıcı Seçeneği İle Post-Dekorasyon Uygulama Sırası Veya DDG Sisteminin Doğal Dijital Bırakımı Örneği (Kaynak: Acimac Handbooks - 2017 Edition 04/04/2018 Tarihinde Edinilmiştir.)

ARAŞTIRMA BULGULARI

İğnimbirit Örneklerinden Boyar Maddeler Elde Edilmesi

Çalışmanın deneysel aşamasında Kayseri ili Tomarza bölgesi maden yataklarından alınan 5 farklı iğnimbirit örneği kullanılmıştır.

Klasik pigmentlerin yapımında kullanılan yöntemler incelendiğinde renk veren metal oksitlerin yakma, kavurma, kalsinasyon, eritme gibi işlemlerden geçirilerek öğütülüp mikronize boyuta getirilerek kullanıldığı görülmektedir. Doğal olarak volkanizma yakma, kavurma, kalsinasyon ve eritme işlemlerini yerine getirdiği için, malzemenin parçacık boyutunu küçültmek amacıyla doğrudan kuru öğütme ile başlanmıştır. Saf olmayan organik maddelerin, sülfatların ve karbonatların yok edilmesi amacıyla 1050°C kalsine edilmiştir.

Parçacık boyutunu küçültmek için, sulu olarak değirmende 20 saat öğütülmüştür. Öğütülen malzeme kurutma işlemine tabii tutulmuştur. Doğal renklerine göre kod numaraları verilmiştir.

GR: Gri **GRS:** Gri-Sarı **SA:** Sarı **GK:** Gül Kurusu **SI:** Siyah

Çalışmada kullanılan İğnimbiritler doğal halde ve işlenmiş olarak iki ayrı çalışma yapılmıştır. LAB renk değerleri ham ve işlenmiş örneklerde ölçülerek saptanmıştır. Konica Minolta marka CR-5 model renk ölçerle Lab renk değeri ölçümleri yapılmıştır.

L* – Açıklık (lightness) koordinatı (L*=0 siyahı gösterir ve L*=100 beyazdır)

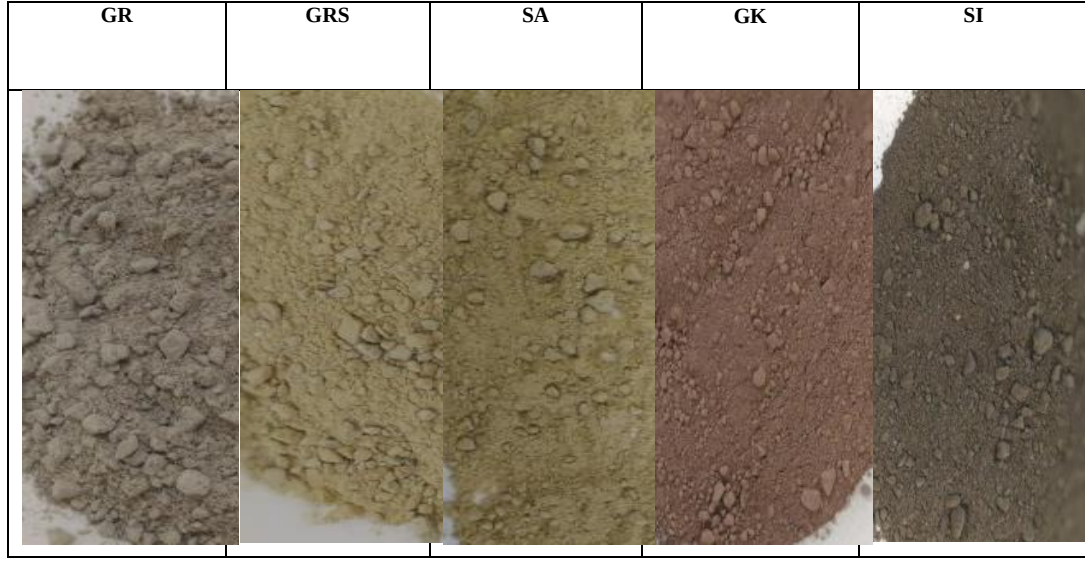
A* – Kırmızı/yeşil koordinatıdır, +a* kırmızıyı, – a* ise yeşili belirtir.

B* – Sarı/mavi koordinatıdır ve +b* sarıyı, -b* ise maviyi belirtir.

GR	GRS	SA	GK	SI
L: 62.22 A: 0.74 B: 4.48	GR SA L: 66.0 L: 68.62 A: 0.08 A: 0.17 B: 13.57 B: 6.51	L: 63.0 A: 1.83 B: 16.04	L: 40.06 A: 9.88 B: 7.03	L: 32.79 A: 1.13 B: 3.79
				

Şekil 5. Doğal Volkanik Kayaç Örneklerinin LAB Renk Değerleri (Yardımcı, 2019)

Renk farklılıklarının nedeni; Volkanizmadan çıkan tüflerin farklı püskürme zamanlarında kimyasal yapısının değişkenliği, tüf parçacıklarının üst üste yığılmasıyla tabakalaşma sonucu heterojen yapı oluşmuştur. İğnimbirit yatağında yapılan inceleme sonucunda farklı tabakalaşma görülmektedir. (bk.: Şekil 5)

Şekil 6. Ön Kırılma İşleminde Geçirilen Doğal Volkanik Kayaçlar (Yardımcı, 2019)

Ön kırılma işlemi yapılmış volkanik kayaç örnekleri, Çeneli kırıcıda kırılan İgnimbiritlerin parçacık boyutları yaklaşık olarak 0,5 – 3 mm aralığına getirilmiştir. (bk.: Şekil 6)

GR	GRS	SA	GK	SI
L: 56.21 A: 5.42 B: 9.35	L: 55.56 A: 12.22 B: 16.98	L: 53.12 A: 13.61 B: 17.27	L: 39.96 A: 11.69 B: 11.81	L: 26.87 A: 12.53 B: 11.43
				

Şekil 7. Eleme İşleminde Geçirilmiş Doğal Volkanik Kayaçların LAB Renk Değerleri (Yardımcı, 2019)

Homojenleştirmek amacıyla eleme yolu ile ayrıştırılan 0,5 mm elek altı örnekler 1050 °C sıcaklıkta kalsine edilmiştir. Fırınlanan örneklerin lab değerlerinde değişim gözlemlenmiştir. Renk şiddeti değişen örnekler ile Erime düzeyi incelemeleri yapılmıştır.

Doğal volkanik kayaçların renk değerleri ile eleme ve öğütme işleminden geçirilen örneklerin renk değerleri arasında farklılıklar görülmüştür (bk.: Şekil 5, Şekil 7, Şekil 8).

GR	GRS	SA	GK	SI
L: 68.6 A:1.14 B:10.85	L:74.65 A:0.26 B:9.61	L:67.85 A:1.63 B:11.93	L:52.90 A:2.64 B:9.79	L:56.61 A:1.80 B:8.64
				

Şekil 8. Boyar Maddelerin LAB Renk Değerlerindeki Değişimler (Yardımcı, 2019)

1200 °C sıcaklıkta 5 farklı ıgnimbirit örneğinin, renk şiddetlerindeki değişkenlik Granül boyar maddenin farklı büyüklükte kullanılmasından oluşmaktadır.

Farklı sıcaklıklarda fırınlanan deney örnekleri çok değişken erime düzeyleri göstermiştir. Erime düzeylerinin değişkenliği İgnimbiritlerin içerisindeki “SiO₂” oranı ile ilişkilidir. Düzenli erime düzeyi gösteren örnekler daha ince taneli, sulu ortamda porselen bilyalı değirmenlerde 20 saat öğütme sonucu 1 ile 60 µ arasında parçacık boyutlarına getirildikten sonra erime düzeylerinde homojenleşme görülmüştür.

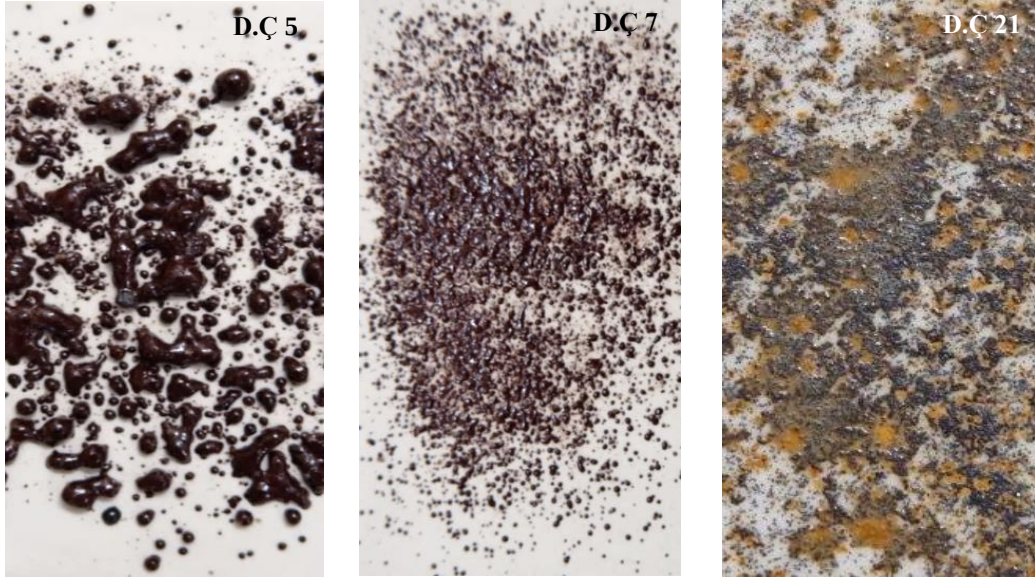
Fırınlama sıcaklığı 1050 °C düzeyinde tutulduğunda “SiO₂” oranı yüksek parçacıkların *yumuşamadığı* alt bünye ile yapışma olmadığı saptanmıştır. Sıcaklık kademe kademe arttırıldığı anda parçacıkların *yumuşaması* ve alt bünye ile difüzyona girdiği görülmüştür.

Çalışmanın son sıcaklık sınırı olan 1200 °C ’de bilyalı değirmende öğütülen İgnimbiritlerin bir kısmı erimiş, bir kısmı noktasal dokular oluşturarak beklenen sonucu vermiştir. Deneysel çalışmada Boyar maddelerin lab renk değerleri ölçülmüştür. (bk.: Şekil 8)

Elde Edilen Boyar Maddelerin ve Endüstriyel Kuru Baskı Örneğinin Karşılaştırılması

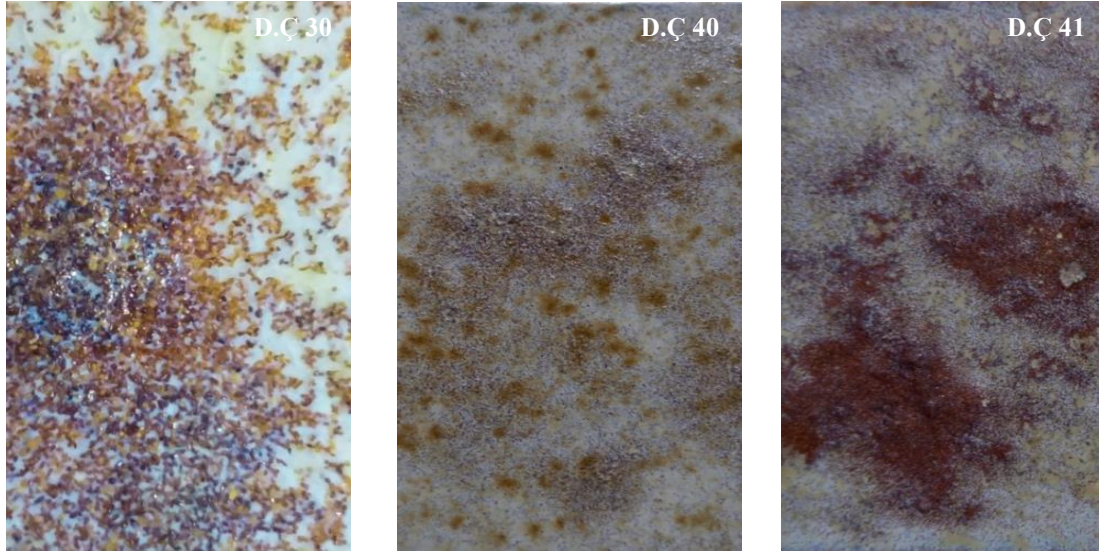

Şekil 9. İstanbul-Seramik Banyo Mutfak Fuarı CNREXPO (UNICERA) 2019 /Ayrıntı /DURA-TİLES Akgün Seramik

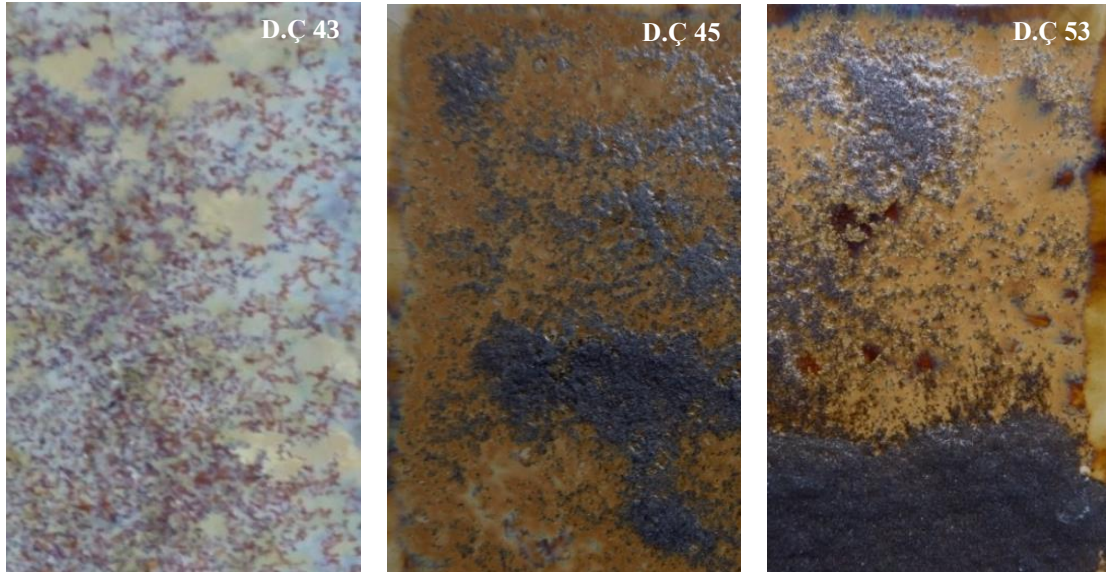
Şekil 10. D.Ç 5, D.Ç 7, D.Ç 21 Kodlu Çalışmaların Ayrıntıları (Yardımcı, 2019)

Fırınlama sıcaklığının artması ile granüllerde (D.Ç 5-7) feldspatların yumuşaması sonucu istenilen erime düzeyi sağlanmıştır. Malzemenin parçacık boyutunun mikronize büyüklüğe getirilmesi homojen renk şiddeti oluşturmuştur. Parçacık boyutunun küçültülmesi, erime düzeyinin istenilen eşitlikte olabileceğini göstermektedir. D.Ç 21 porselen bünyedeki boyar maddeler koyu gri-siyah/ turuncu renk nüanslarında noktasal ve dokusal görsellik oluşmuştur. (bk.: Şekil 10)

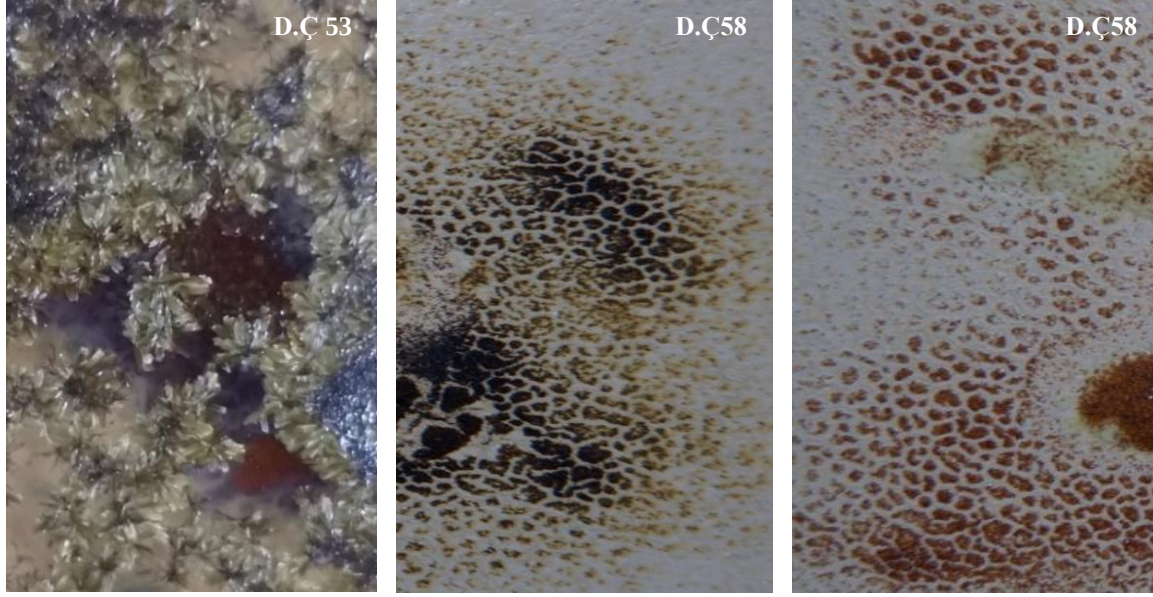
Şekil 11. D.Ç 21, D.Ç 41, D.Ç 40 Kodlu Çalışmaların Ayrıntıları (Yardımcı, 2019)

D.Ç 30 porselen bünye üzerinde pembe renk noktacıkları oluşmuştur. Yüksek orandaki B_2O_3 renk oluşumuna katkı sağlamıştır. DeneySEL çalışmada kullanılan (D.Ç 40-41) GK-SI kodlu İgnimbirit içermiş olduğu yüksek FeO nedeniyle koyu sarı renk lekeleri oluşturmuştur. Yüksek oranda B_2O_3 İgnimbiriti çözmesi sonucu görsel niteliği yüksek iki boyutlu birbirinden ayrılmış renkler yüzeye derinlik etkisi vermiştir. (bk.: Şekil 11)

Şekil 12. D.Ç 43, D.Ç 45, D.Ç 53 Kodlu Çalışmaların Ayrıntıları (Yardımcı, 2019)

Boyar madde (D.Ç 43) kendine özgü sarı renk dağılımları oluşturarak, B_2O_3 ayrıştırması ile çok güçlü görsel etkiler vermiştir. Bor oksitin metal oksiti çözme yeteneğinin güçlü olması nedeniyle (D.Ç 45-53) kendine özgü açık- koyu sarı renklere iki boyutlu doku oluşturan renk lekeleri oluşturmuştur. Görsel etkiyi arttıran bu durum Baskı teknolojisi ile farklı biçimlerde üretimde kullanılabilir olacaktır. (bk.: Şekil 12)

Şekil 13. D.Ç 53, D.Ç 58 Kodlu Çalışmaların Ayrıntıları (Yardımcı, 2019)

Porselen bünyede (D.Ç 53) Na_2O oranını artması metal oksitlerin çözünerek ayrışmasını arttırmış ipek matı yüzey görüntüsü oluşturmuştur. Kristalizasyon düzeyi arasında fark görülmemiştir. Renk maddelerinin değişkenliği ve sır kalınlığı yer yer parlak renkli yüzeylerin oluşmasına neden olmuştur. 1200 °C sıcaklıkta fırınlanan Ak çini çamuru ile yapılan (D.Ç 58) seramik yüzeyi farklı kalınlıkta krakle sır ile kaplanmıştır. Dokusal etkinin arttırılmak istendiği yerlerde sır kalınlığı artırılarak büyük boyutlu toplanmalar, yırtılmalar istenmiştir. Yer yer sır kalınlığı inceltilerek yüzey gerilim katsayısının yüksek olması nedeniyle küçük küçük toplanmalar ve yırtılmalar oluşturulmuştur. (bk.: Şekil 13)

Deneyel çalışmanın bir bölümü ham sırlanmış malzemeler üzerinde denenmiş olup renk kararlılığı saptanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak ham sırlar üzerinde özellikle sır kompozisyonunda “ ZnO ” ve “ B_2O_3 ” kullanılması ile renk kararlıklarında değişkenlikler olabilmektedir.

SONUÇ

Volkanik kayaların bünyesinde bulunan renk veren metal oksitler, Silikat mineralleri ve Anortit, Plejioklas, Hematit mineralleri ile doğal olarak demir silikat grubu boyar maddeleri oluşturmaktadır.

Yapılan deneyler sonucunda İğnimbiritler jeokimyasal yapıları nedeniyle, Yüksek Alüminyum içeren demir oksitsiz/demir oksitli kil ve kaolenlerle birlikte Alüminat ve Silikat grubu boyar maddelerdir.

Seramik kaplama malzemeleri üretim sektöründe yenilikçi yaklaşımlar ön plandadır. Görsel ve dokusal etkisi yüksek boyar maddelerin, Dijital Kuru Baskı Teknolojisinde kullanılabileceği saptanmıştır. Aynı görsel etkileri elde etmek ve bu etkileri çeşitlendirmek için boyar maddelerin erime düzeylerinin kontrolünü, yüzey gerilim katsayılarını, genleşme katsayılarını, çinko oksit, kalay dioksit, zirkon silikat ve alümina silikat katkıları ile olasıdır. Ancak katkı maddelerinin renk şiddetlerinin değişken hâle getireceği yapılan deneyel çalışmalarda görülmüştür.

Seramik sektöründe sürekli olarak yurt dışından ithal edilen boyar maddelerin belirtilen (açık bej-koyu kahverengi) renk paletlerinde ve granüllerinde, çalışmanın ilerleyen süreçlerinde malzemenin geliştirilmesiyle ithalatın azaltılacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak yapılan tüm deneyel çalışmalardan görüleceği gibi mikronize boyutta üretimi yapılan boyar maddelerden kuru dijital baskı ürünlerine çok benzer yüzey görüntüsünde, dokusal yapısında ve görsel etkisinde olumlu sonuçlar elde edilmiştir.

KAYNAKLAR

ACIMAC Handbooks, 2017 Edition, Digital Decoration Of Ceramic Tiles.

Akbulut, A., Demir, BG, & Güngör, N. (2015). *Dekoratif Tüfler ve İğnimbrit*. Madencilik.

Ceylan, AB. & Orhan, A. (2016). *Nevşehir yöresi İğnimbritlerinin doğal yapı malzemesi olarak kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Koralay, TY. & Kadioğlu, YKTD (2006). *İncesu İğnimbritinin (Kayseri) jeolojisi, petrolojisi ve ayırtman özellikleri*. [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Solana, VS (2014). Inkjet printing technology for ceramic tile decoration. Proceedings of Qualicer.

Şimşek, O. & Erdal, M. (2004). Investigation of some mechanical and physical properties of the Ahlat stone (İğnimbrit). Gazi University Journal of Science, 17(4), 71-78.

Yardımcı, D. (2019). *Seramik Kaplama Malzemelerinde Volkanik Kayaçların Boyar Madde Olarak Kullanımı ve Doku Olanaklarının Deneysel Tasarım Araştırmaları* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://www.boranreklam.com/dijital-baski/dijital-baskinin-tarihcesi/> Erişim Tarihi: 26.05.2019

URL-2: <https://www.printed.com/history-of-digital-print> Erişim Tarihi: 26.05.2019

URL-3: <https://www.xaar.com/media/1310/xaar-ceramic-guide.pdf> Erişim Tarihi: 26.05.2019

Yazar Katkı Oranı

Araştırma hipotezlerinin oluşturulması ve uygun yöntemin seçimi başta olmak üzere 2. yazarın araştırmaya katkısı %30'dur. Araştırmanın diğer süreçleri için birinci yazarın katkı oranı %70'tir.

8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN BİLİMSSEL KARIYER İLGİ, BİLGİ VE BİLİMSSEL DEĞERLERE SAHİP OLMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ*

Nilgün YENİCE ¹, Barış ÖZDEN ², Gizem ALPAK TUNÇ ³

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.824062

Makale Geçmişi:

Geliş 10.11.2020

Düzeltilme 07.09.2021

Kabul 28.10.2021

Anahtar Kelimeler:

Bilimsel Değer,

Kariyer Bilgi,

Kariyer İlgisi,

8. Sınıf Öğrencileri.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgi ve bilgi ile bilimsel değerlere sahip olma düzeylerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. İlişkisel tarama modelinde yürütülen araştırmanın örneklemini, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Ege bölgesinde yer alan bir ildeki uygun örnekleme yöntemiyle seçilmiş üç ortaokulun 8. sınıflarında öğrenim görmekte olan 495 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Lapan ve Turner (1997) tarafından geliştirilen “Bilimsel Kariyer Alanları İlgisi Ölçeği”, Altay Köse (2013) tarafından geliştirilen “Bilimsel Kariyer Bilgi Testi” ve Akbaş (2004) tarafından geliştirilen “Bilimsel Değerler Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler (Aritmetik ortalama, standart sapma) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin genel anlamda en fazla doktor, psikolog meslek alanlarına ilgi gösterirken, en az jeolog, ziraat mühendisi meslek alanlarına eğilim gösterdikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilişsel anlayışlarının ve bilimsel değerlere sahip olma düzeylerinin olumlu düzeye yakın olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgi, bilgi ve bilimsel değerlere sahip olma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

INVESTIGATION OF THE 8th GRADE STUDENTS' LEVELS OF SCIENTIFIC CAREER INTEREST, KNOWLEDGE AND SCIENTIFIC VALUES

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.824062

Article History:

Received 10.11.2020

Revised 07.09.2021

Accepted 28.10.2021

Keywords:

Scientific Values,

Career Knowledge,

Career Interest,

8th Grade Students.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the level of secondary school 8th grade students' scientific career interest, knowledge and scientific values. The sample of the research carried out in the relational screening model, consisted of 495 students studying in the 8th grades of three secondary schools selected with the appropriate sampling method in a province in the Aegean region in the 2017-2018 academic year. As data collection tools in research, were used “Scientific Career Areas Interest Scale” developed by Lapan and Turner (1997), “Scientific Career Knowledge Test” developed by Altay Köse (2013) and “Scientific Values Scale” developed by Akbaş (2004). Descriptive statistics (Arithmetic mean, standard deviation) were used in the analysis of the data. As a result of the research, while it was determined that the students were most interested in the fields of physicians and psychologists, it was determined that they were the least interested in the fields of geologists and agricultural engineers. It was determined that students' level of having scientific values and their cognitive understanding towards various scientific career fields were close to positive level. In addition, it has been concluded that there are statistically significant relationships between students' interest in various scientific career fields, their level of knowledge and scientific values.

* Bu çalışma 4-6 Ekim 2018 tarihleri arasında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde düzenlenen 13. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi'nde sunulan sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir.

¹ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, nyenice@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7935-3110 .

² Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, barisozdn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2049-6766 .

³ Doktora Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, gizemalpak@windowslive.com, ORCID: 0000-0002-9995-1134.

Alıntılanmak için/Cite as: Yenice, N., Özden, B., Alpak Tunç, G. (2021), 8. Sınıf Öğrencilerinin Bilimsel Kariyer İlgisi, Bilgi Ve Bilimsel Değerlere Sahip Olma Düzeylerinin İncelenmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 125-138.

GİRİŞ

Hayatımız kararlarımızdır. Bu söz yaşantımızı planlarken aldığımız kararların ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bir insan hayatı boyunca pek çok konu hakkında karar vermek zorundadır. Bu karar bazen ne yiyeceğimiz, ne giyeceğimiz gibi her gün sıkça gerçekleştirdiğimiz davranışlar üzerinedir. Bazen de hayatımızın büyük bir bölümünü etkileyen kararlar veririz. Bu önemli kararlardan biri de meslek seçimidir. Meslek, bedensel ve zihinsel olarak bireyin gelişmesini ve kendini gerçekleştirmesini sağlayan bir varoluş yoludur (Sarıkaya & Khorshid, 2009). Bu denli önemli ve tüm hayatımızı etkileyen bir seçim süreci ne yazık ki ergenlik dönemine denk gelmektedir. Ergenlik dönemi bireyin birtakım fiziksel, zihinsel ve psikolojik değişimlerle karşılaştığı ve çocukluktan yetişkinliğe adım attığı karmaşık ve kritik bir süreçtir (Coşgun, 2019). Ergenlik dönemini birey adına karmaşık ve kritik yapan şey, birtakım fiziksel ve ruhsal değişimlerle birlikte, bireyin tüm yaşamını etkileyecek olan kararların pek çoğunun bu dönemde alınıyor olmasıdır. Ergenlikte bireyler özerklik mücadelesi vermeye başlar ve kendini tanıma-kendi olma savaşı verir. Bir yandan da bu zorlu süreçte bir meslek seçmek ve kariyer planı yapmak zorunda kalırlar. Kariyer planı yapmak önemli olduğu kadar sancılı da bir süreçtir. Bunun sebebi aslında yaşamı planlıyor olmamızdır. Seçilen kariyer alanı; sosyal statü başta olmak üzere, gelir durumundan sosyal ilişkilere kadar pek çok noktada yaşam standartlarımızın şekillenmesi konusunda etkilidir. Dolayısı ile bireyin hedeflediği yaşam şekline uygun bir hayat sürebilmesi için seçmiş olduğu kariyer alanı oldukça önemlidir (Altay Köse, 2013).

Bireylerde bilimsel kariyer ilgisini, bilgisini geliştirmeyi ve bilimsel değerleri kazandırmayı amaçlayan derslerden biri fen bilimleri dersi. Nitekim bütün bireylerin fen okuryazarı olarak yetişmesini hedefleyen fen bilimleri dersi öğretim Programının temel amaçları arasında, “öğrencilerde fen bilimleri ile ilgili kariyer bilinci geliştirmek” ve “öğrencilerin bilimsel, etik değerleri ve toplumsal değerleri kazanmasını sağlamak” yer almaktadır (MEB, 2018). Dolayısıyla, bireylerin fen okuryazarı olarak yetişmesi sürecinde daha doğru bir kariyer alanı seçimi yapabilmeleri için kariyer ilgilerinin, yeteneklerinin ve sahip oldukları değerlerin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda ilgili alan yazın incelendiğinde, ortaokul düzeyinde kariyer eğitime yer verilmesinin, kariyer bilinci oluşturmada, ilgi ve yeteneklere dayalı kariyer alanı seçiminde etkili olduğu vurgulanmıştır (Kerka, 2000; Usluer, 2005). Dolayısıyla çalışma kapsamında ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin kariyer ilgilerinin ve bilgilerinin belirlenmesinin, öğrencilerin kariyer alanı seçimi konusunda doğru yönlendirilmesine yardımcı olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

İlgili alan yazın incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin kariyer seçimlerini ve gelişimlerini etkileyen çeşitli değişkenlerin (cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim durumu, sosyo-ekonomik düzey ve akademik başarı vb.) araştırıldığı çalışmalara rastlanılmıştır (Bacanlı & Sürücü, 2011; Bozgeyikli, Bacanlı & Doğan, 2009; Erdoğan, 2007; Kutlu & Apaydın, 2019; Taylı & Can, 2014). Ancak ortaokul öğrencilerinin kariyer ilgi ve bilgi düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından araştırıldığı sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır (Altay Köse, 2013; Bozgeyikli, Bacanlı & Doğan, 2009; Creed, Patton & Prideaux, 2007; İlksen Sapmaz, 2010; Rainey & Borders, 1997; Schultheiss, Palma & Manzi, 2005; Schultheiss & Stead, 2004). Altay Köse (2013) çalışmasında ortaokul öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgi ve bilgilerinin incelemiştir. Söz konusu çalışmada öğrencilerin genel anlamda en fazla doktor, matematikçi, bilgisayar teknisyeni ve profesör gibi meslek alanlarına ilgi gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada öğrencilerin, veterinerler, matematikçiler ve sağlık görevlilerin çalışma alanları konusunda yeterli bilişsel farkındalığa sahipken; fizikçiler, biyologlar, zoologlar ve jeologların çalışma alanlarına ilişkin yetersiz bilişsel anlayışa sahip oldukları belirlenmiştir. Schultheiss, Palma ve Manzi (2005) ilköğretim 4 ve 5. sınıftaki öğrencilerin kariyer gelişim düzeylerini kendileri ve kariyerle ilgili farkındalık, araştırma ve kariyer planlama açısından araştırmak amacıyla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Creed, Patton ve Prideaux (2007) 8. sınıftan 10. sınıf dâhil öğrencilerin kariyerler hakkındaki bilgi, kariyer kararsızlıkları, kariyer karar verme yetkinlik inançlarının, benlik saygılarının, yaş, cinsiyet, SED, okul başarısı ve iş deneyimlerinin (yordayıcı değişkenlerin), kariyer planlama ve araştırma davranışlarını (yordanan değişkenleri) yordayıp yordamadıklarını test etmişlerdir. Bilimsel değerler ile ilgili alan yazın incelendiğinde, ortaokul öğrencilerinin bilimsel değer düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından araştırıldığı sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır (Akbaş, 2004). Akbaş (2004)'ın, 8. sınıf öğrencilerinin ilköğretim okulları genel hedeflerinde belirtilen değerlere ulaşma düzeylerini incelediği çalışmasında bilimsel değerlere ulaşmada cinsiyetin ve sosyoekonomik düzeyin etkili bir faktör olmadığı tespit edilmiştir. Sözü edilen çalışmalar dikkate alındığında, ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgileri ve bilgileri ile bilimsel değerlere sahip olma düzeylerini birlikte inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu durum alan yazındaki bir boşluk olarak nitelendirilebilir. Çünkü değerler, meslek ve kariyer seçimleri üzerinde etkisi bulunan içsel faktörlerdendir (Can, 2002; Aytaç, 2005; Korkut-Owen, 2008). Nitekim Kara (2015) çalışmasında bireylerin kariyer planlaması yapılırken, bireysel değerlerinin

dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla öğrencilerin bilimsel kariyer ilgileri ve bilgileri ile bilimsel değerlere sahip olma düzeylerini birlikte inceleyen bu çalışmanın hem alan yazına katkı sağlaması hem de sözü edilen değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konulması açısından önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca bu çalışma ile ortaokul düzeyinde öğrencilerin bilimsel kariyer ilgilerinin fark edilip bu yaşlardan itibaren uygun biçimde yönlendirilmeleri durumunda, ileriki yaşantılarında doğru kariyer seçimi yapma ve seçtiği kariyer alanlarında başarılı olma şanslarının daha yüksek olacağı ve ülkemizin bilimsel alanda kalkınması ve ilerlemesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Kariyer Kavramı ve Gelişimi

Kariyer, günümüzde her alanda en sık kullanılan kavramlardan birisidir. Kariyer kavramı, Türkçe'ye Fransızca'dan geçmiştir ve kökü "Carriere" kelimesinden gelmektedir. Carriere, araba yolu anlamında kullanılmaktadır. Kariyer Fransızca'da: "meslek, diplomatik statü, aşılması gereken mesleki bir süreç, yaşam boyu takip edilen bir yol" gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Tunç & Uygur, 2001). Diğer bir tanıma göre, kariyer, kişinin yaşamı boyunca mesleki pozisyonların sırasıdır (Carell, Elbert & Hatfield, 2000). Bir başka tanıma göre kariyer, kişinin çalışma hayatı boyunca elde ettiği ve işi ile ilgili deneyim ve etkinliklerle ilgili algıladığı tutum ve davranışlardır. Bunların yanında varmak istediği uzmanlık ve çalışma başarısı, ayrıca seçilen bir iş hattında ilerleyerek fazla para, sorumluluk, konum, güç ve saygınlık kazanmak olarak açıklanmıştır (Seymen, 2004).

Kariyer gelişimi, karmaşık ve bireyin yaşamının tüm boyutlarını içeren çok yönlü bir süreçtir (Hall, 1996). Bu süreci; tutumlar, ilgi alanları, davranışlar, çevre, kaynaklar, sınırlılıklar, gereksinimler ve fırsatlar etkilemektedir. Böylece bilimsel kariyer seçimi ve planlaması, geniş ve bütünsel bir perspektiften ibaret olan ve bireyin yaşamı boyunca devam eden bir süreç olarak algılanmalıdır (Erdoğan, 2003). İlköğretimde bireylerin bilimsel kariyer tercihleri, kendi yaşam deneyimleri ile veya öğretmenlerinden ve ailelerinden çeşitli meslekler hakkında edindikleri bilgilerle şekillenmektedir (Altay Köse, 2013). Ayrıca bilim ve teknolojiye gelişmelerin ulaştığı hız, sosyal ve ekonomik çevrelerde, özellikle bilgi ve becerinin ön plana çıktığı, bireyin kişiliğini yansıtan yeni kariyer anlayışlarının ortaya çıktığı söylenebilir.

Kariyer ve Değer İlişkisi

Birey, karar verme sürecinde kişilik özellikleri, ilgi, yetenek ve değerlerine uygun karar vereceği alternatifleri belirleyemediği için kariyer alanı kararsızlığı yaşamaktadır (Gati & Asher, 2001). Bacanlı (2008) kariyer kararı verme güçlüklerini tespit etmek amacıyla yaptığı araştırmasında ergenlerin karar vermeye dair kişisel kararsızlık ve işlevsel olmayan inançlar yaşadıklarını; aynı zamanda kendileriyle ve kariyer kararı verme ile ilgili eksik bilgiye sahip olduklarını, karar verme sürecinde ebeveynlerinden kaynaklanan çatışmalar yaşadıklarını tespit etmiştir. Borgen'e (1999) göre ilgiler ve tutumlar, psikolojide çok fazla etkiye sahip kavramlardır. İnsanların ilgileri ve tutumları, kararlarını şekillendirmektedir. Kariyer alanı seçimi üzerinde etkisi bulunan faktörler içsel ve dışsal faktörler olarak sınıflandırılmaktadır (Can, 2002; Aytac, 2005; Korkut-Owen, 2008). Kişilik gelişimi ve özellikleri, değerler, ilgi alanları, bireysel beklentiler ve amaçlar, kişinin kendisine ve mesleklere ilişkin algıları, yetenekler, deneyimler içsel faktörler içerisinde yer almaktadır. Sosyal ortam, anne ve babanın sosyo-ekonomik statüleri, mesleklere ve cinsiyete ilişkin kültürel algılar, medya, ekonomik yapı ve iş bulma imkânları, yasal düzenlemeler, şans faktörü vb. ise dışsal faktörler arasında bulunmaktadır. Kariyer alanı seçimlerini etkileyen faktörler çok geniş bir çerçeveye sahip olsa da değerlerin bu faktörler arasında önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Çünkü değerler, bireyin kişiliğinde ve bilişsel sisteminde merkezî bir konuma sahiptir ve ayrıca tutumları belirlediği için motivasyonla da yakından ilişkilidir (Dulnik, 2012). Posner ve Munson (1979) davranışı anlamada değerlerin önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir.

Kariyer değerleri sınıflandırması, 1960'lı yıllarda Massachusetts Institute of Technology'de Edgar Schein tarafından geliştirilmiştir. Schein; kariyer değerlerini, iş geçmişlerini ve kariyer kararlarının altında yatan nedenleri incelemek için 44 yüksek lisans öğrencisi üzerine 10-12 yıllık bir süreci kapsayacak şekilde derinlemesine mülakatlar yoluyla ortaya koymuştur (Yarnall, 1998). Kariyer değeri; birey için neyin iyi olduğunu, ihtiyaçlarının ve güdülerinin neler olduğunu ve bireyin işle ilgili tercihlerini hangi değerlerle yönlendirdiğine ilişkin olarak gelişen benlik kavramıdır (Schein, 1990). Schein (1990)'a göre bireyin kariyer değerleri; üç bileşeni bulunan bir yapı içerisinde oluşmaktadır. Bu bileşenlerden biri de "bireyin kendisi ile iş ortamının norm ve değerleri arasındaki gerçekleşmiş karşılaşmalara dayanan, bireyin kendinde algıladığı tutumlar ve değerler"dir. Değerlerin, hem kariyer alanlarına ilişkin tutumların ve eğilimlerin üzerinde hem de

meslek seçimlerinde belirleyici rolü bulunmaktadır. Bu sebeple bireylerin kariyer bilgi ve ilgileri ile bilimsel değerlerinin belirlenmesinin, ilerleyen yıllarda kariyer alanı kararsızlığı yaşanmaması açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, “Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgi ve bilgi ile bilimsel değerlere sahip olma düzeylerinin incelenmesi” olarak belirlenmiştir. Bu temel amaç cümlesinden hareketle, aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır.

1. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgileri ne düzeydedir?
2. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri ne düzeydedir?
3. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel değerlere sahip olma durumları ne düzeydedir?
4. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri ile bilimsel değerlere sahip olma düzeyleri arasında bir ilişki bulunmakta mıdır?
5. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgileri ile bilimsel değerlere sahip olma düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
6. Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgileri ile çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri arasında bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgi, bilgi ve bilimsel değerlere sahip olma düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bu çalışma genel tarama modellerinden biri olan ilişkisel tarama modelinden yararlanılarak tasarlanmıştır. İlişkisel tarama modeli, birden fazla değişkenli araştırmalarda değişkenlere hiçbir etkide bulunmaksızın değişkenler arasında bulunan ilişkiyi ve ilişkinin miktarını tespit etmeyi amaçlayan araştırma modeli olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2014).

Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Ege bölgesinde yer alan bir ildeki uygun örnekleme yöntemiyle seçilmiş üç devlet ortaokulunun 8. sınıflarında öğrenim görmekte olan 495 öğrenci oluşturmuştur. Uygun örnekleme yöntemi, zaman, para ve iş gücü açısından oluşan sınırlılıklar nedeniyle örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Örnekleme yer alan öğrencilerin 249’u (% 50,3) kız, 246’sı (% 49,7) erkektir.

Veri Toplama Araçları

Bilimsel Kariyer Alanları İlgi Ölçeği

Araştırmada öğrencilerin bilimsel kariyer alanları ilgi düzeylerini belirlemek için Altay Köse (2013)’nin çalışmasında kullandığı “Bilimsel Kariyer Alanları İlgi Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçekte, fen ve matematik alanları ve Araştırmacı-Girişimci Holland kategorisi ile ilgili olan 18 meslek yer almaktadır. Her meslek ismi, öğrencilerin bu mesleklere olan ilgi düzeylerinin belirlenmesi amacıyla beş seçenek içinde incelenmiştir (5: Çok ilgili; 4: İlgili; 3: Kararsız; 2: Düşük ilgili; 1: İlgisiz) (Lapan & Turner, 1997). Ölçekten alınabilecek en yüksek puan “90” iken, en düşük puan “18”dir. Altay Köse (2013) tarafından yapılan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı analizi sonucunda ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,78 olarak bulunmuştur. Bu çalışma için tekrarlanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı analizi sonucunda ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,78 olarak belirlenmiştir. Ölçekte yer alan örnek meslekler Şekil 1’de verilmiştir.

Aşağıdaki mesleklere ilgi düzeyiniz nedir?	Hiç İlgilenmiyorum	İlgilenmiyorum	Kararsızım	İlgileniyorum	Çok İlgileniyorum
Aşağıdaki mesleklerin karşısındaki 5 seçenekten size en uygun gelen sadece birini (X) işaretleyiniz.					
Profesör					
Bilgisayar teknisyeni					
Pilot					

Şekil 1. Kariyer İlgi Ölçeğinde Yer Alan Meslek Örnekleri

Bilimsel Kariyer Bilgi Testi

Araştırmada öğrencilerin bilimsel kariyer bilgi düzeylerini belirlemek için Altay Köse (2013) tarafından geliştirilen “Bilimsel Kariyer Bilgi Testi” kullanılmıştır. Test, çoktan seçmeli türde olup, bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri ölçen toplam 16 maddeden oluşmaktadır. Testin maddeleri, doğru cevap “2 puan”, emin değilim “1 puan” yanlış cevap ise “0 puan” olacak şekilde puanlanmıştır. Orijinal testin güvenilirliği KR-20 formülüne göre hesaplanmış, güvenirlik katsayısı 0,81 olarak bulunmuştur. Geçerliliği için ise uzman görüşleri dikkate alınmıştır. Bu çalışma için tekrarlanan KR-20 güvenirlik analizi sonucunda ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,75 olarak belirlenmiştir. Testte yer alan örnek sorular Şekil 2’de verilmiştir.

Örnek Soru 1: Veterinerler neyi inceler?	Örnek Soru 2: Fen bilimi alanında çalışan bilim insanları hangi konu ile ilgilenir?
A) Bitkileri	A) Bir Ülkenin Yasaları
B) Hayvanları	B) Canlı-Cansız Nesneler
C) İnsanları	C) Dünya Tarihi
D) Emin Değilim	D) Emin Değilim

Şekil 2. Kariyer Bilgi Testinde Yer alan Örnek Sorular

Bilimsel Değerler Ölçeği

Araştırmada öğrencilerin bilimsel değer düzeylerini belirlemek için Akbaş (2004) tarafından geliştirilen “Bilimsel Değerler Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, 5’li likert tipinde olup 5 alt boyut ve toplam 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları “Araştırmacı Olmak” (7 madde), “Yaratıcı Olmak” (3 madde), “Meraklı Olmak” (3 madde), “Bilimsel Olmak” (3 madde) ve “Eleştirel Olmak” (2 madde) adı altında isimlendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan “90” iken, en düşük puan “18”dir. Bilimsel değerler ölçeğinin güvenilirliğini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha değeri hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam Cronbach Alpha değeri 0,71’dir. Bu çalışma için tekrarlanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı analizi sonucunda ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,79 olarak belirlenmiştir. Ölçekte yer alan örnek maddeler Şekil 3’te verilmiştir.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. Fen bilimleri çalışmaktan hoşlanırım.					
2. Bilmemiz gereken her şeye fen bilimleri ile ulaşılabilir.					
3. Yeni fikir üzerinde herkes uzlaşmadıkça, o fikri dinlemek faydasızdır.					

Şekil 3. Bilimsel Değerler Ölçeğinde Yer Alan Örnek Maddeler

Bilimsel değerler ölçeğinden elde edilen ortalamaların yorumlanmasını kolaylaştırmak amacıyla Tablo 1’de verilen aralıklar kullanılmıştır.

Tablo 1. Bilimsel Değer Ölçeğinin Değerlendirilmesinde Kullanılan Veri Aralıkları

Seçenekler	Veri Aralıkları
Daima	4,51-5,00
Sıklıkla	3,51-4,50
Bazen	2,51-3,50
Nadiren	1,51-2,50
Hiç	1,00-1,50

Veri Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 20 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Çalışmada yararlanılacak istatistiksel yöntemlerin belirlenebilmesi için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmış ve elde edilen verilerin normallik varsayımını karşıladığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Veriler, betimsel istatistikler (Aritmetik ortalama, standart sapma) kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel istatistiklere ek olarak, öğrencilerin bilimsel kariyer ilgi, bilgi ve bilimsel değerlere sahip olma düzeyleri arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyon katsayısı analizinden yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi, “Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgileri ne düzeydedir?” şeklinde belirtilmiştir. Bu alt probleme cevap aramak için öğrencilerin, Bilimsel Kariyer Alanları İlgi Ölçeğinden aldıkları toplam puanların aritmetik ortalama (X), standart sapma (SS) değerleri hesaplanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin Çeşitli Bilimsel Kariyer Alanlarına Yönelik İlgi Düzeylerinin Ortalama Puanları ve Standart Sapma Değerleri

Meslek	N	X	SS	Minimum	Maksimum
Doktor	495	2,82	1,43	1,00	5,00
Psikolog	495	2,81	1,40	1,00	5,00
Mimar	495	2,69	1,29	1,00	5,00
Profesör	495	2,58	1,34	1,00	5,00
Biyolog	495	2,52	1,30	1,00	5,00
Bilgisayar Programcısı	495	2,50	1,37	1,00	5,00
Bilgisayar Teknisyeni	495	2,49	1,28	1,00	5,00
Veteriner	495	2,47	1,29	1,00	5,00
Matematikçi	495	2,46	1,34	1,00	5,00
Pilot	495	2,44	1,26	1,00	5,00
İnşaat Mühendisi	495	2,39	1,27	1,00	5,00
Eczacı	495	2,27	1,23	1,00	5,00
Astronot	495	2,26	1,30	1,00	5,00
Kimyager	495	2,25	1,27	1,00	5,00
Dişçi	495	2,22	1,27	1,00	5,00
Meteorolog	495	2,12	1,13	1,00	5,00
Ziraat Mühendisi	495	2,08	1,21	1,00	5,00
Jeolog	495	2,06	1,16	1,00	5,00

Tablo 2’de öğrencilerin çeşitli meslek alanlarına ilişkin ilgi düzeyleri gösterilmiştir. Buna göre ortalamalar açısından Tablo 2 dikkate alındığında, öğrencilerin en fazla doktor ($X=2,82$), psikolog ($X=2,81$), mimar ($X=2,69$) ve profesör ($X=2,58$) gibi meslek alanlarına ilgi gösterdiği tespit edilmiştir. Buna karşın jeolog ($X=2,06$), ziraat mühendisi ($X=2,08$), meteorolog ($X=2,12$) ve kimyager ($X=2,25$) gibi mesleklere karşı ilgilerinin diğerlerine göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin yaşadıkları çevrede yaygın gördükleri, ismi ile daha sık karşılaştıkları ya da yaşamlarında sık yer etmesinden dolayı daha fazla tanıdıkları mesleklere yönelik ilgilerinin yüksek olduğu söylenebilir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi, “Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri ne düzeydedir?” şeklinde belirtilmiştir. Bu alt probleme cevap aramak için öğrencilerin, Bilimsel Kariyer Bilgi Testinden aldıkları toplam puanların aritmetik ortalama (X), standart sapma (SS) değerleri hesaplanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Öğrencilerin Çeşitli Bilimsel Kariyer Alanlarına Yönelik Bilgi Düzeylerinin Ortalama Puanları ve Standart Sapma Değerleri

Kariyer Alanlarına Yönelik Bilgiler	N	X	SS	Minimum	Maksimum
1. Fen bilimi alanında çalışan bilim insanları hangi konu ile ilgilenir?	495	1,75	0,65	0,00	2,00
2. Veterinerler neyi inceler?	495	1,00	0,98	0,00	2,00
3. Biyologların çalışma konusu nedir?	495	1,94	0,32	0,00	2,00
4. Hangisi sağlık alanında çalışan bilim insanlarıdır?	495	1,83	0,55	0,00	2,00
5. Mühendisler hangi alanda çalışır?	495	1,20	0,94	0,00	2,00
6. Botanikçiler neyi inceler?	495	1,71	0,68	0,00	2,00
7. Jeologlar hangi isimle belirtilir?	495	1,63	0,75	0,00	2,00
8. Fizikçiler ne yaparlar?	495	1,89	0,44	0,00	2,00
9. Zoologlar neyi inceler?	495	1,78	0,61	0,00	2,00
10. Araba ve uçakları tasarlayan bilim insanları kimdir?	495	1,41	0,87	0,00	2,00
11. Kimyagerler kimdir?	495	1,67	0,72	0,00	2,00
12. Matematikçiler ne yaparlar?	495	1,85	0,51	0,00	2,00
13. Fizikçiler, hangi konuları inceler?	495	1,47	0,86	0,00	2,00
14. Astronomi ile uğraşanlar neyi inceler?	495	1,34	0,92	0,00	2,00
15. Meteorologlar neyi inceler?	495	1,28	0,94	0,00	2,00
16. Sağlık alanında çalışan bilim insanları ne yaparlar?	495	1,93	0,36	0,00	2,00
Toplam	495	1,60	0,29	0,44	2,00

Öğrencilerin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilişsel yapılarının değerlendirildiği bu bölümde Tablo 3’te değerler belirtilmiştir. En düşük puanın 0 “sıfır”, en yüksek puanın ise 2 “iki” olduğu her soru bağlamında cevaplar değerlendirildiğinde, öğrencilerin büyük çoğunluğunun biyologların çalışma konusu ve sağlık alanında çalışan bilim insanlarının ne yaptıkları ve kim oldukları; fizikçilerin ne yaptıkları ve matematikçilerin ne yaptıkları konusunda diğer sorulara göre daha doğru cevaplar verdikleri belirlenmiştir. Buna karşın, veterinerlerin inceleme sahası, mühendislerin çalışma alanı, meteorologların inceleme sahası, astronomi ile uğraşanların inceleme sahası ile araba ve uçak tasarlayan bilim insanlarının kim olduğu sorularında kararsız kaldıkları ve bundan dolayı yetersiz bilişsel anlayışa sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca, 8. sınıf öğrencilerinin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik toplam puan ortalaması (X=1,60) dikkate alındığında, öğrencilerin genel olarak çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilişsel yapılarının olumlu düzeye yakın olduğu söylenebilir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi, “Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel değerlere sahip olma durumları ne düzeydedir?” şeklinde belirtilmiştir. Bu alt probleme cevap aramak için öğrencilerin, Bilimsel Değerler

Ölçeğinden aldıkları toplam puanların aritmetik ortalama (X), standart sapma (SS) değerleri hesaplanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Öğrencilerin Bilimsel Değerler Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanları ve Standart Sapma Değerleri

BDÖ Alt Boyut	N	X	SS	Minimum	Maksimum
Eleştirel Olmak	495	3,22	1,07	1,00	5,00
Yaratıcı Olmak	495	3,56	0,95	1,00	5,00
Araştırmacı Olmak	495	3,97	0,64	1,43	5,00
Bilimsel Olmak	495	4,02	0,81	1,00	5,00
Meraklı Olmak	495	4,24	0,75	1,67	5,00
Toplam	495	3,80	0,55	2,00	5,00

Tablo 4'teki bilimsel değerler ölçeği toplam ve alt boyut değer puan ortalamaları incelendiğinde, öğrencilerin en yüksek değere “Meraklı Olmak” alt boyutunda sahip olduğu görülmektedir. Bu değeri “Bilimsel Olmak” ve “Araştırmacı Olmak” değerleri izlemektedir. Öğrencilerin değer puan ortalamalarından “Yaratıcı Olmak” ve “Eleştirel Olmak” değerlerinde seviyelerinin düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin “Meraklı Olmak”, “Bilimsel Olmak”, “Araştırmacı Olmak” ve “Yaratıcı Olmak” alt boyut puan ortalamalarının “sıklıkla” seviyesinde; “Eleştirel Olmak” alt boyut puan ortalamasının ise “Bazen” seviyesinde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin bilimsel değerler ölçeği toplam puan ortalamasının 3,80 olduğu görülmekle birlikte; bu puan ortalamasının “Sıklıkla” seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle öğrencilerin bilimsel değerlere sahip olma durumlarının olumlu düzeye yakın olduğu söylenebilir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi, “Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri ile bilimsel değerlere sahip olma düzeyleri arasında bir ilişki bulunmakta mıdır?” şeklinde belirtilmiştir. Bu alt probleme cevap aramak için yapılan pearson korelasyon analizi sonucu elde edilen korelasyon katsayısı değerleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğrencilerin Sahip Olduğu Bilimsel Değerler Düzeyleri İle Bilimsel Kariyer Alanlarına Yönelik Bilgileri Arasındaki İlişkileri Belirten Korelasyon Katsayısı Değerleri

Bilimsel Kariyer Toplam	Bilimsel Değer Toplam		
	N	R	P
	495	0,014	0,750

Tablo 5'te öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değer düzeyleri ile bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri arasındaki ilişkiyi belirten pearson korelasyon katsayısı değeri verilmiştir. Buna göre, öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değer düzeyleri ile bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). Bu bulguya göre öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değer düzeylerinin, öğrencilerin bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri ile ilişkili olmadığı söylenebilir.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi, “Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgileri ile bilimsel değerlere sahip olma düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?” şeklinde belirtilmiştir. Bu alt probleme cevap aramak için yapılan pearson korelasyon analizi sonucu elde edilen korelasyon katsayısı değerleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğrencilerin Sahip Olduğu Bilimsel Değerler Düzeyleri İle Bilimsel Kariyer Alanlarına Yönelik İlgileri Arasındaki İlişkileri Belirten Korelasyon Katsayısı Değerleri

Meslekler	Bilimsel Değer Toplam		
	N	R	P
Biyolog	495	0,132**	0,003
Jeolog	495	0,128**	0,004
Astronot	495	0,097*	0,032
Pilot	495	0,088*	0,049
Veteriner	495	0,072	0,112
Profesör	495	0,064	0,155
Meteorolog	495	0,046	0,307
Mimar	495	0,036	0,419
Bilgisayar Teknisyeni	495	0,029	0,518
İnşaat Mühendisi	495	0,028	0,531
Psikolog	495	0,011	0,809
Kimyager	495	0,008	0,861
Ziraat Mühendisi	495	-0,079	0,080
Dişçi	495	-0,057	0,207
Eczacı	495	-0,043	0,338
Matematikçi	495	-0,008	0,868
Doktor	495	-0,007	0,880
Bilgisayar Programcısı	495	-0,003	0,948

*p<0,05, **p<0,01

Tablo 6’da öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değer düzeyleri ile bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgileri arasındaki ilişkileri belirten pearson korelasyon katsayısı değerleri verilmiştir. Buna göre, öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değer düzeyleri ile biyolog (r=0,13), jeolog (r=0,12), astronot (r=0,09), pilot (r=0,08) ve meslekleri arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu durum, öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değer düzeyleri arttıkça bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgilerinin artacağını bir göstergesi sayılabilir.

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt problemi, “Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgileri ile çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri arasında bir ilişki var mıdır?” şeklinde belirtilmiştir. Bu alt probleme cevap aramak için yapılan pearson korelasyon analizi sonucu elde edilen korelasyon katsayısı değerleri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğrencilerin Bilimsel Kariyer Alanlarına Yönelik Bilgileri İle Bilimsel Kariyer Alanlarına Yönelik İlgileri Arasındaki İlişkileri Belirten Korelasyon Katsayısı Değerleri

Meslekler	Bilimsel Kariyer Toplam		
	N	R	P

Profesör	495	0,270***	0,000
Kimyager	495	0,208***	0,000
Biyolog	495	0,191***	0,000
Astronot	495	0,175***	0,000
Matematikçi	495	0,133**	0,003
Pilot	495	0,133**	0,003
Psikolog	495	0,118**	0,009
Jeolog	495	0,093*	0,038
Meteorolog	495	0,089*	0,048
Mimar	495	0,064	0,153
Doktor	495	0,063	0,163
İnşaat Mühendisi	495	0,020	0,663
Eczacı	495	-0,025	0,580
Dişçi	495	-0,038	0,403
Bilgisayar Teknisyeni	495	-0,045	0,321
Bilgisayar Programcısı	495	-0,050	0,268
Veteriner	495	-0,058	0,201
Ziraat Mühendisi	495	-0,071	0,112

*p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001

Tablo 7’de öğrencilerin bilimsel kariyer bilgileri ile bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgileri arasındaki ilişkileri belirten pearson korelasyon katsayısı değerleri verilmiştir. Buna göre, öğrencilerin bilimsel kariyer bilgileri ile profesör (r=0,27), biyolog (r=0,19), astronot (r=0,17), pilot (r=0,13), matematikçi olma (r=0,13), psikolog (r=0,11), jeolog (r=0,09) ve meteorolog (r=0,08) olma meslekleri arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu durum, öğrencilerin bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri arttıkça bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgilerinin artacağını bir göstergesi sayılabilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada ortaokul 8.sınıf öğrencilerinin çeşitli kariyer alanlarına ilişkin ilgi düzeyleri incelendiğinde, öğrencilerin en fazla doktor (X=2,82), psikolog (X=2,81), mimar (X=2,69) ve profesör (X=2,58) gibi meslek alanlarına ilgi gösterdiği tespit edilmiştir. Buna karşın jeolog (X=2,06), ziraat mühendisi (X=2,08), meteorolog (X=2,12) ve kimyager (X=2,25) gibi mesleklere karşı ilgilerinin diğerlerine göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu durumun nedeni olarak, öğrencilerin yaşadıkları çevrede yaygın gördükleri, ismi ile daha sık karşılaştıkları ya da yaşamlarında sık yer etmesinden dolayı daha fazla tanıdıkları mesleklere yönelik ilgilerinin yüksek olması verilebilir. Araştırmadan elde edilen bu bulgular, Strong’un 1943 yılında mesleki ilgilerin doğası hakkında bulunduğu varsayımlardan biri olan “Aynı yaşta bulunan akranların her birinin mesleki ilgileri, diğerlerinden farklıdır” sonucu ile örtüşmektedir (Akt. Kuzgun, 2000). İlgili alan yazın incelendiğinde öğrencilerin kariyer ilgi düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelendiği çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, öğrencilerin kariyer ilgi düzeylerinin ne durumda olduğunun belirlendiği sınırlı sayıda çalışma mevcuttur (Altay Köse, 2013). Altay Köse (2013) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin çeşitli meslek alanlarına ilişkin ilgilerine bakıldığında öğrencilerin en fazla doktor, matematikçi, bilgisayar teknisyeni ve profesör gibi meslek alanlarına ilgi gösterdikleri belirlenmiştir. Buna karşın jeolog, meteorolog, ziraat mühendisi ve kimyager gibi mesleklere yönelik ilgilerinin diğerlerine göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bozkurt Altan, Üçüncüoğlu ve Zileli (2019) YİBO öğrencileri ile yaptıkları çalışmada öğrencilerin en çok doktor (f=22), öğretmen (f=22) ve hemşirelik (f=21) mesleklerini tercih etmek istediklerini belirlemişlerdir. Buna karşın az

sayıda öğrencinin gelecekte yapacakları meslekler arasında STEM alanları ile meslekleri ifade ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Öğrencilerin STEM alanları çerçevesinde söyledikleri meslekler mühendislik (f=4), matematik (f=4), uzay bilimci (f=1) ve veterinerlik (f=1) olmuştur. Dolayısıyla mevcut araştırma sonuçları, Altay Köse (2013) ve Bozkurt Altan, Üçüncüoğlu ve Zileli (2019)'nin yaptığı çalışmadan elde ettiği sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilişsel yapıları incelendiğinde, öğrencilerin büyük çoğunluğunun fen bilimleri kariyerleri hakkında doğru anlayışlara sahip olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte biyologların çalışma konusu ve sağlık alanında çalışan bilim insanlarının ne yaptıkları ve kim oldukları, fizikçilerin ne yaptıkları ve matematikçilerin ne yaptıkları konusunda diğer sorulara göre daha doğru cevaplar verdikleri belirlenmiştir. Buna karşın öğrencilerin, veterinerlerin inceleme sahası, mühendislerin çalışma alanı, meteorologların inceleme sahası, astronomi ile uğraşanların inceleme sahası, araba ve uçak tasarlayan bilim insanlarının kim olduğu sorularında kararsız kaldıkları ve bundan dolayı bu meslekler hakkında yetersiz bilişsel anlayışlara sahip oldukları söylenebilir. Öğrencilerin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik toplam puan ortalaması (X=1,60) dikkate alındığında, öğrencilerin genel olarak çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilişsel anlayışlarının olumlu düzeye yakın olduğu söylenebilir. İlgili alan yazın incelendiğinde mevcut araştırma sonuçları, Altay Köse (2013)'nin yaptığı çalışmadan elde ettiği sonuçlarla örtüşmektedir.

Ortaokul 8. sınıf öğrencilerin bilimsel değerler ölçeği alt boyut ve toplam puan ortalamaları incelendiğinde, öğrencilerin en yüksek değere “Meraklı Olmak” alt boyutunda sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu değeri “Bilimsel Olmak” ve “Araştırmacı Olmak” değerlerinin izlediği belirlenmiştir. Öğrencilerin değer puan ortalamalarından “Yaratıcı Olmak” ve “Eleştirel Olmak” değerlerinde seviyelerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin “Eleştirel Olmak” dışında alt boyut ve toplam puan ortalamalarının “Sıklıkla” seviyesine denk geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre, öğrencilerin bilimsel değerlere sahip olma durumlarının olumlu düzeye yakın olduğu söylenebilir. İlgili alan yazın incelendiğinde mevcut araştırma sonuçları, Akbaş'ın (2004) yaptığı çalışmadan elde ettiği sonuçlarla örtüşmektedir.

Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç, ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin sahip olduğu bilimsel değerler ile bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilemediğidir. Bu sonuca göre, öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değerlerin, öğrencilerin bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri üzerinde bir değişime neden olmadığı söylenebilir. İlgili alan yazın incelendiğinde, öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değerleri ile bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır.

Öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değerler ile bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgileri arasındaki ilişkiler incelendiğinde; öğrencilerin bilimsel değerleri ile pilot, jeolog, astronot ve biyolog meslekleri arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değer düzeyleri arttıkça bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgilerinin artacağı düşünülebilir. İlgili alan yazın incelendiğinde, öğrencilerin sahip olduğu bilimsel değerleri ile bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgileri arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışma olmamakla birlikte; literatürde ilgiyi etkileyen psikolojik faktörlerden birinin “değerler ve inançlar” olduğu ifade edilmektedir. Bu durum değer ve ilgi kavramları arasında bir ilişkinin olduğunun göstergesi sayılabilir. Nitekim mevcut araştırma bulguları bu durumu destekler niteliktedir.

Öğrencilerin bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri ile bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgileri arasındaki ilişkiler incelendiğinde; öğrencilerin bilimsel kariyer bilgileri ile profesör, pilot, jeolog, astronot, psikolog, matematikçi olma, biyolog ve meteorolog olma meslekleri arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuca göre, öğrencilerin bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgileri arttıkça bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgilerinin artacağı düşünülebilir. İlgili alan yazın incelendiğinde mevcut araştırma sonuçları, Altay Köse (2013)'nin yaptığı çalışmadan elde ettiği sonuçlarla örtüşmektedir. Yavuz Topaloğlu, Balçın ve Balkan Kıyıcı (2016) çalışmalarında öğrencilerin meslekler hakkında bilgilendirilmesinin onların derse ve mesleklere karşı olan duyuşsal özelliklerine etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

- Öğrencilerin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgi düzeyleri dikkate alındığında, öğrencilerin bilimsel kariyer alanlarına yönelik bilgi düzeylerini arttırmaya yönelik etkinlikler (bilimsel meslek tanıtımı vb.) yapılabilir.
- Öğrencilerin bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgilerinin daha sık duydukları ve karşılaştıkları mesleklerde yüksek olduğu dikkate alındığında, öğrencilerin ilgilerinin düşük olduğu meslek grupları

ile daha sık karşılaşmaları (ders sürecinde bu mesleklere vurgu yapma, sınıfa bu meslek dallarında uzman kişileri çağırma) sağlanarak bu mesleklere yönelik ilgileri artırılabilir.

- Öğrencilerin bilimsel değerlere sahip olma düzeyleri dikkate alındığında, öğrencilerin bilimsel değerler ölçeğinin “Eleştirel olmak” alt boyut puanlarını arttırmak için bu değere ders programlarında ve öğretme-öğrenme etkinliklerinde daha fazla yer verilebilir.
- Bu çalışmada 8. sınıf öğrencileri ile çalışıldığından, yapılacak diğer çalışmalar farklı sınıf düzeyinde ve farklı örneklem grupları üzerinde gerçekleştirilebilir.
- Öğrencilerin çeşitli bilimsel kariyer alanlarına yönelik ilgi ve bilgi düzeyleri ile farklı değişkenler (epistemolojik inançlar, bilimsel bilgiye yönelik görüş vb.) arasındaki ilişkiler araştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleştirme derecesinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Altay Köse, T. (2013). *İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Altay Köse, T. & Yangın, S. (2015). İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin bilimsel kariyer ilgileri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 45-66.
- Aytaç, S. (2005). *Çalışma yaşamında kariyer yönetimi planlaması gelişimi ve sorunları*. Ezgi Kitabevi.
- Bacanlı, F. (2008). *Career decision-making difficulties of turkish adolescents. Conselling international perspective: global demands and local needs*. Bahçeşehir University (Oral Presentation) April 25-27.
- Bacanlı, F. & Sürücü, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin kariyer gelişimleri ile ebeveyne bağlanmaları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 679-700.
- Borgen, FH (1999). *New Horizons in Interest Theory and Measurement: Toward Expanded Meaning*. In M. L. Savickas & A. R. Spokane (Eds.), *Vocational interests: Meaning, measurement, and counseling use* (pp. 383-411). Palo Alto, Davies-Black.
- Bozgeyikli H., Bacanlı, F. & Doğan H. (2009). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin mesleki karar verme yetkinliklerinin yordayıcılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 125-136.
- Bozkurt Altan, E., Üçüncüoğlu, İ., & Zileli, E. (2019). Yatılı bölge ortaokulu öğrencilerinin STEM alanlarına yönelik kariyer farkındalığının araştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 785-797. <http://dx.doi.org/10.24106/kefedergi.2752>
- Can, A. & Taylı, A. (2014). Ortaokul öğrencilerinin kariyer gelişimlerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 321-346. <http://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2014.14.2-5000091542>
- Can, H. (2002). *Organizasyon ve Yönetim*. Siyasal Kitabevi.
- Carell MR, Elbert, NF, & Hatfield, RD (2000). *Human resource management: Strategies for managing a diverse and global workfoce*. Dryden Press.
- Coşgun, H. (2019). *Kariyer karar verme grup rehberliği programının öğrencilerin kariyer karar verme güçlük düzeylerine etkisinin incelenmesine yönelik bir araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

- Creed, PA, Patton, W., & Prideaux, LA (2007). Predicting change over time in career planning and career exploration for high school students. *Journal of Adolescence*, 30, 377-392. <http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2006.04.003>
- Dulnik, A. (2012). *Work values*. In Rothwell W. J. ve Prescott R. K. (Ed.). *Encyclopedia of human resource management*. Pfeiffer.
- Erdoğan, MY (2007). Ana-baba tutumları ve öğretmen davranışları ile öğrencilerin akademik başarıları arasındaki ilişkiler. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 33-46.
- Erdoğan, N. (2003). *Kariyer geliştirme, kuram ve uygulama*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Gati, I. & Asher, I. (2001a). *The PIC model for career decision making: Prescreening, in-depth exploration, and choice*. In F. T. L. Leong ve A. Barak (Eds.), *Contemporary models in vocational psychology* (pp. 7-54). Mahwah, Erlbaum.
- Hall, DT (1996). Protean careers of the 21st century. *Academy of Management Executive*, 10, 8-16. <https://doi.org/10.5465/ame.1996.3145315>
- İlksen Sapmaz, H. (2010). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin kariyer gelişimleri ile ilgi ve yetenekleri arasındaki ilişkinin incelenmesi- kesitsel bir çalışma* [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- İnan, Ş. (2006). *Kariyer eğilim envanterinin geliştirilmesine yönelik bir çalışma* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Kara, N. (2015). *Bireysel değerlerin kariyer değerleri Üzerindeki etkisi: Kadın üniversite öğrencileri üzerine bir çalışma* [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kerka, S. (2000). *Parenting and career development*. ERIC Clearinghouse on Adult, Career, and Vocational Education, Center on Education and Training for Employment, College of Education, The Ohio State University.
- Korkut Owen, F. (2008). *Meslek seçimini etkileyen etmenler*, (Ed. R. Özyürek), Mesleki yolculuk (s.1-16), Ulusal Ajans.
- Kutlu, A. & Apaydın, B. (2019). Ortaokul öğrencilerinin algılanan anne baba tutumlarının kariyer gelişimleri ile ilişkisi. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 54-72.
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek danışmanlığı: Kuramlar ve uygulamalar*. Nobel Yayıncılık.
- Lapan, RT & Turner, SL (1997). *Mapping vocational challenges*. All Rights Reserved.
- MEB. (2018). *Fen bilimleri dersi (3., 4., 5., 6., 7. ve 8.sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Tebliğler Dergisi.
- Posner, BZ & Munson, JM (1979). The importance of values in understanding organizational behavior. *Human Resource Management*, 18, 9-14. <http://doi.org/10.1002/hrm.3930180303>
- Rainey, LM & Borders, LD (1997). Influential factors in career orientation and career aspiraton of early adolescent girls. *Journal of Counseling Psychology*, 44(2), 160-172. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0167.44.2.160>

- Sarıkaya, T. & Khorshid, L. (2009). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen etmenlerin incelenmesi: üniversite öğrencilerinin meslek seçimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 393-423.
- Schein, EH (1990). Career anchors and job/role planning: the links between career pathing and career development, <http://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/2315/SWP-3192-22603401.pdf>, (10.04.2021).
- Schultheiss, DEP & Stead, BG (2004). Childhood career development scale: Scale construction and psychometric properties. *Journal of Career Assessment*, 12(2), 113-134. <https://doi.org/10.1177%2F1069072703257751>
- Schultheiss, DEP, Palma, TV & Manzi, AJ (2005). Career development in middle childhood: a qualitative inquiry. *The Career Development Quarterly*, 53(3), 246. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2005.tb00994.x>
- Seymen, OA (2004). Geleneksel kariyerdan, sınırsız ve dinamik/değişken kariyere geçiş: nedenleri ve sonuçları üzerine yazınsal bir inceleme. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 79-114. <https://hdl.handle.net/20.500.12462/5259>
- TDK (2020). <https://sozluk.gov.tr/?q=KAR%C4%B0YER&aranan=> 17.08.2020.
- Tunç, A. & Uygur, A. (2001). *Kariyer yönetimi planlaması ve geliştirme*. Gazi Kitabevi.
- Usluer, E. (2005). *Meslek incelemesi kılavuzu*. Nobel Yayıncılık.
- Yarnall, J. (1998). Career anchors: results of an organisational study in the UK. *Career Development International*, 3(2), 56-61. <https://doi.org/10.1108/13620439810207536>
- Yavuz Topaloğlu, M., Balçın, MD & Balkan Kıyıcı, F. (2016). Fen bilimleri öğretim programında yer alan fen ve kariyer bilinci konusuna yönelik öğretmen düşünceleri. *VII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*, 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yazar Katkı Oranları

Araştırma alt problemlerinin oluşturulması ve uygun yöntemin seçimi başta olmak üzere 1. yazarın araştırmaya katkı oranı % 40'tır. Araştırmanın diğer süreçleri için 2.ve 3. yazarın katkı oranı eşit olup % 30'dur.

SAVUNMA HARCAMALARI EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özkan ZÜLFÜOĞLU¹

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.905022

Makale Geçmişi:

Geliş 29.03.2021

Düzeltilme 04.10.2021

Kabul 28.10.2021

Anahtar Kelimeler:

Savunma Harcamaları,

Ekonomik Büyüme,

Panel Veri Nedensellik Analizi.

ÖZ

Savunma harcamaları zorunluluktan doğmakta, ülkelerin coğrafi konumları ile politik bakış açılarına göre miktar ve bileşimi farklılık göstermektedir. Bu özelliklerinin yanında, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, iktisat ve maliye literatüründe fazlasıyla araştırılan bir konu olmuştur. Bu çalışmada, öncelikle savunma harcamalarının savunma sanayii üzerinden doğurabileceği ekonomik sonuçlar ve ekonomik büyüme üzerindeki etki kanalları tartışılmıştır. Bilindiği üzere siyasi iktidarlar, ulusal bağımsız bir savunma sanayii kurulması hedefiyle savunma sanayii teşviklerine başvurabilmektedirler. Bu teşviklerin arkasında savunma sanayiinde dışa bağımlılığı azaltmanın yanında, özel sektörü desteklemek ile ekonomik büyümenin uyarılması da yatmaktadır. Çalışmada 35 OECD ülkesinin 2005-2019 yılları arasındaki verisi kullanılarak, savunma harcamalarının GSYH ile olan nedensellik ilişkisi üzerinden, ekonomik büyümeye olan etkisi panel veri nedensellik analizi yardımıyla incelenmiştir. Analiz sonuçları, uzun dönemde savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini göstermiştir. Bununla birlikte sonuçların genel bir durumu yansıttığı, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, silah ithalat ve ihracat durumları ile savunma sanayiinin diğer sektörlerle bağlantılarının büyüme üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEFENSE EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH: A STUDY ON OECD COUNTRIES

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.905022

Article History:

Received 29.03.2021

Revised 04.10.2021

Accepted 28.10.2021

Keywords:

Defense Expenditures,

Economic Growth,

Panel Data Causality Analysis.

ABSTRACT

Defense spending is born out of necessity. The amount and composition of defense expenditures differ according to the geographical locations and political perspectives of the countries. In addition to these features, the effect of defense expenditures on growth has been a subject that has been extensively researched in the economics and public finance literature. In this study, first of all, the effects of defense expenditures on the defense industry and the channels of impact on economic growth are discussed. With the aim of establishing a national independent defense industry, states can give incentives to this area. With these incentives, it is aimed to reduce foreign dependency in the defense industry, as well as to support the private sector and stimulate economic growth. In the study, using the data of 35 OECD countries between 2005 and 2019, the effect of defense expenditures on economic growth through the causality relationship with GDP was examined with the help of panel data causality analysis. The results of the analysis showed that defense expenditures will adversely affect economic growth in the long run. However, it is thought that the results reflect a general situation, countries' development levels, arms import and export situations, and the connections of the defense industry with other sectors may have an impact on growth.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, ozkan.zulfuoglu@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0305-1685.

Alıntılanmak için/Cite as: Zulfüoğlu, Ö. (2021), Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 139-153.

GİRİŞ

Çalışmanın amacı, savunma harcamaları ile GSYH ilişkisini OECD ülkeleri üzerinden inceleyerek ekonomik büyüme noktasında çıkarımlarda bulunurken diğer taraftan savunma sanayiinin gelişim süreçlerini ve ekonomik büyüme üzerindeki etki kanallarını tartışmaktır. Ülkelerin ekonomik yapıları ile sanayileşme farklılıkları, yaptıkları savunma harcamalarının düzeyinde belirleyici olmaktadır. Bunun yanında, jeopolitik konumları nedeniyle siyasi gerilimleri sıklıkla yaşayan ülkeler açısından, savunma harcamaları ve savunma sanayiinin gelişimi büyük bir önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında pek çok ülkede savunma harcamalarının seyri ve savunma alanındaki yatırımlar, öncelikle bir güvenlik meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte taraftan savunma harcamaları, önemli bir gereklilik olmanın yanında ciddi ekonomik sonuçlar da doğurmaktadır.

Literatürde savunma harcamalarının özellikle ekonomik büyüme üzerindeki etkisi sıklıkla tartışılmakla beraber, bu etkinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu üzerine oluşmuş bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazı çalışmalar savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne sürerken, bazı çalışmalar bu görüşü reddetmektedir. Savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi uyarıcı etkisinin, savunma sanayiinin ileri ve geri bağlantıları ile savunma sanayinde yapılan AR-GE harcamaları sayesinde geliştirilen teknolojilerin, diğer sektörleri olumlu etkilemesi yoluyla oluşacağı vurgulanmaktadır. Diğer taraftan, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisinin olacağını vurgulayan çalışmalar ise bu harcamaların zorunluluktan doğmasına ve verimsizliğine dikkat çekmektedir.

Coğrafi konumu bakımından, askeri sonuçlar doğurabilecek siyasi çatışmaları sıklıkla yaşayan Türkiye gibi ülkeler özelinde bakıldığında, son on yıllık süreçte savunma sanayine yönelik ciddi bir ilginin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ilginin, ülkelerin yaşadığı güvenlik sorunları ile siyasi gelişmelerle bağlantılı olduğu yadsınamaz bir gerçeklik olsa da savunma sanayii yatırımları sayesinde ekonomik büyümenin uyarılması hedefinin de öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada öncelikle savunma harcamalarının ve savunma sanayiinin ekonomik büyüme üzerindeki etki kanalları tartışılacaktır. Ardından savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin literatür incelenecektir. Çalışmanın ekonometrik analiz kısmında ise OECD ülkelerinde savunma harcamaları GSYH ilişkisi panel veri nedensellik analizi yardımıyla incelenecek ve ekonomik büyüme üzerine çıkarımlarda bulunulacaktır.

Savunma Harcamaları ve Özel Yatırım Harcamaları Arasındaki İlişki

Kamu sermaye birikimi ve yatırımları ile özel sektör yatırımları arasındaki ilişki, küresel mali krizin ardından akademik ve politik düzlemde yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar sürerken, bütçelerinden savunma harcamalarına önemli pay ayıran ülkeler açısından, savunma harcamaları ile özel yatırım harcamaları arasındaki ilişkinin savunma sanayii üzerinden tartışılması mantıklı bir yaklaşım olacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki savunma sanayiinin merkezinde kamu yatırımları yer almaktadır. Yakın zamana kadar birçok ülkede, kamu sermayeli şirketler sektörün ana itici gücü olmuşlardır. Küresel ekonomideki yapısal değişimler neticesinde, devletlerin savunma sanayileşme politikaları dönüşüme uğramış ve özel sektörün katılımı teşvik edilmeye başlamıştır (Devore, 2014, s.571,572). Günümüzde, özel şirketlerin savunma sanayine katılımı devlet teşvikinin doğrudan sonucudur. Türkiye bu duruma iyi bir örnek oluşturmaktadır. Özellikle Savunma Sanayii Başkanlığı'nın yayınları incelendiğinde, devletin üretim kabiliyetlerini kamu iktisadi teşebbüslerinden özel şirketlere aktarmak hedefiyle hareket ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda özellikle 2006 yılından itibaren savunma ihalelerinde yerli firmalar ana yüklenici olarak seçilmeye başlanmıştır. 2006 yılında yayınlanan 9. Kalkınma Planında (2007-2013) “rekabetçi, kendi kendine yeten, esnek ve ülke sanayiiyle bütünleşmiş bir yapıda üretim geliştiren; ortak üretim, tasarım ve Ar-Ge alanlarında uluslararası işbirliği faaliyetlerine aktif olarak katılan; savunma sanayiinin ihtiyaçlarını ulusal imkânlarla güvenli ve istikrarlı bir şekilde karşılayan ve bunu başarmak için gerekli altyapı, teknolojik ve yönetsel bilgi birikimini kazandıran” bir savunma sanayii kurulması temel hedef olarak belirlenmiştir (T.C Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, Savunma Sanayimiz Tarihçe).

Türkiye’de ve dünyada yaşanan bu dönüşümün ekonomik sonuçlarının teorik temellerinin tartışılabilmesi için, dışlama (crowding-out) ile yer açma (crowding-in) etkilerinin savunma sanayii üzerinden incelenmesi faydalı olacaktır. Devletlerin artan harcamaları sonucu oluşan bütçe açıklarını finanse etmek üzere borçlanmaya gitmeleri, iki kanaldan özel sektör yatırımlarını dışlayabilmektedir. Bunlardan ilki yatırımları finanse etmesi gereken tasarrufların devlet tarafından bütçe açığını finanse etmekte kullanılması diğeri ise devletin borç verilebilir fonlara talep oluşturması sonucu artan faiz oranlarının özel sektörün yatırım maliyetini yükseltmesidir (Friedman, 1978). Ayrıca devletin sadece belirli sektörleri ve firmaları sübvansiyonlarla desteklemesi rekabeti bozucu etki doğurarak özel sektörün faaliyetlerinin azalmasına yol açabilmektedir (Erden ve Holcombe, 2006,

s.480-481). Savunma sanayii üzerinden düşünüldüğünde sektörde devletin tekel olarak yer aldığı durumlarda söz konusu etkinin ortaya çıkması mümkün olabilmektedir. Ayrıca yapılan harcamalar sonucu teknolojik gelişimin sağlanamaması durumunda da dışlama etkisinin oluşması ve savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki doğurması muhtemeldir. Bununla beraber savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi “fırsat maliyeti” üzerinden de tartışılmaktadır. Unutulmamalıdır ki savunma sanayine aktarılan kaynakların özel sektör için bir fırsat maliyeti vardır. Sonuçta savunma sanayiine ayrılan kaynaklar belki de daha verimli bir alanda kullanılabilecek kaynakların ortadan kalkmasına yol açmaktadır (Yıldırım vd., 2005, 283-284). Bu görüşü destekler biçimde Leontief ve Duchin (1983) neredeyse tüm ekonomilerde savunma harcamalarının kademeli olarak düşürülmesinin, kaynakların daha etkin alanlarda kullanılmasını sağlayarak toplam üretimi ve kişi başına tüketimi artırabileceğini ifade etmişlerdir.

Öte yandan karşıt görüş olarak yer açma (crowding-in) etkisine göre, altyapı yatırımları (yollar, otoyollar ve elektrik gibi) ile sağlık ve eğitim için yapılan kamu harcamaları özel sektör yatırımları üzerinde tamamlayıcı bir etkiye sahip olabilir ve özel sektörün marjinal verimliliğini artırabilir. Çoğunlukla zaman serileri ve regresyon analizine dayanan literatür, özel yatırım ile kamu-sermaye birikimi arasındaki ilişkinin her iki yönde de ortaya çıkabileceğini göstermektedir (Bahal, Raissi, Tulin, 2015, s.323). Örneğin, Afonso ve Aubyn (2008), 14 Avrupa Birliği ülkesi, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Japonya'dan alınan yıllık veriyi kullanarak VAR analizi yoluyla kamu ve özel yatırımın makroekonomik etkilerini değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları ile toplam çıktı üzerinde olumlu etkileri olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu ilişki savunma harcamaları üzerinden de tartışılabilir. Öncelikle ülkelerin jeopolitik konumlarına ve risklerine bağlı olarak savunma harcamalarının düzeyinin şekillendiği görülmektedir. Ayrıca savunma sanayine yapılan yatırımların seçmenlerin kararlarını etkileyebilmesi de savunma harcamalarının devlet bütçesinden aldığı pay üzerinde belirleyici olabilmektedir. Bu bakımdan savunma sanayine yapılan kamu yatırımları özellikle bu sektöre üretim yapan alt yükleniciler aracılığıyla özel sektör yatırımları üzerinde etkili olabilmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, savunma harcamaları ve savunma sanayii birçok alt sektörü etkilediği için bu alandaki yatırımların diğer alanlarda da uyarıcı etkide bulunabileceği ihtimaline ulaşılabilir.

Unutulmamalıdır ki bu yönde bir uyarıcı etkinin ortaya çıkabilmesi pek çok değişkenle ve en önemlisi de teşvik edilen özel firmaların ne kadar yenilikçi olduklarıyla doğrudan ilişkilidir. Yenilikçi firmalar bulundukları sektörü ve diğer sektörleri olumlu yönde etkileyebilme potansiyeline sahiptirler. Bu firmalar, diğer firmalara göre nispeten büyük olmalarının yanında faaliyet alanları kapsamında özellikli ürün gruplarında yeni ürünler geliştirebilseler de az sayıdadırlar. Savunma sanayinde faaliyette bulunan yenilikçi şirketler genellikle elektronik ve kimya sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Öte yandan, ağırlıklı olarak mekanik ve enstrümantal mühendislikte faaliyet gösteren firmalar nispeten küçük ve uzmanlaşmıştır. Bu firmalar, metal ve araç üretimi gibi sektörlerde faaliyet göstererek kendi teknoloji geliştirme süreçlerini harekete geçirmektedirler. Pavitt (1984) tarafından firmaların özelliklerine göre yapılan sınıflandırma savunma sanayii için uyarlandığında taşıdıkları özelliklere göre firmalar üç kategoride düşünülebilir: (1) tedarikçi; (2) yoğun üretim; (3) bilime dayalı (Pavitt, 1984, s.343). Bu bağlamda düşünüldüğünde, savunma sanayiinin tedarikçilere gelişim ve uzmanlaşma sağlayabilmenin yanında, ölçek ekonomileri oluşturma potansiyelinin de olduğu anlaşılmaktadır. Literatürde bu olumlu etkilerin ortaya çıkabilmesinin ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve doğal kaynak zenginliğiyle ilişkili olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Frederiksen ve Looney (1983) çalışmalarında kaynakları sınırlı olan ile kaynak açısından zengin az gelişmiş ülkeler açısından bir ayrım yaparak savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Savunma harcamalarının artmasının kaynak açısından zengin ülkelerde ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği ancak kaynakları kısıtlı az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ayrıca devlet destekli bir savunma sanayiinde geliştirilen teknolojilerin ne ölçüde özel sektöre yansıtılabildiği de bu noktada belirleyici olmaktadır. Pek çok askeri teknoloji özel sektörde kullanım karşılığı bulunmamakta, bu durum savunma sanayiinin özel sektörü yeterince besleyememesi sonucunu ortaya çıkarabilmektedir. Bunun yanında savunma sanayinde bulunan yeni teknolojilerin, güvenlik ve gizlilik gibi gerekçelerle özel sektör firmalarına kısıtlı biçimde aktarımı da savunma harcamaları özel yatırım ilişkisinde temel bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla sayılan bu gerekliliklerin sağlanma düzeyi, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde belirleyici olmaktadır.

Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkileme Kanalları: Savunma Sanayiinin Geri ve İleri Bağlantıları

Savunma harcamaları ekonomik büyüme ilişkisi Keynesyen ve Neo-Klasik görüş temelinde ikiye ayrılarak incelenebilir. Keynesyen yaklaşıma göre, devlet, etkisiz toplam talep varlığında çarpan etkisi yoluyla üretimi artırmak için savunma harcamalarını kullanabilir. Öte yandan neo-klasik yaklaşım, kamu harcamalarının özel yatırımı dışarıda bıraktığını düşünmektedir. Literatürdeki bazı çalışmalar Keynesyen görüşü desteklerken bazı çalışmalar da neo-klasik görüşü desteklemektedir. Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisini savunan görüşler, savunma harcamalarının Keynesyen bakış açısıyla toplam talep üzerinden ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini vurgulamaktadırlar. Bu yaklaşıma göre savunma harcamaları da toplam talebin unsurlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla savunma harcamalarına bağlı talep artışı, sermaye stokunun daha fazla kullanılmasına, istihdamın artmasına ve böylelikle de yatırımların artmasına yol açar. Savunma harcamalarının büyüme üzerindeki negatif etkisini vurgulayan çalışmalar ise bu harcamaların; yatırım, sağlık harcamaları veya altyapısal iyileştirme gibi sivil kaynak kullanımının dışlanması yoluyla büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini belirtmektedirler (Karagöl, Palaz, 2004, s.289).

Bu bağlamda ilişkinin daha detaylı ortaya konulabilmesi için sektörler arasında ilişkilerin incelenmesi önemlidir. Ekonomik yapıdaki her sektör, başka hiçbir sektör tarafından gerçekleştirilemeyen kendi özel işlevini yerine getirmektedir. Ancak, bir sektörün üretiminde diğer sektörlerden tedarik ettiği ara girdileri kullanması ve üretiminin bir kısmını diğer sektörlerle satması, sektör bazında ekonomik etkileri tartışırken, sektörel bağımlılıkların dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, ilk kez Rasmussen (1956) tarafından ifade edildiği üzere, genel olarak her sektörün tüm endüstriler üzerinde ve dolayısıyla hem geriye hem de ileriye doğru tüm ekonomi üzerinde çift yönlü bir etkisi vardır. Birincisi, bir sektör tüm sektörlerden doğrudan ve dolaylı olarak ara girdi satın alır. Sektörler birbiriyle ilişkili olduğundan, bu tür bir ara girdi talep zincirinin teoride sonsuz uzunluğu vardır, ancak nicel olarak sonlu seviyelere yakınsar. Bunlara geriye doğru bağlantılar denilmektedir. İkinci olarak, bir sektör tüm sektörlerle doğrudan ve dolaylı olarak ara çıktılar satmaktadır. Yine, sektörler arası bağlantıların varlığında, bu tür ara çıktı tedarik zincirleri teoride sonsuz uzunluğa sahiptir, ancak niceliksel olarak nihai miktarlara yaklaşır. Bunlara da ileri bağlantılar denir (Temursho, 2016, s.1).

Geriye dönük bağlantılar, bir endüstrinin büyümesinin o endüstriye mal tedarik eden endüstrilerin büyümesine yol açtığından bahsederken, ileri bağlantılar, bir endüstrinin büyümesinin, üretimini girdi olarak kullanan endüstrilerin büyümesine yol açtığından bahseder. Savunma sanayiinin büyümesi, ilişkili olduğu diğer birçok sektörün de büyümesini teşvik edebilir ve bu durumda daha büyük bir mal ve hizmet talebi ortaya çıkabilir (European Commission, 2009, s.9). Savunma sanayiinin diğer sektörlerle hem geriye hem de ileriye dönük bağlantılarının olmasının yanında teknolojik, ekonomik, politik etkileriyle bazı ülke ekonomileri açısından kilit bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Geriye ve ileriye dönük bağlantıların olumlu etkilerini vurgulayan görüşlere göre savunma harcamaları birçok makroekonomik göstergelyi etkilediği gibi altyapı, enerji ve ulaşım harcamalarını da etkileyebilmektedir. Bunun yanında savunma harcamalarının daha birçok yönden büyüme üzerinde etkisi olabileceği vurgulanmaktadır. Bunlardan en önemlisi, yukarıda da ifade edilen ekonomik aktivitenin genişlemesine neden olan kısa vadeli çarpan etkisidir. Bunun yanında uzun vadede savunma harcamaları teknolojik gelişmeleri olumlu etkileyerek ekonomik büyümeye katkı sağlayabilir. Tarihsel olarak, teknolojinin gelişimi genellikle savunma harcamaları ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin bilgisayar, İkinci Dünya Savaşı sırasında kod kırmak için geliştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında savunma sanayii için yapılan araştırma ve geliştirme harcamaları diğer sektörlerde olumlu dışsallıklara yol açabilmektedir. (Dunne, Brandon, 2008, s.4) Böylece ekonominin orta vadeli büyüme performansı olumlu yönde etkilenebilmektedir. İsrail, bu görüşün savunucuları tarafından, savunma harcamalarının, ticari olarak başarılı çok sayıda yüksek teknoloji girişimi ortaya çıkarma potansiyeline örnek olarak gösterilmektedir. ABD, İngiltere ve Fransa gibi savunma sanayii ve teknolojisinde önde gelen ülkelerin savunma alanında yaptıkları Ar-Ge harcamaları devlet destekli yapılan Ar-Ge harcamaları içerisinde en yüksek payı almaktadır (Moretti, Steinwender, Reenen, 2016, s.1-2). Sayılan olumlu etkilerin ortaya çıkabilmesi için; ileriye ve geriye bağlantıların doğru okunması, devletin ekonomide savunma harcamaları ve savunma sanayii üzerinden adeta bir planlayıcı gibi hareket etmesi ve ekonomide savunma sanayi temelli bir yaklaşım sergilemesi beklenmektedir. Bu yönde bir savunma sanayii stratejisi belirleyen ülkelerde devletin ileri ve geri bağlantılar üzerinden savunma sanayiini merkeze aldıkları ve verilen teşviklerle ekonomiyi planladıkları görülmektedir (Melman, 1974).

Geriye ve ileriye dönük bağlantıların olumsuz etkilerini vurgulayan görüşlerin temelinde ise devlet müdahalesinin başarısızlığı ile savunmaya ayrılan kaynakların artması sonucu ortaya çıkması muhtemel dışlama

etkisi ve fırsat maliyeti yatmaktadır. Kıt kaynakların sektörler arasında dağılımı noktasında bir ödünleşim olduğunu iddia etmek olağandır. Bu noktadaki görüşler, savunma harcamalarının ve savunma sanayiinin verimsizliğini öne çıkarmaktadırlar. Ayrıca, özellikle az gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi engellediği, enflasyonist baskı yaratarak potansiyel olarak daha üretken ve büyümeye yönelik harcamalar için mevcut kamu fonlarını azaltıp dışlama etkisine yol açtığı iddia edilmektedir. Bu iddialar çerçevesinde savunma harcamalarının kısılması önerileri ortaya atılsa da, Benoit (1978), az gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarındaki azalmanın, sadece küçük bir yüzdesinin üretken yatırıma gittiğine dair önemli gözlem ortaya koymuştur. Bu nedenle, savunma harcamalarını azaltmak ekonomik büyümeyi her zaman artırmayabilmektedir. Çünkü buradan yapılan kısıntıların kullanıldığı alan her zaman üretken yatırımlar olmamaktadır. Bu durum, savunma sanayii politikalarının ve savunma harcamalarının devlet bütçesinden aldığı payın her ülke özelinde ayrı ayrı değerlendirilerek, politika önerilerinin ortaya konulması gerekliliğine işaret etmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif mi yoksa negatif bir etki mi doğuracağı konusu tartışmalıdır. Bu alandaki ilk literatür çalışması olarak Benoit (1973, 1978) savunma harcamalarının ekonomik kalkınma üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu öne sürmüştür. Benzer bir destekleyici çalışmada De Grasse (1993), savunma harcamalarının yeni iş fırsatları sağlayarak, işçilerin satın alma gücünü ve böylece talebi artırdığını bu sayede de ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki doğurduğunu belirtmiştir. Lee ve Wang, Shyu, Chou (2012), 1993-2009 yıllarını kapsayan veri setiyle ve bölgesel bir bakış açısıyla savunma harcamalarının ekonomik üretkenlik üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Bulgular, savunma harcamalarının üretkenlik üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermiştir. Bölge bazlı verimlilik analiziyle, savunma harcamalarının kamu otoritesi tarafından etkin tahsis edilmesinin Asya, Okyanusya ve Avrupa'da bölgesel ekonomik üretkenliği etkin bir şekilde artırabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, sonuçlar, savunma stratejilerinin hükümetler tarafından etkin şekilde tasarlanması durumunda ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebileceğini ifade etmektedir. Hatemi-J vd. (2018) çalışmalarında Japonya, Rusya, Çin, Suudi Arabistan ve Fransa'nın 1998-2013 yılı verisiyle Hatemi-J panel nedensellik testi uygulamışlardır. Çalışma sonucunda Japonya ve Çin'de savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru, Rusya, Fransa ve Suudi Arabistan'da büyümeden savunma harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Lim (1983), Harrod-Domar büyüme modeli çerçevesinde, 1965-1973 dönemi için 54 azgelişmiş ülke verisini inceleyerek savunma harcamalarının artışının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Faini ve diğerleri (1984), en küçük kareler yöntemiyle 22 ülkeyi incelemişler ve savunma harcamalarının büyümeyi negatif etkilediğini belirtmişlerdir. Öte taraftan Abu-Bader ve Abu-Qarn (2003) Mısır, İsrail ve Suriye için savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamaya çalışmışlardır. Çalışma sonucunda savunma harcamalarının tüm ülkeler için ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Korkmaz (2015), savunma harcamalarının ülkelerin ekonomik büyümesini olumsuz etkileyerek işsizliği artırdığı sonucuna varmıştır. d'Agostino vd. (2018), içsel bir büyüme modeli kullanarak, 1998-2012 yılları arasında kapsayan veriyle yaptıkları çalışmalarında, savunma harcamalarının yüksek gelirli olmayan 109 ülkede ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır. Saba ve Ngepah (2019), Afrika ülkelerinin 1990-2015 yıllarını kapsayan verisiyle, savunma harcamaları ile ekonomik büyümenin nedenselliğini dört farklı yöntemle analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Desli ve Gkoulgkoutsika (2021), ülke heterojenliğini ve kesit bağımlılığını açıklayan dinamik ortak korelasyonlu etkiler tahmincisini kullanarak, 1960-2017 dönemi için askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki dünya çapındaki etkisinin negatif olduğu sonucuna varmışlardır. Literatürdeki bazı çalışmalar ise savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirsizliğine vurgu yapmışlardır. Örneğin Deger ve Sen (1983), Hindistan özelinde yaptıkları çalışmada savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisine ilişkin iddiaların söylenildiği kadar yüksek olmadığını ve savunma harcamalarının kalkınma üzerindeki etkisinin zayıf olduğunu vurgulamışlardır. Landau (2007), az gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde en azından olumsuz bir etkisi olmayacağı bulgusuna ulaşmıştır. Heo (2010) ise Amerika Birleşik Devletleri'nde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda bir fikir birliği olmadığını vurgulamıştır.

OECD için yapılan çalışmalardan Rothschild (1973), 14 OECD ülkesinin 1956-1969 yılı verisini kullanarak yaptığı çalışmada, savunma harcamalarındaki artışın ülkelerin ihracatını azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna varmıştır. Cappelen vd. (1984), 17 OECD ülkesi için yaptıkları çalışmalarında

savunma harcamaları ile büyüme arasında negatif ilişki tespit ederken; Alexander (1990), 9 OECD ülkesi için yaptığı çalışmada savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Lee ve Chen (2007) çalışmalarında GSYH ile savunma harcamaları arasındaki nedensel ilişkiyi, kişi başına düşen reel savunma harcamaları, kişi başına reel GSYH ve kişi başına reel sermaye stoku ile çok değişkenli bir modelde, 27 OECD ülkesi ile 62 OECD'ye üye olmayan ülke üzerinden incelemişlerdir. Çalışma sonucunda OECD ülkelerinde GSYH ile kişi başına düşen reel savunma harcamaları arasında pozitif ilişki bulunurken, OECD üyesi olmayan ülkelerde negatif ilişki bulunmuştur. Ancak uzun vadede hem OECD hem de OECD dışı ülkelerde çift taraflı nedensellikler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Türkiye özelinde bakıldığında; Yıldırım, Sezgin, Öcal (2005) 1989-1999 dönemi için kesit ve dinamik panel tahmin tekniklerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında savunma harcamalarının Türkiye'deki ekonomik büyümeyi artırdığını belirtmişlerdir. Halicioğlu (2007), Türkiye'de toplam savunma harcamaları ile toplam üretim arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Yıldırım, Sezgin ve Karagöl ve Palaz (2011), 1955-2000 yılları için GSMH ile savunma harcamaları arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi olduğunu vurgulamışlardır. Gökmenoğlu, Taşpınar ve Sadeghieh (2015), Türkiye örneğinde uzun vadeli denge ilişkisini ve savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliği incelemek için Johansen eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testlerini uygulamışlardır. Ekonomik büyümeden savunma harcamalarına uzanan tek yönlü bir ilişki olduğunu ve savunma harcamalarından ekonomik büyümeye nedensellik olmadığını belirtmişlerdir. Karakaya ve Şahinoğlu (2020), 1984-2016 yıllarını kapsayan veriyle uyguladıkları Granger nedensellik analizinde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Özer (2020), 1960-2017 yılları verisiyle Fourier eşbütünleşme analizi uygulayarak savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, literatürde daha çok savunma harcamalarının büyüme üzerinde etkili olmadığı ya da negatif etkisi olduğunu vurgulayan çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yine son dönemde yapılan çalışmalar bu bulguyu destekler biçimdedir. Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki vurgulayan sonuçlar ise genellikle gelişmiş ülkeler için elde edilmektedir. Literatürdeki çalışmalarda ya talep yönlü bir bakış açısıyla bakılarak savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik incelenmekte ya da içsel büyüme modeli çerçevesinde savunma harcamalarının büyüme etkileri tartışılmaktadır. Bu bakımdan farklı dönemleri kapsayan veri setleriyle yapılan, konuya farklı yönlerden yaklaşan çalışmaların bu alana katkısının olabileceği düşünülmektedir.

YÖNTEM, MODEL VE VERİ SETİ

Çalışmanın uygulama kısmında OECD ülkelerinde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif mi yoksa negatif mi olacağı panel veri nedensellik analizi yardımıyla incelenecektir. Analizde OECD'ye üye ülkelerin GSYH'leri ile savunma harcamaları veri olarak kullanılarak, savunma harcamaları ile GSYH arasındaki nedensellik ilişkisinin saptanması ve buradan hareketle ekonomik büyüme üzerine çıkarımlarda bulunulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, 2005-2019 dönemine ilişkin verisine ulaşılabilen 35 ülke² ele alınmıştır. Veri incelendiğinde; 2019 yılı itibarıyla savunma harcaması en yüksek olan ilk 5 ülkenin sırasıyla ABD, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık ve Japonya olduğu görülmektedir. Türkiye 20,4 milyar dolar savunma harcamasıyla 37 ülke arasında 11. Sıradadır (SIPRI, 2020).

Analizin önemli bir kısıtını savunma harcamalarına ilişkin yeterince ayrıntılı veri olmaması ile evrensel bir savunma harcaması tanımının bulunmaması oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada teorik düzeyde tartışılan sektörel bağlantıların ve etkilerin incelenmesi her ülke özelinde yapılacak girdi-çıkı analizlerini gerekli kılmakta ve bu çalışmada kullanılan analizin kapsamını aşmaktadır. Bu kısıtlar nedeniyle analizde 35 ülkenin savunma harcamaları düzeyleri ile GSYH ilişkisi genel çerçevede incelenecektir. Çalışmada seçili ülkelerin savunma harcamaları Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) veri tabanından alınmıştır. SIPRI savunma harcamaları verisi; silahlı kuvvetlerin, savunma bakanlıkları ve savunma projeleri ile uğraşan diğer devlet kurumlarının, askeri operasyonlar için eğitilmiş ve silahlandırılan paramiliter kuvvetlerin ve askeri uzay faaliyetlerinin harcamalarını kapsamaktadır. Bu harcamaların içerisinde ise personel (askeri ve sivil personelin maaşları, askeri personelin emeklilik maaşları, personel için sosyal hizmetler), işletme ve bakım, tedarik, askeri

² Bu ülkeler; Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avusturya, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Kanada, Kolombiya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan'dan oluşmaktadır.

araştırma ve geliştirme, askeri üsler dahil askeri altyapı harcamaları ve askeri yardım harcamaları yer almaktadır. Sivil savunma ve gazi yardımları, hareketsizleştirme, dönüştürme ve silah imhası gibi önceki askeri faaliyetler için yapılan cari harcamalar kapsam dışıdır (SIPRI, 2020). Dolayısıyla devlet bütçesinden yapılan savunma harcamalarının yanında savunma projeleri yapan diğer devlet kurumlarının harcamalarının ekonometrik analizde kullanılmasının teorik düzeyde tartışılan ekonomik büyüme kanallarına ilişkin genel bir çerçeve sunabileceği varsayılmaktadır.

Model oluşturulurken Keynesyen (talep yönlü) yaklaşım benimsenerek, savunma harcamalarının kamu harcamalarının bir alt kalemi olduğu ve sonuçta bu harcamaların talep oluşturarak GSYH'yi dolayısıyla ekonomik büyümeyi etkilediği, aynı zamanda ekonomik büyümeden de etkilendiği varsayımından yola çıkılmıştır. Literatür özetinde savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini vurgulayan çalışmalara yer verilmiştir. Model varsayımını destekler biçimde Chang vd. (2001), Anwar vd. (2012), Desli vd. (2017) ile Ortiz vd. (2019) ekonomik büyümeden savunma harcamalarına yönelik tek yönlü bir nedensellik ilişkisini de vurgulamışlardır.

Çalışmada 35 ülke ve her ülkeye karşılık gelen 15 yıldan oluşan panel veri seti kullanılmıştır. Savunma harcaması istatistikleri SIPRI, GSYH istatistikleri OECD veri tabanından alınmıştır. Ülkelerin savunma harcamalarının ve GSYH düzeylerinin ham değerlerine ilişkin istatistikler, Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Modelde Yer Alan Değişkenlere İlişkin Temel İstatistikler

	PANEL VERİ SETİ	YATAY KESİT VERİ SETİ			
	2005 – 2019 Dönemi	2005	2010	2015	2019
Savunma Harcamaları (Milyar \$)					
Ortalama	31.347,79	25.645,05	33.929,20	29.600,76	34.251,57
Standart Sapma	109.815,35	89.463,91	123.620,06	106.147,52	122.417,94
Medyan	5.387,12	4.228,22	5.244,72	4.818,12	5.471,56
Minimum	204,52	204,52	259,67	276,15	428,77
Maksimum	752.288,00	533.203,00	738.005,00	633.829,64	731.751,40
Veri Sayısı	525	35	35	35	35
GSYH (Milyar \$)					
Ortalama	1.388.378,26	1.046.077,43	1.255.365,49	1.515.407,40	1.785.860,06
Standart Sapma	2.879.666,73	2.264.311,45	2.597.823,01	3.145.364,19	3.679.264,28
Medyan	394.292,00	288.087,00	351.577,00	431.092,00	524.728,00
Minimum	22.523,00	22.523,00	29.039,00	38.669,00	51.486,00
Maksimum	21.427.700,00	13.036.637,00	14.992.052,00	18.224.780,00	21.427.700,00
Veri Sayısı	525,00	35	35	35	35
Not: Tabloda, çalışmanın panel veri setine ve bazı yıllardaki yatay kesit verisine ilişkin temel istatistikler yer almaktadır. Burada yer alan istatistikler, ilgili değişkenlere ilişkin ham verinin tanımlayıcı istatistikleridir. Analizlerde ilgili değişkenlere ilişkin verinin logaritması kullanılmıştır.					

Çalışmada yöntem olarak panel veri nedensellik analizi kullanılmıştır. Zaman serilerindeki Granger nedensellik analiziyle panel veri arasındaki nedensellik ilişkisi, modele birim etkiler dâhil edilerek incelenmektedir. Panel verideki nedensellik ilişkisi, değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmamasına bağlı olarak Panel VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) ya da Panel VAR (Vektör Otoregresif Model) modelleri ile analiz edilebilmektedir (Bozkurt ve Karakuş, 2020, s.1514).

Düzeyde durağan olmayan fakat aynı mertebede durağan olan değişkenlerin eşbütünleşik olması durumunda değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin analizinde Panel VEC modeli kullanılabilmektedir. Diğer durumlarda ise Panel VAR modeli tercih edilebilmektedir. Panel VAR modelinin kullanılabilmesi için durağanlık koşulu aranmaktadır. Dolayısıyla bu modelin uygulanabilmesi için değişkenlerin durağan olması, eğer değişkenler durağan değilse durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Eğer değişkenler farkları alınarak durağan hale getirilirse, uzun dönemli veri kaybı nedeniyle, değişkenler arasında sadece kısa dönemli nedensellik ilişkileri irdelenebilmektedir. Panel VEC modellerinin kullanılması durumunda ise; gerek uzun

gerekse de kısa dönemli nedensellik ilişkilerinin analiz edilmesi mümkün olabilmektedir. (Bozkurt ve Karakuş, 2020).

Analize dâhil edilen her bir değişkenin, gecikmeli değerleri ile regresyona tabi tutulduğu iki değişkenli bir Panel VAR modeli, aşağıdaki gibi gösterilmektedir. (Yerdelen Tatoğlu, 2018. Bozkurt ve Karakuş, 2020, s.1515). Eşitlikte yer alan “logX” ve “logY”, analize kapsamındaki değişkenlerin logaritmik değerlerini; “i”, birimi (ülkeyi); “t”, dönemi; “m”, optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

$$\log Y_{it} = \alpha_1 + \sum_{j=1}^m \beta_{1j} \log Y_{it-j} + \sum_{j=1}^m \gamma_{1j} \log X_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$\log X_{it} = \alpha_2 + \sum_{j=1}^m \beta_{2j} \log Y_{it-j} + \sum_{j=1}^m \gamma_{2j} \log X_{it-j} + \vartheta_{it} \quad (2)$$

Aşağıda yer alan eşitliklerde ise iki değişkenli bir Panel VEC modelinin gösterimi yer almaktadır. (Ağır, Kar ve Nazlıoğlu, 2011, Bozkurt ve Karakuş, 2020, s.1515). Uzun dönemli nedenselliğin tespit edilebilmesi amacıyla hata terimleri katsayısı (θ_i), modele eklenmiştir.

$$\log Y_{it} = \alpha_1 + \sum_{j=1}^m \beta_{1j} \log Y_{it-j} + \sum_{j=1}^m \gamma_{1j} \log X_{it-j} + \theta_1 \hat{\varepsilon}_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$\log X_{it} = \alpha_2 + \sum_{j=1}^m \beta_{2j} \log Y_{it-j} + \sum_{j=1}^m \gamma_{2j} \log X_{it-j} + \theta_2 \hat{\varepsilon}_{it-1} + \vartheta_{it} \quad (4)$$

ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmaya konu olan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin Panel VAR’a mı yoksa Panel VEC’e mi göre belirleneceğine karar vermek için öncelikle durağanlık analizleri yapılmıştır. Durağanlık analizlerinde birinci kuşak ve ikinci kuşak panel birim kök testleri kullanılabilmektedir. Birinci kuşak panel birim kök testleri (Hadri, 2000 gibi) yatay kesit bağımlılığını dikkate almadığı için kesitler arası ilişkinin varlığı testlerin güvenilirliğini etkileyebilmektedir. Bu nedenle bu etkiyi hesaba katan ikinci kuşak birim kök testleri (Pesaran, 2007; Hadri ve Kurozumi, 2012 gibi) geliştirilmiştir. Birimler arası korelasyonun varlığına göre bu testlerden biri seçilebilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018). Bu çalışmada, birimler arası korelasyonun varlığı, H_0 hipotezi: “birimler arası korelasyon yoktur” şeklinde olan Pesaran (2004) CD testi ile irdelenmiştir. Pesaran (2004)’ın CD test sonuçlarını gösteren Tablo 2’ye göre; yüzde 1 anlamlılık seviyesinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. Ayrıca savunma harcamaları ve GSYH değişkenlerinin birimler arası korelasyona sahip olduğu yani bu değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. Model Değişkenlerinin Korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılığı) Test Bulguları

Değişkenler (Düzey)	CD Test	P-value	Abs (corr)	Değişkenler (Birinci Fark)	CD Test	P-value	Abs (corr)
Log_Savunma	33,52	0,00	0,47	dLog_Savunma	42,09	0,00	0,47
Log_GSYH	86,98	0,00	0,92	dLog_GSYH	48,98	0,00	0,55

Not: Çalışmanın esas veri seti, savunma harcamaları ile GSYH değişkenlerine ilişkin verinin logaritmasıdır (Log_Savunma ve Log_GSYH). Bu tabloda, sonuçların güvenilirliğini sağlamak amacıyla, bir de esas veri setinin birinci farklarına (dLog_Savunma ve dLog_GSYH değişkenlerine) ilişkin analiz sonuçları da sunulmuştur.

Durağanlık analizleri, Tablo 2’deki sonuçlar doğrultusunda, birimler arası korelasyonu dikkate alan ikinci kuşak panel birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından önerilen Cross-sectional Augmented Dickey Fuller (CADF) testi ile bu teste ilişkin “t” istatistiğinin ortalaması olan Cross-Sectional Augmented Im, Pesaran (CIPS) istatistiği kullanılarak gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 3’te sunulmuştur. Tablo 3’deki sonuçlara göre; düzeyde durağan olmayan değişkenlerin her biri, birinci farklarının alınması durumunda durağan hale gelmektedir.

Tablo 3. Model Değişkenleri Pesaran (2007) Panel Birim Kök Testi Sonuçları

deCIPS Statistics							
Değişkenler (Düzey)	Trendsiz	Trendli		Değişkenler (Birinci Fark)	Trendsiz	Trendli	
Log_Savunma	-1,09	-1,92		dLog_Savunma	-3,22 ^a	-3,43 ^a	
Log_GSYH	-1,46	-1,99		dLog_GSYH	-3,11 ^a	-3,25 ^a	

Kritik Değerler							
		Yüzde 10 Seviyesinde	Yüzde 5 Seviyesinde	Yüzde 1 Seviyesinde			
	Trendsiz	-2,03	-2,11	-2,26			
	Trendli	-2,56	-2,64	-2,81			
Not: ^a , ^b ve ^c , değerleri, CIPS istatistiğinin yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.							

Aynı mertebeye durağanlığa sahip olduğu anlaşılan değişkenlerin, eşbütünleşik olup olmadıklarının incelenmesi gerekmektedir. Panel veriden oluşan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler, panel eşbütünleşme testleri ile analiz edilmektedir. Bu çalışmada Westerlund (2007) Panel Eşbütünleşme Testinden faydalanılmıştır. Bu testin avantajı ayrı ayrı homojenlik ve heterojenlik durumlarında ve birimler arası korelasyonun varlığında ve yokluğunda başarılı sonuçlar vermesidir. Yatay kesit bağımlılığı yoksa test olduğu gibi kullanılabilmektedir. Birimler arası korelasyonun varlığında ise dayanıklı (robust) versiyonu ile kullanılması modelin güvenilirliği açısından doğru bir yaklaşım olmaktadır. Modelin homojen veya heterojen olma durumlarına karşı istatistikler elde edilebilmesi sonuçların güvenilirliğini artırmaktadır. Testin kullanılacak versiyonunu belirlemek üzere yatay kesit bağımlılığı testleri ve homojenlik testleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testlerine Ait Bulgular

Modele ilişkin CD Testi Sonuçları			
Bağımlı Değişken	CD Test	P-value	Abs (corr)
Log_Savunma	22,47	0,00	0,32
Log_GSYH	26,19	0,00	0,34
Modele İlişkin Swamy S Testi Sonuçları			
Bağımlı Değişken	Chi ² İstatistiği	P-value	
Log_Savunma	32.750,01	0,00	
Log_GSYH	440.000,00	0,00	
Not: CD testine ait H ₀ hipotezi, “birimler arası korelasyon yoktur” şeklindedir. Ayrıca modeldeki sabit ve eğim parametrelerinin birimlere göre aynı mı yoksa farklı mı olduğunu anlamak üzere Swamy S testine başvurulmuştur. Swamy S testinin H ₀ hipotezi, “parametreler homojendir” diye ifade edilmektedir.			

Tablo 4’te yer alan istatistikler incelendiğinde; her iki testin H₀ hipotezinin de yüzde 1 anlamlılık seviyesinde reddedildiği görülmektedir. Buna göre; hem eşbütünleşme modelindeki hata terimlerinin birimler arası korelasyona sahip olduğu hem de modele ilişkin parametrelerin tüm birimler için farklı (heterojen) olduğu tespit edilmiştir. İlgili tespitler uyarınca da; çalışmaya konu olan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler, (yatay kesit bağımlılığından ötürü) ikinci kuşak panel eşbütünleşme testlerinden olan dayanıklı (robust) tahmincili Westerlund (2007) Testi ile sınanacak ve (heterojenlik nedeniyle de) ilgili testin “G” istatistikleri yorumlanacaktır.

Tablo 5. Panel Eşbütünleşme Testinin Sonuçları

İstatistik	Value	Z-value	Dayanıklı (Robust) P-value
Gt	-12,33 ^a	-70,11	0,000
Ga	-2,94 ^a	4,66	0,000
Pt	-13,94 ^a	-5,15	0,000
Pa	-6,32 ^a	-2,54	0,000
Not: Dayanıklı (robust) tahmincili Westerlund (2007) testine ait H ₀ hipotezi, “eşbütünleşme yoktur” diye ifade edilmektedir. Değerler ilgili istatistiğin yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 anlamlılık seviyelerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.			

Tablo 5’deki sonuçlara göre; sadece G (grup) istatistikleri değil aynı zamanda (modele ilişkin parametrelerin homojen olması durumunda dikkate alınan) P (panel) istatistikleri de yüzde 1 anlamlılık seviyelerinde anlamlıdır (H₀ hipotezi reddedilmiştir). Dolayısıyla da Log_Savunma ve Log_GSYH değişkenleri arasında eşbütünleşme olduğu anlaşılmıştır. Bu bakımdan saptanan eşbütünleşme ilişkisi nedeniyle değişkenler arasındaki kısa ve uzun

dönemli nedenselliğin Panel VEC Modeli ile incelenmesine karar verilmiştir. Panel VEC Modeline ilişkin bulgular Tablo 6’da özetlenmektedir.

Tablo 6’da Panel VEC modeline ilişkin sonuçlar yer almaktadır. χ^2 (ki-kare) istatistikleri incelendiğinde; Log_GSYH değişkeninden Log_Savunma değişkenine doğru kısa dönemli bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu belirlenmiştir. Bağımlı değişkenin Log_Savunma olduğu model sonucuna göre de; GSYH’nin savunma harcamaları üzerindeki kısa dönemli etkisinin yüzde 1 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak bu etki, karmaşıktır. Şöyle ki; Log_Savunma değişkeni, Log_GSYH değişkeninin bir dönem önceki değerinden pozitif yönde etkilenirken, iki dönem önceki değerinden ise negatif yönde etkilenmektedir. Log_GSYH(-1) değişkeninin katsayısı, ülkelerin milli gelirlerinde meydana gelen yüzde 1’lik bir artışın bir sonraki dönemde ülkelerin savunma harcamalarını yüzde 0,46 artırdığını göstermektedir. Log_GSYH(-2) değişkeninin katsayısı ise ülkelerin milli gelirlerinde meydana gelen yüzde 1’lik bir artışın, bu artışı takip eden ikinci dönemde ülkelerin savunma harcamalarını yüzde 0,45 azalttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca model bulgularına göre, ECT katsayısı negatif ve yüzde 1 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum modelde uzun dönemli nedensellik ilişkisinden söz edebilmek için aranan iki koşulun var olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçları yorumladığımızda uzun dönemde, GSYH’den savunma harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu görmekteyiz. ECT katsayısının -0,02 olması muhtemel sapmaların yüzde 2’sinin bir sonraki dönemde ortadan kalkacağını göstermektedir. Ayrıca uzun dönem parametresine göre de, GSYH’de meydana gelen yüzde 1’lik bir artış, uzun dönemde savunma harcamalarını yüzde 0,9 oranında azaltmaktadır.

Tablo 6. Panel VEC Modelinin Sonuçları

UZUN DÖNEM NEDENSELLİK İLİŞKİSİ				
Değişkenler	Bağımlı Değişken: Log_Savunma		Bağımlı Değişken: Log_GSYH	
	Katsayı	t-İstatistiği	Katsayı	t-İstatistiği
ECT, Hata Düzeltme Terimi	-0,0241 ^a	-2,7059	-0,0085 ^a	-2,7124
Log_Savunma (-1)	0,0965 ^c	1,8057	-0,0371 ^b	-1,9673
Log_Savunma (-2)	-0,0489	-0,8988	-0,0500 ^b	-2,5986
Log_Savunma (-3)	0,0224	0,4193	0,0156	0,8252
Log_GSYH (-1)	0,4667 ^a	3,0316	0,1476 ^a	2,7156
Log_GSYH (-2)	-0,4518 ^a	-2,9755	-0,0760	-1,4177
Log_GSYH (-3)	0,1782	1,2588	-0,0300	-0,6014
C, Sabit	-0,0004	-0,1063	0,0163 ^c	9,9785
Uzun Dönem Parametresi	-0,9833		-1,0169	
KISA DÖNEMLİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ (Chi ² Test İstatistikleri)				
(Log_Savunma→ Log_GSYH)	-		12,39018 ^a	
(Log_GSYH→ LogSavunma)	17,38262 ^a		-	
Optimal gecikme seviyesi 3 olarak kabul edilmiştir. (^a , ^b ve ^c) değerleri yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 seviyelerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.				

GSYH ile savunma harcamaları arasında uzun dönemde tespit edilen bu negatif ilişkinin bir nedeni, savunma harcamalarının GSYH üzerindeki olumsuz etkileri olabilir. Literatürde ağırlıklı olarak savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisinin vurgulandığı düşünüldüğünde, savunma harcamalarının ekonomik amaçlardan daha çok siyaset ve güvenlik politikalarıyla şekillendiği vurgusu yapılabilir. Nitekim yine bağımlı değişkenin Log_GSYH olduğu model sonucuna göre; savunma harcamalarının GSYH üzerindeki kısa dönemli etkisi yüzde 5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel açıdan anlamlı ve negatiftir (bakınız Log_Savunma (-1) ve Log_Savunma (-2) değişken katsayıları). İlgili modele ilişkin ECT katsayısı (-0,008) istatistiki olarak anlamlı ve negatiftir. Buna göre; uzun dönemde, savunma harcamalarından GSYH’ye doğru, istatistiki açıdan anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. χ^2 istatistiklerine göre; Log_Savunma değişkeninden Log_GSYH değişkenine doğru kısa dönemli bir nedensellik ilişkisi de mevcuttur. Uzun dönem parametresine göre; savunma harcamalarında meydana gelen yüzde 1’lik bir artış, uzun dönemde GSYH’yi yüzde 1,01 oranında azaltmaktadır. Tablo 6’daki bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde; savunma harcamalarının uzun dönemde GSYH’yi olumsuz etkilediği ve ekonomik büyüme üzerinde negatif etki doğurduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Genellikle kamu kesimi üretici birimlerinin aktif olarak faaliyette bulunduğu savunma sanayiine özel sektörün katılımının giderek arttığını görmekteyiz. Bu durum, savunma harcamaları ve savunma sanayii yatırımlarının gündemde yoğun biçimde yer almasını beraberinde getirmektedir. Çalışmada, savunma harcamaları ekonomik büyüme ilişkisine yönelik olarak savunma sanayii bağlantıları ve muhtemel etkileri tartışılarak yeni bir bakış açısı oluşturulması hedeflenmiştir. Özellikle büyüme odaklı bir ekonomik yaklaşım sergileyen ülkelerde, sürdürülebilir büyüme için ekonominin iki ana aktörü olan özel sektör ile devlet arasında koordinasyonun sağlanması elzemdir. Bu sağlanabildiği takdirde, ekonomik büyüme için yeni fırsatlar ve stratejilerin ortaya çıkması mümkün hale gelebilmektedir. Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisini vurgulayan çalışmalar, bu harcamalarının talep yaratıcı özelliğine ve teknolojik kapasite oluşturabilme gücüne vurgu yapmaktadırlar. Devletin düzenleme ve planlamadaki gücü ile özel sektörün rekabetçi ve yenilikçi yönü bu noktada bir sinerji oluşturabilme kapasitesine sahiptir. Savunma sanayii ve bu alana önemli miktarda kaynak ayıran ülkeler özelinde düşünüldüğünde, teknoloji ve ekonomik büyüme açısından istenilen sonuçların alınabilmesinin pek çok şartın gerçekleşmesiyle mümkün olabileceği açıktır. Savunma harcamalarının, piyasa başarısızlıkları nedeniyle (dışsallıklar, asimetrik bilgi, ölçek ekonomileri, tekel sorunları, iyi fiyat ayrımcılığı yapamama gibi) serbest piyasanın gerçekleştiremeyeceği türden yüksek getirili projelere yönelmesi durumunda, ekonomik büyüme üzerinde uyarıcı etki yapması mümkün olabilir.

Bununla beraber literatürde yer alan çalışmalar ağırlıklı olarak savunma harcamalarının büyüme üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşmaktadır. Bu etkinin ortaya çıkmasında iki durum öne çıkmaktadır. Birincisi belirli askeri teknolojiler sadece savunma sektöründe kullanılabilmektedir. Örneğin, füze teknolojisi, jet motorlarının üretimi, savaş uçakları ve zırh teknolojileri gibi teknolojilerin özel sektörde kullanım alanı kısıtlıdır. Dolayısıyla bu alanda yapılan yatırımların özel sektör üzerinde uyarıcı etkisi kısıtlı olabilmektedir. İkinci olarak ise özel sektörün kullanabileceği teknolojilerde ne oranda bir bilgi paylaşımı ve aktarımı yapıldığı belirleyici olmaktadır. Güvenlik ve gizlilik gibi gerekçelerle yeterince teknoloji transferi söz konusu olmadığı takdirde, ekonomik büyüme ve kalkınma noktasında uyarıcı etki zayıf kalmaktadır. Bu bakımdan hangi etkinin baskın olacağı yönündeki tartışmalar sürmekte, farklı bakış açısı ve veri setleriyle konu tartışılmaya devam etmektedir.

Çalışmada 35 OECD üyesi ülkenin 2005-2019 dönemi verisi üzerinden savunma harcamaları ile GSYH arasındaki ilişki panel veri nedensellik analiziyle incelenmiş, analiz varsayımlarını destekler biçimde savunma harcamaları ile GSYH arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Uzun dönem parametreleri değerlendirildiğinde ise savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceği sonucuna varılmıştır. Elde edilen bulgular yorumlanırken, savunma harcamalarının ekonomik amaçlardan ziyade siyaset ve güvenlik gerekçeleriyle şekillendiğinin unutulmaması gerekmektedir. Türkiye gibi jeopolitik konumu itibarıyla zorlu bir coğrafyada yer alan ülkeler yerli silah sanayini geliştirme noktasında daha çok mecburiyetten doğan bir çaba içerisine girmektedirler. Yerli silah sanayini kurma amacıyla yola çıkan ülkelerin aynı zamanda özel sektörü de destekleyecek bir “devlet kapitalizmi” modeliyle ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde uyarıcı bir etki oluşturmak istedikleri görülmektedir. Bu etkinin ortaya çıkıp çıkmayacağı tartışmalıdır. Çalışmadaki bulgular ülkelerin GSYH’deki artışla aynı oranda savunma harcaması artışına gitmediklerini de göstermektedir. Ayrıca coğrafi olarak tehdit altında bulunmayan ve güvenliğini daha çok uluslararası anlaşmalar ve organizasyonlar yoluyla sağlayan ülkelerde, yerli savunma sanayii geliştirilmesi yönünde bir çaba da gözlenmemektedir. Tüm bunlara ek olarak savunma harcamaları sonucu ortaya çıkan talep artışının yurt içinden mi yoksa yurt dışından mı karşılandığının ayrıca irdelenmesi gerekmektedir. OECD içerisinde incelenen ülkelerin çoğunun askeri silah ve teçhizatlarda ithalatçı konumda olmasının sonuçlar üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan çalışmanın teorik kısmında tartışıldığı üzere son dönemde Türkiye’de olduğu gibi bazı ülkelerin yerli savunma sanayii geliştirmek üzere yaptıkları yatırımların sektörün ileri ve geri bağlantılarını nasıl etkileyeceğinin görülmesi gerekmektedir. Devlet destekli savunma sanayiine yapılan yatırımların; sektörün ileri ve geri bağlantıları sayesinde yerli üretimi destekleyerek iç piyasadan karşılanan bir talep oluşturması, teknolojik gelişmeye yol açması ve söz konusu gelişmelerin özel sektörde kullanılabilmesi durumunda olumlu etkilerin ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abu-Bader S. & Abu-Qarn, A. (2003). Government expenditures, military spending and economic growth: causality evidence from Egypt, Israel and Syria. MPRA Paper No. 1115. https://mpa.ub.uni-muenchen.de/1115/1/MPRA_paper_1115.pdf
- Afonso, A. & Aubyn, M. St. (2008). Macroeconomic rates of return of public and private investment crowding-in and crowding-out effects. *Working Paper Series*, NO 864. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp864.pdf>
- Ağır, H., Kar, M., & Nazlıoğlu, Ş. (2011). Do remittances matter for financial development in the MENA region? Panel cointegration and causality analysis. *Empirical Economics Letters*, 10(5), 449-456. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.05.015>
- Alexander W. (1990). The impact of defense spending on economic growth. *Defence Economics*, 2(1), 39-55. <https://doi.org/10.1080/10430719008404677>
- Anwar, MA, Rafique, Z., & Joiya, SA (2012). Defense spending economic growth nexus: A case study of Pakistan. *Pakistan Economic and Social Review*, 163-182. <https://www.jstor.org/stable/43855779>
- Bahal, G., Raissi, M., & Tulin, V. (2018). Crowding-Out or Crowding-In? Public and private investment in India. *World Development*, 109, 323-333. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.05.004>
- Benoit, E. (1973). *Defense and Economic Growth in Developing Countries*. Lexington Books.
- Benoit, E. (1978). Growth and defense in developing countries. *Economic Development and Cultural Change*, 26(2), 271-80. <http://dx.doi.org/10.1086/451015>
- Bozkurt, İ. & Karakuş, R. (2017). Finansal içerme-Ekonomik gelişmişlik ilişkisi: Dünya geneli için ampirik bir inceleme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(3), 1504-1523. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.06.1357>
- Cappelen Å., Gleditsch NP, & Bjerkholt O. (1984). Military spending and economic growth in the OECD countries. *Journal of Peace Research*, 21(4), 361-373. <https://doi.org/10.1177/002234338402100404>
- Chang, T., Fang, W., Wen, LF, & Liu, C. (2001). Defence spending, economic growth and temporal causality: evidence from Taiwan and Mainland China, 1952-1995. *Applied Economics*, 33(10), 1289-1299.
- d'Agostino G., Dunne JP, & Pieroni L (2018). Military expenditure, endogeneity and economic growth. *Defence and Peace Economics*, 30(5), 509-524. <https://doi.org/10.1080/10242694.2017.1422314>
- De Grasse Jr., RW (1993). *Military Expansion Economic Decline: the Impact of Military Spending on U.S. Economic Performance*, M.E. Sharpe, Armonk.
- Deger, S. Sen, S. (1983). Military expenditure, spin-off and economic development. *Journal of Development Economics*, 13, 67-83. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(83\)90050-0](https://doi.org/10.1016/0304-3878(83)90050-0)
- Desli, E. & Gkoulgkoutsika, A. (2021). Military spending and economic growth: A panel data investigation. *Economic Change and Restructuring*, 54, 781-806. <https://doi.org/10.1007/s10644-020-09267-8>
- Desli, E., Gkoulgkoutsika, A., & Katrakilidis, C. (2017). Investigating the dynamic interaction between military spending and economic growth. *Review of Development Economics*, 21(3), 511-526. <https://doi.org/10.1111/rode.1226>
- Devore, MR (2014). Defying convergence: Globalisation and varieties of defence-industrial capitalism. *New Political Economy*, 20(4), 569-593. <https://doi.org/10.1080/13563467.2014.951612>

- European Commission (2009). Defence Industry, Comprehensive sectoral analysis of emerging competences and economic activities in the European Union. <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4187&langId=en>
- Erden, L. & Holcombe, RG (2006). The linkage between public and private investment: A co-integration analysis of a panel of developing countries. *Eastern Economic Journal*, 32(3), 479-492. <https://www.jstor.org/stable/40326291>
- Faini R., Annez P. & Taylor L. (1984). Defense spending, economic structure, and growth: evidence among countries and over time. *Economic Development and Cultural Change*, 32(3), 487-498. <https://www.jstor.org/stable/1153333>
- Frederiksen, PC & Looney, RE (1983). Defense expenditures and economic growth in developing countries. *Armed Forces & Society*, 9(4), 633-645. <https://doi.org/10.1177/0095327X8300900406>
- Friedman, BM (1978). Crowding Out or Crowding In? Economic consequences of financing government deficits. *Brookings Papers on Economic Activity*, 9(3), 593-641. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/11/1978c_bpea_friedman.pdf
- Gökmenoğlu, KK, Taşpınar, N., & Sadeghieh, M. (2015). Military expenditure and economic growth: The case of Turkey. *Procedia Economics and Finance*, 25, 455-462. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00757-1](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00757-1)
- Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data. *The Econometrics Journal*, 3(2), 148-161. <https://doi.org/10.1111/1368-423X.00043>
- Hadri, K. & Kurozumi, E. (2012). A simple panel stationarity test in the presence of serial correlation and a common factor. *Economics Letter*, 115, 31-34. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2011.11.036>
- Halıcıoğlu, F. (2007). Defense spending and economic growth in Turkey: An empirical application of new macroeconomic theory. *Review of Middle East Economics and Finance*, 2(3), 193-201. <https://doi.org/10.2202/1475-3693.1028>
- Hatemi-J, A., Chang, T., Chen, WY, Lin, FL, & Gupta, R. (2018). Asymmetric causality between military expenditures and economic growth in top six defense spenders. *Quality & Quantity*, 52(3), 1193-1207. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0512-9>
- Heo, U. (2010). The relationship between defense spending and economic growth in the United States. *Political Research Quarterly*, 63(4), 760-770. <http://www.jstor.org/stable/25749247>
- Karagöl, E. & Palaz, S. (2004). Does defence expenditure deter economic growth in Turkey? A cointegration analysis. *Defence and Peace Economics*, 15(3), 289-298. <https://doi.org/10.1080/10242690320001608908>
- Karakaya, C. & Şahinoğlu, T. (2020). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 335-351. <https://doi.org/10.20409/berj.2020.253>
- Korkmaz, S. (2015). The effect of military spending on economic growth and unemployment in mediterranean countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 273-280.
- Landau, D. (2007). The impact of military expenditures on economic growth in the less developed countries. *Defence and Peace Economics*, 5(3), 205-220. <https://doi.org/10.1080/10430719408404793>

- Lee, C-C. Chen, S-T. (2007). Do defense expenditures spur GDP? A panel analysis from OECD and non-OECD countries. *Defence and Peace Economics*, 18(3), 265-280. <https://doi.org/10.1080/10242690500452706>
- Leontief W & Duchin, F. (1983). *Military Spending: Facts and Figures, Worldwide Implications and Future Outlook*. Oxford University Press.
- Lim, D. (1983). Another look at growth and defense in less developed countries. *Economic Development and Cultural Change*, 31(2), 377-84. <http://www.jstor.org/stable/1153485>
- Melman, S. (1974). *The Permanent War Economy: American Capitalism in Decline*. Simon and Schuster.
- Moretti E., Steinwender C. & Reenen JV (2016), The intellectual spoils of war? Defence R&D, productivity and spillovers. <https://eml.berkeley.edu/~moretti/military.pdf>
- OECD (2020). Gross Domestic Product (GDP) Database. <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>
- Ortiz C., Alvarado R., & Salinas A. (2019). The effect of military spending on output: New evidence at the global and country group levels using panel data cointegration techniques. *Economic Analysis Policy*, 62, 402-414. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2018.10.004>
- Pavitt, K. (1984). Sectoral patterns of technical change: Towards a taxonomy and a theory. *Research Policy*, 13(6), 343-373. [https://doi.org/10.1016/0048-7333\(84\)90018-0](https://doi.org/10.1016/0048-7333(84)90018-0)
- Peseran, MH (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *IZA Discussion Paper*, 1240. <https://ftp.iza.org/dp1240.pdf>
- Pesaran, MH (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Rasmussen, PN (1956). *Studies in Intersectoral Relations*. North-Holland.
- Rothschild, KW (1973). Military expenditure, exports and growth. *Kyklos*, 26(4), 804-13. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1973.tb02777.x>
- Saba, CS & Ngepah, N. (2019). Military expenditure and economic growth: Evidence from a heterogeneous panel of african countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32(1), 3586-3606. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1674179>
- SIPRI (2020). Military Expenditure Database. <https://www.sipri.org/databases/milex>
- Tatoğlu, FY (2018). *Panel Zaman Serileri Analizi*. Beta Yayınları.
- T.C Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı (2021), Savunma Sanayiiimiz Tarihçe. <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>
- Temursho, U. (2016), Backward and Forward Linkages and Key Sectors in the Kazakhstan Economy. https://www.adb.org/sites/default/files/project-documents/47110/47110-001-dpta-en_2.pdf
- Wang, T-P., Shyu, S. H-P., Chou, H-C. (2012). The impact of defense expenditure on economic productivity in OECD countries. *Economic Modelling*, 29(6), 2104-2114. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.06.041>

- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2007.00477.x>
- Yıldırım, J., Sezgin S., & Ocal, N. (2005). Military expenditure and economic growth in middle eastern countries: A dynamic panel data analysis. *Defence and Peace Economics*, 16(4), 283–295. <https://doi.org/10.1080/10242690500114751>

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN PROBLEM ÇÖZME ALGILARI İLE MATEMATİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Merve Buse OR¹, Ayten Pınar BAL²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.906891

Makale Geçmişi:

Geliş 31.03.2021

Düzeltilme 04.05.2021

Kabul 18.10.2021

Anahtar Kelimeler:

Problem Çözme Beceri Algısı,

Matematik Başarı,

Ortaokul Öğrencileri.

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin problem çözme beceri algıları ile matematik başarıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma, ilişkisel tarama modelinde nicel bir çalışmadır. Araştırma, 2018-2019 öğretim yılı bahar döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bir ilindeki uygun örnekleme yöntemine göre seçilmiş iki devlet ortaokulunun altıncı, yedinci ve sekizinci sınıflarında öğrenim gören 430 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen "öğrenci bilgi formu" ile Serin, Bulut-Serin ve Saygılı (2010) tarafından problem çözme beceri algısını belirlemek amacıyla geliştirilen "problem çözme envanteri" yardımıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde kestirimsel istatistik yöntemlerinden tek yönlü varyans (ANOVA) analizi, Pearson çarpım moment korelasyon analizi ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, ortaokul öğrencilerinin problem çözme beceri algı düzeylerinin orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Yine, araştırmanın diğer bir sonucuna göre, problem çözme beceri algısı ile matematik başarıları arasında düşük düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca çalışmada öğrencilerin matematik başarılarındaki gözlenen değişikliğinin %23'ünün problem çözme beceri algısından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PROBLEM-SOLVING PERCEPTION LEVELS AND MATHEMATICS ACHIEVEMENT OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.906891

Article History:

Received 31.03.2021

Revised 04.05.2021

Accepted 18.10.2021

Keywords:

Problem Solving Perception,

Mathematics Achievement,

Secondary School Student.

ABSTRACT

This study was conducted to reveal the relationship between secondary school students' problem solving perception levels and their mathematics achievement. The research was designed according to the correlational survey model. The research was carried out on 430 students studying in the sixth, seventh and eighth grades of two state secondary schools selected according to the convenience sampling method in a province of the Southeastern Anatolia Region in the spring semester of the 2018-2019 academic year. The research data collected the "student information form" developed by the researchers to determine the grade level and mathematics achievement level, and the "problem solving inventory" developed by Serin, Bulut-Serin, and Saygılı (2010) to determine the perception of problem solving skills. One-way analysis of variance (ANOVA), Pearson product moment correlation analysis and multiple linear regression analysis were used in the analysis of the data. According to the results of the research, it has been revealed that the problem solving skill perception levels of secondary school students are at a moderate level. Again, according to another result of the research, there is a low level, positive and significant relationship between the perception of problem solving skills and mathematics achievement. In addition, it was concluded in the study that 23% of the observed change in students' mathematics achievement was due to the perception of problem solving skills.

*Bu çalışma, birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiş ve Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan Etik Kurul Onayı almıştır.

¹ Matematik Öğretmeni, Ağaçlı Ortaokulu, Gerger/Adıyaman, mbuseor@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5986-5584.

² Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Bölümü, apinar@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1695-9876
Alıntılanmak için/Cite as: Or, M. B., Bal, A. P. (2021), Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Algıları İle Matematik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 154-165.

GİRİŞ

Günümüzde bireyler; ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar olmak üzere birçok alanda gündelik problemler ile karşı karşıya kalmaktadır. Bireylerin çözmesi gereken bu problemler; yaş, eğitim düzeyi ve çevre gibi değişkenlere göre farklılıklar göstermektedir. Bu bakımdan bireyin karşılaştığı problemler, onun yaşamını devam ettirmesini engelleyecek kadar büyük ve karışık durumlara işaret edebileceği gibi, bu yaşantıya etki edemeyecek kadar küçük ve basit durumlar da olabilmektedir (Karabulut & Kuru, 2009). Önemli olan bireyin karşı karşıya kaldığı problemleri çözebilecek beceri, bilgi birikimi ve algıya sahip olup olmadığıdır. İnsanlığın gelişimi ve refahının problem çözme becerisinin gelişimine bağlı olduğu düşünüldüğünde problemlerin çözülmesi, bireylerin ve içerisinde yaşadıkları toplumların ilerlemesi adına büyük önem taşır (Şahin, 2004).

Olkun ve Toluk (2018) problem kavramını, bireyde çözmek için merak uyandıran ve hazırda çözüm yolu olmayan fakat bireyin bilgi ve tecrübesinden yararlanarak çözebileceği durum şeklinde tanımlamıştır. Fan ve Zhu (2000) ise problemi; problem çözücünün mevcut bilgisinin bulunup bulunmadığına bakılmaksızın çözüm gerektiren durum olarak tanımlamıştır. Buna göre birey içinde bulunduğu durumdan kurtulmak ve önüne çıkan engeli aşmak ve dengeye ulaşmak için problemi çözmek ister. Schunk'a (2012) göre problem çözme, bireyin otomatik bir çözüme sahip olmadığı bir durumda amaca ulaşma çabasıdır. Lesh ve Zawojewski'ye (2007) göre ise problem çözme; analiz-sentez, değerlendirme, değiştirme ve revize etme gibi birçok yaklaşımı içeren bir süreçtir. Bu tanımlardan yola çıkarak problem çözmenin, bilişsel süreçler süzgecinden geçen süreçler (Jonassen, 2000) olduğu belirtilebilir. Ancak problem çözmenin bilişsel boyutunun yanı sıra duyuşsal ve devinimsel boyutları da vardır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde problem çözme; bireyin uyum, iletişim becerisi ve karar verme gibi duyuşsal becerileri bünyesinde barındıran özsaygı kavramıyla ilişkili (Korkut, 2002) olduğu söylenebilir. Bireylerin günlük hayatta karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelebilmesi için problem çözme becerilerine sahip olmaları gerekir (Berkant & Eren, 2013). Matematik öğretiminin de temel amaçları arasında yer alan problem çözme becerisi (Verschaffel, De Corte, Lasure, Van Vaerenbergh, Bogaerts & Ratinckx, 1999) belirli deneyimler sonucunda birey için edinilmiş bir beceriye dönüşmektedir.

Algılanan problem çözme becerisi ise bireylerin, karşılarına çıkan problemleri nasıl algıladıkları kişisel ve çevresel faktörlerle ilişkili bir süreçtir. Kaplan, Duran ve Baş (2016) da problem çözme beceri algısını, bireyin problem çözme sürecindeki performansına yönelik inancı ya da yargısı olarak tanımlamaktadır. Bireyin kendisini nasıl algıladığı, problem çözmedeki düşünceleri, hisleri ve davranışları da etkilemektedir (Larson, Allen, Imao & Pierse, 1993). Problem çözme becerilerini yüksek algılayan bireyler psikolojik ve fiziksel açıdan daha sağlıklı olup problemlerle başa çıkmada daha başarılıdırlar (Heppner, Witty & Dixon, 2004). Tam tersine problem çözme becerilerini düşük algılayan bireylerin ise karşılaştıkları sorunlar karşısında isteksiz ve güvensizdir (Kaplan ve diğerleri, 2016). Bu konuda Wismath, Orr ve Zhong (2014) lisans öğrencilerinin problem çözme konusunda verilen eğitime bağlı olarak problem çözmede kendilerine daha çok güven duyduklarını ve matematik problemlerini çözmekten zevk aldıklarını ortaya koymuşlardır. Yine, Mason (2003) da, öğrencilerin matematiksel problem çözmeye yönelik algılarının ve inançlarının artmasına bağlı olarak matematik başarılarının da arttığını belirtmiştir. Schoenfeld (1992) de öğrencilerin problem çözmeye yönelik algılarının onların problem çözme becerilerini etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda, Heppner ve Petersen (1982) bireylerde gözlemledikleri algılanan problem çözme becerisinin “güven”, “yaklaşma-kaçınma” ve “kişisel kontrol” boyutlarında ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu boyutlar bireysel farklılıklara önem verip, bireylerin problem çözme beceri algılarını nasıl değerlendirdiklerini ve hayattaki problemlere yaklaşma veya kaçınma eğilimlerini belirlemektedir (Heppner ve diğerleri, 2004).

Alanyazında öğrenenlerin problem çözme becerilerine yönelik algı düzeylerini irdeleyen çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmaların genellikle öğrencilerin problem çözme beceri algıları ile üst bilişsel farkındalık (Bakioğlu, Küçükaydın & Karamustafaoğlu, 2015; Kaplan ve diğerleri, 2016; Özçakır Sümen & Çalışır, 2016), zekâ (Karakelle, 2012), özgüven ve öz yeterlilik algısı (Özdemir, Duran & Kaplan, 2016; Wismat, Orr & Zhong, 2014), okuryazarlıklar (Özenç & Çarkıt, 2021; Tezel & Tezgören, 2019); düşünme ve karar verme stilleri (Özdemir, 2019; Üstündağ Gökmen, 2019) ve genel akademik başarı (Biber & Kutluca, 2013) arasındaki ilişkiler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Yine, problem çözme beceri algılarının sınıf düzeyi değişkenine göre incelenmesi üzerine yapılan çalışmalara da rastlanmaktadır (Balcı & Kolburan, 2020; Erdem & Genç, 2014; Kaya, İzgiol & Keşan, 2014; Yavuz, Deringöl & Arslan, 2017; Yıldırım, Hacıhasanoğlu, Karakurt & Türkleş, 2011). Diğer taraftan bireylerin problem çözme konusundaki algıları onların hem derslerinde hem de hayatlarında karşılaştıkları problemleri çözmelerinde etkili olmaktadır. Buna göre problem çözme konusunda algıları yüksek olan öğrenciler düşük olan öğrencilere göre problemleri daha etkili olarak çözebilmekte ve karşılaştıkları problemlerle kolaylıkla başa çıkabilmektedir (Alcı, 2007). Bu nedenle öğrencilerin problem çözme

becerilerine yönelik algılarını, onların problemlere olan bakış açıları, düşünceleri, hisleri ve davranışları etkileyebilir.

Alanyazın incelendiğinde algılanan problem çözme becerisi ile matematik başarısı arasındaki ilişkiyi üniversite (Alcı, 2011; Alcı, Erden & Baykal, 2008; Wismath, Orr & Zhong, 2014) ve lise (Biber & Kutluca, 2013) öğrencileri düzeyinde irdeleyen sınırlı sayıda araştırma dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, örneğin, Wismath ve diğerleri (2014) araştırmalarının sonunda problem çözme dersini alan üniversite öğrencilerinin dönem sonunda problem çözme yeteneklerinin ve problemi algılama farkındalıklarının arttığını, öğrencilerin daha çok kendilerine güven duyduklarını ve bu yeteneklerini akademik başarılarına ve günlük yaşamlarına aktarabildiklerini ortaya koymuşlardır. Kim ve Benson (2018) da mühendislik öğrencilerinin problem çözme algılarını inceledikleri çalışmalarının sonucunda öğrencilerin mühendislik eğitiminin temelini problem çözme olarak algıladıklarını, gelecekte amaçlarına ulaşmalarının farklı problem çözme süreçlerini kullanabilmelerine bağlı olduğunu düşündüklerini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Callejo ve Vila (2009) da yaşları 12-13 arasında değişen öğrencilerin problem çözme algılarının, onların deneyimlerine, motivasyonlarına ve matematik başarılarına bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Alcı (2011) da ortaöğretim fen ve matematik alan öğretmenliği öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmada, problem çözme beceri algıları ile lisans mezuniyet başarı puanları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışmada kimya alanı öğretmenliği öğrencilerinin problem çözme beceri algı düzeylerinin matematik ve fizik alanı öğretmenliği öğrencilerinden daha yüksek olduğu sonucuna da ulaşmıştır. Yine, Biber ve Kutluca (2013), öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeylerini genel başarı ve matematik başarısı açısından inceledikleri çalışmalarının sonucunda katılımcıların problem çözme beceri algı düzeyleri ile genel akademik başarıları arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Son olarak, Alcı ve diğerleri (2008) üniversite öğrencileri üzerine yürüttükleri çalışmalarında, öğrencilerin problem çözmeye yönelik algı düzeylerinin, matematik başarısını yordamada anlamlı bir farka neden olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırmalardan elde edilen bulgulara göre problem çözme beceri algısı ile matematik başarısı arasındaki ilişkiye yönelik birbirinden farklı sonuçların yer aldığı görülmektedir. Bu sonuçların farklı olmasının yanı sıra araştırmaların büyük çoğunluğunun lise ve üniversite düzeyinde gerçekleştirilmiş olması da dikkat çekmektedir. Bu durum, problem çözme beceri algısı ile matematik başarısı ilişkisine yönelik ortaokul düzeyinde gerçekleştirilecek çalışmalara da ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Ortaokul düzeyinde gerçekleştirilen bu çalışmadan elde edilecek sonuçlar ile öğrencilerin problem çözme beceri algılarını arttıracak tedbirler de belirlenmiş olacaktır. Bu bakımdan da bu araştırma diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Belirtilen gerekçelerle bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin beceri algıları ile matematik başarıları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) Ortaokul öğrencilerinin problem çözme beceri algıları hangi düzeydedir?
- 2) Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerisine yönelik algı düzeyleri sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- 3) Ortaokul öğrencilerinin problem çözme beceri algıları ile matematik başarıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 4) Ortaokul öğrencilerinin problem çözme beceri algıları matematik başarılarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

YÖNTEM

Araştırma ilişkisel tarama modeline göre tasarlanmış nicel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli en az iki değişken arasındaki değişimi belirlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 2016). Bu çalışmada da öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeyleri ile matematik başarıları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, 2018-2019 bahar döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki bir ilin merkez ilçelerinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'na bağlı devlet ortaokulları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise uygun örnekleme yöntemine göre seçilen iki okul oluşturmaktadır. Uygun örnekleme, genel olarak, olasılığa dayalı olmayan araştırmalarda, araştırmacıların kendileri için en elverişli ve ulaşılması kolay olan katılımcıları seçme durumu olarak ifade edilebilir (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2012). Bu çalışma kapsamında da seçilen okullar genelde orta sosyoekonomik düzeyde ailelerin yaşadığı bir çevrededir. Söz konusu okulların seçilmesinde, öğrencilerin başarı seviyelerinin birbirine yakın olma ölçütü gözetilmiştir.

Çalışmanın örneklemini ise bu okullardan rastgele seçilen altıncı, yedinci ve sekizinci sınıflarda öğrenim gören toplam 430 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemine ilişkin özellikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Örnekleme İlişkin Özellikler

Değişkenler		N	%
Sınıf Düzeyi	6. Sınıf	167	39
	7. Sınıf	130	30
	8. Sınıf	133	31
	Toplam	430	100
Matematik Başarısı	Pekiyi (85-100)	220	58.5
	İyi (84-70)	69	18.3
	Orta (69-60)	30	8
	Geçer (59-50)	24	6.4
	Geçmez (49-0)	33	8.8
	Toplam	376	100

Tablo 1’de öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde söz konusu öğrencilerin %39’unun 6. sınıf, %30’unun 7. sınıf ve %31’inin 8. sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir. Öte yandan, öğrencilerin matematik başarı notu sınav geçme yönetmeliğine göre sınıflandırılmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2019). Araştırmaya katılan öğrencilerin %58.5’i pekiyi, %18.3’ü iyi, %8’i orta, %6.4’ü geçer ve %8.8’i ise geçmez notuna sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada sırası ile önce öğrencilerin, kişisel özelliklerini belirleyebilmek için araştırmacılar tarafından hazırlanan “Öğrenci Bilgi Formu” kullanılmıştır. Bu kapsamda, öğrenci bilgi formu, öğrencilerin cinsiyet, sınıf düzeyi ve matematik ders başarılarını belirlemeye yönelik kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Bu formun uygulama aşamasında, öğrencilerden cinsiyetlerini, sınıf düzeylerini ve birinci dönem matematik notlarını forma işaretlemeleri istenmiştir.

Öğrencilerin algılanan problem çözme beceri düzeylerini belirlemeye yönelik ise Serin, Bulut-Serin ve Saygılı (2010) tarafından çocuklara yönelik geliştirilen “Problem Çözme Envanteri” kullanılmıştır. 24 maddeden oluşan bu envanter 5’li likert tipindedir. Envanterin yapı geçerliğini belirlemek üzere uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda üç faktörden oluşan (güven, öz denetim ve kaçınma) ve toplam varyansın %42’sini açıklayan bir yapı oluşturulmuştur. Elde edilen yapının doğruluğunu sınamak amacıyla uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tüm uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde ($\chi^2=621.05$, $df=249$, $\chi^2/df=2.49$, $RMSEA=.051$, $NNFI=.87$, $CFI=.90$, $GFI=.92$ ve $AGFI=.90$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Serin ve diğerleri, 2010). Ölçeğin Cronbach Alpha değerleri 1. faktör için .85, 2. faktör için .79 ve 3. faktör için .66 olup ölçeğin tamamına ilişkin değeri .80 bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin güvenilirliği kapsamında Cronbach Alpha değerleri 1. faktör için .88, 2. faktör için .77 ve 3. faktör için .70 bulunurken ölçeğin tamamı için bu değer .83 bulunmuştur. Elde edilen değerlerin .70’ten büyük olması ölçekten elde edilen verilerin güvenilir olduğunun göstergesidir (Pallant, 2016).

Verilerin toplanmasında öncelikle Milli Eğitim Müdürlüğü’nden ve bir devlet üniversitesinin etik kurulundan (Sayı: E.68437) gerekli izinler alınmıştır. Daha sonra araştırma grubunda yer alan iki devlet okulundaki idarecilere, öğretmenlere ve öğrencilere çalışma hakkında bilgi verilmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğrenci velilerinden de gerekli izinler alınmıştır. Daha sonra uygulamaya katılan öğrencilere kişisel bilgilerinin gizli kalacağı ve çalışmanın sonuçlarının sadece bu araştırma kapsamında değerlendirileceği ve istedikleri zaman araştırmadan ayrılacakları belirtilmiştir. Araştırmanın hem pilot hem asıl çalışma aşamaları için veri toplama araçları 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde uygulanmıştır. Pilot uygulama, 64 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada herhangi bir sorunla karşılaşmadığı için asıl uygulamaya geçilmiştir. Verilerin toplanması aşamasında ise araştırma grubundaki öğrencilerin sınıflarına önceden planlanan zaman dilimi içerisinde veri toplama araçları yazılı olarak dağıtılmış ve uygulama yaklaşık 30 dakikada tamamlanmıştır. Uygulama esnasında öğrencilerin birbirinden etkilenmemesi için sadece kendi uygulamaları ile ilgilenmelerine de dikkat edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri SPSS 20.0 paket program yardımıyla analiz edilmiş olup betimsel ve kestirimsel istatistik kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeylerini belirlemek amacıyla envanterden elde edilen puanların analizinde betimsel istatistik yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca, öğrencilerin problem çözme becerilerini algılama düzeylerinin matematik başarılarına ve sınıf düzeylerine göre

incelenmesinde ise kestirimsel istatistik yöntemi kullanılmıştır. Problem çözme envanteri beşli likert tipi derecelendirmeye sahiptir. Buna göre 1-1.80 puan “hiçbir zaman böyle davranmam”; 1.81-2.60 puan “ender olarak böyle davranırım”; 2.61-3.40 puan “arada sırada böyle davranırım”; 3.41-4.20 “sık sık böyle davranırım” ve 4.21- 5.00 puan ise “her zaman böyle davranırım” seçeneklerine karşılık gelmektedir. Ayrıca, ortalama puanların etki büyüklüğünün değerini hesaplamak için eta-kare korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Etki büyüklüğü sınıflandırması eta-kare formülü hesaplanmasına göre şu şekildedir: $0.01 \leq \text{Etki büyüklüğü değeri} < 0.06$ çok küçük etki $0.06 \leq \text{Etki büyüklüğü değeri} < 0.14$ orta etki 0.14 ve yukarısı etki büyüklüğü değeri çok büyük etki düzeyidir (Cohen, 1988).

Öte yandan, araştırma verilerinin analizi için uygun olan tekniğin belirlenmesinde normallik dağılımı kullanılmıştır. Buna bağlı olarak her grup için değişkenlerden elde edilen Kolmogorov-Smirnov testi ile çarpıklık-basıklık değerleri incelenmiştir. Bu bağlamda Kolmogorov-Smirnov (KS) değeri her grup için normal dağılımı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, her grup düzeyinde normallik varsayımının sağlanması durumu, çarpıklık katsayısı (çarpıklık değeri/standart hata) ve basıklık katsayısı (basıklık değeri/standart hata) hesaplanmış ve -1 ile +1 aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu katsayıların -2 ile +2 arasında olması dağılımın normal olduğunun göstergesidir (George & Mallery, 2010; Hair, Black, Babin, Anderson & Tatham, 2010). Diğer taraftan ANOVA analizinin uygulanabilmesi için normallik dağılımının yanı sıra grupların varyansları arasındaki homojenlik durumu Levene testi ile de sınanmıştır. Buna göre, grupların varyansları arasında anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Büyükoztürk, 2018; Can, 2014). Bu kapsamda veri setinin normallik ve homojenlik varsayımları karşılandığı için ANOVA analizi yapılmıştır. ANOVA analizinin sonucuna göre gruplar arasında farkı belirlemek amacıyla ise Sidak testinden yararlanılmıştır. Sidak testi, çoklu karşılaştırmada, gruplar arasında varyansların eşit olması ve normal dağılım göstermesi durumunda en sık kullanılan analiz türlerinden biridir (Verbalis ve diğerleri, 2010). Kayri’ye (2009) göre Sidak testi, ikiden fazla grupların karşılaştırılmasında LSD (Least Significant Difference)] testinin barındırmış olduğu I. tip hatayı yok etmek ve hata miktarlarına karşı daha sıkı sınırlamalar getirmek amacı ile geliştirilmiş bir test türüdür.

Diğer taraftan araştırmanın son alt amacı kapsamında uygulanan çoklu regresyon analizinin varsayımları sınanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak veri setindeki uç değerlerin belirlenmesinde; z değeri ve Mahalanobis uzaklık değeri hesaplanmış ve araştırma verilerinin uç değer içermediği sonucuna ulaşılmıştır. Sonraki aşamada verilerin normal dağılımı durumu çarpıklık ve basıklık katsayısına göre analiz edilmiş ve tüm değişkenler için bu değerlerin -1 ile +1 aralığında olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu değerlerin -2 ile +2 arasında olması veri setinin normal dağılımının bir göstergesidir (George & Mallery, 2010). Daha sonraki aşamada ise, çoklu bağlantı durumu için değişkenler arasında varyans artış faktörü (VIF) değeri 1.00 ile 3.12 aralığında ve tolerans değeri de .48 ile .64 aralığında hesaplanmıştır. Buna göre VIF değerinin 10’dan küçük olması ve tolerans değerinin de .20’den büyük olması veri setinde çoklu bağlantı sorunu olmadığı bir göstergesidir (Büyükoztürk, 2018; Myers, 1990; Field, 2018). Bu bağlamda, veri seti çoklu regresyon analizi için gerekli varsayımları karşılamaktadır.

BULGULAR

Araştırmanın ilk alt amacına göre öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeylerine ilişkin betimsel analiz değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Problem Çözme Beceri Algı Düzeylerine İlişkin Dağılımı

Problem Çözme Beceri Algı Düzeylerine İlişkin Alt Faktörler	N	$\bar{x}$	ss	Katılma Düzeyi
Güven	430	3.53	.85	Sık sık
Öz Denetim	430	2.68	.89	Arada sırada
Kaçınma	430	2.06	.82	Ender
Toplam	430	2.76	.42	Arada sırada

Tablo 2’de öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeylerine ilişkin alt faktörler incelendiğinde güven faktörünün ortalamasının ($\bar{x}=3.53$) “sık sık (yüksek)” düzeyinde, öz denetim faktörünün ortalamasının ($\bar{x}=2.68$) “arada sırada (orta)” düzeyinde, kaçınma faktörünün ortalamasının ($\bar{x}=2.06$) “ender olarak (düşük)” düzeyinde, toplam ortalamasının ise ($\bar{x}=2.76$) “arada sırada (orta)” düzeyinde olduğu görülmektedir.

Araştırmanın ikinci alt amacına göre öğrencilerin, problem çözme beceri algı düzeylerini sınıf düzeyine göre incelemek amacı ile ANOVA analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Problem Çözme Beceri Algı Düzeylerinin Sınıf Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Betimsel Değerler

Problem Çözme Beceri Algı Düzeylerine İlişkin Alt Faktörler	Sınıf Düzeyi	N	$\bar{x}$	ss
Güven	6. Sınıf	167	3.74	.823
	7. Sınıf	130	3.42	.873
	8. Sınıf	133	3.36	.8106
Öz Denetim	6. Sınıf	167	2.55	.888
	7. Sınıf	130	2.60	.885
	8. Sınıf	133	2.90	.852
Kaçınma	6. Sınıf	167	1.86	.733
	7. Sınıf	130	2.14	.872
	8. Sınıf	133	2.24	.813
Toplam	6. Sınıf	167	2.72	.4134
	7. Sınıf	130	2.73	.437
	8. Sınıf	133	2.83	.399

Tablo 3'te öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeyleri sınıf düzeylerine göre incelendiğinde güven alt faktöründe en yüksek ortalamanın ($\bar{x}=3.74$) altıncı sınıf öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Ayrıca, öz denetim, kaçınma alt faktörleri ile toplam puan açısından sekizinci sınıf öğrencilerinin en yüksek ortalamaya (sırasıyla $\bar{x}=2.90$; $\bar{x}=2.24$; $\bar{x}=2.83$) sahip oldukları da görülmektedir. Buna göre öğrencilerin, problem çözme beceri algılarının sınıf düzeylerine göre incelenmesi amacı ile uygulanan ANOVA analizi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin Problem Çözme Beceri Algı Düzeylerini Sınıf Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

Problem Çözme Beceri Algı Düzeylerine İlişkin Alt Faktörler		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	f	p	Anlamlı Fark (Sidak)	η ²
Güven	Gruplar Arası	13.273	2	6.636	9.529	.000	6>7.8	.042
	Grup İçi	297.368	427	.696				
	Toplam	310.640	429					
Öz Denetim	Gruplar Arası	9.800	2	4.900	6.380	.002	8>6.7	.029
	Grup İçi	327.949	427	.768				
	Toplam	337.750	429					
Kaçınma	Gruplar Arası	11.685	2	5.843	8.877	.000	7>6 8>6	.040
	Grup İçi	274.015	427	.642				
	Toplam	285.700	429					
Toplam	Gruplar Arası	1.107	2	.554	3.191	.042		
	Grup İçi	74.086	427	.174				
	Toplam	75.194	429					

Tablo 4'te öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeyleri sınıf düzeyine göre incelendiğinde güven [$F_{(2,429)}=9.529$, $p<.05$], öz denetim [$F_{(2,429)}=6.380$, $p<.05$] ve kaçınma [$F_{(2,429)}=8.877$, $p<.05$] alt faktörlerinin sınıf düzeyine göre farklılaştığı görülmektedir. Farklılaşmanın yönünü belirlemek için yapılan SİDAK testi sonuçları incelendiğinde ise, 6. ile 7., 8. sınıflar arasında güven alt faktöründe 6. sınıf lehine; öz denetim alt faktörünün 8. sınıf lehine ve kaçınma alt faktörünün de ise 7. ve 8. sınıflar lehine farklılık olduğu görülmektedir. Diğer taraftan bu farklılığa sebep olan etkinin derecesini ölçmek amacıyla uygulanan eta-kare (η^2) değerlerinin ise tüm alt faktörlerde (sırası ile .042, .029, .040) çok küçük düzeyde etkisinin olduğu söylenebilir. Son olarak öğrencilerin problem çözme beceri algısı düzeylerinin toplam puanı ile sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık olmadığı da açıkça görülmektedir [$F_{(2,429)}=3.191$, $p>.05$].

Araştırmanın üçüncü alt amacına göre öğrencilerin, problem çözme beceri algı düzeyleri ile matematik başarıları arasındaki ilişki Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Problem Çözme Beceri Algı Düzeyleri ile Matematik Başarıları Arasındaki İlişki

Değişkenler	Matematik Başarısı	Güven	Öz Denetim	Kaçınma	Toplam
Matematik Başarısı	1	-	-	-	-
Güven	.44**	1	-	-	-

Öz Denetim	.21**	.51**	1	-	-
Kaçınma	.13*	.49**	.61**	1	-
Toplam	.25**	.71**	.83**	.80**	1

**; $p < 0.01$; *, $p < 0.05$

Tablo 5'te öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeyleri ile matematik başarıları arasındaki ilişki incelendiğinde matematik başarıları ile güven alt faktörü arasında ($r=.44$) orta düzeyde; öz denetim ($r=.21$), kaçınma ($r=.13$), toplam puan ($r=.25$) arasında ise pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın dördüncü alt amacına göre öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeylerinin matematik başarılarını yordamasına yönelik çoklu regresyon analiz sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Matematik Başarısının Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	B	Sabit hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	56.228	5.888		9.549	.000		
Güven	15.195	1.884	.671	8.067	.000	.425	.415
Öz Denetim	10.866	2.565	.439	4.236	.000	.259	.233
Kaçınma	4.651	2.679	.163	1.736	.084	.153	.098
Toplam	-22.851	5.419	-.755	-4.217	.000	.251	-.232

$R=0.48$, $R^2=.23$ $F_{(4-313)}=23.93$ $p<.01$

Tablo 6 incelendiğinde problem çözme beceri algısının; güven, özdenetim, kaçınma alt faktörleri ile toplam puan değişkenlerinin birlikte matematik başarılarını anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir [$R=0.484$, $R^2=.234$, $F_{(4-313)}=23.933$ $p<.01$]. Buna göre kaçınma alt faktörü dışındaki tüm değişkenlerin birlikte matematik başarılarındaki toplam varyansın (değişimin) yaklaşık % 23'ünü açıklamaktadır. Yani matematik başarılarında gözlenen değişimin %23'ünün problem çözme beceri algısından kaynaklandığı söylenebilir. Bu kapsamda, standartlaştırılmış regresyon değerine (β) göre, yordayıcı olan değişkenlerin matematik başarıları üzerinde görece önem sırası; toplam, güven, öz denetim ve kaçınmadır. Regresyon değerinin anlamlılığına ilişkin uygulanan t-testi sonuçlarına göre toplam, güven, öz denetim değişkenlerinin matematik başarıları üzerine anlamlı bir yordayıcı olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA

Araştırmanın ilk alt problemine yanıt aramak için yapılan inceleme sonucunda öğrencilerin algılanan problem çözme becerilerinin toplam puan açısından "orta" düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Yani öğrencilerin ortalama bir problem çözme beceri algısına sahip oldukları ifade edilebilir. Buradan hareketle bu araştırmaya katılan öğrencilerin problem çözme becerisi bağlamında kendilerini yeterince algıladıkları söylenebilir. Elde edilen bu sonuç alanda yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Kaplan ve diğerleri, 2016; Koç, 2014; Tezel & Tezgören, 2019). Örneğin; Kaplan ve diğerleri (2016), öğrencilerin problem çözme beceri algıları ile matematiksel üstbiliş farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında öğrencilerin orta düzeyde problem çözme beceri algısına sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Koç (2014) çalışmasının sonucunda, ortaokul öğrencilerinin problem çözme beceri algılarının orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine, Tezel ve Tezgören (2019), öğrencilerin bilimsel okuryazarlık ve problem çözme beceri algılarının belirlenmesi üzerine yaptıkları araştırmalarında öğrencilerin problem çözme puanlarının orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Wismath, Orr ve Zhong (2014) yürüttükleri araştırmalarının sonucunda, lisans öğrencilerinin eğitim öncesi problem çözme becerilerinin orta düzeyde olduğunu ancak deneysel sürecin sonunda öğrencilerin bu becerilerinin arttığını, problem çözmede kendilerine daha çok güven duyduklarını ve matematik problemlerini çözmekten daha çok zevk aldıklarını ortaya koymuşlardır. Yine, Kim ve Benson (2018) da mühendislik öğrencilerinin problem çözme algılarını inceledikleri çalışmalarının sonucunda öğrencilerin mühendislik eğitiminin temelini problem çözme olarak algıladıklarını, gelecekte amaçlarına ulaşmalarının farklı problem çözme süreçlerini kullanabilmelerine bağlı olduğunu düşündüklerinin ortaya çıkarmışlardır. Ancak Erdem ve Genç (2014) ise çalışmalarında, lise öğrencilerinin problem çözme beceri algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu durumun örneklemin lise öğrencileri olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt problemine yanıt aramak için yapılan inceleme sonucunda farklı sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeylerinin toplam puan açısından farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde bu sonuçla benzerlik gösteren çalışmalar yer almaktadır (Erdem & Genç, 2014; Özdemir, 2019; Taylan, 1990). Bu kapsamda, örneğin, Erdem ve Genç (2014), lise öğrencilerinin problem çözme beceri algıları üzerine yürüttükleri araştırmalarının sonucunda, sınıf düzeyine göre problem çözme beceri

algılarının anlamlı bir farklılığa işaret etmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde, Schoenfeld (1992) de her öğrenim kademesinde öğrenim gören öğrencilerin problem çözmeye yönelik algılarının onların problem çözme becerilerini etkileyen faktörlerden biri olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Özdemir (2019)'de yedinci sınıf öğrencilerinin problem çözme puanları ile sekizinci sınıf öğrencilerinin problem çözme puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak literatürde, bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermeyen çalışmalara da rastlanmaktadır (Akkaya, 2012; Balcı & Kolburan, 2020; Koç, 2014; Korkut, 2002). Balcı ve Kolburan (2020), altıncı sınıf öğrencilerinin problem çözme beceri algılarının, sekizinci sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde, Koç (2014), problem çözme beceri algısında 6. ve 8. sınıf arasında 6. sınıf lehine farklılaşma olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Korkut (2002) öğrencilerin, problem çözme beceri algılarının yaşa göre anlamlı bir farklılığa neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yukarıda değinilen araştırmalardan da anlaşılacağı gibi, öğrencilerin problem çözme beceri algılarının sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı veya farklılaşmadığı söylenebilir. Bu araştırmada sınıf düzeyine göre farklılaşmama nedeninin örnekleme alınan grubun %84.8'inin matematik başarısının orta ve üzeri düzeyde olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öğrencilerin her sınıf düzeyinde problem çözme becerilerine önem verdiği ve bu yüzden sınıf düzeyine göre farklılaşma olmadığı düşünülmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemine yanıt aramak için yapılan inceleme sonucunda matematik başarısı ile problem çözme beceri algısı kavramları arasında “düşük” düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu konuda Mason (2003) da, öğrencilerin matematik ve matematiksel problem çözmeye yönelik algılarının ve inançlarının artmasına bağlı olarak onların başarılarının da arttığı sonucuna ulaşmıştır. Yine, Schommer Aikins, Duel ve Hutter (2005) da çalışmalarında öğrencilerin problem çözmeye yönelik inançlarının ve algılarının onların matematik başarılarını etkilediğini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Callejo ve Vila (2009) da yaşları 12-13 arasında değişen öğrencilerin problem çözme algılarının, onların deneyimlerine, motivasyonlarına ve başarılarına bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ancak araştırmanın bu alt probleminden elde edilen bu sonuç problem çözme beceri algısı ile matematik başarısı kavramları arasındaki ilişkinin başka değişkenler tarafından da etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle matematik başarısını problem çözme beceri algısı dışında etkileyen başka faktörlerin de ortaya çıkarılmasına ihtiyaç vardır. Biber ve Kutluca (2013), öğrencilerinin problem çözme beceri algıları ile genel başarıları arasında anlamlı ve düşük bir ilişki olduğu sonucuna ulaşırken Alcı (2011) ortaöğretim fen ve matematik alan öğretmenliği öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmada öğrencilerin, problem çözme beceri algıları ile genel not ortalamaları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yine, Berkant ve Eren (2013) ilköğretim matematik öğretmenliği bölümünde öğrenim gören lisans öğrencilerinin genel akademik başarıları ile problem çözme beceri algıları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçların araştırma sonuçları ile farklılık göstermesinin nedeni örneklemin lisans öğrencileri olması veya genel akademik başarılarının bağımsız değişken olarak alınmasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın dördüncü ve son alt problemine yanıt aramak için yapılan inceleme sonucunda problem çözme beceri algısının matematik başarısını anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle problem çözme beceri algısı ile matematik başarısının birbirini açıklama oranının %23 olduğu söylenebilir. Ancak literatürde, bu araştırma sonucuna işaret etmeyen çalışmalara da rastlamak mümkündür. Bu bağlamda, örneğin, Biber ve Kutluca (2013) lise ve üniversite öğrencilerinin genel akademik başarılarının problem çözme beceri algılarını anlamlı ve düşük düzeyde yordadığını ancak matematik başarısını ise yordamadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yine Alcı ve diğerleri (2008) de üniversite öğrencileri ile yürüttükleri çalışmada problem çözme beceri algısının matematik başarısını yordamada anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Heppner ve arkadaşları (2004) da, problem çözme algısının bireyin akademik başarısı ile doğrudan bir ilişkisinin olmadığını ortaya koymuşlardır.

SONUÇ

Ortaokul öğrencilerinin beceri algıları ile matematik başarıları arasındaki ilişki durumunu belirlemeye yönelik yapılan bu çalışma ile öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeylerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda öğrencilerin problem çözme beceri algılarının neden orta düzeyde olduğu ve bu algıyı etkileyen faktörlerin de neler olduğunun nitel araştırma yardımıyla incelenmesinin önemli olduğu görülmektedir. Yine, araştırmada, sınıf düzeyine göre öğrencilerin problem çözme beceri algı düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Başka çalışmalarda problem çözme beceri algısının sınıf düzeyine göre farklılaştığına yönelik sonuç ile tam tersine bu çalışmadaki sonuçlar arasındaki farklılığın sosyal, ekonomik, kültürel veya bilişsel temellere bağlı dayanıp dayanmadığı da araştırma konusu olabilir. Öte yandan, bu

çalışmada öğrencilerin matematik başarıları ile problem çözme beceri algı düzeyleri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Algılanan problem çözme becerisinin yüksek olmasının zayıf da olsa matematik başarısını arttırdığı bilindiğinden öğrenme ortamlarında bireylerin daha fazla problem becerisi sergileyeceği etkinliklerle baş başa bırakılması önerilmektedir. Bu sayede öğrencilerin rutin olmayan problemlerle karşı karşıya kalması veya farklı problem çözme stratejilerini uygulama becerisi kazanması sağlanabilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda da problem çözme beceri algısının, matematiksel üstbilgi farkındalık, matematiğe yönelik inanç, beklenti ve kaygı gibi çeşitli değişkenlerle de ilişkisi incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Akkaya, K. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin özkavramları ile algılanan problem çözme düzeyleri arasındaki ilişki* [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Alcı, B. (2011a). *Yıldız Teknik Üniversitesi öğrencilerinin, matematik başarıları ile algıladıkları problem çözme becerileri, özyeterlik algıları, bilişüstü özdüzenleme stratejileri ve ÖSS sayısal puanları, arasındaki açıklayıcı ve yordayıcı ilişkiler örüntüsü* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Alcı, B. (2011b). Relation between secondary school science and mathematics education students' problem solving skills and their undergraduate graduation points. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 1227-1232.
- Alcı, B., Erden, M., & Baykal, A. (2008). Üniversite öğrencilerinin matematik başarıları ile algıladıkları problem çözme becerileri, özyeterlik algıları, bilişüstü özdüzenleme stratejileri ve ÖSS sayısal puanları arasındaki açıklayıcı ve yordayıcı ilişkiler örüntüsü. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 25(2), 53-68.
- Bakioğlu, B., Küçükaydın, M., & Karamustafaoğlu, O . (2015). Öğretmen adaylarının bilişötesi farkındalık düzeyi, problem çözme becerileri ve teknoloji tutumlarının incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 22-33.
- Balcı, H., & Kolburan, Ş. (2020). Ortaokul 6. 7. 8. sınıf öğrencilerinin bağlanma stilleri ile algılanan problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 6(1) , 77-94.
- Berkant, HG & Eren, İ. (2013). Investigating problem solving skills of students of primary school math teaching department in terms of some variables. *International Journal of Social Science*, 6(3), 1021-1041. doi:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS777
- Biber, AÇ & Kutluca, AY (2013). Farklı öğretim kademelerindeki öğrencilerin problem çözme becerisi algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 276-288.
- Büyükoztürk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Pegem Akademi.
- Callejo, LM & Vila, A. (2009). Approach to mathematical problem solving and students' beliefs systems: Two case studies. *Educational Studies in Mathematics*, 72, 111-126.
- Cohen, L. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Academic Press.
- Erdem, AR & Genç, G. (2014). Lise öğrencilerinin problem çözme becerilerine ilişkin görüşleri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 1(2), 1-21.
- Fan, LH & Zhu, Y. (2000). Problem solving in Singapore secondary mathematics textbooks. *The Mathematics Educator*, 5(1), 117-141.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS Statistics*. Sage.

- Fraenkel, JR, Wallen, NE & Hyun, HH (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education (8th ed.)*. New York: McGraw-Hill Companies.
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 Update (10a ed.)* Pearson.
- Heppner, PP & Petersen, CH (1982). The development and implications of a personal problem-solving inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 29, 66-75.
- Heppner PP, Witty TE & Dixon WA (2004). Problem-solving appraisal and human adjustment: A review of 20 years of research using the problem solving inventory. *The Counseling Psychologist*, 32, 344-428.
- Jonassen, J. (2000). Toward a design theory of problem solving. *Educational Technology Research and Development*, 48(4), 63-85.
- Kaplan, A., Duran M. & Baş, G. (2016). Ortaokul öğrencilerinin matematiksel üstbiliş farkındalıkları ile problem çözme beceri algıları arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modeliyle incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 01-16. doi:10.17679/iuefd.17119785
- Karabulut, EO & Kuru, E. (2009). Ahi Evran Üniversitesi beden eğitimi öğretmenliği bölümü öğrencilerinin problem çözme becerileri ile kişilik özelliklerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 119-127.
- Karakelle, S. (2012). Üst bilişsel farkındalık, zekâ, problem çözme algısı ve düşünme ihtiyacı arasındaki bağlantılar, *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 237-251.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Yayıncılık.
- Kaya, D., İzgiol, D. & Keşan, C. (2014). The investigation of elementary mathematics teacher candidates' problem solving skills according to various variables. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 6(2), 295-314.
- Kayri, M (2009). Araştırmalarda gruplar arası farkın belirlenmesine yönelik çoklu karşılaştırma (post-hoc) teknikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 51 - 64.
- Kirn, A. & Benson, L. (2018). Engineering students' perceptions of problem solving and their future. *Journal of Engineering Education*, 107(1),87-112. <https://doi.org/10.1002/jee.20190>
- Koç, C. (2014). İlköğretim öğrencilerinin problem çözme becerilerine yönelik algıları ve öğrenme sürecinde yardım istemeleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(2), 659-678.
- Korkut, F. (2002). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 177-184.
- Larson, LM, Allen, SJ, Imao, RAK. & Pierse, W. C (1993). Self-perceived effective and ineffective problem solvers' differential views of their partners' problem-solving styles. *Journal of counseling & Development*, 71(5), 528-538.
- Lesh, RA & Zawojewski, J. (2007). Problem solving and modeling. In F. Lester (Ed.), *Second handbook of research on mathematics teaching and learning: A Project of the national council of teachers of mathematics*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Mason, L. (2003). High school students' beliefs about maths, mathematical problem solving, and their achievement in maths: A crossection study. *Educational Psychology*, 23(1),73-85.

- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2019). *Ortaöğretim kurumları yönetmeliği*. MEB Yayınları.
- Myers, RH (1990). *Classical and modern regression with applications*. Duxbury Press
- Olkun, S. & Toluk Uçar, Z. (2018). *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi*. Vizetek.
- Özçakır Sümen, Ö. & Çalışır, H. (2016). The relationships between preservice teachers' mathematical literacy self efficacy beliefs, metacognitive awareness and problem solving skills. *Participatory Educational Research*, 2, 11-19.
- Özdemir, B. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerilerinde otomatik düşüncelerinin ve karar verme stillerinin rolü* [Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Özdemir, F., Duran, M. & Kaplan, A. (2016). Ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algıları ile problem çözme beceri algılarının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 9(4), 532-554.
- Özenç, M. & Çarkıt, C. (2021). The relationship between functional literacy and problem-solving skills: A study on 4th-grade students. *Participatory Educational Research*, 8(3), 372-384.
- Pallant, J. (2016). *SPSS Survival Manual: A Step By Step Guide to Data Analysis Using SPSS Program* (6th ed.). London, UK: McGraw-Hill Education.
- Patton, M. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Schoenfeld, AH (1992). Learning to think mathematically: Problem solving, metacognition, and sense making in mathematics (pp. 334-370). D.A. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching*, New York: MacMillan Publishing.
- Schommer-Aikins, M., Duell, OK & Hutter, R. (2005). Epistemological beliefs, mathematical problem-solving beliefs, and academic performance of middle school students. *The Elementary School Journal*, 105(3), 289-304.
- Schunk, DH (2012). *Learning theories: An educational perspective (Sixth Edition)*. Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.
- Serin, O., Bulut Serin, N. & Saygılı, G. (2010). İlköğretim düzeyindeki çocuklar için problem çözme envanterinin (ÇPÇE) geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 446-458.
- Şahin, Ç. (2004). Problem çözme becerisinin temel felsefesi. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 160-171.
- Tabachnick, BG & Fidell, LS (2013). *Using multivariate statistics (sixth ed.)*. Pearson.
- Taylan, S. (1990). *Heppner'in problem çözme envanterinin uyarlama, güvenirlik ve geçerlik çalışmaları* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tezel, Ö. & Tezgören, I. (2019). Sekizinci sınıf öğrencilerinin bilimsel okuryazarlık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi (ESTÜDAM) Eğitim Dergisi (ESTUDAM Journal of Education)*, 4(2), 68-84.
- Üstündağ Gökmen, S. (2019). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının düşünme stilleri, problem çözme algıları, yaratıcı düşünceleri ve eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

- Verbalis, JG, Barsony, J., Sugimura, Y., Tian, Y., Adams, DJ, Carter, EA & Resnick, HE (2010). Hyponatremia-induced osteoporosis. *Journal of Bone and Mineral Research*, 2010, 25, 554-563.
- Verschaffel, L., De Corte, E., Lasure, S., Van Vaerenbergh, G., Bogaerts, H. & Ratinckx, E. (1999). Learning to solve mathematical application problems: A design experiment with fifth graders. *Mathematical Thinking and Learning*, 1(3), 195-229.
- Wismath, S., Orr, D. & Zhong, M. (2014). Student perception of problem solving skills. *Transformative Dialogues: Teaching & Learning Journal*, 7(3), 1-17.
- Yavuz, G., Deringöl, Y. & Arslan, Ç. (2017). Elementary school students perception levels of problem solving skills. *Universal Journal of Educational Research*, 5(11), 1896-1901.
- Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu, R., Karakurt, P. & Türkleş, S. (2011). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri ve etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 905-921.

GÜVEN ENDEKSLERİ İLE HİSSE SENEDİ PİYASASI ARASINDAKİ NEDENSELLİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Osman TÜZÜN¹ Işıl Erem CEYLAN² Fatih CEYLAN³

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi
DOI: 10.35379/cusosbil.998730

Makale Geçmişi:
Geliş 21.09.2021
Düzeltilme 05.10.2021
Kabul 29.10.2021

Anahtar Kelimeler:
Kredi Temerrüt Takası (CDS),
Güven Endeksleri,
Bootstrap Nedensellik,
Hisse Senedi Piyasaları.

ÖZ

Ekonomide güven ortamının tahsis edilmesi yatırımcıların hem bugünkü hem de gelecekteki yatırım kararları açısından önemlidir. Hisse senedi piyasaları ise ulusal ve uluslararası yatırımcılar açısından yatırımlarını değerlendirme noktasında finansal piyasalar içerisinde önemli bir öncü göstergedir. Bu bağlamda yatırımcıların yatırım kararlarına ekonomide güven unsurunun etkisi literatürde tartışma konusudur. Buradan hareketle bu çalışmada güven endeksleri ile hisse senedi piyasaları arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmektedir. Bu çerçevede hem uluslararası güven göstergesi olan kredi temerrüt takası (CDS) hem de Türkiye’de hesaplanan güven endeksleri (Finansal Hizmetler Güven Endeksi, Reel Kesim Güven Endeksi ve Tüketici Güven Endeksi) ile Hisse senedi piyasası ve alt sektörleri arasında ilişki 2012:05-2018:11 dönemleri arasında analiz edilmiştir. Çalışmada tüm örneklem için Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen Bootstrap Nedensellik testi ile zaman içinde ortaya çıkan yapısal değişimleri dikkate alan Balcılar vd. (2010) tarafından geliştirilen Bootstrap Kayan Pencere (Bootstrap Rolling Windows) nedensellik testi uygulanıp karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre genellikle CDS, Finansal Hizmetler Güven Endeksi ve Reel Kesim Güven Endekslerinin sırasıyla BİST100, BİST Sanayi ve BİST Mali sektörleri ile nedensellik ilişkisi gösterdiği ve bu değişkenler arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilebilir. BİST100 endeksinin ise Tüketici Güven Endeksinin etkilediği ve iki değişken arasında nedensellik ilişkisinin tek yönlü olduğu görülmektedir.

THE CAUSALITY ANALYSIS BETWEEN CONFIDENCE INDICES AND STOCK MARKET: THE CASE OF TURKEY

Article Info

Research Article
DOI: 10.35379/cusosbil.998730

Article History:
Received 21.09.2021
Revised 05.10.2021
Accepted 29.10.2021

Keywords:
Credit Default Swap (CDS),
Confidence Index,
Bootstrap Causality,
Stock Markets.

ABSTRACT

Allocating an atmosphere of trust in the economy is important for investors in both present and future investment decisions. Stock markets, on the other hand, are an important leading indicator in financial markets in terms of evaluating their investments for national and international investors. In this context, the effect of trust in the economy in the investment decisions of investors is the subject of discussion in the literature. Thus, this study examines the causality relationship between confidence indices and stock markets. Both international confidence indicator is the credit default swap in this context (CDS) as well as Turkey's calculated confidence index (Financial Services Confidence Index, Real Sector Confidence Index and Consumer Confidence Index) and the relationship between the stock market and sub sectors by 2012: 05- Analyzed between 2018: 11 periods. Considering the structural changes over time with the Bootstrap Causality test developed by Hacker and Hatemi-J (2012) for the whole sample in the study. We applied the Bootstrap Rolling Windows (Bootstrap Rolling Windows) causality test developed by Balcılar et al. (2010) and evaluated the results comparatively. According to the findings, it can be stated that CDS, Financial Services Confidence Index and Real Sector Confidence Indices affect BIST100, BIST Industry, and BIST Financial sectors respectively, so there is a uni-directional causality relationship between these variables. On the other hand, it is seen that BIST100 index affects the Consumer Confidence Index and there is a uni-directional causality relationship between the two variables.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, osman.tuzun@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4765-6985

² Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, isil.erem@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6825-8495

³ Araş. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fatih.ceylan@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3685-2032

Alıntılanmak için/Cite as: Tüzün, O., Ceylan, I. E., Ceylan, F. (2021), Güven Endeksleri İle Hisse Senedi Piyasası Arasındaki Nedensellik Analizi: Türkiye Örneği, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 166-181.

GİRİŞ ve LİTERATÜR

Teorik olarak yatırımcılar düşük getirili olsalar da özellikle ekonomik daralma dönemlerinde giderek düşük riskli yatırımlar talep etmekte ve böylece yatırımlar riske daha duyarlı hâle gelmektedir. Öte yandan, yatırımcılar genişleme dönemlerinde ise yatırım yapmaya daha istekli hâle gelmektedir. Bu çerçevede 2008 küresel mali krizinin birçok ülkede finansal sektör üzerinde yıkıcı etkileri nedeniyle yatırımcıların risk iştahları da değişmiştir (Hassan vd., 2017). Krizin ardından finansal kurumların karşılaştıkları ödeme güçlükleri nedeniyle CDS, kredi riskleri hakkında önemli bilgiler içeren bir önlem ve bu risklerin en uygun alıcılar tarafından üstlenilmesini sağlayan bir araç olarak önem kazanmıştır (Stulz; 2010, Tamakoshi & Hamori, 2013). Bu bağlamda CDS özellikle son zamanlarda küresel pazarın büyümesi ve kredi derecelendirme kuruluşlarının krizin sebebi olarak gösterilmesi (Rona-Tas & Hiss, 2010) nedeniyle ülkelerin finansal risklerinin ölçülmesinde literatürde daha sık kullanılır olmuştur (Flannery vd., 2010; Galil vd., 2014).

CDS, genel olarak finansal kıymetlerin (özellikle tahvil) ödeme yükümlülüklerini yerine getirmeme riskinin başka bir aracı tarafından sigorta altına alınmasını ifade etmektedir. Elinde tahvil bulunduran kişi ya da kurumlar söz konusu hizmete ilişkin bir prim ödemesi yapmaktadır (Hull, 2012, s. 572). Risk ve belirsizlik unsuru yatırımcıları, tasarruflarını yönlendirmeleri konusunda oldukça etkilemektedir. Dolayısıyla risk ve belirsizliklerin arttığı dönemlerde CDS'ler için ödenen primler de artmaktadır. Yani CDS primlerinin artması finansal risklerin arttığını göstermektedir. Bu etki özellikle gelişmekte olan piyasalarda daha fazla hissedilmektedir. Uluslararası yatırımcılar için finansal kararların alınması açısından önem teşkil eden Kredi Temerrüt Takası (CDS) primleri Türkiye'nin de dâhil olduğu gelişmekte olan piyasalarda özellikle takip edilmektedir.

Finansal piyasalarda faaliyette bulunan aktörler, sürekli iletişim içerisinde. Bu iletişim aynı zamanda sürekli bilgi akışı anlamına gelmektedir. Bilgi akışı istikrarlı bir piyasada sorunlara sebebiyet vermezken, risk ve belirsizliklerin olduğu piyasalarda ters seçim ve ahlaki tehlike sorununa yol açar (Erem Ceylan vd., 2018). Bu durumda yatırımcılar yatırım kararı alırken yatırımcı hissi (Lemmon & Portniaguin, 2006) piyasaya duyulan güven (Otoo, 1999; Brown & Cliff, 2004), aşırı veya beklenenden az tepki (De Bondt & Thaler, 1985) ve sürü psikolojisi (Bikhchandani & Sharma, 2001) son derece etkili olan faktörlerin başında gelmektedir. Piyasa katılımcılarının piyasaya yönelik algılarının ölçüldüğü göstergelerin oluşturulması finansal piyasaların ekonomik konjonktür içerisinde nasıl hareket edeceklerinin öngörülmesi açısından da önemlidir. Bu amaçla yatırımcıların duyarlılığını ölçmek için CDS'in yanı sıra ekonomik koşulları dikkate alan ve resmî kurumların yayımlanmış olduğu çeşitli ölçüm teknikleri kullanılmaktadır. Güven endeksleri bu göstergeler içerisinde değerlendirilebilecek ölçüm teknikleri olarak kullanılabilir (Delong vd., 1990; Schmeling, 2009).

Finansal Hizmetler Güven Endeksi (FHGE), Finansal Hizmetler Anketi (FHA) dikkate alınarak hesaplanan bir göstergedir. FHA; finansal kuruluşların işlem hacimlerini, elde ettikleri gelirleri, istihdam ettikleri işçi sayılarını, faaliyet gelir ve giderlerini, kârlılık seviyelerini, sermaye harcamalarını, yurt içi ve yurt dışı rekabet edebilirlik seviyelerini ve pazar paylarını dikkate alan bir anket çalışmasıdır. FHGE, FHA sorularına verilen yanıtlardan hareketle ağırlıklı olarak birleştirilen denge değerlerine 100 rakamı ilave edilerek hesaplanan endeks değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak elde edilmektedir. (TCMB-Metaveri)⁴. FHGE TCMB tarafından aylık ve üç aylık olarak farklı anketler uygulanarak hesaplanmaktadır. Tüketici Güven Endeksi (TGE), tüketicilerin mevcut ekonomik şartlarının ve ekonominin bütününe ait birtakım ekonomik şartların dikkate alınarak, çeşitli iktisadi davranışların (tüketim, tasarruf, vs.) takip edildiği bir göstergedir. Söz konusu gösterge, Tüketici Eğilim Anketi adı verilen, çeşitli sorulara verilen cevapların analiz edilmesiyle oluşturulmaktadır. Tüketici Eğilim Anketinde sadece mevcut ekonomik duruma ilişkin değerlendirmeler değil, aynı zamanda karar birimlerinin gelecek dönemlere ilişkin beklentileri de dikkate alınmaktadır. Tüketici Güven Endeksi, Tüketici Eğilim Anketi sorularına verilen cevaplardan hareketle hesaplanmakta, 0 ve 200 sayıları arasındaki değerlerden oluşmaktadır. Eğer Tüketici güven endeksi 100'den büyük bir değer almışsa, tüketicilerin iyimser bir durumda olduğu, 100'den küçük bir değer alması durumunda ise tüketicilerin kötümser bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁵ Reel Kesim Güven Endeksi (RKGE) reel sektörde faaliyet gösteren aktörlerin ve temsilcilerin temel iktisadi koşulları nasıl değerlendirdiğini ölçmek amacıyla hesaplanmaktadır. İktisadi Yönelim Anketi (İYA) ise, imalat sanayinde faaliyette bulunan firma yetkililerinin; geçmiş, şimdiki zaman ve gelecekte oluşacak iktisadi duruma

⁴<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/34352274-ecd6-4c08-8ec4-50a19de26613/FHAMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-34352274-ecd6-4c08-8ec4-50a19de26613-ml7FAbE>

⁵ <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/dashboard/4985>

ilişkin değerlendirme ve beklentilerinin takip edilerek imalat sanayinde oluşacak eğilimlerin ortaya çıkarıldığı temel bir gösterge niteliğindedir⁶.

Yukarıda ifade edildiği gibi hesaplanan güven endeksleri tüketicilerin ve üreticilerin mevcut ekonomik duruma ilişkin değerlendirmelerini ve geleceğe yönelik beklentileri hakkında göstergeler olarak kabul görmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde güven endeksleri piyasanın bütününe ilişkin beklentileri ortaya koyması açısından akademik literatürde çalışmalara konu olması gereken bir göstergedir. Bu bağlamda çalışmada literatürde yapılan çalışmalar iki gruba ayrılmıştır. İlk olarak uluslararası bir güven göstergesi olan CDS ile hisse senedi piyasasına yönelik çalışmalar incelenmiştir. İkinci olarak ulusal güven göstergesi olarak güven endeksleri (Finansal Hizmetler, Tüketici ve Reel Kesim Güven Endeksleri) ile hisse senedi piyasası arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar dikkate alınmıştır.

Hisse senedi piyasaları ile CDS arasındaki ilişkide CDS piyasasındaki gelişmelerin hisse senedi piyasasındaki fiyatları etkilediği yönünde çalışmalar mevcuttur (Acharya & Johnson, 2007; Berndt & Ostrovnaya, 2008; Eyssell vd., 2013; Castellano & Scaccia, 2014). Acharya & Johnson (2007), CDS risk primlerinin finansal piyasayı etkileme sürecinde bankaların elinde bulundurdıkları kamuya açık olmayan bilgilerin etkili olduğunu ifade etmektedir. Berndt ve Ostrovnaya (2008), finansal piyasalarda oluşan negatif şoklara karşı hisse senedi piyasasına CDS üzerinden bir geçişkenlik olduğunu, negatif haberler dışarıda tutulduğunda opsiyon fiyatların daha belirleyici olduğunu açıklamaktadır. Eyssell vd. (2013)'e göre ise Çin hisse senedi piyasasındaki gelişmelerin bir veya iki gün içinde oldukça hızlı bir şekilde CDS risk primlerine de geçiş yaparak uyum sağladığını göstermektedir. Castellano ve Scaccia, (2014), CDS endekslerindeki oynaklığın, borsa oynaklığından yaklaşık sekiz ay önce artmaya başladığını ifade etmektedir.

Buna karşın hisse senedi piyasalarındaki gelişmelerin CDS piyasasındaki fiyatları etkilediği yönünde tespitler de vardır (Byström, 2005; Trutwein & Schiereck, 2011; Marsh & Wagner, 2012; Hilscher vd., 2015). Byström (2005)'e göre hisse senedi piyasasındaki oynaklıkların CDS üzerinde 3 aylık bir süreçte geçişkenlik göstererek etkili olmaktadır. Trutwein ve Schiereck (2011), açığa satış kaynaklı hisse senedi piyasasında meydana gelen negatif gelişmelerin CDS piyasasında olumsuz bir algıya neden olduğunu belirtmektedir. Marsh ve Wagner (2012), CDS fiyatlamasına hisse senedi piyasasındaki bilgi asimetrisinin neden olduğunu vurgulamaktadır. Hilscher vd. (2015) ise CDS'lerde oluşan işlem maliyetleri nedeniyle, hisse senedi piyasasının öncelikle tercih edildiğini ifade etmektedir. Türkiye özelinde ise yatırımcıların hisse senedi piyasasına yatırım yaparken CDS verilerini önemli bir risk unsuru olarak aldıklarını göstermektedir (Esen vd., 2015).

Hisse senedi piyasası ile güven endeksleri arasındaki ilişkinin ise CDS ile benzerlikleri olduğu gibi çok yönlü olduğu da söylenebilir. Otoo (1999), Jansen ve Nahuis (2003), Brown ve Cliff (2004) gibi çalışmalar hisse senedi piyasasının güven endekslerini etkilediğini ifade etmişlerdir. Buna rağmen Fisher ve Statman (2003), Schmeling (2009), Akhtar vd., (2011), Zouaoui vd., (2011) çalışmalarında güven unsurunun yatırımlar üzerinde daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Gelişmekte olan ülke konumunda Türkiye'de ise Olgaç ve Temizel (2008), Topuz (2010) hisse senedi piyasasından tüketici güven endeksine tek yönlü nedensellik tespit etmişlerdir. Uygur ve Tas (2014) ise tüketici güven endeksinin Borsa İstanbul'un alt sektörlerini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. İskenderoğlu ve Akdağ (2017) FHGE, BİST100 endeksi arasında uzun dönemli ve çift yönlü nedensellik tespit edilirken kısa dönemli nedensellik tespit edilmemiştir. Usul vd. (2017) tüketici ve reel kesim güven endekslerinin BİST100 endeksini hem kısa hem de uzun dönemde pozitif etkilediklerini tespit etmişlerdir. Korkmaz ve Çevik (2009) BİST100 ile reel kesim güven endeksinin eş zamanlı olarak birbirlerini etkilediklerini bulmuşlardır. Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2018) Borsa İstanbul sektör endekslerinden reel kesim güven endeksine doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Çalışmanın amacı güven endeksleri ve CDS ile hisse senedi piyasası arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmektir. Bu çalışma i) ampirik analizlerde doğrusal olmayan nedensellik testleri kullanılarak doğrusal nedensellik ile ilgili bir takım zayıflıklardan kaçınmak ve asimetrik etkileri dikkate alması nedeniyle, ii) ulusal düzeyde finansal piyasalarda faaliyet gösteren kurumların genel durumlarını, beklentilerinin yatırımlara karşı duyarlılığını belirlemek amacıyla hesaplanan tüm güven endekslerini dikkate alarak literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası risk göstergelerine karşı finansal piyasalara yatırımcıların duyarlılığının belirlenmesi açısından literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Bu çerçevede Türkiye'de resmî kurumlar tarafından hesaplanan Güven Endeksleri, CDS primleri ve hisse senedi piyasası arasındaki nedensellik ilişkisi Mayıs 2012-Kasım 2018 dönem aralığı için Hacker ve Hatemi-J

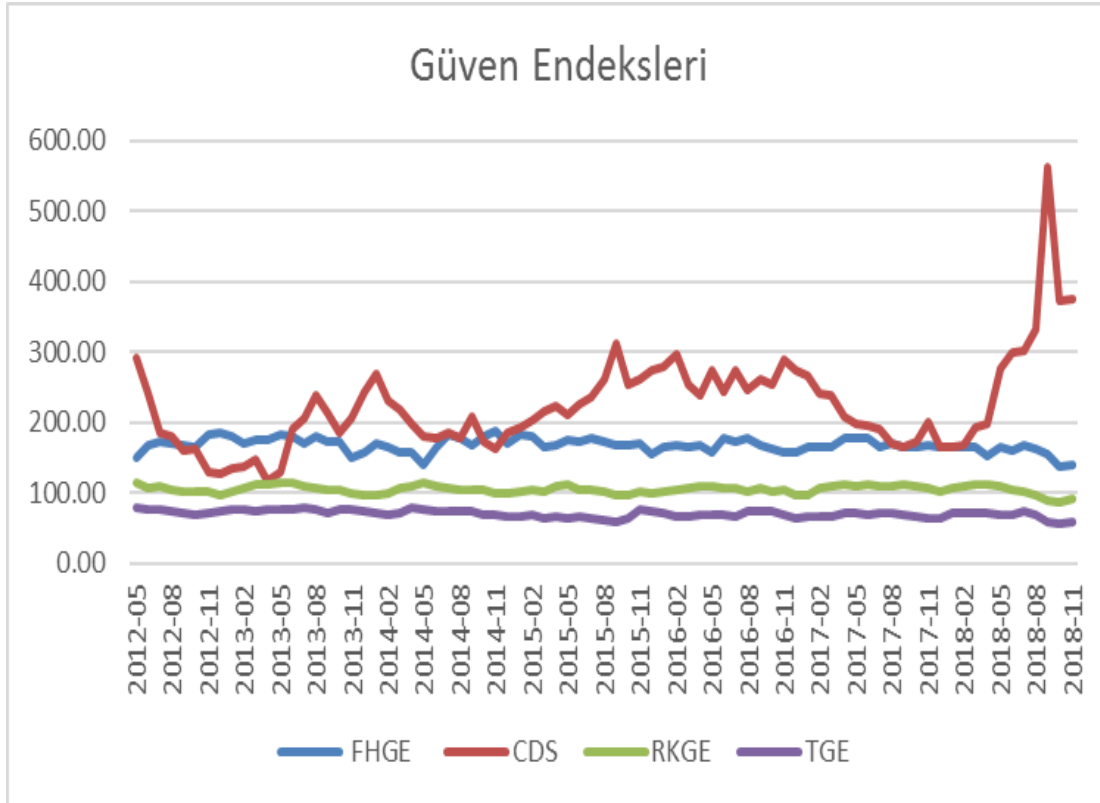
⁶<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/422e34cc-7d1e-4e78-aa36-ad77985c5140/IYA>

Metaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-422e34cc-7d1e-4e78-aa36-ad77985c5140-ngfQj6n

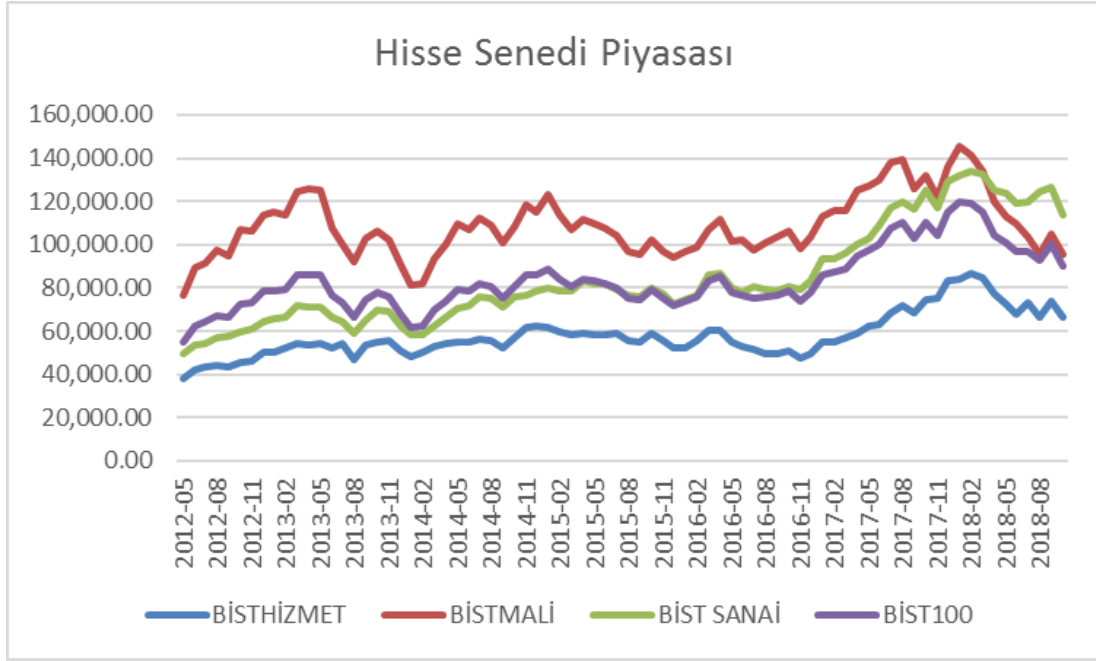
(2012)'un ortaya koyduğu Bootstrap Nedensellik testi kullanılarak analiz edilmektedir. Çalışmada ayrıca yapısal değişimlerin etkisini incelemek amacıyla Balcılar vd. (2010) tarafından geliştirilen Bootstrap Kayan Pencere (Bootstrap Rolling Windows) nedensellik testi uygulanmıştır. Bu test Bootstrap Granger nedensellik testinde hesaplanan tek bir parametre yerine zaman içinde çok sayıda parametreler elde edilmesini sağlamaktadır. Çalışmanın devam eden kısmında literatür özeti gösterilmektedir. İlerleyen bölümlerde ise veri seti tanımlmakta, yöntemle ilişkin bilgi verilmekte ve ampirik bulgulara değinilmektedir. Çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

VERİ SETİ

Çalışmada yatırımcı duyarlılığını ölçmek amacıyla finansal hizmetler güven endeksi (FHGE), tüketici güven endeksi (TGE) ve reel kesim güven endeksi (RKGE) ayrıca uluslararası yatırımcıların Türkiye’de yatırım tercihlerinde önemli bir gösterge olan kredi temerrüt takası (CDS) değişkenleri kullanılmıştır. Hisse senedi piyasası ise BİST 100 endeksinin yanı sıra hizmet, mali ve sanayi alt gruplarında ele alınmıştır. Finansal hizmetler güven endeksinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından 2012 yılının Mayıs ayından itibaren yayımlanması nedeniyle çalışmanın başlangıç yılı olarak belirlenmiştir. Finansal Hizmetler Güven Endeksinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından 2012 yılının Mayıs ayından itibaren yayımlanmaya başlaması nedeniyle çalışmanın başlangıç dönemi olarak kabul edilmiştir. 2018 Kasım ayından itibaren Türkiye’de aylık CDS verilerinin dönemsel olarak eksik olması ve sağlıklı verilerin elde edilememesi nedeniyle çalışmanın dönem aralığı sınırlandırılmıştır. Bu nedenle çalışmada kullanılan veri seti 2012 Mayıs-2018 Kasım dönemini kapsamaktadır. FHGE, TGE ve RKGE değişkenleri ile BİST100, BİSTMALİ, BİSTHİZMET ve BİSTSANAYİ değişkenleri TCMB’nin Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)’den, CDS değişkeni ise Bloomberg veri terminalinden ve investing.com internet adresinden elde edilmiştir. Aşağıda söz konusu değişkenlerin zaman grafikleri yer almaktadır:

Şekil 1. Güven Endeksleri ve Kredi Temerrüt Takası (CDS)

Şekil 2. Hisse Senedi Piyasası

Şekil 1 ve Şekil 2 dikkate alındığında güven endeksleri trend etkisi içermezken CDS ve hisse senedi piyasası değişkenleri arasında negatif bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte CDS değişkeninin daha oynak (volatil) bir seyir izlediği görülmektedir. Hisse senedi piyasası ile güven endeksleri arasında ise belirli dönemlerde pozitif korelasyonlar mevcuttur. Çalışmada yatırımcı duyarlılığını ölçmek amacıyla güven endeksleri ve CDS ile hisse senedi piyasası arasındaki etkileşimin yönü ve boyutu çalışmanın temel önermesini oluşturmaktadır. Tablo 1’de çalışmada kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır:

Tablo 1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	CDS	FHGE	RKGE	TGE	BİST100	BİST HİZMET	BİST MALİ	BİST SANAYİ
Ortalama	5.37489	5.12298	4.65299	4.25400	11.3211	10.9553	11.5895	11.3124
Medyan	5.35336	5.12336	4.65965	4.26689	11.2886	10.9215	11.5797	11.2735
Maksimum	6.33278	5.23271	4.73882	4.36309	11.6913	11.3677	11.8882	11.8035
Minimum	4.76906	4.92435	4.47278	4.04830	10.9168	10.5476	11.2483	10.8092
Standart Sapma	0.27385	0.06149	0.05551	0.07208	0.16241	0.17035	0.12890	0.25789
Çarpıklık	0.34699	-0.9424	-0.8024	-0.7161	0.32181	0.45358	0.09351	0.40636
Basıklık	3.85051	4.42809	3.62346	3.16940	2.90767	3.07860	3.05056	2.22337
Jarque-Bera	3.96646	18.4086	9.75793	6.84777	1.39162	2.72923	0.12355	4.15956
Olasılık	0.13764	0.00010	0.00760	0.03258	0.49866	0.25547	0.94009	0.12495
Gözlem Sayısı	79	79	79	79	79	79	79	79

Çalışma da kullanılan değişkenlerin daha iyi dağılım özelliklerini elde edebilmek amacıyla logaritmaları alınarak dönüştürülmüştür. Bu çerçevede tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde güven endekslerinin normal dağılım göstermediği ve sola çarpık oldukları görülmektedir. Hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan değişkenler ile CDS değişkeni ise normal dağılım göstermektedir.

Tablo 2. Birim Kök Testleri

	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
CDS	-2.58 (0.10)	-3.54 (0.04)**	-2.52 (0.11)	-3.53 (0.04)**
FHGE	-4.32 (0.00)***	-5.08 (0.00)***	-4.32 (0.00)***	-5.13 (0.00)***
RKGE	-4.78 (0.00)***	-4.74 (0.00)***	-3.40 (0.01)**	-3.40 (0.05)*
TGE	-2.92 (0.04)**	-4.45 (0.00)***	-2.70 (0.07)*	-3.54 (0.04)**
BİST100	-2.14 (0.22)	-2.45 (0.35)	-2.20 (0.20)	-2.45 (0.35)
BİST HİZMET	-1.74 (0.40)	-2.43 (0.36)	-1.72 (0.41)	-2.43 (0.36)
BİST MALİ	-2.96 (0.04)**	-2.78 (0.20)	-2.96 (0.04)**	-2.78 (0.20)
BİST SANAYİ	-1.15 (0.69)	-1.82 (0.68)	-1.16 (0.68)	-1.92 (0.63)

*%10, **%5 ve ***%1 önem düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.

Tablo 2’de çalışmada kullanılan değişkenlere ait birim kök testleri de gösterilmektedir. Augmented Dickey Fuller (ADF) testine göre CDS değişkeni sabitte durağan değilken (I(1)), sabit ve trendin birlikte dikkate alındığı modelde durağandır. Güven endeksleri değişkenleri hem sabitli modelde hem de sabitli ve trendli modelde düzey hallerinde birim kök içermektedir boş hipotezi reddedilmiştir. Başka bir ifade ile Güven endeksleri değişkenleri birim kök içermemektedir. Hisse senedi piyasasını temsilen ele alınan değişkenler ise düzey hallerinde birim kök içermektedir boş hipotezi her iki durumda da reddedilememiştir. Dolayısıyla bu değişkenler fark alındığında durağan hâle gelmektedirler. Phillips Perron (PP) birim kök testi sonuçları ise ADF testini destekler şekilde benzer sonuçlar elde edilmiştir. Genel olarak birim kök testleri sonuçlarına göre güven endeksleri ve CDS değişkenleri düzey hallerinde I(0), hisse senedi piyasasını temsilen ele alınan değişkenler birinci fark alındığında I(1) durağan hâle geldikleri tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Çalışmada Türkiye’de güven endeksleri ve CDS ile hisse senedi piyasası arasında nedensellik ampirik olarak incelenmektedir. Söz konusu nedensellik ilişkisi Granger temelli Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen Bootstrap Nedensellik testi ile sınanmaktadır. Bu test Hacker ve Hatemi-J (2006)’nın yeni ve geliştirilmiş bir versiyonudur. Hacker ve Hatemi-J (2012) Bootstrap nedensellik testi, modelde kullanılan gecikme uzunluğunu, bilgi kriterinin en uygun gecikmeyi içsel olarak belirlemesi vasıtasıyla yapmaktadır (Hacker & Hatemi-J (2006)’da dışsal olarak belirlenmektedir).

Hacker ve Hatemi-J (2012), nedensellik testi kritik değerleri bootstrap⁷ yöntemi kullanarak türetmektedir. Bu sayede hataların dağılımı ve bu hatalardaki ARCH etkilerine karşı daha dirençli bir tahmin ortaya konmaktadır. Bununla birlikte Hacker ve Hatemi-J (2012) Bootstrap nedensellik testi serilerin entegrasyon derecelerini de dikkate almaktadır. Yani seriler durağan ya da birim köklü seriler olsalar dahi analiz geçerliliğini korumaktadır. Ayrıca söz konusu nedensellik testi küçük örnekleme de dahi kullanılabilir (Hacker ve Hatemi-J, 2012: 145-156). Hacker ve Hatemi-J (2012) söz konusu nedensellik testi için k boyutlu Gecikmesi Dağıtılmış Vektör modeli, VAR(k), önermektedir:

$$y_t^* = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 y_{t-1} + \dots + \hat{\beta}_k y_{t-k} + \hat{u}_t^* \quad (1)$$

Burada , y_t, β_0 ve u_t nx1 boyutlu vektörleri ifade ederken, β_i ($i>1$) ise parametre vektörüdür. Hata terimi vektörü olan u_t ise bağımsız özdeşçe dağılmış (IID) bir yapıdadır.

$k = 0, \dots, K$. Burada K maksimum gecikme uzunluğudur. Maksimum gecikme uzunluğu Schwarz Bayesian bilgi kriterine göre belirlenmektedir. Ayrıca Hacker ve Hatemi-J (2012) Bootstrap nedensellik testinin boş (null) hipotezi “Granger nedeni değildir” şeklindedir.

⁷Bootstrap yöntemi parametrelerin dağılımına yakınsamak için kullanılan yeniden örnekleme yöntemidir.

Değişkenlerde zaman içinde ortaya çıkan yapısal değişimler nedensellik ilişkilerinin zaman içinde değişmesine neden olabilir. Bu nedenle çalışmada yapısal değişimlerin ortaya çıkardığı sorunları ve ön test yanlılığını en aza indirmek amacıyla Balcılar vd. (2010)⁸ tarafından geliştirilen Bootstrap Kayan Pencere (Bootstrap Rolling Windows) nedensellik testi uygulanmıştır. Bu test yapısal değişimlerin etkisini incelemek amacıyla Bootstrap Granger nedensellik testinde hesaplanan tek bir parametre yerine zamana içinde çok sayıda parametreler elde edilmesini sağlamaktadır.

$$t = \tau - I + 1, \tau - I, \dots, \tau, \tau = I, I + 1, \dots, T \quad (2)$$

Burada I , kayan pencerenin boyutunu göstermektedir⁹ (Balcılar vd., 2010: 1400).

AMPİRİK BULGULAR

Türkiye’de güven endeksleri ve CDS ile hisse senedi piyasası arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak amacıyla öncelikle Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılmıştır. Tablo 3’te öncelikle CDS ile Hisse nedeni piyasası arasındaki Hacker ve Hatemi-J (2012) nedensellik testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3. CDS ile Hisse Senedi Piyasası Nedensellik İlişkisi

Nedensellik	Optimal Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiği (MWALD)	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
(CDS-BİST100)	3	4.011 (0.26)	12.28	8.81	7.21
(CDS-BİSTHİZMET)	1	0.548 (0.45)	7.93	4.15	2.79
(CDS-BİSTMALİ)	2	1.225 (0.54)	10.94	6.95	5.06
(CDS-BİSTSANAYİ)	1	0.249 (0.61)	8.00	4.33	2.65
(BİST100-CDS)	3	13.89 (0.00)***	12.85	8.51	6.81
(BİSTHİZMET-CDS)	1	0.793 (0.37)	7.95	4.21	2.99
(BİSTMALİ-CDS)	2	0.816 (0.66)	11.69	6.84	5.05
(BİSTSANAYİ-CDS)	1	0.650 (0.42)	6.90	3.96	2.73

*%10, **%5 ve ***%1 önem düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler asimptotik ki-kare olasılık değerleridir.

Tablo 3’ten elde edilen tüm örneklemin bootstrap test sonuçlarının ve olasılık (p-value) değerlerinin boş hipotezi CDS, hisse senedi piyasasının (BİST100, BİSTHİZMET, BİSTMALİ, BİSTSANAYİ) Granger nedeni değildir ya da hisse senedi piyasası (BİST100, BİSTHİZMET, BİSTMALİ, BİSTSANAYİ), CDS Granger nedeni değildir şeklinde test edilmektedir. Buna göre CDS, BİST100’ün nedeni değildir boş hipotezi dışında diğer tüm boş hipotezler reddedilememektedir. Dolayısıyla Türkiye’de ele alınan dönem boyunca CDS’nin BİST100’ü açıklama gücü yüksektir.

Tablo 4. FHGE ile Hisse Senedi Piyasası Nedensellik İlişkisi

Nedensellik	Optimal Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiği (MWALD)	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
(FGHE-BİST100)	1	1.038 (0.30)	7.49	4.86	3.07
(FGHE-BİSTHİZMET)	1	0.264 (0.60)	6.87	4.05	2.88
(FGHE-BİSTMALİ)	2	1.025 (0.59)	9.11	6.49	4.85
(FGHE-BİSTSANAYİ)	1	7.399 (0.00)***	6.90	4.10	2.76
(BİST100-FGHE)	1	0.005 (0.94)	6.26	4.05	2.60
(BİSTHİZMET-FGHE)	1	0.893 (0.34)	6.44	3.42	2.48
(BİSTMALİ-FGHE)	2	2.606 (0.27)	10.25	6.30	4.92
(BİSTSANAYİ-FGHE)	1	1.499 (0.22)	6.91	3.68	2.46

*%10, **%5 ve ***%1 önem düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler asimptotik ki-kare olasılık değerleridir.

Tablo 4’te Türkiye’de finansal hizmetler güven endeksi ile hisse senedi piyasalarının tüm örnekleme ait bootstrap test sonuçları ve olasılık (p-value) değerleri sunulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre BİSTSANAYİ,

⁸Detaylı bilgiye “Economic growth and energy consumption causal nexus viewed through a bootstrap rolling window“ adlı çalışmadan ulaşılabilir.

⁹ Pencere büyüklüğü seçiminde kesin bir kural yoktur (Pesaran & Timmerman, 2005). Örneklem büyüklüğü dikkate alınarak pencere büyüklüğü 20, 30 ve 40 olarak test edilmiştir. Benzer sonuçların elde edilmesi ve yerden tasarruf sağlamak amacıyla pencere büyüklüğü 40 olarak seçilen test sonuçları raporlanmıştır.

FHGE nedeni değildir boş hipotezi reddedilmektedir. Diğer değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinde boş hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla BİSTSANAYİ endeksi FHGE'nin %1 anlamlılık düzeyinde Granger nedenidir.

Tablo 5. RKGE ile Hisse Senedi Piyasası Nedensellik İlişkisi

Nedensellik	Optimal Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiği (MWALD)	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
(RKGE-BİST100)	2	0.739 (0.69)	9.36	5.87	4.58
(RKGE-BİSTHİZMET)	2	1.042 (0.59)	9.72	5.83	4.45
(RKGE-BİSTMALİ)	2	1.272 (0.52)	9.74	5.93	4.47
(RKGE-BİSTSANAYİ)	2	1.870 (0.39)	10.14	5.92	4.42
(BİST100-RKGE)	2	2.588 (0.27)	10.14	6.46	4.96
(BİSTHİZMET-RKGE)	2	0.085 (0.95)	9.79	6.40	4.89
(BİSTMALİ-RKGE)	2	8.668 (0.01)**	10.69	6.34	4.75
(BİSTSANAYİ-RKGE)	2	5.025 (0.08)*	11.37	6.48	4.95

*%10, **%5 ve ***%1 önem düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler asimptotik ki-kare olasılık değerleridir.

Tablo 5'te Türkiye'de hesaplanan diğer bir güven endeksi olarak reel kesim güven endeksi ile hisse senedi piyasalarının tüm örnekleme ait bootstrap test sonuçları ve olasılık (p-value) değerleri sunulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre RKGE'nin BİSTMALİ ve BİSTSANAYİ endekslerinin Granger nedeni değildir boş hipotezleri sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde reddedilmektedir. Diğer değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinde boş hipotez reddedilememektedir. RKGE'nin BİSTMALİ ve BİSTSANAYİ endekslerini açıklama gücünün yüksek olduğu ifade edilebilir.

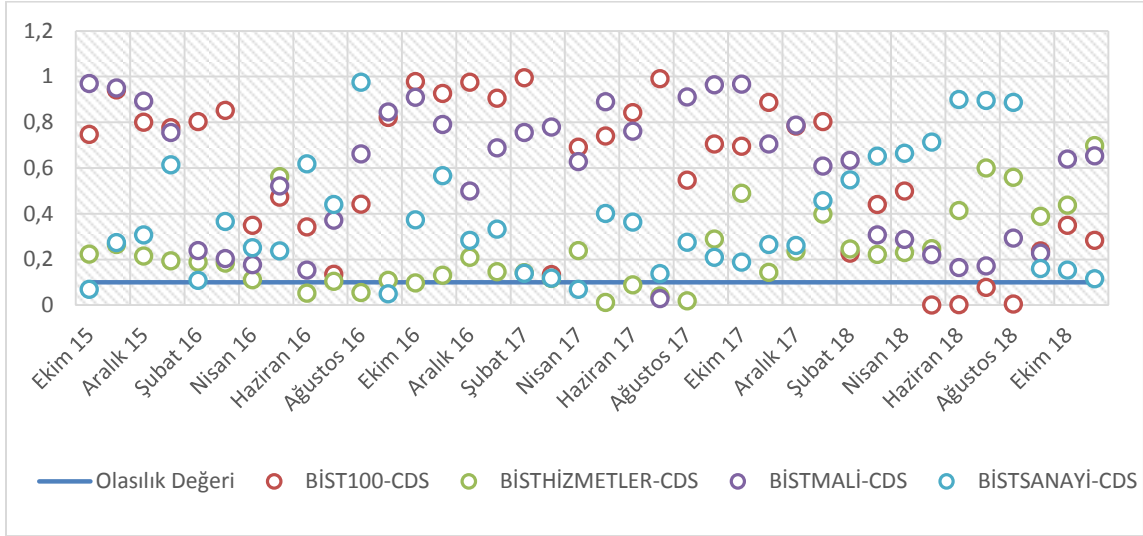
Tablo 6. TGE ile Hisse Senedi Piyasası Nedensellik İlişkisi

Nedensellik	Optimal Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiği (MWALD)	Bootstrap Kritik Değerleri		
			%1	%5	%10
(TGE-BİST100)	2	4.897 (0.08)*	9.74	6.07	4.86
(TGE-BİSTHİZMET)	1	0.024 (0.87)	7.06	3.96	2.79
(TGE-BİSTMALİ)	2	1.101 (0.57)	9.63	6.55	5.01
(TGE-BİSTSANAYİ)	1	1.732 (0.18)	8.14	3.99	2.70
(BİST100-TGE)	2	0.279 (0.87)	11.12	6.29	4.79
(BİSTHİZMET-TGE)	1	0.010 (0.92)	7.81	3.86	2.79
(BİSTMALİ-TGE)	2	0.582 (0.74)	9.76	5.91	4.43
(BİSTSANAYİ-TGE)	1	0.635 (0.42)	7.88	4.20	2.78

*%10, **%5 ve ***%1 önem düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler asimptotik ki-kare olasılık değerleridir.

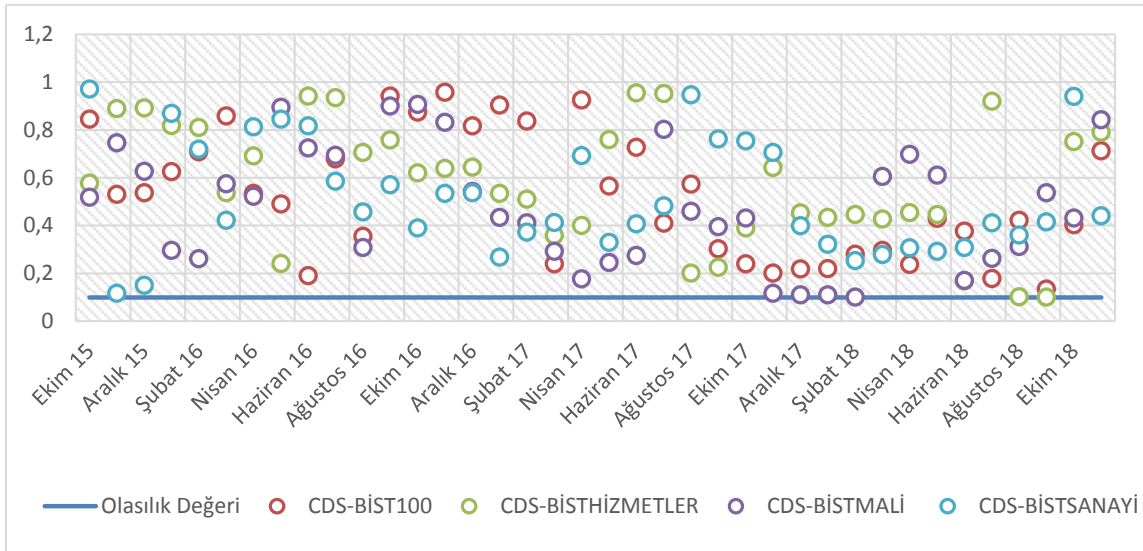
Son olarak Tablo 6'da Türkiye'de tüketici güven endeksi ile hisse senedi piyasalarının tüm örnekleme ait bootstrap test sonuçları ve olasılık (p-value) değerleri sunulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre sadece BİST100'un TGE'nin Granger nedeni değildir boş hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Diğer değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinde boş hipotez reddedilememektedir. Buna göre TGE'nin BİST100 tarafından açıklanma gücü yüksektir.

Hacker ve Hatemi-J (2012) nedensellik testi sonuçları CDS ve RKGE sırasıyla BİST100 BİSTSANAYİ ve BİSTMALİ endekslerini etkiledikleri ve bu değişkenler arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ancak hisse senedi piyasasında BİST100 endeksini TGE'yi, BİSTSANAYİ endeksinin ise FHGE'yi etkilediği ve tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Tüm örneklem dikkate alındığında CDS ile reel kesim güven endeksine yatırımcı duyarlılığı yüksek olduğu ifade edilebilir. Ancak finansal hizmetler ve tüketici güven endekslerinin hisse senedi piyasasında meydana gelen değişimlere karşı duyarlı olduğu söylenebilir.

Şekil 3: Kayan Pencere Bootstrap Nedensellik Testi (H_0 : CDS, Granger Nedeni Değildir; BİST100, BİSTHİZMETLER, BİSTMALİ, BİSTSANAYİ)

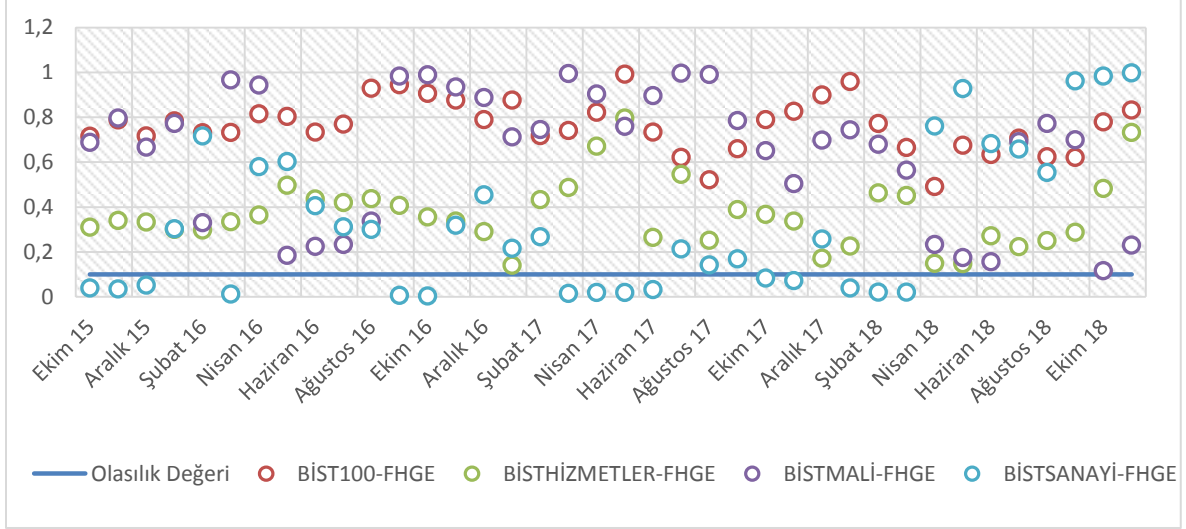
Şekil 3'te CDS değişkeninin hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan endekslerin Granger nedeni değildir boş hipotezi %10 anlamlılık derecesinde test edilmektedir. Buna göre 2018:M05-2018M08 dönem aralığında CDS değişkeni BİST100 değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi reddedilmektedir. Tüm örneklem için yapılan Hacker- Hatemi J (2012) Bootstrap nedensellik testinden farklı olarak CDS değişkeni BİST hizmetler endeksinin Granger nedeni değildir boş hipotezi 2016:M06-2016:M10 ve 2017:M05-2017:M08 dönemlerinde reddedilmektedir. CDS değişkeni BİST mali ve BİST sanayi endekslerinin Granger nedeni değildir boş hipotezi sırasıyla 2017:M07 ve 2017:M04 tarihlerinde reddedilmektedir. Elde edilen bulgular belirli dönemlerde CDS değişkeninin BİST100 ve BİST hizmetler endekslerini açıklama gücünün yüksek olduğunu göstermektedir.

Şekil 4: Kayan Pencere Bootstrap Nedensellik Testi (H_0 : BİST100, BİSTHİZMETLER, BİSTMALİ, BİSTSANAYİ Granger Nedeni Değildir; CDS)

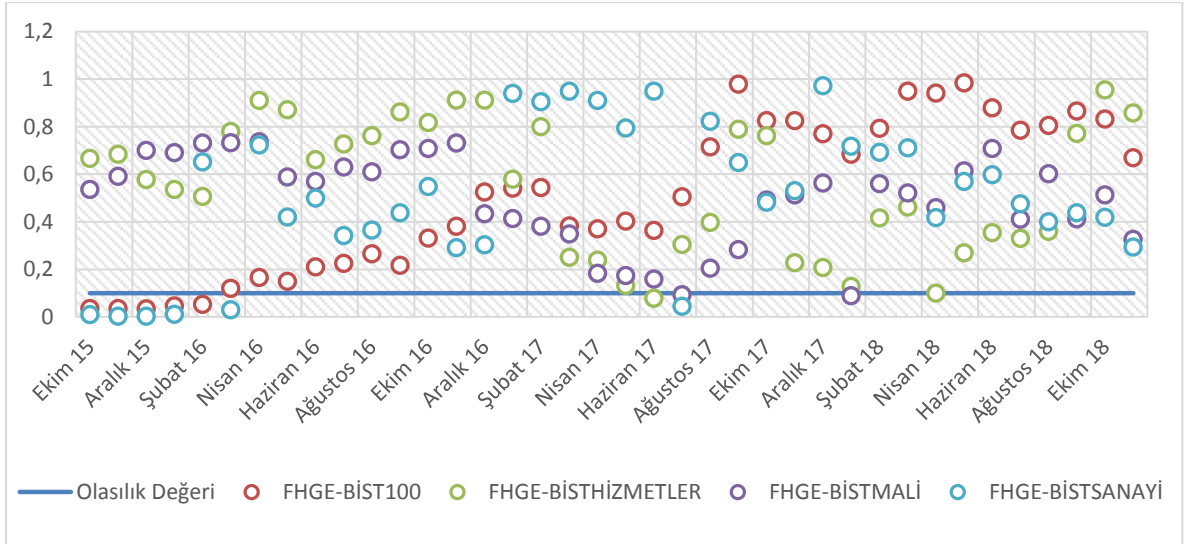
Şekil 4'te hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan endekslerin CDS değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi %10 anlamlılık derecesinde test edilmektedir. Test sonuçlarına göre hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan endekslerin CDS değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi reddedilememektedir. Bu sonuçlar tüm örneklem için yapılan Hacker- Hatemi J (2012) Bootstrap nedensellik testi sonuçları ile örtüşmekte

olup CDS değişkeninin hisse senedi piyasası endeksleri (BİST100 ve BİST hizmetler) ile tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilebilir. Buna göre yatırımcıların özellikle hizmetler sektöründe yatırım kararları alırken CDS primlerini dikkate aldıkları söylenebilir.

Şekil 5: Kayan Pencere Bootstrap Nedensellik Testi (H_0 : FHGE, Granger Nedeni Değildir; BİST100, BİSTHİZMETLER, BİSTMALİ, BİSTSANAYİ)

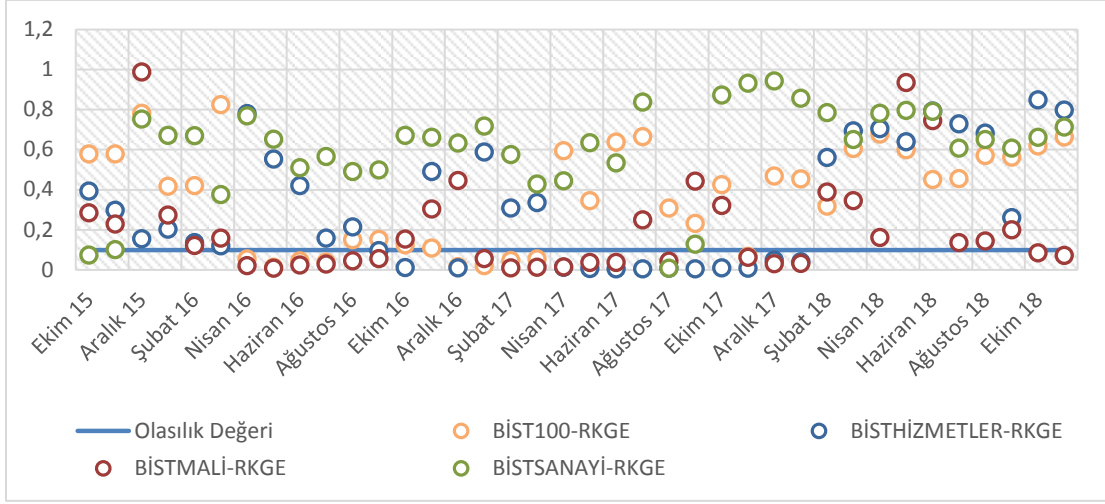
Şekil 5’te FHGE değişkeninin hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan endekslerin Granger nedeni değildir boş hipotezi %10 anlamlılık derecesinde test edilmektedir. Test sonuçlarına göre sadece BİST sanayi sektörü ile FHGE değişkeni arasında nedensellik ilişkisi görülmektedir. FHGE değişkeni BİST sanayi değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi 2015:10-2016:03, 2016:09-2016:10, 2017:03-2017:06 ve 2017:11-2018:03 dönemlerinde reddedilmektedir. Bu sonuçlar tüm örneklem için yapılan Hacker-Hatemi J (2012) Bootstrap nedensellik testi sonuçlarından elde edilen tek yönlü nedensellik sonuçlarından farklılık göstermektedir. Finansal hizmetler güven endeksinin BİST sanayi endeksini açıklama gücü yüksektir.

Şekil 6: Kayan Pencere Bootstrap Nedensellik Testi (H_0 : BİST100, BİSTHİZMETLER, BİSTMALİ, BİSTSANAYİ Granger Nedeni Değildir; FHGE)

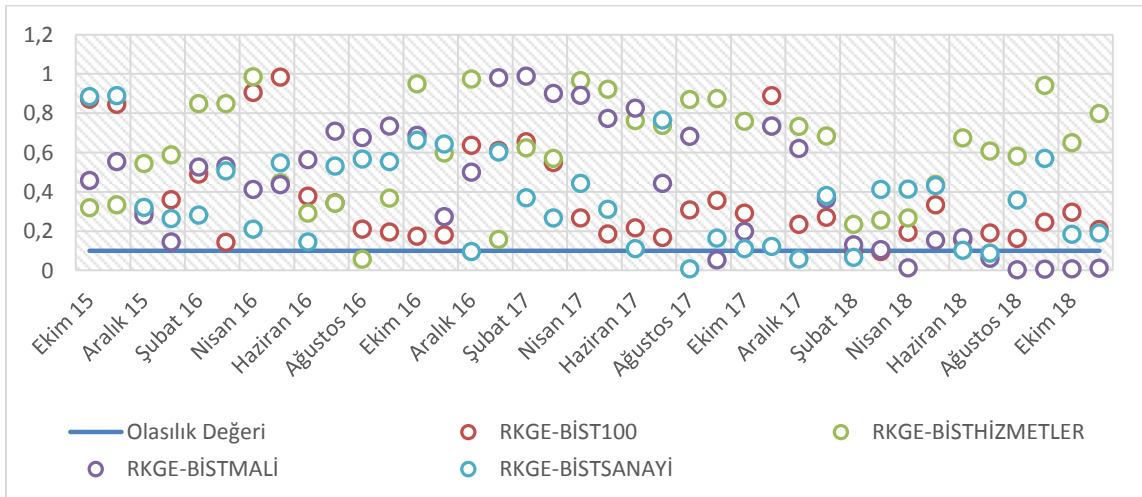
Şekil 6’da hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan endekslerin FHGE değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi %10 anlamlılık derecesinde test edilmektedir. Test sonuçlarına göre hisse senedi piyasasını

temsilen kullanılan endeksler FHGE değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi BİST100 ve BİST sanayi endeksleri için belirli dönemlerde reddedilememektedir. 2015:10-2016:02 dönemleri arasında BİST100 endeksi FHGE değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi reddedilememektedir. 2016 yılının başından itibaren BİST100 endeksinin FHGE değişkenini açıklama gücü azalmaktadır. Benzer şekilde BİST sanayi endeksi FHGE değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi 2015:10-2016:03 ve 2017:03 dönelerinde reddedilememektedir. Bu sonuçlar tüm örneklem için yapılan Hacker- Hatemi J (2012) Bootstrap nedensellik testi sonuçlarından elde edilen nedensellik sonuçlarından farklılık göstermektedir. BİST sanayi endeksi ile FHGE değişkeni arasında belirli dönemlerde çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilebilir.

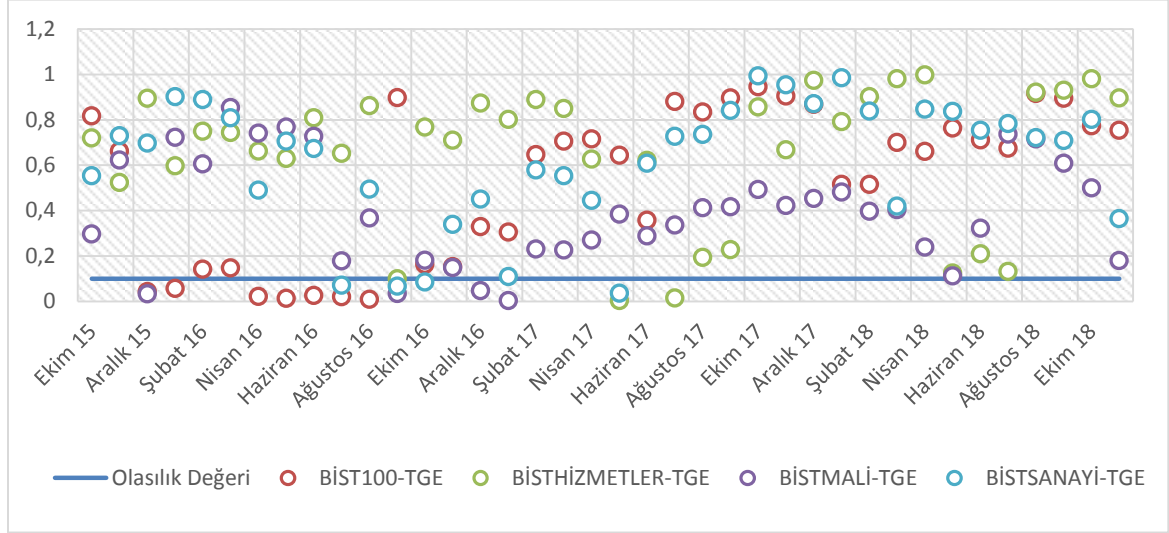
Şekil 7: Kayan Pencere Bootstrap Nedensellik Testi (H_0 : RKGE, Granger Nedeni Değildir; BİST100, BİSTHİZMETLER, BİSTMALİ, BİSTSANAYİ)

Şekil 7’de RKGE değişkeninin hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan endekslerin Granger nedeni değildir boş hipotezi %10 anlamlılık derecesinde test edilmektedir. Test sonuçlarına göre RKGE değişkeni hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan değişkenlerin Granger nedeni değildir boş hipotezi 2016:04-2018:01 dönemleri arasında reddedilmektedir. Bu sonuçlar tüm örneklem için yapılan Hacker- Hatemi J (2012) Bootstrap nedensellik testi sonuçlarından elde edilen tek yönlü nedensellik sonuçlarından farklılık göstermektedir. Reel kesim güven endeksinin hisse senedi piyasasında yatırım kararlarını etkileme gücünün 2018 yılının başına kadar yüksek olduğu söylenebilir.

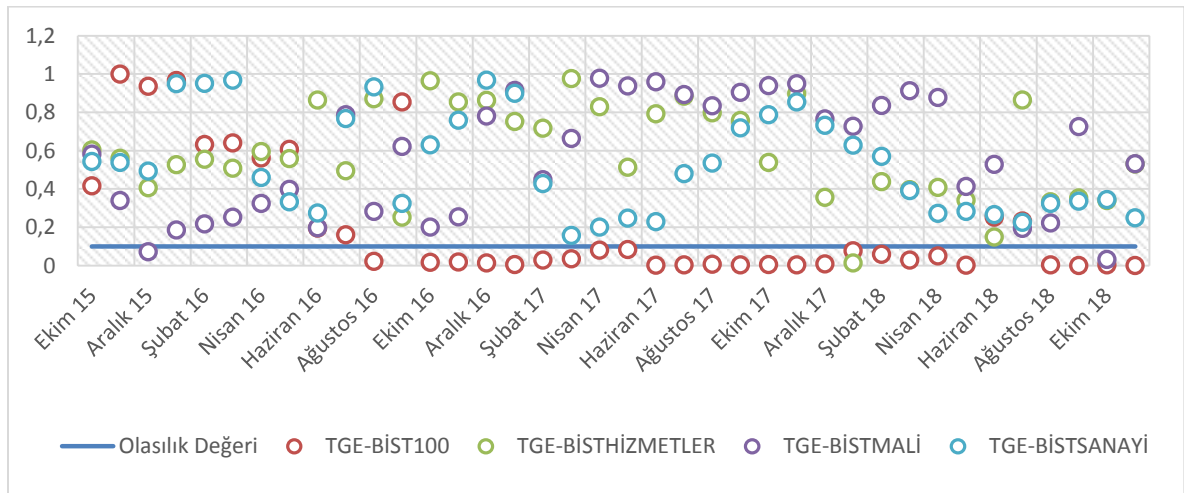
Şekil 8: Kayan Pencere Bootstrap Nedensellik Testi (H_0 : BİST100, BİSTHİZMETLER, BİSTMALİ, BİSTSANAYİ Granger Nedeni Değildir; RKGE)

Şekil 8’de Hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan endekslerin RKGE değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi %10 anlamlılık derecesinde test edilmektedir. Test sonuçlarına göre BİST sanayi ve BİST mali endekslerinin RKGE değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi genellikle 2018 yılında reddedilmektedir. Bu sonuçlar tüm örneklem için yapılan Hacker- Hatemi J (2012) Bootstrap nedensellik testi sonuçlarından elde edilen tek yönlü nedensellik sonuçlarından farklılık göstermektedir. Özellikle yakın dönemde BİST mali sektörün RKGE değişkenini etkileme gücü yüksektir.

Şekil 9: Kayan Pencere Bootstrap Nedensellik Testi (H_0 : TGE, Granger Nedeni Değildir; BİST100, BİSTHİZMETLER, BİSTMALİ, BİSTSANAYİ)

Şekil 9’de TGE değişkeninin hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan endekslerin Granger nedeni değildir boş hipotezi %10 anlamlılık derecesinde test edilmektedir. Test sonuçlarına göre RKGE değişkeninin hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan değişkenlerin Granger nedeni değildir boş hipotezi özellikle BİST100 endeksi için 2015:12-2016:08 dönemleri arasında reddedilememektedir. Diğer hisse senedi piyasaları için kısa süreli geçici dönemsel etkiler görülmektedir. Bu sonuçlar tüm örneklem için yapılan Hacker- Hatemi J (2012) Bootstrap nedensellik testi sonuçlarından elde edilen tek yönlü nedensellik sonuçlarına benzerlik göstermekte ve TGE değişkeninin BİST100 endeksini 9 aylık bir süre etkilemesine rağmen sonrasında bu etkinin ortadan kalktığı görülmektedir.

Şekil 10: Kayan Pencere Bootstrap Nedensellik Testi (H_0 : BİST100, BİSTHİZMETLER, BİSTMALİ, BİSTSANAYİ Granger Nedeni Değildir; TGE)

Şekil 10'da Hisse senedi piyasasını temsilen kullanılan endekslerin TGE değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi %10 anlamlılık derecesinde test edilmektedir. Test sonuçlarına göre BİST100 endeksinin TGE değişkeninin Granger nedeni değildir boş hipotezi genellikle 2016:08 sonrası reddedilmektedir. Bu sonuçlar tüm örneklem için yapılan Hacker- Hatemi J (2012) Bootstrap nedensellik testi sonuçlarından elde edilen tek yönlü nedensellik sonuçlarından farklılık göstermektedir. Özellikle BİST100 endeksinin TGE değişkenini etkileme gücü yüksektir.

SONUÇ

Finansal piyasalarda faaliyet gösteren karar birimlerinin piyasa ilişkin risk algıları ve beklentileri bu piyasalarda fiyat hareketlerinin istikrarını belirlemektedir. Bu nedenle ekonomideki genel durumu ve hem üreticilerin hem de tüketicilerin beklentileri ifade eden Güven Endeksleri (FHGE, TGE, RKGE) gibi göstergeler önemli hâle gelmiştir. Finansal piyasalardaki risk algılamaları için bir diğer gösterge ise Kredi Temerrüt Takasıdır (CDS). CDS özellikle uluslararası yatırımcının dikkate aldığı bir göstergedir.

Bu çalışmada Güven Endeksleri (FHGE, TGE, RKGE) ve Kredi Temerrüt Takası risk primleri ile Hisse senedi piyasası ve alt sektörleri arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla çalışmada tüm örneklemdeki nedensellik ilişkisi Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen Bootstrap nedensellik testi ile incelenmiştir. Değişkenlerde zaman içinde ortaya çıkan yapısal değişimlerin ortaya çıkardığı sorunları en aza indirmek amacıyla Balcılar vd. (2010)¹⁰ tarafından geliştirilen Bootstrap Kayan Pencere (Bootstrap Rolling Windows) nedensellik testi uygulanmıştır.

Çalışmanın bulgularına göre CDS risk primlerinden BİST100'e doğru tek yönlü ve güçlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Bu sonuçlar Berndt ve Ostrovnya (2008), Acharya ve Johnson (2007), Eyssell vd. (2013), Castellano ve Scaccia (2014), Esen vd. (2015) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Kayan pencere nedensellik sonuçlarına göre CDS risk primlerinin hisse senedi piyasasında hizmetler sektöründe dönemsel etkileri tespit edilmiştir.

Tüm örneklem dikkate alındığında Finansal Hizmetler Güven Endeksinin BİST sanayi endeksinin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Kayan pencere nedensellik sonuçlarına göre BİST sanayi ve BİST100 endekslerinin belirli dönemlerde geçici olarak Finansal Hizmetler Güven endeksini açıklama gücü yüksektir. Ancak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri çok kısa süreli ve geçicidir.

Reel Kesim Güven Endeksi Hisse senedi piyasasını ve alt sektörlerini 2016-2018 yılları arasında açıklama gücü yüksektir. BİST mali endeksi ve BİST sanayi endeksi çok kısa süreli ve geçici olarak Reel Kesim Güven Endeksini etkilemektedir. Her iki test sonuçları dikkate alındığında Reel kesim Güven endeksinde hisse senedi piyasasına tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu ifade edilebilir. Bu sonuçlar Usul vd. (2017) tarafından yapılan çalışma ile tutarlı sonuçlar vermektedir.

Son olarak Tüketici Güven Endeksi ile Hisse senedi piyasasında arasında sadece BİST100 endeksi arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Tüketici Güven endeksinin 2015:12-2016:08 dönemleri arasında BİST100 endeksini açıklama gücü yüksektir. Bu sonuçlar Fisher ve Statman (2003), Schmeling (2009), Akhtar vd., (2011) ve Zouaoui vd., (2011) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Ancak izleyen dönemlerde (2016:08-2018:10) BİST100 endeksinin Tüketici Güven Endeksinin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Otoo (1999), Jansen ve Nahuis (2003), Brown ve Cliff (2004) Olgaç ve Temizel (2008), Korkmaz ve Çevik (2009), Topuz (2010) çalışmalarıyla tutarlılık göstermektedir. Buna göre Türkiye'de önceki dönemlerde Tüketici Güven Endeksi hisse senedi piyasasını etkilerken son dönemde tam tersi bir durum geçerli olduğu ve her iki durumda tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak Türkiye'de hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yatırımcıların hisse senedi piyasasında mevcut şartlarda ve gelecekte yatırım kararları alırken ekonomide güven unsurunu dikkate aldıklarını, CDS ve güven endekslerine duyarlı oldukları söylenebilir. Ancak hisse senedi piyasasındaki gelişmeler ekonominin istikrarı açısından sınırlı ve geçici etkiler göstermektedir. Hisse senedi piyasasında meydana gelen değişimlerde ekonomide güven dışında başka faktörlerin (sürü psikolojisi vb.) etkili olduğu söylenebilir. Bu faktörler çalışmanın eksikliği olup nedenlerinin araştırılması diğer çalışmalar için öneri olarak sunulabilir.

¹⁰Detaylı bilgiye "Economic growth and energy consumption causal nexus viewed through a bootstrap rolling window" adlı çalışmadan ulaşılabilir.

KAYNAKLAR

- Acharya, VV & Johnson, TC (2007). Insider Trading in Credit Derivatives. *Journal of Financial Economics*, 84(1), 110-141. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2006.05.003>
- Akhtar, S., Faff, R., & Oliver, B. (2011). The Asymmetric Impact of Consumer Sentiment Announcements on Australian Foreign Exchange Rates. *Australian Journal of Management*, 36(3), 387-403. <https://doi.org/10.1177/0312896211410723>
- Balcilar, M., Ozdemir, ZA & Arslanturk, Y. (2010). Economic Growth and Energy Consumption Causal Nexus Viewed through A Bootstrap Rolling Window. *Energy Economics*, 32(6), 1398-1410. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2010.05.015>
- Berndt, A. & Ostrovnaya, A. (2008). Do Equity Markets Favor Credit Market News over Options Market News?. *Tepper School of Business*, 48.
- Bikhchandani, S. & Sharma, S. (2001). Herd behavior in financial markets: a review, *IMF Staff Papers*, 47, 279–310.
- Brown, Gregory W. & Michael T. Cliff. (2004). Investor Sentiment and the Near-Term Stock Market. *Journal of Empirical Finance*. 11 (1). <https://doi.org/10.1016/j.jempfin.2002.12.001>
- Byström, HN (2005). Credit Default Swaps and Equity Prices: The iTraxx CDS index market. *Working Papers 2005:24*, Lund University, Department of Economics.
- Castellano, R. & Scaccia, L. (2014). Can CDS Indexes Signal Future Turmoils in the Stock Market? A Markov Switching Perspective. *Central European Journal of Operations Research*, 22, 285-305. <https://doi.org/10.1007/s10100-013-0330-7>
- Ceylan, IE, Ceylan, F., Tüzün, O., & Ekinçi, R. (2018). The Effect Of Credit Default Swaps (CDS) On Bist100 In Turkey: Ms-Var Approach. *Ecoforum Journal*, 7(1).
- De Bondt, WF & Thaler, R. (1985). Does the stock market overreact? *The Journal of Finance*, 40(3), 793-805. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1985.tb05004.x>
- Delong, JB, Shleifer, AS, Lawrence, H. & Waldmann, JR (1990). Noise trader risk in financial markets. *Journal of Political Economy*, Vol. 98, pp.703-738. <https://doi.org/10.1086/261703>
- Esen, S., Zeren, F., & Şimdi, H. (2015). CDS and Stock Market: Panel Evidence under Cross-section Dependency. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 13(1).
- Eyssell, T., Fung HG & Zhang G. (2013). Determinants and Price Discovery of China Sovereign Credit Default Swaps. *China Economic Review*, 24, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2012.09.003>
- Eyüboğlu, S. & Eyüboğlu, K. (2018). Tüketici güven endeksi ile borsa İstanbul sektör endeksleri arasındaki ilişkinin araştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 235-259. <https://doi.org/10.24988/deuibf.2018331715>
- Fisher, KL & Statman, M. (2003). Consumer Confidence and Stock Returns. *The Journal of Portfolio Management*, 30(1), 115-127. <https://doi.org/10.3905/jpm.2003.319925>
- Flannery, MJ, Houston, JF & Partnoy, F.(2010). Credit Default Swap Spreads as Viable Substitutes for Credit Ratings. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol.158,2085-2123.

- Galil, K., Shapir, OM, Amiram, D. & Ben-Zion, U. (2014). The determinants of CDS spreads. *Journal of Banking & Finance*, 41, 271-282. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.12.005>
- Hacker, RS & Hatemi-J, A. (2006). Tests for Causality between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application. *Applied Economics*, 38, 1489-1500. <https://doi.org/10.1080/00036840500405763>
- Hacker, RS & Hatemi-J, A.(2010). A Bootstrap Test for Causality with Endogenous Lag Length Choice - theory and application in finance. *Working Paper Series in Economics and Institutions of Innovation* 223, Royal Institute of Technology, CESIS - Centre of Excellence for Science and Innovation Studies.
- Hacker, S. & Hatemi-J, A. (2012). A bootstrap test for causality with endogenous lag length choice: theory and application in finance. *Journal of Economic Studies*, Emerald Group Publishing, 39(2), 144-160. <https://doi.org/10.1108/01443581211222635>
- Hassan, MK, Kayhan, S. & Bayat, T. (2017). Does credit default swap spread affect the value of the Turkish LIRA against the US dollar?. *Borsa Istanbul Review*, 17(1), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2016.10.002>
- Hilscher, J., Pollet, JM & Wilson, M. (2015). Are Credit Default Swaps a Sideshow? Evidence that Information Flows from Equity to CDS Markets. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 50(3), 543-567. <https://doi.org/10.1017/S0022109015000228>
- Hull, JC (2012). *Options, Futures and Other Derivatives*. 8. b. United Kingdom: Pearson Education Limited.
- İskenderoğlu, Ö. & Akdağ, S. (2017). Finansal Hizmetler Güven Endeksinin Geçerliliğinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4).
- Jansen, WJ & Nahuis, NJ (2003). The Stock Market and Consumer Confidence: European Evidence. *Economics Letters*, 79(1), 89-98. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(02\)00292-6](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(02)00292-6)
- Korkmaz, T. & Çevik, E. (2009). Reel Kesim Güven Endeksi ile İMKB 100 Endeksi Arasındaki Dinamik Nedensellik İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38(1), 24-37.
- Lemmon, M. & Portniaguina, E. (2006). Consumer Confidence and Asset Prices: Some Empirical Evidence. *The Review of Financial Studies*, 19(4), 1499-1529. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhj038>
- Marsh, IW & Wagner, W. (2012). Why is Price Discovery in Credit Default Swap Markets News-Specific?. *European Banking Center Discussion Paper*, (2012-004). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1980860>
- Olgaç, S. & Temizel, F. (2008). Yatırımcı Duyarlılığı Hisse Senedi Getirileri İlişkisi: Türkiye Örneği. *TISK Academy/TISK Akademi*, 3(6).
- Otoo, MW (1999). Consumer Sentiment and the Stock Market. *FEDS Working Paper*, No. 99-60. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.205028>
- Rona-Tas, A. & Hiss, S. (2010). The role of ratings in the subprime mortgage crisis: The art of corporate and the science of consumer credit rating. *Research in the Sociology of Organizations*, 30(1), 115-55. [https://doi.org/10.1108/S0733-558X\(2010\)000030A008](https://doi.org/10.1108/S0733-558X(2010)000030A008)
- Schmeling, M. (2009). Investor Sentiment and Stock Returns: Some International Evidence. *Journal of Empirical Finance*, Vol.16,issue 3, pp. 394-408. <https://doi.org/10.1016/j.jempfin.2009.01.002>

- Stulz, R. (2010). Credit default swaps and the credit crisis. *Journal of Economic Perspectives*, 24(1), 73–92. <https://doi.org/10.1257/jep.24.1.73>
- Tamakoshi, G. & Hamori, S. (2013). Volatility and mean spillovers between sovereign and banking sector CDS markets: a note on the European sovereign debt crisis. *Applied Economics Letters*, 20(3), 262-266. <https://doi.org/10.1080/13504851.2012.689107>
- Topuz, YV (2010). Tüketici Güveni ve Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Trutwein, P. & Schiereck, D. (2011). The Fast and the Furious—Stock Returns and CDS of Financial Institutions under Stress. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 21(2), 157-175. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2010.10.003>
- Uşul, H., Küçüksille, E. & Karaoğlu, S. (2017). Güven Endekslerindeki Değişimlerin Hisse Senedi Piyasalarına Etkileri: Borsa İstanbul Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), s.685-695.
- Uygur, U. & Taş, O. (2014). The Impacts of Investor Sentiment on Different Economic Sectors: Evidence from Istanbul Stock Exchange. *Borsa İstanbul Review*, 14(4), 236-241. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2014.08.001>
- Zouaoui, M., Nouyrigat, G. & Beer, F. (2011). How does Investor Sentiment Affect Stock Market Crises? Evidence from Panel Data. *Financial Review*, 46(4), 723-747. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6288.2011.00318.x>

Yazar Katkı Oranı

Araştırma alt problemlerinin oluşturulması ve uygun yöntemin seçimi başta olmak üzere 1. yazarın araştırmaya katkı oranı % 34'tür. Araştırmanın diğer süreçleri için 2.ve 3. yazarın katkı oranı eşit olup % 33'tür.

ÇUKUROVA BÖLGESİ TOPRAKLARI İLE SERAMİK YÜZEYLERDE RESİMSSEL DEĞERLER*

Müjgân ÖZBEN¹, Necdet SAKARYA²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.753114

Makale Geçmişi:

Geliş 15.06.2020

Düzeltilme 06.10.2021

Kabul 28.10.2021

Anahtar Kelimeler:

Seramik,

Kil,

Astar,

Oksit.

ÖZ

Çukurova Bölgesi Anadolu'nun diğer bölgeleri gibi insanlığın en eski yerleşim bölgelerinden biridir. Çukurova Bölgesi jeomorfolojik yapısı dolayısıyla bölge topraklarının, seramik sanatında kullanılabilir olmasına fırsat sunmuştur. Çalışmada Çukurova Bölgesi arkeolojik kazı alanları çevresindeki toprakların seramik teknolojisine uygunluğu araştırılıp mikro yapıları incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde bu topraklar uygulama çalışması için çamur bünye ve görsel etkilerde kullanılmak amacıyla boya maddesi olarak değerlendirilmiştir. Deneysel çalışmalarda fırınlama sürecinde elde edilen renk değişimleri ve bazı çamur bünyelerdeki biçimsel değişimler ile çalışmanın sanatsal boyutu desteklenmiştir. Malzemedeki özgünlüğe ek olarak, uygulama çalışmalarının eskiz aşamasından ürün aşamasına kadar deneyimlenen süreçte estetik kaygı ve özgünlük ön planda tutulmuştur.

PICTURE VALUES ON CERAMIC SURFACES AND SOILS OF THE ÇUKUROVA REGION

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.753114

Article History:

Received 15.06.2020

Revised 06.10.2021

Accepted 28.10.2021

Keywords:

Ceramic,

Clay,

Engobe,

Oxide.

ABSTRACT

Çukurova Region, like other regions of Anatolia, is one of the oldest settlements of humanity. Due to the geomorphological features of the Çukurova Region, the region's soils have provided an opportunity to be used in ceramic art. In the study, the suitability of the soils around the archaeological excavation sites of Çukurova Region for ceramic technology was investigated and their microstructures were examined. As a result of the investigations, these soils were evaluated as a dye material for use in mud texture and visual effects for application work. In the experimental studies, the artistic dimension of the work was supported by the color changes obtained during the firing process and the formal changes in some mud bodies.

* Bu çalışma yazarın Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Çukurova Bölgesi Arkeolojik Değerlerinin Seramik Yüzeylerde Resimsel Yorumları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Çukurova Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, ozlemcancanozben@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2819-3361

² Dr. Öğr. Üyesi. Çukurova Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, sakaryan@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7215-068X

Alıntılanmak için/Cite as: Özben, M., Sakarya, N. (2021), Çukurova Bölgesi Toprakları İle Seramik Yüzeylerde Resimsel Değerler, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 182-194.

GİRİŞ

Çukurova Bölgesinin arkeolojik ve jeomorfolojik zenginliklerinden faydalanılarak seramik teknolojisi ve resim sanatının birleşiminde uygulama çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Deneyisel çalışmalar aşamasında resimsel etkileri vermek üzere uygulama çalışmalarında kullanılacak seramik malzemelerin ham maddeleri hakkında genel araştırmalar yapılmıştır.

Seramik teknolojisi yöntemleri kullanılarak çeşitli çamur karışımları ve astarlar hazırlanılarak iki aşamalı, çamur ve astar deney çalışmaları yapılmıştır. Bu deneyisel çalışmalarda çamur karışımlarının 900°C, 1000°C, 1150°C'deki mikro yapısal değişimleri ile verdiği görsel etkileri incelenmiştir. Çamur karışımlarından uygun görülenler resimsel etki vermeleri amacıyla yapılacak uygulama çalışmasında tuvale eşdeğer malzeme olarak kullanılmıştır.

Boyar madde olarak kullanılmak amacıyla astar malzemeleri hazırlanmıştır. Deneyisel çalışmalar aşamasında çamur karışımlarında ve astar malzeme hazırlanmasında hiçbir boya malzemesi kullanılmamıştır. Çalışmaların tamamı Çukurova Bölgesi topraklarıyla yapılmıştır.

Elde edilen veriler doğrultusunda çeşitli yöntem ve tekniklerle resimsel etkiler vermek üzere seramik yüzeylerde pano ve üç boyutlu uygulama çalışmaları yapılmıştır.

Uygulamalar neticesinde deneyisel süreç ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Seramik malzemenin resimsel çalışmalardaki kullanılabilirliği ve etkileri hakkında genel yorumlar yapılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Doğada Killerin Oluşumu ve Bulunuşu

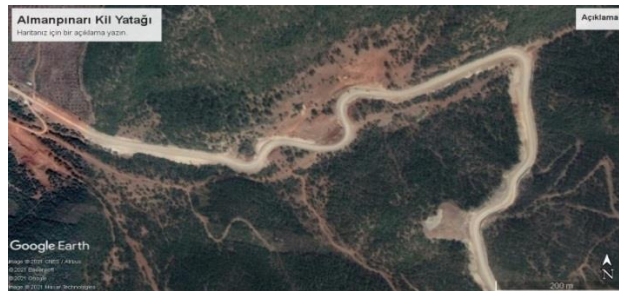
Kayaçlar içerisindeki yaygın mineraller olarak kuvars, feldspat, kalsit, dolomit gibi minerallerin fiziksel, kimyasal ve biyolojik ayrışmaları sonucu kil mineralleri oluşur. Yer altı ve yer üstü sularının etkisiyle taşınan kil mineralleri topoğrafyadaki eğimli yüzeylerde, çukurlarda ve baraj gibi çanaklarda birikirler. İklimsel faktörlerin etkisiyle su buharlaşır, çekilir veya başka nedenlerle kil mineralleri çöklerler. Bu sedimentasyon sonucu doğada bugün pişirilmiş toprak malzemelerin ana ham maddesi sayılan kil grubu ham maddeler oluşur (Kapur, İnce, Çavuşgil, 1985; Aktaran Enşan, 2008, s. 38).

Kil minerali içeren topraklar yeryüzünün birçok alanında yaygın olarak bulunmaktadır. Bu topraklardan seramik yapılabilmesi için plastiklik (Özlülük) yeteneğinin yüksek olması gerekmektedir. Eleme, ayırma, süzme veya öğütme işlemi ile zenginleştirilerek seramik yapım özellikleri artırılıp kullanılabilir.

Seramiğin özlü ham maddeleri, su ile yoğurulabilen, dağılmadan kolayca şekillendirilebilen kurudukları ve pişirildikleri zaman verilen şekli muhafaza eden maddelerdir (Hacıoğlu, 2019, s.108).

Seramik yapımında kullanılabilen kil oranı yüksek toprakların mineral içerikleri tane büyüklüğü sıralamasına göre Kaolinit, İllit ve Smektit mineralidir. Montmorillonitik kil gruplarından Smektit kil mineralinin Bentonit, Nontronit ve Baydellit çeşitlerinden farkı kalsiyum (Ca) ve magnezyum (Mg) bakımından zengin olmasıdır. Nontronit ve Baydellit türleri ile oldukça başarılı karışımlar hazırlanabilir. Montmorillonit grubu kil minerallerinden istenilen değerlerde seramik çalışmaları yapılabilmek için ön koşulu ham maddenin şişme ve büzülmesini kontrol edebilmektir. Kil grubunun içerisinde yapılacak özgül madde katkısının alüminyum oksit içeriğinin yüksek olması oldukça önemlidir. Bu nedenlerle katkı maddesi olarak çalışmada bazaltik tüf kullanımı uygun bulunmuştur. Şişme ve büzülmeyi kontrol edebilmenin yanında magmanın eritmesi ve kalsinasyonu sonucu homojen yapılı olan bazalt tüf, bünyesine girdiği çamurların alüminyum oksit (Al_2O_3), silisyum dioksit (SiO_2) ve demir oksitçe (FeO_2) niteliğini yükseltmektedir.

1. Almanpınarı Kili

Resim 1. Alman Pınarı Kili Uydu Görüntüsü (URL-1) Kaynak: Google Earth (Erişim Tarihi: 22.06.2021)

Resim 2. Alman Pınarı Kili Profil Görüntüsü

Almanpınarı Kili, Osmaniye'nin doğusunda eski Adana-Gaziantep yolu üzerindedir.

Yüksek düzeyde alüminyum oksit (Al_2O_3) ve demir (III) oksit (Fe_2O_3) içeren kırmızı kil, bünyesine girdiği çamurların alüminyum oksit (Al_2O_3) ve demir (III) oksit (Fe_2O_3) oranını arttırarak renk ve fiziksel dirençte etkili olmaktadır.

Döküm yeteneği bulunan malzemenin bazalt tüfü gibi malzemelerle birlikte kullanılması ile döküm çamurları yapılabilmektedir. Eser düzeyde kalsiyum oksit (CaO) yüksek düzeyde demir (III) oksit (Fe_2O_3) içermesi önemli olup karışımların kalsiyum oksit (CaO) düzeyini düşürmekte ve kırmızı renk şiddetini artırmaktadır. Kırmızı-Kahverengi (2,5 YR 4/4) orta sertlikte, az oranda mangan parçaları ve yer yer silt boyutlu kırıntı malzeme içermektedir (Sakarya, Sakarya, 1993; Aktaran Ayter, 2003, s. 234).

Almanpınarı kilinin illitik yapıda olması nedeni ile yüksek plastiklik yeteneği bulunmaktadır. Çok özlü olan kil içerisine, silt boyutunda özsüz dolgu maddesi, kuvars, proklastik tuf veya şamot gibi maddeler karıştırılarak şişme ve büzülme yeteneği kontrol edilebilmektedir.

Çamur bünyede potasyum (K) ve yüksek demir (II) oksit (FeO) ile düşük sıcaklıklarda iyi pekişen, küçük gözenekleri bulunan, düşük su emme yüzdesine sahip astarlar üretmeye olanak vermektedir (Sakarya, Sakarya, 1993; Aktaran Ayter, 2003, s. 235).

Kırmızı ve siyah astar yapımında ana malzeme olarak kullanılabilir. Döküm yeteneği bulunan Almanpınarı kilinin bu özelliği astar yapımında olumlu sonuç vermektedir.

2. Menekşe Kili

Resim 3. Menekşe Kili Arazı ve Uydu Görüntüsü (URL-2)
Kaynak: Google Earth (Erişim Tarihi: 22.06.2021)

Resim 4. Menekşe Kili Arazı ve Profil Görüntüsü

Resim 5. Menekşe Kili Arazı Görüntüsünden Detay

Yüksek düzeyde Simektit minerali içeren tarım toprağı şişme ve büzülme oranının yüksek olması nedeniyle mikro çatlaklar oluşturmaktadır. Başka dengeleyici özelliğı olan ham maddeler ile birlikte kullanılabilir.

Menekşe kili 1000 °C sıcaklıkta kalsine edilip, şamotlaştırılarak, çamura katılması durumunda şişme büzülme yeteneğı azaltılabilir. Menekşe kili bünyesinde bulunan silt boyutunda tam ayrışmamış materyal içermektedir. Büyük oranda katı karbonatlı kayaç parçacıkları içermektedir. Kalsiyum ve magnezyum karbonat (CaCO_3 ve MgCO_3) oranı oldukça yüksek (%15-20) düzeydedir. Kırıntıların kireç taşı ya da Dolomitik kireç taşı olduğu belirlenmiştir.

3. Adana Karaisalı Salbaş Köyü Kili

Resim 6. Salbaş Kili Ham Madde Ocağı Uydu Görüntüsü (URL-3)
Kaynak: Google Earth (Erişim Tarihi: 22.06.2021)

Resim 7. Salbaş Kili Ham Madde Ocağı Görüntüsü

Salbaş kili, Karaisalı ilçesinin Salbaş köyünde Seyhan Nehri'nin getirerek biriktirdiği kil depolarıdır. Yüksek simektit kil minerali içeren topraklar tarım dışında tuğla yapımında kullanılmaktadır. İki ayrı renk içeren kil yatağının gri-mavi olanı daha ince taneli olup, sarı renkli kil tabakasından daha temiz ve ince tanelidir, silt karışımı azdır. Su içerisinde kolayca dağılan Salbaş kili çok plastik bir yapıya sahip olup, şişme ve büzülmesi oldukça fazladır. Yüksek plastiklik özelliği şekillendirmede kolaylık sağlasa da çatlamları fazladır. Bu çatlamları önlemek amacı ile kendisinin şamotlaştırılarak kullanılmasının yanında, plastikliği azaltmak ve direnci arttırmak amacı ile bazalt tufu katkısı olumlu sonuçlar vermiştir. Menekşe kili ile aynı yapıda olmakla beraber menekşe kili bünyesinden daha az silt içermektedir. Sarı renkli astar yapımında oldukça etkili sonuçlar vermiştir.

YÖNTEM

Öncelikle gerekli literatür çalışması yapılmıştır. Akabinde bölge toprakları ile çamur denemeleri ve astar denemeleri atölye ortamında yapılmıştır. Denemeler sonucu elde edilen veriler doğrultusunda tez uygulama çalışması sanatsal değerler dikkate alınarak özgün çalışmalar şeklinde yorumlanmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmada Kullanılan Karışım Çamurları

Tablolarda verilen deney tabletleri üzerinde yapılan uygulamaların ikili diyagramı MA1=%90M, %10A şeklinde hesaplanmıştır.

Görsellerdeki deney tabletlerinin dizilimi, soldan sağa yüzde karışımları; MA1, MA2, MA3, MA4, MA5 şeklinde, yukarıdan aşağı dizilimleri ise pişirim sıcaklık değişimlerine göre yapılmıştır.

Tablo 1. MA (1, 2, 3, 4, 5) Serisi Deney Tabletleri

Ham maddeler	MA1	MA2	MA3	MA4	MA5
Menekşe Kili	90	80	70	60	50
Almanpınarı Kili	10	20	30	40	50

M = Menekşe kili A = Almanpınarı kili

900°C sıcaklıkta kiremit kırmızısı renk veren ham madde pişirim sıcaklığının yükseltilmesiyle artan sıcaklığa bağlı olarak fırınlama sonrası rengi sarıya dönmektedir. 1100°C sıcaklığın üzerinde ise tek başına menekşe kili koyulaşan sarı renk almaktadır (bk.: Resim 8).

Resim 8. MA (1, 2, 3, 4, 5) Serisi Deney Tabletleri

Tablo 2. SAX (A,B,C,D,E) Serisi Deney Tabletleri

Ham maddeler	A	B	C	D	E
Sarı-Grimavi Kil	90	80	70	60	50
Şamotlu Çamur	10	20	30	40	50

SA = Sarı-Grimavi Kil X = Şamotlu Çamur

900°C sıcaklıkta fırınlanan kil örnekleri kiremit kırmızısı renk vermektedir. 1000°C ve 1100°C sıcaklıklarda ise renk sarıya dönmekte ve şiddeti artmaktadır. Yapısında bulunan kalsiyum, demir oksitinin etkisini azaltmaktadır. Sarı renkli astar yapımında oldukça etkili sonuçlar vermiştir (Şekil 9)

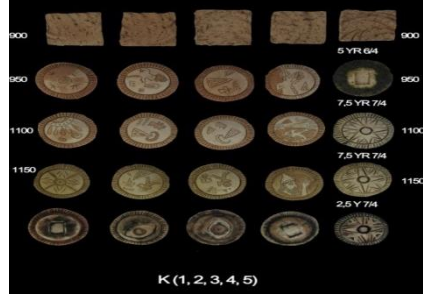

Resim 9. SAX (A-B-C-D-E) Serisi Deney Tabletleri

Tablo 3. K (1,2,3,4,5) Serisi Deney Tabletleri

Ham maddeler	K1	K2	K3	K4	K5
Menekşe Kili ve Şamot	90	80	70	60	50
Bazalt Tüfü	10	20	30	40	50

K = Karışım Çamur

Resim 10. K (1, 2, 3, 4, 5) Serisi Deney Tabletleri

Tablo 4. ŞT (1,2,3,4,5,6,7) Serisi Deney Tabletleri

Ham maddeler	ŞT1	ŞT2	ŞT3	ŞT4	ŞT5	ŞT6	ŞT7
Şamotlu Çamur	90	80	70	60	50	40	30
Bazalt tüfü	10	20	30	40	50	60	70

Ş = Şamotlu Çamur T=Tüf (Bazalt tüfü)

Resim 11. ŞT (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) Serisi Deney Tabletleri

Tablo 5. SAX (1,2,3,4,5) Serisi Deney Tabletleri

Ham maddeler	SAX1	SAX2	SAX3	SAX4	SAX5
Sarı Salbaş Kili	90	80	70	60	50
Alman Pınarı Kili	10	20	30	40	50

SA = Sarı Salbaş Kili X = Almanpınarı Kili

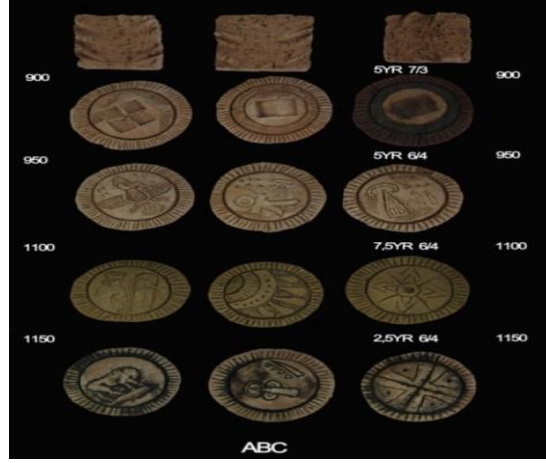

Resim 12. SAX (1, 2, 3, 4, 5) Serisi Deney Tabletleri

Tablo 6. A-B-C Serisi Deney Tabletleri

Ham maddeler	A	B	C
%33Menekşe Kili - %33Samotlu Çamur - %33Kırmızı Çamur	60	50	40
Bazalt Tüfü	40	50	60

A = %60 Bazalt Tüfü B = %50 Bazalt Tüfü C = %40 Bazalt Tüfü

Resim 13. A-B-C Serisi Deney Tabletleri

Çalışmada Kullanılan Astar Araştırmalar

Seramik teknolojisinde astar olarak tanımlanan madde esas ürünü oluşturan seramik çamurunun üzerine çekilen daha ince bir çamur tabakasıdır (Arcasoy & Başkıran, 2020, s. 209).

Deneme tabletleri üzerinde kullanılan astarlar;

- Almanpınarı kili ile yapılan Kırmızı Astar
- Almanpınarı kili ve Mangan dioksit ile yapılan Siyah Astar
- Almanpınarı kili, Mangan dioksit ve Bakır oksit ile yapılan koyu Siyah Metalik Astar
- Salbaş kili ile yapılan Sarımsı Bej Rengi Astar
- Menekşe kili ile yapılan Sarımsı Bej Rengi Astar
- Beyaz Astar

Deneyisel olarak çalışılan astarlar, deri sertliğinde uygulanabildiği gibi bisküvi pişirimi 900°C-1000°C sıcaklıklarda yapılmış seramiklere oldukça başarılı bir şekilde uygulanmış ve sonuç alınmıştır. Renk karışımları yapılmış, ortam neminden etkilenmediği, hidroksit dönüşümü olmadığı gözlenmiştir.

Astar Uygulaması Deneysel Tablet Çalışmaları

Resim14. Bisküvi Pişirimi ve Akçini Üzerine Astar Denemesi (1050°C pişirim sonrası)

Yapılan deneysel çalışmadaki astar denemeleri 8 cm çapında tabletler üzerine hem deri sertliğinde hem de bisküvi pişirimi uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Denemeler sonucunda teknolojik açıdan astar kavlama sorunu yaşanmadığı görülmüştür. Görsel açıdan istenilen renk nüansları ve dokusal etkiler elde edilmiştir.

Şamotlu Çamur Üzerine Serbest Deneysel Çalışmalar

Çalışmalarda deri sertliğinde çamur, 1000°C sıcaklıkta pişirilen bisküvi ürünler üzerinde yapılmıştır. Ayrıca çalışmada renkli çamurlar, astar boyalar ve metal oksitlerden mangan dioksit (MnO_2) ve bakır oksit (CuO) kullanılmıştır. Malzemelerin resimsel etkileri ve görsellikleri incelenmiştir.

Resim15. Bisküvi Pişirimi Üzerine Astar ve Oksit Denemesi 30cm X 21cm (Pişirim Sonrası Ayrıntı)

Resim16. Bisküvi Pişirimi Üzerine Oksit ve Astar Denemeleri (Pişirim Sonrası)

30cm X 19cm

Resim 17. Çalışmanın Tamamı 11m 50 Cm

Resim 18. Ayrıntı 117cm X 225 Cm

Karışım Çamurla Pişirim Öncesi Ve Pişirim Sonrası Lekesel, Dokusal Etkiler Ve Pastel Tebeşir Boya Tekniği İle Lekesel Ve Dokusal Etkiler

SONUÇ

Bu çalışmadaki amaç Çukurova Bölgesi topraklarını ve bölge arkeolojik sembollerini kullanarak seramik malzeme ile resimsel etkiler oluşturmaktır.

Çalışmanın özellikle deneysel kısmının hazırlıkları esnasında dikkat edilen husus, çamur ve astar yapımında kullanılan ham maddelerin tamamen Çukurova Bölgesi arkeolojik yerleşkeler çevresinde bulunan topraklardan elde edilmesidir.

Yapılan çalışma, deneysel çamur karışımları ve astar yapımı olarak iki aşamalı gerçekleştirilmiştir. Deneysel süreç aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Çamur karışımları ile resimsel etki vermek üzere tuale eşdeğer seramik yüzey alanı oluşturulmuştur. Çamurların minerolojik yapıları dolayısıyla oluşan doku ve renk değişimlerinden faydalanarak geniş bir renk paleti oluşturmak amaçlanmıştır.
- Uygulamalarda kullanılacak çamur ve astarlar ile renk paletini zenginleştirmek ve resimsel etki oluşturmak amaçlanmıştır.
- Astar deney çalışmalarında astarı farklı kıvam ve uygulama yöntemleri ile kullanarak yağlı boya, akrilik boya, pastel boya vb. boyar maddelere eşdeğer malzeme oluşturmak amaçlanmıştır.
- Astarlar kıvamı ayarlanarak fırça ve spatül kullanımına olanak sağlamaktadır. Bu sayede fırça darbeleri, ışık-gölge etkisi, derinlik algısı, dokusal, çizgisel etkiler, armoni, açık-koyu dengesiyle oluşturulan kontrast etkiler gibi resimsel etkiler elde edilmiştir. Bütün bunlar uygulanırken yüzey alanında kullanılan çamur bünyenin pişirim sıcaklığına bağlı olarak meydana gelen, doku ve renk değişimleri de dikkate alınmıştır.
- Astar malzeme ile parafin malzeme birlikte kullanılarak pastel boyalar elde edilmiştir. Dolayısı ile bu malzemenin kullanımı ile pastel boya tekniğinin verdiği görsel anlamda dokusal ve çizgisel etkilerde elde edilmiştir.
- Astarların kompresör makinası yardımı ile püskürtme yöntemi kullanılarak yapılan deneyleri ve uygulama çalışmalarında dokusal değerlerin yanı sıra ışık-gölge değerleri ile beklenen görsel etkiler elde edilmiştir.
- Ayrıca astarlar suda çözülebilir bor içeren tuzlar ve bakır oksit, mangan oksit gibi oksitlerle birlikte kullanılmıştır. Astarın mineralojik yapısı ve bununla birlikte oksitle girmiş olduğu reaksiyon sonucu renk

değişimleri gözlemlenmiştir. Bu durumun bilinçli kullanıldığı takdirde istenilen suluboya etkisinde efektlerin elde edilebileceği kanısına varılmıştır.

Astarların renkleri ve her türlü kıvamda kullanılabilirliği ile resimsel etkiler verme aşamasında olumlu dönütler alınmıştır.

Bazalt tüfü kullanımı ile de çamur içerisinde renk değişimi dokusal ve noktasal etkiler elde edilmiştir. Resim sanatı ile duygularını ifade etmek isteyen sanatseverler bu imkânı seramik malzeme kullanımı ile de resim sanatında tercih edeceği yöntem ve teknikleri, duygu ve düşüncelerini rahatlıkla görsel anlamda ifade edebileceği saptanmıştır.

KAYNAKLAR

Arcasoy, A. & Başkıran, H. (2020). Seramik Teknolojisi.

Ayter, R. (2003). *Klika Helenistik Roma ve Bizans Arkeo seramiklerinde kullanılan hammaddelerin günümüz çömlek üretim merkezlerinde kullanılan hammaddeler ile benzerliklerinin arkeometrik yönden karşılaştırılması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Enşan, A. (2008). *Çukurova bölgesindeki Kilce zengin topraklar ile Terra Sigillata astarlarının araştırılarak güncel seramik tasarımlarında uygulanmaları*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Hacızade, F. (2019). Seramiğin Kimyası.

Kapur, S., İnce, F., & Çavuşgil, V. (1985). *Toprak Mikromorfolojisi*. Dicle üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayın, (9).

Özben, M. (2018). *Çukurova bölgesi arkeolojik değerlerinin seramik yüzeylerde resimsel yorumu* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

URL-1:

https://earth.google.com/web/search/almanp%2c4%b1nar%2c4%b1+adana/@37.1190348,36.591571,997.16620202a,822.00554105d,35y,0h,45t,0r/data=Cn4aVBJOCiUweDE1MmVmODZiYTE1ZjJiMjE6MHhmOGJlYmVjOTHiNGIzYjU0Gf-KRog8j0JAIYohOZm4S0JAKhNhG1hbnDEsW5hcsSxIGFkYW5hGAIGASImCiQJs6YwKdePQkAR1OqtCpqNQkAZ3ML_E-5PQkAhBYyouKZKQkAoAg

Erişim tarihi ; 23. 06. 2021

URL-2;

<https://earth.google.com/web/search/Menek%2c5%9fe,+Sar%2c4%b1%2c3%a7am%2fAdana/@37.07960308,35.34046268,88.33732386a,4488.15372849d,35y,-153.71396365h,45.00146786t,0r/data=CoQBGloSVAolMHgxNTI4OGRhNjM5ODg4M2Q3OjB4OTQ2NzM4YjEzZmU1MzQyNhmp3Jp0W4pCQCH7OQX52axBQCoZTWVuZWvFn2UsIFNhcsSxw6dhhS9BZGFuYRgBIAEiJgokCTXtiWMCjEJAEXT59jlWh0JAGSIapbdOrkFAIYoK-dGmp0FA>

Erişim tarihi ; 23. 06. 2021.

URL-3;

<https://earth.google.com/web/search/Salba%2c5%9f+Esentepe,+%2c3%87ukurova%2fAdana/@37.10353633,35.14269298,90.75913767a,6089.79630415d,35y,-21.96976748h,32.29204537t,0r/data=CowBGmISXAolMHgxNTI4NjNmYTQ0ZjdkZTJiOjB4YjBiOThkZTAzZGE3ODg2YxnqDOD1H45CQCHW3kzxXY5BQCohU2FsYmHFNyBFc2VudGVwZSwgw4d1a3Vyb3ZhL0FkYW5hGAEGASImCiQJg54e3p-hQkAROhUxqGeQkAZwvNQaYOKQUAHt5n-h4-GQUA>

Erişim tarihi ; 23. 06. 2021.

Yazar Katkı Oranı

Çalışma sürecinin yöntem belirleme ve deneysel hazırlık aşamasında 2. yazarın araştırmaya katkısı %40'dır. Araştırmanın diğer süreçleri için birinci yazarın katkı oranı %60'tır.

BAUHAUS DÖNEMİ IŞIĞINDA MOBİLYA ATÖLYELERİNİN İNCELENMESİ

Selver KOÇ ALTUNTAŞ¹, Şebnem ERTAŞ BEŞİR², Büşra DERELİ³

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.907246

Makale Geçmişi:

Geliş 31.03.2021

Düzeltilme 13.06.2021

Kabul 09.08.2021

Anahtar Kelimeler:

Bauhaus,

Bauhaus mobilyaları,

Bauhaus mobilya atölyesi,

Bauhaus sandalyeleri.

ÖZ

Bauhaus, sanat, zanaat ve endüstriyi birleştirerek fonksiyonel ve sanatsal ürünler ortaya çıkarmayı hedefleyen bir tasarım okuludur. Endüstri devriminin de etkisi ile Bauhaus'un temel eğitimi; uygun malzeme ve fonksiyonelliğin birleşmesi sonucunda çıkan ürünün güzel olması yönündedir. Buradan yola çıkarak ele alınan eğitim ekolü; süreç içerisinde mimariye, iç mekana ve mobilyalara da yansımıştır. Böylelikle bir tasarım anlayışının farklı ölçeklerden mobilya ölçeğine kadar kendine biçim bulduğu görülmektedir. Literatür araştırması olarak yürütülen çalışma; Bauhaus akımının üç dönemi olan Weimar, Dessau, Berlin dönemi ve bu dönemlere ait atölyeleri kapsamaktadır. Atölyelerin tasarımlar üzerindeki sosyal etkisi ve bunun siyasi yapıya yansımaları, dönemin mobilya atölyeleri ve temsilcileri özelinde ele alınarak gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Üç dönemin önemli temsilcileri ve atölyelerde aktif rol oynayan tasarımcılar; Johannes Itten, Walter Gropius, Marcel Breuer, Josef Albers, Alfred Arndt ve Mies Van Der Rohe'nin mobilya tasarımları, eğitim metodları, atölye çalışmalarındaki mobilyalar ve sandalyeler üzerinden nicel bir yöntem olan betimsel tarama yöntemi ile incelenmiştir. Tarama ve değerlendirmeden oluşan yöntemde; Bauhaus yöneticileri, mobilya atölyesinin atölye ustaları ve mobilyaları kategorilendirilmiş ve bu kategoriye ait genel değerlendirmeler yapılmıştır.

STUDY REVIEW OF FURNITURE ATELIERS OVER THE LIGHT OF BAUHAUS PERIOD

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.907246

Article History:

Received 31.03.2021

Revised 13.06.2021

Accepted 09.08.2021

Keywords:

Bauhaus,

Bauhaus furniture,

Bauhaus furniture atelier,

Bauhaus's Chair.

ABSTRACT

Bauhaus is a design school that aims to create functional and artistic products by combining arts, crafts and industry. With the influence of the industrial revolution, the basic education principle of Bauhaus is creating a product which is beautiful through the combination of suitable materials and functionality. The education movement based on this principle has reflected on architecture, interior space and furniture design in time. Thus, it is seen that a design concept has found its shape from different scales to furniture scale. The study which is carried out as a literature research, covers the three periods of the Bauhaus movement, namely the Weimar, Dessau, Berlin period and the Ateliers belonging to these periods. By discussing the social impact of the ateliers on the designs and its reflection on the political structure, in the context of the furniture ateliers and their representatives of the period, necessary evaluations were made. The furniture designs and teaching methods of Johannes Itten, Walter Gropius, Marcel Breuer, Josef Albers, Alfred Arndt and Mies Van Der Rohe who are the important representatives of the three periods and the designers playing active roles in the workshops, were examined through the furniture and chairs in their ateliers by using descriptive survey model which is a quantitative method. In this method which consists of reviewing and evaluation; Bauhaus managers, masters of the furniture ateliers and their furniture designs were categorized, and general evaluations for these categories were carried out.

¹ Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü, selverkoc@ktu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9272-7746

² Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, sertasbesir@akdeniz.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0568-6529

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü, busra.dereli32@gmail.com. ORCID: 0000-0002-9601-7290

Alıntılanmak için/Cite as: Koç Altuntaş, S., Ertaş Beşir, Ş. Dereli, B. (2021), Bauhaus Dönemi Işığında Mobilya Atölyelerinin İncelenmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 195-98.

GİRİŞ

20. Yüzyılın başlarında teknolojinin gelişmesi, endüstrileşmenin yaygınlaşması ve savaş birçok unsuru etkilemiş, bu süreç sanat ve işlevselliğin sorgulanmasına da yol açmıştır (Lynton 1982). Buna bağlı olarak birçok sanat akımı ortaya çıkmış, yeni arayışlara yönelim artmıştır. Bunlardan biri olan modernizm, şehir ölçeğinden obje ölçeğine kadar kendini hissettirmeye başlamıştır. Böyle bir dönemde temelleri atılan Bauhaus, önemli bir düşünce sisteminin temelini oluşturmuştur. Aynı zamanda sanata ve teknolojiye getirdiği yeniliklerle, tasarımın hemen hemen her alanında var olması ile modernizmin öncülerini yetiştiren ve tarihe adını yazdıran bir ekol ve okul olarak karşımıza çıkmaktadır.

1919 yılında Walter Gropius tarafından güzel sanatlar fakültesi ve uygulamalı sanatlar okulunun birleştirilmesi ile kurulan, bir devlet okulu olan Bauhaus; yalnızca mimarlık okulu değil, aynı zamanda tasarım disiplinlerini kapsayan bir tasarım okuludur (Bulat vd. 2014). Sanat, zanaat ve endüstrinin birlikte var olması gerektiğini savunarak, bu disiplinleri bir çatı altında toplamayı amaçlamıştır (Erkmen 2009). Fikir olarak benimsenen atölyeler ise esaslı eğitim düşüncesi olarak sanatın her dalından tasarımcı yetiştirmeyi hedeflemiştir. Hem teoride hem pratikte bütün olarak var olan bir içerik oluşturulmuştur (Celbiş 2014). Kademeli eğitim anlayışı güden sistem; temel form ve malzeme, atölye ve uygulama eğitimi olmak üzere üç kategoriden oluşmaktadır. Gropius'un önderliğinde her biri farklı alanlarda; mimar, ressam ve heykeltıraş olan Johannes Itten, Moholy Nagy, Josef Albers, Marcel Breuer, Paul Klee ve Oskar Schlemmer gibi sanatçılar davet edilmiştir (Gürcüm & Kartal 2017). Her biri farklı üslup ve anlayış ile okulda var olan tasarımcıların eğitim sistemi de kendi içinde çeşitlilik göstermiştir. Bunun yanı sıra, dönemin siyasi ve politik etkenleri okul içerisinde hissedilir bir boyut taşımıştır. Öyle ki; kimi zaman siyasi baskılar nedeni ile okul kapatılmış, başka isimlerle başka şehirlerde kurulmuş veya yönetim kadrosunda zorunlu değişikliklere gidilmiştir. Tüm bunların yarattığı etki ve tasarım anlayışı ile Bauhaus okulu üç döneme ayrılmıştır. Weimar, Dessau ve Berlin dönemleri; isimlerini kuruldukları şehirden almıştır.

Bauhaus okulu; 1919-1925 yılları arasında Weimar'da, 1925-1932 yıllarında Dessau'da daha sonra 1932-1933 yılları arasında Berlin'de eğitim vermek zorunda kalmış; yöneticiler değişmiş ve kısa bir süre sonra 1933 yılında kapatılmıştır (Bingöl 1983). Üç dönemin de ortak tasarım anlayışı; işlevselliğe dayalı olup yalnızca mimarlık değil, sanatın ve zanaatın birçok alanında bütünsel bir yaklaşımla ele alınmasıdır. Tasarım aşamasından üretime kadar olan süreç bizzat sınanmakta ve geri beslemelerle desteklenmektedir. Süreçte rasyonelleşmenin temelleri sağlamlaştırılmış, modernizmin esasları teoride ve üretimde uygulanmıştır. Bu da atölyelerin önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Bauhaus okulu, eğitim ve öğretimin yanı sıra araştırma laboratuvarı gibi kullanılan atölyeler üzerine oturtulmuş bir sistemden oluşmaktadır. Atölyelerde; mobilya, tekstil, metal, cam, seramik gibi (Gropius 1967) yapım teknikleri ve malzeme konusunda çalışmalar yapılabilecek branşlar için ortam sağlanmıştır. Bunun dışında; ahşap, kağıt, alçı, tuğla, çimento gibi farklı malzemelerin yapısı irdelenip, bu malzemelerin farklı tekniklerle kullanımı için araştırmalar yapılmıştır (Droste 2002). Atölyelerdeki birimler gereksinimlere göre zaman zaman yenilenmiş, yeni atölyeler açılmış veya isimleri değiştirilmiştir. Diğer bir yandan atölyede eğitim gören öğrencilerde; usta-çırak ilişkisi sistemi örnek alınmıştır. Sonuç ürünler ise; günlük hayatta kullanılabilecek tasarım ürünler olan iç mekan mobilyaları ve objelerden oluşmaktadır. Birçoğunun çeşitli ülkelerde kullanılmasıyla modernleşme hareketinin etkisi bu ülkelerde hissedilmiştir (Gürcüm & Kartal 2017).

Bauhaus birçok tasarım disiplini olduğu gibi mobilya tasarımında da hem kendi döneminde hem de kendinden sonraki dönemlerde etkili olmuştur. Modülerlik (seri üretime ve standardizasyona yatkınlık), ergonomi, yalınlık, estetik, işlevsellik, ulaşılabilirlik ve hafiflik en önemli özellikleri arasındadır. Bu ölçütler; teori ve atölye esaslı eğitim modelinde bütünsellik anlayışına dayanmaktadır. Böylelikle mobilyalar belirli standartlar altında toplanmış ve her biri evrensel değer taşıyarak gelecek kuşaklara aktarılmıştır.

Bauhaus dönemi; yarattığı etki ile geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Kısa zaman içerisinde felsefesi, değişen binaları, eğitimcileri ve döneme etkileri ile birçok ayrıntı içermektedir. Bunlar arasında Bauhaus'un en önemli ve etkili alanlarından bir tanesi de iç mekan mobilyalarıdır. Hem tasarımının yapılması hem prototipinin denenmesi hem de üretiminin gerçekleşmesi nedeniyle ile var olduğu dönemde modern iç mekan mobilyasının temellerini oluşturmuştur. Bu bilgiler ışığında; çalışma kapsamında Bauhaus'un Weimar, Dessau ve Berlin dönemlerine ait atölyelerin eğitimcileri, eğitim metodları ve bunların sonuç ürünlerine yansımaları incelenerek sandalye tasarımlarının geniş bir yer tutması nedeni ile Bauhaus dönemi sanatçılarının referanslı sandalyeleri irdelenmiştir.

Bauhaus Döneminde Ders Veren Eğitimciler Ve Mobilya Atölyeleri

Bauhaus dönemi ve okulu, kendine has yöntemleriyle hem tasarımcı hem eğitimci yetiştirmiştir (Yazar vd. 2016). Standartlaşmanın gerektirdiği modül sistemler ve rasyonelleşme anlayışı ise dönemin öne çıkan özelliklerini yansıtmaktadır. Bu süreçte öğretmen-öğrenci ilişkisi, atölye ortamında deneme-yanılma ve yaparak-uygulayarak bilgi edinme ise eğitimin temelini oluşturmaktadır. Bauhaus dönemindeki eğitiminin özellikleri arasında ise;

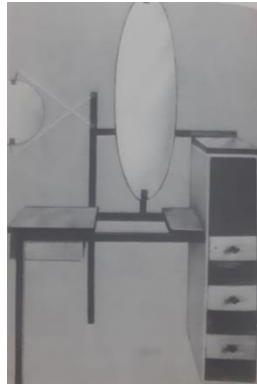
- Malzeme ve aletlerin kullanılışını öğreten dersler, defter tutma ve teklif krokileri çizme
- Bir diğeri ise üç farklı başlık altında yer alan; görünüş (tabiat ve malzeme bilgisi), tersim (düzlem geometri bilgisi, yapı ve çizim bilgisi ve modelaj), proje (hacim etüdları, renk etüdları ve kompozisyon etüdları) bulunmaktadır (Gropius, 1967, s. 39-40).

Bauhaus dönemi; Weimar, Dessau ve Berlin olarak üç döneme ayrılmıştır. Ancak, Berlin dönemi bir yıl içerisinde kapanmıştır. Tasarım atölyeleri; plastik sanatlar, heykel, ahşap oymacılık, metal, seramik, duvar resmi, tekstil, grafik, yaratıcılık, tiyatro ve mobilya atölyesi olmak üzere sanatın çeşitli dallarında faaliyet gösteren eğitimcilerle birlikte şekillenmiştir (Şahinkaya 2009).

Sistem, usta-çırak ilişkisine dayandığı için, usta olarak nitelendirilen eğitimciler; gelen öğrencileri (çırakları) tasarımın temel ilkelerini benimseterek yeteneklerini ortaya çıkarmışlardır (Gropius 1967).

Hem eğitim hem ekolün anlayış süreci diğer atölyelerle entegre olan mobilya atölyelerine de fazlasıyla yansımıştır. Seri üretim ve ulaşılabilirlik kavramlarının gereğini savunan atölyelerin başında mobilya atölyesi gelmektedir. Bunun en somut örneği ise; eğitimcilerin yaşam alanlarında yer alan mobilyalar dahi Bauhaus atölyelerinde tasarlanıp üretilmesidir (Meşhur 2011). Bauhaus mobilya atölyesinin ilk ustası olan Marcel Breuer'in endüstriyel seri üretim anlayışı gütmesi bütün tasarımcıları etkilemiştir. Bu noktada Droste (2002); eğimli oturma yüzeyinin varlığı, esnek oturma yüzeyi ve sırt bölgesi, ergonomik oturma için omurganın serbest bırakılması gibi bazı gereksinimlerden bahsetmiş ve süreç içerisinde mobilya tasarım kriterleri arasında gösterilmiştir. Mobilya atölyesi, sandalyeden masaya, dolaptan çay arabasına, koltuktan raf sistemlerine kadar geniş bir yelpazede kendine yer bulmuştur. Tasarımlar, prototipleri ve seri üretimleriyle çeşitlilik göstermiş, hepsi modern karakteri ile günümüze kadar gelmiştir.

Johannes Itten'in usta olarak başladığı Weimar dönemindeki mobilya atölyesinde dışavurumcu bir tarz vurgulanmıştır (Ackermann vd. 2006). Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden bir tanesi olarak gösterilen ve marangozluk atölyesi için açılan "Haus Am Horn" sergisi (Droste 2002), mobilya örnekleri açısından önem teşkil etmektedir. Marcel Breuer tarafından tasarlanan tuvalet masası; yapılan sergideki en önemli mobilyalardan biri olmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan Tuvalet Masası (Kaynak: *Modern mimarlığın öncüleri*, 2002, s. 62)

Itten'den sonra mobilya atölyesinin başına geçen Marcel Breuer, Dessau döneminde oldukça başarılı çalışmalar yürütmüştür. Yeni malzemeler, teknolojiyle entegre, yeni üretim metodları ve fonksiyonel tasarım üzerine yoğunlaşan Breuer, çelik boru, konsol mobilya ve sade tasarımlarla farklı alternatifler geliştirmeyi başarmıştır (Wingler 1969). Benzer strüktür sistemine sahip olan farklı işlevlerdeki mobilya örneklerinde ekonomik malzeme kullanımı ve bununla beraber hafif ve esnek mobilya anlayışı görülmektedir (Gropius 1967) (Şekil 2). Bu doğrultuda evrensel tasarım yaklaşımının başladığı söylenebilirken, Bauhaus'u yansıtan bu mobilyalar; konutlarda, kantinlerde, konferans ve çalışma salonlarının iç mekânlarında kendine yer bulmuştur

(Wilk 1981). Şekil 2’de yer alan ve Marcel Breuer’e ait olan sırası ile B9 zigon sehpalar 1925-1926’da, Thonet B 22a raf ünitesi 1926’da, K 40 sehpa 1927’de, Dessau binası toplantı salonu için sandalyeler dizisi 1927’de, B54 çay servis arabası 1928’de, S 285 çalışma masası 1935’de, kitaplık 1932-1935’de tasarlanmış, prototipi hazırlanarak üretilmiş mobilya örnekleri arasındadır.

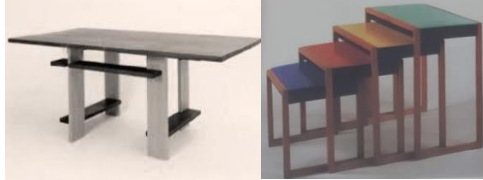
Şekil 2. Marcel Breuer'in Bauhaus İç Mekan Mobilya Tasarımı Örnekleri (Kaynak: URL-1,2,3,4,5,6,7,2020)

1928-1930 yılları arasında Bauhaus yöneticiliğini üstlenen Hannes Meyer ile bir süreliğine mobilya atölyesinin yönetimini devralan Josef Albers, kısa bir süre sonra görevi Alfred Arndt'a devretmiştir (Droste 2002). Meyer'den sonra gelen ve son yönetici olan Mies Van Der Rohe; Alfred Arndt ile mobilya atölyesi; ev içi yerleşim ve dekorasyon birimi olarak işleyişine devam etmiştir (Akdere 2018). Bauhaus sürecinde oldukça başarılı tasarımlar yapan Rohe'nin mobilyalarında rasyonalizmi görmek mümkündür. Bütüncül ve işlevsel yaklaşım tarzını benimseyen Rohe, modern binalar ile bu binalarda kullanılacak olan mobilyaların da geometrik forma dayalı üretimini savunmuştur (Yazar vd. 2016) (Şekil 3). Şekil 3’de yer alan ve Ludwig Mies Van Der Rohe’ye ait olan sırası ile; Barcelona sehpa 1930’da, MR şezlongu 1929-1930’da, Barcelona divanı 1930’da tasarlanmış, prototipi hazırlanarak üretilmiş mobilya örnekleri arasında yer almaktadır.

Şekil 3. Ludwig Mies Van Der Rohe'nin Bauhaus İç Mekan Mobilya Tasarımı Örnekleri (Kaynak: URL-8,9,10,2020)

Josef Albers, 1928’de devraldığı mobilya atölyesini bir sene yürütmüş ve atölyelerde kullanılan malzeme ve teçhizatların yalın bir tasarım anlayışı ile verimli kullanılabilmesi adına çalışmalar yapmıştır (Droste 2002) (Şekil 4). Şekil 4’de Josef Albers’e ait mobilyalar sırası ile; 1923’de konferans masası ve 1927’de zigon sehpa takımından oluşmaktadır.

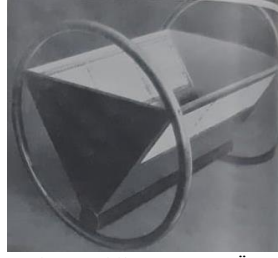

Şekil 4. Josef Albers'in Bauhaus İç Mekan Mobilya Tasarımı Örnekleri (Kaynak: Droste, 1993; Akdere, 2018, s.137, Gropius vd, 2006, s.63)

Yukarıda bahsi geçen tasarımcılar dışında Bauhaus mobilya atölyesine katkı veren birçok tasarımcı olmuştur. Bunlardan biri Eileen Gray’dır. 1927’de tasarladığı E1027 ayarlanabilir masa tasarımı ile fonksiyonel tasarım anlayışını ortaya koymuştur (Şekil 5). Bunun dışında Bauhaus ikonu olan ve 1922 yılında tasarlanan bebek beşiğinin tasarımcısı Peter Keller de Bauhaus için önemli bir yer tutmaktadır (Şekil 6).

Şekil 5. Eileen Gray'in Bauhaus İç Mekan Mobilya Tasarımı Örneği (Kaynak: URL-11,2020)

Şekil 6. Peter Keller'in Bauhaus İç Mekan Mobilya Tasarımı Örneği (Kaynak: Bayer & Gebhard, 1955, s.42)

Bauhaus mobilya atölyesi, tasarladıkları ve ürettikleri mobilyalar ile dönemin mobilya sektörünün belirleyicisi olmuş; günümüzde halen birçok ikonlaşmış tasarımları ile var olmaya ve örnek alınmaya devam etmiştir.

YÖNTEM

Çalışma; literatüre dayalı bir araştırma olup, mobilya tasarımlarıyla ilgili tezler, kitaplar, dergiler, arşivler, elektronik dergiler ve akademik makaleler, fotoğraflar ve mobilya katalogları betimsel tarama yöntemi ile ele alınmıştır. Alanyazın tarama yöntemlerinden olan betimsel tarama, tarama ve analiz aşamalarından oluşmaktadır. Ardından taramanın araştırma konusu ile ilgili durumu ve bulguları ortaya çıkmaktadır (Guzzo vd. 1987; King & He 2005). Bu kapsamda; Bauhaus'un üç dönemi olan; Weimar, Dessau ve Berlin dönemine ait tüm mobilyalar taranmış; bunlar arasında sayıca fazla olması nedeniyle sandalye tasarımları ele alınmıştır. Değerlendirme sürecinde ise, tarama sonucunda elde edilen Bauhaus yöneticileri, mobilya atölyesinin atölye ustaları ve mobilyaları kategorilendirilmiştir. Çalışmanın sonuç aşamasında oluşturulan şematik anlatım ile çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bauhaus tasarım okulu, birçok araştırmacı tarafından farklı kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında; dönemin siyasi nedenleri, kentsel ve mimari değişimin tasarıma ve tasarımcılara etkisi göz önünde bulundurulmuştur. Üç farklı şehirde kurulan Weimar, Dessau ve Berlin'deki tasarım okulları ele alınarak inceleme yapılmıştır.

Weimar Dönemi (1919-1925)

Gropius tarafından Weimar'da 1919 yılında kurulan Bauhaus Tasarım Okulu; sanatsal ve endüstriyel sorunların, işbirliği içerisinde çözülebileceğini savunmuştur (Bingöl 1983). Gropius bu dönemde; Johannes Itten, Lyonel Feininger, Oskar Schlemmer, Paul Klee, Wassily Kandinsky gibi eğitimcileri Bauhaus kadrosuna dahil etmiştir (Wilk 1981). Bauhaus manifestosuna bağlı kalarak mobilyalarda; ağır ve pahalı olmayan malzeme kullanımı (çoğunlukla ahşap), insan ergonomisine uygun tasarım, eğimli oturma düzlemi ve serbest omurga kullanılarak tasarım yapılmıştır (Wingler 1969).

Weimar döneminde mobilya atölyesi, okul kurulduktan iki sene sonra 1921'de faaliyete geçmiştir. Bauhaus atölyelerinde ders veren eğitimciler form ustası ve atölye ustası olarak ayrılmıştır. Gropius 1921'de marangozluk atölyesinde form ustası olarak görev yapmaya başlamıştır. Standardizasyon fikrini savunan Marcel Breuer ise; bu dönem mobilya atölyesinin ilk ustabaşı olarak görev almış ve 'ahşap çatalı sandalye' tasarımı ile adından söz ettirmiştir (Ozan 2009). Bu sandalye standardizasyonun o dönemdeki temsilini oluşturmaktadır.

Weimar döneminde Johannes Itten marangozluk atölyesini yöneten bir diğer eğitimcidir. Johannes Itten, 1919-1923 yılları arasında Bauhaus'ta çeşitli atölyelerin yöneticiliğini yapmış (Akdere 2018) öğrencilere malzemenin ve formun zıtlıklarını öğretip, yeni ürünler ortaya çıkarma imkanı sağlamıştır. Bu noktada öğrencilerin yaratıcılığını artırmak için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Diğer atölyelerde para karşılığı çalışılırken, Itten'in marangoz atölyesinin başında bulunduğu dönemde bu durumu çok desteklemediği görülmektedir. Bu nedenle Itten'in yöneticilik yaptığı yıllarda yeterli sayıda tasarım ürün görülmemektedir (Akdere 2018).

Gropius; Bauhaus'un tasarım amaçları içinde yer alan seri üretimin ve mobilyalarda işlevselliğin ön planda olmasının, önemli bir unsur olduğunu dile getirmiştir (Gropius 1967). Böylelikle standartlaşma ve rasyonelleştirmeye tasarımların daha çok insana ulaşması sağlamış, uygulamalar Bauhaus'un felsefesi ile örtüşmüştür (Şekil 7).

Afrika Sandalyesi	Renkli Dokuma Sandalye	D51 Sandalyesi	Çıta Sandalyesi
			
1921/ Marcel Breuer	1921/Marcel Breuer	1922-23/ Walter Gropius	1924/Marcel Breuer

Şekil 7. Weimar Döneminde Tasarlanan Sandalyeler (Kaynak: URL-12, 2021, URL-13, 2021, URL-14, 2020, URL-15, 2021).

Weimar döneminde yer alan eğitimcilerin eğitim metodları ve tasarım ürünleri arasında bağ bulunmakta, modern mobilya tasarımına öncü niteliği taşımasına rağmen yeterli düzeyde üretim yapılamamıştır. Siyasi baskılardan dolayı Weimar’da bulunan okul kapanmış ve 1925 yılında Dessau’da açılmıştır.

Dessau Dönemi (1925-1932)

Bauhaus, istenilen ürün ve üretimi veremeyen Weimar döneminin ardından Dessau’ya taşınmıştır. Süreç içerisinde Josef Albers, Hernert Bayer, Marcel Breuer gibi tasarımcılar Weimar’daki Bauhaus’tan mezun olmuş ve burada ‘Genç Üstatlar’ olarak eğitim vermeye başlamıştır. Mezun olan öğrenciler okulun çalışma şeklini bildikleri için atölyelerin başındaki eğitimcilerin form ustası ve atölye ustası olarak ayrılmasına gerek kalmamıştır (Ozan 2009). Bauhaus okulunun baskılar yüzünden Dessau’ya taşınmasının ardından ahşap işleri atölyesi mobilya atölyesine dönüştürülmüş ve atölyelerde üretilen ürünlerin dışarıya satılabilmesi için Bauhaus Anonim Şirketi kurulmuştur (Akdere 2018). Bu dönemde ahşap yerine metal tercih edilmiştir (Meyer & Bergner 1980).

Okulun kurucusu olan Gropius baskılara dayanamadığı için 1928 yılında görevinden ayrılmış ve yerine yönetici olarak mimar Hannes Meyer geçmiştir. Meyer, Bauhaus’ta mobilya üretiminin topluma fayda sağlaması için ekonomik mobilyaların üretimini yapmayı amaçlamıştır (Meyer & Bergner, 1980). Bu süreçte çeşitli sergiler düzenlenmiş ve atölyeler hız kazanmıştır. Hannes Meyer’in yöneticilik yaptığı 1928-29 yılları arasındaki dönemde atölyenin başına önce Josef Albers geçmiş fakat Meyer ile anlaşamadıkları için yerini Alfred Arndt’a bırakmıştır. 1929 yılında metal, mobilya ve dekor atölyeleri ev içi tasarım ve dekor atölyesi adı altında birleştirilmiştir (Akdere 2018). 1931 yılına kadar Arndt atölyenin başında eğitimci olarak bulunmuştur (Ozan 2009). Meyer’in 1930’da ayrılmasından sonra ise başkanlık görevini Mies van der Rohe devralmıştır. Mies van der Rohe’nun yöneticilik yaptığı dönemde Bauhaus’ta kentsel tasarımdan, mobilyaya kadar her alanda öğrencilerin bilgi sahibi olması amaçlanmıştır.

Dessau dönemi mobilya atölyesinde eğitimci olarak bulunan Marcel Breuer, Josef Albers, Alfred Arndt, Hannes Meyer, Mies Van der Rohe ve Marianne Brandt önemli rol oynamıştır.

Marcel Breuer; 1920-1924 arasındaki dönemde Bauhaus’ta öğrenci iken; 1925-1928 yılları arasındaki dönemde mobilya tasarım atölyesinin başına geçmiştir (Wingler 1969). Marcel Breuer atölyenin başına geçtikten sonra; yeni malzeme ve yeni yöntemler, alüminyum ve çeliğin alایشının kullanılması, prototipler üreterek seri üretim yapılmasına olanak sağlaması gibi birçok önemli adımlar atmıştır (Argan 1957). Bu nedenle Marcel Breuer döneminde mobilya atölyesi, en verimli dönemini yaşadığı söylenebilir. Breuer’in, yapımında krom boru kullanılan Wassily sandalyesi mobilya tasarımına öncülük etmekte olup; ahşabın kullanımının bırakılıp çelik borunun tercih edilmesi Bauhaus mobilya tasarımında önemli bir değişim olarak varsayılmaktadır (Şekil 8).

Wassily Sandalyesi		B4 Sandalyesi		B5 Sandalyesi		B33 Sandalyesi			
									
1925/ Marcel Breuer		1927/Marcel Breuer		1926-27/Marcel Breuer		1927-28/M. Breuer			
B32 Sandalyesi		Cesca Sandalyesi		D40 Sandalyesi		Kulüp Sandalyesi		Model Ti 244	
									
1928/ Marcel Breuer		1928/ Marcel Breuer		1928/Marcel Breuer		1928/Josef Albers		1929/Josef Albers	

Şekil 8. Dessau Döneminde Tasarlanan Ürünler (Kaynak: Bayer ve Gebhard,1955, s.126, URL-16, 2020, *Modern mimarlığın öncüleri*, 2002, s. 84, URL-17,18,19,20,21,2020, *Modern mimarlığın öncüleri*, 2002, s. 61)

Alfred Arndt; daha öncesinde öğrenci olarak Bauhaus'ta yer alan ve 1929-1931 yılları arasında mobilya atölyesinin başında bulunan eğitimcidir (Celbiş 2014). Mies Van der Rohe; 1930-1933 yılları arasında Bauhaus'ta yönetici olan ve çok fazla tasarımı bulunan bir sanatçıdır. Barcelona Koltuğu ve Tubular Steel Chair en önemli tasarımları arasında yer almaktadır. Bunun dışında Brno sandalyesi, 'MR10 Chair' de Bauhaus döneminin simgesel sandalyeleri arasına girmiştir. Rohe'nin çalışmalarında; özellikle teknik detaylara, minimal çizgilere ve işlevselliğe rastlanmaktadır (Johnson 1978). Tasarımlarında çelik boruyu tercih eden Rohe, Alman Pavyonu için tasarladığı Barcelona Koltuğu ile Marcel Breuer'in tasarımlarından farklılıklar olduğu ortaya konulmuştur (Meyer & Bergner 1980) (Şekil 9). Marianne Brandt ise; Bauhaus okulundan mezun olmuş ve endüstriyel tasarım üzerine yoğunlaşmış bir tasarımcıdır. 1925-1928 yılları arasında mobilya atölyesinin başına geçmiş, sonraki süreçte ise metal atölyesinin başkanı olarak kariyerine devam etmiştir.

MR10 Sandalyesi	MR20 Sandalyesi	D42 Sandalyesi	Barselona Sandalyesi
			
1927/ Mies Van Der Rohe	1927/ Mies Van Der Rohe	1927/Mies Van Der Rohe	1929/ Mies Van Der Rohe
Tugendhat Sandalyesi	Brno245 Sandalyesi	Brno255 Sandalyesi	MR Lounge Sandalyesi
			
1929/ Mies Van Der Rohe	1930/ Mies Van Der Rohe	1930/Mies Van Der Rohe	1927/ Mies Van Der Rohe

Şekil 9. Mies Van Der Rohe'nin Sandalye Tasarımları (Kaynak: URL-22,23,24,25,26,27,28,29, 2020)

Breuer'in mobilya atölyesi yöneticiliğini yaptığı dönem; en parlak dönem olarak kabul edilmektedir. Dönemin başlarında mobilya tasarımı ve seri üretimi konusunda başarılı olan atölye, Hannes Meyer ve Mies van

der Rohe'un okulun yöneticiliğini yaptığı dönemde mimari eğitime önem vermelerinden dolayı ürün tasarımı açısından düşüş yaşamıştır. Weimar döneminde olduğu gibi siyasi baskılar nedeni ile 1932 yılında kapanmış ve Berlin'de açılmıştır.

Berlin Dönemi (1932-1933)

Berlin dönemi; Mies Van Der Rohe ve Lilly Reich'in önderliğinde bir sene varlığını sürdürmüş, bu süre zarfı içerisinde mimari tasarım ağırlıklı çalışmalar yapılmıştır. Hem dokuma atölyesi hem ev içi yerleşim ve dekorasyon atölyesinin başında yer alan Lilly Reich, 1927-1931 yılları arasında tasarlamış olduğu ayna, LR sandalyesi ve sergi tasarım ünitesi ile Bauhaus mobilya mirasına önemli katkılar sağlamıştır. Mobilyada yeni form denemeleri ile çelik boru kullanımı ile ilgili çalışmalara devam etmiştir. Bunun yanı sıra Rohe ile katıldığı sergilerle, kullandıkları malzeme ve fikirlerle de adından sıklıkla söz ettirmiştir (Şahinkaya 2009). Fakat, Bauhaus tasarım okulu Berlin'e taşındığı sıralarda üretim durmuş, önderliğini yaptığı atölyede sandalye tasarımına rastlanılmamıştır.

Bauhaus'a yapılan baskıların artması nedeniyle 1932 yılında Berlin'e taşınan okul, maddi yetersizlikler nedeni ile Mies van der Rohe'un yöneticiliğinde 1933 yılında kapatılmıştır (Bingöl 1983).

SONUÇ

Radikal modern üslubun temellerinin atıldığı, mimariden endüstriyel tasarıma kadar etkilerinin gözlemlenebildiği Bauhaus, 14 yıllık bir zaman dilimini ifade etse de, ayrıntılarla dolu bir örüntüdür. Bu nedenle çelişkili ve eksik bilgilerin varlığı kaçınılmaz olmuştur. Teknolojinin kullanımı, farklı malzemelerin uygulanması, işlevsellik ve ergonominin tasarımlara yansması ile bu dönemin mobilyaları günümüzde de önemini korumaktadır. Mobilya atölyesinde değişen yöneticiler, ustalar ve öğrenciler; tasarımlarda ve verimde farklılıklara neden olsa da Bauhaus fikrine sadık kalmıştır.

Ders veren eğitimciler ve mobilya atölyesi ele alındığında; çok çeşitli mobilyalara rastlamak mümkündür. Seri üretimi yapılan bu mobilyalar; birçok kesim tarafından kullanılabilmiş, hatta ikon yapıların kimliğini oluşturan iç mekan öğeleri haline gelmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda; Marcel Breuer ve Ludwig Mies Van Der Rohe'nin tasarımları Bauhaus'ta tasarlanan ve üretilen mobilyaların ağırlıklı kısmını oluşturmaktadır. Johannes Itten, Alfred Arndt, Josef Albers, Eileen Gray ve Peter Keller gibi isimlerin verdiği destek ve katkı ise Bauhaus'u önemli noktalara getirmiştir.

Tasarlanan ve üretilen mobilyalar içerisinde ağırlıklı kısmı sandalyeler oluşturmaktadır. Bauhaus ve dönemleri boyunca sandalyelerin geldiği nokta, tasarım anlayışını yansıtmakta ve her bir tasarımcının kimliğini ve niteliğini taşımaktadır. Bu nedenle sandalye tasarımları; Bauhaus'un Weimar, Dessau ve Berlin dönemlerinde ele alınmıştır. Mobilyalar, bu süreçlerde değişen yöneticiler ve atölye ustaları röper noktası alınarak incelemeler yapılmış ve yıllara göre kategorize edilmiştir. 1919 yılında Bauhaus kurulmuş fakat mobilya atölyesi 1921 yılında aktif eğitime başlamış olduğu için geçen iki yıllık süreçte mobilya atölyesi bünyesinde sandalye tasarımı görülmemiştir. Bunun dışında Berlin döneminde ev içi yerleşim ve dekorasyon atölyesi bünyesinde sandalye tasarımına rastlanılmamıştır. Bu süreçler grafikte siyah renk ile belirtilmiştir (Şekil 10).

	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	WEIMAR DÖNEMİ 1919-1925							DESSAU DÖNEMİ 1925-1932					BERLIN DÖNEMİ 1932-1933		
BAUHAUS YÖNETİCİSİ	WALTER GROPIUS 1919- 1928							HANNES MEYER 1928-1930					MIES VAN DER ROHE 1930-1933		
MOBİLYA ATÖLYESİ ATÖLYE USTASI	JOHANNES ITTEN ATÖLYE USTASI WALTER GROPIUS FORM USTASI MARCEL BREUER USTABAŞI							MARCEL BREUER	JOSEF ALBERS	ALFRED ARNDT				LILLY REICH	
SANDALYELER															

Şekil 10. Bauhaus Dönemlerine Göre Atölye Ustaları Ve Yöneticileri

Şekil 10'daki şematik anlatımda görüldüğü gibi; Bauhaus'un Weimar'da endüstri alanında ulaşamadığı düzeye Dessau'da ulaşılmıştır. Bunun dışında ulaşılan bazı sonuçlar şu şekildedir:

- Weimar döneminde öğrenci olan Breuer'in atölyenin başına geçmesiyle beraber mobilya atölyesinin en parlak dönemini yaşadığı ve yeni malzemeler kullanılarak tasarımlar yapılmaya başlandığı söylenebilir.
- Itten'in ekspresyonist bir tasarım anlayışını benimsemesinden dolayı mobilya atölyesinin başında bulunduğu dönemde daha çok bu anlayışın etkisinde tasarımların yapıldığı görülmüştür.
- Meyer toplumun her kesimi için üretim yapılmasını istemiş lüksten ziyade gerekliliklerin önemli olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte Meyer döneminde Bauhaus'un maddi kazancının diğer dönemlere göre ciddi miktarda artış gösterdiği bilinmektedir.
- Son dönemde okulun yöneticisi olarak görev yapan Rohe'a ait tasarımlara yer verilse de bunların Bauhaus bünyesinde yapılıp yapılmadığı hakkında net bilgilere ulaşılamamıştır. Literatürde yer alan bilgiler doğrultusunda Mies'in daha çok okulun mimarlık eğitimine yönelik çalışmalar yaptığı ve mobilya atölyesine verilen önemin azaldığı yönünde bilgiler yer almaktadır.

KAYNAKLAR

- Ackermann, U., Fiedler, J. & Feierabend, P. (2006). *Bauhaus. Könnemann*, Tandem Verlag GmbH.
- Akdere, A. (2018). *Bauhaus felsefesi ve mobilya tasarımı* (Tez No.507980) [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Argan, GC (1957). *Marcel Breuer: Disegno industriale e architettura*, Görlich.
- Bayer, H.. & Gebhard, D. (1955). *Herbert Bayer-painter, designer, architect*.
- Bingöl, Y. (1983). Bauhaus ve endüstriyel gelişmenin sanat eğitime etkileri. *Boyut Plastik Sanatlar Dergisi*, 2, 25-31.
- Bulat, S., Bulat, M. & Aydın, B. (2014). Bauhause tasarım okulu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), s.105-120. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2835/38613>
- Celbiş, Ü. (2014). *Bauhaus'un Alman tasarım kültürüne etkileri, Bauhaus: Modernleşmenin tasarımı*. (Der: Ali Artun, Esra Aliçavuşoğlu), İletişim Yayınları.
- Droste, M. (2002). *Bauhaus, 1919-1933*, Taschen.
- Erkmen, N. (2009). *Bauhaus: Modernleşmenin tasarımı Türkiye'de mimarlık, sanat, tasarım eğitimi ve Bauhaus*, (Der: Ali Artun, Esra Aliçavuşoğlu), İletişim Yayınları.
- Gropius, W. (1967). *Yeni mimari ve Bauhaus*. (Ö. Aksoy, E.Aksoy, Çev.) Mimarlar Odası Kültür Yayınları.
- Modern mimarlığın öncüleri: Walter Gropius ve Bauhaus*. (2002). Boyut Yayın Grubu.
- Gürcüm, BH & Kartal S. (2017). Bauhaus ile tasarıma dönüşen zanaat, *İdil Dergisi*, 6(34), 1767-1798. <https://doi.org/10.7816/idil-06-34-06>
- Johnson, P. C. (1978). *Mies van der Rohe*. Museum of modern art.
- King, WR & He, J. (2005). *Understanding the role and methods of meta-analysis in IS research. Communications of the Association for Information Systems* (Cilt 16).
- Lynton, N. (1982). *Modern sanatın öyküsü*. Remzi Kitabevi.

- Meşhur, F. (2011). Bauhaus 1919-1932: Modernitenin huzursuzluğu bölüm 2, *Grafik Tasarım, Görsel İletişim Kültür Dergisi*, (41), 22-27.
https://www.academia.edu/22173790/Bauhaus_1919_1932_Modernitenin_Huzursuzlu%C4%9Fu_B%C3%B6l%C3%BCm_2
- Meyer, H. & Bergner, LM (1980). *Bauen und gesellschaft, schriften, brife, projekte*, Verlag der Kunst Dresden.
- Ozan, M. (2009). *Bauhaus okulu ve erken cumhuriyet dönemi mimarisi-iç mimarisine etkileri* [Yüksek Lisans Tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Şahinkaya, SB (2009). *Bauhaus mobilya tasarımının günümüz mobilya tasarımına etkileri* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Wilk, C. (1981). *Marcel Breuer, furniture and interiors*. Museum Of Modern Art.
- Wingler, HM (1969). *The Bauhaus Weimar-Dessau-Berlin-Chicago*, (W. Jabs, B. Gilbert, Çev.). The Mit Press.
- Yazar, T., Tomak A., Öztürk H. (2016). Kültürlerarası etkileşim ve iletişim bağlamında estetik üretim olarak Bauhaus mobilya tasarımlarının günümüz mobilya tasarımlarına yansımaları, *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 1(1), 105-128.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijiiia/issue/33744/373764>

Görsel Kaynaklar

- URL 1: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan B9 sehpa, Erişim adresi: <https://www.smow.com/en/designers/marcel-breuer/set-b-9.html>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- URL 2: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan B 22, Erişim adresi: <https://www.smow.com/designers/marcel-breuer/b-22.html>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- URL 3: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan K 40, Erişim adresi: <https://www.smow.com/en/designers/marcel-breuer/k-40.html>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- URL 4: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan Sandalyeler Dizisi, Erişim adresi: https://v3.arkitera.com/tools/watermark.php?src=UserFiles/Image/ig/EtkinlikDosyasi/tasarimkentleri/1928_dessau/102.jpg, Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- URL 5: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan B 54, Erişim adresi: <https://www.bauhaus2yourhouse.com/products/marcel-breuer-b54-cart>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- URL 6: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan S 285, Erişim adresi: <https://www.smow.com/en/designers/marcel-breuer/s-285.html>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- URL 7: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan Kitaplık, Erişim adresi: <https://tr.pinterest.com/pin/309059593149621004/>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- URL 8: Mies Van Der Rohe Tarafından Tasarlanan Barselona Sehpa, Erişim adresi: <https://www.luizz.com.tr/tr/home/93-mies-van-de-rohe-barcelona-insp-sehpa.html>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- URL 9: Mies Van Der Rohe Tarafından Tasarlanan MR Şezlongu, Erişim adresi: <https://www.mozaikdesign.com/designers/ludwig-mies-van-der-rohe/>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- URL 10: Mies Van Der Rohe Tarafından Tasarlanan Barselona Divanı, Erişim adresi: <https://english.artemobili.it/bauhaus-furniture/ludwig-mies-van-der-rohe/mies-van-der-rohe-daybed+i20.html>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.

- URL 11:Eileen Gray Tarafından Tasarlanan Ayarlanabilir Masa, Erişim adresi: <https://www.smow.com/en/designers/eileen-gray/adjustable-table-e-1027.html>, Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- URL 12: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan African Sandalye, Erişim adresi: <https://www.guntastolz.org/Works/Bauhaus-Weimar-1919-1925/Chairs-with-Marcel-Breuer/i-P9n46KJ>, Erişim tarihi: 09.01.2021.
- URL 13: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan Colourful Woven Sandalye, Erişim adresi: <https://www.bauhauskooperation.com/knowledge/the-bauhaus/works/joinery/chair-with-colourful-woven-seat/>, Erişim tarihi: 09.01.2021.
- URL 14:Walter Gropius Tarafından Tasarlanan D51 Sandalye, Erişim adresi: <https://www.tecta.de/produkt/d51/#31/gestalter/walter-gropius/>, Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 15: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan Slatted Sandalye, Erişim adresi: <https://www.bauhauskooperation.com/knowledge/the-bauhaus/works/joinery/slatted-chair-ti-1a/>, Erişim tarihi: 09.01.2021.
- URL 16: Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan B4 Sandalyesi, Erişim adresi: <https://www.moma.org/collection/works/4142>, Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 17:Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan B33 Sandalyesi, Erişim adresi: <http://www.knoll.com/product/spoleto-chair>,Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 18:Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan B32 Sandalyesi, Erişim adresi: <http://collections.vam.ac.uk/item/O114123/model-b32-chair-breuer-marcel-lajos/>,Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 19:Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan Cesca Sandalyesi, Erişim adresi: <https://www.knoll.com/product/cesca-chair-with-arms>, Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 20:Marcel Breuer Tarafından Tasarlanan D40 Sandalyesi, Erişim adresi: <https://www.uber-modern.com/en/tecta-bauhaus/108-marcel-breuer-d40.html>, Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 21:Josef Albers Tarafından Tasarlanan Kulüp Sandalyesi, Erişim adresi: <https://www.we-heart.com/2012/05/08/bauhaus-art-as-life/>, Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 22:Mies van der Rohe Tarafından Tasarlanan MR10 Sandalyesi, Erişim adresi: <https://www.knoll.com/product/mr-chair%3Fsection=Design>,Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 23:Mies van der Rohe Tarafından Tasarlanan MR20 Sandalyesi, Erişim adresi: https://www.1stdibs.com/furniture/seating/lounge-chairs/pair-mr-20-lounge-chairs-mies-van-der-rohe/id-f_678340/,Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 24:Mies van der Rohe Tarafından Tasarlanan D42 Sandalyesi, Erişim adresi: https://www.1stdibs.com/furniture/seating/armchairs/pair-of-d42-bauhaus-chairs-mies-van-der-rohe/id-f_213296/, Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 25:Mies van der Rohe Tarafından Tasarlanan Barselona Sandalyesi, Erişim adresi: <https://www.knoll.com/product/barcelona-chair>, Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 26:Mies van der Rohe Tarafından Tasarlanan Tugendhat Sandalyesi, Erişim adresi: <https://inside-room.de/furniture-archive/ludwig-mies-van-der-rohe-tugendhat-chair-knoll/>, Erişim Tarihi: 29.12.2019.

- URL 27:Mies van der Rohe Tarafından Tasarlanan Brno 245 Sandalyesi, Erişim adresi: <https://www.miliashop.com/fr/fauteuils-et-chaise-lounge/8390-brno-chair-tubular-petit-fauteuil-knoll.html>, Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 28:Mies van der Rohe Tarafından Tasarlanan Brno 255 Sandalyesi, Erişim adresi: <https://www.knoll.com/product/brno-chair-flat-bar>, Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- URL 29:Mies van der Rohe Tarafından Tasarlanan MR Lounge Sandalyesi, Erişim adresi: https://www.dwr.com/living-lounge-chairs/mr-lounge-armchair/6273.html?lang=en_US, Erişim Tarihi: 29.12.2019.

Yazar Katkı Oranı:

Katkı Türü	Açıklama	Katkıda Bulunanlar
FIKİR	Araştırma ve/veya makale için fikir ya da hipotezin oluşturulması	S. KOÇ ALTUNTAŞ, Ş. ERTAŞ BEŞİR, B. DERELİ
TASARIM VE DİZAYN	Sonuçları ulaştırmak için yöntemlerin planlanması	S. KOÇ ALTUNTAŞ, Ş. ERTAŞ BEŞİR, B. DERELİ
DENETLEME	Proje ve makalenin organizasyonu ve seyrinin gözetimi ve sorumluluğu	S. KOÇ ALTUNTAŞ, Ş. ERTAŞ BEŞİR, B. DERELİ
KAYNAKLAR	Proje için hayati önem taşıyan personel, mekân, finansal kaynak, araç ve gereç sağlanması	S. KOÇ ALTUNTAŞ, Ş. ERTAŞ BEŞİR, B. DERELİ
MALZEMELER	Biyolojik malzemeler, reaktifler ve sevk edilen hastalar	S. KOÇ ALTUNTAŞ, Ş. ERTAŞ BEŞİR, B. DERELİ
VERİ TOPLAMA	Deneylerin yapılması, hastaların takibi, verilerin düzenlenmesi ve bildirilmesi için sorumluluk almak	S. KOÇ ALTUNTAŞ, Ş. ERTAŞ BEŞİR, B. DERELİ
ANALİZ VE/VEYA YORUM	Bulguların mantıklı açıklaması ve sunumu için sorumluluk almak	S. KOÇ ALTUNTAŞ, Ş. ERTAŞ BEŞİR, B. DERELİ
LİTERATÜR TARAMASI	Gerekli olan bu fonksiyon için sorumluluk almak	S. KOÇ ALTUNTAŞ, Ş. ERTAŞ BEŞİR, B. DERELİ
YAZI YAZAN	Makalenin tümü veya asıl bölümün yaratılması için sorumluluk almak	S. KOÇ ALTUNTAŞ, Ş. ERTAŞ BEŞİR, B. DERELİ
ELEŞTİREL İNCELEME	Makaleyi teslim etmeden önce sadece imla ve dil bilgisi açısından değil, aynı zamanda entelektüel içerik açısından yeniden çalışma yapmak.	S. KOÇ ALTUNTAŞ, Ş. ERTAŞ BEŞİR

SİYASAL TARİHÇİLİĞE BİR REDDİYE HAREKETİ OLARAK ANNALES OKULU: DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ

Akif ÇARKÇI*

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.756742

Makale Geçmişi:

Geliş 23.06.2020

Düzeltilme 16.04.2021

Kabul 29.10.2021

Anahtar Kelimeler:

*Siyasal Tarih,
Annales Okulu,
Fernand Braudel,
March Bloch,
Lucien Febvre.*

ÖZ

Annales Okulu geleneksel tarih anlayışı yerine, birçok disiplinle ilişkili olan kapsamlı bir tarih yaklaşımına odaklanmıştır. Annales Okulu'nun birçok temsilcisi bireyin yaşam ve eylemlerini multi-disipliner biçimde ele alarak anlamaya çalışmıştır. Esasında bir dergi olarak (Annales d'Histoire Economique et Sociale) çıkış yapan Annales Okulu 19. yüzyılda tarihe getirdiği değişik bakış açısıyla ilerleyen dönemlerde geniş bir yankı uyandırmış, sonrasında tüm dünyaya yayılmıştır. Tarihe getirdikleri yeni bakış açısıyla "siyasi ve ekonomik olayların kendisinden" çok "siyasi ve ekonomik olayların insan üstündeki etkisini" incelemeye çalışmışlardır. Bu bakış açısı ile diğer yardımcı bilimlerden faydalanmışlardır. Bu yeni görüş çeşitli eleştirilere maruz kalsa da kısa zamanda dünyanın birçok yerinde yayılma imkânı bulmuştur. Annales Okulu'nun diğer önemli temsilcileri Fernand Braudel, Georges Duby, Jacques Le Goff ve Emmanuel Le Roy Ladurie olarak zikredilebilir. Bu makalede Annales Okulu'nun doğuşu, gelişimi, temsilcileri ve geliştirdikleri tarih görüşü ana hatlarıyla ele alınacaktır.

THE "ANNALES SCHOOL" AS A MOVEMENT OF REBUTTAL TO POLITICAL HISTORICISM: THE BIRTH, EVOLUTION AND ITS IMPORTANT REPRESENTATIVES

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.756742

Article History:

Received 23.06.2020

Revised 16.04.2021

Accepted 29.10.2021

Keywords:

*Political History,
Annales School,
Lucien Febvre,
Fernand Braudel,
March Bloch.*

The Annales School focuses on a comprehensive history approach, which is associated with many disciplines, rather than the traditional understanding of history. Many representatives of the Annales School have tried to understand the life and actions of the individual in a multi-disciplinary way. Actually, Annales School, which started out as a magazine, had a wide echo in the following periods with its different perspective brought to history in the 19th century, and then it spread to the whole world. With their new perspective in history, they tried to examine the impact of political and economic events on people rather than political and economic events. With this perspective, they benefited from other auxiliary sciences. Although this new view was subject to various criticisms, it soon found the opportunity to spread in many parts of the world. Other important representatives of the Annales School can be mentioned as Fernand Braudel, Georges Duby, Jacques Le Goff and Emmanuel Le Roy Ladurie. In this article, the birth development, representatives and the history view of the Annales School will be discussed.

* Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, akif.carkci@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6522-7140

Alıntılanmak için/Cite as: Çarkçı, A. (2021), Siyasal Tarihçiliğe bir Reddiye Hareketi Olarak Annales Okulu: Doğuşu, Gelişimi ve Önemli Temsilcileri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 207-221.

GİRİŞ

Tarih, toplumların maziden taşıdıkları bir anlatı, yazılı belge ve kaynaklardan edinilen ham bir bilgi değil; hem geçmiş, hem de geleceği kuşatan bir disiplindir. Bu anlamda tarih alanı için “salt manada maddi ve manevi geçmişten müteşekkil bir bütündür” tanımlaması yapmak da pek doğru olmayacaktır. Yazı etkinliği ile başlayan ve eyleme dönük yüzüyle tarih esasında; “insanın, kayıt tutması, önemli olaylara tarih düşüp toplumsal hafızaya hem yazılı hem de sözlü şekilde kaydetme çabası, çok çeşitli şekillerde yapılan en eski insan faaliyetini” oluşturmaktadır (Yeğen, 2016, s. 23). Her tarihsel olay, zaman, mekân ve olayı yaşayanlar bakımından kendi içinde özel koşullara sahiptir. Bu sebepten tarihi anlamak hususunda olayların geçtiği dönemin koşulları büyük önem arz etmektedir. (Bahar, 2013, s. 13).

Thukydides ve Herodot’den bu yana Batı menşeli tarih yazımı, meşhur adamların yaptıkları büyük işlerin, askerî ve siyasi hadiselerin bir çeşit öyküsü ya da anlatısından ibaretti. Kurulu iktidarların kontrolü altında kayıt altına alınan yazılı tarih gerçek anlamda ne toplumun ne de bireyin pratiklerine, faaliyetlerine yahut yapıp ettiklerine bir tanıklık vasfı taşımamaktadır. Bu tür bir yazım faaliyeti ve tarih yaklaşımı ilk kez Aydınlanma döneminde muhtelif eleştirilere uğramıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde, siyasi gelişmeler ve askerî meseleler dışında ticari hayatı, çeşitli yasaları konu edinen ve ‘toplum tarihi’ olarak ortaya çıkan yeni tip tarih yaklaşımının kendisini hissettirdiği bir zaman dilimidir (Delice, 2011, s. 105).

Toplumsal tarihçilik anlayışının gösterdiği hızlı gelişmeyi ve giderek bağımsız bir disiplin hâline gelişini açıklayacak birkaç sorunsal, bizi sosyal bilim sahaları içindeki kuramsal ve teknik değişimlere götürmektedir. Bunlardan ilki ekonomi tarihi olup, iktisadi kuramların gerekliliklerine uyum göstermeyecek biçimde uzmanlık kazanmıştır. İkincisi ise akademik bir saha olarak sosyoloji dünya çapında hızlı bir gelişme göstermiş, alanın yardımcı tarih dallarına olan gereksinimi artmıştır. Şüphe yok ki 20. yüzyıl tarihçiliği, 19. asır tarihçiliğinden, anlayış ve bilimsel disiplin açısından ele alındığında, hayli farklı özelliklere sahiptir. Bu vaziyet, aşağı yukarı her ilim sahasında ortaya çıkan değişim ve gelişmelerin -ki her yeni bilgi kendisinden önce elde edilen bilgilerin üzerine inşa edilir- tarih bilimi sahasındaki tabii gelişme versiyonudur. Bilindiği gibi bilim, eskiden bulunmuş bir kuramın yerine daha geniş bir sahada geçerli yeni bir kuram geliştirerek gelişir ve zenginleşir. Dolayısıyla söz konusu asırda ortaya çıkan tarih yazımı anlayışında, siyasi alana ek olarak sosyal, kültürel ve iktisadi sahalarda öne çıkmış, tarih disiplininin araştırma ve uzmanlık sahası kati surette genişlemiştir (Ayan, 2011, s. 77).

Bütün bu değişim ve gelişmelerde özellikle Fransa menşeli tarihçilerin ya da Fransız tarih düşünürlerinin katkıları inkâr edilemez büyüklüktedir. M. Harsgor’un tespitiyle, Fransızlar özellikle 20. asrın ilk yarısında yetiştirdikleri tarihçileri erdemlilik ve bilgelik vasıflarıyla donatarak onları adeta halkın hizmetinde bulunacak bir tarihçilik anlayışına uygun hâle getirmişlerdir. 19. asrın sonlarından itibaren Avrupa’da ortaya çıkan ‘sosyal tarihçilik’ anlayışı Annales Okuluyla en üst seviyeye çıkmıştır. Harsgor bu konuda ayrıca “*Ranke’den beri Annales’e kadar önemli bir tarih araştırma yöntemi görülmedi*” diyerek sahadaki değişimi açıklamak istemiştir. Bu durum bize Ranke ile birlikte start alan disiplinlerarası ilişkilerin inşa edilmesi yaklaşımının, Annales Ekolüyle birlikte ivmelendiğini gösterir. Aynı zaman diliminde ortaya çıkan hatırı sayılır bir diğer mühim gelişme ise sosyal bilimler ailesinin tarihselleşmesi sürecidir. İdeolojik duvarları ortadan kaldırarak ifade edecek olursak, tarih bilimi bu süreçten sonra tüm realitesiyle ortaya çıkmaya başlamıştır. Tarihi maddecilik kuramı, esasında tarih felsefesinin idealizmden sıyrılışını ve tarihçilikte bilimsellik ilkesinin bina edilmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre, tüm insanlık tarihi, medeniyetin gelişimine paralel olarak ortaya çıkan değişimleri oluşturan toplumsal ve iktisadi olguların/oluşumların bir süregelişinden müteşekkildir. Sosyal bilimlerde realitenin ve doğrunun nesnellik ve somutluk derecesi, göreliliği daima göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi takdirde idealist görüşteki ve fizikötesi yönelimli sosyal bilim yaklaşımlarında olduğu gibi yanlış sonuçlara varmak kaçınılmaz olacaktır (Ayan, 2011, s. 75).

Bu çerçevede Annales Ekolüne dönecek olursak, Avrupa’da birinci ve ikinci dünya savaşları arası dönemde, Fransa’da doğan ve yeni tarih yaklaşımı merkeze alınarak yayın hayatına giren *Annales d’Histoire Sociale et Economique* (1920-1933) dergisi etrafında toplanan bilim adamlarının oluşturduğu harekete *Annales Okulu* adı verilmiştir. Grubun çekirdek kadrosunda Fernand Braudel, Marc Bloch, Lucien Febvre, Georges Duby, Emmanuel Le Roy Ladurie ve Jacques Le Goff yer almaktadır (Delice, 2011, s. 105). Bir dergi etrafında toplanan Annales grubu zaman içerisinde bir tarihsel okul hâline gelmiştir. Ekolün oluşmasında Febvre’nin önemli bir katkısı olmuştur. Bu çerçevede Lucien Febvre, 1930’lu yıllarda, ampiristlere ve uzmanlara saldırdığı yazılarını, “yeni bir tarih çeşidi” isteyen manifestoları ve izlemeyi düşündüğü programları yazmıştır. Bu yazılarında inter-disipliner bir yaklaşım ile iş birliğine dayalı araştırmalar, problem odaklı tarih vb. yapılması çağrısında bulunmuştur (Burke, 2002: 37). Annales ekolüne mensup tarihçiler, tarihsel realiteyi açıklamak için,

ampirik bir yaklaşımla literatür bilgisini toplamanın yeterliliğini ve bunun da ancak olayların anlatısı ile mümkün olabileceğini savunan geleneksel yaklaşımı şiddetle eleştirmişlerdir (Gümüş, 2002, s. 313).

Bu kapsamda Annales ekolünün öncü fikirleri şunlardır: Olayları merkeze alan ve klasik ilkelerle hareket eden tarihçilik akımının yerini, sorun odaklı bir tarihçilik yaklaşımı alır, salt anlamda siyaset mekanizmasına odaklanan ve siyasi olayları merkeze alan bir tarih yaklaşımı yerine, insani faaliyetlerin bütününe inceleleyen bir tarih kurgusu baskın hâle gelir, son olarak da başka bilimsel disiplinlerle dirsek temasına girip, yukarıda zikredilen öncü yaklaşımları gerçekleştirmeye çaba gösterir (Ayan, 2011, s. 77).

1. Annales Okulu Öncesinde Tarih Yazımı Anlayışı

Avrupa’da 19. asırla birlikte tarih çalışmalarının daha ciddiye bir biçimde yürütülmeye başlandığı, ilmî bir disiplin hüviyeti kazandırılan tarih çalışmalarının da önemli ölçekte değişime maruz kaldığı bir gerçektir. Ancak o vakte kadarki belli başlı değişimlerin üzerinde durmak, Annales ekolünün tarihî seyri içinde nasıl bir gelişim içinde olduğu meselesinin daha iyi analiz edilmesini sağlayacaktır. Ana çerçeveye bakıldığında tarih yazımı iki ana akımın ürünü olarak 19. Yüzyıla kadar ulaşmıştır. Birincisi antik ve eğitici özelliği bulunan geleneği, ikincisi ise daha literal duran edebî ekolü temsil ediyordu. Bazı tarihçiler ise bu ikisinin bir sentezi olarak, tarihe ilgi duyanların karşısına bu iki geleneği mecederek çıkmışlardır. Nitekim Robertson, Hume ve Gibbon gibi 18. asır yazarlarının/tarihçilerinin verdikleri eserlerde hem eğitici tarih anlayışını, hem de edebî tarih olgusunu görmek imkân dâhilindedir (Iggers, 2003, s. 23). Wilhelm von Humboldt (1767-1835, Almanyalı tarihçi), biraz öznel bir yaklaşımla tarihçinin olayları kendi duygu ve düşüncesini işin içine katarak anlamlandırması gerektiğini, ancak olayları incelerken de peşin hüküm sahibi olunmamasının ölçü alınması gerektiğini öne sürmüştür. Wilhelm Von Humboldt’un bir nevi “tarihçinin ödevi” şeklinde vasıflandırdığı bu ilkeleri, Leopold von Ranke’nin (1795-1886) hayata aktardığı düşünülmektedir. Bu anlamda Ranke, tarih sahasındaki tüm fikrî akımları izleyerek onları kişiselleştirmiş ve özgün bir şekilde ele alarak tarih yazımına farklı bir boyut getirmeyi amaçlamıştır (Şanbey, 2009, s. 275). Burada Ranke doğal olarak eski metodları da görmezlikten gelmemiştir. Ranke’den bu yana oluşan bilimsel yönelim, Thukydides’ten bu yana süregelen edebî gelenekle üç temel hipotezi paylaşmaktadır: İlki, “realiteyle örtüşme” kuramı, ikincisi, “tarihî aktörlerin gerçek amaçlarını anlama çabası”, sonuncusu ise, “hadiselerin kronolojik akışının izah edilebilir” olmasıdır (Iggers, 2003, s. 3). Bu durum, Antik Yunan’dan Ranke’ye, Ranke’den de 20. yüzyılın ilerleyen dönemine değin tarih yazıcılığının metodunu belirlemiştir. Bu anlamda Annales okuluna gelmeden evvel son olarak Alman Tarih Ekolüne de değinmek yerinde olacaktır. Alman Tarih Okulu, iktisadi meselelerin sosyal, tarihsel ve kurumsal temellere dayandığını iddia eden bir ekoldür. Bununla birlikte kurumların ve yasaların izafi olduklarını esas alarak elle tutulur tarihsel veriler ekseninde “tümevarımcı akıl yürütme” metodunu kullanmışlardır. Ünlü filozof Schumpeter, Alman Tarih Ekolünün altı temel ilkesini; *Sosyal hayatın tekliline olan inanç ve onun bileşenleri arasındaki ayrılmaz ilişki, gelişmeye yönelik alaka, organik bir bakış açısı, holistik bir perspektif, insani güdülerin inkar edilmemesi, olayların genel doğasından ziyade daha somut, bireysel ilişkilere ilgi, tarihsel görecelik*” şeklinde izah etmiştir. (Basılğan, 2010, s. 24).

2. Annales Okulu’nun Doğuşu ve Gelişim Süreçleri

Dünyadaki hâkim tarihçilik anlayışına, 19. asrın sonlarında başlayan eleştirilerin en kuvvetlisi Annales Okulundan gelmiştir. Bu anlamda Annales ekolü dünyadaki geleneksel tarihçilik anlayışına yeni bir boyut kazandırmıştır (Staianovich, 1976) Şu hususu ilk olarak ifade etmek icap eder ki; Fevbre olsun Bloch ve Braudel gibi tarihçiler olsun, Fustel de Coulanges’in *"Tarih geçmişte olmuş olan her türlü olayın birikmiş hali değildir. Tarih, insan toplumlarının bilimidir"* doğrultusundaki toplumcu açıklamasını başlangıçta temel ilke olarak benimsemişlerdir (Hobsbawm, 1999). 20. yy. başında yaşanan büyük krizler, bilhassa I. Cihan Harbi, 19. asrın kendine has bilimsel optimistliğinde büyük bir yara açmıştır. Özellikle insan toplumlarının genel durumunun iyi yönde evrildiği inancından kaynaklanan ilerleme anlayışı büyük ölçüde yara almıştır. Buna ek olarak ilerlemeye dair yasaların doğruluğu kanıtlanmış birtakım olguların dercedilmesiyle ortaya çıkabileceği ve insanın âtiyi öngörüp etkileyebileceğine, dizayn edebileceğine dayanan tarih yaklaşımı da çok güçlü eleştiriler almıştır. Ancak, pozitivizmin genel ilkelerinden sapma göstermeksizin yani lineer ilerleme düşüncesinden ödün verilmeksizin, bu hedefe erişebilmenin tek kanalı olarak tarihin diğer sosyal disiplinlerle, bilhassa sosyolojiyle bir şekilde işbirliği yapması gerektiği üzerinde durulmaya başlandı. August Comte, Karl Marx ve Herbert Spencer’in etkilerinin açık biçimde hissedildiği bu yaklaşım, belirli ve tekil hadiselerle dayanan tasvir edici anlatı tarzıyla tarihin bilimsel hüviyet kazanmasının mümkün olamayacağı düşüncesinden hareket etmişti. (Munslow, 2000, s. 42) Bu yeni yaklaşım Almanya’da *"Toplumsal Tarih"*, ABD’de ise *"Yeni Tarih"* olarak ortaya çıktı. Yeni

yaklaşımın en mühim temsilcileri Annales Okulundan yetiştiler. 1929 senesinde Strasbourg'da Lucien Febvre ve Marc Bloch tarafından çıkarılmaya başlanan "*Annales d'Histoire Economique et Sociale*" nin etrafında toplanan tarihçiler, sosyologlar, coğrafyacılar, iktisatçılar 19. yüzyıl tarih ilmine adeta damgalarını vurdular (Iggers, 2000, s. 37-65). Annales okulundan evvel bu hareketin doğuşunu etkileyen bir yayın ve çevresi vardır ki o da Fransa'da Annales Okulu'nun ilk habercisi olarak 1900 senesinde tarihçi Henri Berr'in çıkarılan "*Revue de Synthèse Historique*" adlı dergidir (Fırat, 2006, s. 9-22). Derginin ismi, günümüze kadar beş kez değişmiştir: 1929-1938 yılları arası "*Annales d'histoire économique et sociale*"; 1939-1941 yılları arası "*Annales d'histoire sociale*"; 1942-1944 yılları arası "*Mélanges d'histoire sociale*"; 1945 yılında "*Annales d'histoire sociale*"; 1946-1993 yılları arası "*Annales Economies, sociétés, civilisations*"; 1994'den itibaren "*Annales; Histoire, sciences sociales*" olarak kullanılmaktadır (Kınlı, 2015, s. 503-538).

Annales tarih hareketinin birinci kuşağında aralarında Lucien Febvre ile ortaçağ uzmanı olan Marc Bloch'un da bulunduğu birden fazla önder vardır. Bu kimseler; 16. asır uzmanı tarihçilerdir. Farklı mizaçlara sahip olan Febvre ve Bloch tarih disiplinine olan bakışları bakımından benzer eğilimler içindedirler. March Bloch'tan sekiz yaş büyük olan Febvre dışa dönük, cevval, sertlik yanlısı bir mizaç sergilerken, Bloch ise son derece sakin, mizahi ve içedönük bir kişilik yapısına sahiptir. Bu farklılıklara rağmen bu iki tarihçi savaş arasındaki dönemde son derece uyumlu bir şekilde çalışmışlardır (Burke, 2002, s. 37).

Her ne kadar Annales'in tarihini bir önceki yüzyıldan başlatsak da, esas itibarıyla derginin kurucusu olan Marc Bloch ve Lucien Febvre'e göre bu süreç Henri Berr'in 1900 yılında "*Revue de Synthèse Historique*" adlı dergiyi çıkarmasıyla başlamıştır. Kısacası, geniş anlamda düşünüldüğünde Annales'in tarihi 20. yüzyılın şafağında başlar (Dosse, 2017). Henri Berr, Vidal de la Blanche ve François Simiand gibi farklı çevrelerden etkilenen Annales'in bu iki kurucusu, I. Dünya Savaşı sonrası, dünyanın durumu ve bunun neticesinde altüst olan toplumsal bilim alanına yeni bir perspektif kazandırmak üzere 1928 yılında bu dergiyi kurmak ister. Derginin başına yine tarih alanında çok değer verdikleri bir isim olan Henri Pirenne'in geçmesini istemelerine rağmen, Pirenne'den gelen olumsuz yanıt sonucu dergi, Bloch ve Febvre'in yöneticiliğinde kurulur ve dergiye Vidal de la Blanche'in "*Annales de géographie*" adlı dergisi örnek alınarak "*Annales d'Histoire Économique et Sociale*" ismi verilir (Burke, 2002, s. 53).

Dergi, 1929'da Marc Bloch ve Lucien Febvre'in editörlüğünde toplumsal ve ekonomik tarihçilik alanında fikri liderlik yapma iddiasıyla yayımlanmaya başlamış ve yalnızca tarihçiler değil, hedefledikleri çeşitliliğe uygun bir şekilde coğrafyacı, sosyolog, ekonomist ve siyaset bilimcilerden oluşan geniş bir kadroya sahip olmuştur (Burke, 2002, s. 54).

Bloch'un önderliğindeki okul, militarist, marjinal (Dosse, 2017, s. 3) ve egemen Rankegil tarih anlayışını sarsmak için toplumsal bilimleri sonuna kadar kullanan bir okul olarak öne çıkmıştır. Zaten derginin ilk sayılarında ekonomi tarihçilerinin ön planda olması ve ekonomi tarihiyle ilgili makalelerin daha çok yer almasından, Marc Bloch'un dergide daha egemen olduğu sonucuna varabiliriz (Burke, 2002, s. 59). Daha çok ekonomiye önem veren bir toplum anlayışının hâkim olduğu o yıllarda (Dosse, 2017, s. 10) ve bir de 1929'daki ekonomik dalgalanmanın da gerçekleştiği hesaba katıldığında, okulun bu ekonomik ve toplumsal tarih anlayışı yoğun ilgi görmüş ve dergi çok rahat bir şekilde gelişmiştir. Bu nedenle diyebiliriz ki, derginin sosyolojik ve toplumsal incelemeye dönük yöneliminin kökeninde Marc Bloch'un bu politikası vardır.

Burke, Annales hareketini üç döneme ayırmaktadır:

- 1920-1945 Kuruluş Aşaması: Geleneksel tarih ve siyasî tarih anlayışını temelli yıkmaya çalışan aşama
- 1945-1968: Kavramların ve metodların temellendirildiği okul vasfı kazanılan dönem
- 1968-1990 Parçalanma Dönemi: Grubun bazı temsilcilerinin sosyo-ekonomik tarih anlayışından sosyo-kültürel tarihe doğru yönellikleri, bir kısmının ise tekrar siyasî tarih anlayışına geri döndüğü parçalanma dönemi (Öztürk, 2004: 207-213).

1920'den 1945'e kadar uzanan Annales'in ilk evresi, (Burke, 2002, s. 25) hâkim tarih anlayışına, siyasî tarihçiliğe ve olaylar tarihine ters bir tutum sergilemiştir. Zaten Annales'cileri egemen tarih yazımını bir kenara bırakıp farklı bir pencereden bakmaya iten en önemli sebep de, süregelen "olayların tarihi" olarak adlandırılan bir yazımın ötesine geçebilmektir (Boratav, 1985, s. 7). Annales'cilerin tutkusu, yeni tür yazımla "daha geniş ve daha insani bir tarih"i, bütün insan etkinliklerini kapsamına rağmen olayların anlatısından çok "yapılar"ı çözümlemeye uğraşacak bir tarihi, geleneksel tarih yazımının yerine geçirmektir (Burke, 2005, s. 15). Bloch'un da etkisiyle daha çok toplumsal ve ekonomik incelemelere yer verilen dergide, 1945 itibarıyla Febvre'in daha etkin olduğunu görmekteyiz. Febvre'in bu yıla kadar empristlere karşı çıkarak geliştirdiği yeni tarih anlayışı için yazdığı manifestoları, onun yükselişini sağlamış ve tam da Annales'in genel karakteristiğini yansıtan bilimlerin

işbirliğine dayanan araştırmaların ve sorun-odaklı tarihin sistematikliğini kurmuştur (Burke, 2005, s. 15). Ancak II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Annales'in bu kuşağında büyük bir kırılmaya sebep olmuş; bu durum daha önce söylediklerinin aksine Febvre'in savaş sonrası planlarında yalnızca ekonomik bir yönelime itmiştir (Dosse, 2017, s. 37, 93). Febvre ile başlayan bu ekonomik yönelim, Annales'in ikinci kuşağını oldukça etkileyecek ve Annales'in başlangıçta yola çıktığı zihniyetler meselesinden de oldukça uzaklaştıracaktır.

İlk olarak Lucien Febvre'in bulunduğu Annales'in ikinci dönemi, yukarıda da söylendiği gibi, kültürel tarih, zihniyetlerin incelenmesi, psiko-tarih gibi daha önce çizilen yollardan ziyade iktisada ayrıcalık tanır. Bu ekonomist yaklaşım, mekanizmaların rolünü daha da öne çıkarmış ve insanın rolünü, tarih yapma kapasitesini, tarihin faal ve bilinçli öznesi oluşunu önemsizleştirmiştir. Artık çalışmalarında “insan”dan daha fazla öne çıkan kavram “toplum”dur ve ilk başta Bloch ile birlikte ortaya koydukları hümanizma, iktisat karşısında yara almış ve tarih çalışmalarından dışlanmış (Dosse, 2017, s. 94-95).

Annales Okulunun ikinci evresinde Fernand Braudel isminin öne çıktığını görüyoruz. Birinci evrede yer alan Febvre ve Bloch'tan sonra Braudel 60 ve 70'ler boyunca Annales ekolü üzerinde oldukça etkili olmuştur. Fernand Braudel, tarihsel zaman konusunda üçlü tasnifi esas kabul eder. “Toplumsal zaman”, “bireysel zaman” ve “coğrafi zaman”. Braudel bunların yanında ayrıca uzun *bilinen zamana* da vurgu yapmaktadır. Çünkü Braudel'e göre, bir olguya detaylı olarak açıklık kazandırmak için tarihin sadece tek bir dilimini değil, tüm zamanları kapsayan evreleri, kısaca tüm evrelerini dikkate almak gerekmektedir (Burke, 2005, s. 55). Burke'e göre;

Braudel, her uygarlığın bazı kültürel tempolara sahip olduğunu söylemektedir. Bu tempolar sıklıkla peş peşe gelirler ve birbirleri ile hararetli bir karşıtlığa girerler. Bu sayede uygarlık kendini “inişli-çıkışlı” bir süreç yani tarih olarak oluşturur. Ona göre, “olaylar” ile “yapı” arasındaki ilişki her çeşit tarihsel süreci anlamada vurgulanır. Braudel'e göre yapı, tüm olgulara sözünü geçirir. Yapı, aslında uzun süre içerisinde kemikleşen durumlardır. Yapılar; “eski”, “uzun süreli”, “ayırıcı” ve “özgündürler” daima. Yapılar uygarlıklara kendine has çevrelerini verirler ve uygarlıklar da bu yapıları vazgeçilmez değer sayarlar, değiştirmezler. Yani tarihsel bir devamlılık niteliğinde olan “uygarlık” uzun tarihlerin en uzununu olarak anlaşılabilir (Burke, 2005, s. 65-107).

Burada aslında Annales Okulunun tepkisi, yukarıda değinilen temposal tarihin içinde değerlendirilen “olay merkezli” yaklaşımadır. Fernand Braudel olgu veya dönemleri mekân-yapı-olay zemininde incelerken, tarihsel analizin kısa dönemden uzun döneme doğru uzanan bir yöntemle yapılması gerektiğini ifade etmektedir (Burke, 2005; s. 65-107). Braudel'in *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* adlı eseri (aynı zamanda kendisinin doktora tezidir) toplumu ve toplumsal yapıları anlamada coğrafi bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu akademik çalışma, “geçmişe” yani tarihe farklı yaklaşan üç kısımdan oluşmaktadır. “Ortamin Payı” başlıklı kısım Fernand Braudel'in ifadesiyle bir nevi “jeo-tarihtir”. “Yarımadalar: Dağlar, Yaylalar ve Ovalar”, “Akdeniz'in Kalbinde Denizler ve Kıyılar”, “Sınırlar ya da En Büyük Akdeniz”, “Fizik Birlik: İklim ve Tarih” ve “İnsani Birlik: Yollar ve Kentler, Kentler ve Yollar” gibi alt başlıklardan müteşekkil kısmın amacı; coğrafi özelliklerin aynı zamanda tarihin bir parçası olduğunu göstermektir. Ona göre, ekolojik ya da coğrafi bir değişim, toplumsal yaşamın her bir alanını hatta politik alanı bile etki altına alacak özelliktedir (Sönmez, 2008). Örneğin Akdeniz ve çevresinin devamlı surette açlık sorunuyla yüz yüze olması, sıcaklık artışı yaşanması yahut kuraklık, oradaki insanların yaşamlarının tehlike altında olması için yeterli sebepleri oluşturmaktadır. Braudel'e göre bütün bu olumsuzlukların, siyaset sahasına tesir etmesi de imkân dâhilindedir. “Ortak Kaderler ve Bütünsel Hareketler” başlığını taşıyan ikinci kısımda, “uzun süreli coğrafi gözlemin etkilediği yavaş dalgalanmalar” ele alınırken, en son bölümde ise “Olaylar, Siyaset ve İnsanlar” başlığı yer almakta ve geleneksel tarih yazımına konu olmuş siyasi olayların ve bireylere dair anlatıma tahsis edilen bölümü oluşturmaktadır. (Sönmez, 2008).

Annales'in üçüncü döneminde kimilerine göre tarihin sınırları çocukluk dönemi, rüyalar ve bedeni de içerecek şekilde genişlemiştir. Kimi yazarlara göre ise bu kapsam daralmış, Annales, siyasi tarih çalışmaları ve olaylar tarihine geri dönmüştür. Annales'in üçüncü döneminin yükselişi 1968'den sonra gerçekleşmiştir. Bazıları ise bu dönemi “düşünsel bir parçalanma devresi” şeklinde vasıflandırmıştır. Ekolün önemli isimlerinden Fernand Braudel 1972'de Altıncı Şube Başkanlığı'ndan emekli olunca, onun yerine Le Goff geçmiştir. Le Goff, aynı dönemde (1973) Ecole Des Hautes Etudes En Sciences Sociales'in de başına geçmiştir. Burke'a göre, üçüncü nesli anlamak ve anlamlandırmak kendisinden önceki kuşakları tanımlamaktan daha zordur ve daha karmaşıktır. Üçüncü kuşakta bir ve ikinci kuşaktaki gibi (Febvre ve Braudel örneğinde olduğu gibi) tek düşünür ya da tarihçinin egemenliği söz konusu değildir. Bununla birlikte “kadın araştırmacıları ve tarihçilere de akımda çalışma şansı veren ilk kuşak” olması bakımından üçüncü kuşak diğerlerinden farklıdır. Ortaçağ'da ve Rönesans

devrinde ailenin tarihini inceleyen Christina Klapsich ve Paris'in sosyal yapısını araştıran Arlette Farke bu manada bilinen ilk kadın tarihçilerdir. Annalesin ilk iki kuşağına yapılan temel eleştiri kadınları görmezlikten gelmiş olmasıdır. Ayrıca 3. kuşakta bulunan Annalesçiler ağırlıklı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde çalışmışlar ve Fransa dışında gelişen fikirlere daha açıktırlar.

Burke'a göre, 60'lı ve 70'li yıllarda Annales Okulu mensuplarından bir bölümü düşünsel olarak iktisadi temelden kültürel üst yapıya doğru kaymıştır. Burke bu durumu "mahzenden tavan arasına taşınmak" olarak vasıflandırmaktadır. Mesela Aries, nicel yaklaşımı reddederek ilgi sahasını daha çok doğa ile kültür arasındaki ilişkilere, hemen her kültürde doğal olgular olan (ölüm, yaşam gibi) kavramlara yöneltmiştir. Araştırmalarında Fransa'da "çocukluğun" 17. yüzyıla kadar yok hükmünde olduğunu, o zaman kadar 7 yaşına kadar ki çocukların adeta bir hayvan olarak telakki edildiğini, sonrasında ise neredeyse bir hayvanın minyatürü şeklinde değerlendirildiklerini ortaya koymuştur. Dupront ise, kutsal mekânlarla ilgilenmiş, dinler tarihi alanını sosyoloji, psikoloji ve antropolojiyle ilişkilendirmeye çalışmıştır. Lucien Febvre ile benzer şekilde tarihsel psikoloji disipliniyle ilgilenen Mondrou ise zihniyet tarihi çalışmış ve zihniyet tarihinin önemi üzerinde durmuştur. Delemeau ise, papalığa bağlı devletlerdeki şap üretiminin tarihi üzerine odaklanırken, "kültür tarihindeki sorunlar" ile ilgilenmeye başlayarak "tarihsel psikolojiye" doğru yönelmiştir. Delemeau araştırmalarında "egemen kültürdeki korkuları, Museviler, kadınlar, cadılar gibi tuhaf korkulardan" ayırdığı gibi bir analiz gerçekleştirmiş, "Batı'daki korku ve suçluluk" duygusunu konu edinen bir tarih yazmıştır. Psiko-tarih üzerine çalışan Le Roy cadıların evlilik merasimleri üzerine çalışırken, Le Goff ve Duby, 1960'larda dinsel zihniyetler/dini eğilimler tarihine eğilmiştir. "Hristiyanlıktan Arınma" meselesi üzerine düşünen ve yazan Vovelle doktora çalışmasında yaklaşık 300 kadar vasiyeti incelemiş, ölüm ve ahiretle ilgili süreçleri nicel metodlarla ölçebileceğini savunmuştur. Vovelle, yaptığı çalışmalar kapsamında cenaze merasimlerini incelemiş ve "Hristiyanlıktan Arınma" eğilimlerinin 18. yüzyılda sekülerleşmeyle atbaşı, herhangi bir dayatma ile değil, kendiliğinden geliştiğini saptamıştır. 1970'li yıllarda bir diğer önemli proje ise Furet ve Ozouf'un projeleridir. Bu çalışmalarda 16. yüzyıldan 19. asra kadar "Fransa'da okur-yazarlık oranı" incelenmiştir. Diğer taraftan Mondrou ise farklı toplumsal kesimlerin okuma alışkanlıkları ile Fransızlar'ın kitap basımındaki eğilimleri ve üzerine incelemeler/araştırmalar yapmıştır.

3. Sundukları Bilimsel ve Fikrî Katkılar Bakımından Ekolün Önemli Temsilcileri

Annales Okulu dönemler itibariyle çok önemli tarihçiler yetiştirmiştir. Her biri önemli eserler veren belli başlı bilim adamları olarak March Bloch, Lucien Febvre, Fernand Braudel, Jacques Le Goff, Georges Duby, Emmanuel Le Roy Ladurie gibi isimler zikredilebilir. Şimdi bu isimlerin entelektüel biyografilerini ve ekole olan katkılarını tek tek ele alalım.

3.1. Marc Bloch (1886-1944) ve Annales Ekolüne Katkıları

Bloch'un biyografisine kısaca bakacak olursak 20. yüzyılın başlarında Kıta Avrupası tarihçiliğinin en mühim mümessillerinden birisi olan Marc Bloch, 6 Temmuz 1886 tarihinde zengin bir Yahudi kökenli ailenin oğlu olarak Lyon kentinde doğdu. Bloch'un Ailesi, Fransa-Prusya Savaşından sonra Alsace'dan ayrılan Yahudi ailelerindendir (Chiot, 1999, s. 22-46). March Bloch'un babası Gustave Bloch da bir akademisyen olup *La Gaule Romaine*'nin yazarı ve Sorbonne Üniversitesi Eskiçağ Tarihi kürsüsü profesörlerindendir. Bu yüzden onun "*Üçüncü cumhuriyetin doğuştan entelektüel elitinin üyesi*" olduğu ifade edilmektedir (Marwick, 1989). Ancak Bloch böyle düşünmüyor, kendisi ve yakın arkadaşları kendilerini "*Dreyfüşçü*" anlayışın bir uzantısı ve liberalizmin zaferinin tescillendiği Fransız entelektüellerinden kabul ediyorlardı (Bloch, 1983).

Bloch'un hayat hikâyesi Avrupa'nın en sorunlu coğrafyasında, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın tam da göbeğinde geçen çok zorlu çocukluk döneminin ardından, 57 senelik kısa ve sıra dışı bir hikâyedir. Öyle ki Bloch bu hikâyesiyle pek çok bilim insanına ilham olmuştur. March Bloch bu zorlu yaşamın ardından Fransız ve dünya tarihçiliğinde adeta devrim yaratan bir dergi, çok sayıda makale, beş kadar kitap, mutlu bir evlilik, altı çocuk ve önemli bir ilmi miras bırakmıştır. Marc Bloch'un hayatı, kötü bir sonla noktalanmış, meşhur Fransız Direnişine iştirak suçundan 16 Haziran 1944'te Almanlar tarafından kurşuna dizilerek katledilmiştir. Bloch'un saygınlığı bilime verdiği emsalsiz değer ve oldukça yüksek entelektüel düzeyi ile yakinen alakalı olup bu saygınlık adının bir üniversitede yaşatılması noktasına kadar ulaşmıştır. Marc Bloch'un eğitim hayatına kısaca bakacak olursak; Bloch 1908'de Paris'te bulunan *Ecole Normale Supérieure*'de tarih ve coğrafya sahalarında eğitim gördü. *Ecole Normale*'de ise Ferdinand Lot ve Christian Pfister gibi döneminin saygın ortaçağ tarihçilerinden dersler aldı. Leipzig ve Berlin'de 1908-1909 yıllarında Bücher'den Demografi, Harnack'tan Teoloji eğitimleri aldı (Lyon, 1987, s. 196). Ayrıca Berlin Üniversitesi'nde, 1909 senesinde iki dönem boyunca

‘Dış İlişkiler’ okudu. Eğitim maksatlı gittiği Almanya’dan döndükten hemen sonra mezuniyetinin ardından 1912 yılında Montpellier’de öğretmenlik yapmaya başladı. Kariyerinin ilk eşliğini oluşturan, Paris ve çevresini çalıştığı *L’ille de France* adlı yapıtını ve 1913 senesinde yayımladı. Paris’te Montpellier, Fontation Thier ve Amiens’de iki yıl eğitim gördükten sonra I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte asker olarak orduya katıldı. Almanlarla 4 yıl kadar süren savaş Bloch’a talihsiz birtakım olaylar yaşattı. Savaş sırasında önce kafasına kurşun yarası aldı, ardından dizanteri ve tifo hastalıklarına yakalandı (Fink, 1988). Ordu’da gösterdiği cesareten dolayı *Legion d’honneur* ve *Croix de Guerre nişanı* ile ödüllendirildi ve çavuşluktan yüzbaşılığa terfi ettirildi (Fink, 1988).

Ülkesine başarılı bir subay olarak hizmet verdikten sonra yarım kalan eğitimini *Ecole Normale Supérieure*’da tamamlayarak hem Coğrafya hem de Tarih alanından ayrı ayrı diploma almaya hak kazandı. Hayatı boyunca bilim dünyasında edindiği haklı kariyer ve itibar bu iki sahada aldığı eğitim sayesinde olmuştur denilebilir. Savaşın hemen ardından Strasbourg Üniversitesi Ortaçağ Tarihi kürsüsüne okutman olarak atanmış ve 1919 yılından bir sene kadar sonra ‘*Rois et serfs*’ başlıklı doktora tezini yayımlamıştır. Hazırladığı doktora çalışması oldukça başarılı bulunmuş, bu çalışmadan sadece on iki ay gibi kısa bir zaman sonunda profesörlüğe yükseltilmiştir. Burada görev yaptığı süre içerisinde yaşadığı ülkenin bilimsel hayatına ve bilimsel gelişmelerine doğrudan tesir edebilme gücüne erişmiştir. Verdiği seminerler ve yürüttüğü projeler sayesinde hem pek çok talebenin yetişmesine destek vermiş hem de Tarih biliminin gelişimine katkı sağlamıştır. Marc Bloch, Fransız ve İngiliz monarşilerine ilişkin olarak 1924 yılında yayımladığı ‘*Les rois thaumaturges*’ ile yine bilim çevrelerinin dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır. Bloch bu başarılı çalışmaların ardından artık seçkin bir bilim adamıdır ve ne söylediği kadar ne şekilde söylediği de artık önem kazanmıştır. Adı o dönemde tam olarak konulamamış olsa da, tarih disiplinine kazandırdığı yöntemin farklılığı ortadadır. “*Annales d’histoire économique et sociale*”ı 1929 yılında kurduktan sonra, 1936 senesinde Sorbonne Üniversitesi Tarih Bölümü’ne atandı. March Bloch 1929’da kurduğu Annales dergisi sayesinde kendine has yöntemini ve tarihe olan yaklaşımını bir nevi kurumsallaştırma imkânı yakalamıştır. Bu anlamda dergi, sadece Bloch ve Febvre’nin kendi tarihçiliklerini ispatladıkları bir yayın olmamış, aynı zamanda genç tarihçilere ve tarihle ilgili akademisyenlere “karşılaştırmalı tarih” metodunu kullanmaları için bir fırsat kapısı aralamıştır. Bloch’un Sorbonne Üniversitesi’nde geçirdiği bu yıllar Christian Pfister ve Lucien Febvre ile olan yakın arkadaşlığı nedeniyle hayatının en verimli ve en güzel yıllarıdır. Bu güzel yıllar II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla sona erecektir. Bloch bu tarihlere gelindiğinde elli üç yaşına gelmiş ve altı çocuk sahibidir. İlerlemiş yaşına rağmen, 1939 yılında, yani II. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine tekrar asker olarak orduya iştirak edecektir. Fransa savaşta yenilince akademik dünyaya geri dönmüştür. Vichy hükümeti 1940 yılında Yahudileri kamu hayatından dışlayan kararını yayımlayınca artık dünya çapında ün kazanmış olan ortaçağ tarihçisi bu durumdan da tabii olarak etkilenmiştir. Strasbourg müdafisinin oğlu, iki yıl savaşlarının kıdemli askerinin torunu ve her iki dünya harbinde de askerlik yapmış, Bloch şimdi sadece ve sadece bir “*Yahudi*” konumundadır. Onun bu durumu karşısında Vichy rejimi, Fransa için istisnai görevlerde bulunanları *Statut* dışında bırakacak bir genelge yayımlamıştır. Ancak burada da bir zorlukla karşılaşmış, genelgenin sağlamış olduğu hakkı elde edebilmek için Bloch, ailesinin, beş nesilden beri Fransa’da yaşadığını ispatlamak zorunda kalmıştır. Bloch gibi dünya çapında ün kazanmış bir Fransız vatandaşının Fransa için taşıdığı değeri ispatlamak zorunda kalması tarihçi açısından oldukça zor bir durumdur. March Bloch’un Hristiyan toplum tarafından sevilen ve saygı duyulan biri olması, onun Fransa’ya ve Fransa kurumlarına olan övgüsü Vichy yönetimini yumuşatmıştır.

Bloch’un karşılaştırmalı tarih, iktisat tarihi ya da Annales’deki çalışmalarından ziyade, Fransız kralları, kırsal tarih ve feodal toplum konularında yaptığı çalışmalar göz doldurmuş, Fransız tarihine olan ilgisi onu kurtarmıştır. Bu gelişmeler neticesinde March Bloch da dâhil on Yahudi Fransız vatandaşı *Statut* kapsamı dışında bırakılmış, buna dair belge de Petain tarafından imzalanmıştır (Fink, 1988, s. 255). Vichy hükümeti tarafından Bloch’a, annesi ve kendi ailesiyle birlikte Martinique’den ayrılma izin verilmiş, bu süreçten sonra göç eden Bloch New York’ta *New School for Social Research* adlı merkezde iş başı yapmıştır. Ne var ki kendisi ülkeden ayrılmayı reddetmiş, ((Fink, 1988, s. 255) ülkesini terk etmeyi hangi nedenle reddettiğini ise şu sözlerle dile getirmiştir:

Bütün dinsel biçimlerden ve her türlü ırksal dayanışmadan uzak durarak, ömrüm boyunca kendimi her şeyden önce ve sadece Fransız hissettim. Çok uzun yıllardan gelen bir aile geleneği ile vatanıma bağlı olduğum, manevi ve tarihsel mirasından beslendiğim ve aslına bakarsanız rahatça soluk alabileceğim bir başka vatanı hayal bile edemediğim için onu çok sevdim ve ona bütün gücümle hizmet ettim. Yahudi olmamın bu duygular için en küçük bir engel çıkartabileceğini hiçbir zaman hissetmedim. İki savaş sırasında Fransa için canımı feda

edecek şansım olmadı. En azından bütün içtenliğimle şunu söyleyebilirim: Tıpkı yaşadığım gibi iyi bir Fransız olarak öleceğim. (Bloch,?, s. 198).

Fransa'ya olan bağlılığını dile getiren bu açıklamalara imza atan Bloch yeniden orduya katılmış, 1940 yılındaki yenilgiye tanıklık etmiştir. Lyons direniş birliğine iştirak ettikten sonra, 1943 yılında *Franc Tireurs*'ün üyesi, daha sonra da Birleşik Direniş Hareketi'nin Lyons bölgesi yönetim kurulu üyesi olan Bloch, bu süreçte Nazilere esir düşmüş, önce işkence görmüş ardından da 16 Haziran 1944 tarihinde Almanlar tarafından kurşuna dizilerek idam edilmiştir (Burke, 2005, s. 255).

Marc Bloch bir sözünde “*Tarihçi uzun süre ölü kahramanlara methiyeler veya lânetler dağıttı... Taraf tutan bir yargıç rolünü üstlendi*” demektedir. March Bloch tarafından kurulan ve eleştirel tarihçiliğin temellerini atan Annales Ekolünün ortaya koyduğu tarih anlayışı, çeşitli yönleriyle hem derinleştirilmiş hem genişletilmiş bir tarih anlayışıdır. Aslında Annales Okulu Pozitivist düşüncenin olgu merkezli ve dar tarihçiliğinin karşısına geçmiş, tarih yazıcılığının kapsamını genişletmek yoluyla, tarih disipliniyi sosyal bilimlerin zengin imkânları sayesinde yeniden yapılandırmıştır.

19. yüzyıl sonu egemen tarih anlayışına karşı başlatılan muhalefet dalgasının yükseldiği bir dönemdir. Marc Bloch ve Lucien Febvre'nin 1929'da çıkarmaya başladıkları “*Annales d'histoire economique et sociale*” bu anlamda bir milattır (Wallerstein, 2005, s. 9).

Annales'in oluşturduğu yeni tarih anlayışı neticesinde tarih disiplininin muhtevası, öznesi gibi sorulara verilen cevaplar büyük ölçüde değişime uğramış, 19. yüzyıldaki tarih tasarımı köklü bir dönüşüm geçirmiştir. 19. yüzyıl sonunda doğan yeni tarih anlayışıyla birlikte tarihin sosyal ve ekonomik alana radikal biçimde kapattığı kapılar ciddi şekilde aralanmıştır. Annales Okulunun buradaki fonksiyonu şu olmuştur: Annales bu kapıları bir kez daha kapanmamak üzere tamamıyla ortadan kaldırmıştır. Ekolün buradaki temel misyonu, bir parça zorlama bir ifadeyle “tarihçiliği özgürleştirme” girişimidir. Bu ekolün 19. yüzyılda farklı tarihçilik anlayışlarının kök salıp büyümesine uygun ortamı hazırladığı ifade edilebilir. Nihayetinde Annales tarihçilerinden itibaren tarih yazımının geri dönülmez şekilde değişime uğradığını iddia etmek yanlış olmayacaktır (Sönmez, 2010).

Bloch'un Tarih sahasına yaptığı en önemli, en büyük katkı Annales Dergisi'dir. Dergi aynı zamanda Ekol içerisinde de yani Annales'in tarihçiliğinin gelişimi üzerindeki etkisi ve önemi bakımından da değerlidir. Derginin kurucuları olan Marc Bloch ve Lucien Febvre bu mühim yayını kendilerinin yeni tarih yaklaşımlarını da fiiliyata dökmek amacıyla bilim dünyasına kazandırdılar. Vital de Blache'in çıkardığı “*Annales de Geographie*” dergisi örnek alınarak yayımlanan “*Annales d'histoire economique et sociale*” adlı dergi, siyasi tarihçilikten ziyade ekonomik ve toplumsal tarih sahalarında fikrî önderlik yapma iddiasıyla yayın hayatına atılmıştır. Dergi, yazar ve editörlerinin tarih disiplinine ilişkin geliştirdikleri disiplinlerarası yaklaşımı işliyor ve bu düşüncelerin savunuculuğunu yapıyordu (Burke, 2005, s. 255). Annales Dergisi kısa bir süre Avrupa tarihçilerini de etkiledi ve Avrupa tarihçiliğinin en mühim ekolü hâline geldi. Derginin kurucuları konumunda olan Bloch ve Febvre açtıkları çığırda Fransa'da olduğu kadar, ülke dışında da önemli tesirler ürettiler. Bloch ve arkadaşları olay merkezli mevcut tarih anlayışı yerine sorun odaklı, analitik yaklaşımı esas alan bir tarih anlayışı benimsenmesi gerektiğini, sadece siyaset sahasına eğilen bir tarih anlayışı yerine insan faaliyetlerinin tamamını inceleyen bir tarih anlayışına geçilmesini ve nihayet bu iki amacın gerçekleştirilebilmesi için, tarih dışındaki diğer sosyal bilim disiplinleriyle de işbirliğine gidilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Alican, 2009, s. 165).

Bloch Annales'teki çalışmalarında, bir taraftan kendi yöntemini ortaya koyarken, diğer yandan da diğer sosyal bilim disiplinleriyle ilgili (sosyoloji, edebiyat, coğrafya) alanlarda yapılan çalışmaların da önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Bloch, kaleme aldığı eserlerinde bu bilim dallarından ne surette yararlandığını ve bu disiplinlerin ortaçağ dünyasını anlamadaki rolünü ve önemini çalışmalarında ortaya koymuştur. Annales'deki eleştirilere ve yazılara gelince, Bloch da dâhil olmak üzere Annales tarihçileri, çoğu zaman siyasi etmenlerin rolünü inkâr etmişler ve siyasi bilincin sosyal gelişmedeki rolünü göz ardı etmişlerdir. Yine benzer şekilde bazı tarihçiler de Bloch ve arkadaşlarının siyasi davranışı analiz etmedikleri görüşünü ortaya koymuşlardır. Bilhassa Marksist görüşün karşı çıktığı üzere, Annales'ciler tarihi doğal bilimlerin içinde ele almakla eleştirilmişlerdir. Öte yandan Bloch'un kaleme aldığı çalışmalar daha iyi bir tarih yazıcılığı nasıl olabilir sorusuna cevaplar aramış, bunun önünü açmıştır. Bloch, Annales'te tarih biliminin doğasını kavrama hususunda da ciddi katkılar ortaya koymuştur. Maalesef Bloch, karşılaştırmalı tarih metodu hususunda tamamlanmış bir eser ya da bir çalışma bırakamamıştır. Ancak ölümünden sonra tamamlanmamış bir eser olan *Apologie pour l'histoire, ou Me'tier d'historien* (1949) ise, çok genel bir eser olup, tarih metodolojisinden ziyade tarih felsefesini ortaya koymaktadır (Durmaz,?, s. 42).

3.2. Lucien Febvre (1878-1956) ve Annales Ekolüne Katkıları

Febvre, 22 Temmuz 1878 tarihinde Nancy'de doğmuştur. Ecole Normale Supérieure (1899-1902) devam ettiği dönemde coğrafya uzmanı Vidal de la Blache'den etkilenmiştir. Tarih doktorasını 1911 yılında İkinci Phillip ve Franche-Comté üzerine veren Febvre doktorasını aldıktan kısa bir süre sonra Dijon Üniversitesi'nde görev almıştır. Febvre Birinci Cihan Harbine katılmış, Strazburg Fransa tarafından geri alındıktan sonra 1919 senesinde Strazburg Üniversitesi'nde akademik görev almıştır. 1929 yılında Marc Bloch ile birlikte meşhur "Annales D'histoire, Economique et Sociale" dergisini kurmuşlardır. Daha sonra Febvre, 1933 yılında, "Collège de France"de bir kürsüye atanmıştır. Lucien Febvre Annales Okulunu savaş sonrası dönemde omuzlayan kişi olmuştur. Febvre bu dönemde Fernand Braudel'i yetiştirmiş, eğitmiş, daha sonra EHESS olarak anılacak olan "École Pratique des Hautes Etudes"ın ortak kurucusu olarak görev almıştır. Lucien Febvre 1956 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Lucien Febvre'in yaşam öyküsüne baktığımızda, tarihçi ateşli bir sosyalist olarak 1907-1909 arası dönemde, Le Socialiste Comtois'da yazılar yazmış, yayının 21 Mart 1909 tarihli nüshasında gazetenin baş sayfasının yarısından fazlasını Febvre yazmıştır (Ayan, 2011, s. 78).

Lucien Febvre "Le Probleme de l'Incroyance au Seizieme Siecle; La Religion de Rabelais" (1942) adlı eserini derginin kuruluşundan hemen sonra yayımlamış, bu eserde sorun merkezli tarihçiliğin mühim bir örneğini sergilemiştir. Febvre'in esas uzmanlık sahası 16. yüzyıl Avrupası düşünce tarihi olup Febvre'in bu sahadaki yayınlarına misal olarak "Au Coeur Religieux du Siecle" isimli eseri gösterilebilir. Febvre'ün bir diğer önemli eseri ise, 19. yüzyıldaki tarihçilik anlayışını ele aldığı "Combats Pour l'Histoire"adlı kitabıdır (Sönmez, 2010, s. 65).

Febvre'in deyişi ile, "Tarih kendi başına bir bütün olmalı. İnsanın olan, insana bağlı olan, insana yarayan, insanı dile getiren ne varsa, insanın var olduğu, insanın etkinliği ve zevkleri demektir". Febvre'in bu sözleri, insan faktörünü göz ardı eden, olaylara indirgenmiş bir tarih anlayışını yok saydığı şeklinde tefsir edilebilir. Nitekim Annales'in tarihçilik anlayışı ya da tarih yazımındaki temel yaklaşımı da, belgelerin çizdiği sınırların epeyce aşılmasını hedeflemektedir (Tanju, 2009, s. 29).

Lucien Febvre, talebesi Fernand Braudel'e 1952 yılında "Dünyanın Kaderleri" adı verilmesi düşünülen bir araştırma kapsamında Avrupa tarihinin 15. ve 18. yüzyıllarını birlikte kaleme almayı önermiş, yapılan paylaşım neticesinde Febvre çalışmada Avrupa'nın fikir ve inanç tarihini işleyecek, Braudel ise "maddi hayatın tarihi" üzerine yazacaktır. Febvre 1956 yılında hayata veda edince eser tamamlanamamışsa da, Braudel kendi payına düşen bölümü tamamlamış ve çalışma "Civilisation Materielle" (Maddi Uygarlık) ismiyle üç kitap şeklinde yayımlanmıştır. Maddi Uygarlık'ın ilk bölümünde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, ikinci bölümde "Mücadele Oyunları" başlıklı bölüm Akdeniz ve Akdeniz Dünyası'nın ikinci kısmına benzer bir biçimde kurumsal yapılara ayrılmıştır. Üçüncü ciltte ise "Dünyanın Zamanı" başlıklı bir bölüm bulunmakta olup bu bölüm tarihteki hızlı değişimi ele almaktadır (Ayan, 2011, s. 83).

Lucien Febvre, doktora tezi için çalışma sahası olarak İspanya Kralı II. Felipe'nin idaresindeki "Besañan" bölgesini seçmiş, bu çalışmayla yörenin gerek toplumsal-kültürel tarihine, gerekse siyasî tarihi hakkında esaslı bulgulara ulaşmıştır (Burke, 2005, s. 44).

Savaş yıllarından sonra Lucien Febvre, "École Pratique des Hautes Études"de yöneticilik yapmış, burada, arzu ettiği tarih tarzının gelişmesini mümkün kılacak bir örgütlenme modeli oluşturmuş, başkanı olduğu şubenin de içinde bulunduğu "Centre des Recherches Historique"ın yöneticisi olmuştur. 1952 yılına gelindiğinde ise Febvre'in "Combats Pour l'histoire"¹ isimli eseri yayımlanmış, (Febvre, 1995). bu çalışmasında terminoloji tarihine eğilerek adeta Annales Ekolünün ruhunu yansıtan bir çalışmaya imza atmıştır. Örneğin, "Civilisation" (medeniyet, uygarlık) kavramının geçmişini kaleme almaya çalışan yazara göre Fransızca bu terim yakın tarihlerde üretilmiş ve kullanıma girmiştir. Kendisini bu türden bir çalışmaya iten temel etken ise; Sorbonne Üniversitesi'nde yazılan bir tezin "Tupi-Guarani Uygarlığı" hakkında olmasıydı. Lakin bu uygarlık Fransızlar tarafından "vahşi" bir uygarlık olarak vasıflandırılıyordu. Uygar olmayan bazı toplumların da "uygarlık" sözcüğüyle zikredildiğine dikkat çeken Febvre, bu kelimenin kökenine inerek etimolojisini ve kavramsal içeriğini analiz etmeye çalışmıştır. Sonunda sözcüğün Fransızca kökenli olduğu ve 1766 yılından önce basılmış hiçbir Fransızca eserde bu sözcüğe rastlanmadığı sonucuna varmıştır (Febvre, 1995, s. 11). Bu arada Lucien Febvre, gerek Annales'i gerekse "Centre des Recherches Historique"i yönetmek üzere Fernand Braudel'den yardım alırken, diğer yandan da 1956 senesinde, ölümünden az bir zaman önce Robert Mandrou'yu da derginin

¹ Bu kitabın içinden seçme yazılar Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler adıyla Mehmet Ali Kılıçbay tarafından Türkçe'ye kazandırılarak 1995 yılında İmge yayınevi tarafından basılmıştır.

idari sekreterliğine getirmiştir (Burke, 2005, s. 61). Görüldüğü gibi Febvre vefatından evvel Annales Okulunun kurumsallaşma sürecini tamamlamış, ardında bıraktığı bu mirası öğrencilerine devrederek hayata gözlerini yummuştur.

Lucien Febvre'in tarih anlayışının odağında geleneksel tarihçiliğin bütüncül olmayan yaklaşımına dönük kimi eleştiriler bulunmaktadır. Febvre, beşerî bilimlerin neredeyse tümünün merkezinde insan olmasına rağmen, bilimsel araştırmalarda bilimlerin ayrıştırılmasına karşı çıkar. Buradan hareketle tartışmasız tüm beşerî bilimlerin birbirleriyle ortaklaşa faaliyetler yürütmeli ve tam bu noktada tarih ve tarihçi bu eşgüdüm halinde çalışan bilimlere öncülük etmelidir. Çünkü Lucien Febvre'e göre tarih, diğer bilimsel disiplinlerin ortak noktasıdır ve her bilimin ulaşamayacağı noktalar tarihin bizzatıhi konusu içerisinde (Febvre ve Lucien, 2004, s. 58). Febvre'in "kronolojik mizanpajlar", "yüzeysel olaylar" ya da "tesadüfî çocuklar" olarak nitelediği, (Febvre & Lucien, 2004, s. 53) bu olay merkezli tarih anlayışı neticesinde, araştırmalar sırasında geçmişteki birçok olayın da gözden kaçırabileceğini ifade eder ve çözümü, tarihe sorun odaklı bir pencereden bakmakta görür: *"İnsanların çoğu sonuçların değil de, uzmanların söylediklerini kabullendiği ölçüde ve sürece tarihin rolü, önemi ve değeri anlaşılamayacaktır."* (Febvre & Lucien, 2004, s. 65).

Tarih yaklaşımında temelde mekân faktörüne bağlı olmak üzere devrin fikrî, bilimsel yapısı, dönemde yaşayan insanlar ve zaman faktörü olmak üzere üç boyutlu bir anlayışı savunan (Sönmez, 2010, s. 65). Lucien Febvre, materyalist ve empirist tarih yaklaşımının öne sürdüğü gibi bir determinizm anlayışına karşı çıkar. Tarihte zorunluluk yaklaşımından ziyade, Vidal'ci yaklaşımdan aldığı "olabilirlikler"den bahsedilir ve bu süreci belirleyen temel etken de fiziki çevre değil, esas olarak insanların yaşam biçimleri ve davranışlarıdır (Burke, 2005, s. 43). Zaten Lucien Febvre ve diğer Annales temsilcileri, "yalnızca bir tarih", "yalnızca bir zaman" ve "yalnızca bir tanımın" söz konusu olamayacağı, bu anlamda ciddi bir çeşitliliğin olduğu kanaatinde (Febvre & Lucien, 2010, s. 55).

Lucien Febvre'in bu üçlü formülasyondan yola çıkarak oluşturduğu bu temel üç kavram ise, Annales'in genel tarih anlayışı bakımından oldukça önemli bir mihenk noktasıdır. Bu üç kavram, daha sonraki çalışmalarda Fernand Braudel'in çalışmalarında da etkisini bütünüyle hissettiğimiz; "olay-tarih", "konjonktürel yaklaşım" ve "jeo-tarih"tir. Febvre'in bu kavramsallaştırmasının bir başka benzeriyle ise, hocaları olarak gördükleri Henri Berr'de karşılaşırız. Onun "rastlantı", "zorunluluk" ve "mantık" kategorilendirmesi; (Sönmez, 2010, s. 82). Lucien Febvre'de sırasıyla "olay-tarih", "konjonktürel tarih" ve "jeo-tarih" olarak yansımaları bulmuştur.

Daha evvel Annales Ekolünün üç dayanağının; geleneksel anlatının yerine sorun odaklı araştırmaları tercih etmesi; coğrafya, sosyoloji ve antropoloji başta olmak üzere diğer bilimsel disiplinlerle işbirliği yapılması gerektiği; son olarak da "siyaset" ve "olaya" odaklanan bir tarih anlayışı yerine toplumun bütünsel bir tarihini yazma çabası olduğunu belirtmiştik. Bu tarihçilerin öncelikli amacı, empirist bir tarih anlayışının getirdiği "niçin" sorusunu yanıtlamaktan öte, "nasıl" sorusuna bir cevap arama çabasıdır. Bu yaklaşım Annalesçileri ve Annales Ekolünü tarihsel söylemin sürekliliğine bağlamaktadır (Dosse, 2017, s. 73).

Annales Ekolünün ikinci temel amacı ise, Lucien Febvre'in ifadesiyle bilinen "disiplinler duvarları yıkıp geçme" girişimidir (Burke, 2005, s. 24). Geleneksel tarihçilik anlayışından sıyrılan ve yeni bir tarih anlayışı geliştiren Annales Ekolünün, tarih çalışmalarında, bir taraftan açıklayıcı ve analitik yöntemi, diğer taraftan da "bütünsel tarih anlayışı"nı ortaya koyduğu barizdir. Bu iki temel unsura dayanan yeni paradigma neticesini birleştirici ve sentetik bir yapıda vermektedir (Sönmez, 2005, s. 62). Bu birleştirici yapı, tarihe geniş bir disiplinler alanlar yelpazesi sunmuş ve bu durum, pratikte, üç kuşağı da ihata edecek biçimde uluslararası ya da bölgesel çalışmalar yapılmasını sağlamıştır (Sönmez, 2004, s. 90). Annales Okulu mensuplarının eserlerine baktığımızda, ya Bloch'un "Feodal Toplum"u, (Bloch, 1900) Braudel'in "Akdeniz ve Akdeniz Dünyası" gibi bir bölgenin tarihine bütüncül bir yaklaşım sunmuş; yahut da Febvre'in "Rönesans İnsanı", (Febvre, 1995). Jacques Le Goff'un "Ortaçağ'da Entelektüeller"i (Goff, 2006) gibi zihniyetler ve kültürler üzerinden evrensel bir çalışma olmasına gayret gösterilmiştir.

3.3. Fernand Braudel (1902-1985) ve Annales Ekolüne Katkıları

Braudel, Fransa'da yaşamış bir köy öğretmenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. 1902 yılında Luméville-en-Ornois'da (Meuse) dünyaya gelmiştir. Braudel Fransa'nın önemli okullarından birisi olan Sorbonne'da tarih eğitimi almış, Cezayir, Paris ve Brezilya gibi ülkelerde hocalık yapmıştır. "Ecole Pratique des Hautes Etudes"ün müdürlüğüne 1937 senesinde getirilen Braudel, Almanların 1940 yılında Fransa'yı işgal ettiği sıralarda Fransız ordusunda teğmen rütbesiyle görev almış, savaş sırasında Almanlar tarafından yakalanarak bir esir kampına gönderilmiş (Lübeck isimli yerde) ve savaş sona erene değin orada kalmıştır.

Başta Annales Dergisi olmak üzere farklı yayınlarda pek çok çalışması yayımlanan Braudel'in "Cambridge Economic History of Europe ve The Encyclopaedia Americana"ya yazdığı maddeler itibar ve şöhretini iyice artırmış, bu yayınlar kendisinin beklenenden daha fazla okuyucu kitlesine hitap etmesini temin etmiştir. Bilim dünyasına yaptığı ciddi katkılardan dolayı başta Cambridge, Oxford, Madrid, Edinburgh ve Chicago üniversiteleri olmak üzere pek çok akademik kuruluş tarafından kendisine fahri doktora unvanı verilmiştir. Braudel yaşamı boyunca çeşitli milletlerden genç araştırmacıların yetişmesine katkı sağlamış pek çok araştırmaya ve araştırmacıya destek olmuştur. Akdeniz'e olan ilgisinden dolayı Osmanlı tarihine de büyük ilgi duymuştur.

Fernand Braudel, 1946 senesinde, Annales Dergisi'nin yayın kuruluna girmiş ve 1949 senesinde ise *Collège de France*'a seçilmiştir. Braudel 1962 yılında ise "Maison Sciences de l'Homme"un yöneticisi olmuş, diğer üç ciltlik ünlü eseri *Civilisation Matérielle et Capitalisme* (Maddi Uygarlık ve Kapitalizm) 1979'da yayımlanmış, *L'Identité de la France* (Fransa'nın Kimliği) adlı kitabını tamamlayamadan 1985'te hayatını kaybetmiştir.

Tarih disiplininde adeta bir reform yapan "*La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe*" II (II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası) adlı meşhur doktora çalışmasını esir kampında bulunduğu sırada yazmıştır. Braudel bu eseriyle Annales Ekolünün, tarih disiplini sıradan insanların tarihine dönüştürme gayretine ek olarak, iklimi, mevcut coğrafi yapıları, gündelik yaşamda kullanılan her çeşit araç ve gereci tarihin birer öznesi hâline getirmiş ve tarih disiplini açısından gerek mekân gerek zaman algısını kökünden sarsmıştır.

March Bloch, Lucien Febvre ve Fernand Braudel gibi bilim adamlarının yapmış oldukları bilimsel katkılar sayesinde Annales Ekolü'nün toplumsal, kültürel, ekonomik, demografik veyahut da zihniyet tarihine ilişkin çalışmaları günümüzde de saygınlığını korumaktadır. Annalesin yenilikçi ve devrimci yaklaşımlarının, tarihin bilimsel temelini sağlamlaşmasına, çeşitli alt disiplinlere ayrılarak daha da profesyonelleşmesine öncülük ettiğini ifade edebiliriz. Annalesçiler tarih bilimine farklı bir bakış açısı kazandırmakla kalmamış, gündelik yaşamın tarihinin ve nihayetinde insan odaklı tarihin de yazılabileceğini ispat etmişlerdir. Bu temel yaklaşımdan hareketle Fernand Braudel'in "Akdeniz Dünyası" ile "Maddi Medeniyet ve Kapitalizm" eserleri modern zamanın doğrusal olmadığını, görecelik unsurunun aslında yadsınamayacak kadar önemli olduğunu, tarihin üç katmanlı bir yaklaşıma sahip olabileceğini ortaya koymuştur. Esasında ekol temsilcileri Braudel'de de olduğu gibi dün, bugün ve yarının birleştirilebilir olması gerektiğini ve dünden başlayan sürecin yarın ile son bulmasının tarihin nihaî hedefi olması gerekliliğini vurgulamışlardır. Bu ideale Fernand Braudel'in büyük ölçüde ulaştığı genel kabul gören bir olgudur. Akdeniz ve Dünyası (1947) isimli eserinde Braudel, bu çok bileşenli konunun her bir cihetini son derece gerçekçi ve canlı detaylarla ele almıştır. Eserin içeriğine bakıldığında belli başlı konular; Akdenizin fiziki ve beşeri coğrafyası, iktisadi ve toplumsal hayatı, siyasi yapıları ve II. Felipe ile rakiplerinin Akdeniz siyaseti olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle "Bütüncül Tarih" anlayışının ancak zaman, mekân ve insan yaşamını etkileyen tüm faktörlerin bir arada yer alması ile mümkün olabileceği ortaya çıkmaktadır. Annalesçiler göre tarih, insan hayatının aktivitelerini resmetmeli ancak insan dışında da insan aktivitelerini etkileyen tüm öğelerin tarihin içinde yer almalıdır. Bu doktrinel olmayan yaklaşım, kendisini bir metodolojik yaklaşım, bir doktrin ya da bir manifesto ile duyurmamış, aksine yaptıkları çalışmalarda amaç edindikleri ilkeler birer birer ortaya konulmak istenmiştir (Katırcı, 2018).

3.4. Georges Duby (1919-1996) ve Annales Ekolüne Katkıları

Georges Duby, 7 Ekim 1919'da Paris'te dünyaya gelmiştir. Ailesi Provensanlı olup ağırlıklı olarak zanaatkârdırlar. George Duby, öncelikle tahsilini tarihsel coğrafya alanında tamamlamıştır. Sonrasında yeni tarih disiplini içinde ilerlemiştir. 1952 yılında Sorbonne'dan mezun oldu. Bitirme tezini Edmond Perrin danışmanlığında verdi. Alanıyla ilgili olarak ilk derslerini Besançon'da verdi. Bir süre University of Aix-en-Provence'da akademisyen olarak dersler verdi. Sonrasında 1970 yılında Collège de France'ın Ortaçağ Toplumu Tarihi kürsüsüne atandı. 1991 yılına kadar burada görev yaptı. Bu süre zarfında Georges Duby 1987'de Académie Française yani Fransız Akademisi'ne seçildi. Eş zamanlı olarak, Fransa'nın entelektüel seçkinlerinin bir araya toplandığı *Institut de Française Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*'te üye olarak seçildi. Bunlardan başka çeşitli araştırma merkezlerinin ve enstitülerin üyeliklerinde de bulunan Georges Duby'e çeşitli üniversitelerden fahri doktora unvanı verilmiştir. Birçok kurumdan onur nişanı alan ve 3 Aralık 1996'da yaşamını yitiren Georges Duby, ortaçağın sosyal ve ekonomik tarihi üzerine yoğunlaşmış önemli ve meşhur bir Fransız tarihçi olarak anılmıştır.

Georges Duby sadece Fransız tarihçiliğine değil, Avrupa tarihçiliğine de çok sayıda çalışma kazandırarak hem kavramsal hem metodolojik (yöntembilimsel) hem de üslup (biçim) açısından pek çok bilimsel noktada çığır açmıştır (Anaç, 2016, s. 13).

1930'lu yıllardan itibaren Mark Bloch ortaçağ tarihçiliğine güçlü bir damga vurmuş bu damganın yenilenebilmesi için bilişim dünyasına George Duby'nin katılması beklenmiştir. George Duby, Marc Bloch'tan epey etkilenmiş olmakla birlikte, onun ulaştığı sonuçları ve sentezleri aşarak ilmi düzeyini ileri seviyeye götürecektir. Duby, Bloch'tan sonra gelen en önemli tarihçilerden birisi olmanın yanında sadakat ve dostluk gibi erdemlere bağlı kalarak hocalarından aldığı mirası ileriye taşıyabilmiş bir bilim adamıdır. Duby'nin tarihçilik sahasına katkı sağladığı bir saha da, ortaçağ tarih araştırmalarında pek görülmeyen görsel ve arkeolojik unsurları tarih kapısından içeri sokmuş olmasıdır. Duby, bu alanda ciddi bir başarı sağladığı için, yalnızca belgeye dayalı klasik tarih anlayışını dönüştüren bilim adamları arasındaki yerini sağlamlaştırmıştır. Duby, tarih disiplinine yeni yöntemler kazandırma konusunda başarı kazanmış, diğer insani bilimlerin yöntemlerinden de yararlanmış, ilkel toplumları anlamak için kullanıldığı iddia edilen antropolojinin bilimsel metodlarını Ortaçağ tarihine uygulayarak yeni bir çığır açmıştır (Duby, 1995).

Fransa'daki TV ve radyo programlarında sıkça görünen Duby, 1970'lerden 1996'daki ölümüne kadar halk entelektüelleri (aydınları) arasında en çok tanınanlardan birisi oldu. Annales okulunun izinden giderek yeni tarih anlayışının bayraktarlığını yapan Duby Marc Bloch'tan sonra en prestijli Fransız Ortaçağ tarihi uzmanı sayılmaktadır. Ayrıca Duby'nin yetkin olduğu bir saha da yeni tarih anlayışının önemli bileşenleri olan Toplum ve Uygarlık tarihidir. Fransız tarihçiliğinin piri kabul edilen Fernand Braudel'in 1985'teki vefatından sonra Duby; Jacques Le Goff ve François Furet ile birlikte Fransız tarihçiliğinin önde gelen simalarından birisi olarak kabul edilmektedir. Çalışmalarından bazıları: *"A History of French Civilization; The Early Growth of the European Economy: Warriors and Peasants from the Seventh to the Twelfth Century, Le Dimanche de Bouvines, The Early Growth of the European Economy: Warriors and Peasants from the Seventh to the Twelfth Century, ve L'histoire continue"* olarak zikredilebilir (Anaç, 2016, s. 13).

3.5. Jacques Le Goff (1924-2014) ve Annales Ekolüne Katkıları

1924 yılında Toulon'da doğan Goff Pierre Nora ile birlikte 1970'li yıllarda yeni tarih akımının önemli isimleri arasında gösterilmiş, bilhassa 12. ve 13. asır Orta Çağ tarihçiliğinde uzmanlaşmış bir Fransız tarihçidir. Uluslararası entelektüel çevrede Orta Çağ tarihinin önemli isimlerinden birisi olarak bilinen Goff Annales ekolünün önemli temsilcilerinden birisidir.

Fernand Braudel'in halefi olarak, 1972 senesinde *"École Des Hautes Études En Sciences Sociales"*in başına geçen Goff bu vazifeyi 1977 yılına kadar sürdürdü. Bu yıllarda Le Goff kendisini, orta çağ dönemi tarihsel antropoloji çalışmalarına adanmış. Çalışmalarında Batı Avrupa bölgesini inceleyen Goff "Orta Çağ" ismine ve kronolojisine karşı itirazlarda bulunmuş bir tarihçidir. Bu fikriyatı işlerken Le Goff 12. yüzyıl Rönesans hareketini örnek göstermiş, tarihçiler arasında orta çağ dönemi konusunda oluşan kamplaşmada tarafsız kalmıştır. Orta Çağın nev'i şahsına münhasır bir dönem olduğunu ve o dönemin Greko-Roman antikitesi ile modern dünya tarihinden ayrı ele alınması gerektiğini savunuyordu.

Le Goff'un son eserleri arasında Annales ekolünün üzerinde fazla durmadığı biyografi sahasında ses getiren iki adet eser bulunmaktadır. Bu iki çalışmada, Aziz olarak kabul edilen Fransa kralı 9. Louis'in hayatı anlatılmakta, diğerinde ise İtalyan keşiş Saint François d'Assise'nin yaşamı ele alınmaktadır. Hollanda Güzel Sanatlar ve Bilimler Krallık Akademisi tarafından kendisine, tarih alanında 2004 yılında "Dr A. H. Heineken ödülü" verilmiştir.

3.6. Emmanuel Le Roy Ladurie (1929-...) ve Annales Ekolüne Katkıları

Languedoc (Fransa'nın güneyinde bir bölge) üzerine yoğunlaşmış olan Le Roy Ladurie Les Moutiers-en-Cinglais'da eski düzende yaşayan köylülerin tarihini incelemiş bir üçüncü kuşak Annales temsilcisidir ve Fransa'da doğmuştur. Babası Jacques Le Roy Ladurie, tarım bakanlığı yapmış bir siyasetçidir. Daha sonra Fransa'da direnişçiler arasına katılmıştır. Le Roy Ladurie'nin eğitim hayatın baktığımızda eğitimini pek çok farklı okulda tamamladığını görürüz. Caen'de Collège Saint-Joseph, Paris'te IV. Henri Lisesi ve Sceaux'da Lakanal Lisesi'nde eğitim görmüştür. Ecole Normale Supérieure'da tarih branşında yüksek öğretmenlik ve sonrasında Paris Üniversitesi'nde insani bilimler doktorası kazanmıştır. Montpellier ve Paris'te çeşitli eğitim kurumlarında dersler veren Le Roy Ladurie ilk defa doktora tezi olan ve 1966 yılında kitap hâline getirilen *Les paysans de Languedoc* ile tanınmıştır. Tez İngilizce'ye 1974 senesinde "Languedoc Köylüleri" adı ile çevrilmiştir. Le Roy Ladurie bu çalışmasında, aralarında aşar, ücret, vergi, kira ve kazanç kayıtlarının da bulunduğu geniş ölçekli kantitatif bilgi üzerinde (15. asır sonundan 18. asır başına kadarki dönem), David Ricardo, Ernest

Labrousse, Fernand Braudel, Michel Foucault, Claude Lévi-Strauss, François Simian, Thomas Malthus ve Max Weber gibi düşünürlerin teorilerini baz alarak çeşitli bilimsel çalışmalar yapmıştır. 1945-1963 yılları arasında Fransız Komünist Partisi üyesi Le Roy Ladurie, 1956 Macaristan Devriminin hemen ardından partiyle yollarını ayırmıştır. Bu süreç sonrasında siyasi yönelimini ve komünist totaliterizmi “*Ouverture, société, pouvoir: de l'Edit de Nantes à la chute du communisme*” (2004) ve “*Les grands procès politiques ou la pédagogie infernale*” (2002) adlı eserlerinde incelemiştir. 1970’lerin başında mikro tarih üzerine çalışmalar yapan Roy Ladurie olaylar, aile ve yaşam biçimleri üzerine çalışarak, yeni tarih hareketi olarak isimlendirilecek hareketin kurucusu olmuştur.

Le Roy Ladurie Fernand Braudel’in öğrencilerinden en parlak olanı olup hayal gücü, engin bir merak duygusu, çok-disiplinli bir yaklaşım, *Longue duree*ye duyduğu ilgi ve Marksizm karşısında belli bir muğlak tutum sebebiyle, ona benzemektedir. Braudel gibi Le Roy Ladurie de güney bölgelere tutkun bir kuzeylidir. Kendisinin *Peaants of Langvedodn* adlı eseri *adeta Braudel’in Akdeniz Dünyasıyla* aynı ölçekte bir eserdir. Le Roy Ladurie tıpkı Braudel gibi fiziksel çevreye ve iklime ilgi duymuş, eserlerinde bu iki alana dair detaylı araştırmalar yayımlamıştır.

SONUÇ

Marc Bloch ve Lucien Febvre önderliğinde 20. asrın başlarında yayımlanmaya başlayan Annales Dergisi entelektüel ya da bilimsel ya da bir yayının ötesinde kapsamlı bir tarih anlayışı geliştiren ekol misyonu üstlenmiştir. 1929 yılında ilk sayısı yayımlanan Annales Dergisi’nin kuruluş sebebinin, dergiyi yayın hayatına kazandıran Bloch ve Febvre’in 1928 yılında, yeni bir toplumsal ve ekonomik tarih algısı yaratmak üzere, diğer tarih ekollerinden farklı olarak tarihe yeni bir tarihçilik dalgası oluşturmak olduğu düşünülmektedir.

Annales Dergisi’ni bilim dünyasına kazandırmak üzere Paris’e gelen Bloch ve Febvre çıkardıkları yayın ile önemli bir başarı yakalamışlar, mesela March Bloch’un II. Dünya Savaşı’nda esir düşmesi ve hayata veda etmesi bile bu başarıyı engelleyememiştir. Bloch’tan sonra bayrağı Febvre devralmıştır. Burke, her iki ismi de “tarih devriminin öncüleri” olarak tavsif etmektedir. Ona göre, “geleneksel tarihsel anlatının yerine sorun merkezli bir tarih anlayışı belirlemek, siyaset yerine merkeze bireyi almak ve bu amaçları gerçekleştirmek anlamında disiplinler arası bir tarih anlayışı hedeflemek Annales’in kuruluş ilkeleridir”. Bloch’un vefatının hemen ardından dergi yönetimini üstlenen Febvre’den, 1956 yılında Annales’in idaresini devralan Braudel Jacques Le Goff, Ammanuel Le Roy Ladurie ve Marc Ferro gibi genç tarihçileri harekete kazandırmış, derginin yapısını gençleştirmiş, dinamik hâle getirmiştir. Bu anlamda Annales hareketini; tarih çalışmalarında farklı bir tarih yaklaşımının temel alındığı kuruluş dönemi, kavramların ve metotların tartışıldığı ikinci dönem, bazı grup üyelerinin sosyo-ekonomik tarih yerine sosyo-kültürel tarih anlayışına yöneldikleri üçüncü dönem ve bazı ekol mensuplarının da tekrar siyasi tarih ve siyasi anlatıya geri döndükleri dağılma/parçalanma dönemi olarak safhalara ayırmak mümkündür (Öztürk, 2005, s. 214).

Tarihî ve tarihsel olayları tüm sosyal olguları dikkate alarak analiz etme yaklaşımı Annales hareketinin yeni bir tarih anlayışı ile yola çıkmasının en önemli sebebidir. Annales Hareketinin yeni bir tarihçilik anlayışı ile yeni tarih yazımı yaklaşımını ortaya koymasının aslında birincil ve en mühim sebebi; klasik tarih yazımını güvenilir bulmamak ve pozitivist anlayışın esas aldığı siyasi olay ve figürleri öne çıkarma tezidir. Annalesçiler’e göre bu yaklaşım problemlidir. Annales Hareketi, temel olarak “anlama” yerine “açıklamayı” kendisine görev edinmiş, tarih araştırmalarının kapsamına yapıyı, bireyi, toplumsal düşünme kavramları ve çevreyi de dâhil etmiştir. Annales Akımı, disiplinler arası çalışarak “Birleştirici-Sentetik” bir eğilimi ortaya atmış “Açıklayıcı-Analitik” bir eğilimi savunmuştur. Annales ekolünün önemli bir diğer özelliği de, normalde tarihçiler tarafından güvenilir bulunmayan, tarihsel belge özelliği taşımayan, ancak bireye ve içinde yaşadığı toplumsal, tarihsel sürece dair olan her şeyi maddi veya zihinsel anlamda üretilmiş tarih çalışmalarının kapsamına dâhil etmesidir (Yıldız, 1994).

Annales’in ortaya koyduğu yaklaşıma göre tarih, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi birçok farklı disiplin ile aynı paydada birleştirilmiştir. Bu sayede ortaya konulan tarih anlayışı hem söz konusu disiplinlerden etkilenmiş, hem de onları etkilemiştir. Antropoloji, Coğrafya ve diğer sosyal tüm disiplinler Annales’in geliştirdiği yaklaşım sayesinde toplum ve toplumun tarihini anlamada önemli başarılar yakalamışlardır. Annales’in multi-disipliner, bütüncül yaklaşımı sayesinde tarih içerisindeki birey ve yaşantısı da dikkate alınmış, buradan hareketle ekol birey ve toplum ilişkisi üzerinden tarih denen süreci anlamayı hedeflemiştir. Diğer taraftan Burke, Annales’in en mühim başarısı olarak “tarih biliminin geniş bir alana temel teşkil etmesi” ni görmektedir. Annales; bütüncül yaklaşım ve disiplinler arası metotlarıyla geniş araştırmalara imkân tanıdığından,

birçok bilimsel çevre tarafından bu hareket ve metodu önemli sayılmış, “Annales’in geliştirdiği yaklaşım olmadan tarih yazılamayacağı” pek çok bilim adamınca vurgulanmıştır (Burke, 2005, s. 106).

Annales Okulu bireyi ve bireye dair bir olgu olan tarihi incelemenin holistik bir yaklaşımla mümkün olabileceğine dikkat çekmiş, bu manada geçmişin anlaşılması açısından tarih disiplininin kritik rolüne vurgu yapmıştır. Annalesçiler sosyal ve karmaşık bir varlık olan insanı anlayabilmek adına geçmişe gitmeyi bir yöntem olarak tayin etmiştir. Yaşantısında ve eylemlerinde çok sayıda değer ve olgu barındıran insanın geçmişine ancak geniş bir pencereden bakılabilirse beşerî tarih anlaşılabilir. Bunu temel esas olarak niteleyen Annales, bu bütüncül ve evrensel yaklaşımı hiç kuşku yok ki dünya çapında kavuştuğu şöhreti kavramamız bakımından önem taşır. Bu noktada Annales’in tarih olgusunu salt anlamda sadece “geçmiş”ten ibaret saymadığını da ifade etmek gerekir (Yeğen, 2016, s. 37).

Annales Ekolünü değerli ve önemli kılan son husus ise tarih, coğrafya ve bireyi birbiriyle entegre ederek bireyin yaşam pratiklerini yerel ölçekte araştırma ve anlamlandırma gayretine girmesidir. Bu yaklaşım tarzı bireyin geçmişine, yaşama dönük pratiklerine, hayat tarzı ve mekânlarına ilişkin detayların kavranması bakımından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Alican, M. (2009). Fransız Devrimi: Annales Okulu/Peter Burke. *Tarih Okulu, Sayı IV*.
- Anaç, H. (2016), Georges Duby'nin tarih yazımı üzerine yaklaşımları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3(9).
- Ayan, E. (2011), Türk tarih yazımının evriminde Annales kuramının yorumu. *Tarih Okulu, XI*: 75-101.
- Bahar, H. (2013) *Eskiçağ Uygarlıkları*. Kömen Yayınları.
- Basılğan, M. (2010), Alman Tarihçi Okulu'nun Joseph Alois Schumpeter üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002172
- Bloch, M. (1983), Les Rois Thaumaturges, The Royal Touch, 1924, Trans. J.E. Anderson.
- Bloch, M. (1984) *Apologie pour l'histoire, ou Me'tier d'historien*; (İng. *The Historian's Craft*. Manchester University Press.
- Boratav, A. (1985) *Tarih ve tarihçi: Annales Okulu izinde*. [Der. Ali Boratav]. Metis.
- Burke, P. (2002), *Fransız tarih devrimi: Annales Okulu* [Çeviri: Mehmet Küçük]. Doğu-Batı Yayınları.
- Burke, P. (2005), *Tarih ve toplumsal kuram* [Çev. Mete Tunçay]. Doğu-Batı.
- Chiro, DT (1999). Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası. *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e görüşler ve yöntemler* (Ed. Theda Skocpol). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Delice, D. (2011), Annales Okulu ve Ricoeur'un "Anlatı" bağlamında Annales okulu eleştirisi. *History Studies*, 3(2).
- Dosse, F. (2008), *Ufalanmış tarih: Annales Okulundan "Yeni Tarih"e* [çev. Işık Ergüden].
- Duby, G. (1995), *Ortaçağ insanları ve kültürü*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Durmaz, S. (2016), Ortaçağ tarihi tasarımı'nın inşa edici aktörlerinden Marc Bloch. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42). DOI:10.17719/jisr.20164216173
- Febvre, L. (1995a), *Rönesans insanı* [Çev. Mehmet Ali Kılıçbay]. İmge Yayınları.

- Febvre, L. (1995b), *Uygarlık, kapitalizm ve kapitalistler* [Çev. Mehmet Ali Kılıçbay]. İmge Kitabevi.
- Fırat, M. (2006), Dünyada siyasi tarih disiplininin ortaya çıkışı ve gelişimi. *Türkiye’de Siyasi Tarih Gelişimi ve Sorunları Sempozyumu*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 592.
- Fink, C. (1988), Marc Bloch: A Life in History, Cambridge University Press.
- Gümüş, F. (2002), Yeni yöntem ve yaklaşımla açık bir ruh: Annales Okulu. *Toplum ve Bilim*, 91.
- Hobsbawm, E. (1999), *Tarih üzerine* [Çev. Osman Akınhay]. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Iggers, GG (2003a), *Bilimsel nesnellikten Postmodernizme yirminci yüzyılda tarihyazımı*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Iggers, GG (2003b), *Yirminci yüzyılda tarih yazımı* [Çev. Gül Çağalı Güven]. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Katırcı, Ü. (?). Annales Ekolü-Fernand Braudel ve Ömer Lütfi Barkan. <https://gazi.academia.edu/umitkatiranci>, Erişim: 07.06.2020.
- Kılıçbay, MA (1992), Braudel Fernand. *İslam Ansiklopedisi*. C. 6. TDV.
- Le Goff, J. (2006). *Ortaçağ’da entelektüeller* [Çev. Mehmet Ali Kılıçbay]. İmge Yayınları.
- Lyon, B. (1987), Marc Bloch: Historian. *French Historical Studies*, 15(2): 195-207.
- Marwick, A. (1989), *The nature of history*.
- Munslow, A. (2000), *Tarihin Yapısökümü* [Çev. Abdullah Yılmaz]. Ayrıntı Yayınları.
- Öztürk, L. (2004), Fransız tarih devrimi: Annales Okulu. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9.
- Sönmez, ES (2008), Annales Okulu’nun Türkiye’deki tarih yazımına etkisi: Başlangıçtan 1980’e [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Sönmez, ES (2010), *Annales Okulu ve Türkiye’de tarihyazımı*. Tan Kitabevi Yayınları.
- Staianovich, T. (1976), *French historical method: The Annales Paradigm*. Ithaca.
- Şanbey, CZ Leopold von Ranke Tarihçilere Yol Gösteren Bir Tarih Üstadı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 18(3/4).
- Tanju, İ. (2009), *Tarih üzerine düşünceler*. Ötüken Yayınları.
- Wallerstein, I. (2005), Annales Okulu [Çev. Mete Tunçay]. *Marksist düşünce sözlüğü* [Derleyen Tom Bottomore]. İletişim Yayınları.
- Yeğen, C. (2016), Annales Okulu, Marc Bloch ve tarih savunusu: veya tarihçilik mesleği yapıtı üzerinden Bloch’un tarih anlayışı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1(1).
- Yıldız, E. (1994), Annales Tarih Okulu’nun bütünsel tarih anlayışı ve Fernand Braudel. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

**RUSYA İLE YAŞANAN POLİTİK VE EKONOMİK PROBLEMLERİN
TÜRK PAY PİYASASI SİSTEMATİK RİSKİNE ETKİSİ:
24 KASIM 2015-15 TEMMUZ 2016 DÖNEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Gamze VURAL ¹

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.762992

Makale Geçmişi:

Geliş 02.07.2020

Düzeltilme 06.01.2021

Kabul 28.10.2021

Anahtar Kelimeler:

Rus Uçağının Düşürülmesi,

Sistematiik Risk,

BIST.

ÖZ

24 Kasım 2015'te Rus uçağının düşürülmesi, Türkiye ve Rusya arasında politik kriz yaratmış ve ekonomik yaptırımlarla sonuçlanmıştır. Bu çalışmada, 15 Temmuz 2016 darbe kalkışması ile sonlanan bu problemli dönemin, Borsa İstanbul'un ve Rusya ile yaşanan eko-politik sorunlardan etkilenen sektörlerin, ulusal ve uluslararası sistematiik risk düzeyine etkileri araştırılmıştır. Haziran 2012-Haziran 2019 dönemi piyasa verileri kullanılmıştır. Dünya portföyünü temsilen MSCI Dünya tüm ülkeler pay endeksi, MSCI Dünya enerji endeksi, Rus piyasasını temsilen RTSI ve RTSI petrol-gaz endeksi ve ruble üzerinden hesaplanan Rus Ulusal MOEX ve MOEX petrol gaz endeksi ve BIST 100 endeksi ve Borsa İstanbul elektrik, gıda, turizm, tekstil, kimya-petrol ve sanayi sektör endeksleri günlük getiri verileri kullanılmıştır. Türk gıda, kimya-petrol ve sanayi sektörlerinin uçak krizi dönemi betalarının, kriz öncesi ve kriz sonrası betalarından daha yüksek olduğu saptanmıştır. Gıda, kimya-petrol ve turizm sektörlerinin uluslararası betasının da kriz döneminde daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu dönemde BIST100, gıda, turizm, sanayi ve tekstil sektör endeks getirilerinin Moskova Borsası MOEX endeks getirisine duyarlılıklarının ise çok daha belirgin bir şekilde arttığı belirlenmiştir. BIST100, gıda, kimya-petrol, elektrik, turizm, sanayi ve tekstil sektör endekslerinin MOEX petrol-gaz endeksine duyarlılığının da dikkat çekici düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. İki ülke arasındaki eko-politik problemler Türkiye'nin piyasa riskini arttırmaktadır.

**THE IMPACT OF POLITICAL AND ECONOMIC CONFLICT
WITH RUSSIA ON THE SYSTEMATIC RISK OF TURKISH STOCK
MARKET: AN INVESTIGATION OF THE PERIOD 24 NOVEMBER 2015- 15
JULY 2016**

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.762992

Article History:

Received 02.07.2020

Revised 06.01.2021

Accepted 28.10.2021

Keywords:

Russian Aircraft, ,

Systematic Risk,

BIST.

ABSTRACT

Turkey's downing of the Russian warplane on 24 November 2015 has created a political crisis between Turkey and Russia and resulted in economic sanctions. In this study, the effects of this problematic period ended with the coup attempt on July 15, 2016, on the systematic risk of BIST and the sectors affected by the eco-political problems with Russia were investigated. The daily return data of the MSCI World all-country equity index, and World energy index; Russian RTSI, RTS oil-gas index, national MOEX and MOEX oil-gas index and BIST100 index, BIST industry, tourism, food, textile, chemical-oil, and electricity sector index period was used. It has been determined that the sector betas of Turkish food, chemical-oil and industry sectors for the crisis period are higher than pre-crisis and post-crisis betas. The international betas of food, chemical-oil, and tourism sectors were higher in the crisis period. In this period, the sensitivity of BIST100, food, tourism, industry, and textile sector index returns to MOEX return increased much more. In addition to these sectors, chemical-oil, electricity sector index returns were also found to have a remarkably higher sensitivity to MOEX oil-gas index. Eco-political problems between Turkey and Russia increase the international market risk of Türkiye.

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, gvural@cu.edu.tr, ORCID: 000-0002-1385-7551

Alıntılanmak için/Cite as: Vural, G. (2021), Rusya İle Yaşanan Politik Ve Ekonomik ProblemlerinTürk Pay Piyasası Sistematiik Riskine Etkisi: 24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016 Dönemi Üzerine Bir İnceleme, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 222-238.

GİRİŞ

Türkiye ile Rusya arasındaki sosyo-kültürel, ticari ve jeopolitik ilişkilerin oldukça derin temelleri olduğu ve bu ilişkinin kritik önem taşıdığı söylenebilir. 1919-1922 dönemine İngiltere'nin emperyalist politikalar çerçevesinde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da kendi güdümünde yönetimler oluşturmaları, Millî Mücadele ile direnen Türkiye ile Sovyet Rusya arasında ve Türkler ile Orta Asya'daki soydaşları arasında önemli bir engel oluşturmuştur. İngiltere'nin amacı Bolşevik Rusya ve Türkiye'nin kuşatılması dışında, bütün Ortadoğu ve Asya'ya yayılmak olmuştur. Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ve Türkiye ile Sovyet Rusya'nın Kurtuluş Savaşı dönemdeki karşılıklı dayanışmasının bu projeyi başarısız kıldığı görülmektedir (Doğanay, 2009, s. 279). Yakın geçmişe bakıldığında, 2000'li yılların başından itibaren, Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkilerin yoğunlaştığı, ekonomik, ticari ve kültürel alanlarda iş birliğinin artmaya başladığı söylenebilir. Türk Akımı ve Akkuyu Nükleer Santrali anlaşmaları, iki ülke devlet başkanlarının ikili ziyaretlerinin verimli geçmesi, Türkiye ve Rusya arasındaki iş birliğini arttırmak amacıyla Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin kurulması ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin genişletilmesinin hedeflenmesi, bu dönemde yaşanan önemli gelişmelerdir (Yılmaz & Hazır 2016, s. 150). Ayrıca ve özellikle bölgesel jeopolitik gelişmeler, Karadeniz ve Akdeniz'de her iki ülkenin enerji ve güvenlik politikalarını etkileyen faktörlerin hızla dikkate alınması gereğini ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın siyasi, askerî ve ekonomik açılardan bölgesel ortaklık arayışlarının ortaya çıkması, Ortadoğu'daki problemler, Suriye'deki savaş ve bu koşullar içinde ABD ve AB'nin tutumu Türkiye ve Rusya'yı birbirlerine yaklaştırmıştır.

Türkiye'nin Rusya'dan enerji ithalatı %60 dolaylarında olup, doğal gaz ithalatının da %50'sinden fazlası yine Rusya'dan yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye'de elektrik üretiminin %50'sinden daha büyük bir kısmı doğal gazla yapılmaktadır. Petrol ithalatında ise İran'dan sonra Rusya %19 düzeyiyle Türkiye'nin en çok petrol ithal ettiği ikinci ülkedir. Enerji konusunda arz güvenliği açısından Rusya Türkiye için kritik öneme sahiptir. Türkiye ise Rusya için enerji talep ve transit güvenliği konusunda önem taşımaktadır. Türkiye için doğal gaz, %32,5 düzeyle enerji karmasından ikinci sıradadır ve doğal gazın yaklaşık %55'lik kısmı sadece tek kaynak ülkeden, Rusya'dan karşılanmaktadır. Türkiye enerji çeşitlendirmesi içinde nükleer enerjiye de yer vermek istemektedir. Bunun için Rusya ile Akkuyu Nükleer Enerji Projesi'ne başlanmıştır. Rusya ile yapılmış olan bu stratejik yatırım anlaşmasının, Rusya ile bağımlılık ilişkisine nükleer enerji boyutunu da eklediği dikkate alınmalıdır (Telli, 2017).

Türkiye, enerji kaynakları üretim ve tüketim coğrafyaları (enerji kaynak ve arz bölgeleri) arasında enerji ağında üzerinde kritik bir konumda, konumlanmıştır. Bu özelliğinin yanında Türkiye enerjinin transferindeki öneminin yanında enerji dağıtım merkezi/kavşağı (hub) olma açısından da avantajlı bir konuma sahiptir. Dolayısıyla Türkiye'nin içinde bulunduğu projeler, Petrol ve doğal gazın Avrupa'ya güvenli ve istikrarlı bir şekilde dağıtımında, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Doğu Akdeniz gibi kaynak coğrafyasındaki zengin rezervlerin küresel ölçekte enerji ticaretinde çok daha etkin yere sahip olmasında, önem kazanmakta ve zorunlu olmaktadır (Oral & Özdemir, 2017). Türkiye'nin Doğu-Batı ve Kuzey-Güney enerji koridorunda olması, Türkiye'nin enerjide merkez ülke konumuna gelme hedefine hizmet edecek bu güçlü projelerin içinde olmasını sağlamaktadır (Durmuşoğlu, 2016). Bu projelerde Türkiye'nin ve Rusya'nın kilit rol oynaması ve enerji coğrafyasındaki komşu ülkelerin işbirliği içinde olması, hem enerji güvenliğini hem de bu alandaki fırsatların bu coğrafyadaki ülkeler tarafından değerlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan Rusya ile ticaret, Türkiye'de özellikle bazı sektörler açısından hayati önem taşımaktadır. Nitekim Rus uçağının düşürülmesi sonucu Rusya'nın yaptırımları bazı sektörlerde dönemsel krize neden olmuş başta tarım ürünleri ihracatında, turizm sektöründe büyük kayıplar yaşanmıştır. Rusya'dan yapılan enerji ithalatının da kesintiye uğraması ihtimali Türkiye'de büyük tedirginlik yaratmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe kalkışması sonrası ise Türkiye Rusya arasındaki ilişkiler tekrar düzelmeye başlamış, hatta jeopolitik, güvenlik, enerji kaynakları ve transferi konuları bağlamında stratejik ortaklığa evrilme sürecine girmiştir.

Rusya 2015 yılında yaşanan uçak krizinin ardından Türkiye'ye bir dizi ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamış, en başta Türkiye'den ithalatı yasaklamıştır. Uzun yıllardır Türkiye'den ithal ettiği birçok tarım ürününün ithalatını durdurmuştur. Bunun sonucunda 2016 yılında Rusya'ya ihracat %52 azalmıştır. İlişkilerin düzelmeye başlamasıyla 2017 yılında belirli ürünler için ithalat yasağı kaldırılmıştır. Öte yandan uçak krizi ile Türk malları için zorlayıcı gümrük denetimleri uygulanmaya başlanmış ve Türk vatandaşlarının Rusya'da istihdamına kısıtlamalar getirilmiştir. 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren vize muafiyet anlaşması tek taraflı olarak askıya alınmıştır (Rusya Federasyonu Ülke Raporu, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Moskova Büyükelçiliği, 2017). Uçak krizi sonrası ticari ilişkilerin neredeyse durma noktasına geldiği söylenebilir. 2016 yılında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısında önceki yıla göre yaklaşık %76 oranında bir düşüş yaşanmıştır. İlişkilerin

düzelmesi ile 2017 yılında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısında önceki yıla göre %444,35'lik artış yaşanmıştır (Rusya Federasyonu Pazar Raporu, 2017).

Türkiye Rusya'nın ihracatında en büyük paya sahip beş ülke içinde beşinci sıradadır (ilk dört ülke Çin, Hollanda, Belarus, Almanya). Rusya'nın ithalatında ilk beş ülke ise Çin, Almanya, ABD, Belarus ve İtalya'dır. Rusya'nın ihracatında beşinci sırada olan Türkiye, Rusya'nın ithalatında ise maalesef on beşinci sıradadır. Enerji ithalatı açısından bakıldığında Türkiye'nin enerji ithalatı yaptığı birinci ülke Rusya'dır. Rusya'ya ihracatta öne çıkan sektörler gıda, tekstil, turizmdir (İHKİB Şubat, 2019). Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı yeterli düzeyde olmamakla birlikte genel olarak düşüş eğilimindedir ve uçak krizinin yaşandığı Kasım 2015 sonrasında 2015 yılı sonunda ve özellikle 2016 yılındaki düşüş ise oldukça keskin olmuştur. 2014 yılında yaklaşık 6 milyar dolar olan ihracat, 2015 yılında 3,5 milyon dolar (%40 düşüş) ve 2016'da 1,7 milyar dolar (%52 düşüş) olarak gerçekleşmiştir. 15 Temmuz darbe kalkışması sonrası düzelmeye başlayan Türk-Rus ilişkileri ile Türkiye'den Rusya'ya ihracat 2017 yılında 2,7 milyar dolara ve 2018 yılında ise 3,4 milyar dolara yükselmiştir. Rusya ile son yıllardaki ticaret verilerine bakıldığında, Türkiye aleyhine dış ticaret açığı verildiği gözlenmektedir. Rusya ile dış ticaret açığımız 2018 yılı verilerine göre 18,9 milyar dolar düzeyine çıkmıştır (TÜİK). Rusya ile Türkiye ilişkilerinin enerji, güvenlik, uluslararası politika ve jeopolitik, ekonomik ve sosyal alanlarda işbirliği eğilimine girmesi Türkiye'nin ihracatını arttıracak önemli hamlelerin yapılabilmesi konusunda da uygun zaman ve zemini oluşturmaktadır.

Yukarıda kısaca özetlendiği gibi, 24 Kasım 2015'te Rus uçağının düşürülmesi iki ülke arasındaki politik ve ekonomik gelişmeleri sekteye uğratmıştır. Türkiye ve Rusya arasındaki normalleşme sürecinin 27 Haziran 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya Devlet Başkanı Putin'e gönderdiği mektupla başladığı ve 15 Temmuz 2016'daki hain darbe girişimi ile hızlandığı, iki ülkenin de siyasi ve ekonomik konuları başarıyla birbirinden ayırıştırarak ilişkilerini dengeli bir şekilde geliştirdiği söylenebilir. 15 Temmuz darbe kalkışması sonrasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması, kriz boyunca askıya alınmış olan Türk Akımı ve Akkuyu Nükleer projelerini hızla yeniden gündeme getirmiştir (Demiryol, 2018).

Bu çalışmada 24 Kasım 2015'te Rus Uçağının düşürülmesi ile başlayan ve 15 Temmuz 2016 darbe kalkışmasıyla sonlanan süreç, Türkiye ve Rusya arasında politik ve ekonomik olarak belirgin şekilde sorunlar yaşanmış bir süreçtir. Piyasalar açısından değerlendirildiğinde, politik ve ekonomik olaylar çeşitlendirilemeyen, kaçınılması mümkün olmayan risk kaynaklarıdır. Sistemik risk ölçütü ise beta katsayısıdır. Bu çalışmada, 24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016 dönemin Borsa İstanbul (BİST)'in ve bu olumsuz süreçten etkilenen sektörlerin, hem ulusal hem de uluslararası bazda sistemik riski (piyasa riski) üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir.

Çalışmanın analiz kısmında ilk olarak 24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016 döneminde enerji, gıda, turizm, tekstil ve sanayi (genel) sektörlerinin sistemik riskinde bir artış olup olmadığı, eğer olduysa bunun düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra BİST'in ve yine bu sektörlerin uluslararası piyasalara duyarlılığında (uluslararası kapsamda sistemik riskinde) bir değişim olup olmadığı araştırılmıştır.

LİTERATÜR

Siyasi belirsizlik, yatırım kararlarının ve varlık fiyat dinamiklerinin önemli belirleyicilerinden biridir. Finansal piyasalar ülkedeki makroekonomik, maliye ve para politikaları üzerinde önemli etkiler yaratabilecek siyasi olaylara tepki verme eğilimindedir. Bu siyasi olaylar, bu olayların sonuçlarına göre beklentilerini oluşturan ve revize eden yatırımcılar tarafından izlenmektedir (Selmi & Bouoiyour, 2020). Politik ve ekonomik yansımaları olan olaylar, ilgili ülke piyasasında risk ve getiri üzerinde etkili olmaktadır. Rusya ve Türkiye arasında yaşanan uçak krizi de politik ve ekonomik olarak önemli etkiler yaratmıştır. Aydınbaş (2018), Türkiye ve Rusya arasında yaşanan uçak krizinden de en çok etkilenen sektörlerin dış ticaret ve turizm sektörleri olduğunu, dış ticaret ve turizmdeki ciddi kayıpların yanı sıra Türkiye ile Rusya arasındaki doğrudan yatırımlarda da kısmen bir azalma görüldüğünü, müteahhitlik ve inşaat sektörlerindeki ikili ilişkilerde, kriz sonrası duraksamalar yaşandığını belirtmektedir. Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığının daha fazla olduğunu, enerji konusunda tek taraflı bağımlılık olsa bile uçak krizinden etkilenmeyen tek sektörün enerji sektörü olduğunu vurgulamaktadır. Enerji sektörünün etkilenmemesi nedeni ise, gerek AB ve ABD'nin Ukrayna krizinden dolayı birçok yaptırımına tabi tutulan Rusya'nın, ekonomik açıdan bozulmasının yanı sıra enerji konusunda güvenilir bir müşterisi olan Türkiye'yi de kaybetmeyi göze almaması olduğuna bağlamaktadır. Sonuç olarak, bağımlılıklara rağmen devletler arasında siyasi gerilimlerin, krizlerin yaşanabileceği, ancak devletler arasındaki bağımlılıkların boyutuna göre krizin etkisi ve süresinin değişebileceği sonucuna varılmıştır. Türkiye ve Rusya arasındaki ciddi bağımlılıklara rağmen ekonomik ilişkilerin bir süre kopma noktasına gelerek aksadığı

görülmektedir. Fakat aynı bağımlılık ilişkisinin krizin süresinin kısa tutulmasına neden olduğu söylenebilir. Bu noktada Türkiye ve Rusya arasındaki bağımlılıklar, normalleşme süresinin de belirleyici unsuru olmuştur.

Demir ve Çınar (2016), Rusya ekonomisinin mevcut durumunu, Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinin son 10 yıldaki gelişimini ve ilişkilerin geldiği noktayı dikkate alarak, 24 Kasım 2015'te Rus uçağının düşürülmesi sonrası Rusya tarafından uygulanan yaptırımların, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerinde yaşanan gerginliğin sektörel olarak olası etkilerini analiz etmiştir. Yaptırımların daha çok gıda, turizm sektörlerine ve inşaat gibi Türkiye'nin Rusya'daki yatırımları üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Doğal gaz satışı ve nükleer enerji anlaşmaları başta olmak üzere Rusya ekonomisinin temel dayanağı olan sektörlerle ilgili açıklamaların bulunmadığı vurgulanmıştır. Rusya'nın kendi ekonomisi için en önemli gelir kaynakları olan doğalgaz ve petrol ticareti gibi alanlarda Türkiye'ye yaptırım uygulamayı tercih etmediğini, yaptırımlarda seçici davrandığını ve iki ülke arasındaki bağımlılık ilişkisinin de artacağını belirtmişlerdir. Abdullah ve Babaç (2016) ise uçak krizinin ekonomik ve siyasi krize dönüşmesi sonucu oluşacak ekonomik zararın Rusya için yüksek ve ani olacağını ve başlangıçta ortaya çıkacağını, ancak Türkiye için zamanla artan kayıplar olarak zamana yayılı bir şekilde yaşanacağını ifade etmişlerdir.

Ekşi (2017) çalışmasında yabancı ve diplomatik misyonların yönelimlerinin iki ülke arasındaki doğrudan yabancı yatırımların temeline dayandığını ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin doğrudan yatırımlar doğrultusunda çizildiğini vurgulamaktadır. Çetinkaya ve Öztürk (2019), özellikle Rusya ile Ukrayna arasında 2006 ve 2009'da yaşanan krizlerin, Türkiye'nin enerji transferinde güvenli bir alternatif sunma yoluyla, Batı ile Rusya arasında yaşanan ve gelecekte de ortaya çıkabilecek enerji güvenliği problemlerinin azaltılmasında önemli rol oynayabileceğini gösterdiğini belirtmektedir. Oral ve Özdemir (2017) de Avrupa için enerjiye erişimin en rasyonel şekilde Türkiye'nin içinde bulunduğu projelerle gerçekleştirilebileceğini, kaynak coğrafyasında bulunan ülkeler için de enerji transferinin en makul ve güvenli şekilde Türkiye üzerinden mümkün olacağına ve Türkiye'nin kendisinin de büyük bir pazar olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'nin enerji kaynak ve arz coğrafyaları arasında doğal ve en rasyonel güzergâh olmasının önemli bir avantaj yarattığını ancak küresel bağlamda bulunan coğrafyanın enerjide belirlenen hedeflere ulaşılmasında tek başına yeterli olmadığını belirtmektedir. Enerji piyasasının sadece üretim ve tüketim boyutları olan bir sektör değil, siyasi ve ekonomik değişkenleri, güç çatışmalarını da içine alan çok karmaşık bir ilişkiler bütünü olduğunu, enerji piyasasında küresel siyasi oyunların sürekli tekrarlandığı hatta yenilendiğini, bu piyasasının dinamiklerinin ikinci ve üçüncü ülkelerle bir uzlaşıya varmayı da gerektirdiğini ifade etmektedir. Özellikle ABD, İngiltere, Almanya, Fransa gibi devletlerin enerji güvenliği konusunda önemli kaygılar taşıdığını, bu kaygılarının enerji kaynağı olan bölgeleri sürekli bir çekişmenin ve siyasi sorunların merkezinde tutan politikalarla sonuçlandığını belirtmekte, sonuçta bu bölgelerin istikrarsızlık unsuru hâline geldiğinde askerî müdahaleye de uygun hâle getirildiğine dikkat çekmektedir.

Çelik ve Koç (2019), BIST'teki Turizm ve Enerji şirket hisselerinin Rus uçağının düşürülmesi olayına nasıl tepki verdikleri, kümülatif anormal getiri ortalamaları incelenerek, yedi enerji ve yedi turizm şirketi olmak üzere on dört şirket kullanılarak Event Study (Olay Çalışması) ile tespit etmeye çalışmıştır. BIST Enerji Sektörü açısından sonuçlar, baz alınan tüm gün aralıklarında istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur. Uçak Krizinin enerji sektöründe bir etki meydana getirmediği tespit edilmiştir. Olay gününden hemen sonra BIST Turizm sektöründeki şirketlerin kümülatif anormal getiri ortalamalarının beklenenin aksine pozitif bir eğilim gösterdiği gözlemlenmiştir. Günden güne bu pozitif eğilimin negatife doğru gittiği görülmüştür. Şahin, Konak ve Karaca (2017) da uçak krizinin Borsa İstanbul Gıda, İçecek ve Turizm sektörünü negatif etkilediğini belirtmiştir.

Uçak krizi sonucu Rusya ile yaşanan eko-politik problemler yaptırıma konu olan sektörleri doğrudan etkilemiştir. Enerji gibi kritik bir sektörü etkilemesi ise, uçak krizinin dolayısıyla piyasanın tümüne yansımada etkili olmuştur. Bu durum Türk pay piyasasının sistematik riskinin değerlendirilmesinde dikkate alınmalıdır. Öte yandan ülke borsalarının birlikte hareket etme düzeyleri diğer bir deyişle entegrasyon dereceleri de ayrıca dikkate alınabilir. Özşahin (2017), 1990'lardan sonra liberalizasyon politikaları ve sermaye hareketliliğinin önünün açılması ile, ülkelerin dış dünya ile entegrasyon düzeyinin de arttığını belirtmektedir. BRICS ülkeleri üzerinde 2000-2016 dönemi MSCI Yükselen Piyasalar Endeksi verileri kullanılarak yapılan çalışmada Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ile Türkiye'nin borsa endekslerinin eşzamanlı hareket edip etmediği araştırılmış, Brezilya dışındaki diğer dört ülkenin (Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) menkul kıymetler borsası ile Borsa İstanbul'un uzun dönemde birlikte hareket ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. İstatistiksel olarak %99 önem düzeyinde, Türkiye ile bu ülke pay endeksleri arasında uzun dönemde pozitif ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Kaya (2015) entegrasyon ile piyasa volatilitesi arttığı için politik riskin bölgesel yayılmasının, ülkelerin birbirlerinin politik istikrarını daha fazla etkilemesi ile sonuçlandığına vurgu yaparak,

risk ve getiri analizlerini dikkate alan yatırımcıların finansal riskin yüksekliği yanında politik riskin düşük olduğu, siyasi güven ortamının bulunduğu piyasaları tercih ettiklerini belirtmektedir. Türkiye için yaptığı analizlerde finansal riskin artmasının net portföy yatırımlarını olumlu yönde, politik risk artmasının ise net portföy yatırımlarını negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Ayaydın, Pala ve Barut'un (2016) çalışmasında, ICRG (International Country Risk Guide)'nin yayımladığı ekonomik risk, politik risk, finansal risk ve ülke riski değişkenleri ile BİST 100 endeks getirisi arasındaki ilişki incelenmiştir. 2002-2015 dönemini kapsayan çalışmada, nedensellik analizi yapılmış, hisse senedi getirisi ve ekonomik risk arasında çift yönlü ilişki olduğu bulgusuna ulaşılrken, hisse senedi getirisi ile finansal risk, politik risk ve ülke riski arasında, riskten hisse senedi getirisine doğru tek yönlü nedensellik saptanmıştır. Akkaya ve Kanar (2017) Rus uçağının düşürülmesi ve 15 Temmuz Kalkışması olaylarının toplumsal ve ekonomik sorunlar oluşturduğunu vurgulamıştır. 2010-2017 dönemi verileri kullanılarak, Borsa İstanbul 100 endeksi, Türkiye kredi temerrüt spreadleri, sepet döviz kuru, net uluslararası rezervler, sanayi üretim endeksi, işsizlik oranı TÜİK tüketici güven endeksi ve enflasyon oranı değişkenleri arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Değişkenler arasında 3 eş bütünleşme denkleminin var olduğu, Türkiye'de meydana gelen sosyal ve toplumsal olayların ülkenin riskini ve finansal sistemini etkilediği tespit edilmiştir.

Literatürde Rus uçağının düşürülmesinin Türkiye üzerine etkilerini siyasi ve ekonomik temelde farklı açılardan değerlendiren çalışmalar yer almaktadır. Ekonomik temelde yapılan çalışmalar enerji yatırımları ve transferi ve Rusya ile dış ticarete konu olan sektörler ve turizm sektörü üzerindeki etkilere yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada ise 24 Kasım 2015'de Rus uçağının düşürülmesi ile başlayan ve 15 Temmuz 2016 darbe kalkışması ile sona eren ve Türkiye Rusya ilişkileri açısından bu kritik dönemin, Türkiye pay piyasasının riski üzerinde belirgin bir etki yapıp yapmadığı araştırılmıştır. Bunun için krizden etkilenen sektörlerin sistematik riskleri kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası dönem için ölçülmüş ve karşılaştırılmıştır. Ayrıca BIST'in ve bu sektörlerin uluslararası piyasalara ve Rusya borsasına duyarlılığı da incelenmiştir. Uçak krizinin etkilerinin sürdüğü bu dönem boyunca BIST'in ve krizden etkilenen sektörlerin küresel bakış açısıyla sistematik riski değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında öncelikle politik ve ekonomik olaylardan kaynaklanan ve çeşitlendirilemeyen risk olan sistematik risk (piyasa riski) ve bu riskin ölçütü olan beta katsayısının hesaplanması ile ilgili açıklamalar yapılacak ve daha sonra beta katsayısı kullanılarak uçak krizinin Türk pay piyasası üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılacaktır.

YÖNTEM

24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016 dönemi Türkiye ve Rusya arasında ekonomik ve politik problemlerin yoğun, belirgin ve etkili şekilde yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu eko-politik problemlerin BIST'in ve özellikle Rusya'nın yatırımlarından doğrudan etkilenen sektörlerin sistematik riski üzerinde belirgin bir etki yapmış olması beklenmektedir. BIST'in ve araştırmaya konu edilen sektörlerin 24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016 döneminde sistematik riskinin önceki döneme göre yükselmiş olması, Rus pay piyasasına ve küresel pay piyasasına duyarlılığının artmış olması beklenmektedir.

Risk Kaynakları-Sistematik ve Sistematik Olmayan Risk

Bir finansal yatırımın getirisi, yatırım döneminde sağladığı kazanç ya da kayıplara bağlıdır. Risk ise beklenen getirinin gerçekleşmeme olasılığını ifade eder ve beklenenden hem olumlu hem de olumsuz yöndeki sapmaları içerir (Doğukanlı & Borak, 2018, s. 53). Bir hisse senedinin gerçekleşen getirisinin beklenenden sapmasının nedeni şirkete özgü durumlara veya piyasadaki gelişmelere bağlı olabilir. Diğer bir deyişle, bir hisse senedinin veya portföyün toplam riskinin (varlığın getirilerinin standart sapması şeklinde ifade edilir) sistematik riskler ve sistematik olmayan riskler olmak üzere iki temel risk kaynağı vardır. Sistematik olmayan risk, firmaya ve/veya firmanın faaliyette bulunduğu endüstriye ait özelliklerden kaynaklanan risk türüdür. Bir başka deyişle özel risk olarak ifade edilir. Yönetim riski, iş (faaliyet) riski, finansal risk, sistematik olmayan risk neden olur. Yönetim hataları, firmanın sermaye yapısında borç oranının yüksekliği, sabit gider yatırımının yüksek olması, grevler, teknolojik gelişmeler, yeni buluşlar, tüketici tercihlerindeki değişimler gibi faktörler, hisse senetlerinin getirisinde, sistematik olmayan oynamalara neden olabilir (Canbaş & Doğukanlı, 2007). Kaynaklarına dikkat edilirse, sistematik olmayan risk, hisse senedinin kendine özgü olayların etkisi ile taşıdığı, öznel ve çeşitlendirilebilir risktir. Bu risk tam çeşitlendirilmiş bir portföyle ortadan kaldırılabileceği için pazar tarafından değerlendirilmez (Canbaş & Doğukanlı, 2007). Piyasadaki tüm varlıkları içeren pazar portföyü tam çeşitlendirilmiş bir portföydür. Piyasanın tümüne diğer bir deyişle piyasa portföyüne yatırım yapıldığı düşünülürse bu portföyde sistematik olmayan riskler tam çeşitlendirme sayesinde elimine edilmiş olacaktır. Bu

bağlamda teorik olarak piyasa portföyü sadece sistematik riski içermektedir. Böyle bir portföyün getirisindeki dalgalanmaların kaynağı makroekonomik ve politik faktörler olacaktır. Uygulamada piyasa portföyünü, menkul kıymet borsalarının temsil ettiği kabul edilmektedir. Faiz ve enflasyon oranlarındaki değişimler ve fiyat oynamaları, politik risk ve genel ekonomiyi ilgilendiren diğer konular da sistematik risk kaynakları içinde değerlendirilebilir. Sistematik risk piyasadaki tüm varlıkları ve tüm firmaları aynı yönde etkiler. Ancak sistematik risklerden etkilenme düzeyi firmalar ve varlıklar arasında farklılaşabilir. Bununla birlikte, sistematik risk kaçınılmaz çeşitlendirmeye ortadan kaldırılamaz hatta azaltılamaz bir risktir.

Tam çeşitlendirilmiş piyasa portföyü kavramı, tek bir hisse senedinin riski konusuna da farklı bir bakış açısı getirmektedir. Bir hisse senedi tek başına ele alındığında toplam riski (sistematik ve sistematik olmayan) söz konusu olmaktadır. Oysa bu hisse senedi, piyasa portföyü içinde düşünüldüğünde, yatırımcılar hisse senedinin sadece sistematik riski ile ilgilenecektir çünkü, tam çeşitlendirilmiş portföyde sistematik olmayan riskler tamamen ortadan kalkmaktadır. Hisse senedi getirisindeki dalgalanmanın, piyasa getirisindeki dalgalanmadan büyük olup olmadığı, çeşitlendirilmiş piyasa portföyü içindeki hisse senedinin riski (sistematik riski) hakkında yorum yapılmasını sağlamaktadır.

Sistematik Risk Ölçütü Beta

Bir hisse senedinin sistematik riski, hisse senedinin getirisinin piyasa portföyünün getirisindeki dalgalanmalara duyarlılığı ile ölçülmektedir. Beta katsayısı sistematik riskin ölçütüdür. Daha açık bir ifadeyle beta, riskli bir varlığın getirisi ile pazar portföyünün getirisinin birlikte değişiminin ölçütüdür. Burada, bir finansal varlıkla (i hisse senedi) pazar portföyü ile ilişkilendirilmekte ve i hisse senedinin getirisi (r_i) piyasa getirisine (r_m) bağlı olarak bir regresyon denklemi ile aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$r_i = \alpha_i + \beta_i (r_m) + e_i \quad (e_i: \text{regresyon denkleminde sapmalar})$$
$$\beta_i = \text{cov}_{i,m} / \text{var}_m$$

Beta (β_i) basitçe karakteristik doğrusunun eğimidir ve i hisse senedinin getirisinin piyasa getirisine duyarlılığını gösterir. Bir hisse senedinin betası ne kadar yüksekse piyasaya duyarlılığı (sistematik riski) o kadar yüksek demektir. Bir hisse senedinin betasının 1'den yüksek olması sistematik riskinin pazar portföyünden daha fazla, 1'den düşük olması sistematik riskinin pazar portföyünden daha az olduğu anlamını taşır. Betası 1 olan hisse senedinin sistematik riski ise pazarla aynıdır. Beta, hisse senetleri için hesaplanabileceği gibi, sektörler için veya dünya piyasaları bazında her bir ülkenin piyasası için hesaplanabilir.

Çalışmada, Uçak krizinden etkilenen sektörlerin sistematik riski ölçümlenmek istenmiştir. Her bir sektörün getirisinin ulusal bazda piyasaya (BİST 100) endeks getirisine duyarlılıkları hesaplanmıştır.

$$r_s = \alpha_i + \beta_i (r_m) + e_i$$

r_s : sektör endeksi getirisi

r_m : BIST 100 endeks getirisi (piyasayı temsilen)

Ayrıca BIST100 getirisinin ve incelenen her bir sektörün uluslararası betası yani dünya piyasa portföyü getirisine duyarlılığı hesaplanmıştır.

$$r_m = \alpha_i + \beta_i (r_{wm}) + e_i \quad \text{ve} \quad r_s = \alpha_i + \beta_i (r_{wm}) + e_i$$

r_m : BIST 100 endeks getirisi (Türkiye piyasasını temsilen)

r_s : sektör endeksi getirisi

r_{wm} : Dünya pay piyasası portföyünün getirisi (MSCI all country equity index, Dünya piyasa portföyünü temsilen)

Araştırma Planı

Yukarıda belirtildiği gibi ekonomik ve politik olaylardan kaynaklı sistematik risk (piyasa riski), çeşitlendirmeye yok edilemeyen risk türüdür ve hisse senedi getirisinin piyasa getirisine duyarlılığı şeklinde tanımlanmaktadır. Bu risk düzeyi beta katsayısı ile ölçülmektedir. Çalışmada BIST'in uluslararası betası ve

incelenen sektörlerin ulusal ve uluslararası betası hesaplanmış, ayrıca bu sektörlerin Rusya borsasına duyarlılıkları gözlemlenmiştir.

Analizlerde Haziran 2012-Haziran 2019 dönemi günlük piyasa verileri kullanılmıştır. Dünya hisse senedi portföyünü temsilen MSCI Dünya tüm ülkeler hisse senedi endeksi (MSCI World all country equity index), MSCI Dünya enerji endeksi (MSCI world energy index), Rus piyasasını temsilen RTSI ve RTSI petrol-gaz (RTSI oil gas index) endeksi ve ruble üzerinden hesaplanan Rus ulusal MOEX ve MOEX petrol gaz endeksi (MOEX oil gas index) ve Türkiye borsasını temsilen BIST 100 endeksi ve Borsa İstanbul elektrik, gıda, turizm, tekstil, kimya-petrol ve sanayi sektör endeksleri günlük getiri verileri kullanılmıştır. Her iki ülkede tatil günleri farklılıkları dikkate alınmış ve gereken düzeltmeler yapılmıştır. Her bir endeks için 1698 veri ile çalışılmıştır. Haziran 2012-Haziran 2019 dönemi üç ayrı döneme ayrılmıştır. Analizler 24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016 dönemi (uçak krizi dönemi), 1 Haziran 2012-23 Kasım 2015 dönemi (uçak krizi öncesi dönem) ve 16 Temmuz-30 Haziran 2019 dönemi (uçak krizi sonrası dönem) için ayrı ayrı yapılmıştır. Çalışmada regresyon analizi ile bu her üç dönem için BIST'in uluslararası betası ve incelenen sektörlerin ulusal ve uluslararası betaları hesaplanmış, ayrıca bu sektörlerin Rusya borsasına duyarlılıkları gözlemlenmiştir.

Uygulama kısmında ilk olarak BIST100 ve incelenen sektörlerin Rus piyasası ile korelasyon matrisi oluşturulmuştur. Regresyon analizi ile BIST100'un ve incelenen sektör getirilerinin ulusal betası ve uluslararası betası hesaplanmıştır. Ayrıca BIST100 endeksinin ve Borsa İstanbul elektrik, gıda, turizm, tekstil, kimya-petrol ve sanayi endekslerinin Rus piyasasına olan duyarlılıkları gözlemlenmek istenmiştir. Bunun için Rus piyasa endeksleri ve Rus petrol gaz endeksleri bağımsız değişken kabul edilerek, tüm araştırma dönemi için, daha sonra ayrıca 24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016 dönemi için betalar hesaplanmıştır. Betaların, Rusya ile problemler yaşanan dönemde daha yüksek olup olmadığı, diğer bir deyişle bu dönemde BIST ve incelenen sektör getirilerinin daha yüksek bir sistematik risk profili gösterip göstermediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha net karşılaştırma yapabilmek için 24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016 öncesi ve sonrası dönemlerinin de betaları hesaplanmıştır. Ayrıca kriz dönemi betaların, kriz öncesi ve kriz sonrası dönem betalarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olup olmadığının tespiti için t testi yapılmıştır. Hesaplamalar SPSS paket programı kullanılarak yapılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Türkiye ve Rusya borsaları arasındaki ilişki öncelikle korelasyon testi ile incelenmiştir. Korelasyon, iki rassal değişken arasındaki doğrusal ilişkinin yönünü ve gücünü belirtir. Genel istatistiksel kullanımda korelasyon, bağımsızlık durumundan ne kadar uzaklaştığını gösterir. Korelasyon katsayısı +1 ile -1 arasında değerler alabilir. +1 pozitif tam korelasyonu, -1 negatif tam korelasyonu ifade eder. İki değişken arasındaki korelasyonun 0 olması, iki değişken arasında ilişki olmadığını gösterir. Haziran 2012-Haziran 2019 tarihleri arasını kapsayan araştırma dönemi Rus uçağının düşürülmesinden önceki dönem (24 Kasım 2015 öncesi) kriz öncesi dönem, Rusya ile kriz dönemi (24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016) ve ilişkilerin düzeldiği kriz sonrası dönem (15 Temmuz 2016 sonrası olmak üzere üç döneme ayrılmıştır. BIST100 endeksi ve BIST sanayi, gıda, turizm, tekstil, kimya-petrol ve elektrik sektör endeks getirilerinin Rusya borsasının temel endekslerinden MOEX, RTSI ve MOEXoil-gas, RTSIoil-gas sektör endeks getirileri ile korelasyonu hesaplanmıştır. Getiri verileri normal dağılım göstermediği için spearman's korelasyon testi uygulanmıştır. Sonuçlar üç dönemi bir arada gösterecek şekilde aşağıda tablo 1'de özetlenmiştir. SPSS sonuç tabloları ise ek 2'de yer almaktadır.

Tablo 1. BIST ve RUS Borsası Arasındaki Korelasyon Tablosu

		MOEX	MOEX oilgas	RTSI	RTS oilgas	BIST 100	BIST SANAYI	BIST GIDA	BIST TRZM	BIST TEKSTİL	BISTKMY- PETROL	BIST ELKT
MOEX	24 kasım öncesi	1,000	,940	,767	,770	,243	,236	,120	,119	,128	-,026	,198
	24 kasım- 15 temmuz	1,000	,938	,860	,860	,450	,492	,435	,182	,266	,349	,225
	15temmuz sonrası	1,000	,877	,803	,779	,213	,205	,211	,056	,124	,127	,169
MOEX oilgas	24 kasım öncesi	,940	1,000	,683	,761	,196	,188	,092	,101	,089	-,035	,168
	24 kasım- 15 temmuz	,938	1,000	,790	,849	,388	,440	,396	,167	,207	,315	,160
	15 temmuz sonrası	,877	1,000	,659	,805	,161	,173	,186	,055	,095	,102	,147
RTSI	24 kasım öncesi	,767	,683	1,000	,969	,319	,319	,180	,175	,226	,009	,250
	24 kasım- 15 temmuz	,860	,790	1,000	,983	,489	,510	,476	,223	,336	,366	,334
	15 temmuz sonrası	,803	,659	1,000	,930	,253	,232	,208	,089	,172	,142	,160
RTS oilgas	24 kasım öncesi	,770	,761	,969	1,000	,290	,290	,161	,166	,205	-,001	,237
	24 kasım- 15 temmuz	,860	,849	,983	1,000	,468	,489	,466	,218	,301	,352	,304
	15 temmuz sonrası	,779	,805	,930	1,000	,220	,214	,196	,088	,150	,125	,149

Korelasyon test sonuçları incelendiğinde Rusya ile ilişkilerin gergin olduğu 24 Kasım 2015 ile 15 Temmuz 2016 arasındaki dönemde, bütün olarak Borsa İstanbul'un ve incelenen sektörlerin, Rusya borsası ile korelasyon derecesinin belirgin şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle BIST gıda sektörü ile BISTkimya-petrol ürünleri sektörü ve Rusya borsası arasındaki korelasyon dereceleri, sorunlu dönemde dikkat çekici düzeyde daha yüksektir. Öte yandan BIST100 ve BIST sanayi, tekstil, turizm sektör endekslerinin de Rusya borsası ile korelasyonu sorunlu dönemde oldukça yüksek, ilişkilerin düzeldiği dönemde ise daha düşüktür. Rusya'nın yaptırımları ile iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin zayıf ama sorunlu olduğu dönemde BIST'in Rusya borsası ile korelasyon düzeyi artmıştır. BIST elektrik sektörünün Rusya borsası ile korelasyonundaki değişimin diğer sektörler göre oldukça düşük düzeylerde olduğu görülmektedir. Korelasyon derecelerinin, Rusya ile ilişkilerin düzelmesi ile 15 Temmuz 2016 sonrasında yine, uçak krizi öncesi düzeylerde olduğu söylenebilir. Rusya ile ilişkilerin düzelmesiyle Rus turist sayısında büyük artışlar yaşandığı 15temmuz 2016 sonrası dönemde, diğer sektörlerden farklı olarak BIST turizm sektörü ve Rusya borsası arasındaki korelasyon derecesi çok daha fazla düşmüş neredeyse sıfıra yaklaşmıştır. Rusya ile eko-politik sorunlar, BIST ve Rusya borsası arasındaki korelasyonu arttırmış, çözülmesi ise düşürmüştür.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında öncelikle Borsa İstanbul Sanayi, gıda, turizm, tekstil, petrol-kimya ve elektrik sektörlerinin ulusal bazda sektör betaları hesaplanmış diğer bir deyişle piyasa duyarlılıkları gözlemlenmiştir. Daha sonra hem BIST100'ün ve araştırma kapsamına alınan bu sektörlerin Rus pay piyasasına

ve küresel piyasalara duyarlılıklarındaki değişimler belirlenmeye çalışılmıştır ve aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. İlgili grafikler ise Ek1’de yer almaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak çalışmaya dahil edilen her bir sektörün sektör betalarının kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrasında ne düzeyde olduğu gözlemlenmiştir (bk.: Tablo 2 ve ek 1, Grafik 1). Betalar hesaplanırken uygulanan regresyon analizinde %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunan beta katsayıları tablolarda yer almaktadır.

Tablo 2. BIST 100’e Duyarlılıklar (Sektör Betaları)

BIST100 endeksine duyarlılıklar	β (sanayi)	β (gıda)	β (turizm)	β (tekstil)	β (kimya-petrol)	β (elekt)
Haziran 2012- 23 Kasım 2015	0,736	0,635	0,622	0,635	-	0,844
24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016	0,844	0,763	0,537	0,689	0,792	0,762
16 Temmuz 2015-Haziran 2019	0,787	0,701	0,775	0,805	0,674	0,763
Haziran 2012-Haziran 2019	0,765	0,674	0,676	0,706	0,340	0,808

Rusya ile ekopolitik problemlerin yaşandığı 24 Kasım 2015- 15 Temmuz 2016 kriz döneminde, sanayi, gıda ve tekstil sektörlerinin sektör betalarının kriz dönemi öncesi ve sonrası dönemden daha yüksek olduğu görülmüştür. Kimya-petrol sektörünün betasının da kriz döneminde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Turizm sektörünün betasında nispeten azalış olurken, elektrik sektörünün betası kriz ve kriz dönemi sonrasında önemli bir değişiklik göstermemiştir. Ulusal bazda betalardaki değişim net değilken, uluslararası perspektiften bakıldığında BIST100’ün ve araştırmaya dahil edilen sektörlerin, kriz dönemindeki uluslararası betalarının ve Rus borsasına duyarlılık düzeyindeki artışın çok daha belirgin olduğu dikkat çekmektedir(bk.: Tablo 3).

Tablo 3. MOEX Endeksine Duyarlılıklar

MOEX endeksine duyarlılıklar	β (BIST)	β (sanayi)	β (gıda)	β (turizm)	β (tekstil)	β (kimya-petrol)	β (elekt)
Haziran 2012- 23 Kasım 2015	0,322	0,253	0,214	0,177	0,157	-	0,293
24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016	0,513	0,517	0,526	0,331	0,369	-	0,276
16 Temmuz 2015-Haziran 2019	0,271	0,265	0,353	0,198	0,252	-	0,25
Haziran 2012-Haziran 2019	0,328	0,287	0,292	0,201	0,21	-	0,278

Tablo 3’de görüldüğü gibi BIST100’ün, sanayi, gıda, turizm ve tekstil sektörlerinin MOEX endeksine duyarlılığı 24 Kasım 2015- 15 Temmuz 2016 döneminde oldukça belirgin şekilde yükselmiştir. Sadece elektrik sektörünün Rus MOEX endeksine duyarlılığında önemli bir değişiklik olmamıştır (ayrıca bk.: Ek 1.Grafik 2). BIST kimya-petrol endeks getirisi ile Rus MOEX endeks getirisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

BIST 100’ün ve Rusya ile eko-politik problemlerden etkilenen ve araştırmaya alınan sektörlerin, Rusya borsasının diğer bir önemli endeksi RTSI endeksine duyarlılıkları da incelenmiştir (bk.: Tablo 4 ve ek 1 Grafik 3).

Tablo 4. RTSI Endeksine Duyarlılıklar

RTSI endeksine duyarlılıklar	β (BIST)	β (sanayi)	β (gıda)	β (turizm)	β (tekstil)	β (kimya-petrol)	β (elekt)
Haziran 2012- 23 Kasım 2015	0,243	0,202	0,189	0,151	0,168	0,020	0,243
24 Kasım 2015-15Temmuz 2016	0,295	0,291	0,295	0,177	0,23	0,221	0,214
16 Temmuz 2015-Haziran 2019	0,243	0,212	0,271	0,205	0,259	0,156	0,211
Haziran 2012-Haziran 2019	0,254	0,219	0,228	0,171	0,201	0,087	0,234

Tablo 4'te ve Grafik 3'te de görüldüğü gibi, BIST100 ve incelenen sektörlerin RTSI endeksine duyarlılıklarının düşük düzeylerde olsa da kriz döneminde genel olarak arttığı söylenebilir. Yine sadece elektrik sektörünün duyarlılığında önemli bir değişim olmamıştır. Küresel piyasalara olan duyarlılıktaki değişimi tespit etmek için küresel pay piyasası baz alınarak hesaplanan beta katsayıları ise tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. MSCI Dünya Pay Endeksine Duyarlılıklar

Dünya pay endeksine duyarlılıklar	β (BIST)	β (sanayi)	β (gıda)	β (turizm)	β (tekstil)	β (kimya-petrol)	β (elekt)
Haziran 2012- 23 Kasım 2015	0,844	0,675	0,541	0,466	0,532	0,17	0,837
24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016	0,714	0,628	0,74	0,528	0,503	0,501	0,545
16 Temmuz 2015-Haziran 2019	0,6	0,528	0,504	0,351	0,531	0,355	0,425
Haziran 2012-Haziran 2019	0,727	0,61	0,565	0,434	0,527	0,304	0,626

Tablo 5 incelendiğinde sadece Gıda, Turizm ve Kimya-petrol sektörünün küresel piyasaya duyarlılığının arttığı görülmüştür. BIST 100 ve bu üç sektör dışında kalan diğer sektörlerin küresel pay piyasasına duyarlılığı nispeten azalmıştır. Ancak dünya pay piyasasına duyarlılık azalırken uçak krizi döneminde elektrik sektörü hariç diğer tüm sektörlerin ve BIST100'ün Rus pay piyasasına duyarlılığın artması önemli bir bulgu olarak değerlendirilmelidir.

Rusya'dan doğal gaz ithalatının ve transferinin, Türkiye'nin dış ticaretinde büyük ağırlığa sahip olması, stratejik öneminin olması ve Rusya-Türkiye ilişkilerinde politik ve ekonomik açıdan en önemli etkiyi yapması nedeniyle, çalışmada ayrıca Türk pay piyasasının Rus enerji piyasasına duyarlılığı da gözlemlenmeye çalışılmıştır. Bunun için BIST100 ve incelenen sektörlerin MOEX petrol gaz endeksine ve RTSI petrol gaz endeksine duyarlılıkları hesaplanmıştır (bk.: Tablo 6 ve Tablo 7).

Tablo 6. MOEXoil-Gas Endeksine Duyarlılıklar

MOEXoil-gas endeksine duyarlılıklar	β (BIST)	β (sanayi)	β (gıda)	β (turizm)	β (tekstil)	β (kimya-petrol)	β (elekt)
Haziran 2012- 23 Kasım 2015	0,242	0,188	0,147	0,151	0,105	-	0,227
24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016	0,435	0,289	0,471	0,289	0,287	0,348	0,198
16 Temmuz 2015-Haziran 2019	0,184	0,131	0,296	0,131	0,157	0,13	0,19
Haziran 2012-Haziran 2019	0,244	0,16	0,231	0,16	0,142	-	0,211

Rusya ile yaşanan uçak krizi döneminde, BIST endeks getirisinin ve Rusya ile yaşanan krizin etkilediği ve analize alınan tüm BIST sektör endekslerinin Rus MOEX oil-gas endeksine duyarlılığının dikkat çekici şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 7. RTSIoil-Gas Endeksine Duyarlılıklar

RTSIoil-gas endeksine duyarlılıklar	β (BIST)	β (sanayi)	β (gıda)	β (turizm)	β (tekstil)	β (kimya-petrol)	β (elekt)
Haziran 2012- 23 Kasım 2015	0,227	0,736	0,173	0,15	0,157	0,019	0,232
24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016	0,283	0,844	0,286	0,17	0,213	0,215	0,194
16 Temmuz 2015-Haziran 2019	0,219	0,787	0,272	0,186	0,23	0,141	0,2
Haziran 2012-Haziran 2019	0,237	0,765	0,219	0,165	0,184	0,083	0,221

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde Rusya ile kriz döneminde BIST100 endeksinin ve sanayi, gıda, turizm, tekstil, kimya-petrol sektörlerinin Rusya enerji piyasasına duyarlılığı belirgin bir şekilde artmıştır. BIST'in ve elektrik sektörü hariç yukarıda sıralanan tüm sektörlerin, yine aynı şekilde küresel enerji piyasasına duyarlılığının arttığı saptanmıştır (bk.: Tablo 8).

Tablo 8. Dünya Enerji Endeksine Duyarlılıklar

Dünya enerji endeksine duyarlılıklar	β (BIST)	β (sanayi)	β (gıda)	β (turizm)	β (tekstil)	β (kimya-petrol)	β (elekt)
Haziran 2012- 23 Kasım 2015	0,299	0,23	0,161	0,177	0,173	0,081	0,297
24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016	0,334	0,256	0,332	0,244	0,267	0,19	0,276
16 Temmuz 2015-Haziran 2019	0,247	0,227	0,199	0,102	0,204	0,191	0,172
Haziran 2012-Haziran 2019	0,284	0,235	0,209	0,159	0,206	0,141	0,243

Elektrik enerjisi bakımından Rusya'ya bağımlılığımızın az ve dolaylı olması, Rusya ile yaşanan ekonomik ve politik kriz döneminin elektrik sektörünün sistematik riski üzerinde artış yaratmamasın başlıca nedeni olarak yorumlanabilir.

Genel olarak bakıldığında Türkiye pay piyasasının ve Rusya ile dış ticaret ilişkilerinin yoğun olduğu sektörlerin sistematik riski Rusya ile ilişkilerin bozulmasıyla artmıştır. Kriz dönemindeki uluslararası bazdaki betaların, kriz öncesi ve sonrası dönem betalarından istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olup olmadığını belirlemek için Bağımlı (eşleştirilmiş) örneklem t-testi (two sample paired t-test) yapılmış, kriz dönemi betaların, kriz öncesi betalardan daha yüksek olduğu %95 güven düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Aynı şekilde kriz dönemi betaların, kriz sonrası dönem betalarından daha yüksek olduğu %95 güvenle kabul edilmiştir. İlgili sonuçlar ek 2'de yer almaktadır.

SONUÇ

24 Kasım 2015'de Rus uçağının düşürülmesi, Türkiye ve Rusya arasında politik kriz yaratmış ve ekonomik yaptırımlarla sonuçlanmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe kalkışması ile sonlanan bu dönem Türkiye açısından politik ve ekonomik olarak Rusya ile önemli sorunların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu çalışmada, bu problemleri dönemin, Borsa İstanbul'un ve Rusya ile Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerine bağlı olarak bu sorunlardan etkilendiği görülen enerji, gıda, turizm ve tekstil sektörlerinin ulusal ve uluslararası sistematik risk düzeyine etkileri incelenmiştir. Ekonomik ve politik olaylardan kaynaklı sistematik risk (piyasa riski), çeşitlendirmeye yok edilemeyen risk türüdür ve hisse senedinin getirisinin piyasa getirisine duyarlılığı şeklinde tanımlanmakta ve dolayısıyla bu risk düzeyi beta katsayısı ile ölçülmektedir. Çalışmada BIST'in uluslararası betası ve incelenen sektörlerin ulusal ve uluslararası betası hesaplanmış, ayrıca bu sektörlerin Rusya borsasına duyarlılıkları gözlemlenmiştir.

Sonuçlar değerlendirildiğinde; öncelikle Rusya ile eko-politik sorunların, BIST ve Rusya borsası arasındaki korelasyonu arttırmış olduğu saptanmıştır. BIST100 endeksine duyarlılığın diğer bir deyişle sanayi, gıda ve tekstil sektörlerinin sektör betalarının kriz döneminde kriz öncesi ve sonrası dönemden daha yüksek olduğu görülmüştür. Turizm sektörünün betası ise nispeten azalmış, elektrik sektörünün betasında önemli bir değişim olmamıştır. Ulusal perspektiften bakıldığında betalardaki değişim net değilken, uluslararası perspektiften bakıldığında BIST100'ün ve araştırmaya dâhil edilen sektörlerin, kriz dönemindeki uluslararası betalarının ve Rus borsasına duyarlılık düzeyindeki artışın çok daha belirgin olduğu dikkat çekicidir. BIST100'ün, sanayi, gıda, turizm ve tekstil sektörlerinin özellikle MOEX endeksine uçak krizi döneminde oldukça belirgin şekilde yükselmiştir. BIST100 ve elektrik sektörü hariç tüm sektörlerin, uçak krizi döneminde Rus pay piyasasının önemli endekslerinden RTSI endeksine duyarlılıkları da düşük düzeylerde de olsa, genel olarak artmıştır. Öte yandan Gıda, Turizm ve Kimya-petrol sektörünün küresel pay piyasasına duyarlılığının arttığı, BIST100'ün, sanayi, tekstil ve elektrik sektörlerinin duyarlılığının ise azaldığı görülmüştür. Ancak dünya pay piyasasına duyarlılık azalırken uçak krizi döneminde elektrik sektörü hariç diğer tüm sektörlerin ve BIST100'ün Rus pay piyasasına duyarlılığın artması önemli bir bulgu olarak değerlendirilmelidir. Rusya ile kriz döneminde BIST100 endeksinin ve sanayi, gıda, turizm, tekstil, kimya-petrol sektörlerinin Rusya enerji piyasasına duyarlılığı da oldukça belirgin bir şekilde artmıştır.

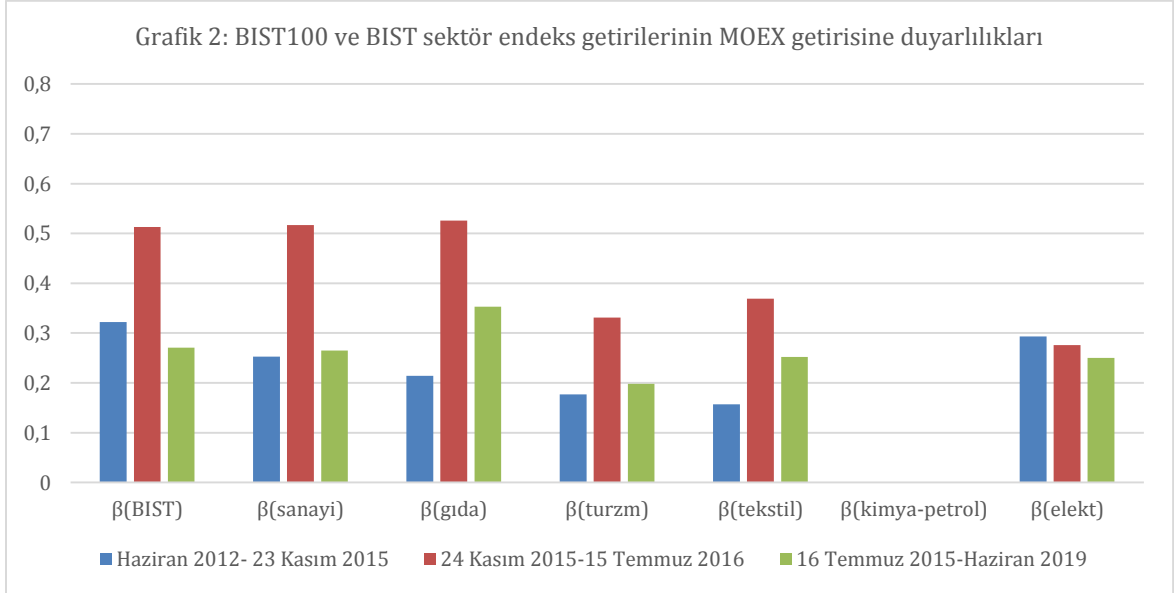
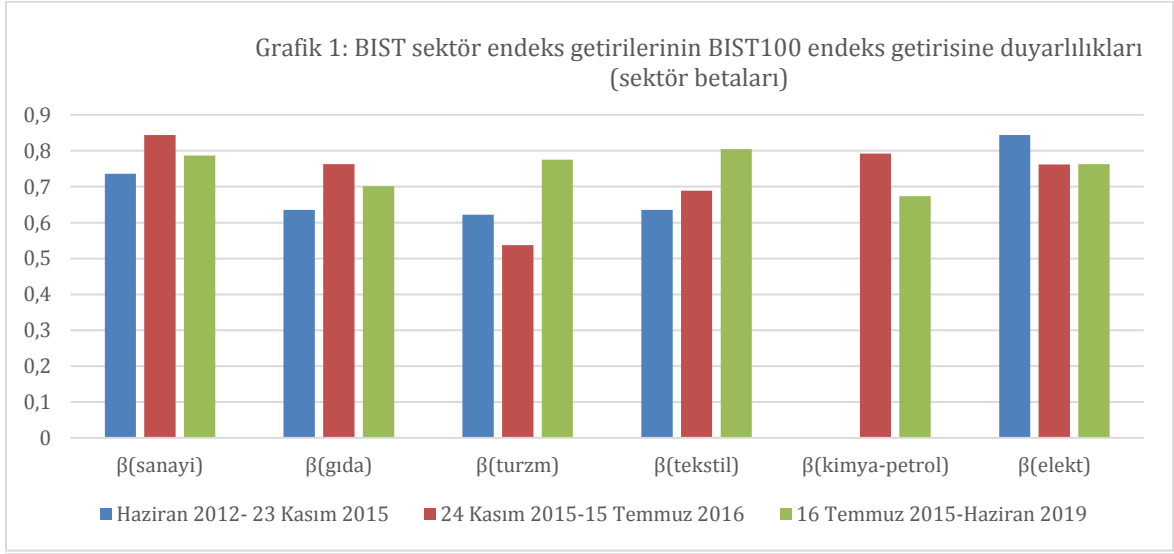
Sonuç olarak, 24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016 döneminde Rusya ile yaşanan ekonomik ve politik problemler Türk Borsasının ve Rusya ile sosyo-politik ilişkilerden etkilenen sektörlerin sistematik riskini arttırmıştır. Bu dönemde Rusya ile ticari ilişkiler zayıflamasına rağmen BIST'in ve elektrik sektörü hariç incelenen tüm sektörlerin MOEX ve MOEX petrol-gaz endeksine duyarlılığın artması çarpıcı bir bulgudur. İki ülke arasındaki eko-politik problemler Türkiye'nin piyasa riskini arttırmaktadır. Türkiye'nin piyasa riskinin politik risk nedeniyle artmış olması, gerek uluslararası doğrudan yatırımlar ve gerekse de uluslararası portföy yatırımları için Türkiye'yi olumsuz etkileyecektir. Bu durum politika yapımcılar, ilgili sektörlerdeki firmalar, ulusal ve uluslararası yatırımcılar tarafından dikkate alınmalıdır. Türkiye ve Rusya'nın kritik dönemlerdeki dayanışmaları, ekonomik ticari ve kültürel alandaki işbirlikleri, enerji ve güvenlik alanlarındaki ortak paydaları çerçevesinde Türk-Rus eko-politik ilişkilerinin güvenli ve istikrarlı bir zemine oturtulması, uluslararası piyasalar perspektifinden bakıldığında, Türkiye'nin piyasa riskinin azaltılması açısından önem taşımaktadır.

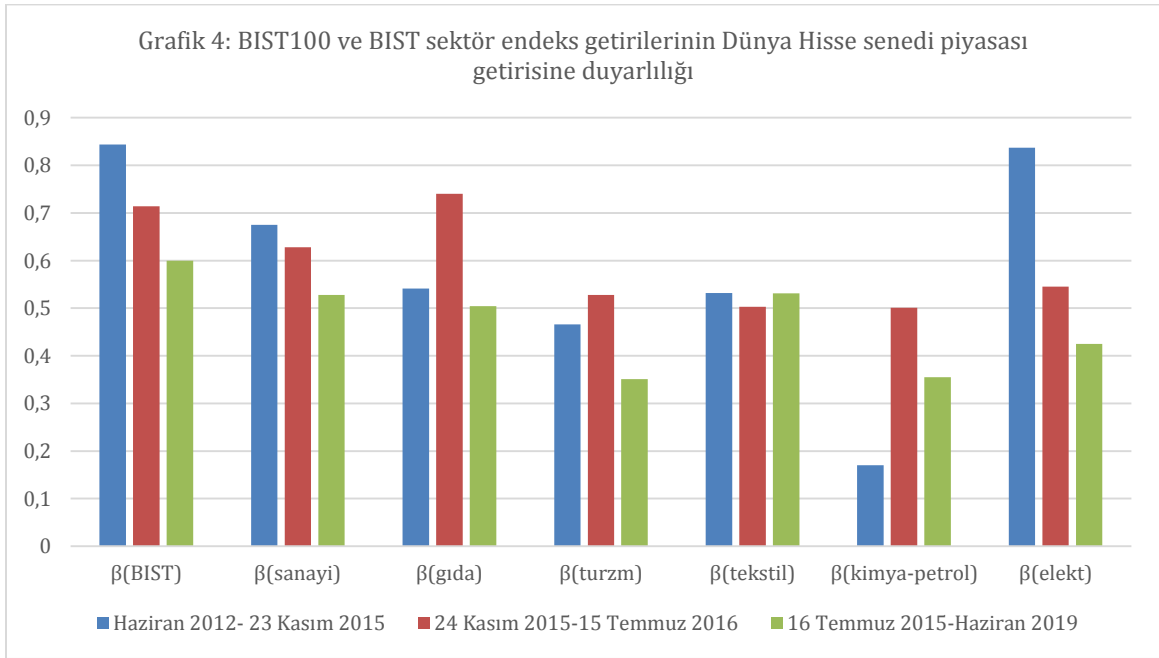
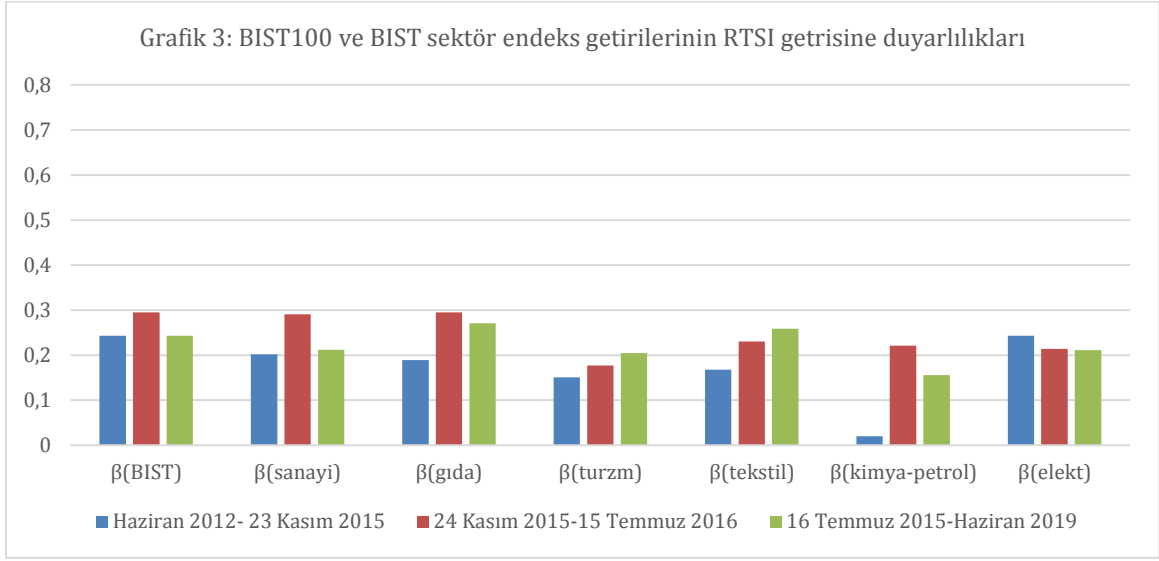
KAYNAKLAR

- Abdullah, A. & Babaç, E. (2016). Ekonomik açıdan rusya'ya uygulanan yaptırımlar ve Türkiye ile yaşanan uçak krizinin etkileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7):2134-2143.
- Akkaya M. & Kanar S., (2017).Sosyal ve toplumsal olayların Finansal yapıya etkisi: Türkiye-Rusya krizi ve 15 Temmuz olayı. *International Congress on Management Economics and Business-ICMEB'17 Zonguldak-Türkiye*.
- Ayaydın H., Pala, F. & Barut, A. (2016). Ülke riskinin hisse senedi getirisine etkisi: Ampirik bir analiz. *GJEBS Global Journal Of Economics And Business Studies*, 5(10): 66-75.
- Aydınbaş, G. (2018). *Uluslararası siyasi krizler ve ekonomik etkileri: Türkiye-Rusya uçak krizi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. T.C. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Canbaş, S. & Doğukanlı, H. (2007), *Finansal pazarlar finansal kurumlar ve sermaye pazarı analizleri* (4.Baskı), Karahan Kitabevi.
- Çelik, MS & Koç, R. (2019).Türkiye ve Rusya arasındaki uçak krizinin borsa İstanbul(BİST) turizm ve enerji şirket hisselerine etkisi üzerine bir event study analizi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I(1): 1-15.
- Çetinkaya, Ş. & Öztürk, A. (2019). 2006-2009 Doğal gaz krizleri sürecinde Türkiye'nin 'Güvenilir Güzergâh' tezinin enerji güvenliği bağlamında değerlendirilmesi. *Karadeniz Araştırmaları*, XVI(63): 401-415.
- Demir, AO & Çınar, A. (2016). Politik istikrarsızlığın Ekonomik Etkileri: 24 kasım sonrasında Türkiye-Rusya ekonomik ilişkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(29): 311-323.
- Demiryol T. (2018).Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerjinin rolü: Asimetrik karşılıklı bağımlılık ve sınırları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4): 1438-1455.
- Doğukanlı H. & Borak, M. (2018), *Portföy yönetimi*. Karahan Kitabevi.
- Doğanay, R. (2009). Milli mücadele döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve itilaf devletlerinin Kafkas politikaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2): 279-298.
- Durmuşoğlu, S. (2016). 21.yüzyılın enerji denklemi ve Türkiye. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(29): 283-303.
- Ekşi, E. Keskin. (2017). *Türkiye-Rusya ilişkilerinde yabancı misyonların dış ticarete etkileri*. [Yüksek Lisans Tezi]. T.C.İstanbul Ticaret Üniveristesi.
- Kaya, E. (2015). Ülke riskinin yabancı portföy yatırımları üzerindeki etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4): 611-623.
- Oral, M. & Özdemir, Ü. (2017). Küresel Enerji Jeopolitiğinde Türkiye: fırsatlar ve riskler/The position of Turkey in global energy geopolitics: opportunities and risks. *Journal Of History Culture And Art Research (Tarih Kültür Ve Sanat Araştırmaları Dergisi)*, 6(4): 948-959.
- Özer, A. Coşkun. (2019).Türkiye'nin komşu ülkelerle ticareti üzerine bir değerlendirme (An Evaluation On Turkey's Trade With Neighboring Countries). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* (Journal Of The Human And Social Sciences Researches), 8(1): 292-313.
- Özşahin, Ş. (2017).Yükselen Piyasa ekonomilerinde menkul kıymetler borsalarının entegrasyonu: Türkiye ve BRICS ülkeleri üzerine çoklu yapısal kırılmalı eş-bütünleşme analizi. *YÖNETİM VE EKONOMİ* Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, 24(2): 601-619.

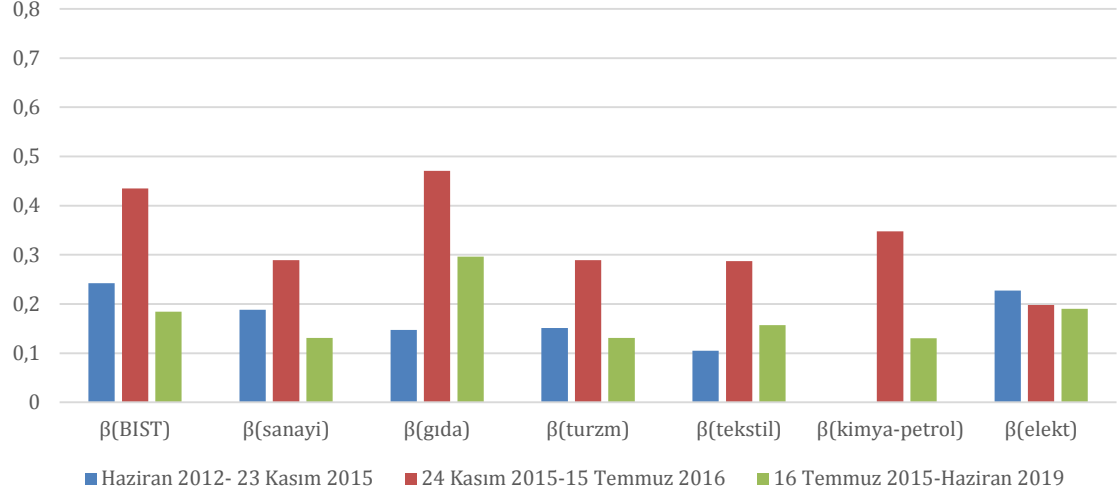
- Rusya Federasyonu Pazar Raporu. (2017). Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü Moskova Kültür ve Tanıtma Müşavirliği/Ataşeliği.
- Rusya Federasyonu Ülke Raporu. (2017). T.C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.
- Rusya Ülke Raporu. (Şubat 2019). İTKİB Hazırlıyım ve Konfeksiyon AR&GE Şubesi.
- Selmi R. & Bouoiyour, J. (2020). The financial costs of political uncertainty: Evidence from the 2016 US presidential elections. *Scottish Journal of Political Economy*, 67:166–185.
- Şahin E., Konak, F. & Karaca, SS (2017). Türkiye ve Rusya arasındaki “Uçak Krizinin” Borsa İstanbul gıda, içecek ve turizm endeksleri üzerine etkisi (Impact of “Aircraft Crisis” Between Turkey and Russia on Borsa İstanbul Food, Beverage and Tourism Indexes). *Business and Economics Research Journal*, 8(3): 473-485.
- Telli, A. (2017). Rusya-Türkiye Enerji İlişkilerinde Akkuyu’nun Rolü: Bağımlılık mı, Karşılıklı Bağımlılık mı? *Alternatif Politika, İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı* (Aralık): 156-181.
- Yılmaz S. & Hazır, ÜN (2016). Rusya-Türkiye arasındaki Rus jeti Krizi’ne Türkiye’den bakış. *Yeni Türkiye, Ortadoğu Özel Sayısı -VI*, 87: 150-158.

EK1: BIST100, BIST Sanayi, Gıda, Turizm, Tekstil, Kimya-Petrol, Elektrik Sektörlerinin Beta Katsayıları

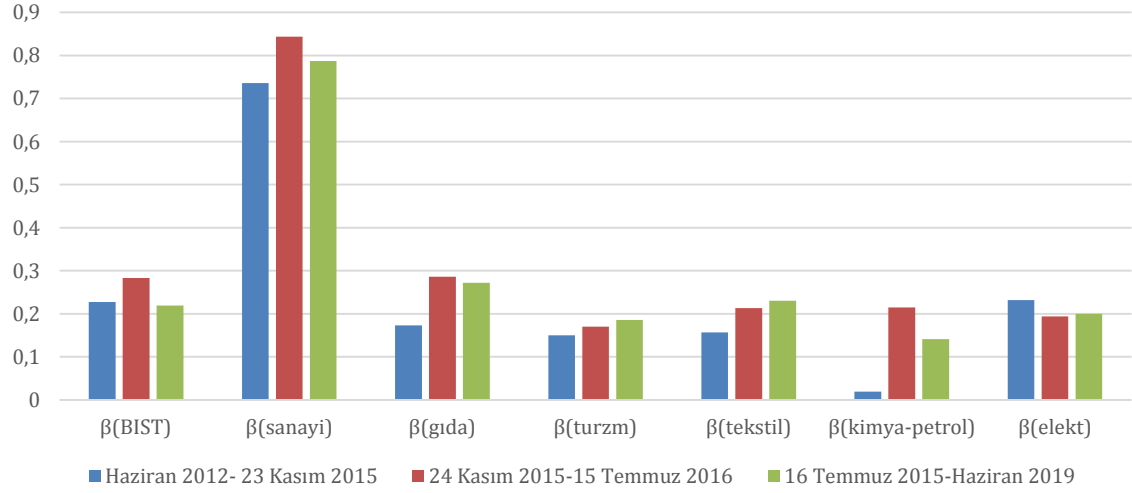

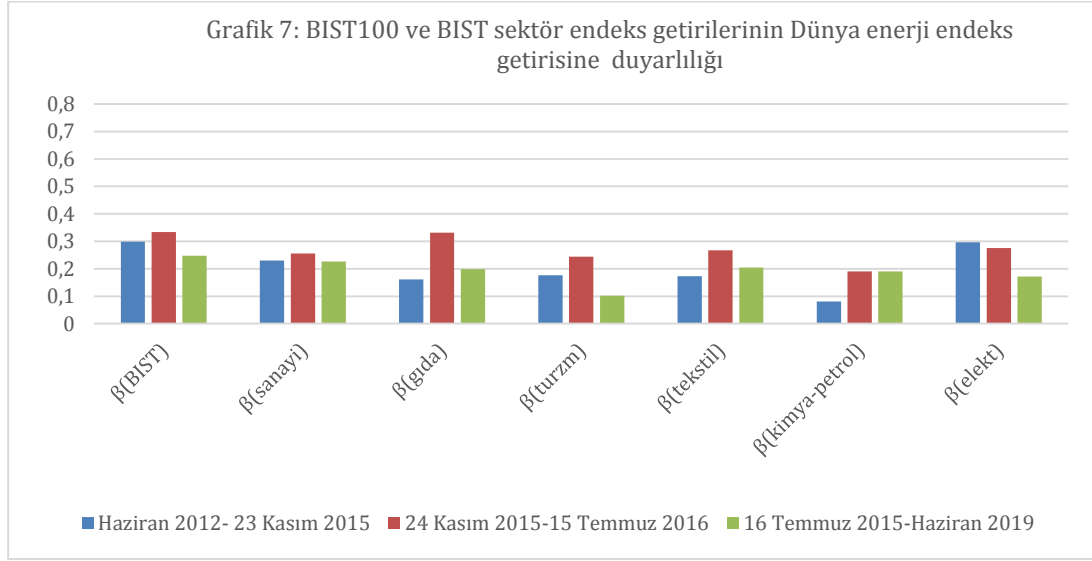

Grafik 5: BIST100 ve BIST sektör endeks getirilerinin MOEXoil-gas endeks getirisine duyarlılığı

Grafik 6: BIST100 ve BIST sektör endeks getirilerinin RTSI oil-gas endeks getirisine duyarlılığı

EK 2 : Bağımlı (Eşleştirilmiş) Örneklem t-testi (two sample paired t-test) Sonuçları

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	kriz öncesi (haziran 2012-23 Kasım 2015)	,2037	23	,13625	,02841
	Kriz (24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016)	,3401	23	,15303	,03191

Paired Samples Test

		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	Kriz öncesi - kriz	-,137	,092	,0191	-,17613	-,09683	-7,138	22	,000

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 2	Kriz (24 Kasım 2015-15 Temmuz 2016)	,3401	23	,15303	,03191
	kriz sonrası (16 Temmuz 2016-Haziran 2019)	,2465	23	,13077	,02727

Paired Samples Test

		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pai2	kriz – kriz sonrası	,094	,088	,0184	,05545	,13186	5,084	22	,000

ÇANKIRI YÂRAN SOHBETLERİNDE MİTOLOJİK ÖGELER

Enis YALÇIN¹

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.942692

Makale Geçmişi:

Geliş 25.05.2021

Düzeltilme 28.10.2021

Kabul 30.10.2021

Anahtar Kelimeler:

Arap Verme,

Çankırı Yâran Sohbetleri,

Deve Oyunu,

Sohbet Toplantısı,

Yâran.

ÖZ

Mitler, ilk çağlardan itibaren insanların davranışları ve inanışları üzerinde şekillendirici bir etki yaratmıştır. Kutsal kabul edilip inanıldıklarından dolayı da bu etki nesilden nesle aktararak geleneklere ve göreneklere sirayet etmiştir. İnsanlar yeni kültür ve medeniyet dairelerine girseler bile mitlerden kaynaklanan bu davranış ve inanış kalıplarını -bazen bilinçli bir şekilde bazen de farkında olmadan- yaşatmaya devam etmişlerdir. Bu bağlamda selamlama faslından yemeklerin yenilip duaların edildiği bölüme kadar bir ritüel havasında gerçekleştirilen yâran sohbetlerinde de mitlerin izlerini görmek mümkündür. Yâran sohbetlerindeki mitolojik unsurların tespiti, mitlerin halk kültürü içerisinde hâlâ varlığını sürdürdüğünü gözler önüne sermektedir. Yapılan literatür taramasında yâran sohbetlerini konu alan birçok kitap, bildiri ve makale yayımlanmış olmasına rağmen yâran sohbetlerinin mitolojik arka planını konu alan çalışmalar oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada mitlerin özelliklerine değinilip yâran sohbetleri tanıtıldıktan sonra Çankırı yâran meclislerinde oynanan oyunların, bu oyunlarda giyilen kostümlerin, kullanılan aletlerin ve icra edilen müziklerin mitik özellikleri üzerinde durulmuştur.

THE MYTHOLOGICAL ELEMENTS IN THE YARAN TALKS IN ÇANKIRI

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.942692

Article History:

Received 25.05.2021

Revised 28.10.2021

Accepted 30.10.2021

Keywords:

Arap Verme (the name given to handover ceremony in the yaran social gathering),

The Yaran Talks in Çankırı,

Camel Game,

Chat Meeting,

Yaran (traditional chat meeting).

ABSTRACT

Myths have had a shaping effect on people's behavior and beliefs since ancient times. Since they are considered sacred and believed, this effect has extend to traditions and customs by being passed down from generation to generation. Even if people entered the circles of new culture and civilization, they have continued to live these behavior and belief patterns -sometimes consciously and sometimes unwittingly- stemming from myths. In this context, it is possible to see the traces of myths in the yaran talks that take place in a ritual atmosphere, from the greeting to the part where meals are eaten and prayers. The detection of mythological elements in the yaran talks is very important in terms of revealing that myths still exist in folk culture. In the literature review made, although many books, notices and articles about the friends talks were published, it is seen that the studies on the mythological background of the yaran talks are quite limited. In this study, after mentioning the characteristics of the myths and introducing the yaran talks, the mythical characteristics of the plays played in the yaran's social gathering in Çankırı, of the costumes worn in these plays, of the instruments used and of the music performed were emphasized on.

¹ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kırşehir/Türkiye, enesylcn18@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7873-570X.

Alıntılanmak için/Cite as: Yalçın, E. (2021), Çankırı Yâran Sohbetlerinde Mitolojik Ögeler, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 239-251.

GİRİŞ

Mitler günümüzde doğum, sünnet, evlilik, ölüm gibi geçiş törenlerinden Nevruz, Hıdırellez gibi kutlamalara, masal, destan, efsane, mani, ağıt gibi sözlü kültür unsurlarından seyirlik oyunlar, merasimler ve törenlere kadar birçok kültürel yaratım, inanç ve gelenekte varlığını sürdürmektedir. Toplumun en eski kültür taşlarından olan mitler günümüzde psikanalistler, antropologlar, felsefeciler, sosyologlar, din tarihçileri ve halkbilimciler tarafından incelenmektedir. Böylelikle de mitleri üreten toplulukların dünyaya bakış açıları ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Bu noktada halk kültürü içerisinde hâlâ varlığını sürdüren mitolojik unsurların tespiti de toplumun kültürel kodlarını gözler önüne sermek açısından oldukça önemlidir. Sözlü kültürün yaşatıldığı birinci derece ortamlardan olan yâran sohbetleri, içerisinde farklı mitik unsurları barındırmaktadır. Yâran sohbetlerini konu alan birçok kitap, bildiri ve makale yayımlanmıştır. Fakat yâran sohbetlerinin mitolojik arka planını konu alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada mitolojinin özelliklerine değinilip yâran sohbetleri tanıtıldıktan sonra Çankırı yâran meclislerinde oynanan oyunların, bu oyunlarda giyilen kostümlerin, kullanılan aletlerin ve icra edilen müziklerin mitik özellikleri üzerinde durulmuştur. Özellikle yâran sohbetlerinin, -mitlerin uygulanma ve deneyimlenme alanı olarak görülen- şaman ayinleriyle kesişen noktaları üzerinde durularak bu sohbetlerin mitik arka planı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Mitoloji, Yunanca söz, öykü anlamlarına gelen “Mythos” ve anlatma anlamındaki “Logos” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Ulutürk, 2012, s. 863). Mitler, ilkel dönemlerde yaşamış insan topluluklarının sırrını çözemedikleri evrenin, dünyanın ve tabiat olaylarının kişileştirilerek bir anlama kolaylığına bağlanması ihtiyacından doğmuş kutsal öykülerdir. Mitoloji ise mitleri sistemli bir şekilde toplayıp, inceleyen bilimdir (Necatigil, 1988, s. 2). Mircea Eliade, mitlerin özellikleriyle ilgili şu yorumları yapmaktadır:

Mit kutsal bir öyküyü anlatır. En eski zamanda, başlangıçtaki masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Demek ki mit, her zaman bir ‘yaratılış’ın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Mit ancak gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden söz eder... Mitler, kutsal (ya da doğaüstü) olan şeyin, dünyaya çeşitli, kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimler. İşte dünyayı gerçek anlamda kuran ve onu bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akınıdır... (2020, s. 17).

Özkul Çobanoğlu da Eliade’nin yorumlarını geliştirerek miti şu şekilde tanımlamaktadır:

İnsan davranışları ve inanışları için model teşkil eden, hayata anlam ve önem kazandıran, dolayısıyla insanın kendi hayatını ve etkinliklerini anlamlandırmasını sağlayan ve çoğu zaman bir yaratılışın öyküsünü anlatan geleneksel olarak yaşadıkları toplumlarca ‘kutsal’ ve ‘gerçek’ kabul edilen metinlere ‘mit’ (myht) adı verilir (2017, s. 181-182).

Toplumların, ilkel dönemlerinde evrenin işleyişini, dünyadaki canlı veya cansız nesneleri ve tabiat olaylarını açıklamak için yarattıkları bu öyküler, mitolojik geleneklerin oluşmasını sağlamıştır. Kutsal kabul edilip inanılan mitler bu gelenekler sayesinde sonraki nesillere aktarılmıştır (Yılar, 2005, s. 384). Din adamları ve şairler tarafından da yeniden ele alınıp yazılı metinler hâline getirilmiştir (Seyidoğlu, 2015, s. 16). Kutsal sayıldıklarından toplumların manevi değerlerini bozulmadan koruyabilmişler, bunun yanında ilkel topluluklar için din ve kanun işlevi de görmüşlerdir (Seyidoğlu, 2015, s. 110). Bu topluluklarda din adamları olarak öne çıkan şamanlar, kabilelerinin mitolojik birikimlerini içselleştirmiş ve esrimeli yolculuklarında kullanmışlardır. Böylelikle şaman ayinleri ve mitoloji arasında yadsınamaz bir bağlantı ortaya çıkmıştır.

Orta Asya’dan Anadolu’ya geniş bir coğrafyada yaşam alanı bularak kültürel, edebî, sanatsal, sosyal ve iktisadi alanlardaki geleneklerini devam ettiren Türkler, bu geleneklerinde mitolojik unsurları da yaşatmışlardır. Aynı zamanda bu gelenekler sayesinde insanlığın somut olmayan kültürel mirasına büyük bir çeşitlilik kazandırmışlardır. Günümüzde canlı bir şekilde yaşatılmakta olan sohbet gelenekleri, bu çeşitliliğin en güzel örneklerindendir (Akyol vd., 2016, s. 3). Eski Türklerde “toy” ve “şölen” gibi eğlenceler vasıtasıyla bir araya gelen insanların, belirli kural ve gelenekler çerçevesinde gerçekleştirmiş oldukları toplantıların bir devamı olarak görülebilecek sohbet gelenekleri, özellikle kış geceleri haftanın belli günlerinde periyodik olarak sürdürülen, disiplinli ve kurallı toplantılardır. Doğu Türkistan’da “Meşrep”, Kırgızistan’da “Coro Bozo”, Özbekistan’da “Geşdek”, Kırım Karay Türklerinde “Konuşma”, Bulgaristan’da “Muhabbet” gibi isimlerle anılan bu gelenekler, Anadolu’da da Çankırı, Isparta, Akşehir ve Simav’da “Yaren/Yâran”, Konya’da “Barana/Oturak”, Kütahya ve Bursa’da “Gezek”, Şanlıurfa’da “Sıra Gecesi”, Elazığ’da “Kürsübaşı”, Van’da “Oturmah”, Antalya’da

“Kef/Keyif”, Adıyaman, Mardin ve Artvin’de “Harefene/Arfana/Harfana”, Diyarbakır’da “Velime Geceleri” gibi adlarla anılmaktadır (Ekim, 2012, s. 97-98).²

Sohbet toplantıları arasında yer alan Çankırı Yâran’ı, geleneksel orta oyunlarının oynandığı, mani, bilmece gibi sözlü kültür unsurlarının dile getirildiği, mahallî müzikler eşliğinde halk danslarının sergilendiği eğitim, eğlence ve sohbet meclisleridir (Çetin & Çakır, 2012, s. 741). Uzun kış gecelerinde çeşitli yaşlardaki erkeklerin bir araya geldikleri yâran sohbetleri kültürel arka planıyla toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Yarenler arasında yardımlaşma ve dayanışma gibi erdemleri kazandıran, halk musikisinin icra edilerek yaşatılmasını sağlayan, dinî ve ahlaki kuralların öğretilmesinde aracı olan yâran sohbetleri, köklü bir kültür kurumudur (Akmaz & Akdağ, 2018, s. 271). Belirli bir adap ve erkân çerçevesinde gerçekleştirilen ve kaynağını Ahilik³ kurumundan alan yâran sohbetleri, sözlü kültürün canlı bir şekilde yaşatıldığı ortamlardandır. Bu özelliklerinden dolayı sohbet toplantıları arasında yer alan yâran sohbetleri 2010 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesine kaydedilmiştir.

Yâran sohbetlerinde dikkat çeken ilk mitolojik unsur giyilen geleneksel kıyafetlerdir. Yâran meclislerinde yarenler, misafirlerden ayırt edilebilmek için tek tip kıyafet giymektedirler. Bu kıyafetler Çankırı yâran sohbetlerinin vazgeçilmez maddi kültür unsurlarındandır. Geleneksel yâran kıyafeti “beyaz yün çorap, pantolon yerine giyilen sim veya sırma işlemeli arka tarafı körüklü “zıvga”, zıvga üzerine bele sarılan püskülleri bir taraftan sarkan uzun bir “kuşak”, üste içlik de denilen yakasız renkli “gömlek”, gömleğin üzerine giyilen sim veya sırma işlemeli “kartal kollu cepken”, başa giyilen “fes”, boyuna veya fes üzerine bağlanan “poşu”dan oluşmaktadır (Absarılioğlu, 2009, s. 8). Bu kıyafetin imalatında karşılaşılan güçlükler sebebiyle geleneksel kıyafetin yerini günümüzde beyaz çorap, siyah pantolon, beyaz gömlek, kırmızı kravat ve siyah yelek almıştır. Durum böyle olmakla birlikte geleneksel kıyafetler özel gün ve gecelerde, “Reis”, “Küçük Başağa”, “Büyük Başağa” ocaklarında özellikle giymeye devam edilir. Giysilerin örtünme dışındaki kimlik, sosyal yapı ve inançların temsili gibi toplumsal işlevleri (Erkan, 2019, s. 1377) göz önüne alındığında sohbetlerde giyilen bu kıyafetlerin yarenleri, gündelik hayattaki sıradan kişiliklerinden çıkarıp yâran sohbetlerindeki kişiliklerine geçiş yapmalarını sağladığı söylenebilir. Nitekim şaman ritüelleri ve köy seyirlik oyunlarında da aynı durum söz konusudur. Şaman giydiği kıyafetle sıradan kişiliğinden ritüelin içerisindeki kişiliğe geçiş yapar. Köy seyirlik oyunlarında da oyuncular kıyafetlerini değiştirerek gündelik hayattaki kişiliklerinden ayrılıp oyun alanına dâhil olurlar.

Yâran meclislerinde bu kıyafetlerin yanında icra edilen seyirlik oyunlarda oyuncuların rolleri gereği giydikleri kostümler de bulunmaktadır. Bu kostümler daha önceden belirlenir ve yarenler tarafından temin edilir. Bu oyunlarda oyuncular rolleri gereği canlandıracakları tipin karakteristik özelliğini göstermek için kılık değiştirirler. Kılık değiştirilirken saç ve sakal için pamuk, keçe, yüzü boyamak için kömür, is kullanılmaktadır. Yâran meclislerinde oynanan seyirlik oyunların büyük bir çoğunluğunu güldürücü oyunlar oluşturmaktadır. Bu oyunlarda, eğlenmek ve vakit geçirmek düşüncesine uygun olarak güldürme, alay, mizah, eleştiri, hiciv göze çarpmaktadır. Bu oyunlar güldürürken ders verme özelliğine de sahiptir (KK: Recep Deneci, 18.01.2021). Yâran meclislerinde oynanan oyunlarda hayvan taklitleri de yapılmaktadır. Taklit edilen hayvanlar vahşi hayvanlar ya da evcil hayvanlar olabilir. Vahşi hayvanlardan ayı, tilki ve kartalın bu oyunlarda sıklıkla geçtiği görülür. Bunun yanında evcil hayvanlardan da en çok kullanılanları deve, eşek, katır, koyun, keçi ve tavuktur. Özellikle ayı, tilki ve kartalın Şamanik inanç sistemi ile yakından ilgili olduğu bilinmektedir. Orta Asya ve Sibiryâ Şamanizm’inde kartal Tanrı’nın bir elçisi olarak kabul edilir (Ögel, 2010, s. 86). Tilkinin Altaylar ve Yakutlarda tözler arasında yer alması, şaman başlıklarında boncuklar ve kuş tüylerinin yanı sıra tilki postunun da bulunması onun Şamanist törenlerde yer alan hayvanlardan olduğunun bir göstergesidir (Çoruhlu, 2000, s. 157). Yarenlerin seyirlik oyunlarda bu hayvanların kılığına girmesinin Şamanların ayı, tilki ve kartal gibi yardımcı ruhların donuna girmesini andırdığını söylemek mümkündür.

Yâran meclislerinde müzik ve müzik eşliğinde oynanan yöresel oyunlar ve söylenen türkülerin önemli bir yeri vardır. Yâran meclislerinde sazendeler her zaman hazır bulunur. Sazendeler yâran odasında kendilerine ayrılan tavanı süslü, meydandan bir basamak yüksekte “şahnişin” adı verilen bölümde müziklerini icra ederler (Çayır, 2011, s. 84-85). Yâran sohbetlerinin vazgeçilmezleri arasında yer alan müzik, şaman ritüellerinin de ayrılmaz bir parçasıdır. Müzik ilkel toplumlar da kutsal bir sesleniş ve iletişim aracı işlevi görmüştür. İlk başlarda insanların doğadaki sesleri taklidiyle başlayan müzik, daha sonra ağaçtan ya da taştan yapılan çalgı aletleriyle icra edilebilmiştir. Bu toplumlar da ritüellerin tamamlayıcısı olan ritim ve sesin oluşturduğu davranış, müzik

² Geleneksel sohbet toplantılarının mahallî isimleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Atlı, 2016, s. 59-81.

³ Ahilikle ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Bekki & Yalçın, 2020, s. 15-62.

sayesinde sağlanmıştır. Tekrar edilen ritimler ve hareketler sayesinde inancın somutlaştırılması, duygu ve düşüncelerin davranışlara yansımaları sağlanmıştır. Böylelikle müzik sosyal, psikolojik, kültürel ve inançsal boyutta hayatın her evresinde varlığını sürdürebilen bir iletişim özelliği kazanmıştır (Abdurrezzak, 2018, s. 188-189).

Müzik, insanları bir araya getiren ve düzenli ritüeller, ayinler veya törenlerde birleştirici etki yaratan bir unsurdur. İlkel topluluklardaki söz ve dansın meydana getirdiği icralarla günümüzdeki dini ayinlerin temelindeki ortak nokta da müziktir. Müzik icra edildiği toplumun kültürel alt yapısı ve bu toplumun konumlandığı coğrafyanın kültürel etkileşimi noktasında gerek icra edilişi gerek kullanılan çalgıları bakımından farklılık göstermektedir (Abdurrezzak, 2018, s. 188-189). Yâran sohbetlerinde sazendeler müziklerini icra ederken saz, darbuka, def, keman, cümbüş, ud, kaşık ve zilli maşa gibi çalgıları kullanırlar (Çayır, 2011, s. 84-85). Yâran sohbetlerinde kullanılan darbuka ve def, sohbetlerin vazgeçilmez enstrümanları arasındadır. Sohbetlerde kullanılan darbuka ve def, şaman ayinlerindeki davulu hatırlatmaktadır. Darbuka ve defin artan ve azalan ritimleriyle oyunculara coşku vermeleri, şaman ayinlerindeki davulun işlevine benzetmektedir. Şaman da davul sayesinde vermek istediği coşkuyu artırır ve ritüelin etkisini güçlendirir. Bu yönüyle davul ve defin ritimlerinden elde edilen coşku verme işlevi şaman ayinlerinde kullanılan davulun coşku verici gücüyle ilişkilendirilebilir.

Bir iletişim aracı olarak da değerlendirilen müziğin kendine özgü bir dili olduğu bilinmektedir. Bu da müziğin dilinin evrensel olmasının yanında müzik çeşitliliğinin yerel, yöresel ya da bölgesel olarak sınıflandırılmasına neden olmuştur (Abdurrezzak, 2018, s. 188-189). Bu bağlamda Çankırı'daki yâran sohbetlerinde söylenen türküler ve oyun havaları da Çankırı yöresine özgüdür. Yâran meclisine ilk olarak sazendeler gelir ve hazırlıklarını tamamlarlar. Ocağa önceden gelip yerlerini alan sazendeler ilk olarak “Çuhacı” veya “Çuhadaroğlu Peşrevi”ni (Çankırı Peşrevi) çalmaya başlarlar. Bu sırada yarenler ocağa girmek için kapı önünde hazırlanırlar. Peşrev çalarken Küçük Başağa'nın müsaadesiyle yarenler ikişer ikişer ya da üçer üçer ocağa alınırlar. Her bir yaren, ocağa girerken elleri kalplerinin üzerinde, ocakta hazır bulunanları “Selâmün aleyküm Başağam, selâmün aleyküm Reisim, selâmün aleyküm yaren ağalarım.” diyerek selamlar. Bu selamlama faslı her yâren sohbetinin başlangıcında bir ritüel havasında tekrarlanır. Selamlama faslıyla içeri giren yarenlerden sonra Büyük Başağa'nın gelmesiyle bütün yarenler odadaki yerlerini almış olurlar. Daha sonra kahve ikramı yapılır. İkram tamamlanınca büyük başağa tepsi içerisinde kalan fincanlara bakarak o gün kaç kişinin ocağa katılmadığını tespit eder. Arkasından da gelmeyen varsa mazeretinin ne olduğunu öğrenir (KK: Recep Deneci, 18.01.2021 tarihli özel görüşme).

Resim 1. Yâran Odasında Kahve İkramı (Recep Deneci Özel Arşivinden)

Kahve ikramından sonra “Ah Yine Akşam Oldu” türküsü söylenerek akşam havası faslı başlar. Bu fasıl yarım saati aşkın bir süre devam eder. Fasılın tamamlanmasının ardından misafirler “Çuhadaroğlu Peşrevi” eşliğinde ocağa ikişerli ya da üçerli gruplar halinde alınırlar. Bütün misafirlerin yerlerini almasının ardından

sazendeler “Oturak Havaları” olarak bilinen türkülerini okurlar. Birkaç türkünün ardından mahallî oyun havalarına geçilir (Çayır, 2011, s. 85-86). “Kömür Gözlüm”, “Mahim”, “Üç Ayak”, “Çarşılardan Üç Mum Aldım”, “Kahve Yemen’den Gelir”, “Genç Osman”, “Fatma’m”, “Ark Altında Bendim Var”, “Yıldız”, “Bir Gömlek Giyer Kısarak” mahallî oyun havalarından bazılarıdır. Çavuş tarafından belirlenen yarenler ortaya çıkarak bu mahallî oyunları oynarlar.

Bütün dansların, tapınma veya topluca sevinç gösterisi ihtiyacından doğdukları kuramı göz önüne alındığında, dansın eski insanlardan günümüz insanına kadar bütün çağlarda din ve büyü ile ilgili bir fonksiyonu olduğu düşünülebilir. “*Dans genellikle müzikal sesle bazen bir şiirle, görsel hareketli ve estetik görünüşlerin birleştiği, kulağa ve göze hitap eden kompleks bir iletişim formudur*” (Kaeppler, 2006, s. 246). Dansın ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmese de insanların doğayı anlama çabalarıyla birlikte geliştiği söylenebilir (Metin Basat, 2017, s. 140). Birçok toplumda yazın gelişi, kışın bitişi, yıldızların hareketleri gibi doğa olaylarına koşut olarak icra edilen dans, doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemlerinde de yer almaktadır (Eroğlu, 2017, s. 220). Dansın fiziksel ve psikolojik rahatlama, fiziksel terbiye, fiziksel gelişme, iletişim, sosyalleşme gibi birçok işlevi vardır. Meclislerde yarenler tarafından sergilenen halk danslarının işlevleri düşünüldüğünde bireyleri içlerinde bulundukları meclisin bir parçası hâline getirdikleri söylenebilir. Dansa katılan bütün bireylerin bir uyum içerisinde icra ettikleri dans sayesinde, topluluğun birbirleriyle olan bağı güçlenir.

Resim 2. Çankırı Yâran Ocağında Oynanan Mahallî Oyun Havalarından Bir Görünüm (Recep Deneci Özel Arşivinden)

Türkü aralarında yarenler tarafından çeşitli manilerle tekerlemelerden oluşan birtakım oyunlar da oynanır. Bu oyunları oynayacak yarenler çavuş tarafından önlerine tuğra vurularak kaldırılır. Kalkan yarenler dışarı çıkar, elleri kalplerinin üzerinde tekrar içeri girerler. Bu oyunlar çavuş veya usta bir yarenin ebeliğinde (önderliğinde) icra edilir. Oyuncular Yâran odasının ortasında daire şeklinde otururlar. Ebinin yaptığını veya söylediğini birbirlerine yapar veya söylerler. Bunları yapamayanlar çeşitli şekillerde cezalandırılır. Her oyunun kendine göre bir adı ve oynanış şekli vardır. Bu oyunlar “mani satma”, “mum dibi”, “Deveci Biro”, “samut simit”, “kuşum”, “tekerleme”, “vasıl” gibi oyunlardır. Bu oyunların oynanış amacı hoşça vakit geçirmek ve oyunlar esnasında adap, erkân hakkında eğitim vermektir (Absarılioğlu, 2009, s. 11).

Yakutların, şamanları “oyun” olarak adlandırdıkları düşünüldüğünde Yâran sohbetlerinde oynanan oyunların, şamanlarla ve şamanların eylemleriyle bir ilgisinin olup olamayacağı akla gelmektedir. Metin And, oyun

sözcüğünün anlamları üzerine değerlendirmelerde bulunurken sözcüğün anlamlarının, şamanın büyüsel törenlerindeki çeşitli eylemlerle bağlantılı olduğunu belirtir. Şamanların törenlerde dans ettiğini, taklitler yaptığını, müzik icra ettiğini, dramatik öğelere başvurduğunu ve şiir okuduğunu hatırlatan And, oyun sözcüğüyle karşılanan tiyatro, dans ve türlü seyirlik oyunların kökeninin şamanda ve onun eyleminde toplanmış olduğunu bildirir (And, 2012, s. 37). Bu çerçevede Yâran sohbetlerinde oynanan bu oyunların kökeninde de şamanların izleri aranmalıdır.

Resim 3. Çankırı Yâranında Oynanan Mum Dibi Oyunundan Bir Görünüm (Recep Deneci Özel Arşivinden)

Yâran sohbetlerinde oynanan ve teatral özelliklerin ön planda olduğu seyirlik oyunların büyük çoğunluğunu güldürücü oyunlar oluşturmaktadır. Bu oyunlarda, eğlenmek ve vakit geçirmek düşüncesine uygun olarak güldürme, alay, mizah, eleştiri, hiciv göze çarpmaktadır. Yâran sohbetlerinde oynanan seyirlik oyunlardan bazıları deve oyunu, kadı oyunu, padişah oyunu, doktor oyunu, berber oyunu ve kalaycı oyunudur. İsimleri sayılan oyunlar haricinde yâran sohbetlerinde oynanan birçok seyirlik oyun vardır. Sohbette hangi oyunun oynanacağı Küçük Başağa'nın tasarrufundadır.

Yâran sohbetlerindeki seyirlik oyunların mitolojik arka planına örnek olması açısından deve oyunu üzerinde durulabilir. Deve oyunu, seyahatleri sırasında yolları Çankırı'ya düşen bir kervanın yâran ocağını ziyaretini konu almaktadır. Kervan, deve kılığına girmiş iki yaren, bir Arap ve iki yolcu olmak üzere toplam dört kişiden oluşur. Oyuncular oyun başlamadan önce rollerine uygun kıyafetler giyerler. Yarenlerden iki kişi deve kostümünün içine girer. Deve kostümü başı, hörgücü ve boynuna asılı çanıyla temsili bir devedir. Yarenlerden bir kişi de yüzünü ayakkabı boyası, is ya da kömürle siyaha boyar, üzerine eski kıyafetler giyer ve eline sopasını alıp Arap rolüne bürünür. İki kişi de yüzlerine maske takıp rollerine uygun kıyafetler giyerler. Bu kişiler bazen kafalarına peruk ya da başörtüsü takarak kadın kılığına da girebilirler. Oyuncular hazırlıklarını tamamladıktan sonra Başağa'nın izniyle yâran odasına gelirler. Arap, Başağa'ya nereden gelip nereye gittiklerini söyledikten sonra yollarının Çankırı'ya düştüğünü ve yâran ocağına misafir olacaklarını söyler. Başağa hoş geldiniz, dedikten sonra doğaçlama olarak sohbet ederler. Daha sonra Arap sazendelerden müzik çalmalarını ister. Sazendelerin seslendirdikleri çeşitli oyun havaları eşliğinde deve, Arap ve maskeli diğer iki kişi oynamaya başlar. Arap elindeki sopasıyla misafirler arasından bazı kişileri seçerek onları da oyuna dâhil eder. Müziğin sonunda Arap'ın, Başağa'dan müsaade istemesiyle oyun sonlanır ve oyuncular odadan ayrılır (K. K. Recep Deneci, 18.01.2021). Deve Türk mitolojisinde alplık sembolüdür. Özellikle buğra denilen erkek develer Türk mitolojisinde töz olarak kabul edilmiştir (Çatalbaş, 2011, s. 52). Bu bağlamda yâran sohbetinde sergilenen bu seyirlik oyunda kullanılan deve, mitolojinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Yüzü karaya boyamak ise bir görüşe göre ateşteki bolluk görüntüsünü yansıtır. Yüz karaya boyanarak ateş cinine küller ve is aracılığıyla

ulaşmak istenir. Yüzü karaya boyayarak isten uğur alınacağına, bolluk ve berekete ulaşılacağına inanılır (Koçak, 2014, s. 196). Bu bağlamda oyundaki Arap karakterinin yâran meclisini ziyaretiyle birlikte meclise bolluk ve bereket geleceği düşünülebilir. Yüzü karaya boyamak deve oyunun yanında kalaycı ve berber oyunlarında da uygulanmaktadır. Bu oyunlarda ise bakır tepsinin altına sürülen is oyunlara dâhil edilen misafirlerin yüzüne sürülmektedir. Kalaycı ve berber oyunlarında, oyuncuların yüzünün karaya boyanmasındaki temel amaç güldürmektir. Bunun yanında bu işlemin bolluk ve bereket sağlamak için yapılan sembolik bir değeri olduğu da düşünülebilir.

Yâran sohbetlerinde zamanın belli bir kısmının yemeğe ayrıldığı görülmektedir. Gecenin ilerleyen saatlerinde Çavuş, Başağa'ya yemeklerin hazır olduğu haberini verir. Başağa hazırlıkların yapılması için Çavuş'a talimat verir. Bunun üzerine yârenler ellerinde sofrâ bezleriyle içeri girerler ve sofrâ bezlerini serecekleri yerlere iki diz üzerine çökerler. Bu sırada Çavuş yüksek sesle "Gelmiş, geçmiş tüm yârenlerin ruhlarına Fatiha." diye seslenir. Dua okunduktan sonra sofralar kurulur. Sofralar yer sofrası olup, altlıklar üzerine büyük meydan sinileri koyulur. Yemekler Çankırı'nın takım yemeği olarak bilinen düğün çorbası, cabada yâran güveci, etli pilav, bamya yemeği, tatlı ve hoşaftan oluşur. Yemekler gelenekselleşmiş olarak tahta kaşıkla yenilir. Sofralar hazır olunca Çavuş, Büyük Başağa'ya "Buyur Başağam." der. Daha sonra Büyük Başağa, Küçük Başağa'ya, Küçük Başağa Reis'e, Reis de bütün yâran ve misafirlere buyur eder. Usta yârenler Büyük Başağa'nın, kalfa yârenler Küçük Başağa'nın, çırak yârenler de Reis'in sofrasına otururlar. Misafirler de bütün sofralara taksim edilir. Yemeğe önce Büyük Başağa başlar. Sıra pilava gelince Büyük Başağa, Çavuş'a "Yollu, yolsuz var mı?" diye sorar. Çavuş da o gün hangi yârenler muhakeme olacaksa o yârenlerin kaşıklarını pilava saplar. Sonra başağa "Afiyet olsun." der ve yemek devam eder. Toplumun diğer üyelerinden ayrılıp yâran sohbetlerinde buluşan yârenler ve misafirler, yemek temelinde sosyal grup olma özelliği yüklenerek sosyal yapıda kimlik kazanır, aitlik duygusunu yaşarlar. Yâran sofralarında buluşan yârenler ve misafirler, grup kimliklerini hissedip pekiştirerek aynı toplumun üyesi olma hissine erişirler (Öğüt Eker, 2018, s. 172). Bu anlamıyla yâran sohbetlerinde kurulan sofralar, toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın bir aracı olarak karşımıza çıkar. Sohbe katılan bütün yârenler ve misafirler yemek sayesinde topluluğa dâhil olurlar. Yemek yenildikten sonra şu dua edilir:

Bismillahirrahmanirrahim. Bismi şah Allah Allah. Bu gitti ganisi gele, Hak Muhammed, Ali berekâtını vere. Yiyip yedirene, pişirip kotaranlara Nur-ı iman ve aşk-ı şevk ola. Gittiği yerler gam ve gusse görmeye. Hizmet sahipleri, hizmetlerinden şefaât bula. Lokman hakkına, evliya keremine, cömertler cemine, gerçek erenler demine, Hu diyelim yâren ağalar Hu. Bizden evvel yâran yiye yâren ağalarımızın ruhları için, cümle misafirlerin geçmişlerinin ruhları için, Allah rızası için El Fatiha (Absarlıoğlu, 2009, s. 12).

Resim 4. Yâran Sofrası (Recep Deneci Özel Arşivinden)

Dua okunduktan sonra sofralar kaldırılır. Sofranın kaldırılmasıyla orta oyunları devam eder. Oyunlar oynanırken misafirlerin kahveleri hazırlanır. Kahveler hazır olunca Çavuş misafirlere ikram eder. “Kalk Git Kahvesi” olarak da bilinen bu kahve misafirlerin gideceği anlamını taşır. Kahve boşları alınınca sazende Cezayir havasını çalmaya başlar. Cezayir havası çalınırken Çavuş dikkat çeker ve bütün yarenlerle birlikte misafirler ayağa kalkar. Sırayla yüzleri yarenlere dönük olarak sağ elleri kalpleri üzerinde kapıya doğru geri geri çıkarlar. Giderken “Allahısmarladık, ocağınız daim olsun.” derler. Başağalar ve ocak sahipleri de misafirleri uğurlamak için çıkarlar. Uğurlama bittikten sonra Başağalar ve yarenler tekrar yerlerini alırlar. Bu saatten sonra yâran odasına dışarıdan kimse giremez.

Misafirler yâran evinden ayrıldıktan ve yarenler tekrar yerlerini aldıktan sonra dışarıdan gelenlere kapalı olan muhakeme faslı başlar. Muhakeme heyeti Büyük Başağa, Küçük Başağa ve Reis’ten oluşur. Yarenler de jüri görevini üstlenir. Büyük Başağa Çavuş’a “Yollu yolsuz var mı?” diye sorar. Bu soruyla birlikte muhakeme başlamış olur. Çavuş, Başağaların tam karşısına orta yere kırmızı bir minder yerleştirir. Başağalar ve bütün yarenler iki dizlerinin üzerine otururlar. Bu oturuş muhakemenin sonuna kadar devam eder. Suçu olan yarenler varsa Çavuş tarafından isimleri söylenir. İsimleri söylenen yarenler odadan dışarıya çıkarlar. Çavuş, muhakeme heyetine yarenlerin suçlarını anlatır. Daha sonra suçlu olan yarenler sırayla içeri alınır. İçeri giren yaren sağ eli kalbinin üzerinde “Selâmün aleyküm.” diyerek kırmızı mindere iki dizinin üzerinde oturur. Kendisine suç söylener ve “Doğru mudur?” diye sorulur. Yaren suçunu kabul ederse “Doğrudur Başağam.” der. Suçsuz olduğunu söylerse muhakeme heyetine savunmasını yapar. Suçsuz bulunursa beraat eder. Suçlu bulunursa “Yolum ile yoldayım.” diyerek verilecek cezaya razı olduğunu bildirir. Bu muhakemede verilen cezalara yarenler kesinlikle uyarlar. Cezalar suçun niteliğine göre değişiklik gösterir. Yarenlere çay, kahve ikramından tıraş, hamam, yemek, gezili yemek gibi cezalar verilebilir. Bunun yanında fakirlerin yiyecek, içecek, giyecek ve yakacak ihtiyaçlarını karşılamak gibi sosyal içerikli cezalar da vardır. Muhakemede verilebilecek en büyük ceza yârandan ihraçtır. İhraç o kadar büyük bir cezadır ki yârandan ihraç edilen kişi utancından bulunduğu şehri terk etmek zorunda bile kalabilir. İhraç edilen kişinin yerine yârana başka kimse alınmaz ve onu temsilen yerine bir ağaç kütüğü koyulur. Eğer bir yâran odasında ağaç kütüğü varsa o yâran meclisinden bir kişinin ihraç edildiği anlaşılır. Bu cezalardan sazendeler ve Çavuş muaftır. Eğer sazendelerden birisi ya da Çavuş bir kusur işlemişse bu kişilere maddi ceza verilmez. Bunun yerine el veya ayaklarına turayla vurulur. Bu cezalar kime verilmiş olursa olsun mutlaka uygulanır.

Muhakeme bittikten sonra “Arap Verme” merasimine geçilir. Arap Verme, ocak devir teslim merasimidir. Sazendeler Arap Verme Havası’nı söyledikleri sırada “Kalk gidelim bizim bağa, selam verdim sağa sola, yâranbaşı izin kime?” dediklerinde Büyük Başağa etrafına bakınır, ocak yakmayan yarenlerden iki kişinin adını söylemesiyle sonraki hafta ocağı kimin yakacağı belirlenir. Daha sonra o hafta ocağı yakan yarenlerle sonraki hafta ocağı yakacak yarenler odanın ortasında karşılıklı iki diz üzerine çökerek otururlar. Bu esnada Çavuş tepsi içerisinde dört adet fincanla kahve getirir. Arap Verme Havası’nın bitiminde Çavuş kahveleri önce ocağı teslim edenlere sonra da teslim alanlara ikram eder. Kahveler içildikten sonra Başağalar “Arap” adı verilen zilli maşa ve defi sonraki hafta ocağı yakacak olan yarenlere teslim ederler. Sonraki hafta ocağı yakacak yarenlerin belirlenmesi için gerçekleştirilen Arap Verme merasimi, ateş kültünün hâkim olduğu muazzam bir ritüeldir. Maşa bilindiği gibi ateşi, közleri karıştırmak veya tutmak için kullanılan bir alettir. Maşa zamanla karardığı için muhtemelen maşaya “Arap” denilmiştir. Arap Verme merasimi sırasında okunan Arap Verme Havası’nda geçen “Ocak yakar çıra ile / Sohbet yerler sıra ile / Sıra değil para ile / İç ağam afiyet olsun” ve “Arap seni beslesünler bal ile / Dört yanını sarsınlar gül ile / Edep ile erkân ile yol ile / Et paşam sohbetin sırandan kalma” dörtlükleri de ocağa ve ateşe saygı duyulması hususunu destekler niteliktedir. Bu yönüyle Arap Verme merasimini, ateş kültünün hâkim olduğu bir ritüel olarak değerlendirmek mümkündür (Arvas, 2016, s. 55-56).

Arap Verme merasiminin tamamlanmasının ardından sazendeler Cezayir havasını çalarlar. Hep bir ağızdan Cezayir havası okunduktan sonra Çavuş dikkat çeker ve bütün yarenler ayağa kalkar. Daha sonra sırasıyla Büyük Başağa, Küçük Başağa, Reis ve yarenler teker teker dışarı çıkarlar. Hep birlikte sabah namazına gidildikten sonra sonraki hafta tekrar buluşmak üzere vedalaşarak dağılırlar.

SONUÇ

Toplum içerisinde hiçbir şey sebepsiz yere ortaya çıkmadığı gibi yok da olmamaktadır. Bu bağlamda ilkel insanın evreni anlama ve anlamlandırma çabasının sonucunda ortaya çıkan mitler, modern dünyada edebiyata, sanata ilham kaynağı olmakta bunun yanında günlük yaşantımızda da hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır. Okuduğumuz romanda, izlediğimiz filmde, oynadığımız oyunda, dinlediğimiz müzikte hatta korkularımızda bile

mitolojinin izlerini görmek mümkündür. Sözlü gelenek içerisinde nesilden nesle aktararak geleneklere, göreneklere ve davranış kalıplarına yerleşen mitler kültürel bir değer kazanmıştır.

Sözlü gelenekleri canlı tutup kültürel değerlerin paylaşılmasını sağlayan yâran sohbetleri de mitlerin izlerine rastlayabileceğimiz geleneklerdendir. Sadece erkeklerin katılabildiği yâran sohbetleri, kostüm, müzik, dans, seyirlik oyunlar ve yemek kültürüyle uzun kış gecelerinde haftanın belli günlerinde gerçekleştirilmektedir. Selamlama faslından yemeklerin yenilip dua edildiği bölüme kadar ritüelistik özellikleri görebileceğimiz bu gelenekte Türk töresi ve kültürünün izlerini takip edebildiğimiz gibi Türk mitolojinin izlerini de görebiliyoruz. Özellikle Yâran sohbetlerinin, Türk mitolojisinin uygulama alanları olarak görülebilecek şaman ayinleriyle kesişen noktaları olmasının, bu sohbetlerin mitolojik arka planına işaret ettiğini vurgulamak gerekir. Bu bağlamda yarenler, tıpkı şamanın giydiği kıyafetle ritüelin içerisindeki kişiliğine geçiş yaptığı gibi, sohbet gecelerine özel olarak giydikleri kıyafetler sayesinde gündelik hayattaki sıradan kişiliklerinden çıkıp yâran sohbetlerindeki kişiliklerine geçiş yaparlar. Sergiledikleri seyirlik oyunlarda Orta Asya Şamanizm’inde töz olarak kabul edilen kartal, tilki gibi hayvanların kılığına girip onları taklit ederek şamanların bu hayvanların donuna girmesini anımsatırlar. Şaman ritüellerinin ayrılmaz parçası olan müziği, yâran meclislerinde icra ederek darbuka ve def gibi enstrümanların artan ve azalan ritimleriyle şaman davulunun coşkusu hatırlatırlar. Şamanların törenlerde dans ettiği, taklitlere başvurduğu ve drama yaptığı gibi müzikler eşliğinde yöresel halk danslarını icra ederler, seyirlik oyunlar oynarlar. Bu seyirlik oyunların bazılarında yüzlerini karaya boyayarak sembolik olarak ateşteki bolluk görüntüsünü canlandırırlar. Gecenin ilerleyen saatlerinde kurulan sofralarda yenilen yemeklerle grup kimliklerini hissedip pekiştirerek aynı toplumun üyesi olma hissine erişirler. Sohbetin sonundaki Arap Verme merasimiyle de ateş kültürünün hâkim olduğu bir ritüeli gerçekleştirirler. Yâran sohbetlerindeki tüm bu uygulamalar göz önüne alındığında, mitlerin hayatın her alanında olduğu gibi yâran sohbetlerinde de yaşamaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Absarılıoğlu, A. (2009). *Dünya kültür mirasımız yâran*. Ahi Yâran Meclisi Gençlik Eğitim ve Dayanışma Derneği Yayınları.
- Akmaz, A. & Akdağ, G. (2018). Geleneksel sohbet toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve Diğer-2010). *Türkiye’nin Unesco Değerleri ve Turizm Potansiyeli*. Eğitim Yayınevi, 292-299.
- Akyol, İ., Arvas, A., Çayır, K., & Soydaş, ME (2016). Önsöz. *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren Sempozyumu (Çankırı, 02-04 Nisan 2016) Bildiriler*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 3.
- And, M. (2012). *Oyun ve Bügü-Türk kültüründe oyun kavramı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Arvas, A. (2016). Yâran’da Ateş kültü var mı?. *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren Sempozyumu (Çankırı, 02-04 Nisan 2016) Bildiriler*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 46-58.
- Atlı, S. (2016). Geleneksel Sohbet toplantılarının Türkiye’deki yayılma sahası ve güncel durumu. *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren Sempozyumu (Çankırı, 02-04 Nisan 2016) Bildiriler*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 59-81.
- Bekki, S. & Yalçın, E. (2020). *Ahilik, Ahi Baba Mustafa Karagüllü ve Kırşehir*. Kırşehir Belediyesi Kültür Tarihi Yayınları.
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde hayvan sembolizmi ve din ilişkisi. *Turan-Sam*, 3(12): 49-60.
- Çayır, K. (2011). Çankırı Yaran meclisinde bağlamanın rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2): 79-92.

- Çetin, H. & Çakır, E. (2012). Çankırı Yâren kültürü ve Ahilik ile ilgisi. *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu (Kırşehir, 19-20 Eylül 2012) Bildiriler*. AEÜ Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 739-752.
- Çobanoğlu, Ö. (2017). Türk Halkbilimi çalışmalarının 100. yıldönümüne Doğru Türk mitolojisiyle ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar üzerine bir rapor. *Türk Halkbilimi Çalışmaları Kurultayı (İstanbul, 16-17 Eylül 2011) Bildirileri*. Motif Vakfı Yayınları, 181-251.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin ana hatları*. Kabalcı Yayınevi.
- Ekim, G. (2012). Sohbet toplantılarında, topluluğun kuruluşuna yönelik gerçekleştirilen ilk toplantı ve önemi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1): 97-110.
- Eliade, M. (2020). *Mitlerin özellikleri*. [Çev. Sema Rifat]. ALFA Yayınları.
- Erkan, D. (2019). Moda tasarımında mitolojik semboller. *İdil*, (62), 1375-1389. doi: <https://doi.org/10.7816/idil-08-62-10>
- Eroğlu, T. (2017). Dans kavramı ve dansın işlevi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (60): 215-226. Doi: <https://doi.org/10.9761/JASSS6998>
- Kaeppler, AL (2006). Dans. (Çev. Fatma Kanat Fay). *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar* [3. Baskı]. Geleneksel Yay., 246-249.
- Koçak, A. (2014). Anadolu köy seyirlik oyunlarında insanlık serüveni ‘ölüm oyunu örneği’. *Folklor/Edebiyat*, 20(79): 189-199.
- Metin Basat, E. (2017). *Köy seyirlik oyunlarında insan*. Doğa ve Topluluk İlişkisi. Grafiker Yayınları.
- Necatigil, B. (1988). *100 soruda mitologya*. Gerçek Yayınevi.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öğüt Eker, G. (2018). Farklı görme biçimiyle modern dünya ritüeli olarak yemek kültürü: Sınanma/ erginlenme ve intikam alma gizli işlevleri. *Milli Folklor*, 30(120): 170-183.
- Seyidoğlu, B. (2015). *Mitoloji üzerine araştırmalar, metinler ve tahliller*. Dergâh Yayınları.
- Ulutürk, M. (2012). Tarihi, dini, kültürel bağlamda mitoloji ve modern kültür ürünlerinin mitolojiye dönüşümü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1): 863-878.
- Yılar, Ö. (2005). Mit-efsane ve eğitim. *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11): 383-392.
- Sözlü Kaynak:** Recep Deneci, 1981, Ilgaz/Çankırı, Lise, Esnaf ve Yâran Başağası. (18.01.2021 tarihli görüşme.)

EKLER: Çankırı Yâran Sohbetlerinde Oynanan Oyunlardan Görüntüler

Ek 1. Seyirlik Oyun Olarak Oynanan Şeytan Oyunundan Bir Görünüm (Recep Deneci Özel Arşivinden)

Ek 2. Mum Dibi Oyunundan Bir Görünüm (Recep Deneci Özel Arşivinden)

Ek 3. Seyirlik Oyun Olarak Oynanan Esnaf Oyunundan Bir Görünüm (Recep Deneci Özel Arşivinden)

Ek 4. Misafire Ceza Olarak Oynatılan Şişe Devirme Oyunundan Bir Görünüm (Recep Deneci Özel Arşivinden)

Ek 5. Tekerleme Oyunundan Bir Görünüm (Recep Deneci Özel Arşivinden).